

ERDÉLY ÉS MIHÁLY VAJDA TÖRTÉNETE

1595—1601.

OKLEVÉLTÁRRAL.

IRTA

Dr. SZÁDECZKY LAJOS

KOLOZSVÁRI EGYETEMI TANÁR, A MAGYAR TUD. AKADÉMIA LEV. TAGJA.

TEMESVÁR.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSAJTÓN.

1893.

ERDÉLY ÉS MIHÁLY VAJDA TÖRTÉNETE.

TÖRTÉNETI, NÉP- ÉS FÖLDRAJZI KÖNYVTÁR.

KIADJA

SZABÓ FERENCZ,
NÉMET-ELEMÉRI PLÉBÉDOS.

LVIII. KÖTET.

TEMESVÁR.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSAJTÓN.

1893.

ELŐSZÓ.

„Erdély és Mihály vajda története“ tulajdonképen második, átdolgozott kiadása „Mihály havasalföldi vajda Erdélyben“ cz. 1882-ben megjelent munkámnak s az 1883-ban kiadott „Mihály vajda okmánytára“-nak. Az első (melyet a bécsi, erdélyi, oláh- és lengyelországi levéltárakban tett önálló kutatások alapján írtam) most teljesen átdolgoztam, az azóta megjelent újabb történeti publicatiók felhasználásával; a másodikat (az oklevéltárt) tetemesen kibővítettem a levéltárakból azóta gyűjtött újabb, eddig kiadatlan oklevelekkel.

Alkalmat e munkára *Szabó Ferencz* plebános úr szíves felszólítása adott, a ki ezt az ő „Történeti és Néprijzi könyvtár“-ában kiadni ajánlkozott. Örömet ragadtam meg a kínálkozó alkalmat, hogy eme legelső történeti munkámat (feldolgozást és oklevéltárt most először együtt) egységes kötetben újra kiadjam.

Készséggel vállalkoztam az átdolgozásra azért is, mert Erdély története a XVI. és XVII. évszáz forduló pontján s Mihály havaseli vajda erdélyi szereplése nemcsak tudományos szempontból érdekes; hanem politikai és nemzetiségi tekintetben is alkalmoszerű és tanulságos; mert a román nemzetiségi aspiratiók az ő „Vitéz“ Mihály vajdájok alakját, történeti szereplését mostanában állandóan napirenden tartják, előszeretettel emlegetik s a történeti igazság rovására, kedvezően, hamis világításban tüntetik fel s benne az ő újabb-keletű nemzetiségi ábrándjaik mintegy legelső történeti képviselőjét szeretik látni s dicsőíteni.

Mihály vajda erdélyi szereplésének hű és igaz rajzából tehát nem csekély történeti és politikai tanulságot meríthetünk. S én a hűségre és igazságra törekedtem mindenek felett.

Felbátorított az új kiadásra az a kedvező kritika is, melylyel 10—12 évvel ezelőtt munkám első kiadását szakemberek és a sajtó fogadták; az átdolgozásnál viszont tekintettel voltam akkori kritikáim megjegyzéseire, kíváncsaimra, s főkép saját — azóta természetesen szélesbedett látóköröm újabb eszméleteire és azóta is folytatott tanulmányaim újabb eredményeinek felhasználására.

Engedtessek meg, hogy munkám első kiadásáról tájékoztatásul s az átdolgozásnál követett irány jelzéseül, de meg kegyelemből is ide iktassam akkor legilletékesebb kritikusom, egykori kedves tanárom, b. e. *Salamon Ferencz* bírálatát, melyet ő a budapesti egyetemen 1883-ban történt magántanárrá képesítésem alkalmából erről a munkámról írt:

„E munkálatban — úgymond — szerző hazánk történetének egy epizódját tárgyalja csak; de azt egész részletességgel s a részletek bizonyítják szerzőnek nemcsak a korszak irodalmának ismeretét, hanem a levéltári kutatásokban való jártasságát és szorgalmát is; bizonyítják azt is, hogy a nagy adathalmazban könnyűséggel tudja magát tájékozni és abból egyszerű világos képet adni.“

„Ámbár a munkálat nagyobb értékű lesz vala, ha szerző az események érdekfeszítő elbeszélése mellett nagyobb háttér ad annak egy eleven korrajz s az országos viszonyok tüzetesebb tárgyalása által; de az elbeszéltek és előadottak tanúskodnak arról, hogy szerző az ezekhez megkívántató ismeretek birtokában van.“

„*Dicséretes a részrehajlatlanság azon mértéke is, melylyel emberek és viszonyok felett ítél.*“

„Munkálata, melyet az Akadémia történelmi bizottsága adott ki, sok részben új világot derít az illető kor történetéhez, — s magántanári dolgozatnak bizvást elfogadható.“

Salamon kívánatának a „nagyobb háttér“ nyújtásával ebben az új kiadásban az által is igyekeztem megfelelni, hogy a munka bevezetéseül egy új fejezetet írtam „az erdélyi fejedelemség politikájának vezéreszméiről, Erdély történeti hívatásáról és nemzetközi helyzetéről“. — A további fejezeteket is ehhez képest átdolgoztam, kibővítettem.

Az *Oklevéltár* kibővítéséhez saját újabb kutatásaimon kívül nagy részben hozzájárult *Veress Endre* úr is, a kinek a besztercei s némely más levéltárból közölt számos oklevelet köszönhetek. Az index-készítés sok türelmet és időt igénylő munkálataért pedig *Lázár Ottó* tanárjelölt úrnak tartozom köszönettel.

Ez a munka genesise; — egyebekben beszéljen az maga-magáról. Feci, quod potui.

Kolozsvárt, 1893. november 19-én.

Szádeczky Lajos.

A MUNKA BEOSZTÁSA.

I. RÉSZ.

ERDÉLY ÉS MIHÁLY VAJDA TÖRTÉNETE. 1595—1601.

1—270. lap.

II. RÉSZ.

OKLEVÉLTÁR.

I. OKLEVELEK. 1596—1602. I.—CXCVII. szám 273.—434. lap.

II. OKLEVÉL-KIVONATOK. 1599—1601. 1—290. szám 435.—591. lap.

Tartalom 593.—595. lap.

Névmutató 596.—612. lap.

ERDÉLY ÉS MIHÁLY VAJDA
TÖRTÉNETE.

I.

Az erdélyi fejedelemség politikájának vezéreszméi. — Erdély történeti hívatása. — Nemzetközi helyzete.

„Nemzetek lesznek, nemzetek vesznek“. országok keletkeznek és országok enyésznek el, nagy, világgraszoló események hatása alatt.

Az örök természet átalakító munkája szünetlenül működik a népek életében is. A világtörténelem nem egyéb, mint a népek életének, fejlődésének és átalakulásainak általános természetrajza.

Ha nemzetek és országok keletkezését, elenyészését s átalakulásait akarjuk vizsgálni, nem szükséges nekünk az ó-kori népek történetében, vagy a népvándorlás országokat elborító hullámveréseiben keresni példákat; nem még a modern európai nemzetek s államok történetében sem. A mulandóság és változandóság, az átalakulás örök törvényeinek kutatására elég példát nyújt nekünk saját országunk és nemzetünk ezeréves története. Itt van pl. szemünk előtt egy tanulságos példa: a középkorban világhatalommá nőtt s az új-kor elején a bukás szélére jutott Magyarország romjaiból kiemelkedő Erdélyország alakulása, külön államélete s másfél száz év multán annak elenyészése.

Valamiként a nagy természetben hasonló okok hasonló következményeket szülnek: a népek életének és történetének is meg van a maga logikája.

Az erdélyi fejedelemség is valamiként a török magyarországi hódításai, Budavár elfoglalása következtében keletkezett: ugyanazon okok megszűnése, az anyaország és fővárosa visszafoglalása következtében enyészett újra el. Közbeeső történetének egyes szakaszait is a kereszténység és ozmánság százados harczainak hullámmzése alakítja s az a sajátos földrajzi és politikai helyzet e világküzdelem

határvonalán, a mely Erdély történeti szereplését mintegy logikai kényszerűséggel meghatározta.

Mióta a magyar nemzet a Kárpátok köríve között államot alkotott s azt az európai keresztény népcsalád tagjává tette: Magyarország volt a nyugati civilisatio s a kereszténység keleti határőrvidéke s Erdély annak legszélsőbb védbástya.

S ez a földrajzi fekvés és néprajzi helyzet nevezetes világtörténeti hivatást, igazi cultur-missiot juttatott nekünk osztályrészül.

Nemcsak magunkért, de századokon keresztül harczolnunk kellett az európai civilisatio s a kereszténység védelméért, mint annak előőrsei.

S midőn szent István birodalma a hosszas küzdelemben kimerülve alapjában megrendült s önállóságát elvesztette: a külön állammá alakult Erdélyre az a hivatás várt, hogy menedékhelyéül, fellegvárául szolgáljon a magyar állameszmének, a magyar alkotmány, a politikai és vallás-szabadság, a magyar nemzeti traditiók, a magyar faj nemzeti egyénisége fentartásának és fejlesztésének.

Ennek a magasztos hivatásnak méltó betöltése kölcsönöz az erdélyi fejedelemségnek vezérszerepet hazánk XVI—XVII. századi történetében.

Midőn a mohácsi vész után a dúló török hadak az ország nyugati részét s a Duna-Tisza közét elpusztítják: Erdély s a reá támaszkodó Tisza-vidék ragadja magához a vezérlő szerepet. Ez választ a Cselepatakba fült király helyett új királyt az országnak az erdélyi vajda, Szapolyai János személyében, s kitart mellette mindvégig az ellenkirálylyal, Habsburgi Ferdinánddal szemben is, a ki a női ágon való örökösödés s szerződések alapján igényli s követeli, de szintén csak választás (az ország nyugati részének csatlakozása) által nyerheti el a magyar királyságot.

Ebben politikai küzdelemben a szabad királyválasztás elve s az 1505-ki törvényen alapuló nemzeti királyság létesítése alkotja Erdélynek s Magyarország keleti részének politikai vezéreszméjét.

Ezekhez az eszmékhez való hűséges ragaszkodást Szapolyai János halála után átörökítik családjára, Izabella özvegy királynéra s fiára János Zsigmondra, mint „választott

magyar király“-ra is, a kikkel szemben a Habsburg-ház Erdély megnyerésére irányzott minden kísérlete előbb-utóbb hajótörést szenved.

A magyar nemzet politikai függetlenségének és a nemzeti királyságnak eszméjéből származik a külön erdélyi fejedelemség, miután Magyarország egyesítését a versengő felek valamelyike alatt a török hódítás lehetetlenné tette.

Miután a török Budavárát, az ország fővárosát 1541-ben elfoglalta: a Szapolyaiak nemzeti dynastiája fejedelmi udvarát Erdélybe tette át. És ez korszakot alkotó Magyarország s főkép Erdély történetében.

Ettől fogva Gyulafejevárvá lett a magyar nemzeti törekvések igazi központja s az erdélyi fejedelmi udvar lett letéteményese a magyar nemzeti eszmények, az alkotmányos élet, a magyar cultura és nyelv ápolásának. Itt találtak menedékhelyet azok a hazafiak is, a kik a török és német elől menekülve egy szabad magyar hazában akartak élni s a haza megmentésén munkálkodni.

Mert az anyaország szét volt dűlve, fel volt darabolva s török és német versengett bírásáért.

Magyarország nyugati és észak-nyugati része a Habsburg-háztól s a német birodalomtól várta az ország megmentését. Ennek az országrésznek fővárosa Pozsony lett volna, Bécsnek mintegy külvárosa, a hol a jelentéktelen országgyűléseket tartották, a hol a pozsonyi kamara székel; de ezt a „királyi terület“-et nem is innen, hanem az ország határán túl Bécsből és Prágából kormányozták.

Az ország közepe, színe-java a XVI. század közepétől török járom alatt nyögött. A nagy Szolimán hódító hadjáratai török tartománynyá változtatták a Dunán-túl felét, a Balaton vonaláig; elfoglalták a magyar királyok székhelyeit, Fehérvártól Esztergomig; a Duna és Tisza között fel a nógrádi s gömöri várakig s a Tiszán-túl déli vidékét a Maros (később a Körösök) vonaláig. Így a török hódoltság már a XVI. század közepén mint egy ék metszette ketté Magyarország területét, melynek nyugati része a Habsburg-házi királyok jogára alatt küzd a végelmerülés ellen, a keleti rész az erdélyi fejedelemségre támaszkodva menti meg egy részét az anyaországnak s azzal együtt a magyar államiságnak legalább eszméjét, gondolatát.

A török hódoltság által Erdély el volt vágva az anyaország nyugati részétől. Pozsonynyal, Béccsel és Prágával (az uralkodók székhelyével) nagy kerülő úton, Tokajon, Kassán, Lőcsén s a Vág és Nyitra völgyén át vezető posta-úton érintkezhetett csak. Így Erdélynek Magyarországól különválása nemcsak történelmi és politikai, de egyszersmind földrajzi tényezők követelménye volt.

Ilyen viszonyok között hiábavalók az egyesítésre irányzott törekvések. A viszonyok hatalma, a tények logikája erősebb, mint a diplomaták törekvése.

Pedig a Habsburg-ház minden alkalmat felhasznált, hogy Erdélyt visszacsatolja Magyarország királyi területéhez; de ha sikerült is az egy-egy rövid időre, (mint 1551—56 s később 1598—1604 között), megtartani nem tudta s az erdélyi fejedelemség phönixként támad fel újra hamvaiból, hogy történeti hivatását teljesítse.

E történeti hivatás a magyar állameszme ápolásában, az ősi alkotmány jogfolytonosságának fentartásában tetőzött. Nem könnyű feladat, akkor, midőn egy részről a török hódítás Magyarország területi épségét bontotta meg, más részről a német császári s egyszersmind magyar királyi kormány az ország állami életét, alkotmányos jogait megsemmisíteni s a török ellen nyújtott segítség fejében Magyarországot a német birodalomhoz csatolni törekedett.

Magyarországnak államisága s alkotmányos jogai védelmében e másfél száz év alatt Erdély volt a hátvéde s válságos időkben hű szövetségese, fegyvertársa.

A Szapolyaiak — legalább névleg — még magyar királyok is voltak s az anyaország egy részét is bírták. Az első igazi erdélyi fejedelem, Báthory István karddal vívja ki országa függetlenségét a német befolyás ellen a szent-páli mezőn, s lengyel királysága idején a magyarországi hazafiak reá támaszkodnak s benne bizakodnak ősi jogaik megvédésében. Bocskaynak, Bethlennek győzelmes hadjárataik közben a magyar királyságot is felajánlják; I. Rákóczy György felett is ott lebeg a magyar korona. De e fejedelmek a nagyravágyás szertelensége által nem kockáztatják a jogszerű vívmányokat, a magyar királyságot nem fogadják el s hadi sikereik mellett bölcs önmérsékletük s politikai higgadtságuk által biztosítják a magyar

alkotmánynak elismerését a békekötések államjogi szerződéseiben.

Az erdélyi fejedelemség virágzásának tetőfokát a XVII. század derekán érte el, de már a XVI. század második felében hívatásának, politikai vezérelveinek teljes tudatában volt s állami életének alapelvei s külső formái már ekkor kiforrottak. A mit Erdély hagyományos politikájának szoktak nevezni a történetírók, azt nem Bocskay vagy Bethlen, hanem már a Szapolyaiak s Báthory István állapították meg. Utódaik csak tovább fejlesztették s diadalaik nimbuszával koszorúzták meg azt.

Erdély korán felismerte politikai helyzetének követelményeit. Miután Magyarországon az élet-halál küzdelem a török szultán és a magyar királyság között a török javára már eldőlt s maga Ferdinánd is évi adófizetés által igyekezett békét vásárolni s az anyaország s méginkább Erdély megvédésére képtelennek bizonyult: Erdély elismerte a török fenhatóságot. Politikai kényszerűségből tette, mert a töröknek úgyszólván torkában feküdt, arra, hogy azzal szemben karddal védje meg magát, egymagában gyenge volt s a magyar királyok (egyszersmind német császárok) a kik Magyarországot sem tudták megvédeni, Erdélyre nézve messze levőnek bizonyultak.

A szultán souverainitásának elfogadása s némi csekély (10—15000 forint), sokszor be sem fizetett évi adó kötelezettsége mellett Erdély megtartotta úgyszólván teljes politikai függetlenségét; belügyeibe a török rendes viszonyok között nem avatkozott s területét a fejedelemség végső szakáig ellenséges török hadak nem érintették. S nemzetközi helyzetőknek illetően rendezését többnyire a magyar királyok s államférfiak is méltányolták.¹⁾

Az ország nemzeti fejedelmei alatt, szabadelvű alkot-

¹⁾ Kemény János írja „Önéletírása.“ 147. l.: „Pázmány mondja vala egykor nála létemben: átkozott ember volna, ki titeket arra kiszetne, hogy töröktől elszakadjatok, ellene rugodozzatok, míg isten az kereszténységen másképp nem könyörül; mert ti azoknak torkokban laktok. Oda annakokáért adjátok meg, az mivel tartoztok; ide tartsatok csak jó correspondenciát, mert itt keresztény fejedlemmel van dolgotok, t. i. római császárral, adománytok nem kell; az törököt töltések adományokkal; mert noha im látod, édes öcsém, *nekünk elégséges hitelünk, tekintetünk van mostan az mi kegyelmes keresztény császáruk előtt, de csak addig durul az az német nemzet előtt, miglen Erdélyben magyar fejedelem hallatik florealni*, azontúl mindjárt contemptusba jutván, gallérink alá pökkik az német, akár pap, barát, vagy akárki legyen.

mánya s intézményei, vallásszabadsága mellett, politikai, lelkiismereti, kulturális és gazdasági tekintetben szépen fejlődött s már a XVI. század közepén Európa egyik legszabadelvűbb országa volt.

Állami intézményei biztosították számára az önkormányzatot. Országgyűlésein maga alkotta törvényeit; fejedelmei alkotmányosan, az államtanácsnak (a „tizenkét tanácsúr“-nak) mintegy ellenőrzése mellett kormányoztak; az ország rendeit alkotó három nemzet jogait s kiváltságait tételes törvények szabályozták. A vallásszabadság korán (1557.) törvényhozásilag biztosított s bár a reformáció tanai rohamosan terjedtek el minden ágazatában, a nagymérvű vallási eszmehullámzás közepette a türelmetlenségnek távolról sem merülnek fel olyan erős tünetei, mint más országokban. Midőn Németországban az ó-hit és reform hívei öldöklő csatákban irtják egymást, midőn a mívelt francziák a párisi vérnász alatt hajtóvadászatot rendeznek hugenotta honfitársaikra: ugyanakkor Erdélyben a négy recepta religio hívei testvéri szeretetben egyesülve versenyeznek egymással a hazafiságban. Az unitárius János Zsigmondot a katolikus Báthoryak, ezeket a református fejedelmek váltják fel a fejedelmi trónon; de vallásüldözéstől s erőszakos hittérítéstől mindegyik tartózkodik. Azt tartották, a mit Báthory István, hogy a lelkiismeretek felett való uralkodást az Úristen magának tartotta fenn.

Pedig a vallás kérdése, a mi a kedélyeket annyira foglalkoztatta Európa-szerte, Erdélyben is belejátszott a politikába s főkép a 30 éves háború folyamán ez irányította az ország külügyi politikáját s ez terelte Erdélyt a protestáns államok szövetségébe.

A szövetségekötéseknek, mint manapság is, nagy szerepe van a nemzetek életében. Kétszeresen fontos az olyan kis országra nézve, a milyen Erdély volt; s az ő helyzetében, két világhatalomnak versengése tárgyát képezvén. S államférfaik erre nagy gondot fordítottak s mondhatjuk, hogy kiválóbb fejedelmeik kitűnő diplomaták voltak.

Erdélynek legtermészetesebb szövetségese volt mindig a magyarországi hazafi-párt. A nemzeti érdekek és érzelmek közösségének ápolására hathatós összekötő kapocsúl szolgáltak az Erdélyhez tartozó „magyarországi, részek“ Lugostól Váradon át Husztváraig, olykor Debreczenen, Tokajon át

Kassáig. A Szapolyaiak szerezték meg a török védnökséget, s a lengyelekkel való összeköttetést is.

A Báthoryak fejedelemsége Erdély hagyományos politikájának még szélesebb, úgyszólván nemzetközi alapot teremtett s egy keleti állam-szövetség alkotására vezetett, Erdély, Lengyelország, s később Moldva és Oláhország között is.

Báthory István lengyel királyságának, a közös uralkodó által létesült personalis uniónak természetes következménye volt a véd- és dacszövetség Erdély és Lengyelország között, melyet a Tisza-vidéki Magyarország is hathatósan támogatott.

Ez a szövetség aratott oly fényes diadalt 1579—81-ben az oroszok felett s erre támaszkodva készítette elő Báthory István az európai fejedelmekkel kötendő „szent szövetség“-et, melynek célja a török Európából kiűzés leendett.

A nagy király váratlan halálával a nagyszabású terv is dugába dőlt. Midőn egy évtized múlva ugyanazt olyan epigonok, mint a Rudolf császárral szövetkezett Báthory Zsigmond s vazallusa Mihály havaseli vajda kísérelték meg — kudarczczal végződött s a szerencsétlen Erdélyre a hűtlen szövetséges és esküszegő hűbéres Mihály vajda betörését s Básta császári generalis átkos emlékü katonai kormányát zúditotta.

A bukás örvényébe sodort erdélyi fejedelemséget a régi hagyományos politikához, a török védnökséghez való visszatérés mentette meg. Mert bebizonyult a 15 éves török háború alatt, hogy a török hatalom még nem gyöngült meg annyira, hogy a magyarországi hódoltságot megtolalmazni ne bírná; másrésről az, hogy a német szövetségben bízni nem lehet, mert az országot megvédeni gyenge, de a nemzet jogai csorbítására mindig kész. S Bocskay midőn fegyvert fog e törekvés ellen, kettős cél lebeg előtte: a magyar nemzet ősi jogainak visszavívása, s ennek biztosítására az erdélyi fejedelemség restaurálása. Ezt szentesíti a bécsi békekötés 1606-ban.

Egy emberöltő múlva ugyanezen cél lebeg Bethlen Gábor előtt, midőn a 30 éves nagy világháborúban a protestáns államok szövetségébe lép s a kis Erdély nyomatékos sulyát döntőleg veti mérlegbe háromszoros támadásával.

A nikolsburgi (1621.) béke Erdélyt területileg is tetemesen növeli s kiterjeszti Bethlen fejedelemsége határait egészen Kassáig.

Bethlen halála után a béke értelmében az északkeleti vármegyéket vissza kellett bocsátani; de a befolyást az által biztosította Erdély továbbra is magának, hogy Rákóczy Györggyel azt a magyar dynasta családot emelte trónjára, a melynek birtoka Erdélytől Lengyelorszáig öt vármegyén keresztül húzódott el. S hogy az öreg Rákóczy György mennyire felismerte Erdély történeti hivatását s követte elődjei nyomdokait: azt a linczi békekötés eléggé tanúsítja. Ő nemcsak az európai protestáns államok szövetségében tartotta meg Erdélyt, de egy keleti állam-szövetséget is létesített, kiterjesztvén Erdély befolyását a két oláh vajdaságra, s azontúl a függetlenségre vágyó kozákságra s a lengyel dissidensekre.

E szövetség erejében való elbizakodás vitte belé II. Rákóczy Györgyöt a lengyel királyság elnyeréseért megindított szerencsétlen lengyelországi hadjáratba, a mely egy csúfos kudarczczal, a tatár rabsággal s a török invázióval fejezte be Erdély aranykorát (1657.).

De azért a fejedelemség utolsó korszaka sem volt hűtlen és sivár a nemzeti traditiók ápolásában. A magyarországi bujdosók az 1670-es évek folyamán Erdély védőszárnyai alatt találnak menhelyet, oltalmat és fegyveres segítséget. Mignem Budavára visszafoglalása s a török Magyarországból kiveretése megszüntette Erdély különállásának indító okát s a nemzeti fejedelemség beolvadt ismét az új életre ébredt magyar királyságba.

E beolvasztást a fejedelemség másfélszázados fennállása alatt több ízben kísérelte meg a bécsi kormány. A leg-erőszakosabb volt az, midőn Mihály havaseli vajda, a Báthoryak hűségét esküdött vazallusa, hátulról, mintegy orozva támadja meg Erdélyt s rövid időre sikerül is azt leigáznia.

Ennek a történetét kívánja e munka ez után az általános áttekintés után elbeszélni.

II.

Mihály vajda jellemzése. — Az osztrák-ház törekvése Erdély birtokáért. — Erdély hagyományos politikája. — Báthory Zsigmond uralkodásának jellemzése. — Báthory Endre Lengyelországban. — Ellenségeskedése Zsigmonddal, testvére Boldizsár megöletése miatt. — Kibékülések. — Endre Erdélybe jő. — Zsigmond a fejedelemséget ráruházza. — A megyesi országgyűlés. — Mária Krisztierna főhercegnő távozása Erdélyből. — Zsigmond Lengyelországba megy.

Mihály vajda, az oláhországi fejedelmek leghírnevesebb alakja, a ki Erdélyben szereplése által nevezetes részt erőszkolt ki magának a magyar történelemben. Erdély elfoglalása által érte el hatalma tetőfokát s itt vesztette el a bitorolt hatalommal együtt életét is. Jelleme, politikája, kalandos élete egyaránt érdekes és rendkívüli. Híre, neve túlélte az idők enyészetét s népe közt legendaszerű alakká vált.

Bukurestben, a boulevard közepén — az egyetem és akadémia közös palotája előtt — díszes lovagszobra emelkedik, melyre lelki gyönyörrel tekint az oláh szem, látásán nemzeti büszkeségtől dobban meg az oláh szív. Erdélyben is kegyelettel őrzik román honfitársaink az ő emlékét s arczképeit.

Mert Mihály vajdában nemzeti hőset tiszteli a román nép és történetírásuk, nevéhez fűzven a „vitéz“ díszjelzőt. Sőt a mai nemzedék nemcsak történelmük büszkeségét látja benne, hanem megtették nemzetiségi eszméjük képviselőjéül: Daco-Románia első bajnokául.¹⁾ Ha az érem másik oldalát tekintjük, az erdélyiektől is nyert egy melléknevet, melylyel részükről jellemezték. E név: a „zsarnok“ („tyrannus“). A németeknél, a kik politikájuk vak eszközéül kívánták felhasználni, a perfid szövetséges emlékét hagyta hátra, a kitől orgyilkos kéz által szabadították meg magukat.

¹⁾ Ezzel a szemmel nézi őt pl. *Balcescu Miklós*: „Istoria Romanilor sub Mihail Voda Vitezul“ cz. munkájában (megjelent 1877. Bukurestben). Hasonlókép *Papiu Ilarianu*: „Istoria Romaniloru din Dacia Superiore.“

Tőlük nem nyert sem dísz-, sem gúny-nevet, egyszerűen úgy nevezgették szóban és írásban, hogy az „*oláh*“ (der Walach).

Az elfogulatlan történetírás feladata az ítéletek eme különfélesége között kikutatni és kimutatni, hogy ki és mi volt hát tulajdonképen az a Mihály vajda? Ha csak az volna a kérdés, „*vitéz*“ volt-é, „*zsarnok*“ volt-é, hűtlen szövetséges volt-é? könnyű volna rá a felelet, hogy mind a három; de ezzel feladatunk legkevésbbé sem volna megoldva.

Valóban rendkívüli alak, kiben korának nem egy szép vonását feltaláljuk, de a kiben viszont korának vétkei és bűnei is páratlanul s fokozott mértékben összpontosultak. Erős testében erős akarat lakozott; harczias kornak edzett szülőtte volt, de erkölcsileg pallérozatlan, vad és szenvedélyes, kegyetlen és zsarnok. Személyes vitézségével arányban állott erős elhatározása, szívós kitartása. makacs lelki ereje; de egyszersmind szerencséjével és sikereivel arányban nőtt a parvenuk gögje és elbizakodottsága. Kitűnő tulajdonaival nem párosult szívnemesség, jellemző; czélja kitűzésében az önzés vezette s nem magasabb erkölcsi, legkevésbbé pedig nemzetiségi eszmék. Eszközei megválasztásában mindent megengedhetőnek tartott, a mit magára nézve hasznosnak vélt. Furfangos ügyessége, leleményes ravaszsága nem ismert mértéket, nem kimélt senkit. Az ügyes államférfi, a ravasz diplomata szerepét játszotta; de eszközeiben nincs méltóság, nincs válogatás. Céljai elérésére mindent megengedhetőnek talált, az oklevélhamisítástól az orgyilkosságig. A bizantinismus, az ámtás, a hazudozás, csalás és árulás politikája kitűnő tanítványra talált benne. Hűséget esküdni akkor, midőn ellenségkép készül fellépni, megesküdni a kereszt előtt saját lelkiüdvösségére, felesége, gyermekei jólétére, ép oly könnyűnek tartotta; mint a mily kevésbé törődött annak megszegésével. „Fia húsát egye, vérét igya,“¹⁾ ha Erdély ellen fellépni akar, esküdözék — s alig pár hó múlva Erdélybe tör seregével.

¹⁾ Szamosközy István: *Történeti Maradványai*, kiadta Szilágyi Sándor. II. k. (Akad. kiadv. 28 k.) 277. l. Juramentis identidem repetitis execrationes, si falleret admiscuit: . . . deum tam infestum sibi experiretur, in easque misérias redigeretur, ut sui ipse filii viscera cogatur in cibum, sanguinem in potum adhibere, si sciens falleret.

Igy Bethlen Farkas: *Historia de rebus Transylvanicis* (szebeni 1785. kiadás) IV. k. 295. l.

Erre a legkedvezőbb alkalmúl kínálkozott neki az erdélyi viszonyok alakulása 1599 folyamán.

A Habsburg-házi magyar királyoknak állandó törekvése volt a különvált Erdély visszakapcsolása az anyaországhoz. De az erdélyi közvélemény mindig idegenkedett ettől, mert a töröktől elszakadás komolyabb veszéllyel fenyegette az országot, mint a mennyi előnyt a német szövetségtől várhattak.

Hogy a prágai udvar oly nagyon vágyott Erdély bírására és megnyeréséért a XVI. század közepétől kezdve a XVII. század végeig nem szűnt meg munkálni, alkudozással, a diplomatia minden fogásával, fondorlattal, pénzzel és vérrel: annak oka mélyebben gyökerezett, a mit nem ingathatott meg egy-egy tanácsos ama véleménye, hogy Erdélyért kár oly sok áldozatot hozni s hogy bírása többbe kerülne, mint a mennyit ér. Az udvarnál az volt a közvélemény, hogy Erdély a magyar korona gyöngye, szép és gazdag ország, — megnyerése Magyarország felszabadításának alapfeltétele, biztos támpontot s fontos hadászati positiót nyújt a török ellen való küzdelemben. Ha Erdély az övék — gondolák — az Havaselfölde is s érvényesíthetők a jogigények a lengyelekkel szemben Moldovára.¹⁾

¹⁾ Ezek a szempontok hosszasan vannak fejtegetve egy későbbi udvartanácsi véleményben Erdély felől:

A 19. pont közül pl. az 1. *Siebenbürgen haben allzeit die ungarischen König für ihr höchstes cleinot gehalten, weil sie durch dies orth des türgischen Kaisers allein mächtig sein und zum herzen kommen mögen.*

2. *Durch dies mittl ist Sinan basa geschlagen worden, auch Radul vaida bis gen Adrianopol mit dem kais. fahnen kommen.*

3. *Dies ist ein mittl alle augenblick Wallachey und Moldau zubekommen u. zuerhalten, wie solches alles Kaiser Rudolf erfahren.*

4. *Durch das orth kann man einen exercitum für Constantinopol bringen und stellen.*

5. *Ist dieses orth nach Ihr May. willen versehen, sein die Ungarn leicht in offitio zuerhalten, wo nicht, ist ein König niemal der Ungarn mächtig.*

6. *Bekomt der Türgg dies orth, kann er sicherlich das königreich Ungarn bekommen, u. durch Siebenbürgen, Mährern, Schlesien und bis auf Dresden ins Reich ohne ver hinderung kommen.*

7. *K. Ferdinandt, sambt allen ihrer räthen, haben wol verstanden, was an diesem landt gelegen, derowegen sie zu König Joannis zeiten so viel millionen angewendet, dasselb zubekommen u. zuerhalten, wie auch soviel bluet u. kriegsmacht darein gewendet.*

9. *K. Rudolf hat's erfahren, dass er mit halber mhüe u. uncosten den Türg. Kaiser — weil Sigismundus Báthori mit ihr May. uniert — bekriegen könne.*

12. *Summa: Siebenbürgen ist die vormaur der ganczen christenheit, ein rechtes cleinot des haus Österreichs.*

(A bécsi cs. és k. titkos levéltárban, Hungarica o. 1624. fasc.)

Erdély bírása azért is nagyon kívánatos, hangsúlyozták az udvari titkos tanácsban 1599. áprilisban, mert Erdélyből könnyű leend elvonni, ha netán az ellenség Bécs vagy általában Ausztria ellen indulna, s a harcztért könnyű leend Ausztriától messze Erdélybe tenni át.¹⁾

Erdély bírása tehát egy messze ágazó politikai kombinációnak volt kiindulási pontja, alapfeltétele. Ez magyarázza meg azon erős küzdelmeket, diplomatai harcokat, melyeket Izabellával, János Zsigmonddal szemben, majd Báthory István ellen Békes Gáspár pártfogolása által vívtak Erdély bírásáért, — ez nyújtja a kulcsot az osztrák-ház Báthory Zsigmond uralkodásával szemben tanúsított magatartásának megértéséhez, majd Mihály vajda pártfogolásához is.

De Erdélynek helyzete kétszeresen nehéz volt. A rettegett hódító hatalomnak, a töröknek kezeügyében feküdt, mint egy sziget az ozmán hódítás tengerében s arra, hogy azzal szemben karddal tartsa fenn magát, egymagában gyenge volt. A viszonyok hatalma, az ország fekvése utalta arra, a mi aztán hagyományos politikájává vált, hogy a török védnöksége alatt biztosítsa állami létét, — s önállóságát hol adózással vásárolja meg, hol politikai eszélyességgel biztosítsa.

Tagadhatatlan, hogy Erdély is csak kényszerűségből tűrte a török fenhatóságot s a viszonyok változtával szívesen csatlakozott volna a kereszténység szövetségéhez.

A 15 éves háború első sikerei azt a vérmes reményt ébresztették a bécsi kormánynál, hogy sikerülni fog a törököt Magyarországból kiverni. Már Buda visszafoglalására kezdettek előkészületeket tenni. Mindenekelőtt pedig Erdélyt akarták a töröktől elvonni s szövetkezésre bírni. A pápai és császári diplomácia az 1590-es évek elején erélyes aktiót indított Erdélyben és sikerült a fejedelmet megnyerni a szövetkezés eszméjének. De nem az ország

¹⁾ *A titkos tanács véleménye a császárhoz 1599. (április elején) Erdély elfoglalásáról: „... dass auch Ew. K. Mayestät bei sollicher an- und einnehmung dieser provinz sonsten kein sondern nucz (ja vielmehr allerlei unruhe und ungelegenheit) haben sollten: so haben doch dieselb entgegen diese nicht geringschäczig und bei kriegsverständigen überaus sehr gute gelegenheit, dass sie durch kein bequemers mittl, dan eben durch dies des feindts anschleg und vorhaben auf Wien und Oesterreich divertiren und abwendig machen, und nemlich den ganzen kriegsschwall weit aus dem landt Oesterreich hinein in Sibenbürgen ziehen und setzen können.“* (A bécsi csász. és kir. titkos levéltárban. Hungarica o.)

rendeit és a közvéleményt, a mely nem osztozott a török hatalom megtörésének merész reményében. A fejedelem azonban erőszakosan is keresztülvitte szándékát s fegyvert fogott a török ellen.

Báthory Zsigmond, a szép tehetségű, de könnyelmű, állhatatlan fejedelem, midőn 1594-ben a közvélemény és a rendek többsége ellenére, vérbe fojtva az ellenzékét, kimondotta a töröktől elszakadást s Rudolf-fal szövetségelt, az ország hagyományos politikáját forgatta fel. De nem-sokára maga is meggyőződött, hogy végzetes politikai hibát követett el. A havaseli diadalok után (1595.) a mező-keresztesi szerencsétlen döntő ütközet (1596.) s Temesvár sikertelen vívása (1597.) kiábrándították. Elvesztette önbizalmát, lelke egyensúlyát s a hitet, hogy országát kiment-heti a politikai zűrzavarból, melybe könnyelműen ő maga döntötte. A fejedelem önmagával is meghasonlása, a könnyelmű kapkodás, melylyel az ország kormányát majd oda hagyta, majd ismét visszavette, védura a római császár s magyar király megsértésével, nem maradhatott gyászos következmények nélkül. Zsigmond elvetette a szelet, de a vihar aratását nem várta be: ott hagyta szerencsétlen unokatestvérének, a boldogtalan Báthory Endrének.

Báthory Zsigmond tettei uralkodása végső szakában bizonyos lelki zavarnak, hogy ne mondjuk hóbortnak, jeleit viselik magukon. Tetteinek rugóit, főleg feldúlt kedély-állapotát, ha nem ismernők, egy lélektani rejtély állana előttünk. Az a nagy politikai tévedés, hogy a török ellen nyílt homlokot formált, a botlások egész lánczolatát vonta maga után. A török ellen való fellépése által országa létérdekét, — boldogtalan házassága által saját élte nyugal-mát, kedélyvilágát támadta meg, zavarta fel. S így érthető, midőn az uralkodás légköréből, a politikai élet zajából, az udvari élet élvezetei közül, csendes magány után áhító-zott. „A papi élet példánykép tűnt fel előtte s a fejedelmi szék tulajdonosa irigyelte azt, ki czellájában naphosszat imádkozik.“¹⁾

De nem tudott következetes lenni semmiben sem. A békés otthonból a csatatérre vágott; midőn visszavonúlt a világtól, megválva fejedelemségétől, emlékei nem hagyták

¹⁾ Szilágyi Sándor: *Erdély története* I. k. 452. l.

nyugodni: visszasóhajtozott újra hazájába, a politikai élet s a csaták zajába. Ha nem látta nejét, Mária Krisztiernát, sóvárogva gondolt reá; ha vele volt, férfiatlanságának öntudata gyötörte s futni kívánta „testvéri“ tekintetű szép és kedves hölgyének, a bécsi udvar politikai célja eme szánandó áldozatának.

1598 tavaszán lemond Erdélyről s elcserélvén azt ötvenezer forint évi díj mellett egy sziléziai hercegségért Oppelnért, mely az erdélyi fejedelmekkel való alkudozásokban, a Szapolyaiaktól kezdve, mindig úgy szerepel, mint valami pensio-hercegség. De Miksa főherceg, a „választott lengyel király“ cím viselője, a kijelölt erdélyi kormányzó, még be sem mutathatta Erdélyben a Kassán felöltött magyar nadrágot, midőn Zsigmond már rá unt a kietlen Oppelnre — melynek hercegi palotájánál Gyulafehérvárott az udvari istálók is különbek voltak — s három hónapi távollét után egyszerre csak Erdélyben termett. Nejével kibékülve, az ország által egykedvű belenyugvással fogadva, újra elfoglalta Erdély trónját. De csak azért, hogy drágábban adja el. Az udvar még tanakodott, mitévő legyen az állhatatlan fejedelemmel szemben, midőn 1599 elején újra jöttek a követek a fehérvári udvarból Prágába (Bocskay István s Naprági püspök), hogy alkudozzanak Zsigmond ismét-lemondása ügyében. A megállapított egyezségi pontokkal (100.000 frt évi segély és Oppeln kivül egy más sziléziai hercegség ígérétevel,¹⁾ azonban még haza sem érkeztek a követek, midőn megjött a hír Prágába, hogy Zsigmond lemondott ugyan Erdélyről, de nem Rudolf (illetőleg Miksa főhg.), hanem unokatestvére Báthory Endre javára.

*

A korán árvaságra jutott Báthory Endre nagybátyjának Báthory István, előbb erdélyi fejedelemnek, azután lengyel királynak gyámoksága alatt gondos, fejedelmi sarjat illető neveltetésben részesült. Tanulói pályáját nyilvános iskolában, előbb a gy.-fehérvári, majd (1581-től) a pultowski jezsuita-collegiumban végezte, testvér-bátyjával Boldizsárral együtt. Hajlamát követve a papi pályára készült s azon nagy-

¹⁾ *Hurmuzaki*: „Documente privitoare la Istoria Romanilor. Bukuresci 1888. III. k. 2. r. 312. 1.

bátyja pártfogása mellett gyorsan emelkedett. István király csakhamar vármiai (ermenlandi) kanonokká s az ottani püspökség coadjutorává, 1583-ban miechowi préposttá nevezte ki s azután elküldötte Rómába, a hol a pápa a bibornoki méltósággal tisztelte meg (1583. deczember 24.).

Báthory Endre aztán Lengyelországban csendes zavartalanul papi hívatásának élt, szeretve és tisztelve kartársaitól s nem vágyva valami nagy szerepre a politikai küzdtéren. Volt ugyan idő, midőn ő is a sorompóba akart lépni: nagybátyja halála után, a mikor is nevét a lengyel király-jelöltek között emlegették (1587.); de jelöltsége komoly jelleget nem öltött. Igaz, hogy a Báthory családból ő vagy testvére Boldizsár lett volna első sorban István király örököse, ha a korona örökölhető lett volna, — rebesgették is országszerte, mintha Zamojski János a lengyel főkanzellár, a Báthoryak sógora, Endrét akarná lengyel királylyá választatni;¹⁾ de a választási mozgalmak, az osztrák-ház erélyes fellépésével, pénzzel és fegyverrel való küzdésével s a lengyel nemzeti pártnak a női ágon Jagello-vérből származott Zsigmond svéd királyfi mellé sorakozásával oly erős hullámokat vertek, hogy maga Endre is jobbnak látta pártot nem szerezni. Zamojski pedig, a hatalmas osztrák-ellenes párti, a kinek vállán nyugodott ekkor Lengyelország sorsának intézése, ha gondolt is eleinte a Báthoryak jelöltségére (a mivel nem ok nélkül gyanúsították), saját rokoni hajlamait alárendelte az ország közérdekének s így a nemzeti pártot juttatta diadalra, III. Zsigmond megválasztásával. — III. Zsigmond trónja megerősítésében nem csekély részök volt az erdélyieknek is: Bicsin alatt a csata sorsát jórészt a Báthory Boldizsár által vezérlett kétezer erdélyi vitéz döntötte el, az ellenpárt által szintén királylyá kiáltott Miksa főherczeggel szemben, kire a végzetes csata királyi korona helyett megaláztatást s elfogatást hozott (1588 jan. 24.). Mind a valódi, mind a címzetes lengyel királynak később is jókora része van Erdély történetében.

Báthory Endre 1594 óta nem élt jó viszonyban az erdélyi fejedelemmel, Zsigmonddal. A feszültség testvére

¹⁾ *Haidenstein* Reinhold: „*Libri rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti*“ 249. l.

Boldizsár kivégeztetése miatt keletkezett s engesztelhetetlennek látszott. Endre másik testvére, István, a véres tett után szintén Lengyelországba menekült. Bosszúra gondoltak. Unokatestvérük Zsigmond ellen leveleket írogattak a külföldi fejedelmekhez (a lengyel királyhoz, Erzsébet angol királynőhöz, a pápához), melyekben felpanaszolják az erdélyi fejedelem kegyetlenkedését, Báthory Boldizsár megfojtatását stb.¹⁾ A bibórnok személyesen is megjelent Krakóban, hol a király s a rendek előtt keservesen panaszkolta testvére kegyetlen megölettetését s kifakadt unokatestvére, Zsigmond álnoksága ellen.²⁾ Ezek következtében történt, hogy Endre és István birtokai Erdélyben lefoglaltattak s ők magok felségsértés ürügye alatt nótáztattak, mert — így szól az ítélet — bár személy szerint Erdélyben nem voltak jelen, tanácsukkal a lázadókat segítették és a fejedelem ellen az idegen uralkodókhoz gyalázó leveleket intéztek.

A lengyelországi Báthory-testvérek fegyveres fellépésre és bosszúállásra is gondoltak Báthory Zsigmond ellen, a kit lengyel, moldvai segítséggel s esetleg a törökkel is szövetségbe meg akartak fosztani az erdélyi fejedelemségtől. De a dolog csak az előkészületeknél maradt, a támadás nem történt meg.³⁾

A gyűlölet lángja évek multával mégis lohadni kezdett s a keserű emlékeket lassanként háttérbe szorította a családi összeköttetés érzete. Endre, midőn 1598 elején meghallotta, hogy Zsigmond Erdélyről Rudolf jayára lemondani szándékozik, sietett felemelni kérő és intő szavát, hogy ne engedje Erdély fejedelemségét a család kezéből kiszakadni, melyet őseik annyi veszedelemmel szereztek és tartottak meg oly régóta mostanáig. Követe által bővebben üzent s felajánlotta cserében Erdélyért a papságra vágyó fejedelemnek saját püspökségét.⁴⁾ De ekkor Zsigmond

¹⁾ A lengyel királyhoz írt 2 levél megjelent *Hurmuzaki*: „Documente III. k. 2. r. 1—3. l.” Az angol királynéhoz 1595. jun. 19. Miechowból írt megj. az akad. kiadv. Londoni könyv- és levéltárakból kiadott *Diplomataria* V. k. 189. l. Erzsébet királyné Greenwichben jul. 14. írt részvételtjes válasza megvan a londoni British Muzeum levéltárában. A pápa válasza *Hurmuzaki*: „Documente III. k. 2. r. 114. és 136. l.”

²⁾ *Haidenstein* Reinhold: „*Libri rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti*“ 306. l.

³⁾ A velencei követek jelentései 1596—97-ből *Hurmuzakinál* III. k. 2. r. 186. stb. ll.

⁴⁾ Báthory Endre levele Zsigmondhoz Heilsbergből (1598. febr. 20. kelettel.) Egykorú másolata 4 példányban a bécsi államlevéltárban. Kiadta az Erdélyi

már nem léphetett vissza az előrehaladt tárgyalásoktól s a császár-királynak engedte át Erdélyt. Báthory Endre követe pedig szökve menekült Erdélyből, nehogy a cs. biztosok kezébe kerüljön.¹⁾

Báthory Zsigmond azonban erősen csalódott az Erdélyért cserébe kapott sziléziai hercezség felől táplált reményeiben. S midőn onnan megszökve Erdélybe (1598. aug.) visszatért, nemsokára összeköttetésbe lépett lengyelországi rokonával. Most ő küldött követet (Kabos István jezsuita személyében) Báthory Andrásához, hogy őt Erdélybe hívja. S egyidejűleg követet küldött a portára is, hogy a törökkel a kibékülés útját egyengesse s a bekövetkezendő erdélyi trónváltozásra előkészítse, biztosítván a nagyvezért, hogy az új fejedelemmé kijelölt Báthory András barátságban fog élni a portával.²⁾

Az ürügy, melylyel unokabátyját Erdélybe hívta. a rokoni béke helyreállításának czélja volt. Ennek a szelíd, igazán vallásos lelkületű bíbornok némi habozás után engedett s kereskedőnek öltözve útrakelt, miután a lengyel királylyal s Zamojskival Krakóban összejött s velők Erdélybe utazását közölte.³⁾ A bíbornok alig volt tisztában azzal, hogy

Országgyűlési Emlékek IV. k. 141. l.) Az Erd. Muz. levéltárában megvan „Andras Batori cardinal legatioja Báthory Zsigmondhoz 1599.“ magyarul (gr. Kemény J. gyűjteményében. Eredeti levelek I. k.), melyben figyelmezteti a bíbornok, hogy „gondolkodjék ő nagysága, mennyit fáradtak az ő nga elei, mennyi veszedelemmel és költséggel vitték azt véghez, hogy Erdélyt bírassák és onnat örök gloriát szerzhessenek magoknak és maradékinak“ s most ő idegent akar adni „házaja és familiája bírására, holott embernek először is magára, azután az maga familiájára“ kell tekinteni. A Báthoryak nem haltak ki, van, a kit more majorum suorum jure promoveálhatna. Most engesztelhetné ki őket a multak keserveiért. Föltételeit ők teljesítenék. Ne juttassa idegen kézre országukat, melyet őseik annyi veszedelemmel szereztek és tartottak meg. Gondoljon István király példájára, hogy tett ő halálos ellenségével Békéssel, ők pedig rokonai s nem ellenségei. „Most familiájának örök gloriája lehet és örök rontója is“. Egy másik levelét (melyben ismételve inti és kéri, hogy ne adja át a németnek Erdélyt, mert azok ismét olyan helyzetbe fogják sülyeszteni, mint Izabella idejében volt, s cserébe felajánlja püspökségét) Horváth M. közölte a Történelmi Tár 9 k. 91. l. a bécsi levéltárból való magyar regesták között. k. n.

¹⁾ Báthory Endre követe (Sylla Mátyás) márczius 22-én ért Gyulafehérvárra (Szilágyi: „Carillo Alfonz dipl. működése 51. l.“), de a cs. biztosok megérkezése után Báthory Zsigmond ama feleletére, hogy már nem léphet vissza a megkötött szerződéstől, jónak látta éjjel búcsúvételül menekülni. (Szamosközy története II. k. 54. 55. l.)

²⁾ *Harmuzaki*: „Documente IV. k. 2. r. 231. l.“

³⁾ *Istvánffy Miklós*: „Historia de rebus Ungaricis (kölni 1622. kiadás) 736. l.“: Báthory András „prius rege Poloniae Cracoviae convento ac consiliis cum Samoscio (t. i. Zamojskival) collatis, via Sandocensi et Homonniana, simulato mercatoris habitu, mense Febr. in Transylvaniam pervenit“.

Zsigmondnak mi a célja, s Rudolfnak is írt, egész jóhiszeműleg még Lengyelországból, teli alázattal s engedelmisséggel, nehogy Erdélybe utazásában valami ő ellene irányzott fondorlatot véljen.¹⁾

Ennek daczára a király részéről egyik fő-fő vád volt Endre ellen, hogy maga kereste a fejedelemséget s e célból hagyta oda a lengyel földet. Báthory András aligha táplált erre nézve vérmes reményeket, inkább bátyját Istvánt emlegették Zsigmond leendő utódjául s őt most első sorban az a gondolat vezette Erdélybe, hogy a régi gyűlölködést, az egész Báthory család szép egyetértésévé változtassák s elkobzott birtokaikat visszanyerjék. E végből testvérétől, a Lengyelországból vele együtt visszatért, de betegsége miatt Fábiánházán maradt Istvántól is felhatalmazó levelet kapott, hogy az ő nevében is végezhet Zsigmonddal a család közös ügyei felől. Báthory István is óhajtotta s kifejezte, hogy Endre erdélyi látogatásával változtasson minden ellenségeskedést „igaz keresztényi és testvéri szeretetté“ s felhatalmazta, hogy a mit Zsigmonddal együtt végeznek, arra az ő nevében is megesküdhet.²⁾

Hogy mily hirtelen és váratlanul jutott a fejedelemségre Endre, mutatja ugyancsak Báthory Istvánnak szerencsekívánó levele, a ki — mint mondja — csak elesudálkozik, hogy oly váratlanul, hirtelenséggel esett a dolog, mert hisz még közeli együttlétükkor arról szó sem volt. „De ha már az Úristen ily hirtelenséggel megáldotta fejedelemséggel, (írja sok jó kívánsága után az örvendő testvér) emlékezzék meg a jó hírnevű felséges lengyel-magyar István király mondásáról, a ki azt szokta volt írni és mondani: hogyha az én nemzetemnek én szolgálhatnék, az halál is édes volna nekem!“³⁾

*

¹⁾ Szamosközy: Tört. Maradv. II. k. 210. l.

²⁾ Báthory István meghatalmazó levele Endre számára Mechovian 1599. február 8-ról kelteztve: . . „quod nos, cum . . cardinalis Bathoreus ad principem Transylvaniae, ut de communibus familiae rebus mutuo transigerent, omnesque ex quacunque causa exortas contentiones et controversias complanarent, et in veram christianam ac fraternam charitatem redirent, proficisceretur: nos eidem praefato fratri nostro omnem facultatem nomine etiam nostro transigendi, tractandi, concludendi, decidendi et omnia ad praedictum finem faciendi, et si opus fuerit etiam in animam nostram jurandi, tanquam vero et legitimo nostro plenipotenti dedisse (significamus) sat. (A bécsi cs. és k. titkos levéltárban.)

³⁾ Báthory István levele Endréhez, Fábiánházáról 1599. márcz. 26. „veteris calendarii.“ (A bécsi csász. és kir. titkos levéltárból. Ld. Oklevéltár.)

Zsigmond, midőn unokatestvérét Erdélybe hívta, el volt szánva, hogy a fejedelemségről lemond, de most — harmadszor — nem a Rudolf javára. A bíbornok eleinte megdöbbsent, a midőn Zsigmondtól tervét hallotta és nagy lelki harczt vívott önmagával, a mig végre ráállott a fejedelemség elfogadására.¹⁾

A márczius 21-ére összehívott országgyűlésnek főfeladata a fejedelemválasztás, vagyis inkább az új fejedelem elfogadása volt.

A megyesi országgyűlésen Zsigmond előterjesztését a rendek nagy része csöndes megnyugvással fogadta, — annál is inkább, mert a város katonasággal volt meg-
rakva; — de voltak, a kik aggódva gondoltak arra, hogy mit mond ehhez Rudolf; némelyek viszont attól féltek, hogy Endre, testvére Boldizsár megöletéseért rajtok fog bosszút állani. E részben azonban megnyugtatta őket Endre fogadása, melylyel teljes bocsánatot és feledést ígér a Boldizsár megöletésében részeseknek. A bíbornok márczius 28-án letette a fejedelmi esküt s feleskette viszont a rendeket.²⁾

Ez országgyűlésről méltán elmondhatta Szamosközy,³⁾ hogy Zsigmond egyszerre kijátszotta a császárt, magokat az erdélyi rendeket s a Prágába küldött követeket.

Zsigmond az Endrével kötött egyezségben magának évenkénti 24.000 magyar forintot kötött ki, azonfelül Besztercze, Vács és Sajó uradalmait és négy megyesszéki szőlőtermő falu dézmáját.

Hátra volt még egy szomorú feladat: a boldogtalan Mária Krisztiernát sorsára bízni. E czélból a kibékült rokonok a megyesi gyűlésről rögtön Fejérvárra kocsiztak, a hova a Kővárba zárkózott fejedelemt is lehívták. Zsigmond el akart búcsúzni, hogy végleg kibontakozzék a természetellenes kötelekből, mely a balvégzetű főhercegnőhöz fűzte. Ennek kellett az első lépésnek lenni a megkezdendő új élethez. Az új fejedelem pedig úgy gondolkozott, hogy örömetst letenné a bíboröltönyt a derék hölgy

¹⁾ Szamosközy: Tört. Maradv. II. k. 219. l.: *Cardinalis cum audisset se a Sigismundo in provinciae regimen invitari, . . . turbatus tota mente et consilio, quidnam facto opus esset, diu in incerto habuit.*

²⁾ A bíbornok esküje a rendeknek, testvére István nevében is, s a rendeké Endre hűségére közölve van az Erdélyi Országgy. Emlékek IV. k. 279—282. l.

³⁾ Tört. Maradv. II. k. 201. l.

kezéért. Tett is lépéseket megnyeréseért;¹⁾ de arról Mária Krisztierna hallani sem akart. Miután a főhercegnővel a házassági szerződésben lekötött birtokok felett megegyeztek (Endre azokért évenként 15.000 magyar forint haszonbér fizetésre kötelezván magát²⁾), megtörtént az elválás, nem minden megilletődés nélkül. Zsigmond kérte, feledje el szenvedett keserveit; — a fejedelemlő sem állotta meg könnyek nélkül, midőn örökre elválni készült boldogtalan férjétől s kimenni Erdélyből, négy esztendei keserveinek gyászos emlékü színhelyéről. A bíbornok-fejedelem szép fogattal ajándékozta meg a távozót; a főhercegnő azon indult útnak Fejérvárról, jókora kísérettel. Tővisig Zsigmond és Endre is elkísérte. Felső-Magyarországon át tért vissza hazájába, Grácba, édes anyja, Mária főhercegnő mellé s onnan, miután házasságát a pápa — végre-nem-hajtás alapján — feloldotta, 1607-ben a tiroli halli zárdá falai közé temetkezett, letévén a zárdai fogadalmakat. Itt élte le csendben (1612 óta mint zárdafőnöknő) életének még hátralevő 14 évét. Hajótörött lelke itt sem talált teljes nyugalommal; anyagi gondok zavarták, mert a bekövetkezett erdélyi zavarok miatt ottani birtokai után többé semmit sem kapott.

¹⁾ Emlékei ennek mind a levéltárakban, mind a nyomtatásban napvilágot látott kútfőkben maradtak fenn. Maga a király is felemlegeti, méltatlankodva felette. (Erd. O. gy. Eml. 288. l.) *Szamosközy* (IV. k. 91. l.) ezt mondja: „Az cardinal iszonyúképpen szerette Mária Christiernát, elvőtte volna . . .“ szerinte tárgyalás is folyt a házasságról. „Imnár ki akart az cardinal öltözni a papi ruhából, készen is voltak ruhái, ha így nem járt volna (t. i. Mihály vajdával). Giezi Péter mondta volt az cardinalnak: ki tudja — úgymond — mit cselekedett Báthory Zsigmond az asszonynak? Mond neki cardinal: megesküött az én kezemen Zsigmond, hogy semmi afféle dolga nem volt véle; meg is hittem bizonyosan.“

Weiss Mihály is azt mondja naplójában (Trauschenfels: Deutsche Fundgruben zur Gesch. Siebenbürgens 151. l.): „Beginnet er (t. i. a fejedelem) „Mariam Christiernam zurück zu holen zu einem Ehe-Gemahl.““

A *Kornis Gáspár* Bastához küldetéséről szóló jelentés szerint (1599. aug.) Kornis azt is mondotta volna, hogy adják a fejedelemhez nagyobb biztonság kedvéért a főhercegnőt. „Man wölle zu mhrerer bestättigung die Fürstin des Sigismundi nachgelassene vertraute (a fejedelemmel) vermehlen.“ (Eredetije a bécsi cs. és k. titkos ltb. Turcia o.)

Kakas István (a főhercegnő bizalmas híve) is azt írja Carlo Magnonak (1599. hónap n.), hogy a fejedelem nagyon emlegette asszonyát, de ő tartózkodott e dologba bele avatkozni. (Eredetije a bécsi cs. és k. hadügyminisztr. levéltárában „kriegsregistratur“ 1599. nov. 74. sz. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

Endre még utolsó napjaiban is folyamodik a Mária Krisztierna pártfogásához. 1599. okt. 3-án ír neki levelet. (Másolatban a bécsi titkos ltb. Hung. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ *Endre* oklevele a Mária Krisztierna erdélyi birtokainak bérbeveteléről (1599. ápril 8-ról) meg van másolatban a bécsi titk. ltb. ugyanott *Mária Krisztierna* nyugtájának eredetije, az első félévi árendáról 7500 m. frtól. Nyomtatásban l. *Uj Magyar Múzeum* 1855. I. 513. l.

A Báthory-ház balsorsa, az Erdélyt feldúló hadjáratok, Mihály vajda betörése, majd Básta rémuralka Mária Krisztiernát is elűtötték erdélyi birtokainak haszonélvezetétől. A császár- király 15,000 frtnyi évdíjat rendel neki kárpótlásul, de ebből is csak egy ízben kapott 10,000 forintot. Bocskay István, miután az erdélyi fejedelemségre jutott, rendezni óhajtotta ezt is, de az iránta tanúsított bizalmatlanságon hajótörést szenvedett. Bocskay nőül is óhajtotta volna venni az „erdélyi dámát“-t, de Mária Krisztierna az ő házassági ajánlatát is visszaütötte, mint előbb (1602-ben) a florenzi herceget.

Mária Krisztierna követeléseit fentartja mindvégig, de hiába akarja érvényesíteni a bécsi béke tárgyalásakor (1606), majd II. Mátyás királylyá választása után, hiába még akkor is, midőn (1619) saját testvére II. Ferdinánd jut a császári és magyar királyi trónra, pedig követelése már ekkor 264,000 forintra szaporodott erdélyi birtokai után. Az erdélyi rendek a német uralom alatt országuk felfogatására s Báthory Zsigmond hagyatékára hivatkoznak¹⁾, mert Mária Krisztierna Erdélyből távozása után nem sokára Zsigmond is — Illésházy szerint — „mene Lengyelországba és onnét másodmagával bujdosni mene ez világra, mint Kain az sok ártatlan vérontásért bujdosik vala,“²⁾ s Prágában hunyt el 1613-ban s hagyatéka, Erdélyből elvitt családi kincseivel, a németek kezébe került.

¹⁾ Ld. bővebben „Báthory Zsigmondné“ cz. munkámban. „Századok“ 1883. évf. és „Báthory Zsigmondné hitbére“ cz. közleményemben, u. ott 1890. évf.

²⁾ *Gróf Illésházy István*: Följegyzései (az Akadémia kiadv.) az 1599. évhez.

III.

Báthory Endre uralkodása. — A három nemzet magatartása. — Viszonya a külföldhöz; a lengyelekhez, Moldovához, tatárhoz, törökhöz. — A lengyel király pártfogásába veszi. — Endre alkudozásai a törökkel. — Mihály vajda pályafutása. — Kis-oláhországi bánsága. — Erdélybe menekvése. — A havaseli vajdaságra jutása. — Harczai a török ellen. — Erdély s Báthory Zsigmond hűbéresévé lesz. — Rudolffal szövetségre lép. — Báthory Endrének hűséget esküszik.

A bíbornok-fejedelem helyzete az első percztől kezdve nagyon válságos volt, bent az országban is, de főkép kívülről. A *székelyek* előtt a Báthory név nem volt népszerű. Nem felelték, hogy Endre nagybátyja, Báthory István volt az, a ki két ízben leverte a régi szabadság és kiváltságok helyreállításáért fegyvert fogott székelységet s még sajgott a seb, melyet a szentpáli csata után a székelyeken elkövetett kegyetlen visszatorlás ütött. Báthory Zsigmond az 1595-iki havaseli hadjárat előtt a székelyek régi kiváltságainak visszaállítását megígérte; de a győzelmes hadjárat után ígéretét nem teljesítette. — Báthory István neveltjétől, unokaöccsétől époly kevéssé remélték ősi jogaik visszaállítását s azért a bíbornok fejedelemségével szemben eleitől fogva ellenséges állást foglaltak el s utóljára is a szerencsétlen fejedelemnek székely kéz által kellett elvesznie. Az udvar s később Mihály vajda mindent elkövetett (egész az oklevélhamisításig), hogy a székelyeket magához édesgesse s az feltűnően sikerült is. Ez pedig sokat számító, nagy nyereség volt, tekintve azon nagy hadi létszámot, melyet a székelyek kiállítani képesek voltak. A székelyek a vajda legvitézesebb katonái, midőn Erdélybe tör; ezrével áldozzák fel magukat az ő zászlai alatt, midőn a többi erdélyiek felkelnek ellene; a székelyek azok, a kik titkon ragaszkodnak hozzá, még akkor is, midőn földönfutóvá lesz. Ez a körülmény egymagában is megczáfolja a Mihály vajdának tulajdonított oláh nemzetiségi missiót.

A *szászok* sem örömet láttak, hogy a császár-királylyal kötött szerződés ellenére Zsigmond visszatért s Endre megválasztása után is hajlandók lettek volna a királynak fogadott hűséghez ragaszkodni. Náluk a vallás kérdése is belejátszott: nem sok jót reméltek egy *bíbornok* fejedelemségétől.¹⁾ Endrével szemben a legválságosabb pillanatban hűtlenül viselték magokat, Mihály vajdának siettek meghódolni; úgy hogy a gyanúsítás — hogy ők hívták be Mihály vajdát — általános volt.

A szabad választásra féltékeny harmadik nemzet, a *magyarok* között is sokan voltak, a kik Endre trónrajutásában a szabad választás megsértését látták²⁾ s voltak, a kik a királyhoz ragaszkodtak. Így Kornis Gáspár tüntetőleg üzeni a király hívének, a szatmári kapitánynak (jun. 3.): „ne gondolja ő kegyelme, hogy az ország valamennyi lakosa a római császárnak árulója.”³⁾

De mi volt mindez a kívülről fenyegető bonyodalmakhoz képest?!

Endrének első dolga volt, mihelyt a trónra jutott, hogy követeket küldjön mindazokhoz, kikkel Erdély közelebbi érintkezésben állott. Így a császár-királyhoz, a felső-magyarországi főkapitányhoz Bastához, a törökhöz, tatárhoz, Mihály vajdához s azonkívül Lengyelországba és Moldovába.

A *lengyel királynál* követei (Bánffi Gábor és Kakas István) által tüstént sietett bejelenteni, hogy a fejedelemséget kénytelen volt elfogadni, hogy mindig hálás szívvel fog emlékezni Lengyelországra, melynek polgára volt s kérte a királyt (III. Zsigmondot), hogy vetné magát közbe Rudolfnál, a vele kötendő egyezségben.⁴⁾ A lengyel király tényleg írt is (Varsóból 1599. aug. 24-én) Rudolfnak, pártját fogván Endrének, a ki — úgymond — a fejedelemség elfogadásával korántsem akart a császár ellenére tenni, sőt mindenben a haza, a császár és a kereszténység közös javára igyekezik.⁵⁾ A lengyel király lépést tett érdekében

¹⁾ Trausch Josephus: Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum, sive Annales Hungarici et Transylvanici: 143 l.

²⁾ Szamosközy: Tört. Maradv. II. k. 229. l.

³⁾ Pathó Gáspár (a Székely Mihály szatmári kapitány Erdélybe küldött követe) jelentésében, melyet 1599. jun. 3. Rudolfnak Kolozsvárról ír. (A bécsi titk. ltban, Hungarica.)

⁴⁾ Szamosközy: Tört. Maradv. II. k. 253. l. Haidenstein id. m. 346. l.

⁵⁾ III. Zsigmond levele Rudolfnak, (eredeti a bécsi államtltban, Polonica o.). Azt is mondja: bár bennünk is csodálkozást keltett, mert nagyon váratlanul

a töröknél is, hogy ne tekintsék ellenségüknek, az adót pontosan be fogja küldeni.¹⁾

Moldovával is jó viszonyba igyekezett lépni. A Moldova felett való fenhatóság joga ez időtájt folytonos vita tárgya volt a magyar és lengyel korona között. Most (1599.) a vajda, Jeremias Mogila, tényleg a lengyel király hűbérese volt, a kit éppen a lengyel hadak tettek csak azelőtt fejedelemmé, az elűzött Rézmán helyébe. Endre jó viszonya a lengyel királylyal megkönnyítette a moldovai vajdával való baráti szövetekezést; sőt tovább ment, mostoha-testvére, Ifjú János számára eljegyezte a vajda leányát. Julius 3-án kiállítatott a szerződés a házasságról,²⁾ a mi azonban a bekövetkezett gyásznapok miatt létre nem jöhetett.

A *tatár kán* követei is jó hírrel, békeajánlattal keresték meg a bibornok-fejedelmet s ő viszont követeket küldött Krimbe, a szövetség létesítésére.³⁾

A *törökkel* is mindjárt megkezdette az alkudozást, legelsőbbben is a végvárok körül folyó ellenségeskedés megszüntetésére. Nagyon valószínű, hogy eleinte maga sem volt tisztában a fejedelem azzal, hogy mily álláspontot

jött az erdélyi hirteleni változás, de nem akarom azért elmulasztani, hogy a Báthory cardinál kérését ne közvetítem, kérvén felségedet az erdélyi ügyben mutassa kegyelmességét. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

Rudolf a lengyel király e levelére szept. 21-én válaszol. Erdély — úgy mond — úgy régi, mint újabb jogezimen hozzánk tartozik; Magyarországnak része, mint testnek a tagjai. Azért, ha azt sértik s vakmerően felforgatják, nem lehet, hogy magunkra nézve is sértésnek ne vegyük. Felséged legyen rajta, hogy a cardinál sem a töröknek ne hódoljon, sem pedig, ha ellenünk fordulna, Lengyelországból ne segítse senki. stb. stb. (A bécsi titkos lt. Polonica o. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

¹⁾ *Konstantinápolyi követjelentés*, („Constantinopolitana“) 1599. aug. 14. és 30-ról. A mufti beszélt az angol orátornak, hogy a lengyel király és a kan-czellár írtak a szultánnak, Báthory Endre s az erdélyiek érdekében, hogy a cardinál Erdélyben „guter gubernator und treuer underthan der Porten sein, auch jährlich den tribut schicken werde; wie sich dann der könig und das landt (t. i. Lengyelország) destwegen verpfend habe“. A fejedelem is írt a muftinak, a ki a szultán előtt nagy tekintélyben áll, hogy legyen ügyének védelmezője a szultánnál „mit der vertröstung, das er sein underthon und der Porten tributarius sein wolle.“ (A bécsi titkos ltban, Turcia o.)

²⁾ E házassági szerződés közölve van az *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* IV. k. 306. 307. l. Endre húszezer, Ifjú János tízezer aranyat köt le, ha ez utóbbi nem akarná elvenni a vajda leányát.

³⁾ A tatárokkal élénk összeköttetést folytattak az erdélyiek. Báthory Zsigmond alatt a tatárokkal való tárgyalás érdekes okmányait közli dr. *Károlyi Árpád*, a Történelmi Tár 1878. évfolyamában. Endre 1599. júl. 3-án kelt levéllel a kánhoz Torma Kristófot és Vári Istvánt küldi (A levél az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 306. l.). A tatárokkal való diplomaiiai tárgyalásról érdekes adalékokat közöl *Hurmuzaki* is Documente-iben.

foglaljon el a törökkel szemben s mily alapon alkudozzék. Legközelebbi célja alig akart egyéb lenni, mint hogy időt nyerjen a megkezdendő alkudozásokkal s az időtől várja, hogy az meghozza majd, mi legyen a további teendő.

A törökkel való viszony kérdése volt az egyik legbönyölütlább gordiusi csomó a bibornok-fejedelem feladatai között. Átlátta, hogy Zsigmond szerencsétlensége s az ország zavara onnan indult ki, midőn erőszakkal felforgatta Erdély hagyományos politikáját s vérbe fojtotta az észszerű politikához, a török szövetséghez józan meggyőződésből ragaszkodó ellenzéket. Hiszen a lemondásnál maga Zsigmond is bevallotta azt, mint egyik legfőbb okot, a miért lemondani kényszerül, mert látja — úgymond — hogy Erdély a németek segélyével nem védelmezhető meg a török ellen, ő azonban nem szegheti meg a keresztyénségnek adott esküt s nem térhet vissza többé a török hűségére. Így mintegy rámutatott ajánlásában Endrére, hogy az ő vértől tiszta keze lesz hivatva a törököt kiengesztelni s Erdélyt megmenteni. (A mihez a szász krónikás hozzáteszi: de farkasra bízta a bárányt.¹⁾ De hogy kössön ő, a bíboros főpap, a keresztyénség esküdt ellenségével, a törökkel szövetséget, főkép midőn e kérdésben az ország sem értett egyet. — Két hatalmas párt állott egymással szemben: nyilvánvaló volt, hogy „*az alsó rend akarna a török mellé hajlani, de az urak s a felső rendek nem akarják.*“²⁾

Endre azt hitte, hogy megtalálja a dolog nyitját, s képes lesz a törököt Erdélylyel szemben lefegyverezni, a nélkül, hogy alávetné az országot: így meg lesz mentve az ország létérdeke s nem sérti meg papi bíborát sem. Az lebeghetett szeme előtt, a mit már előtte is megkísérlettek (pl. Frater György) s a mit Báthory István és később Bethlen Gábor oly ügyesen meg is oldott, hogy a két hatalmas császár között egyensúlyt tartva, külsőleg ide is oda is tartozva, tényleg mindkettőtől önállóan biztossítsa az ország szabadságát, jólétét.

¹⁾ Trausch: id. m. 141 . . . Zsigmond a lemondásnál „*praecipuum facti sui allegavit causam: videre se a Germanis Transylvaniam contra Turcas defendi non posse, nec se posse fidem semel Christianitati datam frangere et ad Turcae obedientiam redire. Non igitur aliter posse paci et salutis Transylvaniae consuli, quam per hunc Andream Bathory, qui Turcam placaturus et Transylvaniam reconciliaturus sit. Sed lupo ovem commiserat.*“

²⁾ A nagybányai bíró jelentése Székely Mihálynak, 1599. máj. 31. Erd. O. gy. Eml. IV. k. 296. l.

A jun. 7-ére Kolozsvárra hirdetett országtanácsi értekezletre török követek is jelentek meg,¹⁾ hogy egyengessék a kiegyezés útját s a fejedelemtől határozott feltétel-pontokat kérjenek a kiegyezés létesítésére. A portára küldött erdélyi követek útasításának 12 pontja határozottan arról tanúskodik, hogy Endre a jelzett irányt tűzte maga elé.

Küldjön a szultán — így szól az útasítás 1. pontja — a fejedelemnek zászlót, a megerősítés jelvényeül. Ha maradéka nem lesz, a szabad választás joga sértetlenül maradjon meg úgy Erdélyben, mint Havaselföldén. 2. Erdély határa (a mint jelenleg van) meg ne csonkítassék; hagyassék meg Lippa, Jenő s minden most Erdélyhez tartozó végvár. 3. *„Havaselfölde, mely az mi birodalmunk és kezünk között vagyon és olyan országunk mint Erdély, azon állapotba maradjon.* Szultán szulimán idejében való adót megadjuk, mikor az adó-adásnak ideje elérkezik. *És ugyan Mihály vajda legyen az országba fiával és hitesivel együtt, mihozzánk hallgatván és tőlünk függvén,* az hatalmas császár hűségéhez tartván magát, az rendelt adót megadván velünk együtt. Ebben az hatalmas császár minket megtartson.“ 5. *„Ne erőltessen minket hadakozásra,* hanem hívségünkért, adónk megadásaért, oltalmazzon ellenségünk ellen.“ 6. Szokatlan adókra ne kényszerítsen. 8. *„Az hatalmas császár czeutül hat esztendeig adót ne kívánjon rajtunk,* Erdélytől és Havaselföldétől, csakis tisztességes ajándékot küldjünk évenként.“ 11. A szultán a császárral esetleg kötendő békébe Erdélyt is foglalja belé.²⁾

Nem arra mutatnak-e ezek a pontok, hogy a törökkel

¹⁾ Török csasz már előbb is megfordult az erdélyi udvarnál. Pathó Gáspár Rudolfnak szóló jelentésében (1596. jun. 3.) leírja egy ily török csasz fogadtatását: Reggel 9 órakor, a mely napon a csasznak érkeznie kellett, elkezdtek dobolni s a trombitákat fújni, s erre az egész udvari személyzet s az előkelő polgárok lóra ültek s kivonultak Kolozsvárról egy fél mérföldnyire Torda felé, a hol a csasz az éjszakát töltötte volt. A fejedelem egy hatlovas kocsit küldött eléje, melybe, mihelyt találkoztak, a csasz beleült a vele jött moldovai követtel együtt s úgy vonultak be Kolozsvárra. A városban a katonaság sorfalat képezett, a kaputól a fejedelem lakásáig. A követeket elvezették a fejedemi lak elélt s úgy vitték szállásukra „in das altschloss“. A fejedelem a moldovai követhz négy Moldovába való főszemélyt küldött, egy díszes szerszámú lóval, mire ezek a követet az udvarba vezették, kivel a fejedelem annyi ideig beszélt, „míg két tojást meg lehetne sütni“. Egy negyedóra múlva ismét egy szép lovat küldött, előkelő személyekkel, kik a csaszt elővezetnék. A midőn megjöttek, a fejedelem elébe jött a csasznak, „durch das vierte zimmer“ s bevezeté magával. Ezzel félóráig beszélgetett. stb. (A bécsi os. és k. ltban Hungarica o.)

²⁾ A követeknek adott emez útasítás közölve van Eudoxiu de Hurmuzaki: *Documente privitoare la Istoria Romanilor* (Bucuresti 1880.) cz. gy. III. k. 321. l.

úgy akarta a békét helyreállítani, hogy *névleg* ugyan elfogadja a török főnhatóságát, de *tényleg* alá ne vesse magát s hűbérországát, Havaselföldét?! Mit jelentene mást az, midőn a Szulejmánnak fizetett adót *elvben* elfogadja, de úgy, hogy hat évig csak ajándékot küldjenek; mit jelentene, midőn kiköti, hogy őket hadakozásra ne kényszerítse a szultán. Ha a szultánnal ez alapon létesülhet a kiegyezés, — úgy vélte Endre, — nem lett volna felégetve a híd a királylyal való békés kiegyezéshez sem. De az események rohamos fejlődése elébe vágott a törökkel való viszony rendezésének, mire a fejedelem oly sokat épített volt.

A tárgyalás a törökkel serényen folyt; a csauszok egymásután érkeztek a gyulafejervári udvarba. Huszain csausz aug. elején „jó és kedves választ hozott“ a fejedelem kívánságaira; de Musztafa csausz (a ki egyik erdélyi követtel, Budai Ferenczcel, a Konstantinápolyban maradt Gávay Miklós követtársával együtt néhány nap múlva érkezett Erdélybe) a nagyvezértől már sokban eltérő választ hozott. Ez az Endre föltételpontjaihoz alkalmazkodva szintén 12 pontban sorolja elő a szultán föltételeit, melyek szerint az erdélyi fejedelemséget firól fira neki adja s megvaszakadtával biztosítja az ország szabad fejedelmválasztását; az adót nem gyarapítja; de Lippát és Jenőt nem engedi át (illetve visszakivánja); „az országot a bécsi királytól oltalmazza“; megküldi a beiktatási jelvényeket („zászlót és skófiát“); ellenségek ellen kölcsönösen segítsék egymást; a szultán hite nélkül a fejedelem nem házasodhatik.¹⁾

A fejedelem nem elégedett meg ennyivel s aug. 14-én írt feleletében újra sürgeti, hogy Lippa és Jenő várát ne kívánják vissza s méltatlankodik, a miért a szultán Mihály vajdának zászlót s botot küldött, „noha immár velek (t. i. Erdélylyel) mind az ország (Havaselföld) s Mihály vajda megegyezett“; Erdély fenhatóságát Havaselföld felett minden áron fenn akarja tartani s így erősen hangsúlyozza, hogy „Havaselföldét peniglen, Mihály vajdával egyetemben, el ne erőködjék tőlünk szakasztani (a szultán), mert ha különben leszen s valami háborúság történék Havaselföldéről, nem mi leszünk okai.“²⁾

¹⁾ Történelmi Tár 1878. évf. 904. l.

²⁾ *Báthory Endre* levele a szerdárhoz 1599. aug. 14-ről, közölve van az Erd. Ogy. Eml. IV. k. 313. l.

Igy állott a törökkel való alku, a kiegyezés útján, midőn Mihály vajda támadása mindent megakasztott és felforgatott.

*

Nem kevésbé volt fontos Endrének *Mihály vajdához való viszonya*. Mihály, mióta Báthory Zsigmond pártfogásával Havaselföld vajdaságára jutott, nevezetes szereplő volt a török ellen vívott harcokban. Mint Zsigmond hűbérese sok szép segítséget kapott Erdélytől, — magyar kapitányai és katonái voltak a legjelesebbek, a kikkel legszebb diadalait aratá. A király is korán felismerte, mily jó szolgálatokra képes Mihály vajda a török ellen s azért az utóbbi években a hadakozásra pénzsegélylyel többször ellátta.

Mert Mihály vajda egyenisége, főkép személyes vitézsége és elszántsága s a keresztyénségnek tett jó szolgálatai olyanok voltak, hogy benne a császári udvar, sőt a pápa is a keresztyénség egyik leghasznosabb bajnokát s a török egyik legfélelmesebb ellenségét tekintette. E közhiedelmet a vajda eddigi élete ébresztette; de az ezutáni gyorsan meg is változtatta.

Mihály vajda származása és előélete homályba van burkolva s mesékkel átszőve. Fia volt (az 1554—57. uralkodó) Petrasko vajdának, de — Szamosközy szerint — az is „nyilván vagyon, hogy igen szegény állapotban nevededett fel, áros ember is volt, túl a Dunán kereskedett, Moldvában, Havaselföldében széllyel; az anyja égettboros kufárasszony volt.“¹⁾ Mihály trónrajutásáig, atyja halála óta, hosszú sora uralkodott Havaselföldén a vajdáknak, köztük testvérbátyja Csercesel (fülbevaló) Péter (1583—85.), majd többek után a kegyetlen István („a ki mindenkor, valamikor kiment a mezőre, soha el nem mulatta, hogy egy bojárt le nem vágatott volna“). Őt követte uralkodásban Mihály elődje: Sándor vajda.²⁾

Mihály előnyös házasság által nyerte első emelkedését. Felségének Stancának az apja, Jane, egy görög eredetű gazdag bojár, nagy befolyású férfi volt, mind Havaselföldén, mind Konstantinápolyban. Az ő pártfogásával lett

¹⁾ Szamosközy IV. k. 94. l.

²⁾ A vajdák sorrendje Szamosközynél hiányosan áll. (IV. k.94. l.)

Mihály kis-oláhországi, krajovai bán, a mi az első országos méltóság volt, a vajdaság után, Havaselföldén. Sándor vajda kegyetlenkedései népét ellene zúditották, mialatt Mihály naponként gyarapította népszerűségét. A Sándor-ellenes párt csakhamar természetes fejét látta a krajovai bánban, ki a sanyargatott népet tőle telhetőleg védelmezte. Ezért aztán magára vonta a vajda haragját s midőn e miatt Konstantinápolyba akart menekülni, elfogatott s Bukurestbe vitetett, hol Sándor vajda kimondotta rá a halálos ítéletet. Másnap a nép általános részvéte mellett viszik ki Mihályt a pellengér alá, hogy lefejezzék; „de történik, hogy a cigány hóhér azon órában igen részeg volt; kiviszik a cigányt, hogy fejét vegye; látja a cigány, hogy Mihály: elretten tőle s miérthogy részeg is volt, elhagyítja a meztelen szablyát, elfut, ide s tova csavarog s mikor senki nem volna, a ki Mihálynak fejét venné, a boérok mindjárt Alexanderre esnek, könyörögnék: kegyelmezzon meg Mihálynak. Isten így szabadítja meg.“¹⁾ Sőt a kegyelemmel együtt visszanyerte nemsokára a krajovai bánságot is. De csakhamar újra futnia kellett Sándor haragjától s ekkor Erdélybe, a fejérvári udvarba menekült. Báthory Zsigmond szívesen fogadta s ellátta ajánlólevéllel Konstantinápolyba a nagyvezérhez s a befolyásosabb basákhoz.²⁾ A portán aztán, támogatva apósa által is, csakugyan megnyerte a havaseli vajdaságot 1592-ben Sándor letételével.

Alig vezette azonban be Mihályt a vajdaságba a kétezer főnyi jancsár és spáhi kísérettel vele-küldött emir, a magyarországi 15 éves török háború kitörése után mind-

¹⁾ Szamosközy IV. k. 92. l.

²⁾ Szamosközy: IV. k. 93. l.:

„Mikor Alexander kergettetné (Mihályt), beszökök Erdélybe Zsigmond fejedelmhez. Itt Erdélben két hétig lappangott Zsigmondnál, Báthori Boldizsár forgatta minden dolgát. Itt Erdélben lévén, Báthori Zsigmond írt volt mellette az portára Szenán basának, hogy ű neki adják az havaseli vajdaságot; mert Zsigmondnak akkoron nagy hitele volt az portán. Írt volt Zsigmond az angliai követnek is Edoardus Bartonusnak, hogy mindenképpen legyen azon, hogy Mihály legyen vajda Havaselföldében.“ stb. 94. l. „Mikor az török császár Mihály vajdának adta volt a vajdaságot, minden esztendőre hetvenezer tallért ígért volt a császárnak, de ez csak ígret volt, semmi nem egyéb.“ (93. l.) „Ázt fogadta Konstantinápolyban az vezérek előtt, hogy valamenni adósság maradt volna hátra az elébbi vajdától, ű mind megfizeti; mely dolog oly lehetetlen volt, hogy Havaselföldébe ha mind az gyermekeket és minden embereket eladták volna is, meg nem fizethette volna az sok elébbi adósságot.“

járt fellépett ő is a török ellen. Mihelyt Báthory Zsigmond s Áron moldovai vajda szövetségére támaszkodhatott, s erdélyi segédesapatok érkeztek országába, 1594-ben vízfürdőt rendezett a havaseli törökök számára. Törökországi hitelezőit (a kik neki a vajdaság elnyerésére 400,000 frtot kölcsönöztek) behívta országába, hogy ki akarja őket elégtíteni. Feltalálta az adósságtörlesztésnek egy könnyed, kényelmes módját: mindnyájokat lemészároltatta. Azután jött a sor a körülötte lévő török katonaságra, kiket a szultán új vajdaságába kiséretül adott melléje. Ezeket egy faházba gyűjtötte össze s „ott berekesztvén őket, négyfelül tüzet vetett az házra és taraczkok által lövöldöztette az házat.“¹⁾ Ezt a jeladást országszerzte követték s a havaseli törökök mind lemészároltattak. a források szerint 8000-en. Áron moldovai vajda is követte példáját s egy-néhány ezer törököt ő is levágotott Moldovában.²⁾

Ezzel megkezdette Mihály vajda szakadatlan sorát a török ellen való küzdelmének, melyben — ha nem is írjuk alá, a mivel egy oláh történetíró dicsekszik, hogy Hunyadi János óta nem volt félelmesebb ellensége a töröknek³⁾ — az elvitázhatatlan, hogy bámúlatos kitartással és sikerrel küzdött éveken keresztül a túlnyomó török erő ellen. De az is kétségtelen tény, hogy fényes diadalai-ban az oroszlánrész éppen az erdélyi csapatokat, főleg a székelyeket illeti; legügyesebb kapitányai is legnagyobb-részt magyarok voltak, így Király Albert, a Báthory István lengyel király harczaiban iskolázott híres vitéz, Horváth Mihály, Székely István, Makó György és mások.

Az 1594 őszén megkezdett ellenségeskedést sikerrel folytatja a következő télen is. 1595 elején ugyanis átkel a Dunán s Hirsova táján diadalmaskodik, győztes csatát vív a Duna jegén. Majd Szilisztriát dúlja fel s Makó Györggyel tönkre tesz egy nagy tatársereget Serpetesnél. Ezt a tatárkán unokája és főlovászmestere vezette haza felé Havaselföldén át Győr bevétele után gazdag zsákmánynyal s mint-

¹⁾ Szamosközy IV. k. 95. l.

²⁾ „Zsigmond és Mihály vajda írnak Áron vajdának is, hogy ű is az törökök mellől elálljon. . . . Efféle íjlesztő levelekkel addig cselekedték, hogy Áron vajda is mindenütt az országban Moldovában minden törököket levágotott, ugyan-nira, hogy egy néhány ezer törököket ű is, Áron, vágotott le Moldovában.“ (Szamosközy IV. k. 95. l.)

³⁾ *Papiu Ilarianu* mondja „Istori' a Romaniloru“ cz. m. 47. l.

egy 7000 fogolylyal. A tatárok ott veszték, a keresztyén rabok megszabadultak, s a „nagy sok isszonyú gazdagság“ a vajda zsákmánya lett.¹⁾ Még ugyanazon télen a portától ellenvajdául rendelt Bogdán törekvését hiúsítja meg, Ruscsuk mellett vívott győzelme által, a hol a vezérő basa, Ahmed, maga is elesett. Ezután a Duna délső vonalán eső helyeket tisztíttatja meg a töröktől, egész a Fekete-tengerig, Mihálcsa bán és Király Albert vezérlete alatt. III. Mohamed mindjárt trónraléptével (1595. jan.) az elpártolt moldovai vajda Áron helyébe is új vajdát nevezett ki, Istvánt, a kit a szilisztriai basának kellett volna 8000 főnyi haddal bevinni; de Mihály vajda és Király Albert újtjokat állják Brailánál s ott őket megvervén, (febr. 16.) ott veszett István vajda maga is. Ezután bevették Brailát, Csernavodát, Turtokai várát, végül Nikápolyt is.²⁾ Ezen a tavaszon a Fekete-tenger közelében vívott egyetlen csatában 20,000 török vesztéről beszélnek.³⁾

Az 1595. esztendő nemcsak e dicsőséges téli s tavaszi hadjáratról nevezetes a szomszédos három fejedelemség történetében. Mihály, Havaselföld „tekintetes és nagyságos *vajdája*“ ekkor veti alá magát s országát Báthory Zsigmondnak, „Erdély, Havaselföld és Moldva fenséges *fejedelmének*“, letévén neki a hűbéresküt.

Az 1595. május 25-én kötött szerződés szerint Oláhország vajdástól s összes népével örökös urokiul, *királyokul* választják és ismerik el Báthory Zsigmond erdélyi fejedelmet. Ő erősíti meg ezután a havaseli vajdát, *mint helytartóját*, kard, buzogány és dárda küldés által s a melléje főtanácsul adandó 12 bojárt. Kiváltságok az ő nevében adatnak; főbenjáró perek hozzá fölebbezendők; Havaselföld az erdélyi országgyűlésekre követeket küld; ezek adót szavaznak meg, miről a vajda számadással tartozik; fizetést a vajdának a fejedelem szab meg. A

¹⁾ Bő leírása *Szamosközy*-nél (IV. k. 98. l.)

²⁾ E harcok részletes leírását adja *Teutschlaender Michael der Tapfere* cz. munkájában 43—66. l. és *Szamosközy* IV. 96. stb. ll.

Ugyancsak *Reutner* Nic.: *Rerum memorabilium in Pannonia exegeses* cz. m. (Francofurti 1603.) 227—255. l.: *Brevis rerum a Michaele Moldaviae et Transalpiniae sive Walachiae palatino gestarum descriptio*, auctore Baldassare Walthero.

³⁾ *Hurmuzaki*: Documente III. k. 2. r. 116. . . . „in territorio opidi Rodon prope Nigrum mare ultra Danubium in terminis Walachiae Transalpiniae et Bulgariae Turcarum circiter 20 millia a nostratibus occisos ac profligatos esse. (Perlaki Miklós levele Kassáról 1595 jul. 1. Unterholzen Jánosnak.)

vajda ezimében nem használhatja a „*Dei gratia*“ kifejezést, s csak családi pecsétjével él, míg az országot a fejedelem használja. A tisztviselők a fejedeleméi, nem a vajdáéi; külföldre követeket a vajda csak a fejedelem tudtával s engedelmével küldhet stb. Zsigmond ezek fejében Havaselföldének teljes erőből való védelmezésére kötelezte magát.¹⁾

Hasonló szerződést kötött Báthory Zsigmond (1595. jun. 3.) az új moldovai vajdával Rázván (Rézmán) Istvánnal is, kit az erdélyi sereg a törökhöz pártoló Áron vajda helyébe ültetett.²⁾

Igy e három keleti fejedelemség Erdély főnhatósága alatt úgyszólván egy államtestté alakult.

Az új állam-szövetségre erős megpróbáltatás várt, de a tűzpróbát dicsőségesen állotta ki. Szinán nagyvezér száz-ezernyi török sereget vezérelt a Dunán át, hogy megbosszulja a szenvedett sérelmeket s engedelmességre hajtsa az elpártolt országokat. Az első ellenállást Mihály vajda kísérlette meg erdélyi segédcsapatokkal Szinán ellenében, Kalugereni falunál, személyes bravourjával is buzdítván seregét, „mert ezen a harczon úgy vágott Mihály vajda egy törököt, hogy az vállától fogva az oldalára átlaszakadott.“³⁾ De 16,000 ezer emberével Szinán 100,000 főnyi hadát nem tartóztathatta fel s ez elfoglalta Bukurestet s megszállotta Tergovistet is, az akkori oláh fővárost. Mihály vajda a havasok alá huzódott, családját Erdélybe küldvén. Báthory Zsigmond és Bocskay István szép sereggel (melynek főerejét, több mint 20,000 harczost, a szabadságuk visszaállításával édesgetett székelyek tették) sietett Erdélyből Havaselföld felszabadítására. Tergovistet 3 napi ostrom után bevették (okt. 20.), a felgyújtott Bukurestet ostrom nélkül feladta Szinán s a Duna mellé Gyurgyevóra vonult vissza. A magyar s oláh hadak gyorsan követték s mielőtt a Dunán egészen átkelhetett volna, a török sereg utólért részét szétverték s gazdag zsákmányt szereztek. Három napi ostrom után „Gyergyó“ várát is bevették a vitéz székelyek.

¹⁾ *Hurmuzaki*: Documente III. 1. 472. *Bethlen Farkas hist.* III. k. 557. l.

²⁾ A szerződés diplomája *Hurmuzaki* III. 1. 477.

³⁾ *Szamosközy*: IV. k. 98. l. „Ez harc oly erős volt, hogy szinte az Szinán basa sátorához mentek harcezzal az Mihály vajda népei. De azután húsz-ezer janesár elérkezvén, kik az tábornak utolsó részébe voltak, azokat aztán nem állhatták Mihály vajda serege, és úgy tértek az sáron innét. . . . Tizenegy órátúl fogva mind estvéig tartott az harc.”

(nov. 30.) De Moldovát azalatt elvesztették, a hol a lengyelek, — jó alkalmat látván jogigényeik érvényesítésére, — saját hűbéresüket, Jeremiás Mogilát ültették a vajdaságba.

Mihály vajda 1596-ban folytatta a török elleni harczeit Bulgáriába való becsapásaival.

A következő 1597. évben, politikai összeköttetés tekintetében nagy haladás történik Mihály vajda életében. A császár- király, kinek figyelmét nem kerülte ki, hogy mily jó szolgálatokra képes Mihály a török ellen, egyenes összeköttetésbe lépett vele s katonaságot és pénzsegélyt ígért neki, csak szolgáljon híven a keresztyénség ügyének. Midőn pedig Zsigmond elkezdett „kibolondoskodni“ Erdélyből, Mihály vajda mindinkább előtérbe lép. Zsigmond szeszélyes kapkodása következtében a vezérszerep a török ellen az erdélyi fejedelem mellőzésével lassanként a vajda kezébe kezdett átmenni. A szultán is édesgeti vissza, s csauszokat küldöz hozzá fermánnal; de a császár sem fukar szép szavakban s pénzsegély is ha nem csordúl, cseppen, zsoldosok fogadására. Miután 1598 tavaszán Zsigmond csakugyan Opulia felé járta az áprilist: Mihály vajda a király közvetlen hűbéresévé lesz Magyarország Havaselfölde felett bírt régi főnhatósági jogán s jun. 9-én leteszi a hűbéresküt, s a cs. és kir. biztosokkal létrejön ama szerződése, mely szerint hűbérurától, a királytól, évenként 5000 emberre zsoldot, a másik 5000-re is esetleg pénzt, vagy katonát kap s azért tartozik a török *vagy más ellenség* ellen ott harcolni, a hol a király kívánja.¹⁾ Ennek a szerződésnek a császár által való elfogadását és megerősítését azonban az 1598. november 4-én

¹⁾ Mihály vajda és borjárdjai hűségesküje meg van *Hurmuzaki* id. m. III. k. 287–288. l.

„Sua Mtas C. . . nobis ad tutandum provinciam, . . quinque millium hominum stipendium in paratis pecuniis per suos homines et solutores dabit, et numerandum curabit: de aliis quinque millibus hominum, quos nos petimus, domini commissarii (t. i. az erdélyi kir. commissariusok, Szuhay püspök és Istvánfi Miklós) promiserunt nobis, se laboratorios et effecturos, ut Sua Mtas vel pecuniam, qua alantur et solvantur, vel gentes, equites et pedites in specie subministret. . . His autem copiis nos in omnes occasiones ad avertendos a Transylvania et Valachia ac partibus Hungariae Turcas, aliosque hostes omnem operam navabimus, et in his casibus, victoriaeque successionibus, nos ad mandatum et omnimodam voluntatem Suae Mtis C. atque R. et serenissimi Maximiliani accomodabimus.“

Bécsben tartott udvari titkos tanács nem javasolja, tekintettel az időközben megváltozott erdélyi állapotokra.¹⁾

Mert Zsigmond Erdélybe való hirtelen visszatérése (1598. aug. 28.) gondolkozóba ejtette nemcsak a királyt, a vajdát is. De ez utóbbi jól tudván, hogy Erdélyre van utalva, nemcsak megújítja az előbbi viszonyt Zsigmonddal, újra meghódolván neki, de sőt a királynál is mintegy közvetítőül, békítőül lép fel. Elősorolja Zsigmond nagy érdemeit a keresztyénség szolgálatában s kéri Rudolfot, hogy „az erdélyi királyt országával együtt vegye kegyelmességébe, mert ha azt felséged megháborítja, én lehetetlen dolognak itélem, — úgymond — hogy az én országom nagy veszedelem nélkül megmaradhasson.“²⁾ Rudolf válaszából látjuk, mily nagyot változtak már ekkor a viszonyok. A vazallus (M. v.) pártfogolja hűbérurát, Zsigmondot, a közös hűbérúr, a király előtt. S ime, a közös protector azzal bízza meg a vajdát, hogy ellenőrizze a fejedelmet, azt, a kinek tényleg alárendeltje, nehogy Erdélyben valami az ő (a király) akarata ellenére történjék.³⁾

Ily tekintélyben állottak Mihály vajda jó szolgálatai a király előtt, midőn nemsokára újabb változás színhelyévé lett Erdély, Endre fejedelemmé tételével. Csak közvetlen azelőtt is (1598.) újabb szerencse kísérte a vajda fegyverét: Bulgáriát kalandozta be, mélyen a tartomány szívéig, hat héten keresztül s a tetemes zsákmányon felül most még „tizenkétezer ráczot is hozott Bolgárországból által s mind Havaselföldébe telepítette le.“⁴⁾

Igy találta Mihály vajdát az 1599-iki erdélyi változás, hadi szerencséje közepette, mint hasznos, megbecsült harczosát a királynak, rettegett, szerencsés ellenségét a szultánnak.

Mihály vajda pedig nagyravágyó s magas czélokra törő

¹⁾ Hurmuzaki: Documente III. k. I. r. 306. I.

²⁾ Hurmuzaki id. m. III. 2. 312. I. és az Erdélyi O. gy. Emlékek IV. k. 245. I. közölve van Mihály vajda levele, melyet Zsigmond érdekében (nov. 12.) Rudolfnak írt. Ugyanott Szuhayhoz írt levele, melyben az ismeretség révén, ajánlja neki Zsigmond érdekében küldött követét.

³⁾ Rudolf válasza a vajdához: u. o. 250. I.

⁴⁾ Szamosközy: IV. k. 100. I. „Tizednapj járó földön az Dunán túl mind az havasig . . . dúlt, rabolt, pusztított, hat egész hétig; törököket mindenütt ölték, az keresztyéneket, ráczokat és bolgárokat minden marhájjakkal, szekerekkel elhozták és Havaselföldébe telepítették le. . . . Oly nagy nyereséggel járt mindenütt. Mihály vajda ez földön, hogy minden szablyára 80 tallér jutott.“

ember volt s az erdélyi zavarokat önhasznára kívánta kiaknázni. Báthory Zsigmonddal való hűbéres szövetsége — s a törökkel szemben fényes diadalai által nemcsak megszilárdította Havaselföldében való uralkodását, de országát is a jólétnek régóta nem élvezett fokára emelte. De nem volt az az ember, a ki ezzel megelégedett volna. A Bulgáriába való beutéseket, a török ellen való rendszertelen csatározást unni kezdette: nagyravágyó lelke más irányba kívánta terelni törekvéseit. Moldovára régóta áhított. Még 1598 tavaszán kérte Zsigmondot s a királyt, engedjék meg, hogy Moldovát elfoglalja, „mert ő neki jó módja lenne benne, hogy megvehetnéje, factioi is volnának,“¹⁾ engedjék meg azért — írta — hogy Jeremiást, a lengyelek védeenczét, kiűzze s azt tegye helyébe vajdául, a kit a király akar.

De ajánlatát sem Erdélyben, sem a prágai udvarban nem találták időszerűnek. Mihály tehát felhagyott tervével, várt kedvezőbb alkalomra — és nem hiában. Az erdélyi változás (1599.) csakhamar meghozta a jó alkalmat, hogy nagyravágyó lelkének más, nagyobb nyereséggel kecsegtető tért nyisson. Az erdélyi zavarok éppen kapóra jöttek s a zavarosban — úgy hitte — könnyű lesz halászni. Éber figyelemmel kísérte az erdélyi változást, a bíbornokfejedelem és a király közötti feszült viszony minden mozzanatát; de nem akarta elhamarkodni sem a dolgot. Tudott gondolkodni saját fejével, terveket szőni egymagában s tudta titkolni czéljait bojárjai előtt is mindaddig, míg az idő meg nem érlelte.²⁾

Czélját úgy vélte legbiztosabban elérhetőnek, ha az új erdélyi fejedelmet bizalmában és jóhiszeműségében mindaddig megtartja, míg ő hadi készülleteit teljesen befejezván, Erdélyt mintegy orozva támadhatja meg.

*

Báthory Endre teljesen megbízott Mihály vajda színlelt jóindulatában s mindjárt trónralépte után követeket küldött a vajdához (Ravazdi Györgyöt és Vitéz Miklóst), hogy előkészítsék a kötendő hűbéres-szövetséget, Mihály meghódolását. A vajda, a színlelésnek nagymestere, külsőleg

¹⁾ *Szamosközy* IV. k. 99. l.

²⁾ Később is Erdélyben, minden egyes fontosabb ügynél, pl. külföldi alkudozásoknál, óvatosságból más-más titkárt alkalmazott.

nagyon szívesen fogadta a követeket, megkezdette velök a tárgyalást s nem riadt vissza 1599. június 26-án hűséget esküdni a fejedelemnek, habár ekkor már jóformán készen volt a terv, melyet a vajda Rudolffal együtt szőtt Erdély behálózására. Junius hó 26-án kelt a hitlevél, melyben — úgymond — „*En Mihály vajda, Havaselföldének ura és az felséges erdélyi, moldvai s havaselföldi etc. fejedelemnek híve és tanácsa . . . esküszöm az élő istenre, a ki atya, fiú és szentlélek egy bizony igaz isten, hogy az minemű hűséggel, igazsággal, engedelmességgel voltam Zsigmond fejedelemnek, azon hűséggel s engedelmességgel leszek ű felségének is ez mostani fejedelmünknek Báthory Andrásnak . . . barátinak barátja, ellenséginek ellensége leszek.*“¹⁾

Mihály vajda nem riadt vissza ettől az eskütől, habár a tárgyalás Rudolffal, Erdélybe ütése felől, (a mint alább látni fogjuk) ekkor már annyira előhaladt, hogy egy perczig sem lehetett kétséges a vajda előtt, hogy esküszegővé kell lennie. Hűséget esküdött, jöllehet, mihelyt Endre a fejedelemségre jutott, el volt határozva, hogy fellép ellene, hogy felajánlja kardját Rudolfnak Erdély ellen. A király pedig alkalmas eszközt látott a vajdában Erdély meghódítására s most kétszeres buzgalommal igyekezett őt a régi hűségben megtartani.

¹⁾ Közölve az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 304. l. A havaseli rendek esküjében (u. o. 305. l.) foglaltatik aztán, „hogy ő felsége is (Endre) urunkat ő nagyságát, Mihály vajdát, és szerelmes fiát Petrasko vajdát ő nagyságát, mind pedig az ő maradékát és minket is országotól abban az contractusban megtartson, a mint Zsigmond fejedelem idejében volt.“ — *Hurmuzaki* III. k. 330.

IV.

Rudolf lelki betegsége. — A prágai udvar ellenséges magatartása Báthory Endre fejedelemségével szemben. — Tanácskozások Erdély megtámadása felől. — Rudolf az erdélyi rendeket hűségre inti. — Bocskay királypártisága. — Hadi készüllet Erdély ellen. — Az erdélyiek védelmi intézkedései. — A pápai követ béketárgyalása.

Midőn ebben az időben a császár-királyról szólunk, az alatt nem annyira a csak névleg uralkodó Rudolf értendő, hanem maga a prágai udvar, melyben az államügyeket a kedélybeteg császár teljesen miniszterei kényére hagyta. A velencei követ már 1596-ban megírta róla a signoriának, hogy Rudolf irtózik a munkától s az államügyekkel mitsem törődik.¹⁾

A császár-királyon mindinkább erőt vett kedélybaja, lelki betegsége. Bizalmatlan, zárkózott természete — melylyel mindeniben rémet, árulót látván, csak magának, a maga kizárólagos örömeinek, gondjainak élt — lassanként teljesen elkülönítette őt a külvilágtól. A művészet alkotásaiban, festészetben, szobrászatban, ritkaságok gyűjtésében gyönyörködő lelke hova-tovább a divatos csillagjósolás s aranycsinálás, a kor tudományos iránya eme ferde kinövéseinek tömkelegébe bonyolódott. Régiségeiben, Erdélyből gyűjtött termésarany-darabjaiban találta legfőbb örömét. Betegsége 1600 körül már-már az elmezavarral volt határos. Tycho Brachenak ama csillagjósolása, hogy ő reá is III. Henrik sorsa vár, neki is egy barát orgyilkos törétől kell elvérzenie, szétszakíttatta vele az utolsó köteléket is, mely eddig még az emberekhez fűzte. Nem létezett számára többé az istenháza sem, s az imádság — mint maga mondá — nem lelki megnyugvást, de sőt gyötrelmet szerzett számára. Mindinkább embergyűlölővé vált, remegett életeért lépten-nyomon, ébren és álmaiban.²⁾ Elzárkózott palotájába, kertjében fedett séta-

¹⁾ Alberi: Le Relazioni degli Ambasciatori Veneti ser I. VI. k. 244.

²⁾ L. Gindely A.: Rudolf der Zweite I. k.

helyeket csináltatott magának, kihallgatásokat nem adott, külföldi követek hónapokig vártak audientiára, a titkos tanács gyűlésein nem jelent meg; elzárkózott tanácsosai elől is s nem bízott senkiben. Izgatottsága néha az örűtséggel határos, s ilyenkor nem tanácsos szeme elé kerűlni. Két legbefolyásosabb titkos tanácsosát Rumpfot, főudvarmesterét s mint ilyet a titkos tanács elnökét és Trautsohnt kiűzette udvarából: Rumpfot (1600. szept.) azért, a miért ez sógorát, Paradeisert ajánlotta a kanizsai várparancsnokságra, a ki aztán gyáván feladta a várat a töröknek. Kanizsa elvesztése miatt a király annyira felindűlt, hogy Rumpfot méltatlan ajánlataért rögtön elkergette, sőt (a mint Szamosközy mondja) azt a szerencsétlen hírmondót: „az ki az császárnak meghozta volt az Kanizsa (a török által történt) bevételét, lefogta és igen megbakulálta (megbotozta). Ezt adta az hírmondásnak praemiumját.“¹⁾

Régi tanácsosai elűzése után az újak elől annál inkább elzárkózott. Az új főudvarmester (Liechtenstein Károly) a komornikot vesztegeti meg, hogy császári ura elé bocsátassék.

Elképzelhető, hogy Rudolfnak eme lelki betegsége mennyire késleltette, sőt zavarta az államkormányzat gépezetének működését, s az elődjétől örökölt pénzügyi bajokat újbakkal tetézte.²⁾

A főherczegek közül legnagyobb befolyása s szerepköre volt a későbbi királynak, Mátyásnak, a ki időközönként s éppen ez időtájon is a magyarországi hadak főparancsnoka volt. Miksa főherczeg lengyel királyságra törekvésének megghiúsulta után a török ellen való harcokban szerepelt, majd Tirol kormányát vezette s Erdély kormányzójává

¹⁾ Szamosközy: IV. k. 126. 152. l.: „Romffnak sógora volt Paradeizer, ű commendálta volt az kanizsai tisztre. Azért vetette ki császár Romffot, hogy olyan hitván embert commendált volt arra az tisztre. Ingen sem vitták és mindjárást megadta.“

Rudolf császár indulatosságára jellemző apróságot jegyzett fel Szamosközy a következőkben is: „Az német császár pohárnokja, ki egy esch úrfi volt, előtte állván, int neki császár, hogy tányírt hozzon. Amaz másfelé vigyáztván, nem vötte észében. Mászor is int az császár. Tányért hoz azon közben az ifjú és hogy beadja volt az császárnak, úgy vágja az késsel az pollex mellett való index (mutató) újját, hogy kiesinbe múlt, hogy el nem szakadt. Menten ment előle az úrfi, és egy ideig búdosásban volt. Az midőn megjött, sok idő múlván, látták, hogy immár begyógyult volt az újja. (IV. k. 178.)

²⁾ Károlyi Árpád: Illésházy István hűtlenségi pöre cz. m. 8. s köv. II. élnék színekkel és példákkal eseteli Rudolf pénzügyeit.

is jelöltetik, de sikertelenül. A többi főherczegek Magyarország és Erdély történetében kevés szerepet játszanak.

Fontos szerepet vittek az udvart környező tanácsok, így főkép a titkos tanács, az udvari haditanács, az udvari kamara s az időközönkénti követségek, biztosok (commis-sariusok).

Ezek voltak a főtényezők a prágai udvarnál, melyek a kedélybeteg császár-király nevében az államügyeket intézték s egyebek közt Erdély sorsa felett is tanácskoztak.

*

Endre trónraléptetése nagy megütközést keltett a prágai udvarban. A királyi méltóság arczúlításának tekintették, hogy Zsigmond, midőn követei éppen Prágában járnak s megegyeznek Erdély újra átengedése tárgyában, ugyanakkor a király háta megett és kijátszásával, másnak — unokatestvérének — engedi át Erdély kormányát. A kiegyezés létesítése végett Prágában járt erdélyi követek (Bocskay István s Naprági Demeter, fejevári püspök) visszatérő útjukban a morvaországi Hodolin városában ápr. hó 16-án hallották először az erdélyi trónválkozás hírért s Bocskay hirtokai elkoboztatását. Midőn pedig Nagy-Szombatba értek, egyszerre csak szemben találják az Erdélyből küldött Kamuthi Farkast, ki által Endre fejedelemmé tételét kívánta tudatni az udvarnál, erősen hangsúlyozván levelében, hogy nem jószántából, csak a viszonyok kényszerítő hatalmának engedve fogadta el a fejedelemséget. A császár-
király április 17-én erre a hírre Dr. Pezz Bertalan udv. tanácsosát tüstént utánok küldi Nagyszombatba a további tárgyalások végett, a ki aztán az erdélyi követet rögtön fogságba tétette. Pezz utasításul nyerte azt is, hogy *Bastát*, a kassai kapitányt és *Mihály vajdát* a császár nevében intse és figyelmeztesse, hogy *Erdélyre vigyázzanak s a fondorlatokat akadályozzák meg.*¹⁾

¹⁾ Szamosközy: II. k. 239. l. Endre levele Rudolfhoz, hogy a fejedelemség elfogadásában „non tam voluntate nostra, quam fatali necessitate ducimur.“ Közölve van (Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 287. l.) a király instructiója április 17-ről, melyet dr. Pezznek, egyik legelső tanácsosának ad, mikor értesült az erdélyi változásról, hogy mit mondjon az erdélyi követeknek: „Intelliger . . . de induciis cum Turca tractari, illius clientelam repeti, internuncios ac legatos ultro citroque mitti, Cardinalem non solum Poloniae set et Moldaviae amicitia niti, matrimonium serenissimae archiducissae patruelis nostrae . . . ambire. Id si ita sese haberet, non posse nobis non ingratum esse, plurimumque displicere, quod in nostram et augustae domus nostrae injuriam ac despectum tenderet.“ stb. „Georgium Bastam

A prágai udvar a császári méltóságot látta sértve az erdélyi változás által, pedig a császár (mint Basta izené később Báthory Zsigmondnak) nem olyan mint egy magánember, hogy egy pohár borral, vagy egy lakomával ki lehetne békíteni: országok veszedelmével engeszteltetik ki a fejedelmek megbántása.¹⁾ Rudolf a sértett fél megtartását követte Endrével szemben eleitől fogva. Minden levelén, melyet Endréhez vagy az erdélyiekhez intéz, a „nem alkuszunk“ alapgondolata tükröződik vissza. Május 7-én válaszol Endre első megkeresésére s arra hivatkozik, hogy neki Erdélyhez régi joga és újabb jogigénye van. Régi joga, mint Magyarország királyának, mert Erdély Magyarországhoz tartozik, miként a testhez annak tagjai; újabb jogigénye a Zsigmonddal kötött szerződés s az erdélyiek hűségesküje.²⁾ Endre május 23-án újra esküdözik levelében, hogy nem kereste az erdélyi fejedelemséget, de kénytelen volt engedni az ország s Zsigmond kívánságának s azonkívül — írja meglepő nyíltsággal — észrevettem, hogy az ország népe nincs egészen jól hangolva felséged iránt. Rudolf június 15-én kelt válasza az volt, hogy erre is csak azt felelheti, a mit már előbb írt.³⁾

Rudolf Endrével szemben ezen határozott álláspontja mellett mindvégig megmarad. A pápa közvetítése is később

nostro jussu ac nomine . . . certiore faciet, ut nimirum diligenter ille advigilet, et quicquid opus fuerit, exequatur . . . *Animandus etiam Valachiae vaivoda, ut non tantum non rebus novis, quae in Transylvania suscipiantur, accedat, sed sinistras machinationes et conspirationes tum cum Polonis et Moldavis, aliisque diligenter observet, easdemque nobis fideliter renunciaret et quantum in se sit, impedire juvet.*“

¹⁾ Szamosközy: IV. k. 133. l. „Az császár nem olyan, mint egy privatus aliquis, hogy mikor vétnek ellene, mint egy hitván ember között való boszútétel egy lakodalommal és boritallal megbékélthetetik őket: országok veszedelmével expiáltatik az fejedelmek megbántása. Rodolphus császárnak tulajdonítottatik az prioratusság minden fejedelmek között, ezokaért tisztességekben kellene tractálni Rodolphust Sigismundus, mert ez nem kicsin dolog“ stb.

²⁾ Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 290—291. l. közli Rudolf első levelét Endréhez 1599. május 7-ről. (Quae Paternitas Vra. Rma. scribit) „transactionibus nobiscum antehac initis contraria videantur . . . Obstricti nobis fuere jurisjurandi sacramento provinciae ordines, . . . dubitandi causam habemus, num illorum ad novam istam ac repentinam rerum conversionem voluntas accesserit . . . Ea provincia Hungariae regno, cui divino concessu praesumus, tanquam membrum corpori debebatur.“ stb.

³⁾ Ugyanott IV. k. 291. l. Endre levele Rudolfhoz 1599. május 23-ról: „Sancte testor me nunquam adipiscendi principatus causa huc venisse. . . . Animadverteram regnicolas erga Mtem Vram C. non satis affectos esse. Ad inserviendi Mti Vrae C. studium promptam semper et paratam voluntatem sum declaraturus.“

Rudolf válasza ugyanott 293. l.

nem a lényegen, csak a külszínen változtatott. Az, hogy Endrét a töröknek meghódolással vádolták, csak ürügy volt a személyes bosszú palástolására.

A prágai udvarban, mindjárt Endre fejedelemmé tétele után, felvetették a kérdést, hogy mi történjék Erdélylyel és a bíbornokkal? Mátyás főherceg egyenként kikéri az udvari tanácsosok véleményét s az ő (máj. 24-én) Rudolfnak tett felterjesztésében elvileg már határozottan ki van mondva a háború, hogy Erdélyt meg kell támadnia. Ez a nevezetes május 24-iki jelentés referál a külön kihallgatott tanácsosok: Schwarzenberg Adolf, Réderi Menyhért, Ungnád Dávid és Dr. Pezz Bertalan véleményéről. A két első határozottan háborúpárti, a két utóbbi véleménye enyhébb; első sorban ugyan szintén a támadást ajánlják, de ha nem volna elég hadi erő, alternatívául a szép szerivel való megalkuvást állítják fel, végződjék az akár Endre lemondásával s Erdély átengedésével, akár pedig, esetleg, a fejedelemségben való meghagyásával.

Schwarzenberg sürgeti, hogy annyi néppel, a mennyivel csak lehet, siessenek Felső-Magyarországba, bízassék a sereg egy az országot, magyar szokásokat s hadakozási módot jól ismerő parancsnokra. De nem kell az időt elmulasztani, nehogy az ellenség (t. i. az erdélyi fejedelem) előbb kiüssön. Ha a sereg együtt volna az erdélyi határon, azok is, kik félelemből most Endrének meghódolni kénytelenek, bátorságot merítenének s újra visszatérnének a királynak letett hűségeskühez.

Réderi még tovább megy. Ő a bosszúállás hirdetője. A megcsúfoltatást — szerinte — melyet az egész osztrák-ház, a római birodalom, de főképp a király Zsigmondtól szenvedett, nem lehet bosszúlatlanul hagyni. Ürügy van rá elég. Bár tették volna eddig is s ne szalasztottak volna el annyi kedvező alkalmat. Most Bocskay hűségben maradása által (a kit Rudolf tanácsosává nevezett ki) nyitva állanak az ő hatalmában lévő, Erdélybe vezető utak és várak: előre tehát, lássanak komolyan és késedelem nélkül a támadáshoz; annyi megcsúfolás, csalás és esküszegés, elégtételért és bosszúért kiált. Meggondolandó az is — hangsúlyozza — hogy az oláh vajda, ha látja, hogy nem törődnek Erdélylyel s ő két ellenség, a török s erdélyiek közé szorítva, nem maradhat ő felsége hűségében, kénytelen

lesz a törökhöz állani, vagy országából kibujdosni s így, ha Erdély és Havaselföld egyesül a törökkel, Felső-Magyarországra — melyet a török legközelebbi hadjárata céljául tűzött ki — nagy veszély vár. A vést csak Erdély megtartása háríthatja el. Előre tehát Erdély ellen!

Mátyás főherczeg híven elősorolván a királynak ezeket a véleményeket, a maga részéről hozzáteszi, hogy most már meggondolván a kárpótolhatatlan veszteséget, kárt és szégyent, melyet Erdély és Havaselföld elvesztése okozna, a Schwarzenberg és Rédern véleményét teszi magáévá ő is s Erdély megtámadását ajánlja.¹⁾

Ez egyetlen jelentés teljesen visszatükrözi az udvar hangulatát. Minden lépés ebben az irányban halad ott fenn. A kardköszörülés mellett azonban nem pihent a toll sem. Rudolf aláírásával, jul. 23-iki kelettel, négy levél indult Erdélybe, az összes rendeknek, a nemességnek, a székelyeknek és a szászoknak szóló. Mind a négyben ki van fejezve,

¹⁾ E nevezetes máj. 24-iki jelentése Mátyásnak, a bécsi cs. és k. hadügy-miniszterium levéltárában van, 1599. 5. fasc. 4. sz. a. Egyes pontok belőle: 1. „Hat erstlichen der zu Schwarzenberg vermeldt . . . mit soviel volcks, als man nur kann, u. dieser zeit auf dem fuess u. fortzubringen ist . . . aus Undter- auf Ober-Hungern den nächsten weg gegen Szolnok werts fortzurueken u. zu den oberhung. kriegsvolks zu stossen. . . Es wirdet auch den Walachische Waywoda in Ew. k. May. devotion, wann er vermerken, dass man sich umb Siebenbürgen mit ernst annimbt, u. zu mehrern sicherheit, u. hoffnung seines lenger verbleibens gebracht wirdet, dardurch erhalten u. durch ine fürtrefflicher vorttl wider den Türckhen u. Siebenbürgen zu erlangen sein. 2. Der von Redern befindet den spott, so Sigismundus Báthori dem ganzem löbl. haus Oesterreich, dem ganezen Röm. Reich u. insonderheit Ew. May. angethan also beschaffen, dass es nicht kann umbgangen werden, auch genugsambe befüegte ursach darzu vorhanden sein, denselben wieder zu rechen . . . Wann das nicht alsपालdt geschieht, u. der Wallachische Waywoda vermercken wirdet, dass man sich umb Siebenbürgen nicht einnimbt, u. er als Ew. May. getreuer zwischen den Siebenbürger u. Türken nicht lenger verbleiben kann, er auch noth halber entweder mit dem Türcken sich verglichen, oder aus seinem landt wirdet wäichen müssen. Diesen besorgunden unhaill. verderben u. undergang Ew. May. landt u. leut durch erhaltung des landt Siebenbürgen nunmehr vorzupauen hoch vonnöthen. 3. Des Ungnaden mainung ist, dass man aintweder die sachen auf das, was bisher mit Siebenbürgen ist, furgeloffen, mit ernst u. kriegsmacht ausschiere, oder dissimuliere . . . u. mit dem Cardinal Bathori gütige tractation pflege . . . Kundte er noch daselbst gelassen werden. 4. Dr. Pezzen ist seiner vorigen mainung: da man anderst die mittl zu ernstlichen prosequirung der sachen hat, dass man solches nicht verschieben, noch unterlassen soll. Auf obermelte absonderliche unterschiedliche mainungen (fejezi be jelentését Mátyás főhg) hat ich mich in erwegung derjenigen, was bisher mit Sigismundo Bathori furgeloffen, u. des unwiederbringlichen verlust, schadens u. spotts, so Ew. k. May. u. derselben landt u. leutten wegen abfall Siebenbürgen u. Wallahay vor augen wissentlich u. hoch zu besorgen ist, mit des zu Schwarzenbergs u. des von Redern mainung bei dieser berathschlagung allerdings verglichen, ihnen beygefallen, u. solches Ew. k. May. in brüderlichen gehorsamb referiern wollen“ stb. (Id. az egészet az Oklevéltárban.)

hogy a király azt hiszi, nem jószántukból, de kényszerítve hódoltak meg Endrének, hogy csak az erőszaknak s a félelemnek engedtek: inti azért őket, hogy józanabb megfontolásnak adjanak helyet s térjenek vissza a neki letett esküjökhöz; a megtérőknek császári és királyi szavával kegyelmet ígér. A székelyeknek még régi szabadságaik megadását s minden előjogaik biztosítását ígéri. A szászokat pedig, régi előjogaik megerősítésének ígérete mellett figyelmezteti *német eredetükre*, intvén őket, hogy mutassák meg most, hogy igazi szászok, azaz németek s hű alattvalók.¹⁾

Az erdélyieknek az utóbbi rohamos változások közepe-
pette valóban igen nehéz helyzetük volt. Pár év óta egymást követték az egymással ellentétes hűségesküvések; de nem volt más választás, vagy esküdni s újra esküdni, vagy fejöket kockáztatni. Zsigmond lemond 1598 tavaszán, s Erdély hűséget esküszik a királynak; ugyanazon év nyarán Zsigmond visszajön s Erdély kénytelen az ő hűségére visszatérni. A következő év tavaszán — egy év alatt harmadszor — elhangzik az eskü az Endre iránti hűségre s most íme újra a király inti őket, hogy térjenek vissza a neki letett hűségeskükhöz. Egy félév múlva megint esküdniök kell Mihály vajdának: az arra következő évben ismét a királynak; majd újra Zsigmondnak; meg megint Rudolfnak s így megy még tovább is szakadatlan sora az esküvés- és újra esküvésnek. S a mit Bocskay és Naprági megtett, nem tehette meg mindenki. Bocskay nem akarta Endrének letenni a hitet, míg a király fel nem menti a neki letett eskü alól s midőn Rudolftól a felmentés nem érkezett, készebb volt inkább odahagyni Erdélyt, gazdag uradalmát s magyarországi jószágaira vonulni vissza s fel Prágába, hogy mint a császár-király tanácsosa Erdély visszafoglalása felett foly-

¹⁾ Mind a négy levél közölve az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 309—312. l. (Ld. az egészét az *Oklevéltárban*.) A rendekhez intézettben (Omnibus qui coacti et invitati „aut vi aut metu defeccissent, veniam verbo nostro caesareo ac regio promittimus.“ A székelyekben: „*libertatem vobis antiquam benigne permittimus, et quidquid jam ante privilegiorum habuistis, vobis, si fidem vestram ac strenuitatem nobis in his, quas pro salute vestra suscipimus, expeditionibus ita probatis, integrum esse volumus et confirmamus.*“ (Ebben van magyarázata annak, mért oly hív szolgái a székelyek Mihály vajdának, illetőleg Rudolfnak.) A szászoknak: „*Minime dubitamus, quin jurisjurandi nobis praestiti, et originis, quam a Germanis ducitis, . . . memores, quid deo, quid nobis, quid patriae debeatis, pie cogitetis. Injuria, si ad fidelitatem redieritis, ignoremus et condonamus, ut privilegiis vestris et commoditatibus vos gaudere ac frui, tanquam nihil a vobis peccatum fuerit, velimus. Vestrum igitur erit vos Saxones, id est Germanos, fidelesque subditos praebere.*“ stb.

tatott diplomatai tárgyalásokban segédkezzék. A miért Endre erdélyi birtokai lefoglalásán felül most meg felségsértési pert is indított ellene, mint hazaáruló s a Báthory Boldizsár halálának okozója ellen.¹⁾

*

Az erdélyi változás hírére nagy hadi készülétek tétettek az Erdély felől való végekben. Mihelyt Rudolf április 12-én Mária Krisztierna leveléből s ugyanakkor a szathmári kapitányéból értesül Endre fejedelemmé tételéről, rögtön, még ugyanazon nap ír Miksa főherczegnek Kassára, hogy Várad s általában az erdély felőli végvárak mindennel ellátassanak.²⁾ Sűrűn követik egymást a király levelei a főherczeghez, főkép a magyarországi hadparancsnokhoz, Mátyáshoz,³⁾ továbbá Basta Györgyhöz, a kassai kapitányhoz,⁴⁾ Székely Mihályhoz, a szatmári várparancsnokhoz.⁵⁾ Felkeresi a király ápril 19-én kelt levelével a huszti kapi-

¹⁾ Ez ellene felhozott vádak alól mentegetődző szép levele az erdélyi rendekhez meg van a bécsi cs. és k. hadügyminiszteriumi levéltár registratúrájában, 1599. okt. 14-éről, 71. sz. a.

²⁾ *Rudolf* levele *Miksa* főhgnak 1599. április 12-ről. Mikor a levelet írni kezdte, még nem tudtak az erdélyi változsról: „Ew. Lieb. werden ihren christl. eifer nach sich also willfährig erzaigen, damit die Siebenbürger daher nit ursach nemen ein woywodam aus irer provincia (darauf die gesandten bey der handlung stark getrungen) zu erwählen oder fürzuschlagen, oder sonst andere u. solche leuth die eben so stettlich, als der Türeck selber ins mittel kämen.

P. S. A mint befejeztam a levelet, (folytatja) akkor jött Mária Krisztiernától s Ferdinándtól, úgy szintén a szathmári kapitánytól jelentés az erdélyi változást illetőleg. Azért nagyon szükséges a veszély elhárítása végett, hogy Várad s a többi végek, „auf das ehst“ mindennel ellátassanak, Mátyás fivérünknek is írtam „damit sie mit dem von Schwarzenberg bey seiner vorhabenden impresa correspondenz halten, damit nach beschaffenheit des Oberhung. u. Siebenbürgischen wesens auf notfall u. occasion ein thail des volcks dahin gewendt werden künde.“ (Bécsi titkos lt. Hung.)

³⁾ *Rudolf* levele *Mátyás* és *Ferdinánd* főhgekhez 1599. (április 20.) Az erdélyi követektől, a kancellártól (Naprágitól) és Boeskytól jött levél, saját futárak által, melyben megerősítik a hírt az erdélyi változás felől, az ország átadása felől Báthory cardinálnak.

Május 19-én küldi *Rudolf Mátyáshoz* dr. Pezzt az erdélyi ügyekben (fogalm. a bécsi titk. lt. Hung.). Mihelyt elindul Pezz, jön a tudósítás az erdélyi követektől, melyet *Rudolf* április 20-án sietve küld utána, hozzá tévén „ut Paulus Nyárius quamprimum, quam celeriter possit, Varadinum rebus necessariis instructus pergat, curamus.“ (Fogalmazvány a bécsi titk. ltban.)

⁴⁾ *Rudolf Bástának* 1599. máj. 7-én küldi a Báthory Endrének s Naprági püspöknek írt levelet. Inti, hogy jól vigyázzon s sűrűn tudásíton. (Fogalm. a bécsi titk. lt. Hung.)

⁵⁾ *Rudolf Székely Mihálynak* 1599. ápril 19. hogy vette ápril 7. jelentését, intette a huszti kapitányt is állhatatosságra, s hogy a híreket, „die geheimumung“, tudassa Székelylyel vagy Bástával; csak animálja (Székely) a huszti, nagybányai s a többi végek kapitányait is a hűségre s vigyázásra. (Fog. bécsi titk. lt. Hung.)

Székely Mihály Rudolfnak Szakmár máj. 19. 1599. A felső-magyarországi fizetőmesterrel egy hű huszárt elküldötte Husztba, 1000 tallerral.

tányt is, Szabó Balázst, intvén, hogy most kétszeresen szolgálhat, vigyáztasson szorgalmasan az erdélyi viszonyokra s tegyen jelentést sűrűn a kassai vagy a szatmári kapitánynak.¹⁾ Mátyás főherceg még sűrűbben levelez ezekkel s a többi végvári kapitányokkal; ír Schwarzenbergnek is, a magyarországi hadak fővezérének, hogy a viszonyok követelése szerint a dunai s alsó-magyarországi sereg egy része Erdély felé indítassék. Április 19-éről Bástának pénz' és katonaság mihamar küldését igéri,²⁾ július 26-án pedig már „az erdélyi és az oláh dolgok felől“ tett határozatát tudja íratni dr. Pezz udv. tanácsos által.³⁾

Szóval nagy volt a készülődés Erdély ellen, melyet Magyar- és Oláhország felől két tűz közé készültek szorítani.

Az erdélyiek a veszélyt, a támadást egyedül Magyarország felől várták. Észrevették a felső-magyarországi készülleteket s ahhoz képest ők is gondoskodtak a végvárak erősítéséről.

Huszt várát Szabó Balázs szép ígéretékért átadta Endrének. Úgy tüntették fel ugyan a dolgot, mintha nem önkényt adta volna fel, legalább a parancsnok színleg fogságba tétetett; de a szatmári kapitány átlát a szítán, s azt írja jun. 2-án a királynak: Szabó Balázs elfogatása csak „stratagema“, hogy esküszegését palástolják; egy született erdélyinek sem kell hinni — teszi hozzá.⁴⁾ A fontos Husztvára tehát Erdélyé lett s ugyancsak hordot-

¹⁾ *Rudolf a huszti kapitánynak*, ápril 19. A mostani erdélyi ügyek ugyan-
csak kívánják, „ut tuam nobis constantiam probes, et non solum te ipsum, tuos-
que, sed et vicinos animes“, tégy sűrűn jelentést Bástának, vagy Székely Mihály-
nak. (Fogalm. bécsi titk. lt. Hung.) — De Szabó Balázs mihamar feladta
Husztot az erdélyieknek.

²⁾ *A király Bástának* ápril 19. 1599. „Ut periculi et malis, quae erum-
pere latius possint, obviam eas... rei pecuniariae et militum nervum quam-
primum mittimus“ (fog. a bécsi titk. lt. Hung.).

³⁾ *Rudolf Bástának* jul. 26. 1599. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

⁴⁾ Székely Mihály le is foglaltatta jószágait Szabónak. Szabó méltatlan-
kodva írja neki jun. 7-ről: nem tudom mire vélni, hogy ngd én reám való
boszúságában házamra küldött, a római császár híre nélkül házamnál németeket
tart, asztagimat csépelteni, az szemit elhordatja és jobbágyimat vereti és kütteti
ngd. Bizonyosága legyen isten s mind ez világi emberek, hogy én semminek oka
nem vagyok, sem az háborúságot nem én indítok ő Fölségök között, *ha rajtam
szegezett* ngd. nem leszek én az oka, ha olyan esik, a kinek nem kellett volna.“
(A bécsi cs. és k. titk. lt. Hung.)

Kornis Gáspár azt izente Székely Mihálynak Szabóval való elbánására
jun. 3-án, hogy a számarat „nit beim hindern, sondern vornen pflęgt man auf-
zuzaumben.“ (Bécsi titk. lt. Hung.)

ták a várba a lövészszámokat, port, golyóbist, mintha a tatárok ellen fegyverkeznének, a kik állítólag Máramaroson át betörni készültek. Szilágy-Somlyót is felszerelték s őrséggel rakták meg, mintha a Szilágyságot és Tasnád vidékét félténék a tatároktól.¹⁾ Erősítették a többi határmenti „ház“-akat, várdákat, palánkokat is.

Bástához is küldötték az erdélyiek mindjárt, mihelyt az ellenséges készülődésekről értesültek. Kornis Gáspár személyesen ment hozzá Tokajba (aug.). A fejedelem nagyon fájlalja — jelentette Kornis — hogy a császár azt hiszi róla, mintha a töröktől zászlót s buzogányt kapott volna s szövetkezett volna vele a keresztyénség ellen; az még gondolatjában sem volt; a tárgyalásokkal csak feltartóztatni akarta őket s a török követeknek feleletet máig sem adott, meg akarta várni a király s az ő (Básta) tanácsát, hogy mit feleljen; sőt minthogy a fejedelem Ibrahimhoz, a nagyvezérhez követet akar indítani, küldje Básta is egy bizalmas emberét, ki az erdélyi követ szolgájának színe alatt a török tábort kikémlelje. Elmondotta Kornis azt is, hogy Endrével már hónapokkal azelőtt közölték bizalmasan, hogy a király Erdélyt erőhatalommal akarja elfoglalni. Kérte végül Bástát: járjon közbe a királynál, hogy Endrét lássa jó szívvvel a fejedelemségben, ő kész ama föltételek teljesítésére, a melyekkel Zsigmond kötelezte volt magát, — s nagyobb biztosság okáért adják Endréhez a *Zsigmondtól elvált Mária Krisztierna főhercegnőt*.

Básta rövid, de sokat mondó felelete az volt, hogy csak ezek miatt bizony nem volt érdemes oly előkelő embernek, mint Kornis, oda fáradni; — de azért megjelenti a császárnak s a főhercegnek.²⁾

Istvánfi szerint Bástának azt is jelentette Endre, hogy Mihály vajda Erdély elfoglalására készül, — mire Básta azt felelte legyen, hogy Mihály szándékaival legkevésbé sem ismerős.³⁾

¹⁾ Erd. O.-gy. Eml. 295. I. A nagybányai bíró jelentése Székely Mihálynak. „Ez itezaka Huszt felé kétszáz székelyek mentenek által az havasokon, kik oda lóterhekben lövészszámokat, port és golyóbist (vittek).“ „Somlyóra is népet bocsájtottak, és lövészszámokat is hoztak, s több helyekre is az vígekben, okát mondják, hogy Szilágyságot és Tasnád vidékét fíltik az ide ki való tatároknak reájok dűlisétől.“ stb.

²⁾ *Jelentés Mátyás főhghhez 1599. aug. (a bécsi államltár Turcica o.)*

³⁾ *Istvánfi Miklós: Historia de rebus Ungarieis, (kölni kiadás) 737: 1. „Michaëlis animum minime cognitum esse respondit (Basta).“*

Az Erdély felett tornyosuló vészfelhők közül egy pillanatnyi napsugár tört át, a mely azt a reményt ébresztette az új fejedelem aggódó lelkében, hogy mégis csak sikerülni fog a császár-királylyal kibékülni s hogy elhárul a Magyarország felől fenyegető veszély. S ez a pápa közbenjárása volt. Kelemen pápa a keresztyénség érdekének vélt szolgálatot tenni s Endre sorsa iránt, már bíbornoki méltóságánál fogva is érdeklődven, Malaspina püspököt oly küldetéssel indította Erdélybe, hogy az eshetőleges török szövetségtől a fejedelmet elvonja és őt Rudolfal kibékítse. A nuntius útba ejtette Prágát s a királytól és főhercegektől az Endrével folytatandó alkudozásokra formális instructiot nyert. De a királynak ezzel korántsem volt komoly szándéka, csak a pápa előtt akarta fentartani jó hírnevét.

Akármennyire vádolják is Malaspinát Teutschländer és az oláh történetírók, mintha egyetlen czélja lett volna, hogy magának a bíbornoki süveg elnyerésére szerezzen érdemeket (a mire — úgy mondják — lengyelországi követségében hiába törekedett): az tagadhatatlan, hogy nagy erélyt és buzgóságot tanúsított, hogy Endrét a királylyal kibékítse.

Első kihallgatása, aug. 22-én történt Gyulafehérvárott,¹⁾ — de a tárgyalás eltartott szeptember közepéig, midőn aztán a közös megegyezéssel alkotott feltételekkel (többnyire Zsigmond első prágai szerződése alapján) Kakas István Prágába küldetett.²⁾

Rudolf úgy találta, hogy a pápai követ messze túl lépte a neki adott utasítás határát s legkevesébbé sem érezte indíttatva magát komolyan gondolni az Endrével való kiegyezésre.³⁾

A pápa közbenjárása így a dolgok menetén legfőlebb annyit változtatott, hogy Rudolf most még óvatosabban járt el az Erdély ellen való hadi készülétek megtételében s igyekezett úgy készíteni elő Mihály vajdával Erdély megtámadtatását, hogy a pápa előtt magát menthesse.

¹⁾ A kihallgatásról a pápai követ rögtön tudósítja Rudolfot. (I. Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 315. l.)

²⁾ Kakas István követségéről Szamosközy Tört. Maradv. II. k. 264. l.

³⁾ *Rudolf levele Mátyás főhöz* szept. 22-ről 1599., küldi a pápai követ jelentését, megjegyezvén, hogy a nuntius „sich zimlich ausgelassen“; nem emlékszik, hogy adtak volna neki oly messzire terjedő felhatalmazást.

V.

Mihály vajda és a császár-király sűrű követváltása. — A vajda felajánlja kardját Erdély ellen. — Rudolf elfogadja. — Mihály vajdának segélypénzt utalványoz. — A kombinált támadás terve. — Básta magatartása a vajdával szemben. — Mihály követsége Bástánál, s kíváncsi. — Básta gyanúsítása Mihály vajda felől. — Az udvari tanács véleménye a támadást s a vajdát illetőleg.

Báthory Endre és Erdély sorsát a Prága és Tergovist között sűrűn és lázas sietséggel folytatott diplomatiái üzenetváltás, s ennek alapján Rudolf császár és Mihály vajda megegyezése döntötte el.

Már egy évvel ezelőtt, midőn Báthory Zsigmond hirtelen visszatért Erdélybe, arra gondolt a prágai udv. tanács, hogy Mihály vajda által bosszúlja meg magát Erdélyen, a császári méltóságon elkövetett gyalázat miatt. Erre való tekintettel utalványoznak neki hadisegély fejében 46,000 tallért.¹⁾

Az újabb s még nagyobb sérelem újra és még inkább előtérbe vonta a bosszúállás kiszemelt eszközét.

Nem lényegtelen tudnunk: kitől származott a terv, hogy Erdélyt Havaselfölde felől támadják meg? A források erről részint hallgatnak, részint egymástól eltérőleg egyik rész Rudolfot, másik a vajdát mondja a terv szerzőjének. Ha a királytól származik a terv, a vajda csak mint a prágai udvar vak eszköze tűnnék fel; ha a vajda maga ajánlkozott, feltehetjük, nem az volt célja, hogy másnak kaparja ki a gesztenyét, sőt inkább az esetben úgy látszanék, mintha a vajda akarta volna a királyt felhasználni eszközül saját céljaira. Pedig biztosra vehetjük,

¹⁾ A titkos tanács véleménye 1598. nov. 4. *Hurmuzaki*: III. 2. 306. „Er Weyda . . . mit vleis ein ursach suecht, den Ewer kais. Mayestät erwiesenen spott, an ime Sibenbürgen zu rechen“. Azért ajánlják a titkos tanácsosok, hogy a Kolozsvárt letett 46,000 tallért utalványozzák ki neki, hogy aztán „er disz gelt seiner gelegenheit nach abholen lassen sollte“. Ha Báthory Zsigmond nem adja ki neki (mint Miksa főhg. hiszi), annál jobb, legalább ezen hajba kapnak.

hogy a terv megpendítője — Erdélyt Havaselfölde felől támadni meg — nem a király, hanem a vajda volt. Ezen fordul meg a dolog, hogy Mihály vajda, mint egyszerű condottieri, mint a király fogadott zsoldosa lép-e fel Erdély ellen, vagy saját határozott céljai vannak. Minden jel arra mutat, hogy most a vajda maga tette az ajánlatot a prágai udvarban követei által, hogy kész betörni Erdélybe s azt elfoglalni a király nevében, ha pénzzel segítik s ha ugyanakkor a császári seregek Magyarország felől szintén támadást intéznek.¹⁾

A tavasz kezdetétől (1599.) sűrűn jártak a követek Prága és Tergovist (az oláh székhely) között, de nagy óvatossággal, nehogy a terv idő előtt elárúltassék. A dolog leginkább előszóval tárgyalatott; a fennmaradt iratokban rendesen csak annyi van, hogy *a levélvivő követ* (vagy futár) *előszóval fogja megbízatását előadni*. A királynak április 8-iki válasza Mihály előterjesztéseire s kéréseire már célloz az Erdély ellen való hadakozás eshetőségére. Dícséri felajánlott engedelmességét és készségét. Az elmúlt évi hadviselésre ígért százezer forintból a hátralevő részt, a 41,000 forintot engedélyezi s ígéri az 1599. évre is a százezer forintnyi segélyt, melyet, mihelyt a törökre indul, *vagy bárhová, a hova a király jónak fogja látni*, ki fog fizettetni. Hogy minden eshetőségre menedéke legyen Mihálynak, neki adja Sziléziában Königsberg várát a hozzátartozókkal, fiágon maradékaira is átszálló tulajdonúl. Inti végül a hűségben maradásra, s hogy legyen a szolgálatra készen, *bármerre szólítaná a szükség.*²⁾

¹⁾ A velencei követ 1599. júl. 16. prágai jelentése *Hurmuzaki*: Documente III. 2. 321. — Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 316. a pápai követ aug. 22-iki jelentésében, első audientiájáról a fejedelelemnél. Endre már akkor hallott volt Mihály fondorlatáról: „Ch'era ben vero, che havendo inteso da un Gentilhuomo Raguseo, et da altri, che *Michaele faceva offerte in Corte Cesarea d'entrare in questa Provincia, et occuparla in nome di S. Maesta.*“ stb.

Istvánfi szerint (id. m. 737. l.) „Dicebatur autem Michaël mox post ingressum Cardinalis ad Caesarem nuncios misisse, per quos illum Turciae societatis et clientelae ambitus insinularet: et si Caesarī videretur, *eum velut occultum Caesaris inimicum et hostem, armis provincia exturbandum pollicebatur.*“

²⁾ *A király levele Mihály vajdához* 1599. április 8.: „Auxiliorum, quae postulastis, quaeque promissimus nomine pro anni proxime superioris expeditione centum millia talerorum concedimus . . . In hujus porro praesentis anni expeditionem alterum tantum, nimirum centum millia talerorum promittimus . . . (quae), si arma in Turcas, aut quocunque nobis visum fuerit, convertas, persolaturi sumus . . . Ut res Transylvaniae successerint,“ mindent elkövetünk s bizunk hűségtekben, „*ut ubicunque res postulaverit juxta desiderium nostrum quacunque*

Pedig április 8-án még nem tudta a király, hogy a fejedelemséget Zsigmond Endrére ruházta; az első hír arról április 12-én érkezett az udvarba, Mária-Krisztierna főhercegnőtől s a szatmári kapitánytól. Mégis úgy látszik, csak e levélből is, hogy az erdélyi támadás lehetőségére a szerződésszegő Báthory Zsigmond ellen még mindig gondoltak.

Április 8. és május 7. között újabb oláh követségnek kellett megfordulni Prágában s Bécsben, mely Erdélyt illetőleg figyelmetkeltő üzenetet hozhatott a vajdától, talán éppen már ajánlatot a fegyveres támadást illetőleg,¹⁾ mert Mátyás főherceg (Bécsből) május 7-én azt írja Rudolfnak, hogy szerinte Mihály vajda Erdély felől kinyilatkoztatott vélekedése nagy figyelmet érdemel, ő (a főherceg) szándékában megerősítendőnek véli a vajdát s az erdélyi viszonyok illetően alakulása mellett a jó szolgálatban minden áron megtartandónak gondolja.²⁾ Ugyanakkor kifizették Bécsben a követeknek az utalványozott pénzt is, hihetőleg az április 8-iki királyi levélben említett 1598-ik évi hátrálékot (41,000 frtot).

Május 31-én újabb oláh követ érkezik Prágába, Mihály vajda titkos üzenetével.³⁾

A király a vajda felajánlott kardját *elven* tüstént el is fogadta. Junius 4-én válaszol Mihály vajdának követe által tett előterjesztésére s ugyanekkor saját küldöttet is indít hozzá (Radibrád Alajost), hogy „általa biztosabban válaszolhasson.“⁴⁾ Ez időtájtban már rohamosan halad a tárgyalás. Junius 12-én újra van mit írnia a királynak a vajdához (jele, hogy a „közös titok“ közel volt a meg-

occasione cum vestris futuri sitis.“ (Fogalm. a bécsi titkos levéltár. Hung. Ld. Oklevéltár.)

¹⁾ A velencei követ április 21-iki jelentésében említ egy oláh követet. *Hurmuzaki* id. m. III. 2. 315. l.

²⁾ *Mátyás főherceg levele Rudolfnak* (Bécs május 7. 1599.): „Da dem also, was des Wayda Michaël in der Walachey u. seiner erklärung halber gegen den Siebenbürger vermeldet wirdet, were er in seiner opinion u. intention billich zu conformiren u. auf alle mittl u. weg zugehencken, wie er bei so beschaffenen sachen in Siebenbürgen in guter devotion zuhalten sein möchte.“ (Fog. a bécsi titk. lt. Hung. Ld. Oklevéltár. Kivonatok.)

³⁾ A velencei követ jelentése Prágából 1599. május 31. E' venuta hieri qui una persona mandata secretamente da Michiel vaivoda della Valachia. (*Hurmuzaki* III. 2. 317. l.) Junius 10-én is említ egy oláh követet, a ki a 100,000 frt hadisegélyt sürgette (ugyanott 318.)

⁴⁾ *Rudolftól Prága* junius 4. 1599.: „Credenciales pro Aloysio Radibrat.“ (Fog. a bécsi titk. lt. Hung.)

éréshez) az oláh követ által küld válasz-üzenetet a vajdának, levélben csak annyit: „*bátran előre a keresztyénségért, tőlünk minden jót várhatsz.*“¹⁾

Mindezen előkészületek daczára Mihály vajda időközben (junius 26-án) letette a hűségesküet Báthory Endrének. De csak azért — úgy magyarázták Prágában — mert a török, lengyel és moldovai ellenséges fenyegetőzés közepette más-ként nem tarthatta volna fenn magát Oláhországban, mint Erdély védnöksége alatt.²⁾

De hűségesküjét a vajda egy perczig sem vette komolyan s a tárgyalásokat Erdély megtámadása felől azután még inkább siettette, mint azelőtt.

Junius végén két követet küldött Prágába, *Balogh* Gergelyt (a kit az oláhok Grigoriczának is neveztek) és *Raguzai* Jánost. Ezek július hó 5-én érkeznek Prágába (Erdélyen keresztül titokban utazva). Mihály vajda arról tesz általuk jelentést, hogy a török békeajánlatokkal kecsegteti, a lengyel fenhatóság alatt levő moldvai vajda háborúval fenyegeti, de ő megmarad a császár iránti hűségben. Rudolf feltűnően hosszasan fogadta őket audientián s a legjobb biztatásokkal bocsátotta vissza. Szokott óvatossággal most is csak szóbeli üzenetet bíz az oláh követekre, július 8-án keltezett levelében csakis hűségét és állhatatosságát magasztalja a vajdának s pártfogásáról biztosítja.³⁾

Az oláh követek Bécsben is megfordultak Mátyás főhercegnél s tőle is kedvező választ és biztató levelet vittek a vajdának. Midőn augusztus 1-je körül Tergovistbe visszajutottak, Mihály vajda nagy örömmel fogadta a hűségét s állhatatosságát magasztaló leveleket, mindkettőnek pecsétjét megcsókolta s nagy alázattal és sóhajtas között fogadkozott, hogy örökre hű és állhatatos marad s vagy meghal, vagy győzni fog a keresztyénségért.⁴⁾

¹⁾ A király felelete a vajdának junius hó 12-ről: „*Fortiter itaque pro republica christiana pergite, ac de nobis quidvis sperate.*“ (Fog. a bécsi titkos lt. Hung. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ A velencei követ jelentése Prága szept. 6. (Hurmuzaki III. 2. 324.)

³⁾ A velencei követ július 5. és 10-ki jelentése értesít a követ érkezéséről és a „*grossissima audientia*“-ról (Hurmuzaki III. 2. 319. 320.) Rudolf július 8-ki levele a vajdához közölve az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 307. l.

⁴⁾ A M. v. udvarában levő Darahi János jelentése szerint Hurmuzaki III. 1. 427.

Mielőtt ez a követség visszaérkezett volna, Mihály vajda újabb követeket indított Prágába, egyik legbizalmasabb és kiválóbb diplomatáját *Örmény* Pétert és egyik jeles vitézét, a besliák hadnagyát *Petneházi* Istvánt, a kik által Rudolfot végső elhatározásra kívánta bírni. Panaszkodott, hogy védelem nélkül tovább nem maradhat meg Oláhországban és a császár hűségében, mert egyrésről a lengyel kancellártól függő moldovai vajda, másrésről a török nagyvezér fenyegeti, mint a császár hűbéresét s az ottomán-porta nyílt ellenségét, s mert az erdélyi fejedelem szövetséget kötött a törökkel. Minden oldalról ellenség által van tehát körülvéve. Ebből a helyzetből szerencsésen kibontakozni csak úgy lehet, ha Erdélyt elfoglalják. Ajánlatot tesz tehát Erdély megtámadására s a bíbornok-fejedelem megöletésére, úgy hogy ő egyfelől (Oláhországból), a császári hadak másfelől (Magyarországból) támadják meg a fejedelmet és bánjanak el úgy vele, mint a hogy Ferdinánd eltétette láb alól Fráter Györgyöt.¹⁾

Rudolf szívesen fogadta a vajda ajánlatát, s úgy látszik határidőt is tűzött ki a két oldalról tervezett támadás megindítására,²⁾ úgy hogy Mihály vajda most már csak a jeladást várta a német sereg indulásáról, hogy ő is Erdélyre törjön. Ezek a követek viszontagságos utazás után (Erdélyben elfogattak s a fejedelem elé vitettek) aug. elején érkeztek Tergovistba a császár levelével. Rudolf óvatosságból most is csak előszóval válaszolt. Julius 23-iki levelében mindössze megdicséri a vajda állhatatos hűségét a keresztyénség iránt és ő iránta s biztosítja a jutalomról és védelméről.³⁾ De ugyanakkor az erdélyi három nemzetet, az összes rendeket és a nemességet külön-külön levélben keresi fel, hogy a kik kényszerítve és akaratuk ellen, erőszakkal vagy fenyegetéssel az ő hűségétől elvonattak, térjenek vissza arra s bocsánatot nyernek, az ellenkezők pedig rettegjenek bosszújától.⁴⁾

A hadi tanácsnak, mely e tervvel ismételve foglalkozott, szintén az volt a véleménye, hogy kettős támadást

¹⁾ A velencei követ jelentése Prágából 1599. július 16. és 31. (Hurmuzaki III. 2. 321.)

²⁾ Darahi János jelentése, Hurmuzaki III. 1. 428.

³⁾ Közölve Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 307—308. l.

⁴⁾ Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 308. stb. 11.

kell intézni Erdély ellen, egyrésztől Mihály vajda, másrésztől a császár hadaival.¹⁾

Ezen tárgyalások közben, hogy ezáltal mintegy pressiot gyakoroljon a prágai udvar elhatározására és siettesse a támadást az ő részökről is, azt a hírt terjeszteték el Mihály vajda, (a mi szept. 21-én érkezett Kassán át Prágába), hogy ő 17,000 katonával már beütött Erdélybe. A mit azonban nem sokára megczáfoltak.²⁾

Rudolf határozatlan magatartást követett az egész tárgyalás alatt. Azt nem bánta volna, ha Mihály vajda támadást intéz Erdély ellen, de ő maga nyíltan, fegyveres erővel támogatni vonakodott. Mert nem akarta ezáltal megakasztani a törökkel megkezdett béketárgyalásokat, nem akarta provokálni a lengyelt, s megsérteni a pápát. Mihály vajdát azonban váltig biztatgatta s készen tartotta a támadásra s csak a béketárgyalások megszakítására várt, hogy saját seregeit is Erdély ellen indítsa.

Mihály vajda a kitűzött terminus elteltével még inkább türelmetlenkedett s szeptember derekán újra követet küld Prágába, kincstárnokát Stojkát. Ez okt. elején ugyancsak sürgeti és siettetti az udvarnál a császári seregek megindítását, mert másként Mihály vajda sem támadhat s Havaselföldét sem tarthatja meg a császár iránti hűségben.³⁾

A császár-király most is csak biztat és minden jót ígér. Az október 6-án visszabocsátott oláh követtel Marino Jánost küldi követségbe a vajdához, titkos megbízatással, levélben újra csak annyit írván: *számíthatsz állandó pártfogásunkra, bármí történnék is.*⁴⁾

Daczára eme sűrű üzenetváltásnak, bizonyos, hogy a dolog az elvi megállapodás stádiumában volt csak, hogy a király saját hadainak parancsot a támadásra nem adott volt s ezt a törökkel és erdélyiekkel folytatott béketárgyalásoktól tette függővé. Szamosközynek igaza van, midőn azt mondja, hogy a türelmetlenkedő Mihály vajda *nem a király*

¹⁾ A velencei követ jelentése aug. 16. (*Hurmuzaki* III. 2. 323.)

²⁾ *Hurmuzaki* III. k. 2. 325. l.

³⁾ A velencei követ jelentése okt. 2. (*Hurmuzaki* III. k. 2. 326. l.)

⁴⁾ Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 326. l. „*A nobis perpetuam protectionem, quicquid evenierit, expectetis.*“

határozott parancsára, de nem is akarata ellen vetette el a hálót s támadott Erdélyre.¹⁾

A dolog menete ez volt: Báthory Endre trónrajutásának hírére Magyarország felől komoly készülleteket tesznek az Erdélybe ütésre; időközben Mihály vajda ajánlatot tesz Erdély elfoglalására; erre felhagynak az előbbi tervvel, — elfogadják a vajda ajánlatát, annál is inkább, mert így jobban lehet palástolni a dolgot a külföld előtt s főkép a pápánál, Mihály vajdára hárítván a dolog odiumát.

Szamosközy azt is tudja, hogy combinált támadást terveztek, t. i. hogy Havaselfölde felől a vajdának, Magyarország felől pedig Bástának s a király hűségében levő Bocskay Istvánnak kellett volna együttesen Erdélyre támadniok.²⁾ Ez tényleg tervben volt, de határozott, kiforrott nem volt még akkor, midőn a vajda megunván a hosszas tárgyalásokat és huza-vonát, egymagában is rászánta magát a támadásra. Bocskay István október 2-án elindult a prágai udvarból, hogy az erdélyi határon résen álljon s párthíveivel a vajdához csatlakozzék. Ő volt kiszemelve a császárkirály részéről Erdély kormányzójául.³⁾

Básta is be volt avatva a király és Mihály vajda között folytatott titkos tárgyalásba. Egy július 26-án kelt királyi rendelettel együtt jelentést kap Pezztől, az erdélyi dolgokat és az „oláhot“ illetőleg. Szeptember 7-én Básta maga is ír Pezznek, hogy mit tart ő szükségesnek a Mihály vajda Erdélybe töréséhez s tudakozódik a király részletes véleménye iránt, kérvén parancsát, Felső-Magyarországon maradjon-e, vagy alább vonúljon? A király (szeptember 16-án kelt levelében) feltűnő határozatlansággal Bástára bízva, hogy Kassán maradjon-e, vagy serege leg-hívebb részével Erdélyhez közelebb mozduljon, — „a mint

¹⁾ Szamosközy: II. k. 269. l.: „Michaël mora impatiens non expectatis germanicis auxiliis suapta mole et cunctatione semper tardis, quo tantae rei gloriam ipse primus et solus defloraret, non jubente tunc quidem, sed non invito tamen Caesare, pugnae aleam jecit, feliciterque perfecit.“

Istváni szerint (id. m. 737. l.) Michaël V. sive permissu Caesaris, sive non, ullis ejus expectatis mandatis, ambitiosi facti certus ac dominationis, quam animo conceperat, praeproperus, exercitum coëgerat, ut provinciam armis invadere, Caesarisque imperio in speciem, re autem vera, — uti exitus docuit — sibi subjicere posset.

²⁾ Szamosközy: II. k. 268. l.

³⁾ A velencei követ október 3-iki jelentése szerint (Hurmuzaki III. k. 2. 327. l.)

inkább szükségesnek látja“ — s levelezzen e felől Mátyás főherczeggel.¹⁾

Rudolf Mátyás főherczegnek maga is tudtára adja, hogy arra az esetre, ha Mihály vajda Erdélyt megtámadja, Bástának segélyére kell sietnie.²⁾

Nemsokára oda módosítja rendeletét, hogy Básta seregének egy részét indítsa Erdély felé, ő maga azonban maradjon Felső-Magyarországon.³⁾

Látszik a dolog menetéből, hogy valamiként a prágai udvarnak, úgy Bástának sem volt nagy kedve Erdély megtámadásához, ő jobb szerette, hogy a vajda kaparja ki a gesztenyét a tűzből; serege sem volt elég. Egész meglepetve érzi magát, midőn (szeptember 15-én) Mihálytól kövek érkeznek hozzá, hogy miért nem küld segélysereget, — a vajda már több nap óta Erdély határán áll, teljes fegyverben s csak azt várja, hogy Básta jelt adjon a támadásra. Hozzá téteti a vajda egész nyomatékkaival, (a miből egy szó sem volt igaz), hogy a török császár kínálgatja a zászlóval s neki akarja adni Oláhország mellett Moldvát és Erdélyt is, ha hozzá áll, — a mely ajánlatokra, ha cserben hagyatik, kénytelen lesz ráállani. Ha katonaságban nem tehetik, legalább pénzben küldjenek segítséget, mert neki népe elég volna, csak lenne miből fizetnie őket.⁴⁾ Básta válaszában pénzsegélylyel biztatja a vajdát, katonákat most nem küldhetvén; legyen nyugodt — üzeni neki — ő felsége bizonyára nem hanyagolja el az ügyet, ha már egyszer kezébe vette volt, ha kissé talán késnek is.

Básta a vajda követeit szép szóval elégíti ki; de annál inkább látjuk Mátyás főherczegnek (szeptember 15.) tett jelentéséből, hogy mennyire mást várt ő Mihály vajdától.

¹⁾ Rudolf levele Básta-hoz Pilsna 1599. szeptember 16. (Bécsi titk. ltb. fog. Hung.)

²⁾ Rudolf Mátyásnak Pilsen 1599. szeptember 16. „Zum Fall der Weyda in der Walachey einen einfall in Siebenbürgen thue, er der Basta alsdenn ime mit seinem untergebenen kriegsvolek beyspringen sollte.“ (Eredetije a bécsi áll. ltrban Hung.)

³⁾ Hurmuzaki: III. k. 2. 326. l. A velencei követ október 2. jelentésében.

⁴⁾ Mihály vajda követei (Székely János és Prybék Mátyás) által többek közt a következőket üzenete Bástának:

1. miért nem küldték a segélyt „dem beschehenen entschluss nach“;

2. tudósít, hogy „etliche viel tag“ egész seregével, ágyúival és hadifelszerelésével az erdélyi határon áll és várja naponként „des Obristverwalters schreiben, wann er solle fortrucken“; stb. stb.

Básta felelete Mihály v. üzeneteire ugyanott, (másolatban a bécsi cs. és k. titkos levéltárban, Hung. Ld. Oklevéltár. Kivonatok.)

A vajdában nem tud bízni, mert — úgymond — nyilvánvaló, hogy a bíbornoknak hűséget esküdött s csak nem rég is *azt a hírt terjesztette el, hogy Erdélyt már megtámadta* s most ilyen követelésekkel lép fel. Azt hiszem — folytatja Básta — hogy a kardinállal titkos egyetértése van s ez a követküldés sem czéloz mást, mint hogy a mi helyzetünket és czéljainkat kifürkészsze.¹⁾

Nem azt czélozta; de minden áron bele akarta vinni a császáriakat is Erdély megtámadásába. Ezért küldte végül egyik főemberét, kincstartóját Stojkát követségbe. Ez előbb Mátyás főherceget kereste fel Bécsben, azután a császár-királyt Prágában s nyomatékosan sürgette a vajda kívánalmainak teljesítését, azzal fenyegetőzván, hogy a török nagyon csábítgatja magához Mihály vajdát, — ne kényszerítsék, hogy csakugyan átálljon.

Türelmetlenül sürgette a határozott választ. Felpanaszolta, mily rosszúl esik urának, hogy az erdélyi támadást oly sokáig húzzák-halasztják, midőn ő régóta hadi készen áll a határszáron s minden pénzét kiosztotta zsold fejében katonái között, így 15,000 frtéért 3000 kozákot fogadott, akik a bíbornokhoz szítottak. Végül vádat emel a vajda Básta ellen, a miért tőle nemhogy segélycsapatokat, de még feleletet sem kapott. Básta áruló, — üzenté a vajda — a ki 7000 arany forintot fogadott el a bíbornoktól. Határozzon ő felsége: kell-e az ő szolgálata, vagy nem s vagy küldjék a megígért segélypénzt, vagy oldozzák fel hűség-esküje alól s akkor adjon neki a császár nyílt levelet, hogy nem ő rajta, hanem ő felsége szolgálain mult a dolog s ő kénytelen lesz a töröknek meghódolni.

Október 4-én végre összeült az udvari tanács, hogy tüzetes tárgyalás alá vegye az erdélyi dolgokat, — hogy mi történjék egyrészt az erdélyi fejedelemmel Malespina által folytatott egyezkedéssel, másrészt a törökkel való béketárgyalással s harmadszor Mihály vajda tervezett támadásával?

Az udvari tanács véleménye abban összpontosúl, hogy Erdélylyel nem szakítandó meg egészen a pápai követ

¹⁾ Básta jelentése Mátyás főhercegnek, a Mihály vajda követeiről s azok kívánalmairól. („Caschau 15. sept. 1599.“) „*Ich kann des Walachen sein gemüet nit recht ergründten, weil derselb mit solicher umbständigkeit umbgehet*“ stb.

(Eredetije a bécsi csász. és kir. titkos levéltárban Hung. Ld. Oklevéltár. Kivonatok.)

által folytatott tárgyalás, de siettetni kell, hogy 4—6 hét alatt bevégeződjék; a törökkal se szakítsák meg a béketárgyalást, s míg ezek eldőlnék, Mihály vajda pénzzel segítettő s türelemre intendő, hogy ha a béke (mihez kevés a remény) megkötetnék, ő is bele foglaltatik s uralma biztosítva lesz; ha a tárgyalások dugába dőlnek (a mitől tartani lehet), további segély nélkül nem hagyják; *az idő mihamar meghozza, mi lesz a további teendő.*¹⁾

Ezzel az üzenettel indult Prágából okt. 6-án az oláh s a mellé adott császári követ Marino János.

Ebből világosan látszik, hogy Erdély megtámadása Mihály vajda által elhatározott dolog, nyílt titok volt, de az udvarnál még nem látták arra az időt érkezettnek. A pápára való tekintetből a béketárgyalást erőszakosan megszakítani nem akarták, de olyan föltételhez szabták, a mi alig volt teljesíthető. Azt kívánták ugyanis, hogy a bíbornok-fejedelem bizonyítsa be hűségét az által, hogy a törökkal szakítson, seregét a császáriakkal egyesítse és Szolnok vagy más valamely magyarországi vár ostromára siessen, a hová az „oláh“ is segítségül fog küldetni. E czélból november végéig fegyverszünetet engedélyez a császár, hogy az alatt a béketárgyalás befejeztessék.²⁾

Mihály vajda azonban már tovább ment az Erdély ellen való hadi készüléttel, mintsem a visszalépésre csak gondolni is akart volna; ő tovább várni nem akart s a támadást egymagában is megindította.

¹⁾ Közölve *Hurmuzaki*: „Docum. Istoria Romanilor“ czímű m. III. kötet 334—339. l.

²⁾ Rudolf Malespinának Prága 1599. október 9. Erd. O.-gy. Eml. IV. kötet 327. lap.

VI.

Az erdélyi állapotok. — Endre jóhiszemősége. — Első tanácsosa, Kornis Gáspár állítólagos árulása. — Endre gyanakodását a vajda hűségesküddözéssel altatja el. — Követségek. — A vajda elhiteti, hogy a törökre készül; hadiszereket s katonákat nyer Erdélyből. — Mihály vajda támadását siettet. — Kémlelő oláh követek Erdélyben. — Táborba szállása s Erdélybe útése.

Báthory Endre jámbor jóhiszeműséggel maga készítette magának a sírt. Ez nemcsak képletesen, de szószemlélt értelemben is szomorú valósággá vált. Politikai mártýrhalált szenvedett testvérének, Boldizsárnak, ezüst koporsót és díszes síremléket készíttetett s azon maga is dolgozott gondtalan óráiban;¹⁾ nem is álmodván, hogy magának készíti. Mihály vajda hűségeskűjében megbízva, a császárkirályiál és a törökkel folyamatban lévő békétárgyalások által elringatva, csöndes gondtalanságban élte napjait. Kijárt vadászni s pisztrángot fogni, a gazdag lakomákban s jó borokban szerfelett dúskálódott; gyulafejevári palotáját restauráltatta; az Ompoly vizét Sárdról Fejervárra vezető csatornát ásatott Genga Simon olasz műépítész terve szerint.

Nem sejtette, hogy ebből a békés foglalkozásból nem sokára csatazaj ragadja ki. Azt hitte, csak Magyarország felől fenyegetheti veszély, onnan is oszladozni látta a vészfelhőket a láthatáron. Őt, a ki a vallásos nemes gondolkozásnak, az őszinte nyílt jellemnek, emberszeretetnek példányképe lehetett volna, élettapasztalás, életbölcseág hiányában könnyű játék volt elaltatni, rászedni oly lelketlen ravasz cselszövőnek, a bizantinismus iskolájában nevedett alattomos tettetőnek, kétszínű albarátnak, s esküszegőnek, a minő Mihály vajda volt, — főkép midőn környezetében, legfőbb tanácsosai között is voltak, a kik nagyon kétes jóindulattal viseltettek iránta. Ezt jól tudták az udvarnál

¹⁾ Szamosközy: II. k. 279. l.

(maga Bocskay jelentette¹⁾ s ezekre számított Mihály vajda is.

Első tanácsurát, Kornis Gáspárt, a fejedelem mostoha-öccse, Ifjú János, nyíltan árulónak nevezte.²⁾ Az egykorú történetíró Somogyi Ambrus határozottan árulással vádolja Kornist, hogy midőn Mihálnál követségben járt, személyes gyűlöletét a fejedelem iránt elébe tette hazája jólétének s maga tüzelte Mihály vajdát, hogy Erdélybe törjön s a bíbornok-fejedelmet űzze ki, s hogy Kornis Csomortáni Tamást, egy székely nemest, a ki a vajdához követségbe küldetett, rábeszélte, hogy mondaná azt a vajdának, mintha Endre azt üzenné és parancsolná, hogy Havaselföldéből rögtön távozzék. mert a vajdaságban sem ő, sem a török meg nem tűri. Vádolja továbbá, mintha Kornis írta volna meg Mihály vajdának, hogy mikor van a legalkalmasabb idő az Erdélybe ütésre, s hogy a Szeben alatti csata előtt is az erdélyi sereg állásáról pontosan tudósította volna a vajdát.³⁾

Ezeket a súlyos vádakát, ha nem is látjuk igazolva a többi forrásokból, sem pedig az események tanúságából: annyi bizonyos, hogy Kornis nem tartozott a fejedelem őszinte hívei közé; már választása ellen is felszólt a megyesi országgyűlésen, a törökkel való alkudozást is rossz szemmel nézte, — szóval megmaradt Endre alatt is mintegy *királypártinak* s később is ő lett egyik legbuzgóbb zászlóvivője Rudolf ügyének Erdélyben. Erdély elfoglalása után Mihály vajda szolgálatában is első volt a magyarok közül. Sennyei Pongráczról is (ki szintén a legelső tanácsurak egyike volt) azt mondja Somogyi Ambrus, hogy hasonszörű ember, mint Kornis.⁴⁾

¹⁾ *Hurmuzaki*: III. k. 2. 323–324.

²⁾ *Simigianus* (Somogyi) *Ambrosius*: *Historia rerum Ungaricarum et Transylvanicarum* 189. l. Ifjú J. „*Casparum Kornis proditorem nominans et inelamitans, ac fraternae caedis (t. i. Boldizsárnak) reum dietitans, vehementer ostendit atque exacerbavit.*“

³⁾ *Simigianus* id. m. 189–190. l. Kornis, mint követ „*Michaelem Vaivodam subdole contra Andream principem exacerbavit, imo ex suo cerebro multa confinxit, edocens illum, quomodo, quibus mediis, qualive occasione esset irrumperendum in Transylvaniam.*“ „*Thomam Csomortani . . . evocabat et docebat . . . Andream hoc jubere et mandare, ut Michael relicta Transalpina confestim excederet, alioquin captum etiam adducturum.*“

Somogyi úgy adja elő, mintha formalis összeesküvés lett volna Endre ellen.

⁴⁾ *Simigianus* id. m. 191. l. Sennyei „*eiusdem farinae homo*“ (mint Kornis Gáspár.)

De Endrének legnagyobb ellensége önmaga, boldogtalan jóhiszemősége volt. Rácz János, a vajda magyar származású titkára, idejekorán jelentette neki, mi készül ellene Tergovisten és Prágában.¹⁾ Jól vigyázzon felséged — írja neki Tergovistról 1599. aug. elején — mert a császár a vajdával valami fondorlatot készít fenséged s az én kedves hazám ellen. Óvakodjék a németektől s fogassa el a vajda követeit és futárjait s az udvarában lévő titkos árulókat s küldjön valakit ide, a kinek élőszóval mindent elmondhassak.²⁾ Endre előtt ez hihetetlennek látszott, bízott a vajda hűségesküjében s mindössze annyit tett, hogy a postákra vigyáztatott. El is fogták így a Prágából visszatérő oláh követeket Örmény Pétert és Petneházy Istvánt, a kiknél Rudolfnak jun. 23-iki és Mátyás főherczegnek egy levele volt; de a levelek nem kerültek elő, mert Petneházy a Mátyás főherczegét (elrejtteni vagy széttépni az örök miatt nem tudván) lenyelte, a királyét azonban Örmény ügyesen elrejtette s megvitte urának.

A vallásos lelkületű bíbornok-fejedelem mintha csak bűnnek tartaná még kételkedni is annak az embernek hűségében, a ki arra megesküdött „az élő istenre, a ki atya, fiú és szentlélek egy bizony igaz isten“ s esküjéről ünnepélyes oklevelet állított ki, mind maga, mind pedig bojárjai nevében (jun. 26-án) s a ki a hozzá küldött követeket a legmézes-mázosabb üzenetekkel, a legerősebb hűség-esküdzésekkel bocsátotta vissza.

A feköltött gyanú mégsem hagyta egészen nyugodni a bíbornok-fejedelmet s Palatics Györgyöt követségbe küldötte Mihály vajdához, hogy szándékát kifürkészsze, s hogy a császárral való kibékülésre nézve az ő közben-

¹⁾ Szamosközy II. k. 95. l. Bethlen F. IV. k. 328. l.

Rácz János kegyetlenül megszenvedett később ezért s azért, hogy a Szeben alatti csatát megelőzőleg, átállott honfitársaihoz. Mihály v. kezébe került és ő „az fejevári pelengér alatt így ölette meg, hogy az térdében mindkét lábát, és az kezét mindkét könyökében elvágatta és úgy hatta az pelengér alatt. De, mihelt az egyik lábát elvagták, mindjárt megholt. Mikor így vagdálnák tagonként, nagy hirtelen egy fekete komondor ott terem az oláh drabantok között, azok mindjárt oly igen megrémülnek, hogy hanyathomlok az vár felé kezdenek befutni. Ez komondort, mondják, hogy az Rácz János anyja ördögsíggel cselekedte volna az fia megszabadításáért. De nem tehette szerét. Az anyja akkor Erdélyben volt, és azután az vajda, hogy valami ördögsíget ne cselekedjék rajta, megölette volt.“ (Szamosközy IV. k. 111. l.)

²⁾ Hurmuzaki III. l. 427.

járását is igénybe vegye. Ugyanakkor török követek is voltak Tergovistben. Így Mihály vajda két oldalról szorongattatván, a német sereg indulásáról pedig semmi hírt sem vévén, az ámtás szokott fegyveréhez nyúlt. Palaticscsal elhitette, hogy a legjobb indulattal viseltetik az erdélyi fejedelem iránt s hogy ezt bebizonyítsa, a nála lévő Darahi János által ilyen levelet íratott a császárnak: „Felséges császár! Báthory bíbornokot én szorgalmasan megfigyeltem, mint felséged hű szolgájához illik, de semmit sem észleltem nála felséged hűsége ellen. Ő és országa hű alattvalói kívánnak lenni felségednek. Könyörgök azért, hogy felséged csilapítsa iránta erős haragját, fogadja kegyébe és pártfogásába, nehogy a török örvendezzen a viszály felett.“

Ennek a levélnek másolatát Palatics elküldötte a fejedelemnek; az eredetit pedig, hogy ne gyanakodjék, az ő szállásán írta és pecsételte meg Darahi s elküldötték Erdélyen keresztül egy futár által, a kinek azonban a vajda titokban megparancsolta, hogy Kassánál tovább ne menjen s a németek készülődéséről siessen őt értesíteni.

Így altatta el a fejedelem gyanúját maga és a németek iránt. Ugy hogy Palatics a vajda jóindulata felől teljesen megnyugtatóan referált s ezt mondta a kardinálnak: „én bizony semmi népit nem láttam, hanem vagy háromszáz gyalogja vagyon.“

Midőn pedig ez a futár visszatért és azt a hírt hozta, hogy a német hadak, melyet Nagy-Károly vidékén az erdélyi határon állottak, Esztergom felé távoztak, a vajda elhatározta, hogy egymagában támadja meg Erdélyt. Zsoldosait megeskette s az erdélyi havasok alatt különféle helyeken szétoasztotta s maga Ploestibe tette át székhelyét.

Itt találta őt az erdélyi fejedelem újabb követe, Sennyei Pongrácz, a kit, hogy mit se vegyen észre a hadi készülétekből, éjjel vezettetett be a városba, és még ugyanazon éjjel bocsátotta is el, őt is elámítván esküdözései által, hogy nincs mit félniök tőle az erdélyieknek.¹⁾

S valóban Sennyei Pongrácz azzal tért vissza havaseli követségéből, hogy a vajdának rosszul esik, hogy esküje daczára is kételkedik benne a fejedelem; — hogy emelhetné ő kezét Erdély ellen, hisz az nyujtott neki mene-

¹⁾ Darahi János jelentése. *Hurmuzaki* III. 1. 428. 1.

déket üldöztetésében; annak köszöni vajdaságát; kész hűsége bebizonyítására akár egyetlen fiát és feleségét kezesül Erdélyben küldeni, csak Endre is küldje testvérét, Istvánt, eléjök a Vöröstoronyba, a hová a kitűzendő napra ő is elviendi családját, hogy ott Báthory Istvánnal személyesen találkozáván, némi titkos dolgokat vele megbeszéljen s aztán családját kezéhez adja. Sőt hűsége bizonyítására arra az átkozódásra fakadt a vajda, hogy *isten őt oly nyomorúságba süllyeszze, hogy eledele fia húsa, itala vére legyen, ha az erdélyieket megcsalná.*¹⁾

Sennyeit is elvakították e magashangú szólamok, úgy, hogy Endre előtt oda nyilatkozott, hogy fejét kész lekötöni Mihály vajda hűségére.²⁾ Kornis Gáspár, egy újabb követésből visszatérve, nemkülönben „*bőrt engedí lenyűzgatni*“, ha Mihály esküszegő s hűtlen lenne.³⁾

A vajda pedig, hogy a lelketlen megcsúfolást teljessé tegye, elhitette a fejedelemmel, hogy a török ellen akar támadást intézni Bulgáriába s kérte, hogy küldjön azért neki harczedzett vitézeket s újonczokat, ugyszintén alkalmas kapitányokat és hadiszereket. És Endre, hogy saját együgyűségét s tanácsosai és követei páratlan vakságát betetőzze, a vajda kéréséhez híven küldözte a katonákat, a fegyvert, ön maga ellen, szállíttatott a vajdának ágyúkat, löport, dobokat, zászlókat s más hadi szerszámokat.

A vajdának legjelesebb katonái éppen a magyarokból kerültek ki, mert a fejedelem megengedte neki az Erdélyben való hadfogadást s néhány vezérségre alkalmas kapitánynak (pl. Makó György és Gergely, Lugasi Ferencz és többeknek) ő maga engedte meg, hogy a vajda zsoldjába léphetnek.⁴⁾ Ezek előtt a vajda természetesen titkolta valódi szándékát s mindig a török ellen való készülődéssel takarózott. A zsoldjába lépett magyar kapitányok egyike, Mikó János mégis átlátott tervein s figyelmeztette arra levélben a fejedelmet; de ez ártatlansága érzetében vakon bízott

¹⁾ Szamosközy Tört. Maradv. II. k. 277. l.; s utána Bethlen Farkas id. m. IV. k. 295. l.

²⁾ Szamosközy id. m. IV. k. 277—278. l.; Senieius et ipse capitis periculo se obstrinxit, si unquam id ille tentaturus sit.

³⁾ Bethlen F. id. m. IV. k. 297. Vitam etiam suam facile se impositorium affirmare (mondja Kornis, atque spondere pro Michaeli V., nihil quidquam tale illum intendere, atque statuere velle, quod si aliter fieret, vivo sibi corium detraxeretur in ignominium sui nominis).

⁴⁾ Szamosközy id. m. II. k. 272. l.

a vajda hűségeskűjében. Csakis ily, együgyűséggel határos jóhiszeműség mellett történhetett meg az a sajátságos eset, hogy saját fegyvereivel és katonáival verjék meg.

A vajda a váratlan meglepetésre építette tervét. Ügyesen titkolta tehát szándékát az utolsó perczig, még saját tanácsosai és katonái előtt is. A követségek és császári üzenetek tartalmát senkivel sem közölte s „úgy elosztotta volt népit Havaselföldiben, hogy önnön köztök ő magok is az szolgáló rendek nem tudták, kik és mennyin vannak, — csak hogy az híre inkább el ne menne.“ Az erdélyiekkel szemben a váratlan meglepetés teljesen sikerült is. A fejedelmet jóhiszeműségében végkép megerősítették a fennebbi követségek. Az ellenkező híreknek nem adott hitelt. — A Háromszéken lakó Béli János „szolgáját tartotta szüntelen Havaselföldiben kémségben; egy néhány-szor meghozta azt, hogy (Mihály vajda) Erdélyre készül, kit Béli értésre adott az kardinálnak, de nem hitte. Ő maga is Béli bejött udvarhoz, megmondta, mint vagyon az dolog. Mond neki kardinál: ne higye János uram kegyelmed, hiszen most jött Sennyei Pongrácz onnét, azt mondja, hogy jó szívvél vagyon hozzánk az vajda.“¹⁾

Ezzel az élhetetlen jóhiszeműséggel ásta meg Báthory Endre magának a sirt.

Mihály vajda Erdély és fejedelme teljes hadi készültségét látva, siettette az Erdélybe ütet, hogy a váratlan meglepetéssel biztosítsa magának a győzedelmet.

*

De mi fejt meg a vajda hirtelen való támadását?

Mert a császári udvarból követi biztatásokat hoztak ugyan bőven, de újabb pénzküldeményt nem, s a támadást illetőleg türelemre való intést, addig, míg a béketárgyalás jobbra vagy balra eldőlt. Bástától is csak azt hallhatta, hogy katonaságot nem küldhet, pénzért lépéseket tesz a császárnál, a combinált támadásról pedig Bástát tudni sem akart. Hogy mégis elhatározta Mihály vajda, hogy már most támadólag fellép: annak magyarázatát egyrészt a vajda jellemében és céljaiban, másrészt a viszonyok alakulásában találjuk meg.

¹⁾ Szamosközy IV. k. 112. l.

A pápa közbenjárásáról tudomása volt; hogy a tárgyalás szépen halad és sikerrel biztat, az nem volt ínyére s tartott tőle, hogy a kiegyezés még létrejöhet a király és Endre között (e végből volt az országgyűlés is hirdetve okt. 18-ára Gyulafejevárra): s ő ennek minden áron elibe akart vágni. Katonája volt elég, a kik úgysis huzták a zsoldot. A pénzsegély felől határozott biztatást hoztak követei Prágából. Hogy Básta nem mozog, annak egyrészt még örülhetett, mert csekély erejével segíteni nem sokat tudna, de Erdély meghódítása esetére ellenőrizni igen is tudná. A kölcsönös gyűlölet is hamar lángot vetett a két nyers harczos között. Önző terveire nézve a vajdának jobb volt (bár e miatt elégedetlenséget színlelt), hogy egyedül, a király felső-magyarországi kapitánya és hadai nélkül hajtsa végre Erdély meghódítását.

Biztos reménynyel kecsgettette és siettette őt Erdély készületlensége is. Erdélybe küldött követei, Damianus visztier (főkincstárnok) és Préda posztelnik (udv. marsal) által (szept. 25.) azzal kereste meg Endrét, hogy csapatait engedje Erdélyen keresztül Ibrahim basa ellen Magyarországra vezetni, a hová őt a császár segítségül hívta. Endre erre azt felelte, hogy Marországon nincs szükség ő reá, jobb szolgálatot tehet, ha a Dunán-túlra Bulgáriába üt, s ott harczol a török ellen.¹⁾

Egy újabb kémlelő követség okt. elején járt Erdélyben, hogy kifürkészse a fejedelem s az erdélyiek hadi készületét és erejét. Ez a követség (ravasz és eszes első tanácsosa, Mihálesa krajovai bán és Ráczy György, testőrségének parancsnoka, kik színleg azt kérték, hogy biztósítsa a fejedelem, hogy a míg urok Bulgáriában hadakozik, Erdély felől mitől sem tarthat) azzal a hírrel tért vissza, hogy Endre hadait, melyeket a magyarországi hadi készülődések hírére összehívott, a szászsebesi táborból haza bocsátotta, s hogy okt. 18-ikára országgyűlést hirdetett, melyen a császárral kötendő béke felett kívánt határozni.²⁾

Az erdélyiek szemét még ezek a kémlelő követségek sem bírták felnyitni. A gyanút, a mit ezek felköltöztek, elosz-

¹⁾ Bethlen id. m. IV. k. 320. l. Istvánfi Miklos id. m. 737. l. szerint azt mondotta a vajda, hogy a császár parancsára Magyarországra kell vezetnie seregeit, azért bocsássa Erdélyen át.

²⁾ Bethlen Farkas id. m. IV. k. 314. l.

latta a vajda az ő tulajdonképeni célját kifürkészni küldött erdélyi követnek, Csomortáni Tamásnak (okt. 9-én) adott, békéről esküdöző feleletével.¹⁾

Mihály vajda tehát nem akarta a jó alkalmat elszalasztani; az időt nagyon alkalmasnak találta a támadásra. Báthory Endre mit sem sejt és készületlen, — a király elvben elfogadta ajánlatát s bár határozott parancsot a támadásra még nem adott, jó indulattal viseltetik s készíti a pénzt. Básta ugyan nem fog segédkezni a Magyarország felől való támadással, de nem is lesz nyűg a nyakában, a biztosra vett győzelem esetén.

Voltak ugyan a vajda környezetében is, kik intették és kérték, állana el a tervezett Erdélybe ütéstől; de ha nem ellensúlyozta volna is ezeket biztatásaival első tanácsosa, Mihálsa bán. — Mihály úgy sem tágitott volna most már. Neje, Stanca, egy nemeslőkű, szelíd nő, könyek között kérte, tegyen le tervéről, mert Erdély megtámadása jog- és méltánytalan; — emlékeztette férjét, hogy Erdély volt az, a mely menedékhelyet nyújtott nekik, midőn Sándor vajda elől menekültek; hogy a Báthoryak pártfogása segítette őt a vajda-székbe, hogy Erdély mentette meg Színán basa támadásakor. Hogy nem borzad vissza jóltevői ellen emelni kezét; hogy nem fél az istentől, a ki azért előbb vagy utóbb megbünteti.?!²⁾

De bár kanczellárja, Theodosius logofet is hasonlókép intette a vajdát, szándékában nem ingathatták meg.

Mihály vajda el volt határozva, s tettehez látott.

Az országba szerteszéjjel elhelyezett hadait hirtelen Ploestibe gyűjtötte össze, hogy felettök szemlét tartson. Seregének színe-java magyar (székely) volt, a kapitányok nagy része is, a kik a török ellen sok szép győzelmet vívtak Mihály zászlai alatt.³⁾ A zsoldos sereg különben az

¹⁾ *Bethlen* id. m. IV. k. 333. l. az említett szombati nap, melyen Csomortánt fogadta a vajda, okt. 9-ére, nem (mint *Bethlen* mondja) 11-ére esett. (*Kulesár* krónikája ugyanerről 89. l.)

²⁾ *Szamosközy* II. k. 286—287. l. *Bethlen F.* IV. k. 387. l.

³⁾ *Kulesár* krónikájában (90. l.) előszámlálja a vajda seregében levő magyar főtiszteket a következőképen: A Gergicsén való katonáknak kapitánya *Makó György* vala; utána való kapitányok: *Tárkány István*, *Tamásfalvi János*, *Nagy Demeter* és *Kiss Gergely*. A floresti katonáknak pedig *Nagy Bálint* volt kapitányok; hadnagyok *Horráth György*, *Kiss János*, ezenkívül egynéhányan. A besliák hadnagyok volt *Petneházy István*. — *Szamosközy* (II. k. 290. l.) még Kidei Pétert és Szindi Jánost említi. Utána *Bethlen F.* (IV. k. 335. l.)

összes szomszédos nemzetbeliek tarka vegyületéből állott: oláh, magyar (főkép székelyek), lengyel, rác, kozák zsoldosok váltogatták seregében egymást. A magyar katonák nagy száma teszi érthetővé azt, a mit források egyhangúlag állítanak, hogy a vajda még indulásuk napján sem nyilatkoztatta ki seregének, hogy ki ellen akarja vezetni őket. Mindössze legfőbb tisztjeit avatta be, de az egész sereget megeskette, hogy akárhova követni fogják s hívek lesznek a hadjáratban. Némelyek szerint (és ez valószínű) azt mondotta katonáinak, hogy Erdélyen át Magyarországra vezeti őket, a török ellen; mások szerint (a mi hihetetlen), hogy a császár, mivel Endre fejedelem megbékélt a törökkel s ő többé Havaselvén nem maradhat, Magyarországon rendelt neki helyet, oda kell, hogy elki-sérjék.¹⁾

Jellemző, hogy miként kötelezte le és lelkesítette katonáit. Azt a hírt terjesztette el, hogy a császár négy havi zsoldot ajánlott fel jutalmul minden egyes katonának a rendes hópénzen felül, ha a vállalat jól fog sikerülni. Kapitányait, hadnagyait ajándékokkal és barátságos hízelkedésekkel, szép szavakkal édesgette. Szolgáinak azt mondogatta, hogy urakká, nagy emberekké teszi őket, ha hívek lesznek. „Ha a dolog sikerülni fog, nem úgy fognak többé utáztatok kérdezősködni, hogy hol van ez, vagy amaz; hanem, hogy hol van az úr? mit csinál az úr?“ — Ilyen eszközökkel oly lelkesedést és ragaszkodást ébresztett katonáiban, hogy nem volt egy sem közöttük, a ki akár édes hazája ellen fegyvert ne fogott volna mellette. Így ámitotta el a magyarokat, a kik nagy részének felesége, gyermekei, szülei és javai voltak abban az országban, a mely ellen készült.

Hadikészen álló seregében volt 1100 magyar huszár, 1000 magyar gyalog, 8000 szabad hajdú; oláh, rác, kozák zsoldos (lovas és gyalog) vagy 23,000, azonkívül néhány ezer főt tett saját testőrsége s a bojárok banderiuma, mely utóbbiaknak buzogány és dárda volt a fegyvere s lovasok voltak.

Mielőtt pedig elindult volna, legfőbb gondját arra fordította, hogy a székelyeket csatlakozásra bírja. E vég-

¹⁾ *Kulcsár* krónikája 90. l.

ből is csaláshoz, oklevél-hamisításához folyamodott. Megparancsolta Darahi Jánosnak, hogy ő felsége a császár nevében egy levelet írjon, melyben a székelyek régi szabadságának s önkormányzatának visszaállítása ígértetik, a király nevében, úgy mint azt a régi magyar királyok engedélyezték s a mi a Báthoryak által megsemmisített. Darahi a hamis levelet a vajda szigorú rendeletére megírta, Örmény Péter a pecsétet és a császár-király aláírását ügyesen utánóztatva hamisította, a vajda pedig az így készült állevelel a sorsukkal elégedetlen székelyeket lépre csalta. Volt seregében zsoldon egy írástudatlan székely nemes, Hamar István; ezzel közli először ezt az állevelet, megmutatja neki a levél pecsétjét és aláírását s elhiteti vele a dolgot. Aztán a székelyek közé küldi, hogy adja hírül az ő nevében is, hogy ő felsége ígérete szent és visszavonhatatlan, kételkedni benne nem lehet s ő sürgetni fogja, hogy az végre is hajtassék.

S ez oly titokban történt, hogy arról a megnevezett beavatottakon kívül senki sem tudott a székelyek fellázadásáig.

A régi szabadságukért rajongó székelyeket sikerült elámítani. De mielőtt szövetkeztek volna, kikötötték, hogy a köztük emelt két várat lerombolhatják, úgy szintén a nemesek udvarházait s az urakat leölhetik, mert csak úgy lehet tartós és erős az ő szabadságuk. A vajda mindenbe beleegyezett s a székelyek hűséget esküdtek s híven is szolgáltak.¹⁾

Elindulása előtt a török támadástól is biztosítani óhajtott elhagyandó országát. S e végből követet küldött a portára, s bevádolta az erdélyi fejedelmet, hogy el akar szakadni a szultán hűségétől, a császárral alkudozik s ő e miatt megbüntetése végett indul Erdélybe seregével.²⁾

Igy felkészülve seregével Ploestiről kelet felé Bodzavásárára (Buzeu) indult s a Bodza szoroson át hirtelen beütött Erdélybe (okt. 17-én³⁾), a nélkül, hogy a határon, vagy a szorosban legkisebb ellenállásra talált volna.

¹⁾ A szentanu Darahi János jelentése; Hurmuzaki III. k. 1. 431. l.

²⁾ *Miles*: Siebenbürgische Würgengel. 237. l.

³⁾ Den 16. Octobris fortgerueckt, und den 17. in Siebenbürgen ankhuben. (Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 330. l. Jelentés M. v. betöréséről.) Darahi jelentése szerint okt. 19-én érkezett a hír Brassóból Fehérvárra, hogy a vajda a Kárpátokon átkelt. *Hurmuzaki* III. 1. 428. — A császárnak Kassáról 1599. nov. 5. írt olasz

Első táborhelyéül erdélyi földön Béli János rétjét választotta a Bodza-szorosban, mely gazdag legelőül kínálkozott a lovaknak. Innen Makó Györgyöt s vele két háromszéki nemesembert, Havassalyi Istvánt, Dömöllyi Istvánt és még Tamásfalvi Jánost a székelyek közé küldötte, hogy őket felizgassák s csatlakozásra bírják, ellenkező esetben a Székelyföld feldúlásával fenyegetőzván. Nem is volt nehéz az elégedetlen háromszéki, esíki s gyergyai székelységet régi szabadságuk visszaállításának ígéretével fellázítani. Tömegesen gyűltek a vajda zászlai alá, lerombolták a fékentartásukra épített háromszéki („Székely-bánja“) várat s tömegesen siettek a vajda serege után Fogaras és Szeben felé.

A vajda igen sokra becsülte a székhelyek csatlakozását s irántuk mindig annyi figyelmet és kitüntetést tanúsított,

jelentés s annak német kivonata szerint: okt. 19-én, kedden jött 30.000 emberrel Erdélybe és 20-án Brassó mellé szállott. (*Hurmuzaki* III. 1. 344. és 340. l.)

A marche-route pontos megállapítása különben alig lehetséges, a források zavaros előadása mellett. Jobbára csak a hét napjait említik, a hónap hanyadikát nem. Kulesár krónikájában mindössze egy fix pont van, a Szeben alatti esata napja: okt. 28-a: Szamosközy-nél is ez és a havasba felvonulás napja, szerinte: péntek, október 22-e. (Úgy látszik, mindkettőjük tudósítása egy közös forrásra vihető vissza, a Kulesár által említett Szindi János írására.)

Kulesár szerint:

kedden = (okt. 19?) M. v. Ploestiben szemlét tart s katonáit megesketi.
 esütörtökön = (21.) a havas alá száll.
 pénteken = (22.) „nagy szélvízben“ a havason felvonulni kezd,
 szombaton = (23.) táborba szállás Bodzán, a Béli rétjén,
 vasárnap = (24.) Prázmárra szállás,
 hétfőn = (25.) szűnyogszegi táborozás,
 kedden = (26.) Fogarason átvonulás,
 szerdán = (27.) Szeben alatt, fegyverszünet,
 esütörtökön = okt. 28. a csata napja.

Szamosközy szerint:

pénteken = *XI. kal. nov.* (= okt. 22.) felvonulás a havasba nagy zivatarban.
 szombaton = (okt. 23.) Béli rétjén.
 vasárnap = (24.) Prázmáron,
 hétfőn = (25.) Szűnyogszegen való táborozás,
 kedden = (26.) előnyomulás Fogarason át,
 szerdán = (27.) a Vöröstorony előtt; fegyverszünet, alkudozások,
 esütörtökön = okt. 28-án ütközet Szeben alatt.

Bethlen F., mint rendesen, ebben is Szamosközyt követi.

Trausch szerint:

okt. 19. (hibásan 28.) szt. Lukács napja, kedd = Prázmári táborozás,
 „ 20. = a brassói követség a táborban,
 „ 21. = Czejden (= Fekete-halom),
 „ 22. = Sárkányon táborozás.
 „ 23. = Fogarason át Kertzig vonul,
 „ 28. = Szeben alatti csata.

hogy a székely kérelmezőket levett kalappal hallgatta ki és mindenben pártfogolta őket később is.¹⁾

A vajda másodszor Prázsmáron ütött tábor. Oda hívatta Brassó előljáróit, hogy a várost magának hódoltassa. A szászok élelmiszereket s egy szekér ágytakaró pokróczot hozva ajándékba a sereg számára, jelentek meg a vajda előtt s kérték: ne kívánja, hogy a fejedelemnek adott hitőket megszegjék, intézze el előbb ügyét a kardinállal; magok részéről ígérték, hogy semmiféle ellenséges lépést nem tesznek ellene, csak városukat hagyja bántatlanul. Mihály látván, hogy mind tőle, mind a fejedelemtől félnek, megelégedett a semlegesség fogadással s a maga részéről kíméletet ígért s Brassót nem érintette, de katonáit azért meg nem akadályozta, hogy a brassaiak rovására is széltiben ne raboljanak.

Prázsmárról, a hol egyetlen házat sem hagytak lakható állapotban, három csapatban indult előre a havaseli sereg. Előzőnlőtték az egész Barcaságot. A félreeső Rozsnyó vidékét kivéve, minden egyes falunak volt ott oka megsíratni kezök nyomát. Szűnyogszezen ütötték fel harmadszor táborukat, melyet aztán szintén felgyújtottak. Innen a szomszéd falvakat feldúlván, a közeli Földváron Béli János udvarházánál is tettek egy hivatlan látogatást, megbosszulandó a gazdag székely főúron, hogy a vajda egykori ellenfelének, Mihne vajdának menedéket nyújtott. E látogatás a fejérvári országgyűlésen lévő Beldinek hatszáz juhába, udvarháza felgyújtásába s összes gazdagsága feldúlásába került.

Gyulafejervárt pedig azalatt összeült az országgyűlés, hogy a császár-királyyal a megkötendő béke felől tárgyaljon. A második nap (október 19-én), mint derült égből lecsapó villám érkezett a megdöbbentő hír, hogy a vajda átkelt a Kárpátokon.²⁾ A fejedelem s a rendek szinte fejüket

¹⁾ Darahi jelentése Hurmuzakinál III. 1. 431.

²⁾ A hír vételét a fejedelmi udvarban, Szamosközy (II. k. 296. l.) s utána Bethlen nagyon regényesen, így adja elő: A brassói bíró, Hersel Bálint, a vajda beütésekor levelet küldött a fejedelemhez, hogy Brassó vidékén minden csendes, csakis néhány lengyel portyázó lovas mutatkozott Bodza táján, de emberben, avagy marhában azok sem tettek kárt. A futár, kit e levéllel indítottak, alig hagyta el a várost, midőn egyszerre szertekalandozó havaseli csapatokat látott mindenfelől feltűnedezni. Brassótól el volt immár vágva, oda vissza nem térhetett, azért sietett előre s menten ment Gyulafejervárra. Megérkezvén az udvarba, a levelet Kornis Gáspár vette át tőle, a ki fel volt jogosítva a fejedelem leveleit

vesztették, látva, hogy a lángok már-már összezsaptak felettök.

A fejedelem tüstént felkereste szállásán a betegeskedő Malespina pápai követet és éles szemrehányást tett neki, a miért csalárdul, béketárgyalások ürügye alatt, ilyen veszélybe döntötte országát, istent híván tanúbizonyságul, hogy a bekövetkezendő keresztyén vér ontásának nem ő az oka, a ki minden tisztességes békeföltételt kész volt elfogadni; hanem azok, a kik kibékülés színe alatt cselet szőttek és azt színleléssel mindedig leplezték. Malespinát nem kevésbé lepte meg a vajda jogtalan és váratlan támadása s elhatározta, hogy mindent el fog követni, hogy a vajdát visszatérésre bírja s abban állapodtak meg, hogy míg a fejedelem megtesz minden lehető előkészületet a harcra, addig ő mindent megkísért a békére.

Lázás sietséggel láttak a dologhoz. Székely Mózes 500 huszárral kémszemlére küldötték ki a vajda serege elibe; futárokat küldöttek szét az országba véres karddal, általános felkelés hirdetésére. De már késő volt. Irtak segélyért Jeremiás Mogilának, a moldvai vajdának is; de a levél elfogatott. Azután a fejedelem rábízta a kormányzást testvérére, Istvánra s Gyulafi Lászlóra, maga pedig (okt. 22.) Gyulafehérvárról a szász-sebesi táborba indult, hogy személyes jelenléte által is siettesse a vitézlő rend gyülekezését.

felbontani. A levélhező, mert nem kérdezték, semmit sem szólt az útközben látottakról és hallottakról, azt hitte, a levélben meg van írva minden részletesen. Kornis bement a fejedelemhez, hogy megjelentse neki a brassai jó híreket. A futár azonban, alig hogy elhagyta az udvart, úton-útfélen újságolta, hogy M. v. népével betört, Brassót körülözönlötték s ő maga is, isten csodája, hogy megmenekülhetett előlük. Egy szempillantás alatt elterjedt Fejérvárt a rémhír, csakhamar az egész város zsongott attól, mint a felzavart méhköpű. Az udvartól sem maradhatott az sokáig távol. Sibrik Gáspár, a testőrség parancsnoka, hivatalos ügyben Kornishoz ment éppen, nem is képzelte, hogy a generális ne tudna a városban elterjedt hír felől. Hogy vagyunk? Kérdi Sibrik. Nagyon jól! feleli Kornis s átnyújtja a brassai levelet átolvasás végett. Sibrik csak elhűlt, a mint látta, hogy az udvarban még mit sem tudnak M. v. beütéséről; Kornis pedig egész magánkívül volt a levélhező esztelensége felett, hogy neki mit sem szólt. Tüstént maga elé hívatta, s kemény szidalmakkal illette, deressel, akasztófával ijesztgette s felindulásában tán szétzúnta volna fejét buzogányával, ha Sibrik közbe nem lép. Kornis aztán rohant a fejedelemhez, hogy a közelgő veszélyről tudósítsa. A fejedelemre, a kit épen órgonája mellett vallásos zsolozsmákat zengedezve talált, villámként hatott a hír. Idő kellett, míg felocsúdott a váratlan meglepetés zavarából; mire rögtön tanácsot tartott a körülötte levőkkel, hogy mitévők legyenek.

VII.

Mihály vajda előnyomulása Erdélyben. — A fejedelem és a pápai követ békülési kísérletei. — A vajda a Vöröstoronyi-szoros előtt. — Egy napi fegyverszünet. — Előkészület a harczra. — A seregek felállítása. — Létszámuk. — A Szeben alatti csata.

A Brassótól Fogaras és Szeben felé vezető országúton nyomult előre a tarka sereg, melynek az utána húzódó hosszú kocsisor népvándorlás képét kölcsönözte. A vajda s a gazdak bojárak magokkal hozták családjaikat s kincseiket, nehogy időközben, ha a török, vagy tatár beütne Havaselföldre, mindenüktől megfosztassanak. Ott érték utól őket a székely csapatok, a kik a hozzájuk csatlakozott szászokkal, oláhokkal együtt állítólag 8000 emberrel növelték Mihály vajda addig mintegy 30,000 főre rúgott seregét.¹⁾

Fogaras vidékét mint a zúgó áradat özönlötték el a rablócsapatok. A várbeliek el is fogtak egynéhány marta-lóczot s bevitték a várba. A vajda fenyegető levelet íratott a várbelieknek, hogy a foglyokat bocsássák szabadon s katonáit ne fogdossák, mert különben tűzzel-vassal pusztíttatja el Fogaras vidékét s a várat. A várbeli tiszték aztán engesztelésül élelmiszereket s jó borokat küldöttek az oláh táborba, a mit a vajda s katonái örömmel fogadtak.

Másnap a szabad hajdúk őrszemei egy kozák nemest fogtak el, a bíbornok-fejedelem Jeremiás moldovai vajdához és egy kozák kapitányhoz intézett levelével, melyben segítséget kér éjjel-nappali sietséggel küldeni a hitetlen vajda ellenében, a ki a németek segélyében bízkodva országára tört. Most könnyen elnyerheti, — úgymond — a mit Nagyságodnak felajánlottunk. — A vajda úgy értelmezte, hogy ez a havaseli vajdaságra czéloz.

¹⁾ Kassáról nov. 5. jelentés a császárnak *Hurmuzaki* III. 1. 340. 344.

A következő nap a fejedelemtől egy előkelő nemes Csejthi Izsák érkezett a vajdához levéllel, melyben azt kérdezi, miért ütött országába és barátságosan kéri, hogy térjen vissza Havaselföldre, nehogy hadjárata végső veszedelmére váljék a keresztyénségnek.

A vajda röviden válaszolt, hogy nem saját akaratából, hanem kegyelmes ura, a császár parancsából jött s felszólítja a bíbornokot, hogy az országból, azt a császárnak átengedvén, távozzék, nehogy abból származzék a keresztyénség végső veszedelme, mit levelében jósol.

Malespina saját káplánját küldötte a vajda elibe követül levél kíséretében. A pápai követ azt remélte, hogy a vajdát visszatérésre bírhatja, ha meggyőzi őt, hogy a király s a fejedelem között az egyezés már-már meg van kötve. Őva intette a vajdát, hogy ne zavarja meg a békés kiegyezés s a keresztyénség szent ügyét s ne szegje meg az esküvel erősített frigyet, — gondolja meg azt is, hogy a szerencse változó: ma neked, holnap másnak.¹⁾

Mihály vajda azt válaszolta, hogy ő mit sem tud a császár és az erdélyiek között kötött békeszövegről; a császár parancsából teszi, a mit látnak. Emlékezzék vissza csak a bíbornok, hogy midőn a fejedelemségre jutott, első követe, Csomortáni Tamás által azt üzenete neki, hogy távozzék tartományából, Havaselföldről, mert a török, a mely bosszús rá, nem tűri ott s miatta ő szövetséget nem köthet a törökkel. Ezzel az üzenettel jéggő fagyasztotta iránta a szívét. A Jeremiás vajdához és kozák kapitányhoz írott levelében pedig hitetlennek és esküszegőnek nevezi őt a bíbornok. De nem ez indította, hogy fegyvert fogjon, hanem a császár iránti hűsége és esküje.

A fejedelem és a pápai követ levelei tehát nem tartóztathatták fel a vajdát, a ki útját megszakítás nélkül folytatta Szeben felé a kies Olt völgyén, a havaseli vajdáknak a magyar királyoktól nyert egykori hűbérbirtokán.

A fejedelem még egyszer írt neki, tagadván, mintha valaha róla Jeremiás vajdának írt volna s istent hívta tanúbizonyságul, hogy őt hitetlennek és esküszegőnek nem nevezte. De minthogy látja, hogy ő harczot akar, hazájáért

¹⁾ *Szamosközy* II. k. 307. l. „Sciret variabilem esse fortunam, et qui nunc alienum bello iniquissimo involare pergeret, mox de suo tutando dimicare cogetur.“ *Bethlen F.* IV. k. 361. l.

és igaz ügyéért mindent megkísérlend, az isten ítélőszéke előtt a keresztyén vér ontásáért adjon majd számot közülök az, a kinek nincs igaza. Még egyszer kéri, hogy térjen vissza.¹⁾

Ez volt a fejedelem utolsó levele a vajdához, a ki a császár s a keresztyénség nevével és sérelmei hánytorgatásával csupán saját önző céljait takargatta s a kiegyezésre gondolni sem akart.

Október 26-án már a Vöröstoronyi-szoros bejáratánál, Talmácsnál ütötte fel táborát. Szeretett volna Szebenhez hamarabb érni, mint az erdélyi sereg, abban bízva, hogy a szászok, kikkel titkos egyetértése volt, hozzá állanak;²⁾ de Endre megelőzte őt. — A vajda így a Vöröstoronyi-szoros bejáratánál helyezte el a szekereket, azokból az akkori hadi szokások szerint szekér-várat alkotván. Ott hagyta családját is, nejét Stancát, fiát Petraskót s leányát Floricát, (öreg anyját Theodorát egy havasalji zárdában hagyta). De ő seregével elébb akart vonulni, mert tetemes serege ott nem tudott volna kellőleg kibontakozni. Hogy jól felkészüljön az ütközetre, időt kellett nyernie, mert segédesapatokat várt a Vöröstoronyi-szoroson át s ágyúi is elmaradtak a gyors előnyomulás közben. A várt kisoláhországi hadak csakugyan meg is érkeztek a Vöröstoronyi-szoroson át, mintegy 6000-en, a krajovai bán vezete-
tése alatt.³⁾

A fejedelem ekkor már Szeben alatt állott csekély seregével, a melyet hirtelen összeszedhetett. A fejedelem testőrségén, a kék drabantokon kívül mindössze néhány főúr és a nemesek zászlóalja, a közeli vármegyék és székek hadi illetéke, a székelyek közül mindössze Aranyos- és Maros-Szék csapatai alkották azt a néhány ezer főnyi sereget, melyet a fejedelem a szász-sebesi táborból Mihály vajda feltartóztatására Szeben alá vezetett.

Október 26-án már szemben állott a két ellenséges sereg. De az ütközetet béketárgyalás előzte meg. A fejedelem s a pápai követ őszintén óhajtották még akkor is a kibékülést; Mihály vajda színből, mert időt akart nyerni.

¹⁾ Darahi János jelentése Hurmuzakinál III. 1. 429.

²⁾ Bethlen F. mondja IV. k. 363. l. Mikó Ferenczre hivatkozva.

³⁾ Simigianus id. m. 194. l. mondja, hogy ágyúi egy napi járó földre elmaradtak.

Október 27-én ütközni azért sem akart, mert oláhjainak nagy ünnepe volt: szt. Lukács apostol napja. Szokott álnokságával segített magán. Békülési hajlamot színlelt tehát, úgy hogy október 27-én maga a pápai követ is átment hozzá, a fejedelem táborából.¹⁾ A nuntius, bár gyöngélgendő volt, minden követ megmozdított, hogy az összecsapást megakadályozza; de mind hiába. Mihály vajda a császár nevével takarózott s főkép három okot hozott elő, a miért támadását intézte: 1. mert e felől a császárnak 14 levele van nála, hogy bosszúlja meg a rajta elkövetett sérelmeket s engedélye van arra a török szultántól is; 2. mert értésére jutott, hogy Erdély, Lengyelország és Moldva egymás között szövetséget kötött; 3. mert a fejedelem ráírt, hogy a vajdaságot tegye le, mivel a török Havaselföldében túrni nem akarja.²⁾ Ő tehát a császár parancsára teszi, a mit tesz, és azzal az eltökéléssel jött, hogy Erdélyt meghódítsa, s kész ezért életét, feleségét, gyermekeit, országát, népét, s egész seregét feláldozni.

¹⁾ *Haidenstein* szerint (id. m. 346. l.) Endre élelmiszereket is küldött a békétárgyalás alatt Mihály v. táborába.

²⁾ Erd. O.-gy. Eml. 419. l. Boeskey jelentése szerint a pápai követől hallotta, hogy neki a vajda azt mondotta „tribus potissimum de causis ad tentandam Transylvaniam adductum esse: primo *ex mandato* Mtis Vrae S., seque de iis rebus quatuordecim litteras a Mte Vra S. habere; *fecisse id ex annuentia Turcarum quoque imperatoris*. Secundo: intellexisse se confederationem Polonorum. Transylvanorum et Moldavorum factam esse . . . se tanquam illorum adversariorum regno deturbare voluisse. Tertio: manifeste scripsisse sibi cardinalem, quod regno abscederet, Turcarum siquidem imperatorem nequaquam eum diutius ibi passurum.

U. o. 330. l. Jelentések Báthory Endre bukásáról: „Des Cardinals schreiben u. sein eigene handschrift genugsamb ausweisen, (dass der Cardinal) dahin getrachtet, wie der Michael weyda ainer seits von den Türggen, anders thails von Moldauern und Tartern und von ime Cardinal umbringet u. den Türggen in die gewalt gebracht worden mochte“ stb.

U. o. 333. l. Mihály v. azt írta volna a pápai követnek Erdélybe ütése felől: „*Sciat non proprio meo motu esse factum, verum a Mte Sua S. domino meo clementissimo mihi esse demandatum*, (quia Cardinalis) per primum suum legatum mihi nunciavit, quod ego ex provincia mea Transalpina decedam ??); in Transylvania locum mihi designabit, nam Turcae me inimicissimum ipsis non patiantur, nec foedus aliquod stabile propter me inter Turcas et Transylvanos fieri posse.

Ezekre a vádakra u. a. jelentés szerint Endre rögtön válaszolt a szebeni esatát megelőzőleg, t. i. „Die sequenti allatae sunt a Cardinale litterae, in quibus deo advocato teste, negavit se *nec ea ipsi per quemquam legatorum suorum nunciasset*, nec vavvodaes Hyeremiae de eo ququam scripsisse.“

A pápai követ azt is mondotta volna Mihálynak, hogy Rudolf parancsolja: térjen vissza Erdélyből. „Als aber er weyda den kais. bevelch zu sehen begert, der nuntius vermeldet, soleher bevelch wäre nit in iren, sondern des Cardinals handen. Soll er weyda darauf geantwortet haben: *er hette von der kays. Maiestät ain andern bevelch in busen*, dem wollte er nachkumben.“ stb. (U. o. 330. l.)

Kéri azért, hogy a fejedelem távozzék Erdélyből s adja át azt ő felségének. Ha a béke csakugyan megvan kötve s a császár rendelni fogja, a fejedelemséget ő felsége egy intézésre visszaadja.¹⁾

A pápai követ minden erőlködése sikertelen maradt, — eredmény nélkül kellett visszatérnie. Az, hogy egy napra, október 27-ére fegyverszünetet kötöttek, inkább a vajda javára szolgált, mert így ideje volt seregét a Szeben felé vezető országot mentében előretolni s előnyös helyen hadi-rendbe állítani.

Hiú reménykedés volt a pápai követtől s a fejedelemtől, azzal hitegetni magokat s az erdélyi sereget, hogy talán még visszatérésre bírhatják a vajdát. Mihálynak csak jó szolgálatot tettek azzal, hogy hiábavaló békülési kísérletekkel bizonytalanságban tartották harczvágyó seregüket s tétlenül állottak, míg a vajda erősen készült a harczra s újabb erősítést és ágyúkat kapott. Szamosközy hanyagságot vet szemökre az erdélyieknek, hogy az alkudozásokba bízakodva, tétlenül vesztegeltek.²⁾

Gróf Illésházy „Feljegyzései“-ben azt is mondja, hogy „kívánta a vajdától Báthory cardinál, hogy ketten megvínának s ne vessessék a keresztyénséget, de Mihály vajda nem akará.“³⁾

Az október 27-iki fegyverszünet idejére kölcsönösen kezeseket adtak egymásnak, — a fejedelem Székely Mózes és Bogáthi Menyhértet, a vajda pedig egy Préda nevű bojárt és Grigorica nevű postelnikát. Az erdélyi kezesek még egy utolsó kísérletet tettek a vérontás megakadályozására. Kérték a vajdát, hogy a harcztól álljon el s maradjon hű a régi szövetséghez; emlékeztették az Erdélytől nyert jótéteményekre, a hadi szerencse forgandóságára, *nehogy midőn idegen országra vágyik, a magáét is elveszítse*; — hisz semmiféle igaz oka nincs a harczra, a fejedelem és a király között is már-már meg van kötve a kiegyezés.⁴⁾

¹⁾ Hurmuzaki: III. 1. 430. l.

²⁾ Szamosközy id. m. IV. k. 313. l. „Negligentia pestis in bello.“

³⁾ Gróf Illésházy feljegyzéseiben (az Akadémia kiadv.) 1599. szakaszban. De ez nem valószínű. Malespina nov. 14. jelentése szerint azt mondotta legyen B. Endre neki, hogy: „Iste nebulo meditatur fugam, sed ego non permittam, et non dubito, me devoraturum istum canem. E non cessava di provocar Michele, che se non era figlio d'una meretrice, dovesse venire a battaglia seco, a vero ad singulare certamen.“ (Hurmuzaki: III. 2. 510.)

⁴⁾ Szamosközy: II. k. 309—310. l. Bethlen F.: IV. k. 378. l.

A vajda azt felelte légyen ezekre, hogy nem óhajtja a szövetséget azzal, a ki magát a keresztyénség szövetségéből kivonta s a keresztyén név esküdt ellenségével, a törökkel fogott össze, — azzal, a ki nem elégszik meg a magáéval, hanem őt is ki akarta űzni havaseli vajdaságából; de mégis, nehogy megátalkodottnak látszassék, a következő feltételek alatt hajlandó megbékélni: állítson ki a fejedelem hitlevelet, hogy a császár hűségétől soha el nem áll; *fizessen hadi költségül százezer forintot; hagyja sértetlenül s a maga függelenségében Havaselföldét; vessen fátyolt minden sérelmeire. Mások szerint még ezt is kívánta volna: engedje vissza a bíbornok a fejedelemséget Báthory Zsigmondnak, a kit mesterkedéssel forgatott ki abból; ő maga térjen vissza Lengyelországba, püspökségébe, úgyis inkább papnak, mint uralkodónak való.¹⁾*

Endrének fel kellett háborodnia ilyen feltételek hallatára, önérzettel s megvetéssel gondolt a vakmerő kalandorra, a ki még az imént hűbéresküt tett neki s most ily fenhéjazva szabná a gúnyos feltételeket. Belátta, hogy itt a kardnak kell döntenie. Haditanácsot hívott össze. Már azelőtt, a hogy Fejérvárról elindult, voltak, a kik tanácsolták, hogy húzni halasztani kell a háborút, ne bízzák az ország sorsát egyetlen csata kimenetelére, mert ha győznek is, csekély számuk miatt nem aknázhadják ki a győzelmet, a nyerhető csekély eredmény nincs arányban a roppant veszteséggel a csatavesztés esetén. Mert mit várhatnak egyebet a legjobb esetben is, mint hogy megsemmisíthetik jókora részét a vajda seregének s némi csekély zsákmányt ejthetnek; míg ha legyőzetnek, az egész ország elveszett. De ha a háborút elnyújtják, a vajda nem lesz képes oly különféle elemekből álló seregét összetartani, mert az időjárás, az élelmezés nehézsége, a harcz fáradalmai, a zsoldhiány, a fegyelmeztelenség, a rablásba merülés meg fogja törni az ellenség erejét — s az, a vezér erélye daczára is, magától szét fog zúllani. Az erdélyi sereg pedig csak

¹⁾ Szamosközy: II. k. 311. l. Bethlen F.: IV. k. 381. l. His utcumque tolerabilibus conditionibus ferunt alii adiectas: ut principatu Andreas resignato, Sigismundum Bathorium, quem astu et clandestina machinatione eliminatum ab eo suspicabatur, e vestigio restituendum curaret; ipse Poloniam, suamque sacerdotium repeteret, quippe quem sacris magis, quam armis tractandis idoneum, tum religionis, cui se addicisset, institutum, tum natura et mores, tum etiam patruus ejus rex Poloniae consecrasset. (??)

három nap alatt is tetemes növekedésre számíthat, mert hisz eddig nemhogy a táborba érkezni, de még felülni sem volt ideje a megyék katonaságának. Emelkedtek hangok a mellett is, hogy a tábort Szeben falai alatt állítsák fel s vegyék körül szekérsánczczal; így — vélték némelyek — sokáig védhetnék magokat, élelemmel bőven el lehetnének látva a város felől, a támadást ágyúkkal is visszaverhetnék s kirohanásokkal nyugtalaníthatnák a vajda úgy is türelmetlen, katonai fegyelemhez nem szokott seregét, míg időközben fegyverszünetekkel, alkudozásokkal, követváltással kellene próbára tenni s kifárasztani az ellenség harczi kedvét. Ez a vélemény sem talált visszhangra, nem főképz azért, mert Szeben circumspectus s alattomban a császár nevével takaródzó vajdához szított polgársága falai közé zárkózott a fejedelem elől s az erdélyi sereget biztos menedéket nyújthatott városuk falai közé be nem bocsátotta, sem a harc elött, sem azután.¹⁾

Ilyen viszonyok között a haditanács a megütközést határozta el, úgy vélekedvén, hogy most már a tisztességes visszavonulás útja el van zárva.²⁾ Szikszay Imre arra intette a fejedelmet, hogy legalább saját személyét helyezze biztosságba, hagyja el a tábort, ne bizza életét egy kétes kimenetelű ütközet szerencséjére, nehogy a várnai és a mohácsi eset ismétlődjék. A fejedelem állítólag így felelt volna erre: *úgy tennék tán, ha a te helyzetekben volnék, de mivel a sereg vezére vagyok, eszem ágában sincs, hogy szükevényimyé s az enyéim árulójává legyek.*³⁾

Felvirradt október 28-a, egy szép esütörtöki nap. Az erdélyi kezesek kora hajnalban visszatértek a vajdától, — Endre is visszabocsátotta a két bojárt. A pápai követ még most sem bírt belenyugodni abba a gondolatba, hogy az annyi buzgalommal előkészített béke művét egy szerencse-vadász erőszakos betolakodása semmisítse meg. Azért reggel 7 órakor kocsiba ült s néhány szolgálja kísé-

¹⁾ Mikor Báthory Gábor 1610. december 10. elfoglalta Nagy-Szebent, az ott tartott országgyűlésen a szászokat nyilvánosan vádolta azzal a többi közt, hogy ők hívták be Mihály vajdát s ők okozták a bíbornok halálát, a miért városukba be nem eresztették.

²⁾ Szamosközy: II. k. 315—316. l. Bethlen F.: IV. k. 368. l.

³⁾ Szamosközy: II. k. 316. l. Bethlen F.: IV. k. 373. l. „Et ego id facerem, inquit (cardinalis) si tu essem; nunc quando me principem exercitus esse agnosco, nec semel quidem volo esse transfuga, meorumque desertor.“

retében újra áthajtatott az oláh táborba, hogy még egy utolsó kísérletet tegyen a kibékítésre. De Mihály vajda szóba se akart állani vele, csak elvitette a sereg háta mögé, őrizetet rendelve melléje, nehogy bántalmazásnak legyen kitéve.

A vajda pedig hozzálatott serege felállításához, az ágyúk elhelyezéséhez, megtette a végső előkészületeket az ütközetre. A fegyverszünet alatt seregét Szeben alá egy mérföldnyire, Szent-Erzsébet (Schellenberg) falu határára toltta előre, a hol hullámos dombháton, az erdélyi tábornálkozó előnyös térségen foglalt állást. Az erdélyi sereg Szebentől dél-keletre, a Szeben folyó jobb partján, az u. n. Borgerwiesén foglalt állást, úgy hogy egyrészt a város, másrészt a Szeben folyóra támaszkodott, a mi által némileg védve, másrészt azonban szabad mozgásában akadályozva volt. Hadi állását tekintve határozott hátrányban volt a vajda seregével szemben.¹⁾

Az erdélyi sereg hármassal csatarendben állott fel. Az első mintegy ezer főnyi lovasság képezte, Székely Mózes vezérlete alatt, alparancsnokai voltak Lévai Ferencz s két székely úr, Csomortáni Tamás és Becz Tamás. Ehez járult még 300 (600) lengyel könnyű lovas, u. n. kozák. A jobb szárnyon állott 800 (1000) gyalog, részint várőrségekből kivont vitézek, részint a szász városok rendes állománya. Ezeknek a parancsnoka volt a jeles Lázár István, a ki Báthory Istvánnak az oroszok ellen vívott harczaiban szép hírnévre tett szert; segédje volt Aradi György, a brassai gyalogok kapitánya. Az első hadsor balszárnyát az udvari testőrség, a kék drabantok 600 főnyi csapata képezte, Perussith Máté vezérlete alatt, a kit Endre fejedelem Lázár István helyett fejedelemsége kezdetén emelt e tisztségre; — segédje a sok csatában forgott Thúri Ferencz volt. E hármassal tagozatú első sornak tartalékaúl mintegy 500 lovas rendeltetett, élükön Huszár Péterrel és Tahy Istvánnal, kiket még Zsigmond hívott be Magyarországból Erdélybe hadi vitézségök híréért s szép birtokokkal gazdagított. Velök volt továbbá Szalasdi Miklós, Bogáti Menyhért és sok más nemes, vitézeikkel, szolgálkaikkal. Ezekhez csatlakozott a jobb szárnyon mintegy 400 gyalog telek-katonaság,

¹⁾ Szamosközy: II. k. 322. l. Bethlen F.: IV. k. 386. l.

Szemere Mihály, Petki Farkas és Bessenyei István vezérlete alatt. A balszárnyon Barcsai András lugosi bán erős lovas csapattal, — mellette Sibrik Gáspár a fejedelem apródjainak, a „nemes ifjak“-nak kapitánya; együtt mintegy 400-an. Az első csatasort követte a második, a tulajdonképeni sereg zöme, azaz a megyei katonaság s a különféle nemesek csapatai. A milyen sokféle elemből állott ez, ép oly kevésbé volt alkalmas az egyöntetű működésre s nem viselték vitézül magokat. Itt állottak az erdélyi főnemesek közül: Toldi István, Ravazdi György, Bodoni István tanácsurak, a jeles Iffjú János, a fejedelem mostoha-testvére (anyja után), Kornis Boldizsár (Gáspár fia) és többen. Az egész körülbelől 2000 főnyi lehetett; fővezérük Kornis Gáspár és Sennyei Pongrácz volt. Két oldalt a szárnyakon gyalogság állott, körülbelől 1000—1000 főnyi. A harmadik hadtestet — a tartalékot — mindössze vagy 600 lovas képezte. Mindszenti Benedek vezérlete alatt.¹⁾

A fejedelem maga a sereg zömétől balra, emelkedett helyen foglalt állást s hogy szembetűnő legyen, „A“ betűvel jelzett zászló volt kitűzve a főhadiszálláson. Ő maga rendes bíbornoki ruhája helyett hadi köntöst, skárlát mentét öltött s egy nemesvérű fekete paripán lovagolt, melyet Zsigmondtól kapott ajándékba. Oldala mellett voltak Csáky István, Palatitz György és mások, főkép a székely nemeség közül.

A fejedelem az egész sereg tényleges vezérletét Kornis Gáspárra bízta (mint kitűnt: farkasra a bárányt), a ki a tizenkettes fejedelmi tanács elnöke volt s a sereg főgenerálisa.

Hogy mennyit tett ki az egész erdélyi sereg, a felett eltérők a vélemények: a kik legkevesebbet, 5000-et, a kik többet, 9000-et mondanak. Malespina (mindkét harczoló fél seregét nagyítva) 15—16,000-re becsüli.²⁾ Kilenczezer-

¹⁾ A sereg felállítását adják Szamosközy és Bethlen Farkas. Egyes apróbb részletekben eltérnek egymástól, sőt néhol magának Szamosközynek története is (II. kötet 322. l.) feljegyzéseitől (IV. kötet 106. l.); de nagyjából így lehet egyeztetni.

²⁾ Szamosközy történetében (II. k. 324. l.) szemtanúk s saját szeme bizonyosságára hivatkozva, 5000-et mond; míg rövid feljegyzéseiben (IV. k. 107. l.) 9000-et. — Malespina (Harmuzakinál III. 1. 513. l.)

Istvánfi (id. m. 738. l.) 9000-re teszi az erdélyi sereg létszámát; a vajdának, szerinte, Erdélybe ütésekör 23,000 embere volt, mely a székelyek csatlakozása után kétannyira (??) szaporodott.

nél több alig lehetett. Az alatt a pár nap alatt, mióta Mihály vajda Erdélybe belopódzása köztudomásúvá lőn, ennyi seregnek összetoborzása sem volt könnyű.

A vajda seregének felállítása is hármass csatarendben történt. Az első sorban a magyar zsoldosok állottak, a kikben a vajda legfőbb reményét helyezé a győzelemre; parancsnokuk Makó György volt s alatta csapatvezérek Lugasi Ferencz, Nagy Demeter, Horváth György, Gyulay Mihály, Novák Farkas és mások. Így ezek a Székely Mózes csapatával állottak szemben. Az első sor balszárnyán (szemben Lázár István gyalogjaival) állott a híres marta-lócz Bába Novák 6000 főből álló szabad-csapata (a kiket hajdúknak neveztek), a jobb szárnyon rácz lovasság. A második csatasort lengyel-kozákok alkották s nagy tömege az oláh lovasságnak. A harmadik hadosztályt a bojárok hadi contingense képezte, élén magával a vajdával s a fellázi-tott székelység.

Hogy mennyi volt a vajda seregének száma? pontosan meghatározni nem lehet. Az oláhok később, hogy annál vitézebbeknek látszassanak, mennél kevesebbnek mondogatták: mindössze 8000-nyinek híresztelték a sereg létszámát. A szemtanúk közül, a ki legkevesebbet mond is, 20,000-re teszi, de mondanak 30,000-et s még többet is; Malespina plane, a ki a csata alatt az oláh szekértáborban volt internálva, 48—50,000 harczost ír. Hogy kétannynál is több volt, mint az erdélyi sereg, az bizonyos.¹⁾ Tény az is (mondja Szamosközy), hogy Mihály vajda serege Erdélyben is egyre szaporodott, sokan zsákmányolási vágyból önként csatlakoztak a sereghez, sokan félelemből is, mert a vajda mindenütt, a merre ment, kihirdettette, hogy

¹⁾ Szamosközy II. 304—305. l. „Valachi ipsi, quo fortiores videri velint, impudens dictu ac ne creditu quidem facile est, quam pauca suorum manu florentissimam alias provinciam oppressam profiteantur. At nos ex oculorum nostrorum fide, omni remoto affectu, id quod res est testamur. Qui de magnis magna loquuntur, triginta millia qua equitum, qua peditum fuisse memorant. Qui minimum: viginti; Valachi octo tantum; qui medium viginti quinque asserunt.“

Heidenstein szerint (id. m. 346. l.) Mihály vajda seregében volt: Endrétől elpártolt lengyel = 2500; moldovai = 3000; magyar = 3000; székely = 6000; oláh, szerb s más nemzetségu = 10,000; összesen mintegy 25,000. — András fejedelemnek szerinte (mindenesetre hibásan) 16,000 embere volt együtt a szász-sebesi táborban.

A császárnak tett kassai (névtelen) jelentés szerint 30,000 emberrel jött be s 8000-el szaporodott serege a székelyek és szászok csatlakozása következtében. (Hurmuzaki III. 1. 244.) Malespina jelentése Gy.-Fejérvárról 1599. nov. 14. San Giorgio bíbornoknak. (Hurmuzaki III. 1. 513.)

minden harczképes ember csatlakozzék seregéhez, különben halálfia.¹⁾

Az egykorú írók hosszú szónoklatot adnak mind a fejedelem, mind a vajda szájába, melylyel állítólag seregüket csatára buzdították. A fejedelem — ezek szerint — minden zászló alatt felolvastatta a vajda hitlevelét, melyben neki hűséget esküszik; vádolta esküszegéssel, hogy hűség-fogadását — lábbal tiporva isteni és emberi törvényeket — ily alattomosan megszegte s álnokúl, minden igaz ok nélkül az országba tört. Felemlgette a jótéteményeket, melyeket Erdélytől nyert, hogy éppen erdélyi pártfogás emelte a vajdaságra, Erdély mentette meg Szinánbasától magát s országát. „Kigyót melengettünk keblünkben — úgymond — most mérgét ellenünk fordítja; mi neveltük fel a farkas-kölyköt, most minket akar széjjeltépni; — az alacsony, kétes származású kalandor, nem pirúl a magyarok feletti uralkodásra vágyini, az, a kinek fivérei tán még most is disznókat őriznek a havaseli erdőkben, vagy pedig öszvérhajcsárok.“²⁾ — Ilyen szenvedélyes kitörésekre fakadt volna állítólag a fejedelem, midőn seregét harczra tüzelte.

A vajda sem beszélt más hangból. Ő is hitszegést emlegetett, hogy az erdélyiek sem isten, sem a keresztyén-ség, sem barátaik irányában nem tartották meg hitőket, a miért isten büntetése el nem maradhat. A győzelem gazdag zsákmánnyal jutalmazand — hangsúlyozá serege előtt — bő zsold várakozik abból reátok; ne féljete az ellenségtől — biztatá őket — mert a milyen vezérük, olyan a sereg maga is; egy boldogtalan pap, a ki sem a békéhez, sem a harczhoz nem ért! Festette előttük Erdély gazdagságát s a kínálkozó jó alkalmat a gazdag prédára, a mi egyedül volt képes lelkesíteni szedett-vedett seregét.³⁾

A támadást a vajda kezdette meg, reggeli 9 óra tájban heves ágyúzással, a mi azonban a tüzéség ügyetlensége miatt keveset ártott: rendesen túllőttek a célon.

¹⁾ Szamosközy id. m. II. k. 305. l. „*Valachus quacunq̃ ingrederetur, edicto proclamari passim jussit, se pro hoste habiturum, praesentique caede moram ulturum, quicunq̃ armis ferendis idoneus in vestigio sua non sequeretur castra armatus.*“

²⁾ Szamosközy II. k. 319. l. Bethlen F. IV. k. 392. l.

³⁾ Szamosközy II. k. 321. l.

Annál többet ártott az erdélyieknek, hogy mindjárt az ütközet kezdetén átszökött a vajda táborába egy Szalasdi Dániel nevű hunyadmegyei oláh, kit a Báthoryak emeltek nemességre s ez az áruló sietett aztán a vajdát tudósítani az erdélyi sereg állásáról s gyöngéiről.¹⁾

A támadást Bába Novák nyitotta meg, az erdélyiek jobb szárnya ellen, de Lázár István vitézül tartá magát s nagy veszteséggel űzte vissza az oláhokat. Segítségükre a vajda a középén állott magyar lovasságot rendeli Makó Györggyel, úgy hogy Baba Novák is újra összeszedhette csapatát s most közösen, két oldalról támadtak az erdélyiekre. Az egyik hadoszlop Lázár gyalogjaira vetette magát s köztük dárdáikkal nagy öldöklést vitt véghez; maga Lázár is elesett, állítólag eme szavakkal: örömet halok meg, hogy ne kelljen szolgálnom a hálátlan papnak, a ki tisztségemtől méltatlanul megfosztott.²⁾ A másik hadoszlop a középre, Székely Mózes lovasaira támadt. Itt magyar magyar ellen küzdött, neki-keseredve, elszántan. Sokáig is ingadozott ott a hadi szerencse, mígnem Mihály vajda erősítést küld az övéinek s Székely Mózes már-már engedni kénytelen, helyéből kimozdul, egy fejedelmi címerez zászlót is vesztenek, miután három zászlótartó (Görög Tamás, Széplaki István és Kolbász Tivadar) elesik egymásután; — de íme segítségül érkezik Huszár Péter huszáraival s most egyesült erővel rohanván meg a vajda magyarjait s ráczait, azokat visszanyomják. A hátrálóknak most Mihály vajda hoz segítséget, a többi magyar és oláh lovasságot indítván Huszár ellen, a ki engedni kényszerül. A vajda ki akarja erőszakolni a győzelmet, merészen közibe vág az erdélyi seregnek, de ez is érzi a pillanat fontosságát, az eddig pihent csapatok is tűzbe mennek s a két ellenséges tábor egészen összegomolyodik. Hirtelen egy váratlan esemény zavarta meg az erdélyieket: fővezérük, Kornis Gáspár az ellenség kezébe került s a vajda elé vitetett, a ki őt sokszoros követjárásából jól ismerte, tisztelettel fogadta s az

¹⁾ De fordult a koczká azután neki is: egy év múlva az erdélyiek kezébe került s Székely Mózes lófarkához köttetve hurezoltatta meg s testét aztán négy felé vágva, különböző helyeken akasztották fel.

²⁾ *Szamosközy* 328. l. *Bethlen F.* IV. k. 400. l. „Ubi et Lazar dux perit, obstinato animo morti se devovens, ac in mediis suorum caedibus clamitans: occumbam libens, nec inserviam ingrato sacerdoti, qui meo me officio ac dignitate inique privavit.“

oláh táborba hátra vitetvén, minden bántalmazás ellen oltalmaztatta. A fővezér elfogatásának híre villámgyorsan terjedt el az erdélyi seregben s egyaránt megdöbbsentette a fejedelmet s a harczosokat. Azt rebesgették, mintha önszántából fogatta volna el magát Kornis.¹⁾ Ugyanakkor fogták el Ravazdi Györgyöt is, a tizenkét tanácsúr egyikét, kit aztán a vajda, mint régi ismerőset és jó barátját fogadta, saját kocsijára ültette; de a székelyek a kocsiról lerántották s darabokra vagdalták, bosszújuk kielégítésére. Ravazdi ugyanis Báthory Zsigmond alatt Udvarhely várának volt kapitánya s ő volt az, a ki a székely lázadást Apafi Miklóssal elnyomta. A szintén fogolylyá lett Bolyai Gáspárt maga a vajda végeztette ki.

A harcz elkeseredetten folyt tovább. Roham rohamot ért s engedni egyik fél sem akart. Délután három órára járt már az idő, midőn a fejedelem, elcsügedve a vezér elfogatása felett s nem bízván bomladozó serege rendbe hozhatóságában, odahagyta a csatatért s némi csekély kísérettel elmenekült. Pedig csalatkozott. A kapitányok, köztük főkép Székely Mózes, Barcsai András, Tahi István s Huszár Péter nagy erőfeszítéssel rendbeszedték az összebomlott csapatokat s újjult tűzzel támadtak a vajda seregére. A harci hev most érte el tetőfokát. A kék drabantok elemőkben voltak, tág tere nyílt a személyes vitézségnek: zászlókat ragadtak el, ágyúkat foglaltak s mindenfelé nagy bravourral harczoltak. A győzelem kezdett feléjük hajlani. A vajda a már-már kezében hitt diadalt egyszerre kiragadva látta, a mint visszavert csapatai, őt is magokkal ragadva, vad futással menekültek az erdélyiek elől. Nemcsak a gyalogság és lovasság futamodott meg, hanem a tüzérség és a vajda podgyászát szállító szekerek is visszafordultak s a vajda testőrségeül rendelt lovasság is vad futásnak eredt.²⁾

¹⁾ *Szamosközy* II. k. 329 l. *Bethlen F.* IV. k. 407. l. Non defuerunt famae atque existimationis eius infesti nonnulli, qui consulto, non casu se capi atque ad Valachum deduci voluisse, eum criminati fuerint. A mit azonban — *Szamosközy* szerint — a Báthoryak iránt zsenge ifjúságától tanúsított hűsége megczáfol.

²⁾ Malespina, a pápai követ, saját szentánúságára hivatkozva írja le a csata lefolyását s a vajda seregének megfutamodását: „Cavalleria transilvana ributto con tant'impeto quella di Michele, che mettendosi in fuga, . . . et io, che era presente, non solo vidi fuggire la fanteria et la cavalleria, ma anco i carri, che portavano le artiglierie e le suppellettili di Michele, e gl'istessi cavalli, che erano

Szent-Erzsébeten alól, a Vöröstoronyi szoros és Nagydisznód felé bozótos, cserjés dombok és erdő terülnek el: arra vette irányát a futó csapatok egy része, hogy ott biztosabb menedéket, fedett rejtekhelyet találjanak, a másik rész pedig az országút mentében Talmács felé futott. A vajda, a mint lélekzethez juthatott, a kétségbeesés erőfeszítésével vetette magát futó serege elé s fenyegetőzéssel, szitkozódással, villogó kardjával — dühében egyik tisztjét keresztül is lövén — sikerült megállapodásra bírni futó seregét. A vajda serege egészen Talmácsig futott (a hol a szekértábor volt felállítva) s itt a győzelem reményében már alig bízó vajdára a magyar lovasok egyik kapitánya, Tamásfalvi János (a kire később Maros-szék kapitányságát bízta) támadott rá kemény, szemrehányó szavakkal, hogy újítsa meg a harczot.¹⁾

Végzetes mulasztás volt az erdélyiek részéről, hogy a futó ellenséget nem üldözték, — nem lett volna nehéz, az ellenség zavarát felhasználva, a győzelmet magoknak végképen biztosítani. Az erdélyiek kevés számukkal men-tegették magokat, attól tartottak, nehogy helyökből kimozdúlva, körülfogassanak. A fáradság is erőt kezdett venni rajtuk az egész napi harcz után. Felhozzák táboruk hátrányos fekvését, hogy ágyúikat a terep alkalmatlan volta miatt jóformán nem is használhatták, hogy a szél szemök közé hordta a puskaport s hozzá még a nap sugarai irányában állván, az egészen elvakítá szemöket.²⁾ Szóval minden mintegy összeesküdni látszott ellenök.

A vajda seregének volt még egy része, a mely össze nem zavarodott s tűzben nem volt: 3200 főnyi két zászlóalj lengyel-kozák s a tartalékban álló székelység.

Ezeket sírva (con lagrime) kérte a vajda, hogy újítsák meg a harczot s tegyék jóvá a lovasság és gyalogság megfutamodását. Ezek nyitották meg újra a harczot, Székely Mózes és Barcsai lovasságára rohanván. De ezek vitézül állják a rohamot s néhányszor visszaverik őket. (Malespina szerint: Kornis Gáspár a fővezér ekkor, a második összecsapás alkalmával fogatott el.) Vádolják itt a megyei hada-

riservati per le sua persona, di maniera, che per poco si tenne, che la vittoria fusse della parte del Cardinale“ (Hurmuzaki III. 1. 513.)

¹⁾ *Bethlen Farkas* Historiája IV. k. 405. l.

²⁾ *Szamosközy* 335—336. l. *Bethlen F.* IV. k. 414. l.

kat, hogy tétlenül állottak s nem siettek támogatásukra, — mintha parancsnokuk, Sennyei Pongrácz az elfogott Kornissal egyetemben a vajda kezére játszott volna. Ez a vád, ha nincs is eléggé igazolva, annyi tény, hogy az erdélyiek a sereg feldaraboltsága mellett, az egységes vezénylet hiányában, nem egy hibát, mulasztást követtek el. De nem ez döntötte el a csata sorsát. Az erdélyi sereg kozákjai, midőn az ellentáborban levő honfitársaik heves támadását látták, átpártoltak hozzájuk. Nem bíztak tán többé az erdélyiek szerencse-csillagában s inkább számítottak a vajda zászlaja alatt zsákmányra, a mi egyedül volt képes őket lelkesíteni. Ez az átpártolás adta meg a halálos dőfést az erdélyiek ellenállási képességének. Általános lett e miatt a zavar; a kapitányok is kezdték átlátni, hogy a győzelemre többé alig lehet kilátásuk; — nem is ezért harczoltak azután, inkább csak azért, hogy a nap lehanyatlóban lévén, tartani akarták magokat addig, míg a sötétség védszárnya alá veheti őket, hogy így kevesebb veszélylyel vonúlhassanak vissza.

De a vajda zsoldos serege sem égett többé harcvágytól; igazi harci kedvet, bátor lelket a kozákok átszőkése sem tudott többé a kimerült harczosokba önteni. Félték azoktól — mondja Szamosközy — a kik szintén félték tőlük, s így a kölcsönös félelem megbénította mindkét sereg erejét.¹⁾ A vajda magyarjai próbáltak még egyszer szerencsét, összeszedték magukat s egy utolsó rohamot kíséreltek meg a győzelem kierőszakolására. Nagy Demeter ágyúkat fordít az erdélyiek ellen, melyeket Lázár István csapatja hagyott hátra az első összecsapásnál; de hiába: az erdélyiek sortűzzel felelnek, úgy hogy a vajda népe utoljára is kénytelen volt visszavonulni.

Igy végződött úgyszólván befejezetlenül a reggeli 9 órától d. u. 4. óráig tartott ütközet, az erdélyiek eme „mohácsi vész“-e, mindkét harczoló fél kimerülésével. *Látszólag* az erdélyiek győztek, amennyiben nem mozdultak ki állásukból s nem futottak meg, mint a vajda serege; *tényleg* azonban Mihály vajda, a ki másnap az elhagyott erdélyi tábor birtokába jutott.

¹⁾ Szamosközy: II. k. 334. l. Metuebant eos, qui non minus metuebant, alterque alterius formidine a pugna quiescebat.

Mihály vajda azt hitte, hogy másnap újra kell kezdenie a harczot. Este felkereste a táborában lévő pápai követet és azon hiszemben, hogy a fejedelem nem futott el, a felett tanácskozott a nuntiussal, hogy miképen vehetnék elejét a további vérontásnak. Abban állapotok meg, hogy a nuntius másnap kora hajnalban átmegy az erdélyiek táborába, hogy a béke felől tárgyaljon a bíbornok-fejedelemmel.¹⁾

A vajda táborában az éj beálltával nem merték átadni magokat a nyugalomnak, sőt a menekülésre is gondoltak, mert féltek, hogy az erdélyiek a sötétség leple alatt megtámadják őket. Öröket és leseket állítottak ki s 6000 tűzért helyeztek el egy cserjésben az erdélyi tábor közelében a meglepetéstől való félelmökben. De az erdélyiek korántsem gondoltak az éjjeli támadásra, vagy a másnap megújítandó ütközetre; inkább arra, hogy seregüket a haza jobb szolgálatára megmentse, mintsem hogy az egyenlőtlen további harczban kockára tegyék. Azért a tábor elhagyására s visszavonulásra határozták el magokat. Nem állottak el attól akkor sem, midőn két szökevény (Rácz Ábrahám és Sipos János) az ellentáborból hozzájuk jött s jelentette, hogy mily rettegés és kétség között tölti az éjt a vajda serege, hogy a sereg szét van bomolva, hogy sokan odahagyták a zászlókat s a többi is inkább a futást, mint az újabb harczot óhajtja. Biztatták az erdélyieket, támadnák meg az oláh sereget — esküdöztek, hogy azok pusztán a fegyverzörgésre is szétfutnak s meg sem állnak Havaselföldéig.²⁾ Az erdélyiek egy része, ezek hallatára, kész lett volna az éjjeli támadásra, de a nagyobb rész gyanakodott, hogy ezek álhírek, magától a vajdától származnak s hadi csel rejlik mögöttök.

Igy az a vélemény kerekedett felül, hogy a tábort odahagyják s visszavonulnak.

A két szökevény pedig gazdag prédával megrakodva

¹⁾ Malespina levelében (Hurmuzaki III. 1. 513.)

²⁾ *Szamosközy* II. k. 338. l. *Bethlen F.* IV. k. 416. l. (Bini transfugae) nunciant Michaëlem abiecto omni pugnae successu, iam dudum in fugam se coniecisse: omnem eius exercitum, partim a signis discessisse, ac sparsum dispalatumque esse, partim habere in castris quidem, sed incompositum consternatumque vasa colligere, fugamque meditari. . . . Per omnes deos jurabant, audito tantum armorum Transylvanorum strepitu, nusquam staturos Valachos, sed recta in Valachiam fugam continuaturos.

az elhagyott táborból visszatért a vajdához s hírül vitte az erdélyiek elvonulását. Az a hír is keringett később, hogy a vajda még azon éjjel Havaselföldére vonult volna vissza, ha nem hallja, hogy az erdélyiek táborukból felkerekedtek.¹⁾ Az örömhír felvillanyozta a vajdát s lelket öntött seregébe. Alig várták a hajnalt.

Pitymalatkor a vajda felkereste a pápai követet, hogy már nem szükséges az erdélyi táborba békét kötni mennie, mert a fejedelem megfutott.²⁾ Seregének pedig kiadta az indulási parancsot. A vajda zsákmányra vágyó kalózcsofata nagy örömrivalgás között lepte el az erdélyiek pusztán hagyott táborhelyét, a hol nagymennyiségű hadikészlettel együtt 32 ágyút találtak.

Mihály vajda a fejedelem otthagzott sátrában szállt meg, maga elé vezettette Kornis Gáspárt s a vele való tanácskozás után a maga és Kornis nevében rendeletet íratott az erdélyi végvárak kapitányaihoz, hogy a várakat ő felségétől el ne idegenítsék; jutalmat és a zsoldhátrálékok kifizetését ígervén.

Majd a szebeni királybíró és tanács tisztelgett a sátorban a vajda előtt, ajándékokkal kedveskedve s megjelentvén a fejedelem Lengyelország felé menekvését. Naprági püspöktől is csakhamar egymásután két levél érkezett Gyula-Fejérvárról, melyekben a fejedelem testvérének a fővárosból való elmeneküléséről értesíti a vajdát s arról, hogy az út nyitva áll előtte.³⁾

Mihály vajda rögtön csapatokat küldött, az erdélyiek üldözésére, némelyeket kémekül menesztett Gyula-Fejérvár irányában s midőn értesült, hogy nincs mitől tartania, megindult a fejedelmi székhely felé.

A sirásó szerep, a harcz áldozatainak eltemetése a szebenieknek jutott. A vajda rendeletet adott a szebeni királybírónak és a polgármesternek, hogy szedjék össze, számolják meg (a csatatéren) és temessék el a holttesteket. A pápai követ is melléjük adta egyik kísézőjét e szomorú munkához. Így ő a legilletékesebb az ütközetben elesettek

¹⁾ U. o. 339. I. U. o. IV. k. 418. I. *Michaël Valachiam versus moturus fuerat, nisi ex Transylvanorum abitione animos a pavore recepisset.*

²⁾ Ma all' alba fu esso Michele da me, dicendoni, che non era necessario, poiche il Cardinale era fuggito.

³⁾ Hurmuzaki III. I. 430.

számának megállapítására s ő azt mondja, hogy nem találtak több holttestet 1500-nál, s annak is a nagyobb része a Mihály vajda seregéből való volt. A hír szokás szerint erősen nagyította a veszteség számát s 3000 holttestről s 1000 fogságba esett erdélyiről szoltak a távollevő császáriak hírei.¹⁾ Az elesettek között voltak: Huszár Péter, és Lázár István a vezérek közül, Tholdalagi Ferencz Doboka vármegye főispánja, Laskai János kiváló magyar jogtudós, Köpeczi Michály, Gerendi (Berendi?) János, Bolyai Gáspár, Bakó Dániel, Bogáthi Imre, Baládfi Ferencz, Besztrédi Ferencz, Gyulai Dénes, Harangláb Ferencz, Horváth János, Kendi Ferencz, Rácz Bálint, az említett három zászlótartó és még több kiváló hazafi.

A holttestek számára egy óriási sírt ástak, de nem férvén mind bele, a hullákból nagy halmot raktak felibe s úgy fedték be földdel. Ott aztán kékés nyugalmat talált barát és ellenség. E máig is látható, tévesen „*török-halom*”-nak nevezett óriási sírdomb (valóságos tetemvár) lett egyszerű, de gyászos emléke a véres csatának, Erdély eme „mohácsi veszedelmé”-nek, mely az ország szerencsétlenségeinek hosszú sorát nyitotta meg. Ez lett sírja Erdély szabadságának is jó hosszú időre.

¹⁾ *Unquád, Rudolfnak*, nov. 6-áról, Tasnádról írva, 3027-re mondja a veszteséget holtakban. (Bécsi titkos levéltár. Kiadta *Hurmuzaki* III. 1. 348.) Egy oláh származású jelentés azt mondja: „Auf der waalstatt sein 2927 Sibenburgischer todter körper gezelt worden, der lebendigen über die 1000 gefangen. Auf des Vallachen seitten sollen über 200 nit geblieben, und ungefährlich soviel beschödiget sein worden. (Erd. O.-gy. IV. k. 331. l.) *Bethlen Farkas* szerint mintegy 2000-en estek el a két részről s többen elfogattak. *Szamosközy* szerint: „Cyrus Spohtone egy olasz historicus azt írja, hogy az cardinál hadából 8000 veszett el, az oláhéból 2000. De hazud, mert mind az két felől sem veszett két ezer.” „Ötezer is alig volt” (a fejedelem serege). IV. k. 107. — *Darahi* azt írja jelentésében, hogy 3300 holttestet szedtek össze, s az oláh sereghől egyetlen nemes vagy bojár sem esett el. (*Hurmuzaki* III. 1. 430.)

Egy egykorú oláh költő így emlékezik (Papin Ilarianu: *Istoria* 145. l.) a Szeben alatti csatáról: Sok magyar nő maradt özvegy, sok vér ömlött ki estig Vitéz Mihály kardjától, míg egészen be nem sötétedett a sok magyar lélektől, kik az alvilágba leszállottak.

Simigianus id. m. 196. l. (kétség nélkül nagyon tévesen) azt mondja: *ferunt* tamen captivorum numerum tum fuisse quinque millia et sexcentos.

VIII.

Mihály vajda bevonulása Gyula-Fejérvárra. — Az ország siralmas helyzete: rablás, égetés, gyilkolás mindenfelé. — A bíbornok-fejedelem menekülése. — A vajda a székelyekkel útját állatja. — Bolyongása a Hargitában. — Csikszéken át a határhavasokhoz ér. — Küzdelem az üldöző székely parasztsággal. — A fejedelem megöletése. — Levágott fejét Fejérvárra viszik. — Mihály neje s a vajda maga is megsiratja. — Ünnepies eltemettetése. — A székelyek bánhűdése s vezeklése.

Mihály vajda Szebenben innen állott táborban, midőn Gyula-Fejérvár városától hozzá követek érkeztek. A fejedelmi város kéressel és ajándékokkal akarta meglágyítani a zsarnok szívét. Eleibe küldötték azért Thuri Mártont, Szartóri Istvánt s Nagylábú Györgyöt arany és ezüst serlegekkel s másféle ajándékokkal, és kérték, hogy ne szigorral, de kegyelemmel bánjon meghódoló városukkal, óvja meg azt mindenféle jogtalanságtól, ne engedje, hogy a fejedelmi székhelyet, a hol ő is lakni fog, kirabolják és feléggessék; a fejérváriak belenyugosznak az isteni végzésbe, hűségébe és oltalmába ajánlják magokat.

Mihály vajda azt felelte, hogy nem jött ő a tartományt feldúlni, sőt meg akarja azt épségében tartani, nem pedig kegyetlenséggel elékteleníteni; csakis a győzhetetlen római császár hűségére akarta őket visszahajtani, a kitől csak az imént, minden isteni és emberi jogot lábbal tiporva, elpártoltak; sem a fejérváriakon, sem másokon, a kik meghódolnak, nem akar kegyetlenkedni, csak hívek legyenek.¹⁾

Ezzel a győztes vajda sietett, hogy a székvárosba bevonuljon. A városon kívül eleibe jött a korlátnok, az állhatatos királypárti Naprági Demeter, püspöki díszben, hogy üdvözlje s hosszú, szerencsés uralkodást kívánjon

¹⁾ Szamosközy II. 346. l. Bethlen F. IV. k. 427. l.

neki. Nov. 1-e volt.¹⁾ midőn a vajda a fejedelmi városba nagy pompával bevonulását tartá. Legszebb lován, egy vasderes színű paripán lovagolt, előtte nyolcz vezeték lovat vittek, szerszámuk aranytól és ezüsttől csillogott. A vajda maga legdiszesebb öltözetét viselte, fehér selyem köpenyt, ugyanolyan mentét, arannyal gazdagon tődzve, fejét magyar kalpag fedte, díszes forgóval, lábán sárga karmazsin czizma, övén drágakövekkel kirakott kurta kard. Előtte vitték családi czímerét, az arany ölyveket, utána a Szeben alatti csatában nyert zászlókat; mellette jobbról és balról 8—8 könnyed öltözetű kengyelfutó lépdelt. Nem hiányoztak a török síposok sem, nyolczasával, ugyanígy a dobosok, cziterások, énekesek, — majd tíz muzsikusz cigány, fedetlen fővel, oláh nótákat játszva. A főbojárok a vajda után lovagoltak; ezeket követte a katonaság hosszú sora.²⁾

A bevonulás külső fényében, pompájában tehát nem volt hiány, de ragyogása olyan volt, mint a téli nap-sugár: hiányzott az, a mi az ilyen díszmenetekbe életet, lelket önt. Hiányzott a lelkesedés magában a zsoldért harczoló tarka népegyületű seregben is; de még inkább a népben, mely elnyomó zsarnokait látta az ünneplőkben. Nem hangzott az éljen, a nép örömrivalgása helyett síri csend honolt, néma, kiholtnak látszott minden; nem hullámozott a lakosság örömtől ragyogó arczczal az utczákon, kiki meghúzta magát csendesen otthonában s legfeljebb a kapukból s az ablakon át nézték kandi szemek kíváncsiságból a vajda diadalmenetét.³⁾

Mondják, midőn így a vajda a városba bevonulását tartaná, kérdést intézett Bodoni István tanácsúrhoz: mit gondol, hova is szálljon ő? Kétségkívül — felelt Bodoni — András *fejedelem* palotájába. Mire a vajda gúnyosan kérdi: *vajjon még mindig András fejedelemé-e, nem én vagyok tán a győztes?!⁴⁾* El is foglalta a fejedelmi palotát, katonáit pedig részint nyilvános épületekbe, részint magán házakba szállásolta.

¹⁾ Mihály v. levele Rudolffhoz nov. 4. (1599.) Fejérvárról: „Prima die Novembris, qui erat Omnium Sanctorum solennitati dicatus, triumphans Albam, principum Transylvaniae sedem, occupavi. (Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 415. és Hurmuzaki: Documente III. k. 339. l.)

²⁾ Szamosközy II. k. 348—349. l. Bethlen F. IV. k. 431—433. l.

³⁾ U. o. 349. l. — U. o. 434. l.

⁴⁾ U. o. 350. l. — U. o. 434. l.

A fényes diadalmenetet az ország temetkezési pompájának nevezik az egykorú erdélyi írók. Az ország bekövetkezett siralmas állapota szomorúan igazolta ezt az elnevezést.

Az egész ország meghódolása rövid idő alatt megtörtént.

A fejerváriak példáját csakhamar a többi városok is követték. A császár-király nevének hangoztatása (igazabban az azzal való takaródzás) egymásután rábírta a fejedelmi várakat is, hogy magukat megadják s a vajda őrségét fogadják be. A nemesség közül is sokan meghódoltak a hirdetett kegyelemre, miután egy ideig lappangván belátták, hogy sorsuk jobbrafordultára ez idő szerint nem lehet kilátásuk.

A míg a vajda s népe a diadal mámorában magáénak hitte a világot, Erdélynek fenéig kellett ürítenie a keserűség poharát. A ki tehette, menekült, odahagyta a sülyedező hajót; a kit sorsa földéhez kötött, annak el kellett szánva lennie, tűrve-szenvedve élni, ha lehet, nyomorultan elveszni, halni, ha kell. A rakoncátlan had nem ismert kíméletet; a dúló sereg példájára az oláh parasztság — mely a csata kimenetelének hírére mintegy villanyütésre kelt fel mindenütt — s mindenféle gyűlevész nép, rablócsapatok fosztogattak, égettek, gyilkoltak széltenben, nem tekintvén a szerencsétlen áldozatoknak sem korára, sem nemére. Gyermekeket és aggokat époly kevésbé kímélt öldöklő vasuk, mint a mily vadállati szenvedélyvel tettek erőszakot tisztességes nőkön, nem kegyelmezvén a 10 esztendőös leánykáknak sem.¹⁾

Az oláhság valóságos irtó háborút kezdett a magyarok és szászok ellen, a székely köznép pedig a székelyföldi nemesség udvarházait verte s perzselte fel. A gonosz példa ragadós lévén, alig volt az országnak vidéke, a hol ne csoportosult volna össze zavarosban halászni kívánó csöcselék. Még nov. 20-án is azt jelenti Forgách Zsigmond, hogy a vajda emberei „most is szörnyű dúlást művelnek, nincs oly nemes ember, kinek házat fel nem dúlták s mindenét el nem szórták. Az paraszt emberek is feltámadtak urokra, meg is ölik őket és megfosztják... Az úristennek

¹⁾ Bethlen F. IV. 425. 428. l. *Simigianus* szerint (id. m. 197. l.) „ultimum diem quisque prae oculis habebat.“

szörnyű büntetése vagyon az hitetlenségért rajtok, jajszóval járnak alá s fel és úgy kiátják: *ve nobis, quia peccavimus!*“ (Jaj nekünk, a miért vétkezénk.¹⁾)

A vajda ebben is méltó példányképe volt népének, a zsarolásban s erkölestelenségben maga ment gonosz példával elől.²⁾

A városokat (november 3. 4.) reájok írt rendeletekkel egytől-egyig megsarczolta, kölcsönkérés ürügye alatt, zsoldosai fizetésének szükségével fakaródzva.³⁾ Erkölestelen élete is köztudomású volt, idősecske nejét megvetvén, állandóan ágyasokat tartott maga mellett.

Báthory István, kire a harcza induló szerencsétlen fejedelem a kormányzás gondjait bízta, még a csatát követő éjjel odahagyta a legfőbbekkel Gyulafejevárt s menekült Szilágy-Somlyó felé, melyet aztán nov. 12-én a császáriak (Nyári Pálnak. a váradi kapitánynak) feladtak s maga is hűséget esküdött a császár-királynak.⁴⁾ Őt követték az ország legfőbbjei, menedéket keresve Kővárban, avagy Huszton. Egy részök csatlakozott aztán a hirtelen Erdélyben termett hűséges királypárti Bocskay csekély seregéhez, a

¹⁾ *Forgách Zsigmond Pálfi Miklósnak*, fejevári követségéről, Kolozsvárról november 20-án (1599.) (Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 425. l. Német fordítása Pálfi Miklóshoz czímezve, a bécsi csász. és kir. hadügymin. registraturájában 174. szám alatt.)

²⁾ *Bocskay J. Barritiushnak* (Szentjób 1599. december 23.) Az erdélyi dolgokról s Mihály vajdáról írván: „ad praesens etiam inaudita latrocinia, eruditates, aliaque nefanda facinora, cum nullis honestis matronis, imo virginibus a decem annis libidine sua non parcant, exercentur.“ (A bécsi titkos ltb. Hung. Ld. Oklevéltár. Kivonatok.)

³⁾ Kolozsvár városától (november 4.) 6000 frtot kér kölcsön, Besztarczétól (nov. 3.) 5000 frtot, Szászvárostól (nov. 3.) 1000 frtot s így tovább. (Ld. mindhármát az Oklevéltárban.) A városokat minduntalan zaklatja egyéb szolgáltatásokkal is. Így csak hogy Besztarczét hozzam fel a november 3. pénzkérés után nov. 9. 4 kovácsot és 4 kerekest rendel onnan küldeni: 12-én 200 tyúkot, 100 ludat, 1000 tojást, 50 iteze vaját rendel; 14-én a harcban elesett nemesek ottani értékeire teszi rá a kezét; ugyanakkor 6—6 szekeret rendel két hónapra fát hordani: 16-án 500 köböl zabot rendel; 17-én 1000 gyalogra való veres és kék posztót; 25-én az elesett Huszár Péter javait adatja ki; 29-én 8 szekér fát taraczkok csinálására; december 6-án 1000 kopját, 500 kopja vasat és 100 sing veres rácztafotát; 15-én ismét kopjakát és 1000 kopja vasat; 24-én 20 hordó bort a dézsmából Kővárra; 25-én újabb 6 szekeret fahordásra és 4000 kettős gyertyát udvari szükségletre; 27-én zabot, árpát és egyéb abrakot a lónai istállóban lévő lovai számára; 30-án 10 ácsot rendel a váradi híd csinálására; 1600. január 5-én konyhája szükségére 200 tyúkot, 100 ludat, 6 veder szép „ünő-vaját“ küldet; 20-án 20 hordó bort rendel Kővárra s így tovább szakadatlan sora a zsarolásoknak, természetesen pénz nélkül, itt-ott annyi biztatással, hogy árát majd megadja vagy az adóból defalcáltatja. (Ld. az egyes rendeleteket az Oklevéltárban.)

⁴⁾ *Nyári Pál Bástának* Váradról november 3. (1599.) (A bécsi titkos ltb. Hung.)

mely egyideig Kolozsvár körül foglalt állást, várva a történendőket; más része meg sem állott Lengyelországig, a hová nemsokára Báthory István is követte a menekülőket.

*

A Szeben alatt vívott harczezal Erdély sorsa el volt döntve, az ország a kalandor vajda kényének s féktelen zsoldoshada szabad prédájának zsákmányúi odadobva.

Nem a vesztett esata döntötte el az ország sorsát, hanem az ez által előidézett általános zavar, a fejtelenség, a mi jórészt azelőtt is megvolt, s most tetőfokát érte el. Erdély történetében ismétlődni látjuk azt, a mi Magyarországon háromnegyedszázaddal azelőtt, a mohácsi vész után történt, hogy mert mindenki elvesztette fejét s ellenállásra többé gondolni senki sem akart, az ország is elveszett. Nem akadt itt sem egy szilárd fő, egy vas kéz, mely felragadta — s újra kitűzte volna a letiport zászlót.

A hasonlat a mohácsi s Szeben alatti harc között főképen abban áll, hogy mindkettőnek az ország feje is áldozatává lőn. A főszereplők, a kiktől az ország megmentését várhatta volna, elszéledtek; a fejedelemről semmi biztos hír nem hallatszott addig, a míg gyilkosai, a csiksztdomokosi havasból fejét Fejérvárra nem hozták. A hadászatban legjelesebbek közül nem egy áztatta vérével Szeben alatt a csatatért s Endre első tanácsurai közül többen siettek fejet hajtani a győző előtt, hívséget akarván mutatni a király iránt, kinek nevével a vajda ekkor még nagyban kérkedett. Így Naprági püspök a kancellár készségesen vitte elébe a székváros Gyulafejérvár kulcsait, Sennyei Pongrácz, Bornemisza Gáspár is mindjárt csatlakozott hozzá (ez utóbbit „szállás osztója“-vá tette¹⁾ nem is említve a vajda udvarában egész otthonossá lett Kornist, a ki, mint egyik legbefolyásosabb tanácsosa Mihálynak, ismételten fényes ajándékokat nyer tőle.²⁾ Valóban, ha fel is menthető Kornis azon vád alól, hogy áruló volt, — a tények

¹⁾ M. v. 1599. november 17-én rendeletet intéz Beszterce városához, hogy tanácsosa B. G. családjának gondját viseljék, mert neki mint „szállás osztója“-nak az ő szolgálatában kell forgolódnia. (Ld. *Oklevéltár*.)

²⁾ L. *Bocskay* levelét *Barvitzhoz* a kir. titkos tanácsosához november 16-ról. (Bécsi titkos lt.)

annyit világosan bizonyítanak, hogy Endrének legkevesébbé sem volt jóakarója.

Midőn azok, a kiken az ország szeme csüggött, így gondolkoztak, nem csoda, ha egy kardesapással meg volt törve Erdély. Pedig a Szeben mellől „visszavonult” harcosokból, ügyes szervező kéz nagyon hasznavehető sereget alkothatott volna. — Tegyük fel pl. (ha egyáltalában megengedhető a historiában a lehetőségeket taglalni) hogy Besztercze vidékén újra kitűzik a zászlót s a megyéknek még legnagyobbbrészt otthon maradt hadait oda gyűjtik, Jeremiást, a moldvai vajdát, segélyért keresik meg s esetleg Báthory Zsigmond is segélyül sietendett: Mihály vajda nagyon kétes helyzetbe juthatott volna, rabláshoz és gyujtogatáshoz fogott, fékevesztett seregével.

Maga is alig hitte a vajda, midőn Fejérvár és Kolozsvár irányában az ellenség üzésére kiküldött csapatai azzal tértek vissza, hogy ellenség többé nincs. Így Mihály vajda diadalmára mézes heteit az ország székvárosában nyugodtan tölthette.¹⁾

*

Báthory Endre a Szeben alatti csatából Moldva felé vette útját,²⁾ hogy onnan Lengyelországba meneküljön s onnan várja és munkálja maga és országa sorsának jobbra-fordulását. Kíséretében több magyar és főkép székely főnemes volt, a kikkel még a csata napját követő éjjel Székely-Udvarhely várába ért, a hol egy nap és még egy éjjel maradt, várván a székely urakra, míg ezek legértékesebb holmijokat összeszedik, hogy aztán együtt meneküljenek, kikerülni akarván ezek is a vajda s a közszékelység bosszúját.

A fejedelem azonban nem engedte meg mindenkinek, hogy hozzá csatlakozzék, nehogy megnehezítsék a Székelyföldön való átosonását. Udvarhely várában Palatits Györgyöt hagyta hátra kapitányul és ott elbúcsúzáván az otthon maradtól, intette őket, hogy viseljék béketűrőssel a zsarnok

¹⁾ *Szamosközy* feljegyzéseiben (IV. k. 101. l.) olvassuk a diadalmáról: „Ekkor lőtt vala bő bor, melylyel az oláhok jól lakának. Azután a vajda rendele nékiek minden hóra hat-hat forintot, melyet mind olyan inségben is meg kellett adni, ezenkívül élést az sok gaz népnek. Akkor szokták vala mondani, hogy *nincs oly vakart tők, az kiről nem vakarhatnak többé mindaddig, míg valami épség vagyon benne*. Nulla est tam rasa et glabra cucurbita, de qua plus rapienti deradi nequeat, quamdiu integra fuerit.”

²⁾ *Haidenstein* tört. (347. l.) szerint: Mikó Miklós tanácsára.

igáját, míg ő isten kegyelmével megszabadításukra visszatérhet s ezzel október 30-án mintegy 102—104 főnyi, többnyire székely urakból álló kíséretével tovább indult Csík-szék felé.

A menekülők között voltak Iffjú János, a fejedelem féltestvére (anyjáról), Becz Tamás és Imre, Csomortáni Tamás, Beldi János és két fia, Pál és Kelemen, Mikó Miklós, Mikó Péter 12 éves fiával, Lázár Farkas és Imre, Geréb Ferencz, Nagy Ferencz, Karácson Mihály, Romány Ferencz, a fejedelem fegyverhordozója, Fekete István, Kabos István, Pálosi Gáspár, Bartakuti Miklós, a fejedelem asztalnoka stb.

Mihály vajda nem nézte tétlenül a fejedelem menekvését. Mihelyt futása irányáról értesült, tüstént futárokat küldött nyílt parancsesal a székelység közé, hogy a népet gazdag jutalmak ígéréstével a fejedelemnek élve vagy halva kézrekerítésére felizgassa.¹⁾ Az utakat és a határszéli átjárókat pedig elállatta.

A fejedelem, ha tán nem is értesült Mihály vajda rendeletéről, a székelyek felbujtogatásáról, tudta, hogy nem számíthat hűségükre s azért lehetőleg rejtett úton, járatlan ösvényeken igyekezett a moldvai határt elérni. De sorsát ki nem kerülheté. A közszekelység gyűlölettel volt eltelve a Báthory-név iránt, s a nekik mit sem vétett Endrében is gyűlöltek a Báthory-vért. Így könnyű volt őket a vajdának zsarnoki kénye eszközeül felhasználni. A bosszú és jutalomvágy annyira felizgatta a nyers tömeget, hogy mindenfelé résen állottak a fejedelem kézrekerítésére.

A fejedelem kis csapatával lassan bolyongott a sötét Hargitában, erdőn s berken át. A járatlan úton nem haladhatott gyorsan, kísérete, podgyásza is késleltette s ő maga, kényelmes élethez lévén szokva, nehezen viselte az út fáradságait. Feljegyzésre méltó egy jóslatszerű mondása

¹⁾ Szamosközy: II. k. 353. l. és IV. k. 101. l. „Az vajda a székelyeknek meghadta volt, tudván azt, hogy az urakban és nemeseiben Molduvára futnának, hogy valakit valahol találjanak, levágnák. Ez volt oka az cardinál halálának is. Ölte meg az cardinált havasban Balás Mihály, csíki székely, Boldög-Asszonfalvából való.“

Bethlen F.: IV. k. 421. l. „Vajvoda . . . per praecones et patentes litteras ubique edictum promulgat: ut ubicunque comparuerit Andreas Bathoreus, aut vivus captus ad se adducatur, aut interficiatur; promittens pro praestito officio condignam remunerationem; contra quicumque eum fovere, aut protegere, vel saltem hospitio excipere ausus fuerit, maximam suam et nonnisi morte ejus terminandam indignationem denuncians.“

a fejedelemnek, a mit a veszélyből kimenekültek tartottak fenn. Az erdőségben egy kies helyen, forrás mellett telepedtek le egyszer, hogy megpihenjenek. A fejedelem egy katona-tarisznyából kenyeret és bort vétet elő s ezt mondá megindult hangon a körülötte ülőknek: valamint üdvöztőnk Jézus Krisztus magát engesztelő áldozatul a halálnak szentelvén az utolsó vacsoránál tanítványainak megjósolta elárúztatását: úgy én is, midőn árulók és pártütők által a végveszélybe üzettem, úgy sejtem, hogy utolsó vacsorámat költöm most veletek el, a magam és hazám temetési torát ülvén.¹⁾

Jóslata beteljesült, másnap már nem vacsorált.

A szerencsétlen csata után az ötödik napon, nov. 3-án az Ostoros nevű hegyről az Olt völgyébe ereszkedtek le s estefelé Csík-szék északi részébe, Csík-Szt.-Tamás, aztán Csík-Szent-Domokos falu határába érkeztek. Úgy látszik, a Gimesi-szoroson át akartak kimenni Moldvába. Útjuk jó részét már megtették, még csak a Kárpátok határhavasain kellett volna keresztül-vergődniök, hogy biztosságban legyenek. De itt várt a végzetes megpróbáltatás, a haláltusa reájok. A vidéki székely parasztság neszét vette a fejedelem arra menekvésének s készen várta őt. Székely, máskép Ördög Balázs,²⁾ a ki silány szolgaságból jobb módra éppen Endre fejedelem kegyéből jutott, eléjük került fellázított társaival. A hegyi utakat mesterségesen járhatatlanná tették, fákat döntögettek le, elárkolták — s lesben várták a kisded csapat érkezését.

A mint a menekülők a *Pásztorbükk* nevű havas aljában egy meredek hegyoldalhoz értek, mely sűrű erdővel s tövises bozóttal volt borítva, a szakadékokból előtörnek az üldözők s körülfogják a menekvőket. Ezek a váratlan meglepetés daczára elszántan helyt állanak, védik magokat, úgy hogy egész csata fejlődött ki. Az üldözők el voltak látva mindenféle fegyverrel, kézi ágyúval, puskával, karddal, lándzsával, fejszével, míg a menekvők podgyászuk miatt sem harcolhattak egész szabadon s lovaikkal is néhezen mozoghattak. A fejedelmet elszántan védelmezte fegyverhordozója, Romány Ferencz, a ki, a mint lova lerogyott is,

¹⁾ Szamosközy: II. k. 354. l. *Bethlen F.*: IV. k. 442. l.

²⁾ Székely Balásznak igazi neve Balás Mihály volt (Mikó F. *historiája* 241. l., Szamosközy IV. 101 l.) Boldog-Asszonyfalváról való.

tüstént talpra szökött s átdöfött egy a fejedelemre támadt parasztot, — mígнем maga is elesett. A menekülők védték magokat, a míg védhették; de a parasztok túlnyomó számmal, néhány százan voltak, úgy hogy a megtámadottak utoljára is engedni kényszerültek s megfutamodtak. Legtöbben lovaikról leugrálva, az erdő fái és bozótjai közé vetették magokat. A parasztok utána eredtek a szaladóknak s gyorsabbak lévén és ismerősök a helyi viszonyokkal, nem volt nehéz nekik a bujdosókat kézrekeríteni s lekasza-
bolni. Egész vadászatot tartottak a vérengzés helyéről megmenekültekre.

A fejedelem körül kevesen maradtak életben, azok is hova-tovább elmaradoztak, vagy más irányban menekülve szerte-széledtek. Lovon alig szaladhattak még pár száz lépésnyire, a sziklák és szakadékok miatt kénytelenek voltak leszállani s gyalog kapaszkodni a meredeken felfelé. Már csak két társa volt Endrének s azok közül is az egyik, Fekete István erősen vérzett sebéből, úgyannyira, hogy egészen elgyengült s tovább menni nem bírt. A fejedelem s most már egyetlen hű bajtársa Mikó egy hajlásban fagalyakkal s levelekkel fedték be Feketét, nehogy a vad üldözők kezébe jusson. — a ki azután felocsúdva, sok bolyongás után szerencsésen megmenekült s a történetet elbeszélé.

A fejedelem ez idővesztés után Mikóval tovább vergődött. Már-már a sötétség is beállott, midőn egy hegyháton pásztorkunyhóra akadtak. Naszkalátnak nevezték a helyet, mely időszakonként juhászoknak szolgált tanyául. A kunyhóban (sztinában) egy juhászt találtak, kitől a fejedelem, szomját enyhítendő, valami italt kért. A juhász egy edényben tejet nyújtott neki, mit Endre egy arannyal köszönt meg.¹⁾ A kunyhót alig hogy odahagyták, a fejedelmen erőt vett a fáradtság s a kimerülés. Kérte Mikót, örködjék, míg ő egy kissé megpihen s egyet szunynyad, azután majd ő váltja fel. Párna helyett egy korhadó törzsökre nyugtatta fejét a fejedelem. De alig szunynyadt el, midőn felhangzott a nyomukba akadt üldözők zaja, a kik faggatták a juhászt, kiket fogadott be az imént kunyhójába. Ez megrettenvén,

¹⁾ *Isteánsi* szerint (id. m. 739. l.) „ . . . unum, dato ei aureo numo, pro vicini fontis aqua miserat.“

elárulta őket, hogy itt kell a közelben lappanganiok. Menekvésről szó sem lehetett többé; a hold fényénél mihamar észrevették őket. A hű bajtárs, Mikó, sokáig védekezett, míg többszörösen megsebesülve, élve elfogatott. Maga nyújtotta oda éles kardját, kérve, hogy azzal döfjék át, ne kínozzák sokáig saját rozsdás szablyájukkal. A mint Mikót lenyakazták, hárman rohantak egyszerre az álmából alig felocsúdott fejedelemre, a ki kivont karddal fogadta a támadást. Ördög Balázs férközött legközelebb hozzá s némi viaskodás után baltájával úgy vágta homlokra a szerencsétlen fejedelemet, hogy eszméletlenül terült el. Gyilkosai, meg sem várva, hogy utolsót leheljen, először is drágaköves pecsétgyűrűjének estek, melyet kisújján hordott s hogy kevesebb fáradsággal hozzá jussanak, újját vágta le a gyűrűvel; azután kifosztották mindenétől, kivetköztették ruhájából s levágott fejét magokhoz vevén. — a megcsontított testet ott hagyták az erdei vadaknak.¹⁾

A székely parasztok nagy zsákmánynyal tértek vissza a mészárlásból; 25,000 aranyat találtak a leölt uraknál, a bíbornoknál magánál 600-at.²⁾

Ily szörnyű vége lett a jobb sorsra érdemes jámbor fejedelemnek, élte virágában, rövid uralkodása hetedik havában. A gyilkosok nov. 10-én értek a becses fővel Fejérvárra. A mint Ördög Balázs kipakolta a lenszövetbe gyöngyölt véres főt, Mihály vajda asztalára tétette s úgy gönyörködött benne. Felesége Stanca könnyekre fakadt a fő látásán. A vajda csodálkozva kérdezte, hogy miért sír? Azért — úgymond — mert a mi vele megtörtént,

¹⁾ A fejedelem menekvésének s megölésének leírását részletesen adja Szamosközy id. m. II. k. 352—361. l.; IV. k. 107—109. l. A Naszkalát-hegyi tusa közben estek el a fejedelem kíséretéből a többek közt Béli János és két fia Pál és Kelemen, Mikó Péter, Becz Tamás és Imre, Romány Ferencz, a fejedelem fegyverhordozója, Lázár Imre, Nagy Ferencz, Karácsonyi Mihály főagyúmester stb. stb. Az egész kíséretből mindössze Fekete István s Csomortányi Tamás menekült meg, ez utóbbi egymagában Moldovába kijutott. Az élve elfogottak közül ötöt a vajda parancsából fejezték le Fejérvár mellett. Ezek voltak: Kabos István, Pálosi Gáspár, Bartakuti Miklós, Geréb Ferencz s Béli Pál (Szamosközy feljegyzései szerint — IV. k. 109. l. — Ennek az ötnek levágott fejét együtt vitték és mutatták be november 10-én a vajdának). Mikó Péternek (Bethlen szerint IV. k. 461. l.: Mikó Miklósnak) 12 éves kis fiát élve vitték a vajda elibe. Ifjú Jánossal, a fejedelem féltestvérével együtt, kit egy ideig fogságban tartottak Déván, később a vajda parancsából Rácz György, az akkori dévai parancsnok, a Marosba vetette nehéz kövel a nyakában, még gúnyolódott is a szerencsétlennel: atyád — úgymond — sok jó bort megivogattál, légy te józanabb, igyál vizet! (Szamosközy: II. k. 368. l. Bethlen: IV. 485. l.)

²⁾ Darabi jelentése Hurmuzakinál III. 1. 430. l.

az veled s ezzel is (fiára Petraskora mutatva) megtörténhetik. A vajda is megilletődött egy perczre s mint Julius Caesarnak, midőn Pompejus fejét meglátá, köny tolt a szemébe s felsóhajtott: o sáracul popă! sáracul popă! (szegény pap! szegény pap!)¹⁾ Aztán elküldte a fejét egy ezüst tálczán a pápai követnek, a ki azt egy Kolozsvárott lakó Miklós nevű krétai származású görög festő által lerajzoltatta a pápa s a nov. 12-én Gyulafejevárra érkező Ungnád a császár- király számára.²⁾ Azután (nov. 14-én) bebalzsamoztatták a sokat hányatott szerencsétlen fejet, melynek képe *Ortelius* Cronológiájában rézmetszetben látható s erősen emlékeztet a Báthoryak családi típusára, főkép István lengyel király egyik arczképére. Széles, magas homlok, egyenes szabású orr, sugar bajúsz, kerek sűrű szakál s homlokán a balta-vágás széles sebe charakteristicus jelleget adnak a gyászos képnek.

A vajda felkerestette a fejedelem megesonkitott hulláját is. A gyilkosok a lemeztelenített testet egy könnyedén összetákolt koporsófélébe tették s fagalyakkal betakar-gatva paraszt szekéren hozták be nov. 19-én Fejervárra. Ott aztán „megmosogatván szépen, oda varrák a fejét a derekához és felöltöztették cardinalis ruhába és süvegbe“³⁾ s kiterítették a kis templomban egy márványlapra. Ót nap múlva Mihály vajda logofetje, a békés indulatú Theodosius tanácsára, díszes temetést rendeztetett tiszteletére (nov. 24-én) már csak azért is, mert a nép között még élt a hit, hogy a fejedelem szerencsésen elmenekült s nem öle-tett meg.⁴⁾ A fejerváriakon kívül az ország nemessége is nagy számmal vett részt a temetésen, — éppen együtt lévén az országgyűlés — maga a vajda is elkísérte, égő gyertyával kezében, a székesegyházig, melynek sírboltjába

¹⁾ *Szamosközy* II. 366. l. *Bethlen Farkas* IV. 461—462. l.

A bukaresti „román nemzeti muzeum“ képesarnokában van egy modern festmény Mirea Demetertől, mely azt a jelenetet ábrázolja, a mint Mihály családja tagjaival a bíbornok fejét bámulja, melyet néhány marczonea székel tesz a vajda elébe. Egy régiebb kisebb kép is van ott erről *Amín* Tódor festőtől, a ki a M. v. Gyulafejevárra való bevonulását is megfestette a muzeum számára.

²⁾ Nem hihető, a mivel *Haidenstein* (tört. 347. l.) gyanúsítja a pápa követét, mintha ő is előmozdította volna a bíbornok-fejedelem megölését. Szerinte is a pápa kiátkozta a gyilkosokat.

³⁾ Nagy Szabó Ferencz *Memoriáléja* Erd. Tört. Adatok I. k. 53. l.

⁴⁾ *Szamosközy* II. 466. l. „... etiam ad exequiendam opem eorum, qui illum in tutiora elapsam (nam et haec fama erat) ad reparandas vires animi intendere, ad plebem vana crudelitate nunciarent.“

örök nyugalomra tétetett. Milyen szeszélye az emberi sorsnak! az 5000 frtos drága ezüst koporsóra, melyet a jobb sorsra érdemes fejedelem maga csináltatott nagy gondnal testvére számára, magának lett szüksége, abba temették el.

A gyilkosokat pedig üres kézzel bocsátotta el a vajda;¹⁾ azt tartotta, a mit Augustus császár: az árulást szeretem, de az árulókat nem.²⁾ Őt magát is némi bűnbánat, vagy is inkább babonás félelem fogta el — különben is nagyon babonás volt — valahányszor a fejedelem sorsára gondolt, a kit ő ártatlanul legyilkoltatott. Bizonyára nem egyszer eszébe jutott, mintha sorsát előre látta volna: ma neki, holnap lehet nekem!

A székelyek is megbűnhődtek gonoszságukért. VIII. Kelemen pápa (a ki Malespinát kegyvesztéssel büntette, s Rudolfnak szemrehányó levelet írt) szívből gyászolván kedvelt bíbornoka szomorú halálát, a csik-szent-domonkosiakat egyházi átok s 100 évig tartó böjt alá vetette, sőt „az egész Csikban pénteket és szombatot a vajas ételtől is megbőjtöltni parancsolá“.³⁾

Miután így az utódok levezeklették az ősök bűneit, a szenvedélyek vihara lecsilapútával a bíbornok-fejedelem halála s emlékezete a nép vallásos kegyeletébe ment át. Egész mondkör képződött a gyászos hely körül, a hol a fejedelem életét kioltották. Száz évig a határon csupán csengő kóró termett, a gyilkosság évfordulóján vér bugyogott fel a földből. A megöletése helyén felállított kereszt kihajtott s fájához máig is évenként bucsúra jár a nép Mindenszentek napján a Pásztorbükk havasára, hogy leimádkozza az ősök bűneit.

1816-ban egy cserfa-keresztet állítottak fel a gyilkosság helyét jelölő sírhalom mellé ezzel a felírral:

Báthory cardinál, Erdély fejedelme

Éltét itt végezte s végső veszedelme

Tulajdoníttatik Nagy Krisztály Andrásnak⁴⁾

Midőn egy híjja volt az 1600-nak

¹⁾ Balcescu szerint 417. l. plane halálra íteltette volna. Nagy Szabó Ferencz szerint „haraguvék rajta a vajda, hogy elevenen nem vitték oda neki; mindazonáltal őket megajándékozá és gratiát ada nekiek“. (Erd. Tört. Adatok I. k. 53. l.)

²⁾ Egy névtelen történelmében (Bp. egyet. kvtár kéziratai: Hevenesi Gy. XXIII. k.) egy pár jellemző vonást találunk M. v. történetére.

³⁾ Csik-szt.-királyi Bors János krónikája. Erdélyorsz. Történetni Tára I. 187. l.

⁴⁾ A szájhagyomány a tört. feljegyzésektől eltérőleg ennek tulajdonítja a fejedelem megöletését.

Azután 17 s 200 esztendőkkel
Tétegett e keresztf, hogy lenne örök jel

Tette e keresztet Puskás Tamás papunk
Mikor 1816-ban írtunk
Száz esztendeig való bűjttel
Egynek vétke töröltetik el.¹⁾

¹⁾ „*Báthori András kárdinál és erdélyi fejedelem emlékeztére*„ (ének)
„nyomatott ezen esztendőben“ cz. ponyva-irodalmi füzetet árúlnak eme búcsúkon,
a mely számos új kiadást ért eddigelé. — Eme helyszíni adatokat *Veress Endre*
és *Balló István* tanítványaim „*Báthory Endre bíbornok erdélyi fejedelem*“
egyet. pályanyertes kézírati munkáinak a helyszínéről szerzett tudósításaiból vettem.

IX.

A királypártiak a „végek“-ben. — Rudolf meglepetése a vajda Erdélybe ütése által. — Mihály vajda „a császár helytartója és főkapitánya.“ — Kétszínűsége. — Gyanút költ a király híveiben. — A vajdának tulajdonított oláh nemzetségi missio. — Az udvar tanakodása Erdély kormányának rendezése felett. — Kit nevezzenek ki kormányzóvá? — A tanácsosok véleménye Erdély ügyében. — Mihály vajda és Básta között lobot vet a gyűlölködés.

Mihály vajda Erdélybe ütése s az ország elfoglalása egyaránt váratlanul lepte meg a király magyarországi híveit, kapitányait, miként magát a császári-királyi udvart, a mely a támadásra most még sem parancsot, sem engedélyt nem adott. De befejezett tényekkel állván szemben, a dolgon változtatni nem lehetett: igyekeztek tehát jó képet vágni az elkövetett gonoszsághoz s azt lehetőleg a magok hasznára fordítani.

A dugába dőlt *combinált támadás* helyett a *versenyfoglálás* munkája indult meg, hogy ha Mihály vajda már Erdélyt elfoglalta, ők legalább a magyarországi *Részeket* s a *végvárakat* biztosítsák s vegyék hatalmukba.

Az erdélyi hírekre tüstént felrajzottak a királynak a „végek“-ben levő hívei s kapitányai. Nyári Pál, a váradi kapitány katonasága nagy részét mindjárt Erdélybe küldi Bocskayval, a kit a király maga is intett ügyének védelmére.¹⁾ Maga a váradi kapitány sem marad tétlen, rögtön megszállatja Belényes várát, elfoglalja aztán Szilágy-Somlyót, a Báthoryak családi birtokát s magát Báthory Istvánt is felszólítja a meghódolásra, a ki az ő közvetítésével tette le a hűségesküt a királynak.²⁾ Meg akarja szállni Boros-Jenőt s Lippa várát is, biztosítandó a török ellen, s Bástától pénzt sürget erre a célra.³⁾

¹⁾ *Rudolf Bocskaynak* Pilsenből nov. 6. (1599.) (Fogalm. a bécsi cs. és k. államltnban Hung. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ *Báthory István* hódolati esküje közölve az Erd. O.-gy. Eml. IV. kötet 418. lap.

³⁾ *Nyári Pál Bástának* Váradról november 3. — *Básta Mátyás főhgnék* Tasnádról nov. 15. (Bécsi titkos lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

Básta is tüstént felkerekedett Kassáról. November 5-én már Tokajban volt s 6-án átkelvén a Tiszán, sietett Szatmár felé, a honnan — úgymond — a legközelebbi s legjobb úton lehet esetleg az „oláh“-hoz sietni; addig is előre küldte Erdélybe Ungnád Dávidot. Első gondja, hogy katonaságot sűrűgessen Mátyásnál, „*nehogy gyengébb legyen az oláhnál, ha az valami újítást tervezne.*“¹⁾ Mert mindössze 3000 gyaloggal s 2000 lovassal rendelkezett.

Rudolf november 5-én értesült először a vajda beütéséről, Básta, Bocskay, Székely Mihály (a szatmári kapitány) s Mátyás főherczeg jelentéseiből.²⁾ Nagyon meglepte a hír, ő korántsem várta azt még most, s nem gondolta, hogy a vajda oly hirtelen elvesse a hálót, hiszen — írja Mátyásnak — a pápai követet s ő általa Báthory Andrást biztosítottuk, hogy e hónapban semmit sem indítunk Erdély ellen. — De azért könnyen megnyugodott benne, nem lesz nehéz, gondolá, segítséget találni; bár aggódott, hogy sokakat megdöbbsent a hír s főkép, hogy a pápa nagyon meg fog ütközni rajta. A dolgon többé változtatni nem lehetett, igyekezett tehát hasznára fordítani.

Rendeletet adott azért, hogy Básta rögtön induljon Erdély felé, tartsa készen a patens leveleket a székelyek, szászok, városok s mindazok számára, a kiknek hűségére számítani lehet; — pénzről is gondoskodik, egyelőre 50,000 forintot rendelve Kassára.³⁾

A király tehát nem várta még Mihály vajda beütését, de örömét nem titkolhatja el a felett, főkép midőn a győzelemről is értesült: az kedves hírre „*nagy sokat lövének Bécsben örömet, azonképen Pozsonyban is örömet löttének.*“⁴⁾

Az öröm mellett nem hagyja a király lelkét érintetlenül az aggodás sem s első gondja, hogy intse Bástát,

¹⁾ *Básta Mátyás főherczegnek* Tokajból november 5. (1599.) Katonaságot sürget „damit man nicht schwächer were, als der Wallach, zum fall er neuerung fürneme.“ Előszámlálja, hogy mennyi s miféle katonája van. — Pénzt is sürget hadiköltségül „damit das landt durch die soldaten nit gar verderbt werde.“ — (Eredetije a bécsi cs. és kir. államltban. Ld. *Oklevéltárban*. Kivonatok.)

²⁾ *Mátyás főhg. Rudolfnak* nov. 5. küldi Básta és Bocskay tudósítását Mihály v. támadásáról. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

Rudolf, Mátyás főhgnek, Pilsenből nov. 6. — Ugyanakkor Bocskaynak (A bécsi titkos ltb. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

³⁾ *Rudolf, Mátyás főhgnek*, Pilsenből november 5. (Hurmuzaki: Documente III. k. 341. 1)

⁴⁾ *Gróf Illésházi István* följegyzései 76. l.

Ungnádot, Székely Mihályt, Nyári Pált s többeket, hogy vigyázzanak a Báthoryak törekvéseire (még akkor nem tudta a fejedelem gyászos sorsát), nehogy azok a törökkel s tatárral egyesüljenek s nehogy a török felé eső végvárakat, Lippát, Jenőt elfoglalják. Követet készűl küldeni a pápához, hogy magát kimentse, szintűgy a lengyel királyhoz, hogy a Báthoryaknak segítséget ne adjon.¹⁾

Mihály vajda is, a mint kinyugodta győzedelme s uralomra jutása első mámorát, sietett felfogni a levelezés elejtett fonalát a császár-királylyal. November 4-én indítja futárját s első nagyhangú levelét Rudolffhoz, hogy „ime megboszúlta felséged magát *általam* az erdélyiektől s főkép fejedelmeiktől szenvedett annyi sérelemért.“²⁾ Tüstént tudatta diadalát Bástával s a magyarországi birtokain künn lévő Bocskayval is, a kik, a mint láttuk, rögtön fel is kerekedtek. Ugyanakkor (nov. 4.) országgyűlést is hirdet „tizenötöd napra“ (nov. 20-ra) Gyulafejérvárra.³⁾ S üres pénztárát a városokon zsarolt kölcsönökkel, a szebeni csatában elesett nemesek s a menekültek vagyonának lefoglalásával igyekezett megtölteni.⁴⁾

Mihály vajda az országot ravaszsággal és karddal

¹⁾ *Rudolf levele Mátyás főhgyhez* Pilsenből nov. 17-éről. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

Rudolf Bástának (november 17.), hogy a lehető gyorsan siessen Erdélybe hadaival s ne nyugodjék addig, míg főképen „die Bathorische faction gedempft und getillt sey.“ Vigyázzon, nehogy a törökkel s tatárral egyesüljenek s nehogy a török felé eső végek, a Báthoryak, vagy más ellenség kezébe jussanak, hanem azokat, mihelyt alkalom lesz rá, foglalják el s német őrséggel s megbízható kapitányokkal lássák el. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

Rudolf Ungnád Dávidnak (nov. 17.). Bástával, Székely Mihálylyal és Nyárával arra ügyeljen főképen, hogy a Báthoryak össze ne szedődhessenek, s hogy Lippát s a többi végeket el ne foglalják. A vajdához siessen s tudja meg tőle, hogy (a király) részéről mit ígért a székelyeknek és szászoknak s tegyen azokról jelentést. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

Ilyen értelemben írt a király (mint levelében említi) Székely Mihálynak és Nyárinak is.

Rudolf Bástának november 29. (A bécsi csász. és kir. államlevéltárban Hung.)

²⁾ *Mihály v. levele Rudolffhoz* november 4. Gy.-Fejérvárról: „Vindicavit tandem aliquando Mtas Vra nescio an a Transylvanis, vel a principibus potius Vrae Mti et toti Anstriae domui toties illatas iniurias, per me 28. praeteriti mensis ferro.“ stb. (Közölve az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 415. l. és *Hurmuzaki*: Documente 339. l.)

³⁾ Mihály v. országgyűlésre való meghívója közölve az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 416. l.

⁴⁾ November 3-án írja a szászvárosiaknak: „Kegyelmeteket szeretettel kérem, hogy kgtek énnekem ez mostani szükségemre *adjon ezer forintot kölcsön*.“ (Eredetije a nagyszebeni levéltárban No. 1407.) Így ír Kolozsvárnak. Besztereczenk 6—5000 frtért. (Ld. az *Oklevéltárban*.)

hódította meg, — ravaszsággal s ha kell karddal akarta azt megtartani; de megtartani minden áron, az volt fő törekvése. *A császár helytartójának és főkapitányának* írja magát s szép szóval legkevesebbé sem marad adós, mert hisz most még nem szakíthat a császár-királyllyal, sok szép pénzt is remél tőle; de hol a fejedelmi jogok gyakorlásáról van szó, ott nem kérdez senkit, ő a teljhatalmú úr, ura életnek és halálnak, — nincs előtte szent, sem törvény, sem előjogok, — a kiváltságukra hivatkozó rendeknek azt mondja, kardjára ütve: „*ez a ti kiváltságotok!*“

Ungnád november 6-án Szathmárról még egész elragadtatással ír róla a királynak, magasztalja kitűnő hűségét, melylyel nagy jutalomra tette magát érdemessé: sokkal méltóbb volna — úgymond — az aranygyapjúra és más kitüntetésekre, mint volt az esküszegő Báthory Zsigmond.¹⁾ Alig pár nap múlva (nov. 20-án) *Forgách* Zsigmond már másképp vélekedik: „*bizony csuda ember — írja — nem tud ember mint elfordulni beszédén, mindenfelé egyaránt jó szót, reményeket ad.*“²⁾

A király magyarországi hívei közül novemberben megfordul udvarában Bocskay, Ungnád, Forgách Zsigmond és többen. Ezek tanúi voltak, a mint a hozzágyűlt nemeseket a maga és fia hűségére esküvel kötelezte le, — a mint a „Részek“ várait magának igyekezett megszerezni, versenyezvén ebben a király embereivel, — a mint a nemesek jószágait kénye-kedve szerint foglaltatta le s adományozgatta embereinek, — a mint a városokat sarczoltatta: s mindezt a király tudta és megkérdése nélkül.

Bocskay Rudolphhoz intézett november 16-iki jelentésében már élénken figyelmeztet a gyanút keltő jelekre, melyekből a királynak nagy kellemetlenségei származhatnak; tanácsolja, hogy jó lesz mihamar gondoskodni Erdély kormányzásáról.³⁾ Forgách is belát a vajda lelkébe

¹⁾ *Ungnád, a királynak* Tasnádról november 6. Többek közt: „und haben wir uns hoch erfreut, dass der Michael vajda in seiner patent . . . sich Ew. May. rath u. statthalter in Siebenbürgen, auch general-veldobristen nennet.“ Még ekkor azt hitték Ungnádék, a mint e leveléből látszik, hogy mindkét Báthory Huszt felé menekült. (Eredetije a bécsi titkos levéltb. Hung. Ld. Oklevéltár. Kivonatok.)

²⁾ Közölve az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 425. l.

³⁾ *Bocskay* jelentése nov. 16. „ex possessione Kemer“: *Cum signa ejusmodi sint, unde maximum suae Mtis s. incommodum, ac reipublicae christianae*

s jellemzően festi őt (november 20-iki levelében), hogy „napról-napra feljebb néz s maga sem tudja mit kellessék művelni, — szóval azt mondja, hogy a császárnak ő felségének vette meg az országot, de cselekedettel contrariumot jelent, . . . mint örökös fejedelem úgy bír mindennel, sőt annál keményebben.“

Ily viszonyok között, természetes, hogy az erdélyiek elkeseredése is nagy volt; arra fakadtak, hogy „bátor egy kemenczefűtőjét küldené ő felsége, mégis inkább szolgá'ának annak, hogysen mint ennek.“¹⁾

Jellemző a vajdára az is, hogy midőn a császár nevével takaródzik, ugyanakkor a törökkel is fentartja az érintkezést, sőt azzal ámitja a hozzá jött csauszokat, mintha a szultán számára hódította volna meg Erdélyt. A temesvári basa követjét gazdagon megajándékozza s kérkedve mondja neki: ládd régi kívánságtok szerint meghódítottam a hatalmas császárnak (t. i. a szultánnak) Erdélyt.²⁾

Igy állottak az ügyek, midőn az országgyűlés nov. 20-án megnyílt. A törvényczikkeket természetesen a vajda diktálta, a rendeknek csak bele kellett nyugodniok, hogy „az úristen, kitől minden birodalmak és fejedelemségek vagynak, Mihály vajdát rendelte fejedelmükké“ — s megszavazniok az adót, kapuszám szerint hat forintot.³⁾

Az országgyűlés folyamán az egybegyűlt összes rendeket feleskette a maga hűségére.

Az eskü formája ez volt: Én X. Y. esküszöm az élő istenre, ki atya, fiú, szentlélek, hogy én a római császár ő felségéhez és erdélyi kormányzójához, Mihály vajdához hűséges és igaz leszek, barátaiknak barátja, ellenségeiknek ellensége leszek és bármit hallok ő ellenök, Nagyságodnak megjelentem. Isten engem úgy segéljen.⁴⁾

detrimentum oriri possit, in tempore suae Mti s. de statu et gubernatione Transylvanica providendum est. (Szilágyi: Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 422. l. és Hurmuzaki: Documente III. k. 352. l.) Bocskay nov. 16-iki levele Barvitiushoz az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 416. l. Hurmuzakinál III. k. 355. l.

¹⁾ Erd. O.-gy. Eml. 426. l.

²⁾ Ugyanott: 424. l. „Captivorum Turcarum pedibus ferra, ac compedes adimere jussit, iique libere Albae Juliae incedunt. Adest quoque apud ipsum chlausius legatus Turcarum, cui manifesto dixit: *en — inquit — quod vos a multis temporibus optastis, vides cuiusmodi regnum potentissimo imperatori subiugarim.*“

³⁾ Az országgyűlés végzése közölve az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 431. l.

⁴⁾ Az esküt magyarul tették le, de reánk latin fordításban jutott el, Darahi János id. jelentésében. (Hurmuzaki III. k. I. r. 431. l.)

A tanácsúrnak esküje azzal a hozzáadással pótoltatott, hogy igaz tanácsadást is fogadtak a császár- király és a vajda irányában.

Az eskületétel után nevöket is aláírták és pecsétjeikkel megerősítették.

Megeskette a székelyeket is a császár, önmaga és fia Petrasco vajda hűségére. — Viszont ő is megesküdött a székelyeknek, hogy ígért szabadságukban őket állandóan meg fogja tartani.

A székely székek élére aztán tüstént kapitányokat rendelt saját zsoldosai közül, és pedig Hamar Istvánt, Makó Györgyöt és Gergelyt, Székely Pétert, Maróczy Albertet, a kik máskülönben nemesek voltak; s kiadta általuk a rendeletet, hogy egy részük lovas szolgálatra (a lófők), más részük gyalog puskásokúl (a pixidariusok) mindig készen álljon, hogy bárhová parancsolja, késedelem nélkül indulhassanak.

Az ország összes rendeinek eskületétele után a nemeseknek, a városoknak és falvaknak (amennyiben kívánták) védlevelet adott a zsákmányoló katonák jogtalanságai ellen.

Kívánták az ország rendei azt is, hogy a vajda is esküdjék meg az ország törvényei megtartására. A mire ő nagy nehezen ugyan, de mégis rászánta magát. Esküformája, a mit a rendek küzött elmondott, ilyen formán hangzott:

Én Mihály, Havaseli Oláhország vajdája, ő cs. kir. felségének Erdélyben kormányzója, esküszöm az élő istenre, ki atya, fiú és szentlélek, Isten szent anyjára, a 12 szent apostolra, a szent keresztre és a szent sacramentumra, hogy én az országot régi jogaiban, adományaiiban, melyet szt. András király óta a mai napig nyert — Zsigmond fejedelem adományait kivéve — megtartom, a katholikus, lutheranus és arianus hitet az országban megtűröm.¹⁾

Azután az ország legfőbb várai őrzését oláh kapitányokra bízta, a magyar urakat inkább maga körül, a tanácsban s udvari szolgálatra alkalmazván.

Igy készítette elő Mihály vajda erdélyi uralmát, melyről a császár- király javára lemondani esze ágában sem

¹⁾ Darahi János jelentésében, ki ezeknek szem- és fültanúja volt. *Hurmuzaki Documente* III. k. 1. r. 432. l.

volt, sőt örökössé óhajtotta azt tenni utódaira nézve is. Erre célzott azzal, hogy a székelyeket fia Petrasco hűségére is feleskette.

Csak az nem jutott eszébe a vajdának — a mit legújabbán az oláh nemzetiségi agitátorok szeretnének neki tulajdonítani — hogy az oláh nemzetiségi eszmét proklamálja, ilyes valaminek nyomát sem lehet találni az ő intézkedéseiben.

Balcescu román történetíró maga is úgy tudja ezt s ez országgyűlésről emlékeztén, felrója Mihály vajdának, hogy nem gondoskodott az erdélyi oláhok felszabadításáról, s így hűtelen lett missiojához s megérdemelte bukását, mert nem volt jobb alkalom soha — úgymond — az erdélyi oláhok felszabadítására, mint éppen akkor, a mi által megingathatatlan talajt készített volna elő erdélyi uralodásához (?) Balcescu egyszersmind csudálkozik a felett, hogy nem oláhokkal vette magát körül az ország kormányzásában.

A vád utóbbi pontjára megfelel Teutschlaender (ugyanaz a Teutschlaender, a ki magyar chauvinismust emleget, tehát korántsem eshetik abba a gyanúba, mintha a magyaroknak kedvezni akarna) s ő azt mondja, hogy sem a vajdának magának, sem pedig oláh tanácsosainak, bojárjainak nem volt semmi államszervező és kormányzó tehetsége. — A győző mélyen alantabb állott e tekintetben a legyőzötteknél. Hogy az ország-kormányzás komplikált gépezete működhessék, kénytelen volt a vajda magyarokat alkalmazni. Belátta, hogy saját fajrokonaira vajmi keveset számíthat, hogy növelhetik seregét, de államhivatalok betöltéséhez nincs tehetségük, mert politikailag éretlenek. Sőt nem is találjuk, hogy politikai jogokra a vajdánál igényt támasztottak volna.¹⁾

¹⁾ *Teutschlaender*: „Michael der Tapfere“, 139. l. Dass Michael bei seiner Eroberung Siebenbürgens eine nationale Mission im Auge gehabt, lässt sich aus den Thatsachen nicht ableiten. Gesetz aber, dass er sich ihrer bewusst war, so lag es nicht in seiner Macht, dieselbe zu erfüllen. Ihm selbst, sowie seinen walachischen Rathgebern fehlte es an der dazu erforderlichen Bildung, an staatsmännischer, organisatorischen Befähigung. *Der Sieger stand in dieser Beziehung tief unter dem Besiegten* Ausserdem konnte er bei seiner natürlichen Klugheit sich der Einsicht unmöglich verschliessen, dass von Seiten seines Volkes auf eine wesentliche Hilfe nicht zu rechnen war. Er hätte sich desselben wohl bedienen können, um seine Armee zu vergrössern, aber nicht, um es an Staatsgeschäften theilnehmen zu lassen, wozu dasselbe, *weil politisch nicht reif*, kei-

Arra pedig, hogy miért nem szabadította fel Mihály vajda az erdélyi oláhokat a jobbágyság alól? egyszerűen azt felelhetnők: nagy tévedés Balcescutól, hogy az 1848—49-es idők szemüvegén keresztül akarja megítélni a harmadfél századdal azelőtt való állapotokat, — a midőn pedig nemcsak Mihály vajdának nem jutott eszébe jobbágyokat felszabadítani, de a kerek föld egyik halandójának sem; sőt magoknak az erdélyi oláhoknak eszök ágában sem volt, hogy kérjék a jobbágyi kötelekek szétszaggatását.

Az pedig, hogy Balcescu mégis oláh nemzetiségű missiot akar Mihály vajdának tulajdonítani (habár fel is rója neki, hogy hűtlen lett missiojához), ép olyan képzelődés és történetírói fictio, mint a milyen a római eredet, az egyenes leszármazás, a Dáciában való őslakozás (a continuitás) meséje. — Nemzetiségi kérdéstről — mai alakjában — annak a kornak sejtelve sem volt. — Különben elég csak egy tekintetet vetnünk a vajda hadseregére, mely Kelet-Európa mindenféle nemzetiségéből volt összetákolva, hogy önkénytelenül kérdezzük: hát ez az az oláh nemzetiségi missionárius hadsereg?! Elég tudnunk azt, hogy erdélyi hódításának és uralmának legerősebb, félrevezetett támogatói a székelyek voltak: hogy meggyőződünk a nemzetiségi czélok és törekvések képzelődésének absurd voltáról.

A Mihály vajdának tulajdonított oláh nemzetiségi missio tehát nem egyéb, mint XIX-ik századi visio.

*

A míg Mihály vajda erdélyi uralmának biztosításán és állandosításán fáradozott, a prágai és bécsi császári udvarban azon törték a fejöket az államférfiak, hogy mi történjék most már a leigázott, a meghódított Erdélylyel?

Ez volt a császári udvarban a kérdések kérdése. Ez foglalkoztatta a császárt, a főhercegeket s a tanácsosokat mindenfelé. Véleményadásra szólíttattak fel e felől a király legbefolyásosabb magyarországi hívei is. *Elvileg* hamar megállapodásra jutottak, hogy Erdély egy *helytartó* vagy *kormányzóra* fog bízni, de *valóságban* oly lassan haladt a dolog, hogy a vajdának elég ideje maradt, hogy ott magát jól megfészkelje.

nerlei Befähigung hatte. Wir finden auch nicht, dass es Ansprüche auf politische Rechte bei Michael geltend gemacht habe. stb.

De mi történjék Erdélylyel a helytartó kinevezéseig? kérdi Rudolf még nov. 17-én is Mátyás főhercegtől. Hát még aztán az a kérdés: ki legyen az erdélyi helytartó? az okozott még nagy fejtörést. Mihály vajdára félve gondoltak. Előszóliásuk talán ismét a sokat utaztatott Miksa főherceget (a kit elindítottak egyszer Lengyelországba s volt is névleg „választott lengyel király“, tényleg elfogott trónkövetelő, — másodszor elküldötték Erdélybe, de mielőtt csak színét is látta volna kijelölt kormányzóságának, vissza kellett térnie); vagy tán egy harczedzett tekintélyes magyar emberre bízzák a fontos méltóságot?! Ilyet csakugyan keresve sem találtak volna alkalmasabbat, mint a török háborúk ünnepest bajnokát, a combinációba vont Pálffy Miklóst.¹⁾

De az Erdélyből szállingózó hírek hamar felköltötték az aggodalmat, hogy az alig fog oly könnyen, oly símán menni, mint a hogy szeretnék, s a hogy eleinte gondolták. Alig hogy elhangzottak az öröm-lövések, gyanús hírek érkeztek a prágai udvarba a vajda felől, a ki keresztülhúzza az udvar minden számítását. Ő maradni akart Erdélyben s maradt is; nem várta, hogy kinevezzék kormányzóul, kormányzott ő a nélkül is.

Az államtanács Prágában mindjárt Erdély elfoglalásának hírére tárgyalás alá vette az ország kormányzásának ügyét. A nov. 16-iki előterjesztésben határozottan kimondják, hogy *Mihály vajda minélelőbb haza küldendő s kormányzót kell kinevezni. Miksa főhercegre vetik tekinteteket, talán megnyerhető lenne ő — irák — bizonyos feltételek mellett kormányzóul.*²⁾

Bocskay már nov. 7-én sürgeti, hogy ő felsége egy főtekinélyű embert küldjön minélelőbb Erdélybe. Nov. 16-ki jelentésében ő is élénken figyelmeztet a jelekre, melyekből semmi jót nem jósolhat, s csakis veszélyt lát ő felsége s a keresztyénség ügyére, a minek eleibe vágni egyedül a kormányzó gyors kineveztetésével lehet. A vajda — úgymond — (a ki egyáltalában nem tejszik a pápai követnek sem) már is messze ment: felvette a *kormányzó és helytartó* czímet, a székelyeket önhatalmúlág felszaba-

¹⁾ *Engel J. Chr.: Geschichte des Ungarischen Reiches IV. k. 280. l.*

²⁾ *A titkos tanács előterjesztése nov. 16-áról a bécsi cs. és k. államlth. Hungarica o.*

dítván, nemcsak ő felsége, de a saját, *sőt fia hűségére is* feleskette; birtokokat adományozgat; az országgyűlésre meghívta a magyarországi Részek-et is; a „végek”-et pedig, Kővárt, Husztot és a többit, minden áron elfoglalni törekszik; emberei pedig az országban irtózatot rablást s gyilkolást visznek véghez.¹⁾ Nem csuda azért, ha Erdély epedve várja a kormányzó kinevezését és beküldését.

Istvánffi Miklós véleménye szerint: tény, hogy a vajda kockázatnak tette ki magát Erdélyért s azért meg is jutalmazandó, de nem minden szavát kell azért készpénzül venni; ő rá is illik a példabeszéd, hogy *nem fázik annyira, mint a hogy reszket*. Nagyon megfontolandó, reá bízzák-e Erdély kormányzását; az is nagyon kérdéses, megtudná-e védeni háború esetén mindkét tartományt?²⁾

Gróf Zrínyi György véleményét Erdély felől 12 pontban terjeszti elő. Szerinte négy, harcban jártas katonai parancsnok volna Erdélybe küldendő, a kik a tartomány közigazgatását vezetnék; az erdélyi várakat és a végeket német gyalogsággal s magyar lovassággal lássák el s általában Erdélybe minél több katonaságot küldjenek. Mihály vajdát méltónak itéli nemcsak a megillető pénzsegélyre, de szép ajándékokra is, hogy jó szolgálatban tartassék jövőre is. A székelyeknek régi szabadságuk adassék vissza s fegyverezzék fel őket. A harcban elfogottak s a Báthory-pártiak iránt is legyen ő felsége kegyelmes, mert hisz urok mellett kénytelenek voltak fegyvert fogni.³⁾ stb. stb.

¹⁾ *Bocskay* nov. 16. jelentése közölve az Erd. O.-gy. Eml. és Hurmuzakinál, id. h.

²⁾ *Istvánffi* véleménye *Mátyáshoz* (Datum in Vinicze 13. Dec. 1599.) „Non tantopere algere, quantum tremere existimandus est (Michael Vaivoda) stb. (Közölve az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 455. l.)

³⁾ *Gróf Zrínyi György véleménye* az Erdély felől hozzá küldött pontokat illetőleg, *Mátyás főhöz*, Csáktornáról dec. 12-én (1599.).

Ezekből a pontokból látjuk azt is, mik lehettek a kérdések, melyekre *Mátyás* főhő első tanácsosai véleményét kikérte.

A 12 pont rövid tartalma:

1. A harcban elfogottakat megbüntetheti ő fge, de méltányos azt is tekintetbe venni, hogy azok urokért kénytelenek voltak harcolni, s hogy inkább kegyelmesség által tarthatók meg jövőre jó szolgálatban.

2. A kolozsváriak, igaz, hogy sokat ártottak hűtlenségükkel, de jövőre inkább kegyelem által biztosíthatók.

3. Mind Kolozsvár, mind a többi városok pénzbírságra büntetessenek.

4. A tatár kánt ezélszerű ajándék által megnyerni.

5. „*Dignus est Michael vajvoda Transalpinus meo iudicio non tantum sumptum, quem sustinuit, recipere, sed etiam honorario aliquo munusculo augeri, ut et is ad maiora officia praestanda animum hilarior adjiciat et reliquos ad virtutem accendat.*“

Básta véleményében egészen körülírja a jövődöbeli kormányzó elé tűzendő jogokat és köteleességeket. Szerinte a leendő kormányzó, a tizenkét tanácsúr s mind a három rend személyenként tegye le a hűségesküt ő felségének s adjanak reversalist, hogy a letett esküt híven megtartják és a töröknek semmiben és semmikép sem lesznek segítségére. A kormányzó a főnhatóság elismerése végett fizessen némi csekély évi adót. A várakat saját és az ország költségén egymás után építse ki, szerelje fel. Ő felsége kiváltság-levelei, melyeket a százszoknak és városoknak adott, maradjanak érvényben. A kormányzó a magyarországi Részek-hez, u. m. Máramaros, Szilágy, Közép-Szolnok és Bihar-vármegyékhez s az ottani várakhoz, úgyszintén az Erdélyben építendő erősségekhez (mint pl. Szamos-Ujvárhoz) semmi jogot ne formáljon. Ő felsége a pénzügyet, a bányászat kezelését magának tartsa fel; minden pénz az ő neve alatt veressék s a bánya-tized fele őt illesse. Mária Krisztierna erdélyi birtokait háborítatlanul bírhasssa. A törökkel az illető kormányzó tárgyalhasson ugyan, de úgy, hogy ő felségének teljesen szabad kéz hagyassék s a törököt se katonával, se hadiszerral, vagy élelemmel ne segítse.¹⁾

6. A katonák a háború tartamára havi zsolddal lennének ellátandók — és csak annyi katonaságot tartsanak, a mennyit fizetni tudnak. Azok a török sűrű becsapásai közben nem csekély kárt tehetnének a törökben, hogyha a végvárakig kivonatnának.

7. A kozákokat is jó volna hópénzzel megtartani, mert jó katonák s nagy havi zsoldot nem igényelnek.

8. „*Siculi antiqua libertate donati, quoniam ipsorum militia magnum in Transylvania, adfert emolumentum, tenentur quidem antiqua lege militare, sed certum est, eos armis necessariis non per omnia esse instructos: itaque etiamsi non poterit pro ipsorum voto, attamen ut arma postulata pro ipsorum pecunia ipsi sensim suppeditentur, imprimis necesse est.*“

9. Nagyon szükséges volna, hogy magyar lovassággal és német gyalogsággal látatnának el az erdélyi várak és a végek és pedig mihamar, hogy az azoktól való félelem által az erdélyiek engedelmességre és hűsége szoríttassanak.

10. „*Ut quatuor militum tribuni et capitanei . . . qui rite omnia administrant, in Transylvaniam mittantur, requiritur publico ejus regni bono.*“

11. Ő fge bölcsesége legjobban fogja tudni mindenekre nézve, hogy mit kell tenni.

12. „*Potest quidem consilium cum Moldavorum et Polonorum praefectis Michael vajvoda communicare, viresque conjungere, et eos huc inflectere, si modo turbae vitentur magnae, bello enim Turcam et Polonum simul eodemque tempore petere, haud tutum esse judico. Nihilominus si rei gerendae tempus et occasio offeret, eam arripiendam censeo.*“

Eredetiye a bécsi cs. és k. hadügymin. „Kriegsregistratur“-ában (1599. 50. sz. a.; — Hurmuzaki kiadta id. m. III. k. 381. l.)

¹⁾ *Básta* véleménye („furschlag“) Erdély biztosítása czéljából (1599. nov.) (valószínűleg Mátyás főhhez.) (Mátsolat a bécsi cs. és k. hadügymin. registratúrájában 1599. nov. csomag 74. sz. a.)

Az erdélyi ügyben mindegyre érkeztek a vélemények, november s deczember hó folyamán másfelől is, így a szepesi kamarától, Rákóczi Zsigmondtól s másoktól.¹⁾

De mindezek csak légvárak voltak, melyek csakhamar magoktól összeomlottak. Erdélyen *kivül* hiába alkudoztak a medve bőrére, *ott benn* Mihály vajda volt az úr. A jelenségek pedig, melyek arra mutattak, hogy úr is akar ott maradni s a király nevével csak takarózik, s eszközül használja saját önző céljaira, mindig sűrűbben és világosabban mutatkoztak. A király hívei közül, a kik udvarában megfordultak, mindenik fedez fel valami gyanús jelt, így Boeskey, Rákóczi Zsigmond, Ungnád, Melith Pál,²⁾ s maga a pápai követ is.

A gyanakvók között a leghatározottabb *Básta György* a felső-magyarországi hadak főkapitánya.

Básta az első percztől nem bízik a vajdában, eleitől fogva kételkedik hűségében.³⁾ Mihály vajda is hamar átlátja, hogy két éles tör nem fér meg egy hüvelyben. A két nyers természet között a versengés és gyűlölet lángja mihamar lobot vetett. Mihály vajda tisztában volt a helyzettel, világosan látta, hogy Básta az ő vetélytársa, hogy neki jutott az ellenőrző szerep, mihelyt Kassáról megindult s Erdély határán teremvén a király hűségére hódoltatta a végvárat. A vajda nem is titkolta e felett bosszúságát. November 11-én egész méltatlankodással ír a kapitánynak, hogy mit keres az erdélyi végekben, *segélyére szükség nincs*, — úgymond — *ha akkor nem jött, mikor kellett volna*. Hallom, hogy seregével felkerekedett s most itt pusztítja az ő felsége tartományát, foglalatván a várakat s végházakat; a tartomány immár meghódolt ő felségének s itt vagyok én (teszi hozzá önérzetes nyomatékkal), azért

¹⁾ A bécsi hadügyminiszterium registratúrájában 1599-iki 50. sz. a. feljegyzés szerint *Rákóczi Zsigmond* is benyújtotta véleményét Munkácsról decz. 10. kelettel. (Ez ismeretlen.) Az ott szintén említett szepesi kamaráé kiadva az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 450. l.

²⁾ *Melith Pál* levele szerint, Tasnádról 1599. nov. 14.: Székely Mózesről, Ravazdi Györgyről s többekről, kikről nem tudják, hogy hol van, az a hír, hogy a csatában kellett elesniök stb. Nekem nem tetszenek az erdélyi dolgok semmikepen sem. (Másolat a bécsi csász. és kir. hadügyminiszterium ltban. 74. cs. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

³⁾ *Básta, Mátyás főhagnek* Tokajból november 5. írt levelében már ki van fejezve a gyanú. (A bécsi titkos ltban.)

nem illik, hogy a tartomány pusztítassék, vezesse tehát vissza seregét.¹⁾

Bástának ez az „uralkodói hangon írt levél“ szöveget ütött a fejébe s szörnyen sértette; — sietett is mindjárt felküldeni Mátyás főherczegnek, hozzátevé, hogy íme, nem hiába sürgette a hadakat. Szememre veti — mondja Bástá — mintha nem jelentem volna meg, midőn segítségre szólított fel, pedig sem Erdélybe ütése előtt, sem azután egy árva betűt sem kaptam tőle; nem gondolhatok mást, mint hogy közzellétem terhére van. Belátom, hogy ő felségének érdekében áll, hogy összeütközésbe ne jöjék a vajdával s daczára ennek a legnagyobb bonyodalmak előtt látom magamat. A vajda kétségen kívül erősen rajta lesz, hogy a végekből távozzam, de azt ő felsége kárára tehetném csak s így tenni semmikép sem fogom, ha csak ő felsége, vagy fenséged nem parancsolja. Míg erre választ nyerek, megpróbálom szavakkal tartani a vajdát.²⁾

Bástá nem is engedett, sőt még közelebb ment, egész Szilágy-Somlyóig, hogy ott várja meg a november 20-ára hirdetett országgyűlés kimenetelét, hogy közzelléte által a király hívei bátorságot nyerjenek s „az oláh“ is inkább féken tartható legyen, ha netán valamiben mesterkedni merészelve.

Igy a vajda s a felső-magyarországi kapitány között a vizsály magva jó eleve el volt hintve s az megtermé

¹⁾ *Mihály v. Bástának Gy.-Fejérvárról 1599. november 11. Intelligimus, quod Dñio Vra m. eum copiis suae Mtis egressa sit, atque nunc hanc suae Mtis ditionem vastet, arces, castella occupando Auxilium Magnificentiae Vrae nunc non requiritur, siquidem antea non venit, dum requirebatur. Qua propter Magnam Vram amice petimus, ut copias suas remittat, ne hanc suae Mtis ditionem adhuc magis opprimant“ stb. (Hurmuzaki: Documente III. kötet 351. lap.)*

²⁾ *Bástá, Mátyás főherczeghez Szilágy-Somlyóról 1599. november 18. Hoch von notten sey volkh u. gelt herein zu schicken (t. i. Erdélybe), dardurch allem unfall, so sich zutragen möchte, zubegegnen, u. rath zu schaffen Sintemall alle stundt die suspetti u. verdächtigkeiten waxen u. zunemben. Inmassen dann Ew. f. Durchl. sonderlich aus dem fast imperiosischen schreiben, so mir obberürter Wajvoda yeczo gethan, mit mehrern gn. zu ermassen. Darinnen . . . anders nichts zuvermuten, als dass ime mein gegenwart, oder hiesein missfellig u. fastidi gebere. Wiewohl ich dann selbst erkenne, wie hoch Irer k. Mey. damit gedient, oder angelegen, damit ich mit ime nicht abtosse, yedoch befinde ich mich hierdurch in einem eusseristen labyrintho. Dann auser alles zweifels wirt er starkh drauf behorren in wollen, ich sollte mich von dieser granicz hinweg machen, ich aber . . . bin ganzlich des willens dasselbe nicht zuthun, ausser u. ohne ihrer k. May. oder Ew. f. Durchl. ausdrücklichen, geschäfts u. verordnung, . . . inmittls gedenklich inne mit worten zuspeisen, so vill mir möglich sein wirt. (Eredetije a bécsi csász. és kir. államlevéltárban Hungarica o. Ld. Oklevéltár.)*

továbbra is keserű gyümölcseit. A viszony közöttük mindinkább elmérgesedett.

Básta belátván a kalandor kártyáiba, nagyon radikálisan akart fellépni. Mátyás főherczegnek november végén azt tanácsolja, hogy lépjenek fel fegyverrel „az oláh“ ellen s vessék ki Erdélyből. De a király, kapitányának emez ajánlatához — tudván úgy is, hogy Básta a vajda iránt soha jó szívvvel nem viseltetett — nem volt hajlandó beleegyezését adni, mert a vajda, bár némely tette gyanús, eddigelé nyíltan ellenségnek még nem mutatta magát s mert az olyan vállalathoz sok pénz és katona volna szükséges.¹⁾

A gyűlölség a két zord harczos között hova-tovább új-új tápanyagot talált. Így pl. Mihály vajda Magyarországon zsoldosokat kezdett toborzani s Básta betiltotta. Erre a vajda bevádolta őt (deczember 21-éről keltezve) a király előtt, hosszú lajstromát számlálván elő a kapitány hűtlensége bizonyítékainak, kérvén egyszersmind egy bizalmas, meghitt ember hozzáküldését, a ki előtt Básta árulását teljesen felfedje, hadd lássa meg ő felsége „*minémű hív szolgálja legyen Básta György.*“²⁾ Bástának ez füléhez jutott s decz. 31-én Carlo Magnot, a király legelőször Gyula-Fejérvárra küldött követét (a cseh postamestert) kéri fel levélben, hogy szólítaná fel az „oláh“-ot az ő nevében, hogy bizo-

¹⁾ *Rudolf Mátyás főherczegnek*, Pilsenből 1599. deczember 6. Básta kíváncsalmait megértettem -- írja -- Fgdnék deczember 2-iki leveléből. De mivel a vajda eddig magát nyíltan ellenségnek nem mutatta, habár némely tette gyanús is, — nem látjuk be, hogy valamit erőszakkal tehetnénk ellene, főkép mivel ahhoz sok pénz és nép kellene. Azért tanácsosabb várni, míg az országgyűlésről s a vajda más tetteiről biztosabban hallunk, — *Bástát pedig, a ki különben is a vajda iránt soha jó szívvvel nem viseltetett, kíváncságával simán el kell utasítani.* Az erdélyi kormányzóság betöltését illetőleg kérem Fgdn véleményét. (A bécsi cs. és kir. államlevéltárban, Hung. — Hurmuzaki III. 373.)

²⁾ *Mihály v. a királynak Gy.-Fejérvárról 1599. decz. 21.* „... Básta György az mint eszembe veszem, mind ellenem törekszik Hogy immár ez országban benn voltam, Básta Györgyhez bocsáttam embereimet, kik által hívatám, hogy segítségemre jűjön el, avagy népet adjon, de akkor is semmiképen el nem akart jűnni, sem segítséget nem akart küldeni. Azután hogy az országot fgd számára recuperáltam, és az városokat és az egész országot fgd számára megeskűdtettem, felkőlt Básta György Bocskay Istvánnal, nagy haddal jűvén, és Erdélynek egy darabját mind elpusztították és semmivé tőtték Emberimet bocsáttam vala az fgd pénzével népet fogadni és keresni az fgd országában, de Básta György abban is ellentartó lévén, elűzte emberimet, és nem engedte ezt Mind meg nem írhatom, hanem akarnám, hogy fgd egy meghitt emberét bocsátaná hozzánk, kinek minden dolgokat eleiben adván, fgdnék referálna, abból megítélhetné fgd osztán minémű hív szolgálja fgdnék Básta György stb. (Egész terjedelmében ld. Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 461. l. és Hurmuzakinál: Documente III. k. 390. l.)

nyítsa be az ellene emelt vádakat s mutassa elő, az ő (Básta) állítólagos áruló-leveleit.¹⁾

A két legfőbb szerepvívőnek ilyen mérvet öltött, elkeseredett gyűlölsége nem lehetett jó következménnyel a király ügyére, de nem magára a vajdára sem: *utoljára is éppen ez vált reá nézve végzetessé.*

Különben a végekben levő királypártiak között sem volt meg a kellő egyetértés: Básta s Ungnád (a királyi biztos) viszálya is — mely egy év múlva, midőn 1600 őszén együtt voltak Erdélyben, annyira elmérgesedett — szintén innen datálódik.²⁾

¹⁾ *Básta levele, Carlo Magnohoz.* Di Schulles (= Szölös), l'ultimo di X-bre 1599.) „Ungnad mi serive, che il Vaivoda habbi aleune lettere mie preiudicabili al servizio di Sua Maesta . . . Vostra Signoria dunque per farmi favore solliciti il Vaivoda, che mostri dette lettere, accio si conosca ò la colpa, ò la innocenza mia.“ Hurmuzaki: Documente III. k. 406. l.

²⁾ *Basta levele Székely Mihálynak.* Szölös, 1599. decz. 31. „Credo, che Vostra Signoria haura homai inteso le differenze nate tra il signor Ungnad et me.“

Ungnád a császárnak 1600. jan. 7. írott jelentésében panaszkodik Básta ellen, hogy a nemesek házaiba is közkatonákat szállásoltat. — *Jauuár 9-iki* jelentésében, hogy Básta ellene gyalázó leveleket írogat. (*Hurmuzaki* IV. k. 1. r. 10. és 14. l.)

X.

A prágai udvar határozatlansága. — Királyi biztosokat neveznek ki Erdélybe. — Első jelentéseik (Szathmárról) a vajda felől. — Báthory Zsigmond s a lengyelek hadi készülétei. — Huszár István küldetése Zsigmondtól Bocskayhoz. — Básta zsoldosai féktelensége. — Az oláhok Erdélyt mind jobban megszeretik. — Farsangi ünnepélyek. — Mihály vajda Moldva elfoglalását tervezi.

A prágai udvar magatartását Mihály vajdával s Erdélylyel szemben mindvégig a határozatlanság jellemzi. Húzzák-halasztják a legfontosabb ügyek elintézését is, nincsenek tisztában, hogy mit tegyenek. A régi átok, a késedelmezés, folyton-folyvást ott kísért erdélyi politikájok felett. — Sok beszédnek sok az alja. A nagy tervezgetés Erdély miként kormányzása felől füstbe ment. Kormányzót nem mertek kinevezni, mert mihamar észre kellett venniök, hogy nyakukra növeszték a vajdát. Eszközül szánták Erdély meghódítására s íme arra ébredtek, hogy versenytárssá lett a szép ország bírásáért. A hű szolgál, a szövetséges dicsfényéből az ellenség, a magának hódító harcos sötét alakját látták mindinkább kibontakozni. Mit tehettek tehát?! Húzták-halasztották a végleges elhatározást, a kormányzóság rendezését: tett helyett egyelőre a szóhoz, a diplomaciához folyamodtak.

Rudolf 1599. decz. 6-án két *királyi biztost* nevez ki: báró Ungnád Dávidot és Székely Mihály szathmári kapitányt. Utasításul adja, hogy siessenek Erdélybe a vajdához, vigyék meg szerencse-kívánatát az ország meghódításához, biztosítsák atyai jóindulatáról, szerezzenek biztos tájékozást az erdélyi viszonyokról, tudósítsanak szorgalmasan mindenről: mit akar a vajda, mi célja Erdélylyel, mit lehetne tenni a hadsereg szervezése, az ország védelme tekintetében? A birtokok adományozásában szorítsák meg a vajdát; de kíméletesen, csinnyán bánjanak vele; tudósítsanak a zsákmányról, a talált kincsekről s a lefoglalt irományokról.

Szóval lássanak mindent, írjanak mindenről, s szolgálják híven a császár- király érdekeit a vajda mellett.¹⁾

Hogy azonban a császár- király már biztosai beérkezte előtt is megnyugtassa a vajdát, előre küldi egyik diplomatiai küldetésekből jártas udvari hívét, az olasz Carlo Magnot. Valóban a megnyugtatóra nagy szükség volt, mert a vajda nem tudta mire vélni a hosszas hallgatást. Első követét Örmény Pétert, a ki a győzelem hírért hozta (a nov. 4-iki levéllel), jó ideig késleltették társaival együtt az udvarnál s bár előzékenyen fogadták, szép ajándékokkal, arany-, ezüstdíszekkel ékesítették fel, de vissza csak decz. 3-án indítják a segélypénz ígéréssel és hangzatos evellekkel a vajdához. De ez a visszaindulás sem volt egyértelmű az Erdélybe visszatéréssel, sem a kir. biztosok kinevezése a vajda mellé sietéssel.

Mind a vajda követe, mind a biztosok, mind az előre küldött futár (Carlo Magno) megrekedtek Szathmáron. Nem volt pénz s pénz nélkül nem mertek bemenni Erdélybe. Örmény Péter még Pilsenből megírta urának, hogy a király nemcsak segélypénz adását rendeli el a kassai fizetőmesternél, de még ajándékot is ígért, hogy külön követ által küldeni fog; az útból pedig egyik követtársát azzal a hírrel küldötte előre, hogy Carlo Magno nagyszerű ajándékot, 12,000 aranyat érő lánczot visz a vajda számára, melybe a király képe van foglalva. Őt ugyanis azzal indították el az udvarból, hogy a pénzsegély felől az intézkedést a biztosoknál találja, azok pedig arról mitsem tudtak. A mint Örmény, Carlo Magno s a kir. biztosok december 30-án Szathmáron találkoztak, nagyot néztek egymásra, hogy egyiknél sincs pénz, sem aranyláncz. Mindenik a másikra számított s kölcsönös volt a csalódás. Pedig Fejérvárról rossz hírek érkeztek, a katonaság tombolt, dühöngött a fizetetlenség miatt s a vajda éppen Örmény Péter jövetelével csitította lázongó zsoldosait. Erdélyben a hír megkésztette az érkezendő ajándék értékét s a segélypénz összegét. Hogy mehetnének be tehát üres kézzel, hisz a vajda a legvégsőre ragadtatná magát?!

Örmény Péter napról-napra elkeseredettebb, kudarcza

¹⁾ Rudolf levelei M. vajdához, Ungnád Dávidhoz, Székely Mihályhoz, Carlo Magnohoz, s a biztosoknak adott utasítás Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 443. l. — Hurmuzaki: Documente etc. III. k. 1. r. 371. l.

felett kétségbe van esve. A vajda meghagyta volt neki, hogy a segélypénz nélkül semmiféle pusztá levéllel vissza ne térjen. A biztosok igyekeznek őt vigasztalni s jó reménységben tartani, hogy előbb-utóbb érkeznie kell a pénznek Bécsből, vagy a kassai fizetőmestertől; de nem tudták elosztatni rémképeit. Nemcsak kegyvesztéstől, de még kivégeztetésétől is tartott; sőt a biztosokat is rémítgette, hogy üres kézzel be ne menjenek, mert a vajda zsold után kiáltozó katonáinak dobja oda őket áldozatul. A vajda is csak ember (mondogatá — a mint sok mindenféle hír szivárgott Erdélyből), neki is megvannak a maga hibái, nem lenne csoda, ha hűségében megfogyatkoznék, mikor látja, hogy követeit oly soká feltartóztatták az udvarnál s utoljára is pénz nélkül bocsátják vissza. Mert a vajdát — úgymond — sokféle tanácsosok környezik, nemcsak oláhok és ráczok, hanem erdélyiek is, a kik pedig ő felsége iránt nincsenek jó szívvel s már is példálózgatnak, hogy Báthory Zsigmond is átengedte az országot, de mikor sem Miksa főherczeg be nem jött, sem segélyt nem küldöttek, újra behívták Zsigmondot. Így ébresztgetik a vajdában az elszakadás vágyát, azon közben magok között sügnakbúgnak a vajda ellen. El akarják szakítani ő felségétől, hogy így meggyöngítve, könnyebben elbánhassanak vele.¹⁾ Gúnyolódó beszédek között afajta hasonlatokkal élnek, hogy ő felsége a vajdával úgy bánik, miként gyerekekkel vagy bolonddal szoktak, kinek almát mutatnak, de oda nem adják.²⁾

Ilyen kétséges várakozás között teltek a napok Szathmáron. De külön futár érkezését a pénzzel hiába várták. A mint jan. 5-éig semmi biztos hír nem érkezett, Örmény elkeseredve, félig kétségbeesetten arra határozta magát, hogy visszatér Bécsbe Mátyás főherczeghez, a hol az idő-

¹⁾ A biztosok jelentései Rudolfhoz s leveleik az udv. tanácsosokhoz 1599. decz. végéről s 1600. jan. elejéről. *Ungnád a királynak* decz. 17. 18. 19. (Halmi) 20.; 22. (Ordód) 23.; Szathmárról decz. 24. 25. 30. 31.; január 2., 3., 5., 8.; jan. 10. 13. (Munkács); január 18. 20. 21. 22. (Szathmár). — *Mihály vajda Mátyásnak* január 3.; a kir. biztosoknak jan. 21.; *Ungnád Mátyásnak* jan. 3.; *Nyári Pál Mátyásnak* jan. 8. (Várad), *Székely M. Mátyásnak* jan. 16. (Bécsi titk. lt. Hungarica, Turciea o. és a hadi levéltár: Ld. *Oklevéltár s Hurmuzaki* III. k. 1.)

²⁾ *Ungnád Rudolfnak*, jan. 24. Szathmárról. Olyan beszédeket kell hallanunk „die Ew. May. treuen dienern mir und andern das herz durehdringen und schneiden möchten . . . Ihn (t. i. M. v-t) in solche gedanken stürzen, als dass man ihn für ein narren oder kind halt, denen man ein apfel zaigt und doch nicht gibt.“ (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

közben elküldött oláh követeket is (Mihálcsa bánt s Stoikát, a vajda elsőrangú oláh tanácsosait) találni vélte.¹⁾ Vissza is indult, de egy váratlan hír megdöbbsentette s Kassán feltartóztatta. Itt találkozott egy az oláh követektől Bécsből visszaküldött futárral, Pribék Mátyással. Ettől hallotta, mily messzire mentek az újonnan kiküldött oláh követek a követelésben, kik nem kevesebbet kívántak, mint hogy a vajda Erdélynek örökös ura, kormányzója s független fejedelme legyen (possessor, gubernator et absolutus patronus²⁾) s hogy ötszázezer forintnyi hadisegélyt kapjon. Az udvarnál elhűltek eme kívánalmak hallatára s kitérőleg feleltek, hogy a kir. biztosok által fognak válaszolni.

Örmény nem helyeselte a követek ily merész fellépését, tudta, hogy Mihálcsa bán s Stoika személyes érdekből mindenkép azon vannak, hogy a vajda Erdélyt megtartsa, arra számítván, hogy így ők is, mint első tanácsosai, várak és jószágok birtokába jutnak, mi a hegyek által körülzárt Erdélyben sokkal többet ér s kecsesetebb, mint a nyílt Havaselföldén, az ellenség torkában. Örmény félt, hogy a követek maguktartásával törésre viszik a dolgot a vajda és a király között, azért rászánta magát, hogy lehető ellensúlyozásukra visszatér Fejérvárra, miután a fizetőmestertől a pénz felől is némileg megnyugtató biztatást nyer.

*

Az udvarnál nem voltak tisztában a vajdával, hitele meg volt ingatva, azt sem tudták most már, hogy barát-e hát, vagy ellenség. A pénzhiány mellett ebből keletkezett az a határozatlanság és habozás az udvarnál, hogy küldjék-e neki a segélypénzt, avagy ne. Ebből következett aztán, mint egyik láncszem a másikból, hogy a kir. biztosok megrekedtek Szathmáron. Activ szerep helyett passiv contemplálásra voltak kárhóztatva. Csöndes szemlélődésben, váltogatva kétes izgatottsággal, telik nap nap után. Írogatják az Erdélyből szállingózó híreket, egyszer az égis magasztalva, máskor sötét színekkel festve a vajdát s céljait.

¹⁾ *Unghád a királynak*, Szathmár, 1600. jan. 7. (*Hurmuzaki* I. 1. 9. 1.)

²⁾ *Unghád Rudolfnak*, jan. 13. Munkácsról (Eredetije a bécsi kamarai ltb. Hung. 14,406. fasc.) Ugyancsak a biztosok, febr. 2-ról Nagy-Bányáról (bécsi titk. lt.) és a többi jelentéseikben. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

Ungnád pessimistikus hajlamú, nem könnyen bízik az emberekben. Tolla kétélű: egyszer légvárakat rajzol, mi mindent lehetne véghezvitetni a vajdával, másszor a sárba rántja le, a szerint, a mint a hír szállong a Királyhágó felől. *Ma* minden nemes iránt érzéketlen emberi szörnyeteg a vajda, ki csak pénz után kiáltoz, kapkod és tombol:¹⁾ *holnap* már ellenállhatatlan hódító, a kivel el lehetne foglaltatni Bulgáriát, Szerbiát; — a minél a vajda jókedvében olykor tovább is ment, nem akárván kevesebbről tudni, mint Konstantinápoly falai megdöngetéséről. A számos követségben forgolódott Ungnádnál szép élet-tapasztalatával nem áll arányban emberismerete. A vajdáért korántsem rajong, de hasznavehető embernek tartja. Még kevésbé szereti az erdélyieket, azt tartja: egy erdélyinek sem lehet hinni; mindenikükben egy-egy cselszövőt lát, kik csak arra törekednek, hogy összevegyítsék a vajdát a királyllyal, hogy így a két versengő között a harmadiké — az övék — legyen a győzelem. Nem bízik hűségükben, nem bízik tehetségükben, fenmaradtak gögös szavai: „neki tizenhat éves korában volt annyi esze, mint az erdélyi tanácsosoknak vénségükre.“

Követtársa, *Székelly Mihály* szintén föltétlen híve királyának, de a mellett magyar ember. Nem gyűlöli az erdélyieket, de bámúlattal, mondhatnók rajongással csügg Mihály vajdán. Nem ment az elfogultságtól, de van benne politikai eszély. Ungnádnál sokkal határozottabb, tolla nem irányul a szélkakas után, kósza hírek nem teszik lengő náddá. — A vajda szolgálatait nagyrabecsüli s bízik benne, sürgeti irányában az engedékenységet, méltányos kiválmái kielégítését. Már decz. 14-én védő szót emel mellette. Nem kell minden kósza hírnek hinni — úgymond — a mi a vajda felől kering. Mindaddig, míg az uralkodóházból nem küldenek valakit kormányzóul Erdélybe, a vajda tart arra igényt, mert életét tette érte kockára. Ám a szultán édes örömet átengedné neki Erdélyt, s mindent, a mit elfoglal, csak állana hozzá. A királynak nem volt még olyan szolgálja, a ki oly kevéssel annyit kivitt volna, de viszont nem is volt még olyan ellensége, mint ő belőle

¹⁾ A febr. 2-iki jelentésben: M. v. „nach nihtem andern, als allein nach dem gelt schreyt, tobt und wiet.“ (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

válnék, ha elkeserítik. A vajda becsületes és erélyes, a szerencse kedvez neki, mert merész, — katonái szeretik, mert bőkezű. Hátha még a török segélye hozzájárúlna, ki bírhatna akkor vele?!¹⁾

Székely Mihály nagyon határozott tanácsosal lép fel (decz. 25.). Hagyják Erdély kormányzását a vajda kezében, s biztosítékul vegyék az udvarba fiát, növeljék fel ott s házassítsák is ki onnan. Nem lát más módot, hogy a vajda eddigi hűségében megtartható legyen, *mert Básta nagyon elkeserítette*. Meggondolandó, nem jobb-e, hogy élethossziglan önkényt neki engedjék Erdélyt, mintsem a török szövetségbe üzzék, a mikor nemcsak hogy Erdély és Oláhország elvesz, de Magyarország is nagy veszélybe kerül. *Nem kell a már egyszer megfogott madarat elbocsátni a helyett, a mely még a levegőben repdes*. Inkább kell hinni annak, a mit a szem lát, mint a mit a fül hall: már pedig a mit Mihály vajda tett és szerzett, az csakugyan szemmel látható s kézzel fogható.²⁾

Majd elkeseredéssel ír a pénzsegély késedelmezése felől (jan. 5. és 10-én). Sok gúnyt és gyalázást kell a miatt hallanunk és békével elnyelnünk. A vajda zsoldosai dühöngenek, sokat is beszélnek a levegőbe, nem gondolják meg, hogy a szó szájról-szájra száll; inkább tüzes vasat tartanának addig szájokban. Ismétli, hangsúlyozza újra, hogy ha Mihály vajdát megtartják: nagy nyereség; ha elvesztik: pótolhatlan kár. Nem kívánhat a vajda olyasmit, a mit meg ne lehetne neki adni; azonképen nem lehet neki oly sokat adni, hogy azt vissza ne térítené. Hej, nem jól mennek nálunk a dolgok — sóhajt fel — a beszédből és írásból kevesebb is elég lenne, tenni is kel-lene már egyszer! A ki a vajdáról rossz híreket terjeszt, nem barátja az az osztrák háznak, de sőt ellensége s mint olyan, iriggyel ily sokat érő szolgát. Küldjék már a pénzt, mert a katonák türelme fogytára jár, ha mégis késik, gyalázni, szidalmazni, a sárban fogják meghurczolni

¹⁾ Székely Mihály Barvitiusz titk. tanácsosnak „Szathmár“-ról dec. 14-ről. (A bécsi titk. ltb.) „Er ist redlich u. geschwindt, glickt ihm durch sein geschwindigkeit, das kriegsvolck zucht ihm gern zu seiner freygebieckheit halber“ stb. (Ld. Oklevéltár. Kivonatok. — Hurmuzaki III. 1. 381.)

²⁾ Székely Mihály Barvitiusznak „Szathmár“ dec. 25. . . . „dass wir nicht den vogl, den wir gefangen haben, auslassen, umb ein, der in liften fleugth“ (Bécsi titk. lt. Ld. Oklevéltár. Kivonatok. Hurmuzaki III. 1. 403.)

a király nevét. Pedig a királyi tekintély drágább arany-nál, ezüsthöz, — pénz csak akad mindenfelé, de olyan hű szolgál, mint a vajda, nem minden bokrban.¹⁾

Székely ilyen határozottan és lelkesedéssel írott dicsé-
neket később maga sem zengett volna a vajdáról. Sok
volt ebben a jóhiszemű elfogultságból; de az ügybuzgalom,
melyből eredett, a határozott magatartás, mely abban nyil-
vánult, mutatják, hogy a mit írt, az komoly meggyőző-
dése volt.

*

Abban teljesen igaza volt Székely Mihálynak, hogy
az erdélyi viszonyok nagyon válságosak voltak. — A
dolgok mindinkább bonyolódtak kívülről is. A Lengyel-
országban tartózkodó Báthory Zsigmond nem merenghetett
tétlenül Erdély sorsa felett. Tudta, hogy ő döntötte veszélybe
a szerencsétlen országot; legyilkolt testvérének véres árnya
meg-megjelent álmaiban s éreznie kellett, hogy „... a
legyilkolt atyafinak vére bosszúért kiált fel az eget egére.”

Zsigmond, mikor meghallotta Endre halálát: hírét „gon-
dolta ő azt — mondá — hogy nem lesz jó vége a dolognak,
mert a fejedelemnek két nyúllal volt dolga, a római és a
török császárral s ő mindkettőre vadászott. Kornis árulta
el mind őt, mind Endrét; de kerüljön bármibe, azt az
embert megöleti.”²⁾

Nemcsak őt indította meg Endre megöletésének
híre: a lengyel kancellár a mint a megdöbbentő gyász-
hírt hallotta, keservesen összecsapta kezét feje felett s
félóra hosszat siratta szerencsétlen rokona szomorú sorsát.³⁾
A bosszú érzete beférkőzött az ő szívébe is s a mint
később a vajda Moldovára támadott, a bosszúállás vágya
egygyé forradt országa érdekével.

Báthory Zsigmond sógoránál, Zamojski lengyel kancel-
lárnál hosszasabban időzött; többször volt kihallgatáson a
lengyel királynál is, a ki két óra hosszat is elbeszélgetett
vele egész bizalmasan.

¹⁾ Székely M. Barvitiushoz, jan. 5. és 10. . . . „mir gefellt nicht wie man
da bey uns procediert, mit reden u. schreyben meht man mit wenigern auskhu-
men.“ (Bécsi titk. lt. Ld. Oklevéltár. Kivonatok.)

²⁾ Herberstein Fr. és Hofkirchen Á. a kir. biztosoknak Nagy-Bányáról
jan. 22. (A bécsi titkos lt. Ld. Oklevéltár. Kivonatok.)

³⁾ Ungnád jelentésében a császárnak Munkácsról jan. 13. (Bécsi kamarai
lt. Ld. Oklevéltár. Kivonatok.)

Elkezdette egyengetni az utat az Erdélybe visszatérésre. Zamojski biztatta, hogy visszahelyezi őt régi fejedelemségébe, ha utolsó mentéjét is érte kellene adnia; csak türelem, télen nem lehet, de nyáron dologhoz látnak.

Zsigmond deczember végén kamarását, az ifjú Huszár Istvánt járattja az erdélyi végekben. A kassai fizetőmester kéme Samborban találkozik vele s jó Báthory-pártinak adván ki magát, meglepő híreket hall tőle Zsigmond hadi készülleteiről. A kassai fizetőmester (Underholtzer János) siet (decz. 17.) Bástát ezekről tudósítani, hogy vigyázta-e Munkácson, Huszton és mindenfelé Huszár Istvánra: jó fogás volna!¹⁾ De Huszár megelőzte az őrszemeket, decz. 29-én már Szent-Jóbon volt Bocskaynál, a kihez küldetése szolt. Báthory Zsigmond állítólag csak arra kérte általa Bocskayt: ne nehezteljen rá s járjon közbe érette a királynál, hogy vegye újra kegyelmébe. Bocskay nem csinált titkot Huszár küldetéséből, közölte azt mindjárt a királylyal és befolyásosabb tanácsosaival.²⁾ De azért a császáriaknak méltán feltűnhetett, hogy az udv. tanácsos Bocskay István kastélyában mily szívélyesen fogadták a bujdosó Báthory követét. Nagy vendégséget csaptak tiszteletére Szent-Jóbon, melyen a vidéki urak legnagyobb része jelen volt. Ott volt somlyai Báthory István, Nyári Pál, a nagyváradi kapitány, Gyulafi, Dengelegi Miklós, Kardos András (Bocskay gyalog-kapitánya) s még többen. Nagy-vígan mulattak, tánczoltak, mintha egy szebb jövő hajnalát köszöntenék.³⁾ A kir. biztosok minderről tudomást vettek. Nyári ugyan később (ügylátszik színből) elfogatta Huszárt, Váradra csalván magával s vasra is verette; de másnap már szabadon látták fel s alá sétálni a vár udvarán.

Ungnádnek sehogy sem tetszik a Huszár István dolga, gyanús előtte mindenki, a kivel ez érintkezett. Nyárinak rögtön ír a szabadrábra-helyezés hírére, hogy gondolja meg, mily nagy felelősség háramlik reá, ha Huszárt elszalasztja. Mert az bizonyára afajta jómadár, a ki tudni fogja,

¹⁾ Underholtzer János levele Bástához Kassa decz. 27-ről, a bécsi hadi lt. registratúrájában, 50. sz. a. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ Bocskay levelei Huszár küldetéséről közölve az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 464. l.

³⁾ Ungnád levelei Szathmárról 1600. jan. 22. 23. 24., Barvitiúsnak, Nyári Pálnak stb. (Bécsi titk. lt.)

hogy Zsigmond és a lengyel kancellár miben mesterkednek s kikkel fújnak egy követ Erdélyben és Erdélyen kívül. Azért kár sajnálni tőle egy pár jó vasat s szállásául a legbiztosabb bástyatornyot. Bocskaynak, ha százszor mondaná sem hiszi el Ungnád, hogy Huszár levelet ne hozott volna Zsigmondtól; úgy látszik — jegyzi meg gúnyosan — a jó Bocskay két úrnak szeretne szolgálni. Huszárnak az ördög higgye, hogy csak azért jött volna, hogy Bocskay Báthory Zsigmondnak a királynál kegyelmet eszközöljön. Kardos és Dengelegi szavára nem ad semmit, mert ezek tizenhárom próbás Báthorysták, úgyannyira, hogy az előbbi Zsigmondot „király”-nak címезgette maga Székely Mihály előtt is. Az meg éppen nagy szálka Ungnád szemében, hogy Báthory István oly szabadon járat embereket levéllel Lengyelországba. Ungnád maga óhajtaná vezetni Huszár vallatását, mert attól tart, hogy Bástát a magyar urak körülveszik s jóhiszeműségét felhasználva, az egész dolgot elsimitják. Nyárinak hűségében ugyan nem akar kételkedni, mégis czélszerűnek tartaná, hogy Várad is, Huszárnak példájára, német őrséggel láttassék el; a magyar katonáknak, kik úgy is legnagyobbára lovasok, a városon kívül építhetnének valami faerődöt. Ezzel eleje vétetnék annak a feltűnő és visszás állapotnak is, hogy a várban most egyik vendég a másikat éri, folytonos benne a dínom-dánom, úgy hogy gyakran éjente is őrizetlenül s tárva-nyitva állanak a kapuk. Hiába, a vér nem tagadja meg magát: Erdély s a végek egy húron pendülnek, rokonság, atyafiság erős kötelékek.¹⁾

Huszár István missiójával egy időben Nagybányán Zsigmond négy szolgájának jöttek nyomára, a kik Erdélybe igyekeztek. Kocsisoknak mondották magokat, de a bíró előtt a kihallgatásnál olyan dolgokat beszéltek, a miről kocsisok nem szoktak tudni. Egyikök többek közt azt monddotta, hogy Zsigmond gyakran órákig elbeszélgetett vele, karonfogva sétálgatván együtt a mezőn. Úgy sejtik, másféle madaraknak kellett lenniök. Azt beszélték, hogy Báthory Zsigmond Königsbergben (a lengyel fenhatóság alatt álló porosz földön) tartózkodik; egészséges, jól érzi magát, lengyel

¹⁾ Ungnád levelei e tárgyban, jan. 22., 23. Barvitiushoz; jan. 21., 24. Nyári Pálnak. — Bástá Ungnádhoz jan. 29. stb. (*Oklevéltár. Kivonatok.*)

főurak és főpapok látogatják, lengyel, kozák és tatár katonák környezik, feles számmal vannak körülötte Erdélyiek is. Tudtak ez állítólagos kocsisok Huszár küldetéséről is, a kit — úgy mondák — Katona Mihály kolozsvári bíró küldött volt Zsigmondhoz. Katonát az oláh katonák éppen ez időtájon Mihály vajda rendeletére kegyetlenül legyilkolták, szakálát szálanként tépték ki s nagy kínzás után torkát metszették el. Azt róták fel neki bűnül, hogy Báthory Zsigmondot 1598. aug. 20-án éjjel ő erőszakkal be Kolozsvárra, midőn Oppelnből titkon visszatért s hogy most is titkos összeköttetésben állott vele.¹⁾

Székely Mihály később arról értesült (a mint febr. 7-én a királynak jelenti), hogy Báthory Zsigmond a lengyel kancellárnál tartózkodik, a ki három lengyel vajdával szövetkezett, hogy egy milliót adnak neki hadiköltségre, a melylyel Mihály vajdát Erdélyből kiűzze; követet is küldöttek volna már Konstantinápolyba, hogy a porta Zsigmond fiörökös nélkül kimúlása esetén az erdélyi fejedelemségbe a kancellár fiát igtassa be, hogy így Erdély török és lengyel védnökség alatt álljon.²⁾

Minden jel arra mutatott, hogy Báthory Zsigmond nem fogja összetett kézzel nézni az Erdély színpadján megindult dráma lefolyását. Első lépésére, a kegyelemkérésre a királynál, az lett a visszhang az egyik kir. biztos Ungnád részéről (jan. 23.), hogy soha, de soha nem tanácsolná, hogy Zsigmond kegyelmet kapjon, sőt inkább, hogy kézre kerítsék s olyan börtönbe vessék, a melyet örömmel váltana meg napjában tízszer a halállal; követeljék kiadatását, vagy tűzzenek ki fejére díjat, csak-hogy megkerítsék élve vagy halva.³⁾

Báthory Zsigmond és a lengyelek készülődését annál kevésbbé lehetett félvállról venni, mert mind Erdélyben, mind a Részekben nőttön-nőtt az elkeseredés. A mit amott a vajda martalócz hadai műveltek, itt Básta zsoldosai üzték. A zsoldhiány miatt rablás, dúlás volt itt is napirenden. Básta még a nemesek udvarházait sem kímélte, hozzájuk

¹⁾ Ungnád 1600. jan. 20—21. Herberstein és Hofkirehen jan. 22. levelében. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ Székely Mihály jelentése Rudolfnak, Kolozsvár 1600. febr. 7. (Eredetije a bécsi titkos lt. L. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

³⁾ Ungnád Bravitiushoz Szathmárról jan. 23-án írt levelében. (Bécsi titkos lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

is katonákat szállásoltatott be. Katonáinak egyenként napjára egy pint bort, két kenyeret, egy font húst rendelt a szállásadótól. A nép megtagadta, ellenvetvén, hogy nem bírják meg. — A katonák zsarolták, fosztogatták a népet. Rájok rontottak házaikban, a férfiakat elverték, kaszabolták, a nőkön erőszakot tettek, asszonyok és leányok sokszor az ablakon át menekültek s rejtőztek el előlük. Az elkeseredés általános volt. A megyék súlyos vádakkal, erős panasszal készültek fellépni Básta ellen a pozsonyi országgyűlésen. Ungnádnak (Rákóczi Zsigmondhoz utazván Munkácsra, jan. 10-én, hogy kölcsön felől alkudozzék vele a király nevében) elég alkalma volt katonáktól véresre vert jobbágyokat látni, s alkalma volt hallani Rákóczi kifakadásait Munkács vidéki falvai feldúlása — s Régéc, Szerencs, Mád, Szántó, Tálya városokban szenvedett kárai miatt. Elannyira, hogy Ungnád — habár Básta görbe szemmel nézett reá — meg nem állhatta hogy ne figyelmeztesse levélben a generálist katonasága üzelmének káros következményeire.¹⁾

*

Míg a magyarországi *Részekben* a császári biztosok tanácstalanul vesztegeltek; a magyar urak Báthory Zsigmonddal s a lengyelekkel a titkos összeköttetés szálait fonogatták; Básta landsknechtjei zsarolásaival s kicsapongásaival a népet nyomorgatták: addig Mihály vajda *Erdélyben* haladt a maga útján, kitűzött célja felé, elszántan, bízva a példaszóban, hogy a ki mer, az nyer.

A szabad levegőben repdeső madárhoz hasonlította magát, szabad annak ágról-ágra szállni: ő Erdélyre szállt, ott rakott magának fészket,²⁾ s e fészket nagyon megszerette, ahoz erősen ragaszkodott. Erdély hegyekkel körülvárt ország, igazi erősség, — míg Oláhország nyílt csatatér, kitéve az ellenség szabad támadásainak. Csak ha a király valakit olyat talál, a ki érdemesebb Erdélyre mint ő, csak akkor fogja átengedni — mondogatá. Czíme, melyet kiadott rendeletein, levelein használt, ez volt:

¹⁾ Ungnád Rudolfnak jan. 7. Szathmárról. Ungnád Bástának jan. 10., 13. Munkácsról jan. 22. (Satmár). (Bécsi titk. lt. Hung. Turcica. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ Ungnád Rudolfnak 1599. decz. 25. „Er vajda sei wie ein vogl in lufften, hab ihm ein nest in Siebenbürgen gericht . . .“ (U. ott.)

Mihály havaseli Oláhország vajdája, ő cs. és k. felségének tanácsosa, Erdélyben helytartója, Erdélyben s a hozzátartozó részekben levő seregének főkapitánya. — Intézkedései arra irányultak, hogy mennél jobban megvesse lábát Erdélyben. A székelyeknek 1599. nov. 28-án kelt diplomájával visszaállítja régi szabadságukat. Hadi vitézségüket magasztalván, kiemeli őket a szolgai állapotból s a nemesek jobbágysága alól, úgy hogy egyedül a magyar királyok és erdélyi fejedelmek hatalma alatt álljanak s felruházza őket mindazokkal az előjogokkal, melyeket a régi magyar királyok, nevezetesen a dicső emlékü Mátyás király idejében gyakoroltak; de azzal a föltétellel, hogy mind a lófők, mind a puskások jól felszerelve a császár-király vagy az ő parancsára tüstént hadba szálljanak s a fejedelem változása, nősülése, első fia születése alkalmával régi szokás szerint minden hatodik ökröt adóba beszolgáltassák (a mi — úgy mond — a fejedelem bélyege reásütésétől „ökörsütés“-nek neveztetik); a többi fiúk, vagy leányok születése és keresztelője alkalmából pedig minden székely egy frtot fizessen.¹⁾

Ezzel a kedvezményekkel annyira megnyerte a székelyeket, hogy azok hűségesen s önfeláldozással szolgáltak neki mindvégiglen.

A vármegyékben lévő, megüresedett nemesi, sőt állami birtokokat pedig oláh híveinek kezdette eladományozgatni. Így adta pl. *Mihálcsa* bánnak *Maros-Újvárt*, *Armás Szávának*, tüzérsége főparancsnokának *Vécs várát*, *Stoikának Monorát* (Mária Krisztierna főhercegnő egykori faluját). A többiek is beleszerettek Erdélybe, vágytak az erdélyi földesuraságra. Így ezekből egy erős oláh párt képződött a mely hallani sem akart arról, hogy az országot a vajda a királynak átengedje. Elén ezeknek Mihálcsa bán s Stoika állott, a vajda első tanácsosai. Az előbbi eszes, ravasz, nagyralátó, hajlottkorú férfi, a vajdának jobb keze; az utóbbi ügyes, ambitiosus, a ki czéljához az eszközök megválasztásában legkevésbé sem csinált lelkiismereti dolgot, így például a tolmácsolásnál elferdítéseivel sok zavart okozott a vajda s a kir. biztosok között. Nem hiányoztak (bár az oláhok

¹⁾ Közlötte Szabó Károly: Történelmi Tár 1880. évf. 789. l. Ugyanazt az udvarhely-széki székelyek számára ld. az *Oklevéltárban*.

közül kevesen lehettek), kik mindenek felett a királylyal való jó viszonyt akarták fentartani, mintegy ösztönszerűleg érezvén, hogy abban rejlik a vajda ereje. Ezek között legőszintébbek a tirnovai érsek, meg Örmény Péter s Kulesár Radul (egyik főbojár). Örményre és társaira azért amazok kigyót-békát kiáltottak, árulónak nevezték.¹⁾

Az erdélyiek közül őszintén alig csatlakozott egy is e két irányhoz. A legnagyobb rész reménykedve várta Fortuna szekere megfordulását; titkos óhajjal lestek minden változást, kárörvendve fogadták a bizalmatlanság és meghasonlás szállingózó híreit a király és a vajda között; lázas örömmel, alig leplezve vérmes reményeiket, üdvözlötték a vajda újabb kalandos terveit Moldova ellen s még magok biztatták újabb hódításokra, mert az ebből keletkezendő bonyodalmakból elveszett szabadságuk visszanyerését remélték. Csak az így fel-felcsillámló reménysugár tudta enyhíteni némileg az országos gyászt; a jelen keservét csak a jövőbe vetett hit és remény édesítgette. Még így is hányszor csendült meg a panasz hangja, hogy inkább készek egy szálíg elveszni, mintsem a vajda zsarnokságát tovább túrják.²⁾

Erős rövidlátás kellett volna ahoz, hogy mindezt a vajda ne lássa. Láta — s nem is hunyt szemet rá. A várakat oláh őrséggel rakatta meg, féltettebb kincseit Havasaljára küldötte, — sőt az erdélyi főurak azon részét is, kikben legkevésbé bízott, beküldötte fiához, másik részét maga körül tartotta udvarában, a gyanúsított Kornistól pedig elvette a sereg fővezérletét s Székely Mózesre bízta.

Természetesen a Székelyé is csak amolyan színpadi vezérség volt, a valódi vezéri szerepet hogy bocsátotta volna ki a vajda saját kezéből, mikor egyedül csak seregére támaszkodhatott. Ámde a hadseregeknek akkor sem hullott manna az égből, akkor is a pénz volt a fő, a nervus rerum gerendarum. S ez volt a vajdának achillesi sarka. Kétszeresen érzékeny olyan sokféle nemzetiségű

¹⁾ Ungnád, jan. 13. jelentésében. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ *Ungnád Rudolfnak* 1599. decz. 17. „Die Siebenbürger sollen, da Ir May. nit drein schlagen, willens sein, lieb alle zu sterben, oder ihne (M. v.) zu tod zu schlagen, ehe sie den tyrannen in die leng leiden wollen, darumb er sie von einander absondert, u. die vestungen mit Walachen besetzt. (Bécsi hadi lt. registratúrája, 64. sz. a. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

hadsereggel szemben, melyet semmi más, csak a zsold tartott össze. Pedig a vajda folytonos pénzzavarban szenvedett, a zsold fizetésével mindegyre hátrálékban volt. Ez korántsem válhatott a fegyelem előnyére. Nem egyszer zúdúl fel és kiáltoz a katonaság zsoldért, a vajda mézes-mázos ígéretekkel s rendesen a kir. biztosok jövetelével csilapítja őket. A martalócz had aztán megragadott minden alkalmat, hogy kárpótolja magát: az erőszakos kárpótlás nem a vajda, az erdélyi nép szegénysége rovására történt. A diadal első mámorában azt hitték, akár kanállal ehetik az aranyat és ezüstöt. De a mámorra kiábrándulásnak kellett következnie. Az összeharácsolt kincs mihamar leolvadt. A Báthoryak töméntelen gazdagsága, a családban nemzedékről-nemzedékre gyűjtött arany és ezüst „marha“, tálak, billikomok, ékszerek, melyet szekereken szállítottak a győzelem után Fejérvárra, elég volt arra, hogy látásukon a vajda szeme szája-elálljon: „óh, mennyi zsold került volna ebből ki!“ kiáltott fel; de nem volt elég arra, hogy a zsoldosok kincsszomjának hónapokon át tápot nyújtsanak, hogy azzal mindvégig töltözzenek. A dinomdánom, ünnepélyek, lakomák eleinte napirenden voltak, az élvvagy nem ismert határt, lázas izgalomban tartotta a kedélyeket, sietve üritgették az öröm poharát (nem is álmodva, hogy oly hirtelen üröm-pohárrá változzék), a mai nap mámorában ki gondolt volna a holnapra. Néhány hét és hó múltán a farsangi ünnepélyek fénye csak a köznyomor sötét árnya takargatására szolgált, s a fitogtatott külpompa rongyokat fedezett.

Január 16-án fényes ünnepélyt tartott a vajda Gyula-Fejérvárott. A város hangzott a vígságtól. Farsangi ünnepet, díszmenetet rendeztek, melyben részt vett a vajda maga is. Tündökölni vágyott (nem ok nélkül: tüntetésből) csüggedő zsoldosai előtt, vakítani akarta az erdélyi nemesseget s a kiszípolyozott népet. Legdíszesebb ruháit öltö fel, ragyogtatta magán a Báthoryak ékszereit, lovainak pompás szerszámai mesés gazdagsághoz voltak illőek. Oláhjai bigottságára másképp is akart hatni: paripáját a tirnovai érsek által szentelt vízzel hintette be.¹⁾ Íme a felkent: az Augustus!

¹⁾ *Ungnád Rudolfnak*, 1600. jan. 20. 21.-ről (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

E színpadias tüntetés nagyobb hatással lehetett az egykorúakra, mint mi reánk. Nekünk a sárgult levelek, a mult emlékeinek eme letéteményesei, bepillantást engednek a színfalak mögé is. Ott pedig mi tárul elénk? Üres kincstár, zsoldhátrálékok, kölcsön után kapkodás, gyorsan egymást követő adókivetés, pénzsegély sürgetés a császárkirálynál, szóval örökös pénzzavar. Pedig katonasága bizalmát nem volt szabad engednie, hogy megrendüljön. Mi lett volna belőle az ellenséges ország közepette? Mihelyt egyszer meglazul a hadait összetartó kapocs: kész a bukás, vége a pütkösdi királyságnak. A katonaság tartása pedig sok pénzbe került, havonként 98,000 tallérra rúgott a zsold.¹⁾ A király évenkénti 100,000 frtnyi segély *ígérete* mily elenyésző csekélység e szükséglettel szemben. Az akkor óriási teher (a mai érték szerint körülbelül egy millió) a szegény adózó népet, a misera plebs contribuens-t nyomta.

A királyi segélypénzből 1599-re hátrálékban volt még mintegy 75,000 frt. De Prágában e felől nyugodtan aludtak. Nem volt pénz ott sem, fillérenként kellett összegyűjteni. S a mikor összegyűlt is némi összeg, nagyon meggondolták, hogy küldjék-e a vajdának. A kir. biztosok Szathmárról sokáig hiába rimánkodnak. Három kir. rendelet érkezett közel egymásután Kassára a fizetőmesterhez, tiltva a pénz kiadását²⁾, a negyedik végre, jan. 11-én, azt hagyta meg, hogy az összehozott 30,000 frtot adják át a commissariusoknak.³⁾

Igy a biztosok valahára felszabadultak a vesztegzár alól. Jan. 30-án indíthatják már egyszer a pénzt, magok másnap indulnak utána, lecsilapúlt aggálylyal, de nem teljes örömmel, közelebb még akkor is a desperatiohoz, mint a vérmes reményekhez. Mert volt mivel tépelődni: megelégszik-e a vajda annyival, mit szól a 45,000 frt elmaradásához, végezhetnek-e vele valamit a király érdekében?! Azzal jóformán tisztában voltak, hogy Erdély átengedését nem fogadja el a vajda az alkudozás alap-

¹⁾ Ungnád a királynak 1600. jan. 2-ről (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár* Kivonatok.)

²⁾ Lassota Emil és Unterholzer János fizetőmesterek levele Mátyás főhghéz, Kassa, 1600. jan. 9. (A bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

³⁾ *Rudolf Unterholzer* fizetőmesternek, Pilsen, 1600. jan. 11. (Bécsi kamarai lt. 14,406 fasc. Hung. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

jául, — de mi történjék akkor? Erre nézve újabb instrucciót sürgetnek útközben írt jelentéseikben.¹⁾

Legközelebbi törekvésük arra irányul, hogy minél impozansabb legyen bemenetelük, hogy királyuknak becsületére váljék. Tizenöt kocsival, nagy személyzettel indulnak be: „mert az erdélyiek kevély, gúnyolódó, felfuvalkodott emberek (írta volt Ungnád a királynak), kik felségedre teljes világ életükben keveset adtak.“²⁾

*

A vajda ekkor már sokkal tovább ment, hogysen Erdélyből távoznia eszeágában is lett volna. A nagyrovagys szirénje kibontotta előtte aranyhaját, csábos éneke megcsendült fülében, varázsának ellenállni nem tudott. Szötte tovább kalandos terve szálait: most már Moldova elfoglalására. Alig melegegett meg Erdélyben, már is új hódítás vágya izgatta. Kardja nem állhatta hüvelyét, vérre szomjúhozott. Első követsége még vissza sem ért, a második még az udvarnál volt, s már is harmadikat indít Rácz György és Pató Gáspár személyében,³⁾ hogy Moldova elfoglalására engedélyt kérjen s követ küldetését a lengyel királyhoz, a ki által az megnyugtatót lenne, hogy Moldova megtámadása nem akar ő ellene irányzott lépés lenni. A hadi tanács, jan. 17-én Mátyáshoz intézett véleményes jelentésében, határozottan elítéli a vajda tervét. Kár volna a lengyelt nyakunkra zúdítni — írják — a nélkül is bőviben vagyunk az ellenségnek.⁴⁾

¹⁾ A kir. biztosok jelentései a királynak, jan. 24., 31. (Szathmár); febr. 1. (Váralja); febr. 2. (Nagy-Bánya); febr. 3. („Culpa“); febr. 4. („Bedesch-Patak“); febr. 5. (Deés); febr. 6. (Kolozsvár); febr. 7. (Torda); febr. 8. és 9. (Enyed). — (Eredetiek a bécsi cs. és. k. titkos lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ „Berek“ jan. 10. 1600. (Bécsi titk. lt. Turcica o. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

³⁾ Ungnád Rudolfnak, Szathmár, 1599. dec. 25-én, tudósít a követek odaérkezése felől. (Bécsi hadi lt. registratura, 64. sz. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

⁴⁾ A hadi tanács véleménye Mátyás főhöz, Bécs jan. 17. és jan. 19. (Bécsi hadi lt. registratura, 80. sz.) *Hurmuzaki* IV. k. 1. r. 15. l.: *Rácz György*, a vajda követének Mátyás főherczegnél előadott kérése felett (Moldva elfoglalására engedélyt adni) a hadi tanács ezt a véleményt adja: „Das er nur fürs erste begert: *ihme die verwilligung zuthuen, di Moldaw für die Kays. May. doch zu seiner nützung anzugreifen* und einzunehmen, derwegen auch ein Gesandten an den Khönig in Poln abzufertigen, der ihme zuverstehen gebe, dass es nit in argen, sondern allein gemeiner Christenheit zu guetten angesehen unnd gemeint seye. Darzu kan der Krigsrath . . . des wenigstens rathen (mert a lengyel királylyal e felett ő fge már megegyezett s elég baj van a török háborúval) unnd also daher nit ursach haben *Iro noch mehrere feind*, so sonderlich so nahent an vielen ortten an Irer May. lannd graniczen *auf den halsz zuladen*“ stb.

Már e követség küldése előtt is volt tudomása a királynak a vajda szándékáról. Deczember 22-én Pilsenből tiltó rendeletet küld, nehogy Moldovára üssön. Csatolja leveléhez a lengyel király levelét, mert a lengyelek is mindjárt észrevették Mihály vajda Moldovára készülődését s előre is óvást emeltek ellene a császár-király előtt.¹⁾

Mihály vajda ugyan rendes szokásaként hitegetni igyekezett a lengyeleket, de Zamojski a jeles kancellár és éber főhetman résen állott, tudván, hogy nem zörög a levél, hogyha nem fúj a szél. — Samborban figyelő hadtestet állított fel, Huszt átadásáért alkudozott. Erdélyből jan. elején 500 kozák szökött ki a huszti úton Lengyelországba, a király s kancellár ama fenyegetésére, hogy ha oda nem hagyják a vajda zászlaját, javaikat elkobozzák.²⁾ Minden jel arra mutatott, hogy a Kárpátokon túl éber figyelemmel kísérik az erdélyi mozgalmakat.

De a vajdát elhatározásában sem a királyi tilalom, sem a lengyelek hadi készülete meg nem ingatta. Daczos bizalommal mondotta, hogy „ha ott fenn az udvarnál ezerszer eltiltanak is ez országtól, ha még annyit beszélnek is össze-vissza a felől, utoljára mégis csak rátérnek arra, a mit ő akar“.³⁾

Moldova elfoglalása által foglalkoztatni akarta zsoldosait, hadászatilag erősbulni kívánt Báthory Zsigmond és a lengyelek ellenében, s hátvédet gondolt szerezni erdélyi és havaseli uralmához, védgátul a Dniester vonalát óhajtván. A királylyal szemben elejtett fenyegető szavai elárulták önző czéljait. „Ha Moldovát meghódítja — úgymond — a király számára s az még azután sem fog neki hinni és segílyt küldeni: majd fog ő akkor találni mást, a ki hisz neki és fogja segíteni.“⁴⁾

Az udvarnál s a tanácsosok körében a moldovai hadjárat terve teljesen népszerűtlen volt. Az egy Székely

¹⁾ Közölve Hurmuzaki Documente III. k. 397. l. A lengyel király levele Rudolphhoz, nov. 24-én kelt. (Kivonatban a bécsi titk. lt. Hung.)

²⁾ Ungnád jelenti Rudolphnak 1600. jan. 10-én. (A bécsi titk. lt. Turcica. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

³⁾ Carlo Magno, Rudolphnak, Gyula-Fejérvár, 1600. febr. 4. (H. o. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

⁴⁾ Ungnád Rudolphnak 1600. jan. 5. (Bécsi titk. lt.)

Mihály volt, a kinek a betiltás nem tetszett. Kár volt eltiltani Mihály vajdát Moldovától — írja — ez őt lehangolja s Báthory Zsigmondba lelket önt. Mert ő akarja Moldovában megvetni a lábát, hogy onnan lengyel s török segítséggel Erdélyt s Oláhországot elfoglalja. Nem árt szerencsét próbálni: tentare non nocet. A lengyel királylyal szemben elegendő mentség lehet az, hogy ő fölsége a vajdának a támadást megtiltotta. Hajtsa végre a vajda a maga szakálára.³⁾

Utoljára is Székely Mihálynak lett igaza. A prágai udvar Moldovával szemben ugyanazt a kétszínű politikát követte, a mit előbb Erdélylyel szemben. A támadást hivatalosan eltiltották, máskülönben szemet hunytak rá s a vajda végrehajtotta saját felelősségére; az udvarnál pedig aztán a befejezett dolog előtt meghajoltak.

³⁾ Székely Mihály levele Barvitiushoz, Szathmár, 1600. jan. 16. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

XI.

A kir. biztosok Gyula-Fejérvárra érkezése. — Audientiák. — A vajda kormányzó akar lenni Erdélyben. — Országgyűlés febr. 15-én. — Stoika visszaérkezése az udvarból. — A vajda ingerült a király ellen. — A törökkel akar szövetekezni. — Pezz bejövetelét sürgeti. — Mihály vajda s a kir. biztosok dél-erdélyi körútja. — Az ország siralmas állapota; általános elkeseredés. — Mihály vajda, a biztosok és a török követség Brassóban. — Országgyűlés márcz. 14—15-én. — Mihály vajda zsarolása a városokon. — A lengyel követtel való tárgyalás. — Visszaútazás Gyula-Fejérvárra.

Mihály vajda és udvara Gyula-Fejérvárott türelmetlenül várta a kir. biztosok, de főkép a segélypénz érkezését. Az előre küldött csász. és kir. futár Carlo Magno jan. közepétől már benn volt. Ő régi ismerőse volt a vajdának, hat év előtt már járt nála. Jövetelét fényes ajándék hozásáról szárnyaló hír előzte meg. Midőn pusztá kézzel érkezett, ez nem kevésbé hangolta le a vajdát; megbízatását is, mely a vajda kezén lévő végvárak (köztük Kővár) kiadatását sürgette, nagyon rossz szemmel nézte; de a futárt színleg még is szívélyesen fogadta, s arra törekedett, hogy rehabilitálja általa a király előtt megingott hitelét. Esküdözött, hogy „*egy csepp vér sincs ereiben, mely a királyhoz hűtelen lenne*“.¹⁾ Nyilatkozataival erős reményeket ébresztett Carlo Magnóban, hogy Erdélyt szép szerivel átengedi a királynak, — csak később sült ki, mennyire orránál fogva hurczolta őt.

Még szívesebben fogadta az újabb futárt, a raguzai Gioan di Marinit, ki 25,000 tallér ajándékot hozott a vajda számára. Nem is késett biztosítani a királyt általa (midőn február 21-én kelt levelével visszaindítja), hogy *egy körömfeketényire sem távozott el ő felsége hűségétől, a sok kósza hír ellene, mind rágalom*.²⁾

¹⁾ Carlo Magno a királynak 1600. febr. 4. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ Rudolf levele Mihály vajdához közölve az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 494. l. *Marini János* visszatérő útjában Nagy-Szombatban meghalt. Az volt a híre, hogy Mihálesa bán mérgezte meg (aszalt gyümölcsessel), midőn útközben (Liptó-Szent-Miklóson) találkozott és együtt vacsorált vele. Onnan betegen távozott, s hat nap múlva meghalt s húsát másodnapján temettetett el. (Pezz levele a császárhoz. Bécs, 1600. ápr. 11. *Hurmuzaki* IV. 1. 41.)

A cs. és kir. biztosok, Ungnád és Székely febr. 10-én 11 órakor érkeztek. Fényes, tűntető fogadtatásban részesültek. A vajda egy negyed mértföldnyire eléjük rendelte az erdélyi előkelőket, a bojárokat s katonaságot. Naprági latin szónoklattal, a magyar, kozák és oláh lovasság üdvövésekkel fogadta őket. Hat lovas díszes kocsj várt reájok, a mibe magokhoz ültetvén Carlo Magnot is, úgy tartották bevonulásukat. A városban, a kaputól szállásukig gyalogság képezett sorfalat. A katonák újongtak az örömhírré, hogy pénzt hoztak nekik. A vajda is sietett mindjárt istenhozottat mondatni Örmény Péter által a várva-várt vendégeknek. Carlo Magnot tüstént magához hívatta s kifejezte, mennyire örül a biztosok megérkezésének, csak hogy már lát valakit ő felségétől maga mellett. A 30,000 tallért éjjel vitette át magához, embereinek hitele öregbítésére 100,000-re mondogatta, s hogy újabb 100,000 mihamarabb jönni fog.¹⁾

Másnap (febr. 11-én) volt az első: a *nyilvános audientia*. Ezt mintha csak a Báthory-pártiak vérig gúnyoltatására rendezték volna. A vajda Marino által felszólította és előkészítette a biztosokat, hogy mellőzzék a titkosabb dolgokat, mert jelen lesznek az erdélyi tanácsurak is (Naprági Demeter a főkanczellár, Kornis Gáspár, Székely Mózes az erdélyi hadak főkapitánya és Bornemisza Boldizsár), a kikben ő nem bízik; de annál kevésbbé hallgassák el, a mi a pártosok s általában a hűtlenek ellen mondandójuk van, mert előttök fog állani egy pár esküszegő a javából. Úgy is történt.

Ungnád beszédében üdvözölte a vajdát a császárkirály nevében, biztatta pénzsegélylyel, dicsérte „lovagias tetteit“, (s ezt keményebb szavakkal) hogy a hűtlen Báthoryak ellenében oly híven szolgálta a királyt. Áadták megbízó-levelüket. A vajda megcsókolta, homlokához emelte, pecsétjét büszkén mutatta fel a jelenlevők előtt. Az erdélyiek alatt égett a föld, Kornis Gáspár kinyáiban fejét vakargatta.

A vajda nevében Naprági válaszolt. Körmönfont latin diktatóriájában ugyancsak felhánytorgatta, mily veszélynek tette ki magát a vajda, midőn meghódította e „perfid pro-

¹⁾ A fogadtatásról a biztosok a királynak még febr. 10-én referálnak. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

vinciá“-t, kifakadt a Báthoryak s követőik ellen, és pedig olyan éles szavakkal, melyek az erdélyieknek arcukba kergette a vért. A vajda triumphálva hordozta körül gúnyos tekintetét az erdélyi tanácsurakon, mintha csak rájuk mutatott volna, hogy: igen, igen, ti vagytok azok a pel-lengérre állított árulók. S azoknak hallaniok s látniok kellett mindvégig ezt: ott állottak szótlanul, szégyentől égve, ajkukba harapva s reszketve a visszafojtott felindulástól.¹⁾

Február 12-én volt a második: *a titkos audientia*. Ebből már az erdélyi tanácsurak teljesen ki voltak zárva; a vajda részéről mindössze Örmény Péter, mint tolmács, a biztosok részéről Carlo Magno és Marino volt jelen. Most már nem a tegnapi bókolás, tömjénezés s az erdélyiek kigúnyolása járta. Nagyon kínos kihallgatás volt; a vajda sokat nem tudott, vagy nem akart megérteni, úgy hogy az ő örökös közbeszólása miatt három óráig elhúzódott. A biztosok útasításuk értelmében mindenekelőtt azt vetették fel: *mikép volna szervezendő ő nagysága (a vajda) tanácsával a kormányzás?* E kérdés sehogy sem fért a vajda fejébe, félóra kellett, a míg megérté; pedig ketten is tolmácsolták: az oláhul tudó Marino s a magyarul is tudó Örmény Péter, a kinek Székely Mihály magyarul s ő aztán a vajdának oláhul mondotta el. „Hát nem jól kormányozza ő az országot, kinek mi kifogása lehet az ellen? A hadi dolgokban emberül megállja ő a helyét maga is, egyebekben pedig azért küldötte a császár őket biztosokul, hogy tanácsoljanak. Ne féljen ő felsége, *hű lesz az ország, a míg az ország ura hű.*“ Ungnád elérte a czélzást s sietett visszavágni: „az ország ura ő felsége, hogy lehetne tehát maga ellen hűtelen?!“

A vajdát az ügyes visszavágás egy pillanatra zavarba hozta, de annál türelmetlenebbül vágta ketté a vitát. Propositiojukat haszontalannak jelenté ki. „Az a kérdés — úgymond — békét akar-e ő felsége, vagy nem? — Ha békét, úgy jól van; ha háborút, miért nem küldi a segélypénzt. *Én kormányzó akarok lenni az országban, ő felségét helyettesítem székemben*, a ki biztosait tanácsosokul rendelte mellém.“ Végre is az ország kormányzására vonatkozó pontot írás-

¹⁾ Ungnád és Székely Mihály a királynak febr. 11-én. (Bécsi titk. lt. Ld. Oklevéltár. Kivonatok.)

ban voltak kénytelenek benyújtani és pedig magyarul, hogy abból oláhra fordíttassa; legalább így el nem tagadhatja, vigasztalták magukat. Bizony nagyon távol áll attól, a mit eleinte mondogatott, hogy ha ő felsége csak egy czigányt küld is be, átengedi neki az ország kormányzását; szintúgy attól is, a mit Örmény Péter jelentett az udvarnál, hogy a vajda azt forgatja eszében, hogy felutazzék az udvarhoz s ő maga vezesse be Erdélybe Miksa főherceget.¹⁾

Ez az audientia is elég lehetett, hogy kiábrándítsa a biztosokat. De még inkább fel kellett, hogy nyissa szemöket, a mit Fejérvárt naponta hallottak, láttak és tapasztaltak. Mihály vajda nagyon nyílt kártyákkal játszott, úgy viselte magát mindenben, mint teljhatalmú kormányzó, független uralkodó. Fogaras várát és gazdag uradalmát, a hozzá tartozó mintegy hatvan faluval (a mely tulajdonkép Mária Krisztierna főhercegnőt illette volna) feleségének adományozta, „mint a mely ősi jogon az oláh vajdák tulajdonát képezi.“²⁾ Hogy Kővárt (mint végvárat) Székely Mihály kezébe adja, arról hallani sem akart. Erdély rendezendő kormányzatáról szót sem tűrt. Ő akar kormányzó lenni, ő ül a kormányzói székekben, hallatta naponként — s abból sem csinált titkot, hogy fiát akarja utódjául Erdély kormányán, a kinek hűségére a székelyeket nem ok nélkül eskette fel.

Az ország rendeit február 15-ére országgyűlésre hívta össze, hogy újabb adót szavaztasson meg s mintegy szentesíttesse velök újabb kívánalmait, melyekkel Naprágit, Kornist és Bornemisza Boldizsárt a királyhoz ki akarta küldeni. Ezeknek a követeknek adott útasítása főbb pontjai ezek voltak: Kívánja fiát örököséül s utódjául Erdély és Oláhország kormányán; Husztot, Nagy-Bányát és az Erdélyhez tartozó többi részeket; a mit ezután hódít, övé és fiáé legyen; mindazon javakat és méltóságokat, melyeket Báthory Zsigmond is élvezett; katonái számára ele-

¹⁾ Mindjárt az nap referálnak a biztosok a királynak az audientia felől is. Mihály vajda hangsúlyozta: er wöll gubernator in diesen land sein, er sey nach E. May. in diesen stuel gesetzt. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ A biztosok jelentésében február 15-ről. Mihály vajda úgy viseli magát, mint „gubernator, possessor et absolutus patronus“, Fogarasra „ein jus antiquum vajvodarum Valachiae Transalpinæ praetendirt“. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

gendő zsoldot; ha elfogatnék, a király a többi keresztyén fejedelmekkel váltsa ki; ha Erdélyből és Havasemből elűzetnék, kapjon 100,000 frt évi jövedelmű birtokot Felső-Magyarországon. Ezeket a pontokat Kornis beszélte el a biztosoknak nagy sóhajtozva s fejét vakarva.¹⁾ Kornis ép úgy nem bízott a vajdában, mint ez ő benne; féltett kincseit jó eleve kiküldötte Erdélyből Melith Pálhoz; szintúgy a kanczellár Naprági is.²⁾

A császár-királyhoz küldött új követek el is indultak (febr. 15-én és 16-án). De időközben (febr. 26-án) haza érkezett Pilsenből egyik régebbi követ, Stoika, a király (február 3-iki) válaszával.³⁾ A kedvezőtlen válasz egészen kihozta sodrából a vajdát. Tüstént rendeletet adott az elindított követek visszahívására. Arczából kikelve, ingerülten járt föl s alá, — mennyre-földre fogadta, hogy inkább a pogány törökkel szövetkezik, mert ez jobban hisz neki és bízik benne, mint a német.⁴⁾

Most sült ki, mekkora ámitás volt minden szava, midőn Carlo Magnonak esküdözött, hogy nem adott köve-
teinek oly messze menő utasítást, hogy számára a független kormányzóságot követeljék. Kitünt, mennyivel többet követelt, mint a miért eleinte szavatosságot vállalni erkölcsi bátorsága volt. Kívánta előbbi követei (Mihálsa bán és Stoika) által a független kormányzóságon kívül Bástá eltávolítását a végekből; az erdélyi részek átengedését, Nagy-Várad, Somlyó, Nagy-Bánya, Huszt váraival; 500,000 frt zsoldot; birtokot Felső-Magyarországon szükség esetére menedékkül. — A Stoika által hozott részint kitérő, részint visszaútasító válaszbba sehogy sem tud belenyugodni; nem hiheti, hogy úgy adták volna elő a király előtt kívánalmait, a mint ő meghagyta s „tanította“; siet is újra utasítani a még Bécsben maradt Mihálsa bánt, hogy neki, ha török-szakad is, hozzon levelet a római császártól Havaselföldre s Erdélyre régi határaival és pedig úgy, hogy maradékai is bírassák firól fira. A többi fennebb elősorolt pontok kívánását is megújítja.⁵⁾

¹⁾ A febr. 15. commissariusi jelentésben. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklt. Kivonatok.*)

²⁾ Ungnád és Székely jan. 12. jelentése szerint. (Ügyanott.)

³⁾ Közölve Szilágyi: Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 487. l.

⁴⁾ A febr. 15-iki kir. biztosi jelentésben.

⁵⁾ Mihály vajda utasítása Mihálsa bán számára közölve Szilágyinál Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 502. l.

A Stoika megjövedele után következő nap (febr. 17-én) a vajda a biztosokat magához hívatta. Ez az audientia köddé változtatott minden még fönmaradt illusiot.

A vajda dühében féket nem ismert, szenvedélyesen fakadt ki a király ellen. A török császár — úgymond — kire annyi gúnyt és gyalázatot halmoztam, kinek annyi kárt okoztam, követet követ után küld hozzám, szebbnél szebb ajándékokkal kedveskedik; a római császár pedig, a kinek ellenségét legyőztem, kinek Erdélyt meghódítottam, küld nekem két ív papirnyi ajándékot, olyan ajándékot, a melylyel Erdélyből ki akar üzni, mint egy utolsó rimát.¹⁾ De nem addig van az, nem rövidült meg az ő keze még, (teszi hozzá önérzetes göggel). Némelyek szerint a vajda arra is fakadt: ha a császár az ígért pénzsegélyt nem küldi, nemcsak emberekkel, de az ördögök ezreivel is szövetezik ellene.²⁾

A vajda elkeseredésében — úgy látszott — kész a legvégsőre is. Vérszemet kapott, hogy élére állítsa a dolgot, hogy mindent nyerjen, vagy szakítson a királylyal. A mit eddig titokban, vagy a király érdekeinek álarcza alatt tett, azt most nyíltan, tüntetőleg kezdette üzni. A törökkel Erdélybe jövedele óta folytonosan conspirált, csauszok fordultak meg udvarában, ő is küldözte embereit hozzájuk Temesvárra, Szolnokra, Nádor-Fehérvárra, Budára s egyengette az utat a török szövetséghez. Fentartotta érintkezéseit a tatárral is. Lengyel követ is tartózkodott heteken át udvarában, Tarnowski, a kiről maga mondá, hogy nagyfontosságú közügyekben fáradozik nála.³⁾ A nyilvánosság elé kevés szivárgott ki tárgyalásaikból, de a hír beszélt lengyel-török-oláh szövetség tervezéséről, rebesgették a Báthory Zsigmonddal szándékolt kiegyezést. Ha ez kevés valószínűséggel bírt is; de az bizonyos, hogy a törökkel való kibékülésre s esetleg szövetkezésre komolyan gondolt.

¹⁾ Székely Mihály Barvitiushoz febr. 20-ról: A római császár „schickt mir ein verehrung von zwei pegen papier, ein verehrung darinnen er mich begehrt aus Siebenbürgen auszutreiben wie man ein huren austreibt.“ (Bécsi titk. lt. Hung. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ *Somogyi* Ambrus: id. m. 201. l.

³⁾ Mihály vajda Mátyás főherczegnek jelentette jan. 7-én barátja Tarnowski jövetelét, azzal, hogy Munkácsra kocsit küld elibe, de hogy mi ezből jön, nem tudja. (A levél a bécsi hadi lt. registr. 80. sz. *Hurmuzaki* IV. 1. 11.) — A biztosok febr. 21-iki jelentése szerint Mihály vajda maga mondá Marinonak, hogy Tarnowski nemcsak privát dologban jött, „sondern auch in arcanis publicis maximi momenti rebus.“ (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

Valóban a vajda sokat foglalkozott a gondolattal: nem jobb volna-e török főnhatóság alá adnia magát s úgy tartani meg Erdélyt, mely fekvését tekintve is inkább arra van utalva, mert úgy találta, hogy a németek nagyon messze vannak s szerfelett lassúk s késedelmezők mindenben. A követségi útjából visszahívatott Kornistól gúnyosan kérde: „hogy-hogy, ily hamar visszajött Prágából, hisz a németek oly messze vannak s oly igen huza-vonó nép?! Bizony Kornis uram (tette hozzá komolyan) jobb volna a törökhöz állanunk.“ Kornis felelete — hogy „a hosszasan és jól megfontolt dolgok állandóbbak, mint a pillanat művei“ — nem nagyon tetszett a vajdának.¹⁾ Naprágitól is azt kérde később Brassóban: mi hírt hallott útjában? Azt, — felelé — hogy a törökkel meg akar békélni Nagyságod. A vajda mosolyogva válaszolt: igen, azt akarom, s ha megtörténik, fogsz-e akkor te is nevetni? Oh nem, sőt csodálkozni fognék rajta! — Tréfában az igazság, jegyzik meg az ilyen kedélyeskedésekről a biztosok.²⁾

A török szövetség eszméje mindegyre kísért a vajdánál. Nyilvánosan is felvetette a kérdést később négy erdélyi tanácsos (Kornis, Sennyei, Bornemisza és Alárdi Ferencz) előtt: kivel tartsanak, a királylyal-e, vagy a szultánnal?³⁾ A hű királypárti tanácsosok természetesen az előbbi mellett nyilatkoztak; de jól tudta azt a vajda, hogy a köznemesség inkább tartana a törökkel, nem ugyan az ő kedvéért, hanem a török szövetség hagyományos jó emlékeért. Sóhajtoztak is mindétig egy a törökhöz hív fejedelem után, emlegetvén, hogy *még Báthory Zsigmond a töröktől el nem pártolt, életük rózsás-kertben folyt, boldogságuk végtelen volt; most ellenben a végső romlásba jutottak, melyből sohasem remélik, hogy kigázoljanak.*⁴⁾

¹⁾ A kir. biztosok febr. 21-iki jelentésében. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ A biztosok márcz. 8. (brassai) jelentésében: „ridendo dicere verum, quis vetat. absit omen.“ — Ungnád Barvitiushnak márcz. 7. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

³⁾ Ungnád és Székely jelentése ápril 19. Gyula-Fejérvárról. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

⁴⁾ A biztosok Barvitiushnak, Brassó, márcz. 16. Az erdélyiek egyre azt hajtják: „Ehe der Sigismundus sein schwur violirt wider den Türken, so sein sy im rosegarten gesessen, glücklich, überglücklich gewest, endgegen siczen sie jecz in eiscristen verderben, daraus sy nimmer mehr zu khumben hoffen.“ (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

A király hűségéhez — úgy látszott — most már **gyenge hajsza** köti a vajdát: a reménynek az a gyenge szála, mely a harmadik királyi biztos, dr. Pezz Bertalan bejövételéhez fűződött. Pezzet személyesen ismerte; eleitől fogva az ő küldetését óhajtotta, benne bízott még, hogy általa kivihet a királynál valami kézzelfoghatót az üres szolamok helyett, melyeknél egyebet — úgymond — Carlo Magno, Ungnád, Székely s Stoika követségéből nem nyert. Pezz jövetelét most kétszeresen sürgette¹⁾ s sürgettette mások — így a biztosok s Naprági által is, jólehet Naprági-ban sem sokat bízott már. Csak azelőtt kevéssel történt, hogy megragadta a püspök nyakában függő keresztet s azt mondá, hogy a ki a keresztet hordja, annak hűnek kell lennie a római császárhoz s ő hozzá.²⁾

A kétségeskedés emez időszakában írt a pápának is, felpanaszolván, hogy Erdélyt igaztalanul el akarják tőle venni. Ha pénzzel segítenék őt a pápa és a keresztyén fejedelmek, nemcsak a szomszéd török tartományokat, de sőt Konstantinápolyt is elfoglalná. A pápa nem késett a válaszszal. Levelében dicséri a keresztyénségnek tett szolgálatait, biztatja segélylyel s *felszólítja, térjen át a katholicus hitre.*³⁾

Itt végződik Mihály vajda erdélyi uralmának mintegy az első felvonása. Színhelye a Szeben alatti harc után Gyula-Fejérvár volt. A cselekvény a vajda részéről abban tetőzik, hogy a kormányzóságnak keresztelt független uralom elnyerésére törekszik Erdélyben; a király részéről pedig, hogy a vajdát Erdély átadására akarja bírni. Egyikök sem éri el czélját. A következő jelenet tárgya a további actio megindítása, márczius havában Brassón a törökkel szövetségzés igazi színjátéka, áprilisban újra Gyula-Fejérvárott a moldovai hadjárat előkészítése.

*

Mihály vajda régóta tervezett és nem kevéssé fontos út előtt állott. Fogarasba, most már neje birtokára, s onnan

¹⁾ Mihály vajda levele Pezzhez febr. 21. közölve Szilágyi: Erd. O.-gy. Eml. 495. l.

²⁾ A biztosok febr. 21. jelentésében (id. h.)

³⁾ VIII. Kelemen pápa levele Mihály vajdához, Róma, 1600. április 22. (Közölte gróf Kemény József, Magyar Történelmi Tár III. k. 120. l.) — A hadi lt. registraturájában kivonatban olvasható, hogy: 1600. április 22. Rómából Cinchius bíbornok Mihály vajdának „übersendet das apostolische breve.“ stb. — Úgy a biztosok febr. 24-iki jelentése.

Brassóba szándékozott. Brassón, Erdély, Havaselföld s Moldova összeszögellésénél akarta fogadni a török követiséget, melynek érkezése jelezve volt. Ott akart határozni — fia, a török követiség, a lengyel követ, a kir. biztosok, az erdélyi tanács-urak és országgyűlés jelenlétében — a követendő politikai irány s a további hadműködés felől.

Elindulása előtt még egyszer fogadta a biztosokat (febr. 19-én). *Ungnád* és *Székely* a febr. 17-iki audientia után, midőn oly kiméletlenül viselte magát a vajda velök s tiszteletlenül a királylyal szemben, elhatározták ugyan, hogy Pezz megjöttéig nem kérnek többé tőle kihallgatást s csak harmadik személy közvetítésével fognak tárgyalni vele; de mert hívatta őket a vajda, el kellett menniök. Nagy ámulatukra most ép oly alázatosnak találták, a mily szenvedélyes volt két nappal azelőtt. Mentegetőzött, hogy nem akarta a királyt sérteni, haláláig híve akar maradni, isten után benne helyezi minden bizodalmát, reménységét, haragja Básta ellen irányult, a kit legnagyobb rosszakarójának és ellenségének tart. Kívánsága csak az, hogy a király őt és fiát Erdély birtokában erősítse meg. Jelentette a török követek érkezését, kérdezvén, hogy ha megjönnek a zászlóval és ajándékkal, mit feleljen nekik? A biztosok azt tanácsolták, hűségesküt valahogy ne tegyen a töröknek, hanem ajánlkozzék békeközvetítőül. A vajda frázisaira Székely Mihály jónak látta szintén frázisokkal felelni, hogy ő felsége őt úgy szereti, mintha tulajdon édes fia volna s az a szándéka, hogy neki fényes címeket és méltóságokat adjon, fiát és leányát uralkodó családokba házassítsa s az ő fejére a pápa és spanyol király segélyével koronát tétessen.

A mint a vajda ezeket Stoika tolmácsolására megértette, annyira felvidúlt, hogy — a mint tanácsosai mondogatták — régen nem látták oly jókedvűnek. Látsozott, mennyire szeretné, ha minden úgy történnék; mindegyre csak sóhajtozott. Székely azt hitte s tanácsolta is az udvarnál, hogy magas címekkel, kitüntetésekkel, szép ígéretekkel fia és leánya kiházasztását illetőleg, hajlítani lehetne, mint a vesszőt. — Igen udvariasan vált el tőlük a vajda, azzal szakítván meg a kihallgatást, hogy isteni tiszteletre kell mennie. De nem ment. Mindjárt utánuk a lengyel követet, Tarnowskit fogadta, a kivel három óra

hosszat értekezett.¹⁾ Kitűnt, hogy ez a szívélyesség is csak színlelés volt, egy kis mézes madzag akart lenni a brassai út előtt.

Mihály vajda febr. 21-én indult útra. A biztosoknak azt üzenté, hogy néhány nap múlva kövessék. Melléjük rendelte kíséruőlt (tényleg felvigyázóul) Stoikát, a kit pedig ki nem állhattak, mert nagyon kihívóan, sitymálva bánt velök. Helyzetük valóban napról-napra elviselhetlenebbé vált. Sok megaláztatást kellett tűrniök. Nem egyszer tör ki panasz ajkukon, hogy báresak be ne jöttek volna Erdélybe, ő felsége tanácsadóul rendelte őket a vajda mellé, de nem közölnek velök semmit, inkább mindent titkolnak, véleményüket semmiben sem kérdik, „mint árnyék a falon“, úgy tartatnak itt.²⁾ Stoikának jutott a feladat az útban lépten-nyomon figyelmeztetni őket (hogy őők aztán Prágában megértessék), hogy Erdély átengedéséről szó sem lehet, ha ki akarnák szorítani a vajdát, nem lesz jó belőle s ha nem segítik, előbb-utóbb a törökhöz áll. Egy ízben a biztosok próbálták Stoikát rábeszélui, járna közbe, hogy ura engedje át Erdélyt a királynak; de azt a feleletet nyerték: ura s a bojárok nem maradhatnak többé Havaselföldén, hova legyenek tehát? *Erdély szép ország, minél tovább lakják, annál jobban belészeret mind a vajda, mind népe.*³⁾

A biztosok meggyőződtek, hogy a vajdával ezen az alapon megalkudni többé nem lehet; de meg volt kötve a kezük. Utasításuk szűk határokat szabott nekik, nem tehettek a vajdának semmiféle kötelező ígérletet a király nevében. Feladatuk elszigeteltségükben jóformán csak arra szorítkozott, hogy a királyt a látottak és hallottakról szorgalmasan értesítsék. Ennek meg is feleltek emberül. Naponként írják ívekre terjedő hosszú jelentéseiket. A bécsi állami és a hadi levéltárban megőrzött óriási halmaz jelentés szép emléke a lankadatlan buzgalommal folytatott sisisphusi munkának.

¹⁾ A kir. biztosok jelentése febr. 19-ről. Székely Mihály Rudolfnak febr. 20. Ugyanő Barvitiushnak febr. 20. Magas ezimek és méltóságokkal „meht man ihn umb den finger winden“ (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ Jelentésük utóíratában febr. 22-ről. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

³⁾ A biztosok jelentései között febr. 27-iki utóírat (Megyesről) „sein herr u. seine boiarn khönnen nicht mehr in der Walachei pleiben, wo er dann. mit den seinen hin soll? Das land ist schön, daréin verliebt er sich u. seine leut ye lenger ye mehr“ (bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

A biztosok Fejérvárról febr. 24-én indultak el a dél-erdélyi-körútra. Útrakelésük előtt meglátogatták a betegen fekvő tirnovai érseket. Tőle is épületes jellemzést hallottak a vajdáról. Az oláh metropolita saját uralkodóját a leg-erkölcstelenebb embernek festette, szebbnél szebb jelzőkkel illette. *Vallástalan, a kibén nincs istenfélelem, lator, parázna, házasságtörő, szűzek meggyalázója* (impius, in quo nullus dei timor, scortator, adulter, moechus, virginum constuprator). A császárra nagyon bosszús — úgymond — a miért nemcsak hogy nem küldte meg neki az ígért pénzt, embereivel nemcsak hogy úgy bánt, mint a kutyákkal, de még Erdélytől is meg akarta fosztani. Az érsek azt tanácsolta: hangzatos címekkel, magas méltóságokkal kellene a vajdát megnyerni, a király venné fiát udvarába, neveltetné fel s adna neki feleséget felséges családjából, addig pedig Mihály vajda mint kormányzó igazgatná Erdélyt a király tanácsosaival.¹⁾

A vajda egyik főczélja a brassai körúttal az volt, hogy fitogtassa előttök hatalmát bent az országban és kifelé. E végből hurezolta magával a biztosokat s a lengyel követet (a mint saját főpapja a tirnovai érsek elárulta.²⁾ Demonstrálni akarta, hogy nincs rászorúlva a király kegyelmére, hogy hatalmában áll szövetkeznie törökkel, tatárral, lengyellel, ha neki úgy tetszik.

De a biztosok más tanulságot merítettek ebből a körútazásból. Ha tán imponált is neki a törökkel való tüntetés; de arról is meggyőződtek útjukban, hogy a vajda uralma bent az országban nagyon ingatag talajon épült, hogy füstölgő vulkánon jár. Utjokat Meggyes felé vették a biztosok. Szomorú kép tárult eléjük lépten-nyomon; a pusztulás képét látták mindenütt. Monorán (az előbb Mária Krisztierna nászajándékához tartozó falu most Stoikáé volt) visszasóhajtozott a szegény nép a régi birtokosnő, a „német királynő“ után; Meggyesen a szászok mellöket verték, hogy ha tudták volna, hogy Mihály vajda nem ő felsége számára foglalja el Erdélyt, bizony nem adták volna meg oly könnyen magokat. A Barcaság gyöngyörű síksága, a szép erdélyi Kanaán mintha sivataggá változott volna. Az ott

¹⁾ A biztosok jelentése febr. 24-éről, majd ismét márcz. 29-ről. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár. Kivonatok.*)

²⁾ A márcz. 29. jelentésben. (U. o.)

telelő zsoldosok keze-nyoma átokként nehezült reá. A falvak feldúlva állottak, meztelen falak meredtek az ég felé; a felperzselt házak feketélő üszkös gerendái híven jelképezték az általános pusztulást és gyászt. Bent a zsoldosok kapzsi keze prédált fel mindent, mit szorgalom és munka alkotott; kint lovaik patkója tarolta le az ébredő természet gyenge hajtásait. A nép előre borzadt a hírtől, hogy a vajda újra hat tallér adót vet ki egy házhelyre, a roppant teher alatt már-már roskadoznak, évek múltán sem heverik ki. Másutt már az éhhalál borzalmi retteggették a szegénységet. A falvak romokban állottak, pusztulás, romlás mindenütt. Az élelmi szer fogyatékán. A zabot rég felemésztették a zsoldosok lovai, most már a gabonát etették. Mi lesz a vége, előre látható. Iszonyatos drágaság, a szegénységnek nem lesz betevő falatja. Ez így nem maradhat soká. Előbb-utóbb zendülés kell hogy kiüssön.¹⁾ A végső kétségbeesés fegyvert ragadtat a félholtal is.

A panasz s elkeseredés a katonaság zsarolása miatt általános volt. Úgy látszott, csak egy szikra kell, hogy lángba borúljon az ország. A biztosoknak tartózkodás nélkül tudtára adták az erdélyiek, hogy *ő felsége csak egy-kétezer embert küldjön bár Zilah felé: mindnyájan felkelnek a vajda ellen.*²⁾

*

Mihály vajda márcz. 1-én fényes bevonulást tartott Brassóba, a Barcaságon telelt hatezer zsoldosa élén.³⁾ A város bírójához szállott. A kir. biztosok márcz. 2-án érkeztek. Feltűnt nekik, hogy míg eddig minden szász városban a bíró a tanácsbeliekkal rendesen eljött hozzájuk a király iránti hódolatuk kifejezésére, addig Brassóban rájuk sem hederítettek. — Rájöttek, hogy ez is a vajda akaratából történt. A bíró nagyon mentegette magát barátai által a biztosok előtt, hogy miután a vajda ő nála szállott, kénytelen volt a biztosokhoz menetelre helybenhagyását kérni. A vajda napról-napra halasztá s végre is megüzente, hogy a látogatás szükségtelen, nincs értelme.⁴⁾ Azonban

¹⁾ A biztosok jelentése febr. 26., 27. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ A biztosok febr. 23-iki jelentésében. (U. o.)

³⁾ *Trausch* Jos. *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* 152. 1.

⁴⁾ A biztosok márcz. 16. jelentése Brassóból. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

a vajda erősen óhajtotta, hogy a biztosok fiát Petraskót látogassák meg. A biztosok meg is tették, de úgy, hogy tulajdonképen az atyához mentek, hozzá csak beszóltak.¹⁾

Mihály vajda türelmetlenül várta a török követek érkezését. Széltében dicsekedett, mintha a szultántól jönénének, pedig tényleg csak Ibrahimtól, a temesvári basától jöttek, a ki mióta a vajda Erdélyben volt, nagyon kereste barátságát. A közbeeső pár napot arra használta, hogy retgettette a biztosokat, hogy ha Pezz nem jó jó válaszszaal s a segélypénzzel, megbékél a törökkel, a ki két zászlót küld neki, egyiket Erdélyre, másikat Moldovára. Egyengette a moldovai vállalat útját is, tudtára adatván a biztosoknak, hogy Miksa főherczeget lengyel királylyá óhajtaná tenni.²⁾

A vajdának annyira sikerült a biztosokat megrémítenie, hogy elhitték még azt a kósza hírt is, hogy *a vajda ki akarja őket a töröknek szolgáltatni.*³⁾ Ez a hír különben általános volt Erdélyben s Magyarországon is elterjedt. Nyári Páltól, a váradi kapitánytól küldöncz jött hozzájuk (később Szászsebesre), hogy élnek-e még, mert künn híre jár, hogy egyiküket kíséretükkel levágták, másikat pedig a török kezébe adták. Bizony — sóhajtoztak — *inkább lennének a töröknél, mint ilyen keresztyénnél követségben.*⁴⁾ Most már magok a megijesztett biztosok tanácsolták a királynak, adna Pezznek olyan útasítást, hogy Erdély átengedése alapján tárgyaljon a vajdával, mert arról, hogy ő engedjen, szó sem lehet. Az isten szent szerelméért, csak küldjék a vajdának az ajándékot s a hátralévő 45,000 tallért, mert elkeseredésében csakugyan a törökhöz áll. Az erdélyiek, a bojárok, a török, a lengyel éjjel-nappal hazudoznak fülébe, hogy ő felsége részéről megcsalatik. Engedjék tehát át neki Erdély kormányát; jobb egy részt feláldozni, mint mindent elveszíteni. Újra és újra csak azt írják, hogy ha Pezz sem hoz neki ajándékot, ha nem hozza a 45,000 tallért, fényes czímek és méltóságok ígéretét s ha ő is csak azzal a követeléssel jön be, hogy Erdélyt engedje át Miksa főherczegnek: *a vajda dühében kiugrik a*

¹⁾ Márcz. 10., 13. jelentés. (U. o.)

²⁾ A biztosok márcz. 5-iki s 8-iki jelentése Brassóból. (A bécsi titk. lt. Id. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

³⁾ Ungnád Barvitiushnak márcz. 7. Brassó. (U. o.)

⁴⁾ Ungnád Barvitiushnak márcz. 27. Szászsebes „Ich wollt lieber beim Türkischen kaiser, als bei dergleichen Christen ein potschaffter sein“. (U. o.)

bőréből, mindent felforgat s menthetetlenül a török és lengyel karjaiba veti magát.¹⁾

A török követség márcz. 9-én érkezett meg. A vajda már előbb eléjök küldötte Sennyei Pongráczot s egy bojárt, most Vidombákig maga is eléjök lovagolt. Egész kis sereget tett ki a követség. *Huszain aga*, egy tisztos ősz volt a főkövet, kísérete összesen mintegy száz személyből állott, köztök 35 előbbkelő. A mint találkoztak, a vajda leszállott lováról, gyalog ment a főkövet elébe, átvette s ajakához emelte a hozott fejedelmi jelvényeket. Nagy pompával, ágyúlövések között tartották bevonulásukat Brassóba, ahol tiszteletökre egyik ünnepély a másikat érte. Hogy mit végzett a vajda a török követséggel? arról a biztosok semmit se tudtak meg. Tárgyalásait nagy titokban folytatta. A kir. biztosokkal nem közölt semmit s mindössze annyit üzent nekik, hogy a török császár levelét majd Fejérvárott tolmácsoltatja előttük s ott adja majd tudtokra, hogy mit végzett a törökkel és a lengyellel.²⁾ De annyit mégis láttak a biztosok, hogy „roszban töri a fejét“ a törökkel.

Annyi bizonyos, hogy ha formális szövetkezés nem is jött létre közöttük, a töröknek minden módon kedvében járt, hogy számíthasson reá, ha a királylyal szakítani fogna s egyengette útját a törökkel való kibékülés és szövetkezésnek. S ezt oly kevéssé titkolta a vajda, hogy *nyilvánosan is felvetette a törökkel szövetkezés kérdését* az erdélyi tanácsurak előtt. Országgyűlés volt hirdetve márcz. 13-ára. Azelőtt magához hívta az erdélyi tanácsurakat s eléjök adta, hogy íme itt a tavasz s a német segély még sem érkezik, ő tehát kénytelen a törökkel egyezkedni, mit szólnak hozzá? Naprági felelt a tanácsurak nevében, hogy jó lesz a dolgot jobban meggondolni s példákat hozott fel, hogy mind megjárta az, a ki Erdélyben a felséges osztrák ház ellen támadott. A felelet nem volt a

¹⁾ *Székely Mihály Carlo Magnonak* Brassó, márcz. 7. „... Umb gottes willen u. umb gottes willen, ist möglich, schick man ihme den praesent“. — *Székely M. Barvitiusnak*: „Ist besser ein wenig verlieren, als alles: partem pro toto“. — *Unghád és Székely Barvitiusnak*, Brassó, márcz. 16. Ha nem hoz Pezz legalább 45,000 tallért, ajándékot, fényes czimeket, csak a régi követelést: „so wirt er waida gar aus der haut springen, u. alles praecipitanter umbstossen et per indignationem sich mit den Türkhen u. Pollakhen vergleichen“. (Bécsi titk. lt. Hung. Ld. Oklevéltár. Kivonatok.)

²⁾ A biztosok jelentése márcz. 17. Wolkendorf. (U. o.)

vajda ingyére, Naprágit (mint a püspök maga mondá) bizonyára csak papi ruhája óta, hogy addig is baja nem került.¹⁾ A tanácsurak ellenére aztán nem merte a vajda az országgyűlésen előhozni a török szövetség ügyét.

Midőn az országgyűlés megnyílt (márczius 14-én), mindössze az adó megszavazását terjesztette eléjük.²⁾ Nyolcz frtot kívánt portánként. A rendek panaszolkodtak, hogy nem bírja meg az elpusztúlt szegénység. Végre négy tallérban állapodtak meg. Még így is nagy teher volt az általános nyomor közepette. *S ez már a harmadik adó-kivetés volt rövid öt hónap ala't.* A nagy teher alatt egyenlően nyögött a vármegyei nemesség s jobbágyság és a városi polgárság. Amazoknak falvait, birtokait dúlták fel és zsarolták ki, ezeknek pénzükre és vagyonukra áhítozott hódító zsarnokok. A panasz általános volt. A kolozsváriaknak Brassóban futárjok járt nála, ki által a rajtok elődő 4000 zsoldos zsarolása miatt panaszolkodtak. A szász városoknak is volt mit felpanaszolniok. A brassaiaknak addig több mint 30.000 frtjok (akkor nagy összeg, a mai értéknek legalább tízszerese) bánta a vajda uralkodását az adókon kívül, a mit kölcsön czímen zsarolt rajtok, nem számítva a sok kelmét s a katonatartási költséget. S hogy az valaha megtérüljön, arról a reményről le kellett mondaniok. Megpróbálták egyszer kérni a vajdát, hogy legalább az Erdélybe útése után mindjárt kölcsön kért 15,000 frtot vonják le a rájok eső adóból; de az bosszúsan mordúlt rájok, hogy *ők nejeikkel, gyermekeikkel, életükkel, pénzüikkel s minden néven nevezendő javaikkal együtt az ő tulajdonát kepezik, kardjával (melyet csörtetve rázott meg) nyerte ő őket s azzal is akarja megtartani, s ha kell, nekik törvényt szabni.* A nagyszebeniek sem remélték, hogy 45,000 tallérra rúgó kölcsönüket visszakapják. Így állott a dolog Kolozsvár, Meggyes, Segesvár, Szászváros, Besztercze s a többi városokkal is.³⁾

A vajda Brassóban a lengyel követtel Tarnowskival is sűrűn érintkezett; de hogy mit végzett vele, az is titokban maradt. Onnan bocsátotta el állítólag üres, semmit

¹⁾ A biztosok márcz. 16. jelentése. (U. o.)

²⁾ A biztosok írják márcz. 16. Barvitiusnak: az országgyűlés megtartatott „re nobiseum nec quidquam communicata, multo minus consultata”. (U. o.)

³⁾ A kir. biztosok márcz. 15., 16. jelentése. (U. o.)

mondó felelettel. Némelyek tudni akarták, hogy Tarnowski azzal jött a vajdához, hogy engedné át Erdélyt Báthory Zsigmondnak s kárpótlásul a szultán beleegyezésével ő Moldovát nyerendi. Voltak, kik tudni vélték, hogy Báthory Zsigmond követe is résztvett a brassai tárgyalásokban; — mások általában csak *török-lengyel-oláh szövetség tervezéséről rebesgettek.*¹⁾

A kir. biztosok semmivel sem tudtak többet, mint egy közönséges polgár. Nem közölt a vajda velök semmit sem.²⁾ Előzetesen még azt sem tudták, hogy mikor lesz az országgyűlés, arról is csak nagy későn értesültek. Személyes szabadságukban is korlátozva voltak. Minden lépéseket figyelemmel kísérték, egy főbojár volt rendesen melléjük adva, kinek tudta nélkül senkivel sem szólhattak. Ugyanaz a kém-szerepe volt ennek a bojárnak, mint a portán a követek mellé adott csauszoknak, vagy Oroszországban a követeket őrző pristavoknak. Brassóból sem jöhettek vissza egyszerre a vajdával. Hogy hol szállnak meg, s mennyi időt töltenek valahol: nem ők, a bojár szabta meg, a kinek gyámsága és kémkedése alatt állottak.

A vajda márcz. 16-án indult vissza Brassóból.³⁾ Kivonulását fejedelmi díszszel rendeztette. A török követet baloldalára vette (török szokás szerint ez a megtiszteltetés jele). Fogarason s Szebenben mulatott hosszasabban, eminensen 23-án indult Fejérvárra. A biztosokat tiszteletteljes távolban másnap (márcz. 17-én) indíttatta maga után. Útközben is sok megaláztatást kellett szenvedniök. Fogarasban a várat meg akarták nézni, de a bent lévő bojárok nem eresztették be őket. — Furcsa bizony (írják a királynak), hogy felséged helytartójának — a mint a vajda magát nevezgeti — emberei ilyen szép bizalommal vannak felséged követei iránt.⁴⁾ Szebenben (márcz. 25-én) a

¹⁾ A biztosok jelentése a királyhoz ápril 30. Gyula-Fejérvárról. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ Márcz. 15-iki jelentésükben: mondják: uns als von Ew. May. dem herrn vaida zugeordneten assistenzrätten wirt nichts communicirt u. wir werden umb nichts gefragt. (U. ott.)

³⁾ *Trausch J.* id. m. 154. l. — *Czauck Simon*: *Ephemeris Libellus*. Megj. *Transchenfels*: Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens (Neue Folge) 118. l.

⁴⁾ A biztosok márcz. 19. jelentése Fogarásból (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

királybíróval és a kísérő bojárral meglátogatták a csatát. A helyrajzi viszonyokkal összevetve a seregek felállítást, úgy találták, hogy az okt. 28-iki csatában mindkét részről kevés hadi jártasságot tanúsítottak. Széltében beszélgették még akkor is, hogy Mihály vajda *árulással győzhetett csak*, s hogy az árulásban az oroszánrész Kornis Gáspár lelkét nyomja.¹⁾ Márcz. 26-án indultak tovább Szászsebesre. Itt a „spionkodó“ bojár újra megtartóztatta őket, még 27-ét is ott kellett tölteniök. Fejérvárott is kellemes meglepetés várt reájok: eddigi lakosztályaikat Bocskay házában Stoika foglalta el, ők kényelmetlenebbet kaptak, cselédségüket elkülönítették tőlük. Napi szükségleteiket is nehezen fedezhették, drága pénzen is alig tarthatták kísértüket és lovaikat. Oh bárcsak be sem jöttünk volna Erdélybe, mint hogy folytonos megcsúfoltatásnak legyünk kitéve! sóhajtanak fel nem egyszer a sok méltatlanság miatt.²⁾

A brassai körút még sem volt minden tanulság nélkül. Egy szomorú, de lényeges tapasztalással lettek gazdagabbak, hogy a nyomor elviselhetetlen, az elkeseredés általános az országban. Nem csak a magyarok, de még a szászok is, előkelők s alsóbbrendűek egyaránt azt kívánták, bár visszatérne közéjük Báthory Zsigmond s megszabadítaná őket Mihály vajda zsarolásaitól. Maga a *szebeni királybíró megvallá, hogy Szeben városa örömet esküdne Zsigmond hátságére. Sőt még a székelyek is arra fakadtak: örömebb tűrnék előbbi uraikat, kiket nagyrészt remélt szabadságukért agyonverték, mintsem a vajda által kiszabott terheket viseljék*, mert félévi hadakozást kíván tőlük saját költségükön. De még ez sem volt minden. Mintha a vajda hadat akarna egy magában üzenni az egész világnak, az hírlett, hogy katonái zsoldjából is le akart búzni három vagy négy hópénzt, a miért eddig tétlenül s ingyen éltek az országban, azt adván okúl, hogy a levont összegből az okozott károkat fogná megtéríteni.³⁾ S mindemellett újabb kalandokon törte fejét. Hajlandó volt készpénz gyanánt venni ama képtelen hírt is, melylyel Rácz György hízelgett neki követségéből visszatérve, hogy Magyarországon Pozsonytól kezdve az erdélyi határig nagyon sok magyart talált,

¹⁾ Ungnád és Székely a királynak, N.-Szeben márcz. 24., 25. U. o.

²⁾ Jelentéseik Szászsebesről márcz. 26., 27. (Bécsi titk. lt.)

³⁾ A kir. biztosok jelentése márcz. 29-ről Gyula-Fejérvárról. (U. o.)

a kik azt kívánnák, hogy ne csak Erdélyben, de Magyarországon is ő uralkodjék, mert a németek uralma elviselhetlenné vált, úgy hogy az osztrák ház alatt többé nem maradhatnak.¹⁾

Mihály vajdát a szerencsében elbizakodása, nagyravágyása, fenhéjazása s határtalan uralomvágya elvakította s ragadta tovább végzetes pályáján. Szívtelensége érzéktelenné tette minden nyomor és elégedetlenség iránt, a mit ő idézett elő.

Erdélylyel úgy bánt, mint karddal hódított ellenséges országgal, melyet mennél inkább kizsákmányol s elszegényít, annál könnyebben vélt engedelmisségben tarthatni. *Uralmát a rettegtetésre, — nem a jogra és szeretetre építette.*

A császár-királylyal sem sokat törődött; mint független uralkodó, úgy kormányozta Erdélyt s kész volt ezért akár a török fenhatósága alá adni magát.

Megtartani Erdélyt minden áron, erre irányult diplomatiái működése — s meghódítani még Moldovát, ez volt legközelebbi törekvése. *Erdély s a két Oláhország bírása: ez volt politikájának fő célja, szívének legfőbb vágya.*

¹⁾ Ungnád és Székely a királynak, márcz. 29-ről a második jelentés. (U. o. — Ld. *Oklevéltár* Kivonatok).

XII.

Előkészület a moldovai hadjáratra. — Újabb audientiák. — Hangzatos szövmok Szerbia, Bulgária, Konstantinápoly meghódítása felől. — A magyarországi részek visszakövetelése. — Mihály vajda változó kedélyállapota. — Katonai zavargások. — A biztosokkal elfogadtatja moldovai tervét. — Jeremiást s Báthory Zsigmondot ámitja. — Moldova elfoglalása. — Visszatérése Erdélybe.

Mihály vajdának Gyula-Fejérvárra visszatérése után legfőbb gondja a moldovai hadjárat előkészítésére irányult. Siettetta a tavasz kinyílt — immár április hava járta — ösztönözte, hogy zsoldért kiáltozó katonáinak foglalkozást adjon, sarkalta a Báthory Zsigmond készülődéseiről szállongó sokféle hír. Szájról-szájra járt a lengyel kancellárnak is egy mondása: *most az ideje, hogy a kukaczt a sajból kivesszük*, monda nyilvánosan a varsói országgyűlésen, a vajda erdélyi uralmára czélozva.¹⁾

A vajda tehát új hódításra készült. A kard-köszörülés között azonban megkezdődtek újra az audientiák is a csász. és kir. biztosokkal. A vajda változékony lelkületének ezek az igazi hévmérői. Ezeken egyszer az elkeseredés és a szenvedély — másszor a panasz és esdeklés — majd meg a nagyralátó tervelgetés s hűségesküdözés húrjait pengeté.

A brassai triumphálás fenhéjázó illúziói még el sem oszlottak, a mint nagypénteken (márcz. 31-én) magához hívatá a biztosokat. Panaszkodott Pezz s a pénz lassú érkezése miatt. Aztán rákezdte a régi nótát. Csodálkozását fejezte ki, hogy *a király miért nem akarja általa kormányoztatni Erdélyt; pedig ő biztosítani akarja azt fiának is; mert valamint a ki jószágot vesz, nem csak magának, hanem maradékainak is veszi: épúgy rakott fészket ő Erdélyben fia s maradékai számára is. Mindazáltal ő felségének híve*

¹⁾ A kir. biztosok április 30. jelentése Gyula-Fejérvárról. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

és szolgája akar maradni. Ha tán arra vár ő felsége, hogy katonái eloszoljanak s magára maradván, könnyen kikergethetni véli Erdélyből: arra ugyan hiába vár; tud ő magára gondot viselni. *Havaselföldén is mennyi ideig várta az ígért segílyt, s bár nem jött, mégis elfoglalta Erdélyt a maga erejéből is.*¹⁾

Husvét-szombatján (április 1-én) érkezett vissza az udvarból Mihálcsa bán a vajda sürgető leveleire. Valószínűleg ő hozta a febr. 11-én Pilsenben kelt királyi diplomát, melyben Rudolf császár-király Mihályt a havaseli vajdaságban megerősíti s azt utódai számára is biztosítja; azzal a kikötéssel, hogy minden új vajda hűségesküt tegyen az akkori magyar királynak.²⁾ De mi volt mindez a vajdának; ő Erdélyre szeretett volna ilyen diplomát nyerni.

Az egész városban elterjedt a híre, hogy Mihálcsa bán nagyon kedvezőtlen választ hozott, mintha a király a vajdát erőszakkal ki akarná verni Erdélyből. Mihály vajdát végtelenül bántotta, hogy a királytól még jó szót is alig nyer, nem hogy kíváncsi teljesítését s az ígért pénz-segélyt kapná. Pedig ő azzal hitegette magát és kérkedett a biztosok előtt, hogy csak hatod részével, mint a meny-nyibe a magyarországi sereg főtartása kerül a török ellen, *kiűzné egész Magyarországból a pogányt s meghódítaná a földet Nándorfejérvártól Drinápolyig, Erdélytől a Feketetengerig, aztán elfoglalná a lengyeltől Moldovát, Podóliát, Litvániát s megtenné Miksa főherczeget lengyel királynak.* — Nagy sóhajtások között beszélte, hogy látja, ő felsége nem akarja az ő szolgálatát, pedig most volna a legjobb idő olyat vinni véghez, a mire száz év alatt alig nyílik alkalom. *A szerbek, a bolgárok követei nála vannak,* e két nép kész egy szálíg felkelni a török ellen, csak vezérok legyen. Ezeket ő, nagy fájdalomra, csitítani s nyugalomban tartani kénytelen, pedig ezekkel egy év alatt képes volna annyit tenni a török ellen, a mennyit ő felsége hat év alatt, hat annyi költséggel sem tehet. Látja, hogy utoljára is a törökhöz kell állania. Lám, *a török*

¹⁾ Ungnád és Székely márcz. 31. jelentése a királynak. (U. o.)

²⁾ Rudolf diplomája M. v. számára, Pilsen, febr. 11. eredetiben megvan a gróf Telekies maros-vásárhelyi levéltárában. A hatalmas hártya-levél függő peesétje hiányzik. — Bethlen Farkas is közli ez oklevelet id. m. IV. k. 487. l. (Ld. *Oklevéltár.*)

szünet nélkül édesgeti magához — s így folytatta merész hazudozásait — nemcsak Oláhország, Erdély és Moldova háborítatlan birtokát ígéri, de azt is, hogy az összes török seregek fővezérévé teszi; vagy ha ezt el nem fogadná, ha csak a császár- király ellen való hadakozásra vállalkozik is, 40—45,000 embert adna zászlója alá. még pedig úgy, hogy a mely földet paripája patkója érint, az az övé is maradna.¹⁾

Pezz levelére, hogy fiát küldje az udvarba nevelésre, gúnyos mosolylyal csak annyit mondott, hogy ki maradna akkor Oláhországban?!

A vajda annyira fel volt indulva, a miért a király kíváncsimait nem akarja teljesíteni, hogy a legrosszabbtól lehetett tartani. Fenyegetőzött, hogy *a magyarországi részeket nem hagyhatja, a mi eddig Erdélyhez tartozott, annak ezután is oda kell tartoznia.* Belényesen 1500 tallér ára rezet vásároltatott, s hallván, hogy az is Erdélyhez tatózott, mérgesen *a szakálába harapott s kifakadt, hogy ő karddal hódítá meg ez országot, azért, a mi hozzá tartozott, azt követeli.*

A biztosok attól féltek, hogy elkeseredése s Básta ellen való gyűlölete arra fogja indítani, hogy a Szilágy-ságba vagy Nagy-Várad, avagy Huszt alá fogja vezetni seregét. S ebben az esetben kétségkívül „hajba kapott volna“ Bástával s a kir. seregekkel. Nem lesz jó vége — írogatják a biztosok — *íme, mintha a fátum is ellene volna az osztrák ház erdélyi uralmának, akárhányszor megkísérelték a mohácsi vész s főkép Buda elvesztése óta, hogy Erdélyt megszerezzék, mindig balúl ütött ki.*

A biztosok attól is tartottak, hogy őket a vajda csúfosan kiüzi Erdélyből.²⁾

A borúra egy pillanatnyi derű következett. Április 4-én este futár érkezett Pilsenből. Levelet hozott a császár- királytól (márcz 20-áról keltezve), a mely biztatásokat és ígéreteket tartalmazott Pezz követsége és a pénzsegély küldése felől. Ez egy pillanatra felvillanyozta a vajdát.

¹⁾ A kir. biztosok jelentése ápril 3., 5. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár. Kivonatok.*)

²⁾ Elszórvá a jelentésekben (pl. ápril 3., 22.), így a biztosok levelében Pezzhez ápril 6.; majd Barvitiushoz május 7. Gyula-Fejérvár, (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár. Kivonatok.*)

Rózsás szint öltött előtte a jövődő, lelkét nagyralátó tervek édes ábrándjaiba ringatta. A bojárokat is elkapta az öröm, a királyi biztatások hatása alatt napok múlva is „ettek, ittak, muzsikáltatták magokat.“¹⁾

De a vajda állhatatlan, változékony kedélyét az öröm sem állotta sokáig. Mint az áprilisi idő, gyorsan változott nála ború és derű. Egyszer szokatlan víg volt, máskor egyre sóhajtozott, mintha kínos előérzet bántaná; a kicsapongó jó kedv s a sötét borongás ikertestvérek kedélyvilágában. Majd magába zárkózott, majd meg szórazós után vágyó; kereste a változatosságot mindenben, gyönyörködött a fényűzésben, napjában kétszer-háromszor is váltogatta arannyal-ezüsttel tódzott skarlátselyem mentéit.²⁾ Emberei csak nézték, hogy mi lelte.

Legfőbb óhajta az idő-tájt az volt, hogy csak Pezz megjönne már a pénzzel, melyre napról-napra égetőbb szüksége lőn.³⁾ De Pezz követsége ólomlábban járt. Mihály vajda pedig már attól is tartott, hogy zsoldosai ellene támadnak. Nem ok nélkül, mert a ráczoknak áprilisban már hat- a kozákoknak pedig négyhavi zsolddal tartozott.⁴⁾ S valóban április 13-án és ismételtén 15-én csakugyan lázadás tört ki a gyalogság között Fejérvárott, a miért a lovasság némi csekély zsoldot kapott, ők pedig nem. Megrohanták a piaczt, az élelmiszereket erőszakosan elszedték, betörték a boltokba, raboltak, dúltak szerte a városon. A megrettent vajda s bojárjai némi kevés pénzzel, a mennyi épen kéznél volt, kényszerültek a lázongókat lecsillapítani. A vajda komolyan aggódni kezdett. Arra kérte a biztosokat: nem vehetnének-e fel ő felsége nevében valakitől kölcsönt, a melylyel tomboló seregét kielégítse. Ungnád és Székely mentegetőztek, hogy arra nincsen felhatalmazásuk.⁵⁾

Mindennek daczára a moldovai vállalattal nem akart felhagyni, az előkészületet erélyesen folytatta. Nincs pénze (úgymond) s még sem tesz le Moldováról, ha utolsó ingét el kellene is adnia.⁶⁾ De a császár-király irányában egy

¹⁾ A királyi biztosok jelentése ápril 9. (U. o.)

²⁾ Ungnád és Székely Rudolfnak ápril 20. (U. o.)

³⁾ Mihály vajda levele Pezzhez ápr. 6. (U. o.)

⁴⁾ A biztosok a királynak ápril 10. (U. o.)

⁵⁾ A kir. biztosok jelentése ápril 14., 15., 16. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

⁶⁾ A biztosok a királynak ápr. 20. M. v. mondja „er hab gleichwohl

pillanatra egészen megszeliđűlt. Április 9-én kérte a királyt, küldené hozzá Péter moldovai vajdának Innsbruckban tartózkodó fiát Istvánt;¹⁾ ezt akarta moldovai vajdává tenni.

Április 20-án újra magához hívatta a biztosokat s szokatlan tisztességgel fogadta őket, a min ők nem tudtak eléggé csodálkozni. Soha még annyira eléjök nem ment, soha még úgy megindúlva nem látták, soha oly hevesen nem beszélt s oly erősen nem esküdözött még ő felségének hűséget, mint most — írják nagy csodálkozva. Igen, mert szüksége volt reájok. Villámhárítóul akarta őket felhasználni a császár-királylyal szemben. Esküdözött, hogy úgy adjon isten neki és fiának szerencsét, s üdvösséget, mint a hogy ő igaz szolgálja akar maradni ő felségének; elméjében egyre azt forgatja, hogy ő felségének télen-nyáron, éjjel-nappal, szünet nélkül szolgálhasson. Bárcsak közelebb volna ő felsége, hogy elmehetne hozzá s lábaihoz borúlva, csak néhány nagy titkot rejtő szót mondhatna neki, mindjárt megkönnyebbülné szíve, mert ő felsége akkor megismerné őt a maga valóságában, meggyőződnek, hogy minő hű szolgálja ő; tudja, hogy azután szeretné s megbecsülné.²⁾

Ez mind csak hízelkedés s jóhangulat keltés, captatio benevolentiae akart lenni. A vajda — a ravaszság nagymestere — régóta táplált, de a király által ellenzett tervét — *Moldova meghódítását* — olyan álarcz alatt, oly ürügy mellett akarta végrehajtani, a melylyel a király előtt igazolhassa, sőt szép színben tűntethesse fel magát. Elhíreszteltette, hogy Báthory Zsigmond nagy sereggel Moldovában van Jeremiás vajdánál s minden perczen várható Erdélybe útése; sőt egyszer csak szárnyra kapott az álhír, hogy tízezer emberrel be is csapott már a Székelyföldre s tizenhárom falut felégetett.³⁾ E rémhírek nyomása alatt kérdezte a biztosokat: mit tegyen, bevárja-e összetett kézzel

nicht geldt, wöll dennoch fort und sollt er das hembet am leib verkaufen.“ (Bécsi titk. és a hadi lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

¹⁾ Mihály vajda levele Rudolffhoz ápr. 9. (U. o.)

²⁾ Ungnád és Székely Rudolffhoz ápr. 20. „Er wünschte, dass E. M. in der nahendt sein, u. er für E. M. erscheinen kundt, auf die erdt zu E. M. füßen fallen, u. nur etlich wenig wort E. k. M. persönlich furbringen u. in höchster gehaimb eröffnen könnte, so wär er schon getröst, u. er weist, so denn E. M. wurden ihn erst recht kennen, u. für einen dero treyisten diener befinden, lieben u. halten“. (Eredetije a bécsi titk ltb., másolatban a hadi ltb. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

³⁾ A biztosok a királynak ápril 19. (*Oklevéltár*. Kivonatok.)

a közös veszélyt? A biztosok azt felelték, hogy *inkább ő előzze meg Báthory Zsigmondot, mintsem az üssön Erdélyre*; csak a császár-királyt tudósítsa s számlálja elő a kényszerítő indokokat, s főképen, hogy a császár-király nevét ne emlegesse ennél a vállalatnál.¹⁾

E magában véve lényegtelen, de a vajda előtt még is jelentékeny nyilatkozat után nyugodtan gondolt a királyra, s még inkább siettetette hadi készületeit. Seregét mindenfelől összevonta, mustrákat rendelt el. De nem feledkezett meg régi kipróbált fogásairól sem. Nem késett Jeremiás vajdát állandó barátsága felől biztosítani, hogy jóhiszeműségben ringassa, miként Báthory Endrével tette volt; sőt hogy annál inkább elaltassa, leánya kezét kérlette fia Petraskó számára.²⁾ Báthory Zsigmondról sem feledkezett meg. Hozzá az olasz Muraldot küldé (a kiről az a hír volt elterjedve, mintha előbb Mária Krisztierna számára általa mérget készítették volna). Megbízatása hír szerint az volt, hogy vagy eltegye láb alól Zsigmondot méreg által, vagy ha nem sikerül, ígérjen neki aranyhegyeket, hogy a vajda kész számára átengedni Erdélyt, csak Brassót és Fogarast tartja meg magának s ha kívánja, neki adja leánya Florica kezét.³⁾ Az erdélyiek egy része nem tartotta a Zsigmonddal való kiegyezést lehetetlennek, Kornis Gáspár ki is fejezte aggályát: ő bizony, ha Báthory Zsigmond bejön, bár 2500 jobbágya van Erdélyben, készebb oda hagyni mindenét s ha csak egy kabátban is, menekül Erdélyből.⁴⁾

*

Mihály vajda 1600. április 24-én kora hajnalban indult Fejérvárról Fogaras felé *a moldovai hadjáratra*. A kir. biztosoknak azt sem mondta, hogy befellegzett. Mindössze annyit üzent nekik két nappal előbb Stoika által, hogy őket Erdélyben hagyja logofetjével Theodosiussal, hogy távolléte alatt az oláh kanczellárral együtt igazgassák az országot. Hiába tiltakoztak a biztosok, hogy a király parancsa az, hogy mindenüvé kövessék; a vajda nem tágitott. Hisz épen ő általuk akarta biztosítani magát affelől, hogy távol-

¹⁾ Ungnád és Székely Rudolfnak ápril. 20. (Id. h.)

²⁾ Simigianus története 203. l. — Foglfeder Szaniszló levele Mária főherczegnőhöz Varsóból 1600. márcz. 31. (Bécsi titk. lt. Hung.)

³⁾ *Szamosközi* IV. k. 116. l. *Trausch* J. id. m. 154. l. márcz. 26-án ment Muraltus Brassón át moldovai követségébe.

⁴⁾ A kir. biztosok jelentése ápril 21. (*Oklevéltár*. Kivonatok.)

létében az erdélyiek ellene fel ne keljenek. A török és tatár követséget maga után vitette, de a biztosoknak akarva nem-akarva maradniok kellett.

A csász. és kir. biztosoknak még szomorúbbá vált a helyzetük, mint eddig volt. A logofet mint valami foglyokat, úgy tartotta őket. Fejérvárról, a honnan elkiváncoztak, Kolozsvárra (a hova ők Pezz elibe menni szerettek volna) nem eresztette őket. Május 9-étől Meggyesen kellett tartózkodniok, a hova Mihály vajda a moldvai határról (Bereczkről május 4-én) Mihálcsa bánt távolléte idejére Erdély kormányzójául rendelte s őket is oda vitette.¹⁾ Az olasz lapok azt írták, hogy fogságba vannak vetve.²⁾ Ha nem is voltak épen fogságban, valóban sok keserű panaszt hallatnak ebből az időből jelentéseikben: *„csúfjára vannak az embereknek, nevetségére az utcagyerekeknek, még az élelmiszerek bevásárlásánál is kétszeres áron fizettetik meg őket.“* A mellett életüket is féltették, mert a Báthory-pártiaktól mindenféle rémhíreket hallottak, hogy mily erős sereggel áll Zsigmond a határon. *„Ha Báthory győz — írják — készen van számunkra a sír.“*³⁾

A vajda Fogarasban rövid pihenőt tartva, levelet ír (április 27-én) a biztosoknak, hogy sűrűgessék Pezz bejövetelét a pénzzel; ír a királynak, Mátyás főherczegnek s Pezznek magának is (április 28-án). Tudatja Moldvára indulását, hogy megelőzze az Erdélybe ütni készülő Zsigmondot és Jeremiást, kik — úgymond — nagy török és tatár sereggel állanak résen.⁴⁾

Nagy ellenséges seregekről, fenyegető veszedelemről írogatott, pedig jól tudta, hogy Moldvában még minden csendes; kémei meghozták, hogy sem Zsigmondnak, sem Jeremiásnak serege nincs. Hiszen egész *hadi taktikáját Moldovával szemben épen a váratlan meglepetésre építette,*

¹⁾ Mihály vajda levele a biztosokhoz, Bereczk máj. 4., 6., Kézdi-Vásárhely máj. 7. (U. ott.)

²⁾ A lengyel király írja Mária főhgnőnek „Jasehof 20. Maii 1600“. (Bécsi titk. lt. Hung.)

³⁾ *A kir. biztosok jelentései* Gyula-Fejérvárról, ápril 23., 24., 25., 26., 30., május 1., 2., 3. Ugyancsak Ungnád Barvitiushnak május 2. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár. Kivonatok.*)

⁴⁾ M. v. levelei: a biztosoknak ápr. 27. (Bécsi titk. lt. és hadi lt. registratura); Mátyásnak ápr. 28. (titk. lt. Varia Turcica o.); Pezznek ápr. 28. (hadi lt. 54.); a biztosok Pezznek május 3. (U. o.)

bár jókora számú hadsereggel rendelkezett,¹⁾ a melyben nem hiányzott a harci kedv, a biztosra vett győzelem lelkesítése. Elemőkben találták zsoldosai magokat, örültek, hogy újra csatazaj váltja fel az egyhangúvá vált tivornyákat. A moldvai nép között a mellett kedvező fogadtatásra számított, mert Jeremiás nagyon zsarolta őket.

A sereg vezérletét Székely Mózesre bízta, az elődandárt Barcsai András vezette. A vajda és fia külön mentek. Kézdi-Vásárhelyen át az Ojtozi-szoroson keresztül vonúlt a sereg Moldovába s midőn máj. 4-én átlépték a határt, a vajda maga Bereczkből Brassóba tért vissza, fiát küldvén a sereggel.

Néhány nap múlva azonban rossz hírek érkeztek Moldovából. Némelyek szerint *összeesküvést fedeztek fel* a vajda ellen az erdélyi főurak között Báthory Zsigmond érdekében; minek hallatára „*a vajdát elfogta a düh s rémítően tombolt, dúlt-fúlt mérgében*“.²⁾ — Mások szerint Székely Mózes a fővezér maga siettetette személyes bemenetelét, mert a magyarok, székelyek és oláhok között czivódás támadt s a sereg dúlásnak, rablásnak adta magát, úgy hogy megfékezésükre személyes jelenléte volt szükséges. Tény az, hogy Mihály rögtön Moldovába sietett. Később az a hír terjedt el Erdélyben, hogy Tatros városában, a város fel-dúlása közben, a székelyek és az oláh hajdúk között véres verekezés tört ki, a mi olyan mérvet öltött, hogy a hajdúk közül kevesen maradtak életben.³⁾

Moldovát jóformán kardesapás nélkül foglalták el. Báthory Zsigmond igaz, hogy Moldovában tartózkodott akkor — a régi Moldova fővárosában *Szucsaván*; de nem komoly hadi készülletekkel, hanem könnyelmű gondúzásban

¹⁾ Serege létszámára biztos adatunk nincs. A hír szerfelett nagyította. Május 1-én M. v. Fogarashól jövő futárja Székely János a köv. számlálja elő a biztosoknak: 38,000 lövész, 3000 kozák, 4000 ráciz lovas, 6000 erdélyi lovas, Bába Novák 4000 lovasa, 40,000 (!) székely, Kornis G. és Tahy István 1000 kopjással. Május 2-án azt hozták, hogy M. v. és fia 108,000 emberrel rendelkeznek; B. Zsigmond pedig mindössze 12,000-el. Mihálcza bán meg már 150,000-re mondta ura seregét, máj. 12-én a biztosoknak. A gyula-fejérvári báthorysták szerint Moldvában készen állott: 28,000 lovas, 28,000 gyalog, 20,000 magyar, lengyel és moldvai kopjás. (A biztosok jelentéseiben, u. o.)

²⁾ *A commissariusok a császárnak*, Meggyes, máj. 12. Darai J. Brassóból jövet mondja, szörnyű volt látni, hogy a „conjuratió u. conspiratio“ hírére „*wie der mann*“ (t. i. Mihály vajda) *gewiet, getobt*“ (*Oklevéltár*. Kivonatok.)

³⁾ A biztosok jelentése. Kolozsvár, máj. 18. (Bécsi hadi lt. registratura 54. sz. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

töltötte napjait; kedvtelve váltogatta fényes öltözeteit, borba fojtogatta bűját, baját, s muzsikáltatgatta magát kedvire.¹⁾ Jeremiás pedig, a moldovai vajda épen lakadalmon mulatott *Tatroszon*, az erdélyi havasok aljában, a mint a támadás hírét vette. Egy pár kozák volt mellette; de azok is alig próbálták meg az ellenállást, mindjárt megfutottak s meg sem álltak Szucsaváig. Itt aztán csatát fogadott el Jeremiás, de katonái jókora része (5000 oláh) cserben hagyta, süvegeiket a levegőbe feldobálva (így írják) s lándsára szúrva kérték a pardont s átállottak. Jeremiás tovább menekült, a Neszter (Dniester) folyó mellé, a lengyel határra, az erős Hocim várába, hova 300 lengyel s 300 moldovaival vette be magát. Útközben maga után mindent elpusztított, a kútakat betemette. Annyit sikerült ezzel elérnie, hogy Mihály vajda serege nagy szükségét szenvedett, a katonák faleveleket rágtak az éhség miatt. Brassóból kellett élelmet szállítani utánok. De azért az ország hódoltatása rohamosan haladt elő. Május 16-án már Szucsava vára is kezében volt. Itt hirtelen *tábori országgyűlést* tartott s vagy tíz erdélyi főúr által adót szavaztatott meg Erdélyre, 3 frtot kapu-szám szerint.²⁾

Mihály vajda nem akart addig nyugodni, míg az ellenség egészen meg nincs törve. — Gyorsan követte Jeremiást Hocim alá. A moldovai vajda itt is megkísérlette a nyílt csatában való mérkőzést, de ismét hiába, mert megveretett és seregének egy része a várba, más a folyón át lengyel területre menekült; sokan a csatatéren s a Neszter folyóba vesztek. Erre Mihály vajda a várost felégette; de a vár ostromával sehogy sem boldogult. Mihály vajda seregéből *egyes csapatok átmenvén a Neszteren beütöttek lengyel területre is: a határszéli Pokuciában és Podolia s Russia tartomány szélein égettek, raboltak, a mivel még inkább maga ellen zúdította a vajda a lengyeleket.*³⁾

Hocim várát eleinte ostrommal, majd alkudozással

¹⁾ *Barilovich Ferencz*, Székely Mihály Moldovába küldött emberének relatiója szerint (Kolozsvár 1600. jun. 12.) a szucsavai lengyel katonák „juramento confirmarunt, Sigismundum per medium annum in Zuchawa fuisse, quotidie splendide indutus, vino et musica delectabatur“. (Bécsi hadi lt. registratura 54. sz.)

²⁾ *Reinholdi Heidensteinii*: Libri Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti XII. könyv 351. l. — A kir. biztosok jelentése, máj. 24. Kolozsvár. (Bécsi hadi lt. *Oklevéltár*. Kivonatok.) —

³⁾ *Heidenstein* id. m. 352. l.

akarta kézre keríteni. — A mint az ostrom sikertelenségét látta, felszólította a moldovánokat, hogy adják fel a várat szabad elmenetel biztosítása mellett; de azok bizván a vár erős falaiban s még inkább a hadra készülődő lengyel seregben, még csak válaszra sem méltatták. Mihály vajda azután, nem akarván személyesen sok időt elvesztegetni a vár alatt, oláh kapitányaira bízta annak rendszeres ostromát s ő maga *Szucsavára* tért vissza. Itt a vár porkolábjaúl kinevezte *Kaptury Jánost*, kivel május 29-én letétette a hűségesküt, a mely írásban is reánk maradt.¹⁾ Innen *Jászvásárra* (Jassy-ba) ment, s június végeig ott mulatott.

Erdélyben azalatt nagy érdeklődéssel lesték és várták a moldovai harcztérről érkező híreket. Mihály vajda még Hocim ostroma előtt írt Szucsavából (május 16-án) Erdélybe a városoknak (Kolozsvárnak, Szebennek stb.), hogy győzött, tehát „vígán és örömmel legyenek.“ Írt a biztosoknak is. Majd Hocim alól újra értesíti őket a diadalról s kéri közbenjárásukat, hogy Miksa főherczeg a sziléziai határ felől haddal tüntetne a lengyelek ellen, hogy ez által visszatartsa őket a támadástól; kéri továbbá őket, sürgetnék Pezz jövetelét. Május 24-én írt Rudolfnak,²⁾ úgy szintén a lengyel királynak is.

Ez utóbbi levelében egészen előttünk áll Mihály vajda úgy, a mint őt erdélyi szerepléséből megismertük. Az által akarja kimenteni magát, hogy Jeremiás ellen a legképtelenebb, kigondolt vádakát sorolja elő; többek közt, hogy méregkeverőket és orgyilkosokat küldött hozzá, hogy őt eltegyék láb alól, csakhogy testvérét Simont az oláh vajdaságba ültethesse. Igéri, hogy a moldvai vajdák Lengyelország irányában tartozó minden kötelezettségének eleget tesz; megtámadja a király előtt mindenható miniszterét (főhetmanját és kancellárját) Zamojskit is és óvja tőle. Csakhogy Zamojski sokkal erősebben állt ura-királya

¹⁾ Kaptury János esküje máj. 29. Szuchaváról. „Én K. J. Sz. várának porkolábja esküszöm . . . hogy én, az én kegyelmes uramnak, Erdélynek, Havasalföldének és Moldva országának *fejedelmének* és urának M. v.-nak ü ngának igaz és hív leszek, és az ü nga fiának Péter vajdának ü ngának azonképen igaz és hív leszek“ stb. (Bécsi hadi lt. — *Oklevéltár*.)

²⁾ *Mihály vajda levelei* a biztosoknak május. 16. (Szucsava), május 20. (Hocim); Kolozsvárnak máj. 16., 20.; Pezznek máj. 23. (újra Szucsava). Csáki István Napráginak máj. 27. (Szucsava). Mindannyi a bécsi hadi lt. registraturájában 54. sz. a.) A királynak írott közölve Szilágyi: Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 517. l., a többiek részben *Hurmuzaki* IV. k., részben az *Oklevéltárban*, Kivonatok.

kegyeiben, s Lengyelország kormánya élén, hogysen Mihály vajda vádaskodása legkevésbé is árthatott volna neki. A személyes támadás csakis magának a vajdának válhatott ártalmára, mert Zamojskit annál inkább tette és sietésre s bosszúra sarkalta általa.¹⁾

Mihály vajda junius elsején új tartománya székvárosába, *Jászvásárra* ment. Oda gyűjtötte az ország előkelőit, hűségre eskette őket s szemlét tartott a moldovai katonaság felett. Bába Novák csapatait szerteküldötte az országba, hogy hódoltassa a népet s eskettesse hűségre, az ellenszegülőket tűzzel-vassal irtsa, pusztítsa. Junius 2-án általános kihallgatást tartott. A számosan jelentkezők között először a török követekkel beszélgetett, nagyon nyájasan, mosolygó ajakkal; azután jött a moldovai bojárokra a sor.²⁾ Azonban Moldova közigazgatásának rendezése között sem feledkezett meg a Szathmárt késedelmező Pezz siettetéséről. Junius 2-án arról intézkedik, hogy Mihálcsa bán menjen kívánatára eléje a most már Kolozsvárott időző két kir. biztossal egyetemben. Kéri Pezzt arra is, eszközölné ki, hogy Básta hadakat küldjön a lengyel határra tüntetés végett. Junius 17-én Alárdi Ferencz tanácsosát és Baresai András (lugosi) „bán“-ját indítja Pezz elé.³⁾

Moldovát pedig immár magáénak tekintvén a vajda, meg akarta kímélni a pusztítástól; betiltotta katonáinak a sarczolást s a kihágókat keményen büntette. De nem egyenlő mértékkel osztott igazságot katonái között; a magyarok iránt kegyetlenkedni kezdett, rendre ölette őket, míg az oláhok ugyanazon vétekért mindössze botütéssel bűnhődtek.⁴⁾ Főkép egy eset keserítette el a magyarokat. Sennyei Pongrácz és Sibrik György szolgálai takarmányharácsoláson kapattak s elfogattak. A magyar katonák közbeléptek szabadon-bocsáttatásukért, mert vitéz embereknek ismerték őket. Tisztjeik a vajdához mentek s az egész magyar sereg nevében kegyelmet kértek számukra. De a vajda hajthatatlan maradt s a tisztek eltávoztása után

¹⁾ Tentschländer id. m. 170. l.

²⁾ Barilovich F. relatioja 1600. jun. 12. (Bécsi hadi lt.)

³⁾ Mihály vajda levelei Jászvásárról a biztosoknak: jun. 2. 17., 24., Pezznek jun. 2., 5., 17. (titk. lt. Varia Turcica); Mihálcsa bánnak jun. 15. 17. (A bécsi hadi lt. registratúrájában, 39. sz. Ld. *Hurmuzaki* IV. k. 1.)

⁴⁾ Simigianus id. m. 205. l.

rögtön lefejeztette mind a hét elfogottat.¹⁾ Ez az eset elkeseredést szült a magyar táborban s a régi gyűlöletet új életre keltette. Midőn aztán azt hallották, hogy Báthory Zsigmond immár a határhoz közel táborozik Zamojski seregével. Székely Mózes és Csáky István tanácsából követeket küldöttek hozzá s előadták szomorú sorsukat, kérvén őt, hogy siessen felszabadításukra. Zsigmond biztatta őket s Zamojski is megígérte Zsigmondnak támogatását.²⁾

Mihály jól látta még Moldovában, hogy most a lennyel fog meggyűlni a baja, s szeretne volna valamiképen elejét venni. Rudolfra s Miksára gondolt, hogy tán képes lesz általuk eltávolíttatni a veszélyt, azért is siettetve visszatérését Erdélybe. Moldovát bojárjai katonai parancsnoksága alá rendelte, ott hagyván Székely Mózeset is katonasággal. Ő maga június végén visszatért az Ojtozi-szoroson át Erdélybe. Jun 27—jul. 1-ig Brassóban mulatott, s innen Gyula-Fejérvárra sietett, hogy oda második győzelmi bevonulását tartsa.³⁾

¹⁾ *Bethlen Farkas* id. m. IV. k. 501. l.

²⁾ *Simigianus* id. m. 206. l.; *Bethlen F.* id. m. IV. 502—503. l.

³⁾ *Trausch* id. m. 157. és *Czauck* Simon: *Ephemeris Libellus-a* szerint (Trauschenfels D. Fundgruben 119. l.) jun. 27-én ment Brassóba.

XIII.

Mihály vajda Moldova elfoglalása után, hatalma tetőfokán. — További vágyai. — A kir. biztosokkal való szegyenletes bánásmód. — Az új csász. és kir. biztos dr. Pezz Bertalan bejövetele. — A július 20-iki országgyűlés. — Mihály vajda merész kíváncsi. — A király válasza azokra. — Mihály vajda fegyverkezik. — A lengyelek táborba szállása. — Bánfi-hunyadi és fejérvári katonai vérengzések. — Mihály vajda kozák és magyar hadi népe szökései. — Az erdélyi nemesség kiirtását tervezi. — Bástától segítséget sürget.

Moldova elfoglalása után Mihály vajda hatalmának tetőpontján állott; de csak egy pillanatra, hogy — mint a feldobott kő, midőn eléri a legmagasabb pontot — annál rohamosabban zuhanjon alá.

Birtokában volt Erdély, Havaselföld és Moldova — egy kézben a három ország, melyekből egy keleti birodalmat alkotni a Báthoryak hagyományos politikájának tartották.

Mihály vajda előtt is ilyes valami czél lebegett; de azt, hogy most, midőn azt elérte, megállapodásra s szervezésükre gondolt volna, nem látjuk tetteiből.

De azt még kevésbbé látjuk, a mit Balcescu az oláh történetíró modern szemüvegén keresztül látott, hogy őt *nemzetiségi eszme* vezérelte volna s hogy végczélul az oláh nemzet nagygyá tétele lebegett szeme előtt.

Mihály vajdát sarkalta nyugtalan tettvágya, ösztönözte tetterejébe vetett erős bizodalma; nem akarjuk tagadni, hogy határozott czélok után indult, de *e czélokat időről-időre tűzte maga elé. Iránytűje önnön hatalmának az emelése volt.* A császár- király és a török szultán birodalma között *önálló uralmat akart alkotni magának*; azt hitte, hogy vakmerőségével s két-élű ravasz politikájával — melylyel mind a császár- királyt, mind a szultánt hűség-ígéretekkel hitegette — megtarthatja azt minden belső kapocs nélkül is. De e kényszer-államalkotás magában hordá kezdettől fogva a felbomlás csiráját. *A vajda csak*

rombolni és hódítani tudott, de alkotni és megtartani nem. Nem volt államszervező tehetsége, eléggé kimutatta. Serege élén, *mint hadvezér érezte elemében magát.* Mintegy vak ösztönként működött benne a *nagyravágyás*, a mely nyugodni nem engedé, azt súgva folytonosan: tovább, tovább.

Munkált azon, hogy Lengyelország megengesztelődjék s ne indítson ellene hadat, de gondolt az ellenkezőre is s azt hitte, még javára fordíthatja. Elképzelte, a mint a lengyeleken diadalmaskodni fogott hadával benyomúl Lengyelországba, szövetkezve egyfelől a lengyel elégedetlenekkel és a muszkákkal, kiket a görög-keleti vallás terjesztése színe alatt csalogatott szövetségébe; támogatva másfelől a lengyel koronával biztatgatott Miksa főhercegtől. *Lengyel király akarok lenni* — írta volt Hassán bégnek — *Erdélyt fiamra hagyom*, Oláhországban és Moldovában pedig, mely utóbbit Jeremiástól s a „*semmirekellő eb*“-tól Zsigmondtól elfoglaltam, hadd kormányozzanak beglerbégek.¹⁾ A császár-királynak pedig azt üzenté Moldova elfoglalása után, hogy *csak százezer forintot küldött volna neki, azóta Krakóba ülne s ha csak egy cigány-rajkót küldött volna is oda, Lengyelországot ő felsége kezéhez adta volna.*²⁾

Ilyen ködfátyolkép gyanánt előtte lebegett az is, hogy ha a királylyal szakítani kénytelen, *Magyarországba vezérli seregét.* Nem lehetetlen, hogy komolyan vette Rácz György képtelen beszédét s elhitte, hogy Magyarországon még akadnának, kik őt magyar királylyá óhajtanák. Hogy ő nem nyugodott volna, ha az események fordúlata nem kényszerítette volna csakhamar saját védelmére kivonnia kardját, több jelből lehet következtetnünk. Nyíltan mondogatta katonáinak, várjatok csak vitézeim, nem sokára aranyban és drágakövekben s mindennemű gazdagságban bővelkedő országba vezetlek én titeket.³⁾ Mihálsa bán is feltűnő nyíltsággal beszélt Szathmáron (a király egyik híve, Radibrád Alajos előtt), hogy *ha a császár a vajda kívánságait*

¹⁾ Mihály vajda levele „ad Hassan begum sendziacum Techninensem d. n. (1600. szept. előtt) *Nebulo iste canis Sigismundus deseruit servitia ser. caesaris (sc. sultani) . . . Animus mihi est, ut rex in Polonia sim.* etc. etc.“ (Bécsi titk. lt. Polonia o. — Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ *Barilovich* relatioja a biztosoknak Mihály vajda udvarából visszatértekor, Szathmár, 1600. aug. 6. (Bécsi hadi lt. 62. sz. — Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

³⁾ Simigianus id. m. 228. l.

*nem teljesíti, meglátják, mire jut Kassa, Bécs és Prága.*¹⁾ Mindezek és sok más nem békés szándéknak voltak előjelei.

De a vajda a királylyal való egyezkedés fonalát is sietett felvenni. Moldovából épen azért sietett vissza Erdélybe, hogy Pezzet fogadhassa. Azonban Pezz követsége sem járt sas-szárnyakon. Április 4-én érkezett az udvarból Bécsbe, április 28-án Kassára, július 6-át írták, midőn Szathmárról kiindult s július 12-ét, midőn Gyula-Fejérvárra bevonult.²⁾ A logofetnek igaza lett, midőn azt mondotta a biztosoknak: fejét teszi rá, hogy Pezz addig be nem jön, míg a moldvai hadjárat eredménye ismeretes nem lesz, épen úgy mint Básta, ki Erdély meghódítása után szintén a kész prédára jött.³⁾

Pezzre nézve nem lehetett nagyon csalogató az a sok szép hír, mely a biztos-társaival való bánásmódról hozzájutott. Ungnád és Székely május 9—15-ig Meggyesen voltak, csaknem formális fogságban; ők Kolozsvárra óhajtottak menni, de a logofet nem engedte, mert — úgy mond — nem eresztenék be őket a városba; Mihálsa bánnál (kit a vajda helytartójául küldött) kellett orvoslátot keresniök, hogy május 15-én Kolozsvárra menniök megengedtéssék. Itt kezdődött még a valódi fogság. *A logofet* azon hírre, mintha titkon szökni akarnának Erdélyből, május 23-án megtiltotta nekik a város kapuján való kimenetetelt. Nagy elkeseredve írnak a királynak, Mihály vajdának, Mihálsa bánnak, Pezznek, hogy íme még egy kertbe sem szabad kimenniök a városon kívül; *protestálnak* a rajtok, mint követeiken elkövetett sérelem — a „népjog” *ilyetén megsértése ellen.* Ungnád kifakad, hogy a portán hat évig tartó követsége alatt szebb bánásmódban részesült, mint ez országban, melyet a vajda ő felsége országának nevez. A logofet később nagy kegyesen oda módosította tilalmát, hogy kimehetnek a városból, csak vigyenek mindig magokkal hat-hét polgári egyént. Mihálsa bán, a vajda

¹⁾ Ungnád és Székely jelentése Szathmárról jul. 6. „... werde man wohl sehen, wohin Caschau, Wien u. Prag khumben wirt.“ (Bécsi titk. lt.)

²⁾ *Pezz levelei: Rudolfnak* apr. 7. (Bécs), apr. 30., május 3. (Kassa), május 11. (Kis-Várda); *Mihálsa* bánnak május 31. (Szathmár). *Mátyás* főhercegnek július 2. (Szathmár); Ungnádnek jul. 12. (Gy.-Fejérvár). (Mindannyi a bécsi hadi és titk. ltárakban. — Ld. *Oklevéltár.* Kivonatok.)

³⁾ A kir. biztosok jelentése május 3. Gy.-Fejérvárról. (U. ott.)

„helytartója és tanácsa“, azt az elégtételt adja (Meggyesről május 26-ról írott levelében), hogy ne vegyék annyira zokon a logofettől ezt az ő nyersségét, mert ő országokban nem járt, császárok, fejedelmek udvarában nem forgolódott, s minden tekintetben nagy „bufalo“ (bivaly). Mihály vajda Jászvásárról írva, június 24-én, elégtételt ígér a méltatlan bánásmódért, mentegetőzik, hogy nem tudtával történt.¹⁾

Pezz jövetelét bizonyára az ilyen kellemes hírek nem nagyon siettették. Hiába pattogtatta Mihálcsa bán a szellemeskedő parabolákat: *az útast addig kell felvenni, míg gyalog megy, mert ha egyszer lóra kapott, nincs szüksége többé arra*. Hiába bizonyozott, hogy a vajdának csak öt-hatszáz-ezer frtnyi segélyt küldött volna a császár, azóta már Konstantinápolyt is elfoglalta volna neki; ha nem hiszik — erősítgette — próbálják meg, őt tartsák addig zálogban s ha nem úgy lesz, nem bánja, hadd veszszen gonoszúl.²⁾

Pezz nyugodtan várta a dolgok folyását, a moldvai hadjárat befejezését. Pénz sem volt kéznél, kölcsönre alkudozott Melith Pállal, Rákóczi Zsigmonddal, Dobóval. Időt akarván nyerni, azt kívánta, hogy küldené a vajda embereit hozzá Szathmárra kívánalmaival. Azon közben tudósítgatta a királyt a roppant *ínség és drágaság* felől, mely Felső-Magyarországot nyomorgatja. Jajgatás és kétségbeesés minden felé, az *éhhald* árnya már-már kísért, a drágaság óriási, a nagy urak tárházaiban összehalmozott élelem csak növeli a szegénység szükségét. A szegénység elhagyja házeit s koldúlva bolyong szerteszét. Ő is alig talál útközben annyit, a mivel 40 személyből álló kísérete megélhet. Isten segélyével eleget utaztam — írja — *de ilyen nyomort még a legszegényebb török alattvalók között, Szerbiában, Bulgáriában sem tapasztaltam*, pedig ott szoktak legroszszabbul állani a viszonyok. Sírva, rimánkodva panaszkodik s esdekel a nép, hogy járjak közbe segítségért felségednél.³⁾

¹⁾ *A commissariusok levelei*: a királynak: máj. 3., 5., 8., 9., 12., 18., 24., 31.; a vajdának: máj. 29., jun. 7., 22., 27.; Mihálcsa bánnak: máj. 21., 25., 29., jun. 6.; a logofetnek: máj. 23., 28. — *M. v. a commissariusoknak*: jun. 24.; Mihálcsa bánnak: jun. 15. és d. n. — *Mihálcsa bán* a kir. biztosoknak: máj. 24., 26., 28., jun. 6. 10. (mind Meggyesről). (Bécsi hadi és titk. ltárak. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ „Relatio a Barilovich 29. Maii 1600. facta“. (Bécsi hadi lt. registratura 54. sz. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

³⁾ Pezz levele a királyhoz, Kassa ápril 30. A lakosság nagy része „die

Mihály vajda bár nem örömet tett, de meg kellett tennie, hogy a csász. és kir. főbiztos Pezz Bertalan elibe Szathmárra kiküldje az erdélyi biztosokat és saját követeit. Amazokat azért kívánta, hogy Erdélybe menetele előtt informáltassa magát az ottani állapotokról; ezeket, hogy Mihály vajda kíváncsiságait megismerje.

Ungnád és Székely Mihály július 3-án érkeztek Szathmárra — másnap pedig a vajda követei: Mihálsa bán, Alárdi Ferencz és Baresai András. — A biztosok és a két magyar követ sietett felvilágosítani Pezzet, hogy arról szó sem lehet, hogy a vajda Erdélyt átengedje, s hogy minden áron uralkodó akar ott lenni, különben el van határozva a törökhöz állani s a magyarországi részeket karddal meghódítani. De megmondották nagy titokban azt is, hogy Erdélyben oly nagy az elkeseredés, hogy nem kellene egyéb, mint egy pár ezer embert a határon összegyűjteni, Kolozsvárra beküldeni s Erdély mint egy szál ember hozzájuk állana s egy kardesapással ura lehetne a király Erdélynek. Ha ez nem történik, az erdélyiek végső kétségbeesésben kénytelenek lesznek Báthory Zsigmondot behozni, csak hogy az oláh zsarnoktól megszabaduljanak. A biztosok egymás között abban állapodtak meg, hogy Pezz egyedül menjen be Erdélybe és pedig a pénz nélkül, Mihálsa bán pedig és a többi követek mintegy kezesekül Szathmáron velök maradjanak. Ha a vajda hűnek mutatja magát, ők aztán később menjenek be a pénzzel. Mihálsa bán szörnyen sértette a Szathmáron való visszatartás, gúnyulódott is, csak *jól vigyázzanak reá, nehogy elszökjék*. De a biztosok nem sokat adtak arra, urában is vajmi keveset bíztak már, könnyen kimondták reá a sententiát: *csak oly állhatatlan, csalárd, ravasz, szószátyár, mint eddig volt.*¹⁾

*

Dr. Pezz Bertalan udv. titkos tanácsos mint cs. és k. biztos 1600. júl. 12-én ért Gyula-Fejérvárra. Díszes fogadtatásban részesült. Előkelő bojárok lovagoltak eléje,

häuser verlassen, und hin und wider mendicando ihr nahrung suchen müssen . . . Bin meines theils ander ortten hin u. vider gereist, aber ein solch armut und elend hab ich auch bei dem ärmsten türkischen underthonen per Serviam et Bulgariam, da es am üblisten sunsten pflegt zu sein, nicht angetroffen.“ (Bécsi hadi lt. Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

¹⁾ A kir. biztosok jelentései júl. 1. (Mono, 4 mf. Szathmártól), 5., 6., 17., aug. 22. (Szathmár), a bécsi titk. és hadi ltárakban. (Ld. *Oklevéltár*. és *Hurmuzaki* IV. k.

összesen mintegy 300 lovas, az erdélyiek közül egyedül Sennyei Pongrácz; azonkívül 4000 drabant fegyverén csillogott a nyári napsugár, bent a városban Kornis s mások kísérték egy compania lovasság élén szép zene-szóval. Mihály vajda mindjárt megérkezése után audientián fogadta a várva-vártat. Az audientia elég simán folyt le.¹⁾ Olyan kínos jelenetekre nem került a dolog, mint Ungnád és Székely követségénél. A vajda nagyon határozottan beszélt, ő akarta diktálni a feltételeket; Pezz pedig engedékeny volt a legvégső határig, a meddig útasítása menni engedé. Mihály vajda a hozott szép ajándéknak felette megörült²⁾; de nem annak, hogy a pénzt Szathmáron hagyták (a mit aztán jul. végén a szepesi kamara titkára Taronimus János által küldöttek be neki³⁾). Az „*Erdély helytartója és császári tanácsos*“ cím engedélyezésével legkevésbé sem volt meglegedve. Sokat, nagyon sokat kívánt, melyek felett csak a király határozhatott. Pezz azért írásba kívánta foglaltatni kívánságait, hogy azok felett Prágában határozanak. Külön követekkel küldötte aztán azokat a vajda föl.

Ezzel Pezz befejezve látván küldetését, visszaindult. Díszesen, mint a hogy fogadták, szép muzsika szóval kísérték is ki Fejérvárról. Julius 19-én már Kolozsvárott volt visszatérő útjában. Fejérvári időzése alatt a mulatságban időközben sem volt hiány. A vajdának ezek voltak legverőfényesebb napjai, elegyítvén a dicsőség mámorát egyéb földi élvezetek gyönyörével. Mohón kellett élveznie, hamar következett a kiábrándulás. Az in vino veritas (borban az igazság) példabeszéde rajta is beteljesült; hogy mily tekintélye volt előtte a királynak, mutatja az, hogy egy alkalommal víg mulatás mámore között azt kérdezte Pezztől: *asszony-ember-é az német császár, vagy leány?!⁴⁾* Si non è vero, è ben trovato!

Pezzel egyidejűleg török követség is tartózkodott

¹⁾ Pezz Ungnádéknak július 12. (Gyula-Fejérvár), a bécsi hadi lt. registratura 44. sz. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ Szamosközi IV. k. 113. l. így ír a lánczról: „Gyöngyláncz volt, felette szép arany foglalások voltak benne, és az császár képe és neve volt függő gyanánt rajta. A császár képének az pectusán egy öreg gyémánt volt. Becsülték ez lánczot 60,000 frtra.“

³⁾ Taronimus János jelentése Ungnádnak Gyula-Fejérvár július 31., aug. 2., 5. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

⁴⁾ Szamosközi IV. k. 114. l.

udvarában. Azt azzal ámitotta, hogy ő a szultán híve, Moldovát a szultánnak hódította meg s azzal bocsátotta el, hogy várjanak Temesváron, mihelyt az adót beszedi, utánok küldendi. A török követség útra indítása csak oly fénynyel történt, akár a Pezzé, kísérendő Léka Agát, a kővári kapitányt adta melléjük. Búcsúzóul együtt muzsikáltatta magát velök s az oláh, török és cigány-zene búskesergő hangja mellett annyira elérzékenyült, hogy sírva fakadt, úgy kellett elvezetni onnan.¹⁾ Nem késtek ebből azt jósolni, hogy látszik, hogy szíve inkább a török felé hajlik, mint ő felsége felé.

Mihály vajda Moldovából visszatértével mindjárt országgyűlést is hirdetett Gyula-Fejérvárra 1600. jul. 20-ára. Ez országgyűlés fő célja és tárgya volt a katonaság tartására újabb adó megszavaztatása, a *hadi készenlétel* elrendelése; továbbá (a mit ugyan nem országgyűlésileg tárgyaltak) *követség-küldés a császár-királyhoz* a vajda kívánalmaival s *kövekküldés a lengyel királyhoz*, kiengesztelni Moldva elfoglalásáért. Az országgyűlésen a rendek 6 frtot szavaztak meg portánként adóba, bár a vajda eleinte 8 frtot követelt. Ez már az ötödik adókivetés volt Erdélybe törése óta; 9 hó alatt összesen 25 frtot tett ki az adó portánként, a mi addig hallatlan volt Erdélyben. Az oláh papokat felmentették a községi szolgálat alól. Elhatározták azt is, hogy a vajda ne küldjön (mint eddig tette) ráczt vagy oláh, hanem csak magyar levelet a magyarokhoz.²⁾

Az országgyűlésről indította követeket kívánalmaival a császár-királyhoz. Követekül sok személycsere után végre *Kornis Gáspár* (ki moldovai szolgálatai után újra grátiájába jutott a vajdának), és *Theodosius logofet* (a ki — Mihálcában szerint — eddig országokat nem járt, talán hogy eddigi mulasztását pótolja) indultak útnak s aug. 13-án utaztak keresztül Szathmáron, a hol Ungnád és Székely még mindig tartózkodtak. Lengyelországba a vajda Rácz Györgyöt és Buzesti Sztrojá-t indította követségbe, hogy

¹⁾ *Radibrad* Alajos Ungnádnak, Gyula-Fejérvár július 31. Ugyancsak *Barilovich* jelentése a commissariusoknak visszatérve Szathmárra Gyula-Fejérvárról: „Wie er die türkisch pottschafft abgefertigt, so hat sich der Mihál unter den getönd der wallachischen, zigeinerischen und türkischen musikhen dermassen mit ir überweint, dass man in hat wekhführen müssen.“ (Bécsi hadi lt. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ *Szilágyi*: Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 520. l.

a lengyelek hadi készüléteit és támadását békés kiegyezés útjára tereljék. De ezeknek már nem volt idejük oda bemenni: Rákóczi Zsigmond az erdélyiek felkelésének hírére Munkácsen letartóztatta őket.

Mihály vajda kívánalmai a királylyal szemben a következők voltak:

1. *Erdélyt gubernátorság neve alatt úgy engedje át a király a vajdának, hogy ott benn országgyűlést szabadon tarthasson, a törvénycikkeket maga erősíthesse meg s halála után Erdély fiára szálljon, utána az ő maradékaira fiúról fiúra; ha magva szakadna, „az ország legyen ő felsége, a római császáré.“*

2. *Moldovát is engedje át ő felsége, miként Havaselföldét, „örökben, fiúról fiúra“, kiterjesztve az örökösödést a leányágra is, és pedig úgy, hogy ha nemzetségének mindkét ágon magva szakadna, mind Havaselföld, mind Moldova maga választhasson szabadon magának fejedelmet, de „zászlót ő felségétől az római császártól kérjenek és szolgáljanak ő felségének.“*

3. *Törvényt a vajda maga láthasson mindenben, minden peres ügy ő előtte végződjék be, appellatióba a királyhoz semmi ki ne menjen; tetszése szerint adományozhasson jószágokat s szabadon büntethessen.*

4. *Az Erdélyhez tartozó magyarországi részeket viszszaakövelte. „Az öt vármegyét, Bihart, Közép-Szolnokot, Máramarost, Zarándot és Krasznát minden váraival és tartományaival egyetemben ő felsége adja Erdélyhez, mint annakelőtte volt.“*

5. *Családi birtokul kívánja Erdélyben Fogarast, Gyalut, Görgényt és Vécset, minden tartományaival és jövedelmeivel egyetemben, örökben; Magyarországon pedig Husztot, Kővárt, firól fira, mindkét ágon. A fiág kihaltával szálljanak át a leányágra és őket senki meg ne háborgassa azokban.*

6. *A mely végvárat a töröktől visszafoglalhat, pl. Tömösvárt, Fellakot, Csanádot, Beeskereket, Pancsovát és Berényt, azok az övéi legyenek, minden hozzájuk tartozókkal egyetemben a Dunáig, örökben, firól fira, mindkét ágon.*

7. *A hadakozásra ő felsége, 20,000 emberre való hópénzt adjon, és pedig nemcsak öt hónapra, hanem egész esztendőre; a jövő három hónapra pedig (szept.—nov.) „mox et defacto“ küldjön száz-százezer, összesen 300,000 frtot.*

8. Ha az ellenség miatt a három országot elvesztené : ő felsége adjon *Magyarországon százezer arany forint évi jövedelmű jószágot*, vagy Morvában, avagy Csehországban egy jó hasznú várat.

9. Kívánta a rom. szent bir. hercegi czímet és az *aranygyapjút*. A minemű titulusa (díszcíme) Báthory Zsigmondnak volt, az neki és fiának is adassék meg ; vegyék be mindkettőjüket a római sz. birodalmi („az imperiombeli“) fejedelmek közibe és társaságába : továbbá az „arany bárán“-t (t. i. az aranygyapjút) is szerezzé meg ő felsége, mind neki, mind fiának.

10. *A kassai kapitány — ha a szükség úgy kívánná — legott segítségére siessen*, oda, a hova a vajda kívánja, „ne mutogasson császárra ő felségére.“

11. Ő felsége a vajda híre és tudta nélkül a törökkel frigyét ne kössön, sem meg ne békéljék. A kötendő békébe a három ország is bele foglaltassék.

12. *Erdélyben szabad tetszése szerint bányákat nyithasson és művelhessen*. Minden arany, ezüst, só és egyéb bánya-jövedelem, úgy a harminczadok, dézmák őt illessék.

13. Ő felségének e a vajda mellé küldendő embere, a ki a hadak szükségleteire gondot viselend, ne ártsa magát a vajda ítéleteibe, dolgaiba.

14. A vajda *állandó követet tarthasson az udvarnál*, kinek ő felsége rendeljen mind ételt és italt és mind ő felségétől, mind pedig tanácsitól tisztessége és böcsületi legyen.¹⁾

E kívánalmakra a király válasza szept. 12-én kelt (hat nappal a vajda miriszlói vesztett csatája előtt.) A válasz pontjai a következők:

1. A király, bár jobb szerette volna, ha a vajda Erdélyből hazájába visszatér, kívánságára beleegyezik, hogy

¹⁾ Az előszámlált kívánalmak a vajda három külön felterjesztésében foglaltatnak. Egyik 12, a másik szintén 12, a harmadik 6 pontból áll. Mindenik több-kevesebb eltéréssel lényegében ugyanazt tartalmazza. Az első 12 pontot Mihály vajda oláh aláírásával követeli kellett hogy felvigyék. A második szintén aláírással ellátott 12 pont — a mint kívül egy megjegyzés mutatja — először a szepesi kamara s azután ő felsége elé terjesztettek. Ehez meg van a commissáriusok válasza is szintén 12 pontban. A harmadik, a 6 pontos felterjesztés másolatban van meg. Mind a négy magyarúl írott nagyérdekű okirat a bécsi cs. és k. hadi levéltár registraturájában őriztetik 64. sz. a. Kiadva közlülök az Akad. által (1857.) kiadott M. Tört. Tár. 3. k. 123. l. Gr. Kemény János által, német fordításban. (Ld. *Oklevéltár*.)

Erdélyt kormányozza, élete fogytaig; de úgy, hogy a királynak mindig egy tanácsosa legyen körülötte, a ki, ha ő Erdélyből távol van, helyettese legyen. Fiáról kegyelmesen gondoskodni fog.

2. Havaselföldére kiterjeszti a leányág örökösödését is. Moldováról nem határozhat.

3. Kisebb javakat a tanácsosok véleménye meghallgatásával adományozhat, közönséges büntettekben ítélni, de nagyobb adományozásnál s fontosabb ítélethozatalnál a király előleges megkérdezésével és vele egyetértőleg járjon el.

4. Az öt vármegye nem csatolható Erdélyhez, azok Magyarországhoz kapcsoltnak.

5. A kért várak nem adhatók a vajdának. Fogaras Mária Krisztiernáé, Gyalu az erdélyi püspökséghez tartozó egyházi jószág, Görgényre és Vécsre Bocskay jogigénye megvizsgálandó, de ha megnyeri is azokat, a fiscushoz csatolják; végül Huszt és Kővár Magyarországhoz tartozik.

6. Ha a töröktől első rendű végvárat (mint például Temesvár, Gyula, Szolnok, Csanád) foglalna el, az a királyt illeti; kisebbek, mint királyi adomány, legyenek a vajdáéi.

7. A háború tartamára segítséget fog nyerni, így tüstént 50,000, később, de még ez év folytán, szintén 50,000 tallért kap. Ezért köteles a török ellen harcolni. A törökkel folytatott üzelmeivel azonban hagyjon fel. A moldovai ügybe ő felsége ezután sem akarja beleártani magát.

8. Ha az ellenség által országból kiűzetnék, a király róla s előbbkelő bojárjairól országában gondoskodni fog.

9. A kívánt címeket megszerzik számára.

10. A kassai kapitánynyal egymást kölcsönösen segíteni tartozandanak.

11. A törökkel kötendő békébe őt is befoglalják¹⁾.

12. Bánják műveléséről a király maga fog gondoskodni.

13. Beleegyezik a király, hogy udvarában állandó embere tartózkodjék a vajdának. Ennek és a futároknak költsége az erdélyi fiscust terhelje²⁾.

¹⁾ Ez csak a commissariusok válaszában van meg.

²⁾ Responsum pro Michaelis vaivodae legatis cz. a. (Prága 1600. szept. 12. kelettel) közölve Szilágyi: Erd. O.-gy Eml. IV. k. 539. l. (Id. Oklevéltár. Kivonatok.)

Ez engedményeknek Mihály vajda már nem vehette hasznát. Ő ekkor már eljátszotta erdélyi uralmát. Sorsa felett nem Prágában tollal, hanem a miriszlói mezőn karddal határoztak.

*

Mihály vajda a július 20-iki országgyűlés után a hadi készülethez látott, mert az erdélyi láthatár mindenfelől kezdett beborulni. Lengyel, török, tatár készülődésekről érkeztek napról-napra fenyegető hírek. Míg a török Nándorfejérvár felől készült Lippa és Várad ellen, addig július 28-án már meghozták kémei a vajdának, hogy a lengyel harczkészen áll s szövetkezett ellene a tatárokkal.

Mihály vajda rögtön ír Pezznek s a többi biztosoknak, hogy a kassai, szathmári, huszti s a többi kapitányok üssenek harczy lármát, mindenfelől toborzzanak seregeket nyilvános parancsokkal, szóval tüntessenek a háború mellett, hogy a lengyelnek onnan tartása legyen.

Azt is sürgeti a vajda, hogy Básta Tasnád mellett minél előbb táborba szálljon, hogy közel legyen, ha kell a segítség, „úgy pedig, — írja — hogy az *ne levélbeli*, a ki mi nekünk nem kell, hanem *valóba való segítség* legyen.“ Augusztus 4-én kéri a generálist, hogy a lengyelek részéről levágott fatörzsekkel eltorlaszolt kárpáti szorosokat (Bártfa, Lubló és Munkács felől) paraszt munkások által tisztíttassa meg, hogy így a lengyel onnan fenyegetve érezze magát s ereje egy része ott legyen lekötve.¹⁾

Zamojski Báthory Zsigmonddal augusztus elején csakhogyan táborba szállott Hocim táján a Neszter mellett, s csak a kedvező időjárást várták, hogy Moldovába átlépjenek, mert augusztus elején nagy esőzés zavarta a táborozást. Pogány Györgyhöz, a mármarosai alispánhoz (aug. 12. táján) arról érkezik tudósítás, hogy 30.000 lengyel, 20.000 kozák s 6000 tatár áll ott fegyverben s három felől akarnának beütni: Munkács, Huszt irányában és Moldovából, hogy Erdélyt az „istentelen“ Mihály vajda kezéből kiragadják.²⁾

¹⁾ Mihály vajda Bástának aug. 2., 4., 8.; a commissariusoknak aug. 2., 4., 8., 10., 14. Tarakonimus J. a biztosoknak aug. 2., 13. (Bécsi hadi lt. reg. Kiadv. *Hurmuzakinál* IV. k. 1. r. 94—102. l.)

²⁾ Turcezki Pál Pogány Györgynek d. n. (aug. 10—12.) Pogány a biztosoknak aug. 13., 16. (Bécsi hadi lt. — *Oklevéltár*. Kivonatok.)

Mihály vajda is erősen készült fogadni a lengyeleket; bízott magában s ugyancsak fogadkozott és káromkodott, hogy majd *megtanítja ő a lengyel „pan“-okat*. De kifeledte számításából az erdélyieket. Ezek sokkal többet álmodoztak Báthory Zsigmondról, mint a vajda eleinte hitte volna; tudták, hogy ütött az óra s itt az idő, midőn „ismeg fordul egyet Erdély sorsa.“

Erdélyben a lappangó tűz napról-napra mind jobban elharapózott. A levegőben gyűlt a gyú-anyag. A hamu alatt égő zsarátnok sziporkái itt-ott már előtűnedeztek. Így *Bánffi-Hunyad július 23-án véres verekedés színhelye lőn* a városi lakosság s a vajda oláh zsoldosai között. Bánffi-Hunyadon mintegy 180 oláh gyalogos, „veres drabant“ volt elszállásolva, a kik határt nem ismerő féktelenséggel „sarczoltatták, verték, dúlták az községet, ragadoztak, vontanak s minden bosszút töltek a szegény közsígen“; vásár alkalmával a vásárosokat elverték, árúikat felpredálták. A zaklatott lakosság türelmének kevés kellett, hogy vége szakadjon.

Július 23-án — vasárnap volt — templomba gyűlt a nép. Egyszerre csak az imádkozás alatt szörnyű zsvaj, rivalkodás zavarja meg az isteni tisztelet komoly csendjét. A nép kirohan s látja, hogy a drabantok egy városi polgárt szekercze-fokokkal döngetnek a templom előtt, s azután keresztüllövik. Erre a toronyban harangot kondítanak, a város népe fegyvert ragadoz s elkezdik a drabantokat kergetni, vágni, ölni, s mintegy 50—60-at lekasabolnak.¹⁾ Mihály vajda a hír hallatára mindjárt reájok akar küldeni a hunyadiakra, de magyar tanácsosai intéseére, „noha olyan pogány szabású kegyetlen fejedelem volt“, először törvényt láttat Fejérvárott s azután augusztus 6-án rájuk küldött két kozák és oláh ezredet, hogy „mind elveszessék s megégessék az Hunyadon valókat.“ A lakosság egy része, a magyar tanácsosok által előre értesítvén, időt nyert a menekülésre; de annál borzasztóbb sors várt az otthon maradottakra, a kik közül a szívtelen drabantok mintegy 50 polgárt válogatott kínzással öltek meg. Nem kegyelmeztek még a reményteljes állapotban

¹⁾ A tanúvallomások Mihály vajdához címelve (17 tanú kihallgatása) a bécsi hadi lt. r. 44. (Ld. *Oklevéltár.*) — Úgyszintén *Szamosközi id. m. IV. 117. l.*

lévő asszonyoknak s gyermekeknek sem, ezek közül is többeket a sövény-karókba vontak. Aztán a várost felprédálták s végül, több mint 300 házat felégetvén, a várost teljesen elpusztították.¹⁾

Ez a kegyetlenség vérig lázította az erdélyieket.

A viszály magva el volt hintve a vajda seregében magában is. A zsoldosok között a fizetetlenség miatt nagy volt az elégedetlenség. Főként a *kozákok* nyugtalankodtak s vissza akartak térni Lengyelországba. Lengyel kémek jártak közöttük, a kik haza csalogatták őket. Mihály vajda idejekorán értesült erről s tüstént futárt indít Bástához és a biztosokhoz, arra kérvén őket, intézkedjenek, hogy a huszti, szathmári és váradi kapitányok résen legyenek, hogy ha a kozákok csakugyan elpártolnának és arra felé szöknének, vegyék üldözőbe, öljék, vágják őket s minden javaikat bocsássák a katonák és a föld népe szabad prédájára s így torolják meg a szökevények hűtlenségét; a minek különben elejét venni s árulásokért őket méltó büntetéssel sújtani ő is mindent el fog követni.²⁾

A kozákok mozgalma és elégedetlensége azonban sokkal nagyobb mérvet öltött, hogysem a vajda csirájában elfojthatta volna. Átpártolásuk csak idő kérdése volt. Augusztus közepén *Gyula-Fejérvár volt tanúja a bánffihunyadihoz hasonló verekedésnek*. Csakhogy itt a lengyel katonák, a kozákok és oláhok mérszárolták egymást kölcsönösen. A Déva-vidéki kvártélyokból a kozákok közül mintegy háromszázan Fejérvárra jöttek zsoldért. Egyikök egy hitvány nőszemély miatt összekapott a vajda szolgálival.³⁾ Szóról-szóra, többről-többre, végre kardra került a dolog. A kozákok nem hagyták társukat, az oláhok is összefutottak s véres verekedés támadt közöttük. Három óra hosszat (uzsonnától estig) folyt a csetepaté. Eleinte Stoika, majd maga a vajda hiába csillapították a verekedőket, — csak nézték magok is, hogy ép bőrrel menekülhessenek

¹⁾ *Bornemisza Boldizsár* tudósításából Kolozsvárott, *Thoraconimus János* a biztosoknak 1600. aug. 13. (*Hurmuzaki* IV. 1. 103.)

²⁾ Mihály vajda Pezznek 1600. jul. 26. (Bécsi hadi lt. r.) — Bástának és a Szathmárt idéző Ungnád és Székely kir. biztosoknak aug. 13. (*Hurmuzaki* IV. 1. 102.)

³⁾ Bethlen F. id. m. IV. k. 522. l. . . . Unus eorum (se. Kozakorumi) quandam inpuram foeminam preflo ad venerem exercendam conduxisset, quae prius famulis vaivodae erat familiaris . . .

be a várba. Fokozódott a veszély, a mint a kvártélyokban maradt kozákok hírért hallván a verekedésnek, társaik segélyére Fejérvár felé siettek. Mihály vajda tüstént köveket küldött eléjük s gazdag ajándékokkal tudta csak megtartóztatni őket, megölt társaikért is vérdíjat ígervén. A vérengzés színhelyén (valószínűleg nagyítással) mintegy száz oláh s ugyanannyi kozák maradt halva.

A kozákokat lecsendesíteni és megengesztelni annyira nem sikerült a vajdának, hogy ezután csapatonként hagyogatták el a zászlót és szökdöstek át Lengyelországba, miután Zamoiski is kiadta a rendeletet, hogy ki-ki hazatérjen, különben javaik elkoboztatnak. Augusztus 26-án 60 kozák lovas szözik Máramaroson keresztül. *Pogány* György, a máramarosi alispán, mikor ilyesmi történik, rendszeren adót szed a havasban ő felsége számára. Az ő jó hazafi szíve is Báthory Zsigmondhoz hajlott s titkos összeköttetésben állott vele s az erdélyi hazafiakkal. Mihály vajdát személyes okokból is gyűlölhette, mert két faluját, a belső-szolnokmegyei Pecsétszeget és Horgospatakát, melyeket Báthory Andrástól kapott, elvette tőle s oláhoknak adta. A miket aztán az erdélyi rendek adnak vissza neki Mihály vajda kiveretése után.¹⁾ Aug. 27-én ismét 700 kozák elszökéséről tudósítja a vajda a biztosokat, kérvén a szorosok és utak gondos őriztetését.²⁾

Mihály vajda seregében így augusztus második felében megindult a felbomlás processusa.

A legnagyobb részt az ütötte rajta, midőn erdélyi hadainak főkapitánya, a moldovai hadjárat fővezére, *Székely Mózes* 103-ad magával felkerekedett s meg sem állott Lengyelországig. Székely Mózes már Moldovában titkos összeköttetésbe lépett Báthory Zsigmonddal (az a hír járta, hogy akkor a lengyel határon titkos találkozója is volt vele). Mihály vajdánál a miatt lett kegyvesztetté, hogy Moldovából az ő előzetes tudta nélkül jött vissza s e miatt

¹⁾ 1600. okt. 18. (Ld. *Oklevéltár*.)

²⁾ A biztosok Mihály vajdának. Szathmár, 1600. aug. 30. (*Hurmuzaki* IV. 1. 117.) Pogány György a biztosoknak aug. 26. A biztosok jelentései aug. 28.; aug. 7, 9, 13, 16, 18, 19, 21, 22, 23, 27. — Györgyfalusi György (Báthory István küldötte) jelentése a biztosoknak aug. 20. (*Hurmuzaki* IV. 1. 111.) — Kaliski Miklós Herbersteinnek Kolomeából (Gácsországból) aug. 7. stb. stb. a bécsi hadi és titk. ltárakban. (Részben kiadva *Hurmuzakinál* IV. k. 1. r. s *Oklevéltár*amban.)

halállal fenyegette s el akarta fogatni. Székely Mózes nem várta meg a vajda bosszúját s a Barcaságból Segesvárt levő neje és apósa látogatása ürügye alatt felkerekedett s a legjobb magyar vitézekkel (köztük Petki Jánossal, Horváth Ferenczezel és Istvánnal, Török Gáborral) Kőváron, Zsibón, Nagybányán s Máramaroson át lengyel földre szökött.

Mihály vajda szökése hírére tüstént utána küldötte egyik főbojérát Örmény Pétert 25 lovas kíséretében, hogy utólérvén, biztosítsa kegyeiről és gazdag ígéretekkel beszélje rá a visszatérésre. De Örmény nem tudta utólérni s aug. 21-én visszatért.¹⁾ Feltartóztatni sem tudták. A máramarosi alispán (Pogány György) szándékosan távol volt Szigetről (szokása szerint a havasban adót szedett a király számára) s valószínűleg valamely félreeső faluban titokban találkozott is Székelylyel.²⁾

A vajda dühében úgy állott bosszút Székelyen, hogy ipját Kornis Farkast Segesvározt elfogatta s Gyula-Fejérvárra vitetvén, börtönbe vettette (aztán a miriszlai harez után lefejeztette) s ugyanakkor elfogatta Szemere Mihályt, Nyujtódi Györgyöt, Farkas Ferenczet és Szombatfalvi Benedeket s ez utóbbiakat (a székelyek által?) tüstént kivégeztette.³⁾

Ez a kegyetlenkedés volt egyik főoka az erdélyiek felkelésének.

Székely Mózes szökését nem sokára mások is követték. Így a kiváló jeles vitéz *Sibrik Gáspár*, a ki családjával a Sebes-Körös völgyén Várad felé menekült. Őt utól is érték az oláhok, de szép szerivel visszatéríteni nem tudták, erővel meg nem bírták s így szerencsésen kijutott s meghúzta magát *Telegd* várdájában.⁴⁾

Mihály vajda minden oldalról tornyosulni látván erdélyi uralma felett a véstjósuló fellegeket, nem rettent vissza a legkegyetlenebb eszközöktől sem.

¹⁾ Örmény Péter Tordáról aug. 18. s Agha Léka kővári kapitány Kőváról aug. 21-én értesíti a biztosokat Székely Mózes és társai futásáról s kéri őket, hogy a szorosokat őriztessék, mert példájokat mások is követni fogják. (*Hurmuzaki* IV. 1. 107. 112.)

²⁾ Pogány György levele a biztosoknak Szigetről aug. 26. — A biztosok jelentése aug. 28. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

³⁾ Báthory István Ungvádnak Smlyórol 1600. aug. 21. (*Hurmuzaki* IV. k. 1. 113. l. — *Bethlen F.* története IV. k. 511.)

⁴⁾ *Bethlen F.* hist. IV. k. 512.

Hogy a készülő felkelést csirájában elfojtsa, az *erdélyi nemesség kiírásáról kezdett terveket forralni*. A királylyal régóta levelezett a Báthory Zsigmond visszahívatásában részesek megbüntetése felől. Szamosközi említi, hogy már a februárban tartott országgyűlés alatt megfordult elméjében a nemesség „kigyomláztatásának” gondolata s csak azért tett le arról, mert „a bolgárok érseke Demetrius ment a bibliával hozzája s protestált, mint veri meg isten, ha azt cselekszi.”¹⁾ Most, hogy észrevette, hogy az erdélyiek között valami forrni kezd, hogy Zsigmonddal titkos egyetértésben vannak, hogy a lengyel erősen készülődik, nagy szorongattatásában képes lett volna vérfürdővé változtatni a leigázott szerencsétlen országot. Bizalmasabb embe-
reinek elárulta tervét s kivitelen gondolkozni kezdett. Hadnagy Istvánt, egyik kapitányát beavatta szándékába, ily értelemben írt Tamásfalvinak, Maros-szék kapitányának is.²⁾ Makó György, a barcasági magyar hadak parancsnoka, levélben intette egyik barátját, hogy a vajda az összes nemesség élete ellen tör, a mely levél Mihály kezébe jutott s egyik oka volt a magyar hadak elszakadásának.

A hír nyilvánosság elé szivárgott s „poharazás közben” széltiben beszélgettek a vajda rettenetes tervéről.³⁾ Hogy mennyi alapja volt az egésznek, azt bajos megállapítani; de tény, hogy általánosan elterjedt hír volt, hogy a vajdának az az „*iszonyú és rettenetes végezése volt, hogy az egész nemességet kicsinytől fogva nagyig mind levágattassa, azonképpen az magyar fizetett szolgálót is, az városokbeli főnépeket is.*”⁴⁾ S a hír mindenfelé hitelre talált s növelvén az elkeseredést, erősen siettette a vajda bukását.

A vajda pedig, a mint érezte, hogy füstölgő vulkán felett jár s az erdélyi föld ég a talpa alatt, arra is elszánta magát, hogy a gyűlölt Bástá segítségéhez *flyamodjék*. Augusztus elején többször ír Bástának magának is, hogy szálljon táborba és siessen segélyére. Ír és futárokat küldöz Szathmárra a biztosokhoz is, hogy ő elfojtván szívében Bástá iránti haragját, kéri őket, hogy Bástánál segít-

¹⁾ Szamosközi: id. m. IV. k. 514. l.

²⁾ Bethlen. F. id. m. 525. l.

³⁾ Simigianus id. m. 221. l.

⁴⁾ A tordai táborba gyűlt nemesség Besztercze városának 1600. szept. 2. (Ld. Oklevéltár.)

seget sürgessenek, mert a lengyel, török, tatár erősen készülődik s egyesült erővel szándékozik megtámadni és elfoglalni Moldvát, Havasalföldét és Erdélyt; Báthory Zsigmond pedig a maga érdekében az erdélyiekkel fondorkodik, a kiknek titkos eselszövényeit és praktikáit nagyon tanácsos és szükséges megelőzni. Ő isten segélyével hajlandó a császár érdekében törökkel, tatárral és lengyellel megmérkőzni, csak Básta is szálljon tüstént táborba s küldjenek segélyül 3000 magyar huszárt, 1000 nehéz lovast és 500 német puskás gyalogot s mindenek felett *pénzt* (quia pecunia est nervus belli), mert neki nincs, a zsoldosok fizetésére. Azonkívül hirdessenek általános hadfelkelést (insurrectionem plebis), mintha a lengyeleket megtámadni akarnák.¹⁾

A biztosok e hírre (augusztus 19-én d. u. 6 órakor) Szathmárról váltott lovakon futárul indítják Prágába Radibrádot s Székely Mihály (másnap hajnalban) személyesen indul Bástához Tokajba.²⁾ Már azelőtt figyelmeztették a császárt a biztosok, mily előnyös volna, ha Básta közelebb jönne Erdélyhez; de korántsem a gyűlölt vajda érdekében, inkább azért, hogy az erdélyi elégedetlenekkel kiragadhatná Mihály kezéből az országot. Bizonyosra vehetjük, hogy Bástát Erdély felé megindulásakor is már inkább ez, mintsem a vajdának viendő segélyadás gondolata vezérelte.

¹⁾ Mihály vajda a cs. kir. biztosoknak s külön Bástának. Gyula-Fejérvár, 1600. aug. 14. (*Hurmuzaki* IV. k. 1. 105.)

²⁾ A biztosok a királynak Szathmárról, aug. 19. (Bécsi titk. lt.)

XIV.

Az erdélyiek felkelése Mihály vajda ellen. — Bástia és a kir. biztosok Erdélybe jönnek s a felkelőkhöz csatlakoznak. — A miriszlai ütközet. — Mihály vajda üldöztetése. — A vele kötött egyezmény. — Kitakarodása Erdélyből. — Mihály vajda havaseli csatája a lengyelekkel. — Megveretése.

A lengyelek s velök Báthory Zsigmond táborba szállása felvillanyozta a letiport Erdélyt. A szabadság napját látták felderülni a Neszter vize mellől, a keleti Kárpátok felől. A hazafiak a felkelésre el voltak szánva, csak a kedvező alkalmat lesték, várták. Ezt a vajda maga adta meg.

Adorjáni és keresszegi Csáky Istvánt, kit a moldovai hadjáratban tanúsított vitézségeért az erdélyi hadak főkapitányává tett, (aug. 20-ika táján) *Tordára* küldötte, azzal a megbízatással, hogy az egész nemességet minél előbb fegyverre szólítsa s táborba hívja.¹⁾ — Csákyban a vajda teljesen megbízott, ő volt most a gratissima persona a magyarok közül a vajda udvarában. Előkelő, vitéz, s tehetséges ember volt s a mellett alkalmazkodni tudó politikus; de mint megmutatta — egyszersmind igaz magyar, jó hazafi. A vajda kegyeit (Somogyi Ambrus kicsinyeskedő indokolása szerint) azzal nyerte meg, hogy ügyesen tudott tömjénezni hiúságának, utánozta őt ruházatában, szokásaiban, magasztalta vitézségét, a világ legnagyobb hőseivel hasonlítgatván őt össze.²⁾

Tény az, hogy midőn oly előkelő hatáskörhöz jutott, midőn a vajda őt a magyar hadak élére állította, ezt ő hazája javára, felszabadítására használta fel.

Az erdélyi nemesség Csáky felhívására aug. végén tömegesen gyülekezett Tordára, s a mellette elterülő erdélyi

¹⁾ *Csáky István* a biztosoknak Tordáról 1600 aug. 21. írja, hogy „me ad ill. d. d. Michæele Vaivoda huc in oppidum Torda expeditum esse, ut totum nobilitatem huius provinciae primo quoque tempore convocarem in castra“. (*Harmuzaki* IV. 1. 115.).

²⁾ Simigianus id. m. 224. l.

Rákos-ra, a *Keresztesmezejére*. A táborbaszállás színleg Mihály vajda nevével történt, de szívében titokban mindenki Mihály vajda ellen készülődött.

Az összeesküvés — úgyszólván — magától keletkezett s már előbb érlelődött. Része volt benne a kir. biztosok biztatásainak is, a kik *Alárdi* Ferenczet, a vajda egyik magyar tanácsosát, midőn julius végén náluk Szathmáron járt, azzal biztatták a császár-király hűségére s a vajda ellen, hogy „*egy egész ország mindig ellenállhat egy embernek.*“¹⁾ Alárdi közölte ezt az ország hangadó vezérférfiaival s ez mintegy jelszóul szolgált az összeesküvésre. A felkelést a főurak egy Kolozsvárt augusztus végén tartott bizalmas értekezleten beszélték meg és határozták el a tordai táborbaszállás előtt.²⁾ A tordai táborban már fő- és köznemesek egy szívvel-lélekkel a haza felszabadításának eszméjeért lelkesültek s azért készek voltak vért, életet áldozni, mindent kockáztatni; bár eleinte egymás között is alig mertek arról beszélgetni.

A közvélemény, a haza felszabadításának szent czélja magával ragadott minden igaz hazafit. Csáky István sem sokáig állhatott ellent a nemesség esdeklő szavának s tán fenyegető magatartásának s ha egy ideig tán küzdött is lelkében a vajda iránt való köteles hűség s az aggodalom és kétség érzete a siker felett — végre is győzedelmeskedett a haza iránt való kötelesség intő szava s ő is szívvel-lélekkel csatlakozott a felkeléshez. Mire a nemesség őt választotta vezérévé.³⁾

Az összeesküvést eleinte természetesen titokban tartották, de ez idő alatt is nagy tevékenységet fejtettek ki a végből, hogy Mihály vajda magyar csapatait, majd a székelyeket, szászokat, végül a kozákokat magukhoz édesgessék s Bástat is segítségül nyerjék meg a császári hadak egy részével.

¹⁾ *Alárdi* Ferencz levele a biztosokhoz. Tordai tábor 1600. szept. 6. . . *Illustrissimae Dominationes Vestrae „provinciam integram uni homini semper resistere ac nocere posse“ responderunt.* (*Hurmuzaki* IV. 1. 124.)

²⁾ Bethlen Farkas IV. k. 539.

³⁾ Szamosközy azt írja (IV. k. 124.), hogy „Csákyt az katonák és nemesség megtartóztatják . . . és ugyancsak fenyítéssel arra veszik, hogy egyetértsen velők Mihály ellen és így generálissá teszik mind az egész táborban Tordánál“. — De Szamosközy nem a legjobban lehetett a részletek és benső motívumok felől informálva, mert ő azt hiszi, hogy Csákyt Mihály vajda követségbe küldte Tordára (pedig a nemesség táborba hívásával bízta meg) s hogy akkor nyerték a magok pártjára.

S midőn mindezek megnyerése s csatlakozása felől biztató reménységben ringathatták magukat, akkor tűzték ki nyíltan a felkelés zászlaját.

Ez a fordulat szeptember 2-án állott be. Csáky István szeptember 1-én még Mihály vajda „urunk ő nagysága“ parancsolatjára hivatkozva inti szorgalmatos vigyázásra a beszterceieket,¹⁾ szeptember 2-án a nemesség élén álló hat főnemes (mintegy forradalmi bizottmány) már nyílt proclamatiot intéz többek között a beszterceiekhez is, csatlakozásra híván fel őket Mihály vajda ellen.

Elősorolják ebben az okokat, a mi őket a felkelésre indítja. Elmondják, hogy Mihály vajda régi szabadságukban és törvényeikben miképen rontotta meg az országot, hogy milyen szokatlan adókkal és terhekkkel fogyatta el egész országúl a népet s „a mi ezeknél nagyobb, hogy *minemű iszonyú és rettenetes végzése volt, hogy az egész nemességet mind levágattassa*, azonképpen az magyar fizetett szolgálit s az városokbeli főnépeket is.“

Midőn ezért elhatározták, hogy a vajda ellen feltámadnak: a szászokat is csatlakozásra hívják fel, s ugyanakkor már azt is kinyilatkoztathatták, hogy a vajda magyar huszárai hozzájuk jönnek, a székelyek egy része is, főképen az aranyos-székiek s a kassai generális is segélyökre siet.²⁾

Mihály vajda az alatt *Szász-Sebesnél* vonta össze hadait, oda rendelvén összes zsoldosait s a székelyeket, azon ürügy alatt, hogy Temesvár felé a törökre akar ütni. Azután rendeletet küldött a nemesek tordai táborába, fővesztés terhe alatt parancsolván, hogy három nap alatt Gyula-Fejérvárra menjenek.

A nemesek, hogy az összeesküvést palástolják, mentességet kerestek s azt üzenték vissza követük *Bánffy Gábor* által, hogy Torda inkább központi hely a gyülekező megyei hadaknak s ott nagyon jó legelő van lovaik számára, míg Fejérvár vidéke el van pusztítva; engedje meg tehát, hogy ott táborozzanak.

A vajda úgy tett, mintha belenyugodnék. Engedékenységet színelve lépre akarta csalni őket, hogy kifőzött tervét — a nemesek megöletését — végrehajthassa. Az

¹⁾ Csáky rendelete szept. 1-én. Ld. az *Oklevéltárban*.

²⁾ A tordai táborban lévő nemesek Beszterczének 1600. szept. 2-án. (Lásd *Oklevéltár*.)

alatt az ürügy alatt, hogy fontos közügyekben óhajt velök tanácskozni, azt rendelte, hogy minden főúr és nemes egy-egy szolgálával siessen hozzá. A ravasz Mihálcsa bán tanácsa volt ez (maga megvallotta később, midőn ő esett a másnak ásott verembe¹⁾ s a többi bojárok is helyeselték, azzal érvelvén, hogy ha a vajda a magyar nemeseket meg nem öleti, ők vesznek el általuk. Egyedül a magyarbarát Buleseszti *Kulcsár* Radul volt ellene, s ő azt tanácsolta, hogy a vajda inkább szeretetet igyekezzék ébresztetni az erdélyiekben, mint félelmet, mert a rettegtetés nem jó politika.²⁾

A nemesség átlátván a vajda szándékán, ennek a rendeletnek sem engedelmeskedett, tisztességes ürügyekkel mentegetődzvén.³⁾

A vajda látván a nemesség komoly ellenkezését, két befolyásos magyar főurat küldött hozzájuk követségbe, *Kemény* Jánost és *Petki* Istvánt; azzal a megbízatással, hogy tudják ki, mi a szándékuk és megengesztelvén őket, bírják rá a csatlakozásra.

Kemény és Petki (ez utóbbi magánbosszúból is, mert a vajda régebben őt is meg akarta öletni s csak a tanácsurak könyörgésére kegyelmezett meg neki) éppen ellenkezőleg, maguk biztatták a nemességet, hogy föltett szándékuktól el ne álljanak. Maguk is csatlakoztak hozzájuk s nem sokára éppen ők mentek követségbe (az előbb küldött *Bogáthy* Miklós után) *Makó* Györgyhöz, Mihály barczasági magyar zsoldosai kapitányához, a ki zászlóaljával már Meggyesre érkezett, hogy rábeszéljék, hogy ne Fejérvárra menjenek, mint a hogy a vajda kívánta, hanem Tordára, a nemesek táborába.

Követségük nagyhorderejű és sikeres volt.

A vajda Barczaságon szállásoló magyar zsoldosai csatlakozása nagy nyereség leendett a nemességre nézve, mert ha számuk nem is volt nagy, de a vajda legvitézebb, régi harczedett katonái voltak. S megnyerésükre a nemesek annál inkább számítottak, mert a vajda erősen elide-

¹⁾ Szamosközy IV. 123.

²⁾ „Ez Kulcsár Radul a boérok között legfőbb volt és igen nagy úr, hogy Havasaltöldének majd harmadát ő bírta. Ez magyarul is tudott és barátja volt az magyaroknak. Itt Erdélben is lakott Báthory István vajda idejében; étekefogója volt.” (Szamosközy 123. lap.)

³⁾ Bethlen F. hist. IV. 224. l.

genítette őket magától. egyrészt tetemes, több hónapi zsoldhátralékuk miatt s főkép, mert kapitányuk élete ellen tört, kit az összeesküvésben való részességgel gyanúsított. Makó Györgyöt a vajda már előbb mindenképen Fejérvárra akarta csalni, hogy elfogassa és lefejeztesse, mert kezébe került ennek egy barátjához írt levele, melyben ez a vajdának a nemesség megöletésére czélzó tervét elárulta.

Makó tehát már azzal a szándékkal indult meg a Barczasaágról, hogy nem a vajdához csatlakozik, hanem Magyarországra megy ki csapatával.

Mihály vajdát nagyon megdöbbsentette a hír, hogy legvitézebb katonái („az ő ereje“, mint a hogy őket nevezgeté) el akarnak pártolni. Követet küldött azért eléjük (Nemes Jánost), hogy „aranyhegyek ígérétevel is“ viszszaédesgesse őket, négy havi zsoldhátralékuk kifizetését is ígérván.¹⁾

Ugyanakkor a nemesség tordai táborába is küldött újabb két követet, *Sennyei* Pongráczot és *Stoika* visztíert, udvarmesterét, a ki nemrég tért vissza Pilsenből. Utasításuk az volt, hogy a nemesség előtt czáfolják meg az ő elvesztésekről szállongó híreket; és hogy panaszt emelvén a magyar zsoldosok elpártolási szándékáról, kérjék a nemességet, hogy intsék őket a hűségben maradásra.

Velök küldötte a tordai táborba a barcasági csapatok két követét is (Vereb Mártont és Borsai Györgyöt), a kiket ezek négy havi elmaradt zsoldjuk sürgetésére küldöttek a vajdához.

Stoika nagy oratiót tartott a nemesség előtt Tordán, esküdözvén, mily becses a vajda előtt a nemesi vér s mily ártatlanúl vádoltatik életökre való leleskedéssel s kéri a vajda magyar katonái megintését s ha Magyarországra kimenni akarnának, erőszakkal való visszatartásukat.

Makó követei kijelentették, hogy többé a vajdának szolgálni nem akarnak.

A vajda követei azt hallván, hogy Makó csapata Kolozsvár felé megy, ők is Kolozsvárra mentek; hogy visszatérítsék őket. De ott hiába várták őket s néhány nap múlva eredmény nélkül tértek vissza Fejérvárra.²⁾

¹⁾ Simigianus id. m. 226. l.

²⁾ Bethlen Farkas hist. IV. 556.

Ép oly kevés eredménye volt a Nemes János követségének is Makónál s a magyar zsoldosoknál.

Mihály vajda részéről nem használt semmiféle magas ígéret, sem a szívökhöz beszéltetés. Az „aranyhegyek“ ígérete helyett jobban vonzotta őket a nemesség részéről ajándékul ígért két havi zsold s a magyarságukra való hivatkozás, a felébredt önérzet s az a vágy, hogy magyar ügyért, Erdély felszabadításáért küzdjenek s csatlakozzanak vérrokaikhoz.

Torda felé vették hát útjokat s oda siettek. A mint a tordai táborba érkeztek, határtalan volt az öröm mindkét részről: harsogtak a trombiták, szóltak a tárogatók s meleg kézszorítással üdvözölték egymást a testvér bajnokok.¹⁾

Az erdélyiekre nézve kétszeres volt ebből az erkölcsi haszon: a tordai tábor egészen felvillanyozódott s erre a hírre a még otthon levők és habozók is siettek a táborba szállni.

Az erdélyi rendek nagy gondot fordítottak a *székelyek megnyerésére* is — és nem hiába. Egy része e kiváló harczias nemzetnek valóban hozzájuk csatlakozott, főkép azok, a kik szomszédságukban voltak, u. m. az *aranyas- és maros-székiek*. Ezeknek régi szabadságát 1600. szeptember 11-én ünnepies oklevéllel biztosítják és megerősítik.²⁾

Igy az *aranyas-székiek* „nagy örömmel, gyorsasággal és serinséggel jüttenek“ a tordai táborba a „szegény megnyomorodott haza“ felszabadítására. Hozzájuk csatlakozott a *maros-székiekkel* Vásárhelyről Tamásfalvi János kapitány is mintegy (400) 1300 (?) lovassal s előmutatta Mihály vajda hozzá intézett levelét a nemesek megöletésének tervéről.

Küldöttek követet a *belső székelyföldi* „uraik atyjokfiainak“ is. előadván nekik is, hogy Mihály vajda „minden mestersége, igyekezeti az volt, hogy az magyar nemzetet, székelységet és szászságot elfogyatván, ez szép földet, mely minket nevelt és hizlalt, oláhokkal megrakja.“ Felszólítják őket is csatlakozásra, ígervén szabadságukban való megtartásukat — ellenkező esetben házaik felégetését, feleségeik, gyermekeik szablyára hányatását.³⁾

¹⁾ Bethlen Farkas hist. IV. 566. l.

²⁾ A tordai táborban lévő nemesek főbbjei az Aranyas-széki székelyek részére adott kiváltságlevele 1600. szept. 11-ikéről az *Oklevéltárban*.

³⁾ Az háromszéki székelyeknek íratott articulusok 1600. szept. 10-éről. (Ld. *Oklevéltár*.)

De a belső székelyföldiek, főkép a háromszékiek mindennek daczára megmaradtak a vajda hűségében s az ő táborába siettek. Szeptember 11-én mintegy 4000 székely érkezett Bázna vidékére¹⁾ s onnan tovább Szász-Sebes felé.

A *szászoknak*, a kik ebben az időben is „circumspectus” politikát folytattak, jó ürügy volt ez arra, hogy daczára a nemesség mellett nyilatkozásuknak, ők se jöheszenek, tűzhelyeiket kellvén oltalmazni a székelyek és a Havasalföld felől érkező oláh csapatok ellen. Tényleg volt is kisebbrendű összeütközésük székelyekkel és oláhokkal. Pl. a *brassaiak* szeptember 15-én 4000 oláh, rácز és magyar hadat, mely a havasokon át Oláhországból a vajda segítségére jött, a Bodza-szorosnál visszavertek; mígnem a háromszéki székelyek segélyökre sietvén az oláhoknak, a brassaiakat visszavonulásra kényszerítették, mire aztán ezek az oláh és székely csapatok a Barcaságon át Mihály vajda táborá felé vonultak, a kihez azonban már csak a csata után érkezhettek.²⁾

A szászok közül mindössze csak a *beszterczeiek* nyújtottak sok sürgetésre némi segítséget — katonaságban és fegyverekben.³⁾

Igy a miriszlai ütközetben vajmi kevés szász vett részt.

A nemesség kísérletet tett a Mihály vajda zsoldjában lévő *kozákok* átpártoltatására is, a kik mintegy 10—12,000-en voltak. Azok hajlandók is lettek volna átállani, üres kézzel lóháton átszökhettek volna, de podgyászukat, az összeharácsolt zsákmányt s a Mihály vajdától hűségben tartásukra csak az imént nyert ajándékokat társzekereiken elhagyni csak az alatt a föltétel alatt voltak hajlandók, ha a nemesek mindezekért kárpótolják őket; a mire meg ezek nem vállalkoztak. Így a kozákok átpártolása elmaradt; de a nemesek azzal biztatták magokat, hogy midőn kenyértörésre kerül a dolog, nem fognak ellenük harczolni.

Mihály vajda táborából azért napirenden voltak az átszökések. A vajda *gyalog testőrségéből* is többen átosontak kerülő úton a tordai táborba. A vajda dűhében többeket

¹⁾ Brassó tanácsa Nagy-Szebennek Meggyesről 1600. szept. 11. (*Oklevéltár*.)

²⁾ A brassaiak a szebenieknek. 1600. szept. 17. (I. d. *Oklevéltár*.)

³⁾ Az erdélyi rendek rendeletei Beszterczének a tordai táborból 1600. szept. 4., 7., 8., 10., 12., 14. (I. d. *Oklevéltár*.)

levágatott közülök, a többieket pedig a fejedelmi palota magas kőfal-kerítéssel körített kertjébe záratta el. A kertben nem rég épített fürdőt — Somogyi szerint — kilencz ilyen vitéznek vérével szentelté fel a vad Saturnus tiszteletére.

Lovas testőrsége, a nemesekből álló *besliák* a vajda kegyetlenkedésétől megborzadva éjnek idején megszöktek s a tordai táborba jöttek át. Velök ment a kolozsvári származású jeles ifjú, *Jacobinus* János is, a vajda kanczelláriájának titkára, a kit a Báthoryaktól örökölt.

Az idők jele volt, hogy kevés kivétellel minden magyar sietett elhagyni a süllyedező hajót. Csak a székelyek egy része bízott vakon a vajda szerencsecsillagában.¹⁾

A legnevezetesebb vívmány, a mi az erdélyiek felkelését diadalra juttatta, Básta a felsőmagyarországi kapitány megnyerése volt.

Básta az erdélyi mozgalmak hírére Kassáról felkerekedve, szeptember 5-én már Majténynál táborozott. Onnan inti Kolozsvár városát a császár iránti hűségre.²⁾

A nemesség követeket küldött elibe (*Alárdi* Ferenczet és *Haller* Gábort) szeptember 7-én kelt hitlevéllel,³⁾ hogy részökre nyerjék az ő segítségét. Básta, a ki különben is gyűlölte a vajdát s a császárnak vélvén ezzel jó szolgálatot tenni, a császári biztosokkal egyetértőleg⁴⁾ elhatározta, hogy a felkelők segítségére megy. S átlépven az erdélyi határt, hatezer emberével sietett előre. Nagy örömrivalgások között vonúlt be szeptember 13-án Kolozsvárra s ott egy napi pihenőt tartván, 14-én Tordára, a hol neki Csáky a vezérséget tüstént átadta.

Básta ekkor még abban a hitben ringatta magát, hogy Mihály vajda Erdélyből szép szerivel kitakarodik s ő abban az esetben Temesvár ostromára vezeti az egyesült szép sereget.⁵⁾

¹⁾ A felkelésről figyelmet érdemel: Maros-vásárhelyi *Nagy Szabó Ferenc*z Memorialisja. *Enyedi* Pál éneke az erdélyi veszedelmekről (kiadva Erd. Tört. Adatok, szerk. gr. Mikó I. 1 k.). *Mikó* F. Historiája (Ak. kiad. II. o. 7: k.) *Kulcsár* István Krónikája 98. l. *Miles* Siebenbürgischer Würg-Engel oder Kronik ü. d. XVII. Jahrh.

²⁾ Básta Kolozsvárnak. (Ld. *Oklevéltár*.)

³⁾ *Hurmuzaki* IV. 1. 125. l. *Bethlen* F. id. m. 549. l.

⁴⁾ Ungnád erről szept. 7-éről a Tasnád melletti szántai táborból értesíti Kolozsvárt, melynek követei hódolattal járultak eléjük. (Ld. *Oklevéltár*.)

⁵⁾ Básta Mátyás főhgnék, Torda szept. 14. (bécsi titk. lt. *Varia Turcica*.)

Az erdélyi rendek most már a győzelem biztos reményével kecségtették magokat. Seregök a Básta 6000 emberével 18,000 főre szaporodott. Az erdélyi nemesség színe-java táborukban volt, mindössze Sennyei Pongrácz, Bodoni István, Barcsay András és Békés István volt még a főbbek közül a vajda táborában; ezek is inkább kényszerűségből, szigorú őrizet alatt, míg a fogságban tartott Kornis Farkasról és Palatits Györgyről azt sem tudták Tordán, hogy élnek-e még, vagy már megölettek.¹⁾

A főbb várak is kezökben voltak már, *Gyalu, Görgény és Vécs. Szamos-Újvár s Kővár* átadása felől Léka Agával alkudoztak, gazdag jutalmat ígérgetvén átadásukért. Kővárat szeptember 13-án vette kezéhez Székely Mihály, Szamos-Újvárt pedig Kornis Gáspár fia zárta körül, hogy Léka Aga (a ki a csata eldőltségéig meghódolni nem akart) ki ne jöhessen belőle.²⁾

Mihály vajdának ez alatt egymást érték követei a tordai táborban, most már kérésre és esdeklésre fogván a dolgot a fenyegetődzések helyett.

Igy küldötte újabban követségbe hozzájuk *Vásárhelyi* Gergely jezsuita atyát és *Ungvári* János fejevári ref. lelkészt, a kik által minden sérelmük orvoslását ígérte, csak jőjjenek hozzá, hogy aztán egyesült erővel a török ellen menjenek. De a rendek meg sem hallgatták s letartóztatták őket.

Midőn pedig Básta megérkezéséről értesült, egyik főbojárját *András* posztelnikot és a kolozsvári szárazasú *Trauzner* Lukácsot küldte követségbe, egyrészt *Bástához*, hogy a császártól nem lévén ellene megbízatása, hagyja őt békében, emlékezzék meg a császárnak tett nagy szolgálatairól, a mikért nem illő dolog neki gonoszszal fizetni; másrészt a *rendekhez*, emlékeztetendő őket arra, hogy Erdély elfoglalása után megkímélte őket s életüket, melylyel szabadon rendelkezhetett volna; végül a tőle elpártolt *magyar katonákhoz*, hogy eszökbe juttassa sok jótéteményeit, hogy úgy tartotta őket, mint fiait, nem mint szolgálait, igérvén, hogy ha visszatérnek hűségére, régi kegyeivel halmozandja el ismét őket.

¹⁾ Ungnád jelentése a császárnak Kolozsvárról 1600. szept. 14. (*Hurmuzaki* IV. 1. 134. Ld. *Oklevéltár*, Kivonatok.)

²⁾ „Az erdélyországi urak“ stb. Léka Agának Torda 1600 szept. 10. és 13. — Makó György kapitány s Mihály vajda többi régebbi magyar tisztjei *Lékának* szept. 11.

De a rendek nem engedték meg, hogy a követek a vajda üzeneteit nyilvánosan előadják.¹⁾

Mihály vajda azonban a béke-kísérletek mellett nem hanyagolta el a hadra-készülést sem. Nem várta tétlenül a veszélyt. Hadait mindenünnen összevonta. A török felőli végvárakból, Jenő, Lippa, Lugos és Karánsebes váraiból az őrséget magához rendelte, *Barcsai* András vezérlete alatt.²⁾ A hozzá hű székelyeket táborába gyűjté. Fiához Havasalföldébe gyors futárokat küldözött. Segélyadásért kereste meg Ibrahim temesvári basát is. Az erdélyi oláh-ságot is fegyverre szólította, a mi azoknak nem igen volt ínyökre, jobb szerették a kész prédát, — harcolni érte nem volt oly kedves multság. „Fogaras tartományból minden háztól egy embert kívánt, a mihez azonban a községnek semmi kedve nem volt, mint az uraimnak a sós káposztához.”³⁾ Adókat sietett behajtani, újabb kölesönöket szedett fel, (Nagy-Szebentől 28,000 frtot kért kölesön) — hadiszerekkel látta el magát, főkép Nagy-Szebenből. — szóval minden lehető megtett, minden követ megmozdított s erősen bízott, hogy „az árulókat megveri az isten. mert valaki *ura fejedelmére* támadott valaha, mindenkoron szégyent vallott az.”⁴⁾

✱

A megpróbáltatások eme nehéz napjaiban *a vajdának egyik érdekes jellemvonása* tűnik szemünk elé: *babonasága*. Már előbb jóslatott magának öreg anyjával, hogy állandó lesz-e uralma Erdélyben? De a jóslat balúl ütött ki. Majd magyar és oláh paraszt gyerekeket állít ki egymás ellen, egyenlő számmal s összeverekedtetí őket; abból akarván jóslolni, hogy győzni fog-e? De a magyar suhanczok ügyesebben forgatták a botot s megverték az oláhokat.⁴⁾ A sereg kimozdítása előtt való éjjel álmában borzasztó vihart látott, a mely Fejérvár felé húzódott s egy villám épen őt találta. — Riadva ugrik fel ágyából, rögtön ki akar

¹⁾ Bethlen Farkas id. m. IV. 571. l.

²⁾ Névtelen jelentés, a tordai határozatok mellett N.-Szebenben a városi lythan „die 9. szept. estwe 1600.” kelettel.

³⁾ *Mihály v. levele Nagy-Szeben tanácsának 1600. szept. 13-ról.* (A nagy-szebeni lt. 1484. sz.)

⁴⁾ Bethlen F. 520.

futni Oláhországba, összeszaladt tanácsosai alig tudják megtartóztatni.¹⁾

A vajda kedélyállapotát semmi sem jellemezheti jobban, mint Ungnádnek egy szeptember 14-én Kolozsvárott kelt jelentése:

„A vajda — mondja a jelentés — a sokféle hír miatt egészen magán kívül van, ki van kelve színéből, nagyon ingerült s annyira zavarban van, hogy azt sem tudja, mit tegyen; egyszer sír, másszor káromkodik.“²⁾

Szinte képzeljük magunk előtt a szilaj szenvedélyek emberét, a mint a düh és kétségbeesés marczangolja. Megérte fő-fő vágyainak teljesülését, — ravasz fufangja és kardja urává tette három országnak s most, midőn a szerencse oly magasra emelte, egyszerre feltűnni látja maga előtt a tátongó mélységet, mely őt elnyelni készül. Görcsösen ragaszkodik, mint a vízbefúló, minden szalmaszálhoz. Ha a jövőre gondol: elfogja a kétség; ha ellenségeire: megszállja a düh — s haragja és izgatottsága könyekbe és szitkozódásba fúl.

*

Básta szeptember 15-én szemlét tartott a Keresztesmezején felállított egyesült hadsereg felett, a mely 12,000 gyalog s 6000 lovas vitézből állott, s 4 nagyobb ágyúval és 8 taraczkkal rendelkezett.

A vajda serege ellenben 20,000 gyalogból és 12,000 lovasból állott, 27—32 ágyúval. Legjelesebb katonák voltak közöttük a régi szabadságuk visszaállításáért hálás székelek („gente di buon nome“). A többiek kozákok, oláhok

¹⁾ Szamosközy: id. m. IV. k. 123. l. „Mikor Mihály vajda Fejérvárról kimenne az tordai had ellen, éezaka, mikor alunnék, nagy hirtelen látja álmában, hogy Torda felől nagy fekete felleg támad és Fejérvár felett megállván, az vajdát nagy dörgéssel agyonüti. Így nagy hirtelen felgyorván álmából és úgy mint esze nélkül felriadván, gyertyát hozat, behívátja *Sennyei* Pongráczot, *Bodoni* Istvánt és az boérokban; azok biztatják, hogy ne higgyen álmának. Oly igen megrettent volt ezen, mert igen *superstitiosa* az a *natio*, hogy másnap mindjárt el akart futni Havasalföldre, így itélván az álmából, hogy nem jól leszen dolga. De az boérok nagy könyörgéssel tartóztatták meg, hogy mind ott vesznek, ha elmegyen etc. És így nagy kétségesen maradt meg, és ez álomlátás után másnap indult ki Fejérvárról az nemesség ellen.“

²⁾ Ungnád a királynak, Kolozsvár, szept. 14. 1600. „Er soll vor zorn und ungedult aller entfarbt und furiosissimus jetzt, u. also confundirt sein, dass er auf täglich einkommende wiederwertige zeitungem u. obfall nicht wäs, wo u. wie er daran ist, ein weill waine er, ein weill fulminir er“ stb. (Bécsi titk. lt. *Hurmuzaki* IV. 1. 133. l.)

és ráczok („gente da rapina“) sokkal silányabb harczosok voltak, a kiknek inkább a rabláson járt az eszük.¹⁾

A felkelők seregének lelkesültsége, magasabb katonai szelleme s jobb felszerelése kipótolta a számbeli nagy különbséget.

A tordai tábor szeptember 16-án felkerekedett s Maros-Újvár alá szállott, s ott a Maros partján tábort ütött. Mihály vajda is megindult Fejérvárról s Tövisen át (melyet pár nappal azelőtt felégettetett s lakóit kardélre hányatta²⁾) Enyed felé vonult s azon innen a „Tinódi-rét“-en állapodott meg.

Szeptember 17-én Bástá azzal a szándékkal indult tovább, hogy épen a Tinódi-réten üti fel a következő tábort; de a kémszemlére kiküldött huszárok csakhamar meghozták a hírt, hogy ott már a vajda táboroz. Bástá tehát az Enyedtől egy mértföldnyire fekvő *Miriszlónál* állapodott meg, melyet megszállott és seregét előtte (délre) csatarendbe állította.

Mihály vajda is előbb vonult valamivel s a táborhelyével szomszédos „Holtmaros“ nevű berekben állította fel seregét.

Szemben állott tehát a két sereg egymással a szűk Maros-völgyén. Kelet felé a Maros medre, nyugatra hegyek és dombok lánczolata, a kettő között mintegy 500 lépésnyi sík lapály. A Maroson túl a *gombási halmok* nyulakodnak előre a folyóig, melyeket a vajda 300 lovassal tüstént megszállatott, nehogy az erdélyiek azok megett megkerüljék vagy hátba fogják seregét s hogy lovasai onnan figyelemmel kísérjék az erdélyi sereg felállítását és mozdulatait.

A Marostól jobbra végig húzódó hegyek közül egy bővizű, jókora patak ömlik a folyóba. Ennek a pataknak természetes védvonala mögött a völgy-szorosban állította fel a vajda seregét és ágyúit, úgy hogy ott megtámadni, vagy onnan őt kimozdítani bajosan lehetett. A Miriszlóról Enyed felé vezető országútat az úgynevezett *Békés-hídja* kötötte össze a patak felett.

¹⁾ Tarducci Achilles „Delle Machine, Ordinanze stb. . . . In Venetia 1601“ cz. m. „La Giornata di Giorgio Basta contra Michele vaivoda di Vallachia li 18. Settembre 1600.“ (Bp. egyet. kvtár. Ec. 48. sz. a.)

²⁾ Der Waida hab zu *Tuisch* ein meill von Weisenburg, man, weib und khindt niederhauen lassen.“ Ungnád szept. 14. jelentésében. (*Hurmuzaki* IV. l. 134.)

Midőn ezzel szemben Básta Miriszló falu végén a hegyektől a Marosig homorú körív alakjában seregét csatarendbe állította, a tűzéréség és ágyúk védelmére hirtelen földsánczokat hányatott. A hadrend jobb szárnyán a domb-sor alatt állottak a magyarországi *magyar csapatok*, a falu végén álló templomra támaszkodva. Középen az *erdélyi* hadak; balszárnyon a Marosig terjeszkedve a *német csapatok* s az összes *ágyúk*, jól elsánczolva, a bresciai *Cavrioli* Tamás gróf tábornok vezérlete alatt.¹⁾ (A falu akkor nem a hegy megett, hanem azon innen a Maros mellett állott.)

A csatározást szeptember 17-én d. u. Mihály vajda kezdette meg, egy zászlóalj kozákokt küldvén át a patakon az erdélyiek megtámadására. De ezeket az erdélyi lovasság csakhamar visszaverte. A falut azonban sikerült a kozákoknak felgyújtani, „hogy a magyarok az úzéstül inkább megszűnjenek; de a felől ugyan eljárának dolgokban“.²⁾

Az erdélyiek erre általános rohamot akartak intézni a vajda serege ellen s Csáky István, Mikola János és más főurak által óhajtásukat Bástával közölték. De Básta azt felelte, hogy nem tanácsos a vajdát emez erős hadállásában megtámadni, mert onnan alig lehet őt csatára kicsalni a támadók nagy vesztesége nélkül; aztán meg estére járván az idő, már elmúlt az ütközet ideje. „*A vajda igen csügán, azért mi is ravaszok legyünk.*“ Ám ha nektek úgy tetszik, hogy még ma megvívjunk vele, én sem vonom ki — úgy-mond — magamat belőle; de gondoljátok meg, hogy ha megveretünk, a császárnak, „az én uramnak sok némete vagyon másutt, nem sok kárt vall ez velem való németek veszedelmében; *de nektek csak egy országotok van, azt veszítetek el és mind fejenként magatokat.*“ Básta azért azt javasolta, hogy várjanak másnapig: a vajda az éjjel vagy visszavonúl, vagy másnap kijő védsáncza mögül s ő fog támadni.

Básta okos tanácsa meggyőzte az erdélyieet, a kik között a legjelesebb stratéga volt az öreg *Borbély* György, a ki még a Báthory István hadi iskolájában nevékedett és a törökök fellett Lippa, Csanád és Jenő vára körül vívott győzedelmeiről volt híres, de most már lábai és keze elköszvényesedvén, csak kocsin követhette s taná-

¹⁾ *Tarducci*: giornata-ja szerint.

²⁾ Szamosközi IV. 124.

esával segíthette honfitársait. Ő állapította meg Bástával másnapra a haditervet.

Este felé Mihály vajda *Örmény* Pétert levéllel küldötte Bástához és az erdélyiekhez. Bástától azt kérdezte, hogy mit keres a császár hadaival az összeesküvők között, van-e arra a császártól rendelete? Az erdélyiekkel szemben pedig esküdözött, hogy ő nem lesz oka a keresztyén-ség romlásának, nem ő gyújtotta ezt a tüzet, hanem néhány nemesnek a vakmerősége. Kéri még most is őket, hogy térjenek vissza hozzá s egyesült erővel üssenek a törökre s ostromolják ki Temesvárt.

A rendek és Básta jól ismerték Mihály megbízhatatlanságát s esküszegéseit s levelére mit sem adtak. A rendek azt felelték, hogy eddigelé nem ismerték az ő szándékát a török ellen, ők is sajnálják a keresztyén vér ontását; de mert már késő az idő a hirtelen való válaszra ilyen fontos ügyben, az éjjel meghányják-vetik a dolgot a rendek tanácsában s *reggel majd választ adnak*.

Básta is hasonlóképen válaszolt, hogy *majd reggel megmutatja a császár rendeletét* (a császári zászlóra czélozván¹⁾); és felszólítja, hogy a tartományt ő felségének engedje át, a mely esetben szabad utat enged neki az Oláhországba való visszatérésre; s meggondolási időt ad neki erre másnap reggel nyolcz óráig.

Mihály vajda olvasván ezt a visszaútasító választ, megfúvatta a trombitákat, megverette a dobokat s másnap reggelre az ütközetet kihirdette.

Felvirradván szeptember 18-ika (hétfői nap), Básta midőn látta, hogy a vajda erős hadállásából nem készül kimozdulni, haditanácsot tartott az erdélyi vezérekkel s azt ajánlotta, hogy vonúljanak egy darabig visszafelé s így csalják ki a vajdát a patak által védett állásából, „onnat az szorosból“ s „mikoron kijű onnat az mezőre, akkor lássunk dologhoz“. Básta megigérte, hogy a visszavonulásnál a hátvédet maga fogja képezni gyakorlott hadi népével.

Tetszett a fortélyos haditerv, a mibe csak a főbb hadnagyokat avatták be. De azért a sereget Miriszló alatt csatarendbe állították, mielőtt a visszavonulást megkezdették volna.

¹⁾ Respose 'l Basta, che la mattina seguente gl' harebbe mostrato l' ordine ch' havea, alludendo al stendardo Imperiale, che seco portava. (*Tarducci* id. m. 42. l.)

Az első csatasor közepére, melyet a támadás legelőbbi érendett, háromszáz puskás gyalogot állítottak a Tokaj és Kálló várában már néhány év óta begyakorlott vitézekből; jobb szárnyára 1500 magyar és erdélyi huszárt („könnyű fegyverzetű lovas”) Toldi István és Segnyei Miklós hírneves bajnokok vezérlete alatt; bal szárnyára az aranyas-széki székelyeket s a kolozsvári és besztercei hadakat Túri Ferenczcel az élükön, a kinek sebhelyei Báthory István muszka és Zsigmond török hadjárataiban tanúsított vitézségét nyilván hirdették.

A második csatasorba kétezer lovas állított, Csáky István, az erdélyi hadak fővezérének — Pethe László, a kassai magyar katonák kapitányának — és Makó György, a Mihály vajdától átpártolt huszárok kapitányának vezetése alatt.

A harmadik csatasor volt a legnagyobb, a melynek magvát mintegy 1500 német puskást Pecz Henrik János vezérelte; jobb szárnyán állott a gazdag Thökölyi Sebestyén (a későbbi híres kurucz- király nagyatya) és Bocskay (Petki?) István kétezer huszár élén; bal szárnyán pedig a német gyalogság egy erős csapata (4000 ember¹) melyet Básta maga vezényelt, száz válogatott vallon testőrsége élén. Tizenkét ágyú támogatta és fedezte itt a német gyalogságot.

Az így csatarendbe felállított seregtől jobbra 200 aranyas-széki lovas örködött, nehogy az ellenség megkerülje őket; a bal szárnyon pedig, a Maros partja felől, a hol az ágyúk is állottak, Tamásfalvi János állott 400 maros-széki lovassal, Perusith Máté (anyai révén szerb deszpota ivadék) pedig néhány ezer paraszt katonával az utolsó csatasor hátvédét képezte.

Mihály vajda is sietett csatarendbe állítani seregét, bár az ő különféle nemzetiségű serege a szigorú hadi rendet nem szerette megtartani s rendetlenül, tetszés szerint szokott volt támadni, meg visszavonulni.

¹) *Simigianus*: Rerum Hung. Historia-ja szerint, a kinek leírását Bethlen Farkas majdnem szó szerint átveszi, csak itt-ott változtatván valamit rajta, pl. itt a 4000 helyett Bethlen csak nagy számút említ (IV. a 582. l.). — *Simigianusban* Bocskay, Bethlennél Petki István áll. Bocskay tényleg bent volt Erdélyben Bástával s csak később küldték haza, mert az erdélyiek nagyon haragudtak rá. A sereg felállítása (Miriszló alatt) a magyar források szerint némileg összevág az olaszszal (Deese alatt) azzal a különbséggel, hogy amott három, itt egy csatasorról van szó s amott többször magyarok szerepelnek, a hol itt németek.

Az első sorban 4500 kozákot és kurtyánt állított *Lugasi* Ferencznek és *Tahi* István, Enyed felperzselőjének a vezetése alatt.

A második sorban 10.000 (?) székely gyalog állott; élükön *Sennyei* Pongrácz, *Bodoni* István és *Barcsay* András magyar főurak (a kikről némelyek azt mondták, hogy fogságban tartattak,¹⁾ mások, hogy csak kényszernek engedve vettek részt a csatában).

E két sor között állította fel az ágyúk egy részét.

A harmadik csatasort 4000 oláh, rác és székely harcász képezte. Vezérük volt *Budai* György és „*Petko Odabasa*“. Ezekről jobb-oldalvást ismét ágyúk állottak.

A balszárnyon maga *Mihály* vajda vezényelt néhány ezer embert, az ágyúk harmadik sora által támogatva. A vajda különben nem kötötte magát egy helyhez, szokása szerint hol egyik, hol másik csapathoz lovagolt, hogy mindent lásson és maga intézzon.

A tartalékban álló 3000 székelyt, oláh gyalogságot és nagyszámú parasztságot *Farkas* György, a magyarországi csatákban jó hírnevet szerzett magyar vitéz vezette, a kit a vajda nemrég fosztott meg Lippa vára kapitányságától.

Leghátúlra állította a vajda az elpártolás gyanúja miatt megbízhatatlannak tartott 800 gyalogból álló magyar testőrségét (a vörös és kék drabantokat) *Gyarmathy* Máté vezérlete alatt.

A Maroson túl a gombási partokon 300 lovas örködött, védve a sereget a megkerüléstől.

Mihály vajda buzdító beszédet tarott seregéhez és magasztalván vitézségüket, legelőbb is balfelől az országot felett húzódó dombsor megszállására vezényelt ki néhány (kozák) csapatot. Ezek a hegyoldalt meg is szállották. Csakis ezekre értheti Szamosközy azt, hogy „az hegyoldalról, mikor menne Decse felé az Basta tábora, nagy kiáltással az kozákok szidogatni kezdék az magyarokat és minden rútsággal illetni. Azután ezek is, mikor szembe állottak volna (később *Miriszló* és *Decse* között) lejöttek a hegyoldalról és az többi közibe állottak“.

Mert Basta átlátván a vajda szándékát, hogy erős hadállásából kimozdulni nem akar s apró csatározásokkal

¹⁾ *Simigianus* szerint. *Bethlen* szerint már „qui tamen a nonnullis coacti ibi fuisse dicuntur“ IV. 585.

arra akarja őket bírni, hogy ott támadják meg őt a Holtmaros szorosában: hozzá látott megállapított fortélyos haditerve kiviteléhez.¹⁾

A mint így csatarendben állott a két sereg egymással szemben, Básta és Csáky egyszerre csak megfordítják az erdélyi sereg arczélét, az ágyúkat a földsánczok mögül kivonják s szép renddel lassan visszavonulni kezdenek Miriszlón át *Decse* felé. Miriszlót, menekülést színelve, hátuk megett felgyújtják „mintha Mihály vajda előtt ugyan el akarnának menni és futni.“ Mindez előre megállapított haditerv szerint azért történt, hogy Mihály vajdát üldözésre csalogassák s a nyílt mezőre kaphassák.

A cselfogás pompásan sikerült.

Mihály vajda egyszerre csak azt hallja kémeitől, hogy Básta seregével visszavonulóban van.

„*Hová fut az olasz kutya?* — kiált fel erre gúnyos önhittséggel örömeiben — *nem tudja, hogy én mindenütt utólérem!*?” S tüstént utána indul seregével, azzal az elbizakodott mondással, hogy „*immár Prágáig meg sem állunk*“.

Annál jobban sopánkodtak a visszavonuló erdélyiek, még főemberek is, a kik a hadi cselbe nem voltak beavatva. Végünk van — így szóltak — „im elfutunk a vajda elől, im mind országunkat, mind mi magunkat ez órában veszítjük el!“ De csakhamar megvívásztalódtak, a mint *Decse* előtt „az hadnagyok megállatják és rendbe állatják a sereget“ és midőn látták, hogy Mihály vajda utánok siet s „Miriszlón általtakarodik minden hadával és az mezőre kiszáll, sok taraczkokkal, álgyúkkal.“²⁾

Mihály vajdát megdöbbenetette a váratlan fordulat s azt kérdi Barcsaytól, a ki a vajda után a sereg vezére volt („ugymint generalis“): mit gondol, mi szándéka van ezeknek?

— „Mond Barcsay András: ezek bizony megvínak velünk.“

— „Mond az vajda: csináljunk békességet köztünk.“

¹⁾ Mihály vajda seregfelállítását az egykorú *Simigianus* után adjuk, a kit *Bethlen* Farkas is átvett, azzal a változtatással azonban, hogy ő a *miriszlai mezőre*, a csata színhelyére teszi át e felállítást. Arra nézve mi az olasz *Tarducci* egykorú hadászati művét tartjuk alapvető és követendő kűtfőnek, annál inkább, mert az egykorú *Szamosközi* feljegyzéseiben és *Simigianus* történetében a csata lefolyásáról vajmi kevés olvasható.

²⁾ Szamosközi tört. feljegyzései IV. k. 125. lap.

— „No bizony késő immár — felelte Barcsay — jobb, ha mindjárt rád vészed az fegyver derekát.“

Mihály vajda és Barcsay tehát hamarosan hadi rendbe állatják seregüket, mintegy 500 lépésnyire Miriszlón innen a sík mezőn, egy csatasorban hosszan elnyújtva a sereget a hegy lábától a Marosig.

Mintegy 500 lépésnyire tőlük Decse falu előtt sorakozott Básta és az erdélyiek serege az egész völgyet keresztben elfoglalva.

Básta s az erdélyiek felállítását rajzban és írásban így írja le az egykorú olasz „giornata“:

Legelől külön állott 300 puskás („*muskatéros*“). Feladata az leendett, hogy a hegy aljában az országút mellett felállított ágyúk ellen vonúljon, támogatva a németgyalogságtól.

Az előcsapat mögött a hosszú csatasor előtt állott *Básta egy „compagnia“ lovassal* (bizonyára az ő válogatott, testőrségül is szolgáló vallonjaival).

Mögötte a hosszú csatasor közepén 3000 német gyalog képezte a sereg magvát. Ettől két oldalt, jobbra és balra elosztva 1500 sziléziai lovas (Raiteri di Slezia) állott, azzal a feladattal, hogy a szemben álló ellenséges gyalogságra ütve azt széjjel-szórja.

A két szárnyat jobbról és balról a magyar és erdélyi lovas- és gyalog-csapatok képezték, azzal a rendeltetéssel, hogy midőn az ellenség az első roham közben megzavartatik, előtörjenek s a győzedelmet eldöntsék. Így a jobb szárnyon a hegyek felé a sziléziai lovasság mellett állott egy kopjás (lovas) csapat és attól is jobbra két zászlóalj erdélyi gyaloghad; a középtől pedig balra a Maros felé egy erdélyi gyalog zászlóalj és két kopjás (lovas) csapat.

Mihály vajda is gyorsan csatarendbe szedte seregét. A hegy lábánál s az alatta vezető országút két oldalán a nagyobb ágyúkat helyezte el, mögötte és alább a bal szárnyon gyalog csapatait. Középen ismét egy ágyútelep a kisebb ágyúkból (a taraczkokból), mögötte egy zászlóalj gyalogság s jobbra tőle két zászlóalj kopjás lovas kozák csapat. A jobb szárny elején volt a harmadik ágyútelep, háta megett gyalogság fedezete alatt. Ettől is jobbra a Marosig még három lovascsapat, ketteje kopjákkal, egy nyíllal fegyverkezve.

A vajdának 27—32 ágyúja volt, míg az erdélyiek

mindössze 12-vel rendelkeztek. Seregének látszáma mintegy 25—32,000-re rúgott (20,000 gyalog és 12,000 lovas), míg az erdélyiek és Básta egyesült serege mindössze 18,000 emberből állott (12,000 gyalog és 6000 lovasból¹⁾).

Mihály vajda tehát látszólag erősen túlsúlyban volt. Úgy hogy maga Básta is, látván Mihály vajda népének sokaságát Miriszlónál, azt mondotta az magyaroknak: „*vas az ti fejetek, mert ha én ezt tudiam volna, soha ennyi néppel szembe nem szállottam volna.*“ — „Csak puskás gyalogja is volt ekkor Mihály vajdának 6000.“²⁾

Mihály vajda erősen bízott is a túlnyomó nagy számban; az erdélyiek ellenben számbeli hátrányukat lelkedéssel, Básta németjei és vallonjai pedig hadi gyakorlottságukkal pótolták és ellensúlyozták.

Az ütközetet Mihály vajda kezdette meg, heves ágyúzással, három ágyútelepéből keresztútzbé fogván az ellenséges csapatokat, mert — mind mondók — „nagy hosszú rendbe állatta volt az vajda az taraczkokat az Marostúl fogva az hegyig“. „És miérthogy az Basta serege és magyarok vesztég állottanak, ugyan *nagy kár lőtt az lövés miatt bennük*, mert mind igyenesen és mind harántokon két felől oldalba lőttön lütte az vajda őket“.³⁾ — Ámde az erdélyiek jól tudván, hogy hazájuk sorsa e harczon dől el, a heves ágyúzást emberül állották. „*A mint Mihály vajda lőtette az magyarokat* — írja az egykorú Szamosközy — *úgy állottak, mint az kőszikla, hogy csak nézni is szörnyű dolog volt.*“ Ekkor esett el mindjárt *Bessenyei* István magyarországi jeles ifjú vitéz.

A csatáról nem maradtak ránk részletesebb tudósítások, ennek hű képét tehát — a mi régi ütközeteknél különben is vajmi nehéz dolog — nem adhatjuk. Annyit tudhatunk, hogy Básta csakhamar általános rohamra vezényelte seregét. „Az ország hada (nem várva be a vajda támadását) *Jézus-t kiáltván* reája mennek egyszersmind“.⁴⁾ A kállai és tokaji vitézek (muskatérosok) neki vágnak az országút mellett működő ágyútelepnek, a német gyalogság a középhadnak,

¹⁾ Tarducci szerint 32,000, Bethlen szerint 25,000.

²⁾ Szamosközy IV. 126. l.

³⁾ Szamosközy id. m. 125. l.

⁴⁾ Marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferencz Memorialéja (Mikó F. gr. Erd. Tört. Adatok I. k. 56. l.).

a sziléziai lovasság a vajda jobb szárnyán álló kozákságnak. Baresay (a vajda „generalis“-a) a balszárnynon álló „székelyekkel jó idején kisütteti a puskákat (elhamarkodásból, avagy szándékosan?), úgy hogy nem ártott semmit az magyar hadnak“, — A kézi tusában azonban sokáig emberül megállják helyöket a székelyek, mígnem az újabb heves rohamok által a hegyre szoríttatnak, a hol legtovább ellenáltak még a harc eldőlte után is.

Középen is sikerült a roham, mert „a német a derekán általment“ a vajda seregének.

A jobb szárnyon a sziléziai és erdélyi lovasok „a Marosnak szorítják a kopjás lengyelt és kozákat.“ Úgy hogy „az kozákok, kik azelőtt úgy pökik volt az markokat, semmit nem víván, praecipites (hanyatt-homlok) az Marosba ugrottanak.“¹⁾ Sokan a megáradt folyóba veszték, a mit a többiek látván, inkább a szárazon igyekeztek menekülni. Hiába próbálta a vajda megállítani őket, sem a szép szó, sem a kard nem használt.

Legtovább tartották magokat a székelyek, a kik a hegyoldalra tömörültek.

„Állott vala pediglen fel — írja Nagy Szabó Ferencz, a kinek atyja Nagy Szabó János szép száz maros-vásárhelyi lovassal vitézkedett ott az ország hadában — egy erős hegyre futó székelység, nagy csoport nép, azt mondották, hogy 18 száz volt; a kiket hívtak ugyan alá onnat, hogy adják meg magokat. De ők azt mondották, hogy nem jönnek, mert attól félnek, hogy levágják őket; hanem ha ugyan meg kell halniok, kezeken (t. i. karddal kezükben) halnak meg inkább.“

„Ezt meghallván a nemesség, Daczó Jánost oda küldék, és megesküszik nékiek. De valamint lőn az esküvés — ők lássák — azok szegények hitre lejöttek, és az esküvés mellett nem szánván az ártatlanokat, reá rohant a nemesség és körülvévén *mínd levágták nagy sívalkodással szegényeket*, annyira, hogy mint egy halom, olyan volt a (holt) test. Azt mondották, hogy a holttest alól vérpatak folyt ki“.

„Így torlá meg a nemesség, hogy Mihály vajda mellé ment volt Szebenhez a székelység (1599-ben). És így ismét jobbágyság alá hajtá őket“.

¹⁾ Szamosközy IV. 125. l.

Mihály, a mint látta, hogy a csatát elvesztette, letépeté a fő-zászlót nyeléről, — menekvés után látott s meg sem állott Fejérvárig. Ott bosszúját a fogságban lévő Kornis Farkason töltötte ki, a kit saját szemei előtt vágatott le.¹⁾ Azután feleségének ezüst készletét s egyéb drágaságait magához véve, tovább száguldott. Előtte s utána ronsolt serege maradványai futottak. — Égetés és gyilkolás jelölte útjokat Fogaras felé.

A miriszlai vérengző esata az erdélyiek soraiból kevés áldozatot követelt, az egykorú olasz „giornata“ Básta seregéből mindössze 40 halottat és ugyanannyi sebesültet említ, míg a vajda seregéből e szerint mintegy 10,000-en veszték volna el. Más forrás szerint Básta és az erdélyiek seregének vesztesége mintegy 4000 halott volt, míg a Mihály seregéé 5000 s 900-at tett a külön lemészárolt székekelyek száma.²⁾ Ágyút 25-öt foglaltak a vajdától.

Az üldözés egész nap s még a rákövetkező éjjel is tartott. Egyik epizódja volt ennek a kozákok veszedelme a maros-vásárhelyi had részéről, melyet a város megkésve küldött (mintegy 200 gyalogot Nagy Tamás vezérlete alatt) a felkelőkhöz. — A miriszlai harcokról másfélszáz kozák fogott volt a Mezőség felé, hogy azon át meneküljenek Lengyelországba haza. De szerencsétlenségekre a vásárhelyi hadra találtak és azok mind levágták őket és jó nyereséggel tértek haza. Diadalmi jelül néhány kozákfejet is vittek haza kardjokban a székely fővárosba, a hova megérkezvén, „a bíró háza előtt először „Jézust“ kiáltanak és ott lerakák a kozákfejeket, melyeket az útcza végén a sorompók tetejébe rakata a bíró“ (Korán Pál³⁾).

✱

Bástáék szept. 19-én hagyták oda a csatatéren felült tábortukat s Fejérvár alá szálltak egy félmér földnyire. Másnap, szept. 20-án tartották győzelmi bevonulásukat Fejérvárra, a hol az erdélyi urak és a városi polgárság örömlövésekkel és gratulációkkal fogadta őket. A várban egészen épen találták a Mihály vajda lakosztályát gazdag szőnyegeivel s felszerelésével, melyet Básta a császár számára inventariumba íratott.

¹⁾ Ungnád 1600. szept. 21. jelentésében.

²⁾ *Simigianus* azt mondja, hogy mindkét részről együtt 6500 esett el. — *Mikó Ferencz* Historiája 245. l. (Akad. kiadv. II. o. 7. k.) 11.000 halottat említ.

³⁾ Marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferencz Memoriáléja id. h. 57. l.

Ők sem sokáig mulattak ott, mert az erdélyiek erősen sürgették a vajda üldözését és Fogaras elfoglalását, a hol a vajda Erdélyben gyűjtött kincsét és családját tartotta. Csáky mindjárt el is küldött 400 huszárt üldözésére Szeben s Fogaras felé s ők magok szept. 21-én indultak tovább az ellenség nyomában.¹⁾

Mihály vajda csakugyan Fogarasban állapodott meg. Ott voltak felhalmozva összeharácsolt kincsei, ott volt neje s leánya. Ott a mennyire lehetett, szétszórt seregét összeszedte, mely az Oláhországból, Moldovából s Székelyföldről jövő csapatokkal mintegy tizenhat ezerre szaporodott. Ő maga ugyanis mintegy 3000 embert szedett össze a miriszlai harc után s azzal érkezett meg Fogarasba. — Ott csatlakozott hozzá a híres szabadhadjú kapitány, *Bába Novák* 4000 gyaloggal, kiket Moldvából vezetett a vajda segítségére. *Száva Armás*, egy előkelő bojár ezer lovaszt hozott Moldovából. *Deli Marko* 2000 rác lovassal csatlakozott. *Kulcsár Radul* is hozott segítséget Havasalföldből, de csapatát a szebeniek széjjelverték, úgy hogy csak egy része futhatott a vajda mellé. Ezeken kívül mintegy 3000 székely is táborozott Fogaras vidékén, a kik a csatából elkéstek. Úgy hogy Mihály vajda ezekből ismét egy tekintélyes sereg felett rendelkezett, a melylyel még szerencsét próbálhatott volna.²⁾

A segédes csapatok különben nem könnyen juthattak be Erdélybe. Mert az erdélyiek, különösen a határszéli szászok siettek a szorosokat eltorlaszolni és védeni. A nép annyira el volt keseredve, hogy nem akarta, hogy a vajdának egy porczikája is kimeneküljön Erdélyből.

A szászok már a csata előtt állták az utakat s a menekülőket üldözőbe vették. Nagy-Szebennél (szept. 12.—14.) mintegy 18 szekeret tartóztattak fel s a rajtok menekülő bojár családok tagjait (bojarn weiber und khinder) felkoncizolták.³⁾ A Vöröstoronyi-szorosnál a szebeniek álltak őrt. A Törösvári-szorosban rosnyaiak és brassaiak tartóztatták fel a benyomuló oláhokat. Még erősebb harcot vív-

¹⁾ *Ungnád* jelentése szept. 21. „im feldläger 2 meill von Weissenburg gegen der Hermanstett zu.“ Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok és *Hurmuzaki* IV. 1. 136.

²⁾ *Ungnád* szept. 20-iki jelentésében, a Csáky István üldöző huszárai által hozott hírek szerint. (Ld. *Hurmuzaki* IV. 1. 138. 1. és *Oklevéltár*. Kivonatok.

³⁾ *Ungnád* 1600 szept. 15. jelentése szerint Kolozsvárról (*Hurmuzaki* IV. 1. 134. 1. és *Oklevéltár*. Kivonatok.)

tak a brassaiak a Bodza-szorosban. Egy ideig sikeresen védték sánczaikból a szorost, megszalasztották az oláhokat, zászlókat és két ágyút foglaltak; de később a Moldovából is elősiető túlerő s főkép az oláhok segítségére siető székelek elől városukba kellett zárkózniok. Az oláhok dúhe Brassó erős falain megtörött, bosszújokat a barcasági falvakon töltötték, melyeket egymásután felperzselték s védtelen lakosaikat pokoli kedvteléssel öldökölték, míg az erdélyi üldöző hadsereg sarkukba nem jutott.¹⁾

Bástáék szept. 21-én mindössze 2 mfnyi útát tettek s Szászsebesnél állapodtak meg s ütötték fel táborukat. Itt vették a hírt, hogy a lengyel kancellár Jeremiással és Báthory Zsigmonddal bevonúlt Moldovába. E hír kissé gondolkozóba ejtette a generálist és a biztosokat s e miatt nagyon megfontolva haladtak előre. Úgy hogy Nagy-Szeben alá csak szept. 24-én érkeznek s ott maradnak — Mihály vajda alkudozásai által is feltartóztatva — egész október elsejéig. Azt hitték, hogy még egyszer meg kell ütközniök Mihály vajdával. De a vajda helyzete a lengyelek előnyomulása által sokkal válságosabbá vált, mintsem arra gondolhatott volna.

A lengyelek előnyomulása által valóban érdekes bonyodalom keletkezett, a mely hogy hová fog fejlődni, egyik fél sem tudhatta előre. A mint az erdélyiek Szeben felé közeledtek, a vajda már oda hagyta Fogarast s Brassó felé szállott. De egyszer csak jön a hír szept. 26-án, hogy Székely Mózes és Potocki Jakab lengyel katonasággal bent vannak Erdélyben, Besztercze vidékén, a hír szerint 12,000 emberrel (később csak 3000-et mondanak szemtanúk.²⁾) Székelyek Mózes követet is küldött onnan Csákyhoz, izenvén, hogy nincsenek ellenséges szándékkal Erdély iránt, csak is Mihály vajda ellen küldötte őket a kancellár.³⁾

Ez az üzenet némileg megnyugtatta az erdélyieket, kiknek nagy része, főkép a köznemesség különben is óhajtott volna Zsigmond behozatalát; de annál kevésbbé

¹⁾ *Trausch* Jos. *Chonicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*. 990—1630. 160. l. — *Krauss* Gy. *Tractatus rer. Transylvanicarum* (kiadta gr. Kemény J. Deutsche Fundgruben, d. G. Sieb. 164. l.) *Weyss* Mih. *Liber Annalium* (kiad. Trauschenfels: D. Fundgruben. Neue Folge 138. l.) *Nössner* S. *Res actae in H. et Trans.* (U. o. 62. l.) *Album Oltardinum*. (U. o. 34. l.) *Bánfi* P. naplója. (U. o. 247. l.)

²⁾ A biztosok jelentései szept. 27. 30. N.-Szebenből. (Bécsi titk. lt.)

³⁾ *Heidenstein* id. m. 359. l.

nyugtatta meg a császáriakat. Ezek annál nagyobb kétségben voltak, mert nem ismerték sem a vajda, sem a lengyelek szándékát. Zsigmond ugyanis levelet küldött be a rendekhez és városokhoz, a mi nagy szeget ütött Básta fejébe; nem kevésbbé Székely Mózes azon üzenete, hogy Csákyval szeretne összejönni, nem azért, hogy Báthory Zsigmond felől beszéljen, — az ő sorsáról már gondoskodva van — hanem egyéb dolog felől. Ebből lehet következtetni — jelenti Ungnád a császárnak szept. 27-én — hogy a lengyel király és kanczellár Erdélyt a lengyel koronához akarná csatolni s Zsigmondot másképp elégtíteni ki Lengyelországban; remélhető azonban — teszi hozzá mintegy vigasztalásul — hogy mivel nem ők üzik ki, mint a hogy akarták, Mihály vajdát Erdélyből, most más czélt tűznek magok elé.¹⁾

Az Erdélybe jött lengyel hadak vezére Potocki Jakab Besztercze vidékén (nyírmezei táborukban) kelt szept. 21-iki levele még inkább nyugtalanította őket. Mert Potocki azt írta Csákyinak, hogy a lengyel kanczellár Mihály vajdát, bárhol találja, megtámadni szándékozik, Erdélyben is felkereste volna, de midőn hallotta, hogy felkeltek ellene, őket indította segítségül az erdélyiekhez a vajda ellen; kéri azért, hogy rendelkezzenek velők, mitévők legyenek?²⁾ Ungnád ez alatt is valami lengyel fondorlatot vél rejleni.

Még Szebennél veszik a hírt, hogy a lengyel kanczellár már a moldovai havasok alá érkezett, Tatrosra, az Ojtozi-szoros bejáratához. „Ha Jeremiás és a kanczellár (jegyzí meg Ungnád szept. 30-án) Erdélybe üt s Mihály vajda addig el nem vonúl a Barczaságból, úgy még előbb megtámadtatik a lengyelek, mint mi általunk.“³⁾

A császáriak, azon töprenkednek szebeni táborukban, hogy ilyen viszonyok között mi volna teendő; azt hiszik, hogy mindkét sereggel, az oláhval és lengyelvel is meg kell mérkőzniök; hogy a három közül mindenik félnek két-két ellenséges sereggel lesz dolga. S ennek sorsa hamar el fog dőlni, mert csak 1—2 napi járó földnyire vannak egymástól: a lengyelek az Ojtozi-szoros bejáratánál

¹⁾ Ungnád jelentése Szebenből 1600 szept. 27-éről. (*Oklevéltár. Kivonatok.*)

²⁾ „*Pothocky Jakab de Pothok*“ Csáky Istvánnak „Datum ex castris ad Nyrmező positis a. d. 1600. 22. szept.“ (Bécsi titk. lt. Hung. Ld. *Oklevéltár.*)

³⁾ Ungnád, szept. 30. jelentésében.

Mihály vajda a Bodza-szorosnál, Székely Mózes a lengyelekkel Besztercze vidékén, ők Fogaras felé előnyomulóban.

E ritka complicált helyzetben egy csapással két legyet szeretnének ütni. Ravaszsággal akarnak élni. Oda megy ki véleményük: *meg kell várni, míg a lengyel és oláh összetűz; a melyik legyőzetik, azzal be lesz fejezve a számadás; a győztesre pedig azután kell hirtelen rátámadni s kiűzni Erdélyből*, legyen az akár a lengyel, akár az oláh. Ez ügyesen lehetett kigondolva; de ha a kivitelre került volna a sor, esetleg a győztes lengyel sereg ellen: nyilván hajótörést szenvedett volna az már magán az erdélyi köznemesség Zsigmondhoz s az ő ügye képviselőiül tekintett lengyelekhez szításán.

De a dolgok másként alakultak. A keserűség poharát egyedül Mihály vajdának kellett fenéig ürítnie.

A vajda szorongatott helyzetében nem gondolt többé ellenállásra, mikor utolsó menedéke, Havasalföld felett is két oldalról tornyosult a vész. *A lengyel a határon, a török az ország belsejében Bukarestben volt*, a lakosság a hegyek alá menekült, katonái hűsége is ingadozott. Hires szabadcsapatának kapitánya, Bába Novák (okt. 1.) felajánlotta szolgálatát az erdélyieknek, csak azt kívánta, hogy küldjenek hitlevelet, hogy bántódás nélkül átállhat. Ungnád örömben tör ki e hírre: *mily nagyszerű volna, ha saját emberei adnák kezükbe a vajdát!*¹⁾

Úgy hogy ebben bízva Csákyék „az országgal egyetemben szeretettel“ veszik Bába Novák ajánlatát s „egy jó falut“ ígérnek neki s fejenként megelégedésükre szolgáló ellátást, csak hogy „jöttést jöjön közinkben.“ Leghőbb vágyuk pedig az volna, hogy „ha lehetséges ő magát az vajdát is vagy elevenen, vagy akármiéppen hozza közinkben; valaki kezünkbe hozza, tisztességes és elegendő jószággal, ötszáz ház jobbágygyal megajándékozunk.“²⁾

Ilyen viszonyok között Mihály vajda menedéket egyedül abban látott, hogy ha hirtelen kibékül a császáriakkal; így még segélyt is remélt tőlük a lengyel ellen.³⁾

¹⁾ Okt. 1. jelentése. (Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ Csáky István Bába Nováknak az Olt melletti táborból 1600. okt. 1-én (*Hurmuzaki* IV. 1. 148.)

³⁾ Ungnád jelentése Brassóból 1600. okt. 6. (U. ott.)

Már szept. 23-án írt levelet üldözőinek fogarasi táborából s Szelestei Jánost két bojárral követségbe küldé a Szebennél álló erdélyi táborba, kérvén Bástát és az erdélyi rendeket, hogy ne taszítsák el erővel ő felsége szolgálatától, *hűsége zálogául kezükbe adja anyját, feleségét, fiát Petraskó vajdát, leányát Florikát és kincseit.*

Básta és az erdélyi tanácsurak (*Csáky István, Sennyei Pongrácz*, — a ki Miriszlónál még a vajda táborában volt — *Bornemissza Boldizsár, Alárdi Ferencz és Toldi István*) külön levélben válaszolnak, hogy a békekötésre ráállanak, ha a felajánlott kezeseket szept. 30-ára Szebenbe küldi; biztosítják, hogy semmi bántódásuk nem lesz. De azt kívánják, hogy a vajda „Erdélyből minden közit kivevén, valahova császár ú felsége vagy az ú felsége generalisa parancsolja, hadával oda menjen és az keresztyénségnek s ő felségének szolgáljon.“ Ebben az esetben ők is pártját fogják fogni a császárnál, hogy „mind pénzzel és néppel az pogán ellen való hadakozásban segítse — és *oda fel*, avagy egyéb helyen való jószággal is meglátogassa.“¹⁾

A béke felől tehát tárgyalni kezdenek. De ígéreteinek még most sem hisznek, kalandor politikája újabb fogásának tartják, a minek *csak az a célja, hogy egy kissé „levegőhöz jusson.*“ Majd attól tartottak, hogy a temesvári basával van egyetértése, majd hogy Zsigmondnak felajánlja kardját és seregét, csakhogy rajtok bosszút állhasson.

Szept. végén már egész komolyan folyt a béketárgyalás. 30-án Mihály vajda Bástához szóló levéllel küldi a Szebenen túl *Porumbáknál*, a fogarasi havasok aljában fekvő táborba követét *Kulcsár Radult és Száva Armást* kíváncsimaival. Főbb pontok, hogy a székelyek szabadsága meg hagyassék s ő Fogaras, Vécs és Görgény várakat nyerje. De a feltételről a táborban hallani sem akartak, eltalálván az alatta lappangó utógondolatot, hogy e várak és a székelység által bírni akarja Erdély egyharmadát s így Brassót is, a mely most győzelmesen daczolt ellene.²⁾ Ők egész más föltételeket szabtak a vajda elibe, hogy Erdélyből

¹⁾ Básta *latin* levele Mihály vajdának szept. 25-én N.-Szebenből. — Ugyanakkor ≈ z erdélyi tanácsurak *magyar* levele Mihály vajdának. — Ungnád szept. 27. jelentése. (Ld. 1. 2. *Oklevéltár*. Kivonatok és *Hurmuzaki*. IV. 1. 140—142.)

²⁾ Ungnád szept. 30-iki jelentése.

távozzék s hűsége jeléül küldje családját és kincseit Erdélybe.

Mihály vajda táborát okt. elején már Brassón túl *Szent-Péternél* (Petersberg) és *Prázsmár* mellett fektet. Az erdélyiek okt. 4-én *Vledényen* táboroztak s onnan sürgetik a vajdát kívánságaik teljesítésére, biztosítván őt, hogy „ha azokat a conditiokat, melyeket Nagyságodnak ajánlottunk, minden czikkelyében fogadtatás nélkül megtartja és beteljesíti, mi is hitünkre fogadjuk, hogy mindenekben azokat megtartjuk és beteljesítjük.”¹⁾

Okt. 5-én az erdélyiek *Vidombákra* tették át táborukat, úgy hogy mind Brassóhoz, mind a Mihály vajda táborához már csak egy félmérföldnyire voltak.

Básta és az erdélyiek a béketárgyalások folytatása végett a vidombáki táborból okt. 5-én Mihály vajda táborába küldték *Theökeölj* Sebestyént, néhány erdélyi úrral.

Mihály vajda meg volt törve a feltételek felett még alkudozott; de a császár-királynak hűségére készségesen letette az esküt bojárjaival együtt.²⁾

Az erdélyiek okt. 6-án ugyancsak vidombáki táborukból újra felsorolják Mihálynak feltételeiket, hogy tüstént menjen ki az országból, az Ojtozi-szorosba küldjön a lengyelek ellen 2000 puskást; a székely hadat mindenestül bocsássa haza; feleségét és minden kincsét hat nap alatt küldje közükbe; a mi pedig a lengyelek ellen kívánt segítséget illeti, arra nézve találja meg ő felségét a királyt, mert ők is onnan függenek, „az alatt, a mint tudja, oltalmazza hazáját.”³⁾

Mihály — minthogy az erdélyiek már a sarkában voltak, a lengyel kanczellár előhada pedig *Székely* Mózes vezérlete alatt Háromszéken mindössze egy vagy másfél mérföldnyire állott előtte — nagyon alázatosnak mutatta magát⁴⁾ s a feltételeket sietett elfogadni. Keservesen panaszkodott ugyan, hogy úgy bánnak vele, mintha legalább is már

¹⁾ Csáky, Sennyei, Tholdy és Mindszenythy és a többi erdélyi nemes rendek Mihály vajdának a vledényi táborból 1600. okt. 3. (*Hurmuzaki* IV. 1. 151.)

²⁾ *Theökeölj* Sebestyén levele Bástának a szent-péteri táborból 1600. okt. 5. (*Hurmuzaki* IV. 1. 150. l. tévesen okt. 3-ára datálva. V. ö. Ungnád okt. 6. jelentésével ugyanott 154.)

³⁾ Közölve az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 546. l.

⁴⁾ A brassai bíró beszélt „wie sehr diemithig er Mihál sich erczeit“ (Ungnád okt. 6.)

fogoly volna. Nem ezt érdemelte ő a keresztyénségtől, melyhez még is hű akar lenni, habár keze nincs még a hátához kötve. Kéri, küldjenek segítséget a lengyel ellen s a sereggel mozdúljanak Bereczk felé, hogy a lengyelt hátba fenyegezzék. Ő már nem sokat tart e két országra; ám lássák, ha Havasalföld elvész, oda lesz Erdély is. Majd a lengyelek ellen fakad ki: lám ő felsége mindig azt hajtotta (írja, a király Moldova ellen való tilalmára czélozva), hogy a lengyeleknek békét kell hagynunk, mert azok is keresztyének, íme láthatják most, hogy miféle keresztyének, pogányságukból csak az hiányzik, hogy nincsenek körülmetélve.¹⁾

A biztosok még most sem hittek neki, tudták, hogy ha csak szerét teheti, kivonja magát a feltételek teljesítése alól, mert úgy látták, hogy *félíg kétségbeesett, félíg*, — még most is — *rosszindulatú*.²⁾

Okt. 6-án éjjel *Kulcsár* Radult és *Kereky* János magyar kapitányt küldik át hozzá, hogy siettessék kimenetelét.

Mihály vajda ennyi sarkalásra s mert saját házát égni látta, sietett ki Havasalföldre, hogy legalább azt megmentse. Okt. 7-én átkelt a havason. A mily fenhéjazva jött át egy év előtt a Bodza-szoroson, ép oly meghunnyászkodva s megalázva sompolygott most azon vissza. Tavalý vérmes reményekkel, minden ellenállás nélkül; most kétségbeesetten: mögötte az üldözö erdélyiek, előtte újabb harezra váró ellenség, a lengyelek.

Igy végződött Mihály vajda erdélyi uralma. „Ha nagyraavágyása el nem kaptja, nyugodtan uralkodhatott volna Havasalföldén, sikerrel küzdhetett volna tovább is a török ellen; halhatatlan nevet, tiszteletet szerezhetett volna a keresztyénség előtt, és nyerhetett volna annyi segítséget a pápától, a császártól, a spanyol királytól, a róm. birodalomtól s más keresztyén hatalmasságoktól, hogy elfoglalhata volna Bulgáriát, Szerbiát, később Moldovát is; de

¹⁾ *Mihály vajda Bástaéknak*: okt. 17. a bodzai hegyek közti táborából és *Ungnád* jelentése u. arról okt. 7. (*Hurmuzaki* IV. 1. 155—157. l.) d. n. „in castris ad possessionem Retest positus“; d. n.; okt. 13., 14. — *Básta s a biztosok Mihály vajdának*: okt. 12.; d. n. — *A biztosok jelentései*: okt. 1.; 6. 7. (Brassó), 10. (Regii = Róti) 12. 13. 14. 16. 17. (Illyefalva). — Az erdélyi rendek Zsigmondnak, Vledényről okt. 4. (Bécsi titk. lt. Ld. *Öklevéltár*. Kivonatok s *Hurmuzaki* IV. 1.)

²⁾ Ungnád a királynak okt. 6.: M. v. „halb desperirt und halb male intentionirt.“ (Ügyanott.)

istentelen, állhatatlan lelkülete, csalárdsága, zsarnokoskodása Erdélyben, időszerűtlen betörése Moldovába, végre is a bukás örvényébe sodorták. *Mindenkit meg akart csalni s leginkább maga-magát csalta meg.* Veszélybe sodorta a három országot, melyet még keveselt, — s ime most nincsen, hol nyugodtan fejét lehajtsa.“ Ezekkel a szavakkal búcsúztatja őt Erdélyből Ungnád (a királyhoz okt. 10-én írott levelében :¹⁾)

A dráma még nem volt befejezve. Okt. 20-án sűrű ágyúdörgés hallatszott a havasokon át; feszült figyelemmel várták a bodza-szorosi magyar hadak a hírt: tudták, hogy Havasalföld sorsa ma dől el. A hír azt hozta, hogy Mihály vajda csatát veszített s földönfutóvá lett.²⁾

¹⁾ Ld. *Oklevéltár*, Kivonatok és *Hurmuzaki* IV. 1. 158. l.

²⁾ *Csáky István* Bástának s a kir. biztosoknak okt. 20. és 21. „in der nacht“ (Léczfalva). *A biztosok* a királynak okt. 21. (Illia városeh = Illyefalva), 21. (Illiafalu). (Ugyanott.)

XV.

Mihály vajda harcra a lengyelekkel Havasalföldén. — Megveretése. — Nejét és fiát Erdélybe küldi. — Az erdélyi rendek „nemzeti gyűlés“-e Léczfalván. — A pártok alakulása. — Meghasonlítás Básta és Ungnád között. — Gyulafejevári országgyűlés nov. 22-én. — Erdélyi követek Prágában. — Bába Novák megölése Kolozsvárt. — Kolozsvári országgyűlés jan. 21-én. — Báthory Zsigmond fejedelemmé választása. — A „németes urak“ elfogatása. — Zsigmond Erdélybe hozatala s ünnepélyes beiktatása.

Mihály vajda mikor Erdélyből kivonúlt, a lengyel sereg már *Bodzavásárán* (Buzeu) volt. Miután Moldova egy kardesapással elesett, a benlévő oláhok visszaszorítottak s *Delî Marko* ellenállást kísérő csapata a Szeret folyó mellett megveretett: Havasalföldre került a sor. A lengyel sereg élén *Zamojski* állott, vele volt *Báthory Zsigmond*, *Jeremiás* vajda, s *Dumitrasko* egy vajdafi. — Mihály vajda okt. 12-én 3—4 mfdnyi távolságban állott tőlük a kirkói völgyben.¹⁾ Innen igéri okt. 12-én fiát (okt. 13-ára jelezve) a béke-szerződés értelmében Erdélybe indítani s ugyanakkor Bástától segítséget sürget — legalább 2000 kopjást és 500 lovast — a lengyel ellen.

Ettől a naptól kezdve megindultak a csatározások a lengyelek és oláhok között. Az oláhok cselszárnyakkal, oldaltámadásokkal, úgyszólván guerilla-harczczal akarták kifárasztani s megtörni a lengyeleket. Időközben mindig sürgették Erdélyből a segílyt. Okt. 13-án már 3000 kopjást és 2000 németet kér a vajda Bástától és a cs. kir. biztosoktól, azzal a nyomatékkal, hogy ha nem küldenek neki segítséget, feleségével és fiával *ő maga is visszamegy Erdélybe*,²⁾ Nem volt kellemes újság, főkép midőn (okt. 14-én) azt hallották,

¹⁾ *Mihály vajda* levele Bástaékhöz a kirkói völgyi táborból okt. 12. 1600. (Bécsi titk. lt. *Hurmuzaki* IV. 1. 161.). Érdekes, hogy ebben a (német fordításban fennmaradt) levélben „*Boza Vásárt*“ és „*Boza Vazar*“ áll; valószínű, hogy Mihály vajda is úgy írta.

²⁾ Mihály vajda okt. 13. levele. *Hurmuzaki* IV. 1. 164.

hogy állítólag „a székelyeknek is írt volna, hogy ismét bejö az országba, gyülekezzenek ők is.“¹⁾

Okt. 14-én, midőn már csak két mérföldnyire állott egymástól az oláh és lengyel sereg s Mihály vajda mindinkább belátta, hogy saját erejéből a túlnyomó erőnek ellen nem állhat (ich sehe — írja — dass ich nicht bestehen khan), újra segítséget sürget: 3000 huszárt. 2000 (német) lovast és 3000 kopját vasával együtt.²⁾

De ha a kir. biztosok óhajtottak volna is segélyt nyújtani (pedig a lengyellel háborúba keveredni ők sem akartak), nem volt miből küldeniök, mert mindössze ezer kopjásuk volt, a sziléziai lovasok (die Schlezinger) nem akartak menni, a felsőmagyarországi íjászok (archibuser) pedig fizetetlenek voltak. Az erdélyiek pedig hallani sem akartak segélyadásról, s azzal kezdték gyanúsítani a biztosokat, mintha ők hívogatnák vissza Mihály vajdát, hogy annál könnyebben engedelmességre szorítsák az erdélyieket.³⁾

Szóval Mihály vajda teljesen magára volt hagyatva a lengyelekkel szemben.

A lengyelek működési vonala Bodzavásárától Ploesti s a székváros Tergoviste felé irányult. Mihály vajda előre küldötte Bába Novákot, a ki okt. 15-én (egy vasárnapon) a lengyel sereg útjában, egy szűk völgyben („Najeni“ falu mellett) húzta meg magát: — a vajda serege a másik oldalon, a hegyen állott lesben, s tábora a hegyen túl a völgyben. Két tűz közé akarták fogni a lengyeleket. De azok észrevették a lest s lépre nem mentek. A helyett a nizowi kozákok s a nemesek közül az önkénytesen vállalkozók bátran reá támadtak Bába Novákra, megszalasztották s üldözés közben sokat lekasaboltak közülök. A győzelemtől neki lelkesedve megtámadták a hegyen álló fősereget is s azt egész a vajda táboráig üldözték. A beállott est vetett véget az ütközetnek. A lengyelek ott ütöttek tábort a hegy alatt „*Sackelyn*“ falu mellett.

Másnap (okt. 16-án, hétfőn) Mihály vajda nagy vízmosságokba állította fel seregét a lengyel sereg útjában; de onnan is kiűzetve, folytonos csatározás között visszahúzódott a hegyek közé s ott „*Czeptury*“ faluban elsánczolta magát.

¹⁾ Ungnád jelent. a királynak „Illiafalu“ 1600. okt. 14. (*Hurmuzaki* IV. 1. 169.).

²⁾ Mihály vajda levele *Hurmuzakinál* IV. 1. 167. l.

³⁾ Ungnád okt. 14. jelentésében.

A lengyelek estig ágyúkkal lötték az oláhokat s éjszakára az ellenséggel farkasszemet nézve, szintén ott ütöttek táborot. — Mihály vajda éjjelre odahagyta sánczait, s másnap (okt. 17-én) még tovább vonúlt, mélyebbre a hegyek közé. Zamojski (okt. 17.) az erdő közé nem követte az oláh sereget. De mert három nap óta vízben hiányt szenvedtek, előbbre vezette seregét a „Krikowa“ (Kirko) folyó mellé, a hol okt. 12-én a vajda táborozott. Itt egy napi pihenőt tartottak a sereg élelmezése kedvéért (okt. 18.). Innen Zamojski a folyón átkelve Ploesti felé indította seregét (okt. 19.); de csakhamar arról értesült, hogy az ellenség a hegyeken át elibe vágott s oldalvást egy mértföldnyire táborban áll.

A lengyel sereg tehát nem folytatta útját Ploesti felé, hanem az ellenség felé indult.

Ploestitől Bodzavására felé utazva, a régi közlekedési út vagy a mostani vasút mentétől északra, szép laukás szőlőhegyek láthatók, melyek mintegy előfutárjai az erdélyi havasoknak. Ezek mögött a Telega (most Teleajenu) folyóhoz közel, nehezen hozzáférhető helyen, egy hegyek közti völgykatlanban (a mely hely „*Bukobil*“-nek neveztetett) foglalt állást a vajda, a hova egyszer a török s tatár elől menekült s a hol akkor nemcsak sikeresen megállotta az ostromot, hanem az ellenségnek nagy kárt is okozott. Itt akarta most is a döntő csatát vívni, bízva a kipróbált hely előnyeiben s a pogány ellen akkor sikerült hadi cseleiben.

A lengyelek részéről egy gyöngye kísérlet tétetett itt a vérontás elkerülésére. Egy lengyel nemes (Wilezkowski András), a ki régebben a vajda szolgálatában állott (sokáig ette, mint írja, az ő kenyérét) lengyel levéllel keresi fel a vajdát a Ploesti alatti lengyel táborból, melyben lefesti, hogy mily erős a lengyel hetman serege, hogy a felett neki győzedelmeskednie lehetetlen, hogy Erdélyből segélyt nem várhat, s hogy mily kegyelmes és jószívű a lengyel király és a főhetman; ajánlja és inti a vajdát, hogy bízza magát a lengyel király és a főhetman kegyelmére, adja meg magát; emlékezzék meg, mily nemesen és lovagiasan bántak ezek el hasonló helyzetben a császár öcsésével, Miksa főherczeg választott lengyel királylyal¹⁾ (t. i. 1587-ben, midőn a biesini csata után hadifogságba került)

¹⁾ Andrzej Wilezkowsky lengyel levele „Dan pod Ploestem 19. okt. 1600.“ Mihály vajdának (*Hurmuzaki* IV. 1. 172.)

Mihály vajda még nem volt ennyire megtörve, ő még bízott régi szerencsecsillagában, erős hadállásában s inkább a hadi koczkára bízta sorsát, mint a lengyelek grátiájára.

A döntő ütközet másnap *okt. 20-án* (egy, babonás ember előtt *baljoslatú, pénteki napon*) megtörtént.

Zamojski tanácsba hívta a lengyel urakat. Elhatározták, hogy megütköznek. Mihály vajda hadállása két felől volt hozzáférhető: az egyik oldalról *völgyön*, szakadékokon és patakokon át hidon keresztül s erdő között vezetett; az út; a másik oldalon jókora *hegyen* át szintén erdő között s egy természetes védgátul szolgáló patakon át. Zamojski ez utóbbit választá. Seregét a hegyre vezette, a honnan a vajda hadállása áttekinthető volt.

A vajda legfőbb reményét az erdei út mentében lesbe állított puskás gyalogjaiba s elrejtett ágyúiba helyezte. Zamojski élt a gyanúperrel. Egy ideig hevesen ágyúztatott az erdőtől oldalvást állott oláh gyalogság közé. Azonközben az oláh seregből egy magyar és egy oláh jött át hozzá, kik a vajda seregének felállításáról felvilágosításokkal szolgáltak. Hét erős oszlopban volt az felállítva, a gyalogság jókora része pedig lesben állott. Zamojski átlátta, hogy a lesben állók elűzésén s az út felszabadításán fordul meg a hadi koczka. A nizowi kozákok ajánlkoztak azok kiűzésére s az erdei átjáró biztosítására. A kanczellár támogatásukra rendelte a királyi gyalogság egy részét is, kikhez a nemesek közül többen önkénytesen csatlakoztak. A támadók így neki készülve, nagy harczi kedvvel „dagasztottak“ a sáros erdei úton s egy mély iszapos árok mellett rábukkantak az ellenséges vadászokra s az ágyúkra. A heves tüzelésre nem tántorodtak meg, hanem belevetették magokat az árokba s bár abban csaknem övig kellett lubiczkolniok az iszapos vízben, bátran megállották a sarat s heves roham után kiverték a lesből az oláhokat. Erre megindult a hegyről az egész lengyel sereg az előre megállapított esatarendben, egyaránt gyalogság és lovasság, puskások és ágyúk. Megrohanták a vajda hadsorait s elkeseredett harcz után szétverték őket a hegyek s szőlők közé. Az ágyúk dörgésétől visszhangzottak a Kárpátok bércei. A bodzai szorost őrző *Székelv* Mózes egy ízben egyfolytában 40 ágyú-

lövést számlált meg. S így folyt ez egész napon át. Mert a heves ütközet reggeltől d. u. 4. óráig tartott.¹⁾

Mihály vajda teljes vereséget szenvedett. Szétszórt serege három irányban menekült; a vajda maga is az erdők védszárnya alatt keresett menedéket. A csatatért sűrűn borították holttestek. Az ágyúk nagy része is a lengyelek kezébe került. Zászlót kilenczvenet adtak át a kancellárnak (a mint ő maga írja királyának), körülbelől ugyanannyit a szegény fegyverhordozók tartottak meg maguknak, hogy „takaróul“ használják. A csata után néhány tized lengyel jött át a kancellár seregébe; már előbb átjött Brassóból ötszáz kozák, a többiek is hajlandók lettek volna, de büntetéstől félvén, kérték előzetesen a kegyelmet s biztosítást, hogy bántódásuk nem lesz.²⁾

Igy lőn a lengyel Havasalföld urává, Mihály vajda pedig hazátlan földönfutóvá. A pünkösdi királyságnak vége lett. A légvárok romba dőltek. Mekkora ellentétek: a merész hódító, most hazátlan bujdosó; az egykori törökrém, most szánalmat gerjesztő földönfutó; a gőgös vajda, most kétségbeesett, kegyelemért esdeklő bűnbánó zarándok. Mögötte egy dicsősséggel kezdett, de elbizakodottságában nagyralátó reményekért botorúl eljátszott életpálya; előtte az elhibázott élet kétes jövője. Dicsteljes múlt, nyomorúságos jelen, bizonytalan jövő!

✱

Mihály vajda a szerződés értelmében még a havaseli ütközet előtt Erdélybe küldötte fiát és nejét. Az erdélyiek s Bástaék akkor már a határszélen, a Székelyföldön tábo-roztak. A Bodza-szorost Székely Mózes tartotta meg-szállva, a ki csatlakozott Lengyelhonból jött huszáraival az erdélyiekhez.

¹⁾ Csáky István Bástának Léczfalva 1600. okt. 21-én. „Es haben auch der Zekel Moises und Perefi (Gyerőfi?) János solches endpoten, dass sie den vergangnen tag von früh an ganzen 4 stunden nach mittag vill haben hören schiessen, also dass man nur auf einmal aus stukken in die 40 schuss gezelt hafft. Wie es aber dem Waida gehe, khan man nicht wissen“ (*Hurmuzaki* IV. 1. 178.).

²⁾ A havaseli harcról hosszú részletes jelentést küldött *Zamojski a lengyel királynak*, melyre a krakkai egyetemi könyvtár kéziratai között akadtam rá. (A 102. sz. cod.) „Opisanie Jana Zamoiskiego canclerza y wielkiego hetmana coron-nego wygranney bitwy w. Multaniech z Mihálem woiewoda Multanskiem, a. d. 1600.“ Ugyancsak a csata leírása Zamojski az erdélyiekhez s a kir. biztosokhoz írott levelében, a bukobyl-i táborból okt. 23. 1600. (A segesvári v. ltb. 80. sz. a. lld. *Oklevéltár.*)

A vajdafit *Petraskót* okt. 17-én kísérté át Csáky István a léczfalvi (magyar) táborból a (német) illyefalviba. A tizennégy éves fiú szemeiben könyek csilogtak, de bátor és vidám volt. Azt mondogatta: ő felségéhez szeretne menni, hogy neki szolgáljon, ő nem fél senkitől, neki nincs ellensége, a mit apja vétkezett, ő annak nem oka. Vele volt a tirnovai érsek is. Csáky igen szépen bánt vele. A táborból mihamar Brassóba küldötték.

A vajda neje *Stanca* okt. 20-án jött át a hegyeken Székely Mózes határőrző csapatához; 21-én Léczfalvára Csákyékhoz, a hol egy napig pihent a fárasztó út után. *Keservesen, sírva panaszkodott férje istentelen élete felől: nem volna csoda — úgymond — ha a föld régen elnyelte volna, ő egész éven át mindig jósolgatta neki, hogy nem fog jó véget érni.* Léczfalváról okt. 23-án ment Brassóba, 19 kocsiával; saját kocsijába s még kettőbe utána hat-hat pompás ló volt fogva. Egy öreg asszony ült vele szemben. Az illyefalvi tábor mellett midőn elhaladtak, sokan kilovagoltak látására. Nagyon szerényen és alázatosan viselte magát; őt is mindenfelé lovagias tisztelettel fogadták. Brassóból mihamar *Fogarasba* szállították át őket, azután pedig *Gyalu* várába.¹⁾

Zamojski a győzelemről három nap múlva (okt. 23-án) értesítette az erdélyi rendeket a bukobyli táborból s kéri őket és Bástaékat, hogy Mihály vajdát, ki bizonyára hozzájok menekült, adják kezébe, hadd küldje őt a lengyel királyhoz. A kir. biztosok válaszukban intették a kancellárt, hogy új vajda behelyezése, vagy Oláhország birtokbavétele által ne zavarja meg a császár és lengyel király között fennálló békés viszonyt; Mihály vajdát a mi illeti, nincs náluk, de ha Erdélybe menekült volna is, ki nem adnák: a császárnak küldenék fel.²⁾ Zamojskit ez nem rettentette vissza, hogy

¹⁾ Csáky Bástaéknak okt. 21., 22. (Léczfalva), — *Ugnád* a királynak okt. 17., 21., 22. (Illyefalva) „*Des Michael weib klagt jammerlich und erschrecklich über ihres manns gottloserlichen leben, dass nit ein wunder wär, die erd hett ihn lengst verschlungen, und sie hab ihm den untergang dis ganz jar herumb propheceith*“. *Ugnád* Rudolfnak okt. 23-án („Illiavarosch“). (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*, Kivonatok és *Hurmuzaki* IV. 1. 181. l.).

²⁾ Zamojski János levele az erdélyi rendekhez és Bástaékhoz „Datum ex castris ad Bukobyl positis“ 23. okt. 1600. (A segesvári v. lt. 80. sz. Ld. *Oklevéltár* *Básta* és a biztosok a lengyel kancellárhoz okt. 26. („Illiavaros“, okt. 28. („Illiafalu“). *Ugnád* a királynak okt. 24., 25., 26., 28., 29. (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár*, Kivonatok és *Hurmuzaki* IV. 1. k.).

havaseli vajdává kinevezze a moldovai vajdaságba visszaültetett Jeremiás vajda testvérét, Mohila Simont. A két Oláhországot és vajdáikat szorosan Lengyelország fenhatósága alá vetette, olyan szerződésre lépven velök, hogy évenként 40,000 forint adót fizetnek a lengyel kincstárba, 3—3000 lengyel katonát fognak zsoldban tartani; a várakat lengyel őrség fogja őrizni, s tisztjeik a lengyel királynak hűséget esküsznek; érdemes lengyelek hivatalokat nyerjenek; a két oláhországi lengyel indigenák lengyel törvények alatt álljanak.¹⁾ Zamojski ezeket így elrendezvén, sietett vissza Lengyelországba.

Az erdélyi tábor még jó ideig együtt maradt. Gondoskodniok kellett az ország miként kormányzásáról. A külső veszély megszűntével mihamar megkezdődött a pártok versengése. A császár-királynak nem akarták feltétlenül alávetni magukat, az eskü letételét halasztgatták: de hálátlanok sem akartak lenni a zsarnok ellen nyújtott segélyért, hogy (a mit sokan óhajtottak volna) Báthory Zsigmondot nyomban visszahívják. Két egymással éles ellentétben álló erős párt keletkezett s egy harmadik, mely a kettő között közepes állást foglalt el. Egyik a határozott királypártiaké („németes urak“), a kik Miksa főherceget akarták fejedelemnek behivatni; a másik, kik a szabad választás mellett kardoskodtak, Zsigmond hívei („törökös urak“²⁾); a harmadik, a kettő között álló, a király iránti hűség mellett a szabad választást s az alkotmányos jogok biztosítását czélozta.

A királypártiak vezére s leghatározottabb embere a prágai követségből épen visszatérő *Kornis* Gáspár volt, a kit az udvar részéről nyert kitüntetések, a feleségének adott szép ajándék még inkább odaadó hívévé tettek a királynak. Váltig erősítgette a biztosok előtt, hogy ő feliségeért élni-halni akar s ha más úr volna Erdélyben, ő egy óráig sem maradna bent. Ilyen királypárti volt még az erdélyi főurak között *Sennyei* Pongrácz, *Bornemisza* Boldizsár, *Haller* Gábor, *Alárdi* Ferencz, a kikre a többiek e miatt görbe szemmel néztek.

A Zsigmond-pártiak zászlóvivőjeül *Székel*y Mózes, *Giczy*

¹⁾ A két hospodár esküvel erősített fogadalma a lengyelek iránt Zamojski hivatalos jelentésében a lengyel királyhoz. (Ld. *Oklevéltár*.)

²⁾ Marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferencz nevezi így Memorialéjában m. f. 28. l.

Pétert és a két *Huszárt* tekintették, a kik az ő csapatukkal, melylyel Mihály vajdától legelőször elszakadtak s most Lengyelországból tértek vissza, külön föltételeket szabtak, s a császár-király hűségére csak azok teljesítése mellett voltak hajlandók felesküdni.¹⁾

Csáky István a két párt egyikéhez sem tartozott. Ő maga óhajtott volna Erdélyben kormányzó lenni, ha másképp nem lehet, legalább Miksa fejedelemsége mellett. A helyzetnek ura most csakugyan Csáky volt. Meg tudta nyerni a nemesség szívét s bizalmat tudott kelteni Bástabán. „*Első tanácsos úr*”-nak czímezte magát. Látszólag a kormányzást Bástával s a többi tanácsurakkal együtt vitte, de tényleg az ő akarata valósult mindenben. A császár-király ügyének tett szolgálatai jutalmául Bástától és a kir. biztosoktól, mint ő felsége teljhatalmú megbizottaitól *Sáros várát* és a tornamegyeyi *Szádvárát* kívánta. A biztosok sokáig haboznak, hogy a király nevében ily fontos donatit tegyenek-e; de végre is engedniök kellett, mert Csáky szolgálataira, hogy a hűségesküt a rendekkel letétesse és Erdélyt a császár-király iránt hűségben tartsa, szükségük volt. Hitlevelet állíttatnak ki Csákyval (október 20-án) minderről s aztán ők is kiállítják számára Sáros- és Szádvára birtokáról s a hozzájuk tartozó uradalmakról az adománylevelet a császár-király nevében.²⁾

Az erdélyi rendek pedig elhatározták, hogy Léczfalván gyűlést tartanak. *Nemzeti gyűlésnek* (congregationak) nevezték; de minden az országgyűlés jogkörébe tartozó dolgok felett határozott. Okt. 25-ére hívták össze s tartott nov. 4-ig. Főbb végzései a következők: Megerősítették a négy bevett vallás szabad gyakorlatát. Csákyt megerősítették Mihály vajdától nyert adományaiiban és mind ama jószágok birtokában, melyeket már azelőtt országul adtak neki nálából a „kegyetlen és törvényrontó tyrannus Mihály vajda” alól való felszabadításért. 3 frt kapuadót vetettek ki. Eltiltották Havasalföldre a szolgálatra járást. Kitiltották a kalugyereket (a vándor oláh papokat). A hadból hír nélkül

¹⁾ *Ugnád a királynak*, Illyefalva okt. 30. 31. (Bécsi titk. lt.) „Friedrich Freiherr zu Herberstein” *Mátyás főhgnak*, d. n. „Sich die k. May. auf keine andere Siebenbürger verlassen können, als auf den Kornis Gaspar u. Senyey Pangracz”. (Bécsi hadi lt. reg. 59. sz.)

²⁾ Mindkettő kiadva *Hurmuzakinál* IV. 1. 175. és 196. ll.

távozókra személyenként egy frtnyi birságot vetettek ki s elhatározták, hogy abból Miriszlón kápolnát építenek s kimondták, hogy szeptember 18-ika, a győzelem napja, évenként megünnepeltessék. A köz-székelyeket földesuraiknak visszaitélték s elrendelték, hogy a lerombolt két várat, Várhegyet és Udvarhely várát építsék fel, a vajdától kapott puskákat adják ki s hogy az oláhoknak és székelyeknek nem szabad többé fegyvert viselniök. Így a székelyek újra elvesztették féltékenyen őrzött szabadságukat.

Nevezetes pontja a végzéseknek, mely az erdélyiek előtt ekkor annyira gyűlöletes *Bocskay István* ellen irányult. „Minthogy Bocskay István nemcsak császárnak ő felségének nagy bosszújára s szerelmes atyafiának Maximilianus herczegnek ő felségének, sőt az egész ausztriai háznak nagy gyalázatjára sokat vétett, de az országnak is nagy kárt és romlást szerzett, ez országba Zsigmond fejedelmet ország híre nélkül Opoliából behíván: . . . végeztük, hogy itt benn Erdélyben semmi köze, semmi jószága, se birodalma ne legyen és közinkbe soha Erdélybe lakóul ne szállhasson, avagy másképen.“¹⁾ Hogy a királyhoz követet küldhessenek, a végett november 22-ére részgyűlést hirdettek Fejérvárra. Ezzel a léczfalvi gyűlés és a tábor feloszlott.

Ungnádnak sehogy sem tetszettek az erdélyi állapotok. Ő mindenben gyanúsát, Zsigmondhoz szítást, lengyel, török praktikát lát, Básta engedékeny magatartását s a főurakhoz alkalmazkodását kárhoztatja. A nyers olasz generalis pedig kir. biztos társát teljesen háttérbe szorította. Mellőzte mindenütt, a hol csak lehetett; az erdélyiekkel tartott tanácskozásokból kirekesztette; harmadik biztostársukat *Székely Mihályt*. Ungnád előzetes tudta és megkérdezése nélkül felküldötte a királyhoz, hogy személyesen tegyen jelentést az erdélyi ügyekről és felvigye a rendek valahára letett esküjét. Mikor Ungnád e miatt kérdést tesz nála, csak annyit felel: „a dolog úgy van, a mint van, többet nem mondhatok“²⁾ Ungnád maga panaszoja ezeket fel

¹⁾ A léczfalvi gyűlés határozatai közölve vannak az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 551. l.

²⁾ *Ungnád Székely Mihálynak* november 21. Kolozsvárról, panaszoja, hogy Bástától mindössze ezt a feleletet nyerte: „*la cosa del sigre Zaggl* (= Székely) *sta, come la sta, non posso dir piu*“ (bécsi titk. lt. Turcica). *Ungnád a királynak*, november 18. (Gy.-Fejérvár), nov. 21. (Kolozsvár), november 27., 29. (Szathmár), december 11., 12., 14., 16. (Kassa). (Ld. *Oklevéltár*, Kivonatok. és *Hurmuzaki* IV. 1. k.)

a királyhoz írott leveleiben. Megaláztatását tovább nem tűrheti, útnak indul ő is. November 21-én már Kolozsvárt volt, a hol az erdélyi uraknak egy vendégség alkalmával szemrehányást tett, hogy Básta állítólag az ő kívánságukra zárta ki őt a tanácskozásokból; a mit ezek tagadtak s visszahárították Bástára. Az erdélyiek — Básta állítása szerint — főkép azért nehezteltek az öreg Ungnádra, mert midőn tavaly követségben járt Erdélyben, Mihály vajdát az ő rovásukra túlságosan magasztalva üdvözölte s az erdélyieket érzékenyen megtámadta. Bármilyen volt az ok, a viszály a biztosok között is kitört s Ungnád sietett fel az udvarhoz. November végén (27—29.) Szathmárt, december közepén (11—16.) Kassán időzött. Megaláztatását nem sokáig élte túl: 1601. januárban már holt hírét hallották az erdélyiek.

*

Az erdélyi viszonyok mindinkább összebonyolódtak. Az erdélyiek csakhamar be látták, hogy olyan útvesztőbe jutottak, melyből kivergődniök igen nehéz volt. A Scylla és Charibdis közmondása teljesült be rajtuk. Herberstein Frigyes azt írja Mátyás főherczegnek, hogy ha Básta Erdély kormányzásától nem akarna tágitani, holtan fogják kivetni Erdélyből.¹⁾

A fejevári november 22-iki gyűlésből követséget indítottak a királyhoz. Tagjai voltak: *Bornemisza* Boldizsár, a főurak, *Győrffy* János, a nemesek, *Daczó* Ferencz, a székelyek, és *Enyeter* Lukács, a szászok részéről. Köszönetet mondanak általuk a királynak a Mihály vajda ellen nyújtott segítségért; kérik, küldené be mihamar Miksa főhget fejedelmül; ha pedig nem küldheti, engedné meg a szabad választást az ő hűsége mellett. A vajda iránti elkeseredésüket nagyon élénken festi az erdélyi rendeknek később 1601. január 5-én a királyhoz intézett levele, melyben feltárják a zsarnok vajdának irtózatosságot kegyetlenségeit s kéri a királyt, ne higgyen hazudozásainak, melylyel magát bizonyára tisztázni fogja akarni; inkább adja ki nekik vasra verve az elvetemedett vérszopót, hogy a hol istentelen gonoszságait elkövette, ugyanott vegye el méltó büntetését. Vagy ha azt nem akarná: állíttassa törvény elé a Pozsonyban

¹⁾ *Herberstein Mátyás főhgetnek d. n. (1600. nov.)* „Wenn H. Georg Basta von dem fürstlichen stuhl nit weichen woll, man schlaipf ihn dann todter aus der burgg“. (Bécsi hadi lt. r.Ld. *Oklevéltár*. Kivonatok.)

tartandó országgyűlésen s ott ítéltesse el gonosz tetteiért.¹⁾ A követeket január elején fogadta a király, de sorsuk mint rendesen, az lett, hogy üres szavakkal sokáig visszatartották őket az udvarnál. Az ekkor Bécsben időző Mihály vajda is mindent elkövetett, hogy míg őt Prágában ki nem hallgatják, addig az erdélyi követek választ ne kapjanak. Azzal akart a királyra hatni, hogy — úgymond — Miksát csak azért kívánják be az erdélyiek, hogy a töröknek kedveskedésül kiszolgáltassák.

Az erdélyi ügyek az alatt mindinkább bonyolodtak. A kése delmezés az udvar részéről — Erdély kormányzáról véglegesen intézkedni — most is megbosszulta magát s Báthory Zsigmond malmára hajtotta a vizet. Csakhamar az ő pártja kerekedett felül. Básta is elbocsátotta fizetetlen hadait úgy vélekedvén, hogy ha az erdélyiek a királyhoz hívek akarnak maradni, nem szükséges a német had; ha pedig nem akarnak, úgy sem elég arra, hogy hűségre kényszerítse általa őket.²⁾ Így Básta erejében meggyengülvén, a pressio is megszűnt; karddal nem védhette volna immár a király érdekeit. A török felől pedig a valóságot nagyító, fenyegető hírek hallatszottak. Moldva és Havasalföld lengyel és török kézben tárt kapu lehetett minden támadáshoz. Mihály vajda grátiába fogadása felől is korai hírek nyugtalanították a sokat zaklatott kedélyeket. Mindez felbátorította s tette buzditotta a báthoristákat, érlelte vágyaikat.

Nem hiányzott, a mi a szenvedélyeket még inkább felizgassa. *Bába* Novákot, Mihály vajda híres szabadesapatvezérét egy Saski nevű pópával árúláson érték. Levelet küldött a pópától a temesvári basának, igérvén, hogy Lugost s Karánsebest kezére játsza. A levéllel együtt elfogták, Kolozsvárra hurczolták s kegyetlen kínzással végezték ki őket: nyársra húzva elevenen sütötték meg s még hozzá öntön-öntözték vízzel, hogy annál tovább kínlódjanak.³⁾ A fékevesztett bosszú nem ismer kíméletet. Mihály vajdának két régebbi kapitánya volt még Kolozsvárt, *Szelestey* János

¹⁾ Az erdélyi rendek a királynak, Gy.-Fejérvár jan. 5. (Bécsi titk. lt. Turceia. Ld. *Oklevéltár*.)

²⁾ Simigianus id. 242. l.

³⁾ *Szamosközi* id. m. IV: 128. l. „Bába Novák ráczfi volt: török fogságban lévén (azelőtt), minden fogait az törökök kiszédték volt, úgy hogy egy foga sem volt szájában.“ — *Mikó F.* Historiája (Akad. kiadv. II. o. 7. k. 245. l.)

és Száva Armás. Az elsőt, midőn a vajdától követségbe jött hozzájuk, tartoztatták le; az utóbbi önkényt állott át. A nép vak bosszúja most ezek ellen fordult, kikiáltották őket árulóknak, hogy még most is egyetértenek a vajdával, megrohanták s megkínozták őket. Szelesteynek (mint magyar származásúnak) karjait és lábát összetörték, azután börtönbe vetették; Száva Armást szűk alacsony börtönbe zárták, hogy fel sem állhatott.

A helyzet urai, a báthoristák végre elérkezettnek hitték az időt, hogy tethhez lássanak. Követet küldöttek Zsigmondhoz, a ki napja feljöttét Moldovában leste, várta. Innen már 1600 végén felhívást intézett s leveleket írogatott az erdélyiekhez, hogy adják hívsége alá magukat. Követet is küldött hozzájuk Szegedi Nagy Pál személyében¹⁾. Midőn Erdélyt hazája javáért Báthory Andrásnak kezébe ereszté, — írja — nem fosztotta meg magát jogos igényeitől. Az ország szerencsétlenségén szíve megindult, oltalmára akar sietni. Ő a hatalmas császár (a szultán) szívét irántuk megcsendesíté, a ki általa „tulajdon természet szerint való fejedelmük által, minden csendes megmaradásra való útát nyitott és adott.“ Azért ő „semminemű úton és módon feje fennálltaig, az isten kegyelme és az török császár ereje vele lévén, Erdélyt senkinek nem akarja engedni“²⁾.

Erdélynek meg kellett hajolnia a viszonyok hatalma előtt, — a kényszerűség vaspánczéján a császár- király iránt méltányosságot sürgetők erélye is megtörött. Csáky s a tanácsurak kényszerülve látták magokat 1601. január 21-ére Kolozsvárra országgyűlést hirdetni. Ez alatt török és lengyel követek is érkeztek. A fejedelemválasztás kitűzetett. A szabad választás külső formája kedvéért jelöltül állították Zsigmonddal szemben Csáky Istvánt. Febr. 3-án Zsigmondot egyhangúlag fejedelemmé választották s a székesegyházban ünnepélyesen kihirdették.³⁾ A Báthory-pártiak azt hitték,

¹⁾ A Szegedi Nagy Pálnak adott instructiot közölte P. Szathmáry Károly a Győri Tört. és Régészeti Füzetekben IV. k. 115. l. — 1600. decz. 25-éről van keltezve h. n.

²⁾ *Zsigmond levele az erdélyi rendekhez* d. n. Így czímezi magát: „Zsigmond Erdélyországnak, Moldovának, Havasalföldének és az szent római imperiumnak fejedelme, Magyarország részeinek ura, az aranygyapjúnak szentelt vitéze és székegyeknek ispánja“. (Bécsi hadi lt., registratura, 161. sz. Ld. *Oklevéltár.*)

³⁾ *Mikó F. Historiája* m. f. 245. l. „Ezen gyűlés alatt Báthory Zsigmond Moldova határában volt; várta, leste az választást; úgy hirdette, hogy kilenczezer néppel volna, mikor csak kilenczedmagával sem volt.“

győzelmük még nem teljes: azért a népet a német-párt zászlóvivői ellen lázították s így Kornis Gáspár, Sennyei Pongrácz, Giczy, Huszár, Bodoni István Mihály vajda érdekében tanúsított árulás ürügye alatt elfogattak. A két első bilincsek között Görgénybe, a többiek Dévára hurezoltattak fogságra.¹⁾

Básta csak akkor látta a dolgot a maga ijesztő valóságában, mikor a fejedelemválasztást mint bevégzett ténnyt jelentette neki Csáky és Székely Mózes. Kérték, maradna azért köztük, felajánlották neki Déva-várát s ajándékul egy színarany serleget ezer arannyal megtöltve. Básta megütközéssel utasította vissza ajánlataikat s gyorsan odahagyva Kolozsvárt, sietett ki Magyarországra.²⁾

Az erdélyiek Zsigmondért követséget küldöttek, a mely Botosánban találta őt. Jeremiás vajda őrizet alatt tartotta, úgy hogy az ablakon át kellett éjjel megszöktetniök. Székely Mózes Beszterczéig eléje ment, a hol nagy ovációval fogadták a hazájába visszatért bujdosót. Kolozsvárra ez alatt újra összejöttek a rendek, hogy ünnepiesen fogadják. Márczius 26-án, a mint Kolozsvárra érkezett, a rendek kivonultak eleibe, szép szónoklattal üdvözölték, a sorfalat képező katonaság háromszor „Jézus“-t kiáltott. Zsigmond tüstént a jezsuiták templomába sietett, hol hála istenitisztelet tartatott. Márcz. 27-én ment végbe ünnepies beigtatása, még egyszer fejedelemmé kiáltották s feleskették a nagy templomban, a rendek is letévén a szokott hűségesküt. A gyűlés a portára is mindjárt követeket küldött, *Torma* Kristófot és *Toldi* Istvánt, állandó kapitihául pedig *Aszalay* Mátyást.

Kolozsvár fényesen ünnepelte ezt a napot, a város s vele az egész ország örömben úszott, azt hitték, megbűnhődtek már a multat s jövőndőt s immár egy szebb jövő hajnala derült fel Erdély egén a sok szenvedés sötét éje után. Ha a végzet könyvébe láthattak volna?! Milyen keserű csalódás, mennyi szenvedés, mekkora gyász várt még reájok.

¹⁾ Szamosközi id. m. 131. l.

²⁾ *Borsos Sebestyén* krónikája *Maros-vásárhelyi Nagy Szabó Ferencz* folytatásában. (Erd. Tört. Adatok I. k. szerk. gr. Mikó Imre 59. l.) Básta így fenyegetőzött Kolozsvárról kimenetelekor: „Meglássátok azt, hogy jótétemért megtréfálátok; de én is esztendőre adok néktek oly pohárt igen jó teli mértékkel, hogy meg nem ihatjátok. Várjátok el csak!”

XVI.

Mihály vajda menekülése Havasalföldről. — Magyarországon át Bécsbe megy fel s onnan Prágába vágyakozik a császárhoz, audientiára. — Emlékirata a császár-királyhoz. — Újabb fondorlatai — Bécsből a török szövetséget vadászsza. — Gyalázó levelei a király s udvara ellen. — Fiát ki akarja szöktetni Erdélyből. — A prágai audientia. — Rudolf a vajdát kegyelmébe fogadja s Erdély ellen indítja.

Mihály vajda havaseli vesztett csatája után belátta, hogy hazájában nincs hol maradása. Keletről a lengyel, délről a török szorította, északról csak az imént verték ki az erdélyiek. Csak egy út volt szabad — nyugot felé.

A bukolyi vesztett csata után Erdélybe akart menekülni; de midőn meghallotta, hogy a Bodza-szorost legnagyobb ellensége Székely Mózes tartja megszállva, megfordította a kantárszárat s úgy csapott nyugatnak.¹⁾ *Tergovistébe* érve, gondolt merészet és nagyot s elhatározta, hogy — felmegy a császárhoz Prágába audientiára. Veszteni valója már nem volt, most már csak nyerhetett. Havasalföldön helytartójául rendelte a három Buzesti testvért. Kis-Oláhországban, az argesi zárdában meglátogatta öreg anyját. Majd megverekedett a nikápolyi és bodoni bégnek a Dunán átkelt csapataival s azután felszedve sátorfáját, néhány száz kísérvével a Vulkán-szoroson át erdélyi területre lépett. Hátszeg vidékén nyargalt keresztül. Déva-varából ágyúlövésekkel fogadták a kelletlen vendégeket. Innen neki vágott az erdélyi Érczhegységnek s a Fekete-Körös völgyén ereszkedett lefelé. Körösbányára leveleket küldöztek az erdélyiek, hogy felizgassák ellenök a lakosságot; de ezeket ő megelőzte; — a lippai s jenei katonák is vadásztak reá; de ő minden veszélyt szerencsésen kikerült.²⁾

¹⁾ Ungnád a királynak okt. 23. 30. 31 (Bécsi titk. lt. Ld. *Oklevéltár, Kivonatok és Hurmuzaki IV. k. I. rész.*).

²⁾ *Mihály vajda emlékirata a királyhoz*, Bécs, jan. 17. (Bécsi titk. lt. *Varia Turcica. Ld. Hurmuzaki IV. 1. 230. l.*).

1600. decz. 6-án *Halmagy* mellett a Fehér-Körös völgyében táborozott. Onnan értesíti *Nyáry* Pált, a váradi kapitányt „hertelenséggel és véletlenül való“ oda jöveteléről és arról, hogy „ő felsége elibe viszi fejét, ha békével lehetend oda menése, miért hogy a római császárnak eskütt meg és ő felségétől tanúsága legyen (van), hogy ha Havasalföldében meg nem maradhatna, az ő felsége oltalma alá fogná fejét, kinek most az ideje immár eljött.“ Jelenti, hogy másnap *Belényes* vidékére igyekszik, a hová — kéri, hogy — császár ő felsége emböri közül egy nehanyat küldjön elibe és mindenövé parancsolja meg a földnépének és adja tudtára, hogy valami rémölés ez országba ottan ne légyen, mert ő az országnak javát kívánja és a kinek magát esküvel kötelezte, ahoz megy.“ Kéri arra is, hogy ő felségének ezt írja meg mindjárt postán, jöllehet megírta ő is.¹⁾

Nyáryt nagyon meglepte a váratlan hír. Első gondolata az volt, hogy mihelyt a vajda oda ér, letartóztatja és addig szabadon nem bocsátja, míg a teendőkre nézve a császár-királytól rendeletet nem nyer. Jelentést tesz tüstént a királynak s kéri „benigna resolutio“-ját. — Ir (decz. 8-án) Bástának is, tőle is útasítást kérve, hogy mit tegyen.

Mihály vajda 1600. decz. 11-én érkezett Váradra, de sokkal nagyobb kísérettel, mint Nyáry várta, mert mintegy 3000 ember volt vele. Már magában ez a körülmény zavarba hozta a kapitányt, a ki sokkal kevesebb fegyveres erő felett rendelkezett. Bástától sem kapott eddigelé semmi választ, sem egyéb útasítást, pedig elég ideje leendett rá, mert már egy hete elmúlt, hogy a vajda Déva vára alatt elszáguldott, a miről Bástának okvetetlenül értesülnie kellett (mint a hogy értesült is). Így tehát nem tudta, hogy mi tévő legyen — s a vajdát színlelt szíves-séggel fogadta.

Mihály vajda eleinte maga is bizalmatlan volt Nyáry iránt. A várba semmi áron sem akart bemenni s csak alig tudta vele lévő főtanácsosa Mihálcsa bán legalább arra rábeszélni, hogy a városba bemenjen.

A vajda aztán igyekezett megnyugtadni a kapitányt hűsége felől. Elmondta, hogy nejét és fiát kezesekül hagyta

¹⁾ Mihály vajda Nyárynak. Datum pēnes Halmagy in campo 6. dec. 1600. (*Hurmuzaki* IV. 1. 200.)

Erdélyben, hogy ő és katonái Thököly Sebestyén előtt újra hűséget esküdtek a császár-király iránt s hogy viszont ő is hitlevelet kapott Básta generálistól ő felsége nevében; és igyekezett meggyőzni Nyáryt arról is, hogy gyors tovább utazása ő felsége érdekében is áll, mert olyan levelek vannak nála, melyek bemutatását a keresztyénség érdeke sürgősen kívánja.

Ez az utóbbi érv kétségtelenül csak cselfogás volt tőle. Nyáry tán még elhitte, a ki az ő családságát kevésbé ismerte; de az élesszemű *Ungnád*, a ki őt jól ismeré, veséjébe lát s mihelyt ezt az érvet hallja (decz. 13-án a Nyáry leveléből), tüstént figyelmezteti az udvart (Kassáról decz. 14.) hogy vigyázzanak. *nehogy valami hamisított török levelekkel álljon elő az erdélyiek bevádolására*, mintha a törökkel praktizálnának, mert ám *nagymester ő az oklevél-hamisításban*, mint azt az ő felsége nevében a székelyeknek adott privilegium tanúsítja, melyen a császár aláírását Örmény Péter utánozta s a pecsétet más császári levélről tették át reá. *Ilyen állevelet többet is hamisított; ilyennel ijesztett pl. rá a kolozsváriakra*, mintha ő felségétől azt a rendeletet kapta volna, hogy városukat feldúlja s templomaikat lerombolja.¹⁾

Nyáry a körülményeket megfontolván, arra határozta magát, hogy Mihály vajdát tovább eressze, de kevesebbed magával, legfőlebb néhány száz emberrel, a többieket visszatartván. A további felelősséget áthárítja a szepesi kamara elnökére, a kit gyors futárral (s decz. 12-én kelt levélben) értesít Mihály vajda meneteléről, reá bízván, hogy őt, ha akarja, feltartóztassa, vagy Tokajnál, a hol a

¹⁾ „Was er sunsten für geheime Sachen Eur May furzubringen hat, kan ich mir anderst nicht vermuethen, alein ob er hinter etwas khommen wär, dass die 7-benbürger mit den Türggen, syder (seit er) der Mihal verjagt ist, practicirn möchten. In welchem woll *darauf acht zu geben, dass er nit mit falschen Türggischen brieffen, damit er ein maister ist, furkhomme*, und den arglist, wie mit E. M. khais. brieffen treibe, wie der herr Zaggl (t. i. Székely Mihály) woll wais, dass *Armin Petter E. M. handschrift nachgemacht, und von ein andern khais. schreiben das sigl genummen, und auf ein bevelch an die Zaggl* (székelyek), *als wär er von E. M. an sy expedit, und E. M. inen ire alte freyhaiten zugesagte, gefertigt*, und sy mit demselben zu seinen gehorsamb gebracht hat. *Dergleichen schreiben soll er mer in E. M. namen adulterirt und sonderlich die Klausenburger geschreckht haben*, als hette er ein schreiben von E. M. die stadt Klausenburg in grundt zuverhören, und die kirchen zuerstören.“ — *Ungnád* a császárnak. Kassáról, 1600. decz. 14. s Nyáry Pál levele és futárja hírei hallatára. (*Hurmuzaki* IV. 1. 206.)

Tiszán átkelni szándékozik, vagy Füleknél, Putnoknál, vagy a jászói hegyeknél, a merre menni készül.¹⁾

A vajda decz. 12-én a várba is bement Váradon, legalább onnan (ex arce Varad) keltezi a császár-királyhoz írt újabb levelét, melyben ellenségei leselkedésére panaszkodik; újra éledni írja már-már kétségbeesett lelkét, hogy királyi területre érkezett; hűségét hánytorgatja s azon reményét fejezi ki, hogy ő felsége kegyesen és vidám ábrázattal fogja őt fogadni.²⁾ Ezt a levelét postán indítja Prágába, egy mellékelt czédulán arra kérvén *Gonzagát*, az újonnan kinevezett kassai kapitányt, hogy a postamestereknek ajánlja figyelmökbe e levelet, hogy minél gyorsabban küldjék Prágába.

Mihály vajda decz. 12-én tovább száguldott Váradról. Decz. 14-én *Debreczenben* pihent meg s onnan indít futárt Bécsbe és Prágába a Szathmárról Kassa felé vezető ekkor egyedüli postaúton. A Kassán székelő szepesi kamara elnökét levélben kéri, hogy követét onnan békességesen bocsássa további útjára és legyen segítségére, a miben kívántatnék.³⁾ A „curir“ leveleket vitt a császár-királynak, Mátyás főhercegnek, egy (Trauthson vagy Pezz?) titkos tanácsosnak. Tokajig még együtt ment a vajdával, ott elvált tőle (decz. 15.) s váltott posta-lovakon sietett tovább Kassa felé, a hová decz. 16-án reggel érkezett.⁴⁾

Általában Mihály vajda oly gyorsan haladt, hogy útja bevált volna egy mai napság divatos versenylovaglásnak. Decz. 15-én reggel 9 és 10 óra közt már *Tokaj előtt a Tiszánál* állott lovas csapata élén. A tokaji h. várparancsnok (Hanns Spayser, Fendrich zu Tokhaj) majd sóbálványnyá változott a váratlan és hirtelen való meglepetéstől. Lapispataki *Segnyey* Miklós volt a vajda úti kalauza, a ki a várparancsnokot felkereste, hogy nekik szabad átmenetelt engedjen. Zászlótartó uram megijedt a felelősségtől, s azt kérdezte, hogy hanyad magával van a vajda s tud-e felmutatni ő felségétől valami engedélyt (bevelh oder patent) az átvonulásra? Útlevelők természetesen nem

¹⁾ Nyáry Pál levele a szepesi kamara elnökének. Várad 1600. decz. 12. (*Hurmuzaki* IV. 1. 204.)

²⁾ Mihály vajda Rudolfnak 1600. decz. 12. (*Hurmuzaki* IV. 1. 203.)

³⁾ Mihály vajda a szepesi kamara elnökének. Datum in Debreczen 1600. decz. 14. (*Hurmuzaki* IV. 1. 207.)

⁴⁾ Ungnád decz. 16. jelentésében.

volt; de ninesenek többen 300-nál, mert a többiek Váradon maradtak — jelentette Segnye. A parancsnok erre kijelentette, hogy jól van, 50-ed magával áteresztí a vajdát, de a többi maradjon addig veszteg, míg ő főlebbvalóinak (Kassára) jelentést tesz és engedélyt kér az átbocsátásra. — Mihály vajda ebbe nem nyugodott belé és Segnye újra meg újra átment alkudozni a parancsnokkal. Vagy két óráig parlamentírozta így, míg aztán Segnye jótállására, hogy ő minden kárért, a mit a vajda népe okozna, felelősséget vállal, a várparancsnok átbocsátotta őket a Tiszán. Az átkelés déli 12 órától késő estig tartott s daczára annak, a vajda kíséretének csaknem egy harmada még mindig a tulsó parton maradt. Ebből látszik — jelenti a tokaji parancsnok kassai főlebbvalóinak — hogy több nép van vele, mint a hogy Segnye jelentette és pedig legnagyobb részt *kozákok*.¹⁾

Kassán szintén nagyon kínos feltűnést keltettek a Mihály vajda jöveteléről érkező hírek. — Ungnád cs. és kir. biztos Erdélyből visszatérő útjában akkoriban épen ott időzött (decz. 4. óta) s együtt tanácskozik a szepesi kamara elnökével, hogy mit tegyenek. — Már decz. 12-én tudják (bizonyára a Nyáry Pál előzetes jelentéséből), hogy Mihály vajdának decz. 11-én Váradra kellett érkeznie. Ungnád decz. 12-én már postát indít Prága felé a kellemtelen újságról szóló jelentésével. A commentár, melylyel ezt kíséri, nem valami kedves ajánló levél volt a vajda részére. „Nem tudom — úgymond — hogy milyen ábrázattal és lelkiismerettel fog megjelenni felséged színe előtt, mert az tagadhatatlan, hogy felségedet nagyon megsértette; a mikre magát kötelezte, annak az ellenkezőjét teljesítette; az erdélyieket lázadásra kényszerítette, az országot elpusztította.“²⁾ „Bizonyára iparkodni fog magát mentetetni és igazolni — így folytatja Ungnád decz. 14-iki jelentésében — de informatiót szerezhet felséged az én és Székely Mihály

¹⁾ „Abschrift, was Hannsz Spayser Fendrich zu Tokhaj dem herrn mustermeister schreibt aus Tokhaj vom 10. (!) Decembris 1600. — A datum kétségkívül hibásan áll a másolatban, mert Mihály vajda decz. 12-én Váradon, 14-én Debreczenben volt s Tokajban elvált futárja decz. 16-án reggel ér Kassára. *Decz. 15-ike kellett, hogy legyen!* — Az átkelés lassúsága csak úgy magyarázható meg, hogy nem hídon, de kompon keltek át a vizen. Erre mutat a kifejezés is „und ist das volkh von 12 uhr an bisz in die nacht yber gefurth.“ (*Hurmuzaki* IV. 1. 202.)

²⁾ Ungnád 1600. decz. 12. jelentése Kassáról. (*Oklevéltár*. Kivonatok.)

írott jelentéseinkből, melyeket most (az udvarhoz már fel-
útagzott) Székely Mihály élő szóval is meg fog erősíteni;
továbbá Pezz referálásából, az ő, Mihály vajdával folytatott
és a vajda által meg nem tartott tárgyalásairól; végül az
épen fent lévő erdélyi követek számtalan keserves panaszá-
ból a vajda zsarnoksága, kegyetlenkedése felől. Mindezek-
kel szemben felséged iránt *szímlert* (simulirte) és *pusztá*
szavakkal tanúsított hűsége mellett, melyre egyedül fog
támaszkodni most is, alig lehet érdemes és méltó felséged
kegyelmére és szánalmára. Ám lássa ő, hogy tudja elhá-
rítani a vádakát és panaszokat; a császári kegyelem, vagy
az ellenkező, legyen attól függővé téve.“

Ungnád különben az erdélyieknek sem fogja pártját
s mintegy az isteni gondviselés művének tartja, hogy most
az ellenfelek személyesen s egyszerre jelennek meg az
udvarnál s alkalmat adnak, hogy a szembesítés által
kinek-kinek bűne avagy ártatlansága kiderüljön.¹⁾

Mihály vajda érkezése elé azért is aggodalommal néz-
nek a kassai kormányközegek, mert a vajda decz. 16-án
Kassára ért futárja arról panaszkodik, hogy a vajdának
nincs pénze, a mivel magát és népét élelmezze; méltán
félhetek tehát attól, hogy közköltegen akarja magát és
övéit tartatni. Pedig különben is olyan drágaság volt, hogy
kimondhatatlan.²⁾ E miatt elégnék tartották volna, hogy
Tokajnál legfőlebb 25—30-ad magával bocsátották volna
át a Tiszán. De erről már késő volt okoskodni.

A mi a vajdával szemben követendő eljárásukat illeti,
abban állapodtak meg, hogy tanácsosabb lesz őt tovább
bocsátani, mintsem feltartóztatni s ott a török határ köze-
lében tartani, mert ha észre veszi, hogy nem bíznak benne,
kétségbeesett helyzetében (in hoc suo desperatissimo statu)
még törökké lesz; tartani lehet attól, hogy abban az eset-
ben a török előtt hitelre találna.³⁾

Mihály vajda útazásának részleteit Tokajtól Bécsig
nem ismerjük. Kassa felé kellett mennie, mert kíséretének
és lovainak egy részét ott és azon a vidéken helyezi el.
Katonáit Kassán, lovait *Lapispatakon*, hű kísérője és mind-
végig állhatatos híve *Segnye*i Miklós birtokán (a mely most

¹⁾ Ungnád decz. 14. jelentése Kassáról. (*Hurmuzaki* IV. 1. 205.)

²⁾ Ungnád decz. 16. jelentése. (*Hurmuzaki* IV. 1. 206.)

³⁾ Ungnád decz. 14. jelentésében.

Segnyei-örökség révén Keczer Miklós cs. és kir. kamarás birtoka). Segnyei olyan buzgó és lelkes híve Mihály vajdának, a milyen kevés van. „Jól tudja Nagyságod — így ír neki 1601. márcz. 29-én — hogy én az én szegény legény voltomra Ngdnak mind jó szerencséjében s mind gonosz szerencséjében igazán s jámborúl szolgáltam, ezután is sem költségemet, sem fáradságomat Ngd mellett nem szánom, hanem, ha szükség kívánja, halálommal is megmutatom, hogy Ngdnak jámborúl igyekezem szolgálni.“ — Lovait is ingyen tartotta Segnyei lapolispataki birtokán. „Az Ngd lovai — úgymond erről — istennek hála jól vadnak, Ngd megbocsásson, az tartásától én semmit sem kívánok.“¹⁾

Még egy előkelő buzgó híve volt a vajdának az abaúji főurak közül: felsővadászi *Rákóczy Lajos*, a ki 2000 forintot ad neki kölcsön s Kassán hagyott kozákjaira ő visel gondot (a míg azok a fizetetlenség és bizonytalanság miatt meg nem szöknek). Úgy tesz *Homonnai Bálint* is, felső-zempléni birtokain szintén menedéket nyújtván a vajda némely szolgálainak.

Egy részöket, mint már láttuk, *Nyáry Pál* a váradi kapitány tartotta vissza s némelyekre *Székelyhídon Zólyomi Miklós* viselt gondot, ígérvén, hogy „azon lesz, hogy sem a lovai, sem pedig szolgálai meg ne fogyatkozzanak.“²⁾ Még messzebb, *Belényesen* is maradtak katonái; itt főkép ráczok, a kikre a várban *Somogyi Bertalan* ügyelt fel.

Így Mihály vajda útjában mindenfelé elhelyezvén katonáit és lovait, kevesed magával sietett fel Bécsbe, Kassától valószínűleg postán a rendes közlekedési úton Eperjes, Lőcse, Liptó-Szt.-Miklós felé s tovább a Vág, majd a Nyitra völgyén *Nagy-Szombat* felé.

Nagy-Szombathoz közel járt, midőn a császár-király két levelét kézbesítette neki a szemben jövő udvari futár. Egyikben azt rendeli a császár-király, hogy a mellékelt levélköteget küldje valami módon a persa sahhoz; a másikban Havasalföld állapotáról kérdezősködik.

Az első rendeletnek, most már hazájától távol, nem tehetett eleget s ezért ezt a levelet visszaküldötte;

¹⁾ Segnyei Miklós Mihály vajdának Lapolispatak, 1600. márcz. 29. (Id. *Oklevéltár.*)

²⁾ Zólyomi Miklós a vajdának 1601. márcz. 29. (*Oklevéltár.*)

annál inkább örült a másodiknak, hogy a császár érdeklődik az ő és országa sorsa s szerencsétlensége iránt.

Bécsbe 1601. jan. 12-én érkezett. Tüstént egész özönét indítja Prágába a leveleknek, melyekben a császárhoz mehetésre engedélyért könyörög s addig is, míg előszóval előadhatná szerencsétlenségének történetét, az erdélyiek kezében lévő családja kiszabadításáért esedezik.

A császár-királyhoz jan. 12-én írt levele szerint: elhatározta magát — úgymond — hogy ő felsége legigazságosabb ítélőszéke előtt személyesen megjelenjék, hogy előszóval előadjon mindent: ha bűnösnek találják, ám vegye el méltó büntetését; ha ártatlansága kiderül, részesüljön ő felsége kegyeiben. Kéri a királyt addig is, *parancsolná meg Bástának, hogy feleségét, fiát és leányát az erdélyiek kezéből szabadítsa ki*, mert, úgy hallja, veszélyben forognak s küldje ki őket Kassára, vagy a hová ő felsége jónak látja. Nem mulasztja el ugyanakkor a legbefolyásosabb tanácsosok pártfogását is kérni, hogy neki audientiát eszközöljenek.¹⁾

Mihály vajda más úton is megkísérlé az övéi, főképp fia kiszabadíttatását az erdélyiek kezéből: lopva akarta kihozatni Gyaluból. Nejevel kevesebbet törődött, vagy tán inkább bízott egy nővel szemben az erdélyiek lovagiasságában. Különböztetve nejét nem igen szerette, Erdélyből is mihamar visszaküldte Havasalföldre, Szamosközi szerint: mert „vénecske“ volt s állandóan két ágyast tartott maga mellett („et penes se duas continue pellices aluit.“²⁾)

A kényes megbízatás, hogy fiát Erdélyből szöktessék meg, *Somogyi Bertalan* belényesi várkapitánynak s *Segnyei Miklósnak* jut ki s egy hozzájuk küldött udvari hívének *Buzinkának*. Somogyi bízott is, „hogy ha az ördögök környülötte nincsennek“, kilopatja, mert ő minden dologról jól van értesülve, a mi Erdélyben történik, akár azt is megírhatná, „naponként az főemberek mit esznek avagy isznak.“ De az erdélyiek is vigyáztak ám Petraskóra, mint szemök fényére; azt hitték, még hasznát vehetik. „Mihelyt Nagyságod ide ki az mi földünkre ért (írja Segnyei Miklós

¹⁾ *Mihály vajda levelei* 1601. jan. 12-éről Bécsből: a királynak, Mátyás főhercegnek, Pezznek, Carlo Magnonak, Lichtensteinnak. (Bécsi titk. lt. Varia Turcica. — Ld. *Oklevéltár és Hírműzár* IV. k. 1. r.)

²⁾ Id. m. IV. k. 113. l.

márcz. 28-án Lapispatakról), azután mulatni sem bocsátották“ ki Pretraskót. Nagyobb biztonság okaért el is szálították Gyaluból Fogarasra. A márcziusi országgyűlés alatt Erdélyben járt török követ is kívánta a vajdafi kiadatását, de siker nélkül. Máskülönben jó bánásmódban részesültek, „tartásuk és asztaluk becsületesen vagyon, nincs is nagyságodnak marhájában semmi tékozlás,“ jelenti Segnyei Miklós.¹⁾

A prágai udvarnál eleinte hallani sem akartak a vajdáról. A biztosok jelentései, s legközelebb Székely Mihály személyes relációja sokkal inkább kellő világításba helyezték üzelveit, mintsem tárt karokkal fogadhatták volna. Bizony Bécsben bele kellett kóstolnia a számkivetés keserű kenyerébe. Alig volt miből élnie. Útját is kölesön pénzen tette meg. Bécsben ugyan már csak kevés számú személyzete volt, de annyiival is csak napról-napra tengődhetett. Mindegyre könyörög pénzért a királynál és Mátyás főhercegnél. Ökröket hajtatott ki azelőtt való évben Oláhországból, melyeket 43,000 frtéért adtak el: ezt sürgeti folytonosan, melyből január folyamán 4000 frtot utalványoz ki neki Mátyás főherceg, hogy legalább magát és szolgálait élelmezhesse és ruházhassa.²⁾

Mihály vajda legfőbb törekvése az volt, hogy Prágába mehessen s a király audientíán fogadja. De ez nem ment olyan könnyen. Maga a Bécsben székelő Mátyás főherceg sem fogadta addig, míg erre nézve — úgy látszik — Prágából engedélyt nem kapott, mert csak öt nap múlva (jan. 17-én) juthat a főherceg színe elé, a mikor aztán élő szóval és írásban is előterjeszti kérelmeit. Ezeknek veleje, hogy engedjen a főherceg valakit postán Prágába küldeni, mert magánúton küldött emberei nem tudja hová lettek. Kéri, hogy gondoskodják Erdélyben hagyott családja biztonságáról; továbbá Kassán. Váradon és más erdélyi határszéli helyeken hagyott emberei ellátásáról és zsoldjáról. Utalványozza ki múlt évben eladás

¹⁾ *Somogyi Bertalan* levelei Mihály vajdához, Belényesről, 1601. márcz. 23. és még egy ápril 14-ről. — „*Segnyei Miklós Mihály vajdának* Lapispatak 1601. márcz. 28. *Zólyomi Miklós Mihály vajdának*, Székelyhid márcz. 29. *Rákóczy Lajos a vajdának*, Kassa, április 23. (és Felső-Vadász, április 1. Ezt kiadta Szilágyi: Erd. O.-gy. Eml. V. k. 84. 1.) E levelek mind magyar nyelven írvák s megörzítvék a bécsi hadi lt. registratúrájában 152. és 189. sz. a. (ld. *Oklevéltár.*)

²⁾ *Az udvari kamara Rudolfnak*, Bécs, 1601. febr. 1.; „*Ratio fl.* 43,160 *Walachicorum*“ d. n.; *Mátyás főherceg Rudolfnak*, Bécs, 1601. febr. 20. (Bécsi kamarai lt. Hung. 14,408. fasc. — *Oklevéltár.* Kivonatok.)

végett kihajtatott ökrei árát saját költségei fedezésére. Adasson útlevelet Erbélybe és Havasalföldre küldendő embereinek, a kiktől értesülést szerezzen családjáról s az ottani állapotokról.¹⁾

Egyúttal terjedelmes memorandumot intézett a császárkirályhoz és nyújtott át bizonyára a főherczegnek is, melyet bécsi elhagyatottságában készített.²⁾ Ez terjedelmes védírat önmaga mellett, vádlevél az erdélyiek ellen, mindent elhallgatva s szépre festve, a mivel magának árthatna s hozzá toldva és elferdítve sokat, a mivel az erdélyieket befeketíthetni vélte.

Azzal kezdi, hogy „ő felsége tudni óhajtván az ő kiűzetésének eredetét és történetét, elmondja eleitől fogva. Mert ő ugyan igyekezett ő felségét az összeesküvés kezdete óta szorgalmasan tudósíttatni mindenről, úgy Erdélyből, mint Havasalföldről; de az erdélyiek elzárták az utakat, elfogták a futárokat, feltartóztatták a leveleket, hogy megkezdett árulásukat akadálytalanul befejezhessék.“

„Én — így folytatja — attól a percztől fogva, hogy felségednek hűséget esküdtem s az erdélyi és moldvai vajdát is arra hajtottam, mindig a legnagyobb hévvel igyekeztem eleget tenni kötelezettségemnek.“

„Bár Havasalföld úgyszólván a török szájában fekszik s Konstantinápolyhoz mindössze öt napi járó föld, mégis szövetkeztem a török ellen. Erdélyt felséged akaratából s parancsára támadtam meg s foglaltam el, megbosszúlandó hűtlenségüket, Báthory Zsigmond sokszoros árulását, a kardinál (Báthory Endre) becsempészését, Mária Krisztierna siralmas sorsát. Básta ugyan felséged parancsát, hogy segítségemre legyen, nem teljesítette; most pedig, mikor én kértem segélyét, épen ellenségeimet segítette. Erdélyt felséged nevében kormányoztam. Én színlelésből tárgyaltam a törökkel, de az erdélyiek — kik mindig a régiiek, valamint a róka-fiak mindvégig megtartják ravasz természetüket — édes-örömet kötöttek volna vele szerződést; fenyegetéssel, rettegtetéssel kellett visszatartanom őket a török szövetségtől (?): nyilvánosan az országgyűlésen tanácskoztak és végeztek a törökkel szövetekezés felől (?) s mi több, nekem

¹⁾ Mihály vajda Mátyás főhgnak Bécs, 1601. jan. 17. (*Oklevéltár*. Kivonatok.)

²⁾ „Propositio et supplicatio humillima Michaelis vaivodae Transalpinæ,“ Bécs, 1601. jan. 17. (Bécsi titk. lt. Varia Turcica. Kiadva *Hurmuzakinál* IV. k.)

is tudtomra adták, hogy ha a törökkel békét kötök, serényebben, híven fognak nekem szolgálni. Midőn látták, hogy biztató feleletet tőlem nem nyernek, árúlashoz folyamodtak. A török követséggel titkon súgták-búgtak, hogy a míg én kormányozom Erdélyt, békében nem lehet, szerezzén azért a török módot Báthory Zsigmond visszahozatalára. Elárúlták azt is, hogy én csak ámitom a törököt. A moldovai hadjárat közben némely árúlok, Székely Mózes (a kit pedig a sereg parancsnokává tettem), Sibrik Gáspár, Makó György és többen átkeltek a Neszteren s a lengyel határon összejöttek Zsigmonddal és az én megöletésem felől tanácskoztak. Az összeesküvésről egymás között levélben is fogadást tettek. Tervük az volt, hogy Zsigmond betör Erdélybe s engem akár kéz alatt, akár nyílt harcban, eltesznek láb alól. Elhatározták, hogy ha majd táborba szállandanak, engem, ha lehet, fogva kiszolgáltatnak Zsigmondnak; ha nem, Makó György vállalkozott, hogy golyót röpít a fejembe. Az összeesküvést némely hű szolgám felfedezte előttem. Erre Székely Mózeset a többiekkel együtt udvaromba idéztem; de ők neszét vevén a dolognak, kimenekültek Lengyelországba. Onnan költött hírekkel az erdélyieket ellenem izgatták, hogy annál könnyebben keresztülvigyék szándékukat, a lengyelekkel is szövetezve.

„Így történt aztán, hogy Erdély fellázadt s a lengyel segítségül sietett. Bástat hívtam; ő ellenségeimmel egyesült. Ne gondolja felséged, hogy az erdélyieket a hűség vezette Básta zászlaja alá. Óh nem: a félelem, mert Zsigmond késedelmezett s tudták, hogy én ellenök készülök. Básta eme nem várt tette okozta, hogy elveszett Moldova, Oláhország és Kanizsa. Ennek ám a török örül, nevet rajta, mert Moldovából aztán egy ugrás Erdély. A fellázadás hírére küldöttem felségedhez Rác György, Vajda Miklós és Horváth Márk követeim; de elfogták őket s híveim közül többeket és a *sóbányába vetették őket*. Básta seregével egyesülve, tüstént ellenem indultak. Én a kereszttyén vér kimélése végett az utolsó pillanatban is tettem békekísérletet. Ők csak azt felelték: távozzam Erdélyből. De nem mondták, kinek a nevében akarják Erdélyt elfoglalni, s én felségednek parancsát nem látván, gyalázattal eltávozni nem akartam. Milyen hűséggel viseltettem akkor is felséged iránt, megítélheti abból is, hogy kértem őket: mutassák

elő, ha van, felséged parancsát, vagy legalább megbízólevelét; ha felséged rendeletét látom, akkor híven engedelmeskedem. De feleletük mindéig csak az volt, hogy távozzam Erdélyből. Hiába protestáltam, hogy én felséged híve vagyok, meg akartak velem ütközni. De én keresztyén vagyok, nem szoktam volt keresztyének ellen harczolni. Most is, hogy a szükség kényszerített, nem harczoltam úgy, miként természetes ellenségünkkel szemben szoktam. Nem lelkesítettem vitézeimet a csatára, nem mentem elől jó példával, nem állottam seregem élére, mert sajnáltam, hogy egyesek bűne miatt annyi ártatlan keresztyén vér folyjék. Így az első rohamot sem fogtam magam személyesen fel, mint rendesen szoktam, sőt mindjárt visszahúzódtam. Nem mintha túlerővel állottam volna szemben, vagy a bátorság hiányzott volna nálam; de mert borzadtam a gondolattól is, hogy kardomat, mely annyi ellenség vért ivott, keresztyén vérbe áztassam. Midőn katonáim, kik engem máskor mindig legelől láttak, ennél az ütközetnél hiába kerestek szemeikkel, zavarba jöttek, nem a félelem, de jelen nem létem miatt s azt híven, hogy valami bajom történt, meghátráltak.“

„Ez az ütközet története. *Ez adott alkalmat Ibrahimnak Kanizsa elfoglalására.* A harcz után az erdélyiek hallatlan kegyetlenséget követtek el. *A székelyleket*, kik egy hegyre menekültek, felséged hűségére lecsalták s *álnokul lekaszábolták, mintegy 900-at.* Szeben mellett találtam havaseli 13,000 főnyi seregemet *Huszár* Péter vezérlete alatt, Fogaras mellett pedig a moldovait *Szelestei* Jánossal élükön. Ezek minden áron meg akartak még egyszer ütközni. De én nem engedtem, hogy még több keresztyén vér folyjék, csilapítottam őket, szépítvén előttük a dolgot, hogy török praktikából s félreértésből kell, hogy származzék, hogy mi most egymást mészároljuk. Inkább javukat akarván, küldöttem követségbe hozzájuk *Szelesteit*, hogy figyelmeztessem őket a lengyelek részéről fenyegető veszélyre. S íme olyan istentelenségre vetemedtek, hogy követemet vásra verték, durva szavakkal, sőt veréssel illették, s mint később ütközben hallottam, kezét-lábát összetörték, s hír szerint megölték. Bosszúlatlanul, kérem, ne hagyja felséged. Én az ő követjüket: *Tököli* Sebestyént s más erdélyi nemeseket illően fogadtam. Kivánságaikra ráállottam, letettem az esküt s átmentem Havasaljára; fiamat kezesül átküldöttem,

kívánván, hogy felségedhez küldjék fel; beküldöttem feleségemet is. De mint hallok, őrizet alatt nyomorban tartatnak.“

„Oláhországot pedig lángban, vérben találtam, két ellenség dúlta, rabolta: lengyel és török. Az erdélyiektől hiába kértem segítséget, inkább megöletésemen jártatták eszüket. A lengyeltől nem féltem volna, ha a másik oldalról a török nem fenyeget. A lengyellel két ízben szerencsésen ütköztem meg (?); de mivel egyik részről a lengyel, másikról a török szorongatott, a harmadikról Erdély felől *Székelj* Mózes, Báthory Zsigmond katonáinak parancsnoka. Oláhországba betört (?): kénytelen voltam a havasok alatt Krajova felé visszahúzódní. Innen újra sürgettem az erdélyiektől segílyt, de hiában. Ily veszély közepette elhatároztam, nem látva más menekvést, hogy felségedhez feljőjjek, kihez mindig hű voltam. Ütközben sok zaklatást, üldözést kellett kiállanom s végre mindenemből kifosztva. kincseimet, szép keleti gyöngyeimet, aranyos, ezüstös drága köntösimet, szép lovaimat, s minden javamat elveszítve értem ide. Nemcsak én, az egész keresztyénség kell, hogy kívánja e hitszegő tartomány méltó megbüntetését. Felséged bölcsesége könnyen találhat módot, melylyel a további veszélynek elibe lehet vágni. Ha pedig én is bebocsáttatom a tanácsba, gyenge elmémről kitelhetőleg megmutatom az útát és módot, mely nemcsak felségednek s az osztrák háznak, hanem az egész keresztyénségnek javára szolgálánd. Felségednek örökké alázatos szolgálja,

alattvalója és híve

Mihály havasei vajda“.

Mihály vajda kérése, a mint emlékiratával együtt a császár-királyhoz intézett külön leveléből látjuk, arra irányúl, hogy a király lássa őt el pénzzel katonák toborzására s rendelje mellé saját felső-magyarországi csapatait is az elvesztett országok visszafoglalására. Inti a királyt, hogy az erdélyiek csalárd kéréseinek ne engedjen és Miksa főherceget erős had nélkül be ne ereszsze Erdélybe, mert az annyi volna, mintha a török kezébe adná. Szükség van arra a török és lengyel közelsége miatt, de szükség van az erdélyiek fékentartására is, mert az ő változandó hűségökben bízni nem lehet. Ha Miksa főherczeg állíttatik Erdély élére, hű szolgálatát ajánlja fel egész élete folyamára, mert a főherczeg erdélyi fejedelemsége mellett biztos megmaradást remél

ő is Havasalföldén és Moldovában. Kéri az erdélyiek által elfoglalt *ágyúi* visszaadatását; a régebben neki szánt *birtokok* kezébe bocsátását, hogy legyen hol és miből családját tartani addig is, míg országait visszafoglalná. Kéri *bojárai* számára is viszarendelni erdélyi elfoglalt birtokaikat; s *elfogott hívei* szabadon bocsáttatását úgy Erdélyben, mint Magyarországon. A felesége *kocsi-lovainak* és fia pompás *hátas-lovainak* visszaadatását — *családja* szabadon bocsáttatását és ha Magyarországra jönni akar-nának, oda nekik szabad menetel engedélyezését kívánja. Végül *török írnokának* a fogságból kiszabadításáért s az Erdélyben letartóztatott *oláh kereskedők* szabadon bocsátatásáért, árúik és elkobzott javaik visszaadatásáért könyörög. Hűsége zálogául felajánlja kezesül egyetlen fiát, hogy a császár-király benne ne kételkedjék¹⁾

Rudolf császár Mihály vajda emlékiratát és folyamodását Prágából 1601. jan. 24-én azzal a meghagyással küldi le Bécsbe Mátyás főherczegnek (bár nem kételkedik, hogy ugyanazokat a vajda hozzá is benyújtotta), hogy azokat tanácskozás tárgyává tétesse és azok felől véleményt mondasson²⁾.

A Bécsben székelő cs. és kir. udv. *haditanács*, a mely a Mihály vajda beadványai felett tanácsot ült, úgy találta, hogy a vajda kérelmének leglényegesebb pontjai nagyon általánosságban úgy vannak felvetve, hogy azokra nézve véleményt adni csaknem lehetetlen. Annál kevésbbé, mert a haditanács nem tudja, hogy ő felsége mire határozta el magát a vajdával szemben, tekintettel az ő viselt dolgaira és nagyon gyanús eljárására. A vajda szándékát sem ismerik, hogy magának, avagy ő felsége javára kívánja-e a pénzsegélyt és hadi népet. A neki ígért birtokokról sem tudnak semmit; hisz ő sokkal előbb kivonult Erdélyből, mintsem birtokot adományozhattak volna neki. Kérése többi pontjairól sincsenek tájékozva. Véleményük tehát csakis általánosságban mozoghat és oda terjed, hogy Mihály vajda dolgában Prágában határozzanak, a hol az

¹⁾ *Mihály vajda levele a királyhoz* az emlékirat mellett, Bécs, 1601. jan. 17. (Bécsi titk. lt. Varia Turcica); más levél d. n. (u. o. Hungarica. Ld. *Hurmuzaki* IV. k. 1. r. 228. l.).

²⁾ Rudolf levele Mátyás főherczegnek, Prága, 1601. jan. 24. (*Hurmuzaki* IV. 1. 238.)

erdélyi követek is vannak s a hol Miksa főherczeggel alkudoznak az erdélyi kormányzóság felett. Ereszszék tehát a vajdát is Prágába, ott hallgassák ki őt és az erdélyi követeket egymás ellen s a szerint határozzon ő felsége; *de gyorsan*, mert a késedelemben veszély rejlik¹⁾

Prágában azonban a kormány élén álló férfiakat minden inkább, csak a gyorsaság nem bántotta. A császárkirály kedélybetegsége ólom-sulyként nehezedett az államügyek vezetésére. E miatt van annyi zavar, határozatlanság, kapkodás és késedelem, a mi annyi káros és végzetes következménnyel járt. Most is addig késlekednek, a míg Erdélyt ismét elvesztik. A Miksa főherczeg erdélyi kormányzása felett heteken, hónapokon át consultálnak; az erdélyi követek tétlenül kénytelenek vesztegelni Prágában; Mihály vajda pedig Bécsben reked meg s hiába küldözgeti embereit, kérő, sürgető leveleit az udvarhoz — ott nem tudják, mit cselekedjenek.

Mihály vajda így Bécsben sokáig ette a számkivetés keserű kenyerét. Hetek jöttek, hetek múltak s leveleire a királytól választ sem kapott. Febr. 6-án már egész türelmetlenül ír Rudolfnak: immár három hete, hogy Bécsben van s leveleire válasz még sem jön. Egészen kétségbe van esve. A bizonytalanság mardosó gondolata kínozza. Pénze sincs, a miből embereinek foszladozó ruháit újjakkal cseréltesse ki, s a mivel Prágába utazzék. De van a mi vigasztalja s reményt nyújtson csüggedő lelkébe. Az erdélyi változásokról szállingózó hírek éltetik: bízik, hogy azok következtében felderülend napja mielőbb. Siet ő is tudósítani a királyt (febr. 10.) Báthory Zsigmond fejedelemmé választásáról; akkor is kérve Erdélyben lévő családja kiszabadítását.

Nem kevésbbé türelmetlenkedtek az erdélyiek is, követségük késedelmezése miatt. Tudták, hogy nem jót jelent. Felküldik utánok (1601. febr. 11.) *Kakas Istvánt*, azzal a megbízatással, hogy az erdélyi változásokról tegyen előszóval jelentést, elbeszélvén a történeteket a maguk valóságában, okaikkal együtt.²⁾

Az udvarnál, mihelyt meghallották Báthory Zsigmond fejedelemmé választatását, Mihály vajda napja mindjárt

¹⁾ A haditanács véleménye k. n. (*Oklevéltár* Kivonatok.)

²⁾ Az erdélyi rendek Rudolfnak Kolozsvárról, 1601. febr. 11. (*Hurmuzaki* IV. 1. 244.)

felderült. Elhatározták, hogy Erdélyt megtámadják s így szükségük lőn a vajdára. Most már megnyitlak előtte a Hradsin sokaig hiába zörgetett ajtai, engedélyt kapott a Prágába menetelre. A titkos tanács már 1601. febr. 2-án tartott ülésében 600 forintot szavaz meg neki útiköltségül.¹⁾

Mihály vajda tehát márcz. folyamán végre elérte rég óhajtott vágyát. Prágába sietett és márcz. 23-án audienttiát nyert. Prágában a király nagy tisztességgel fogadta, kitüntetésekben részesítette, „még ott lőn, mindennap vendéglette. Végezé vele, hogy Erdélyt visszavegyék és a császárnak maradjon. Havasalfölde Mihályé legyen.“²⁾ Rudolf le is festette a vajdát saját udvari festőjével. A kép szép férfias arcot mutat, sötét ritkás szakál árnyékolja soványos arcát, melynek nagy fekete szemei, hatalmas orra erőteljes kifejezést kölcsönöznek, fejét oláhosan félrehajtott kucsmaborítja, bogláros forgóval, vállát fehér köpeny fedi.

A mily jó dolga volt a vajdának Prágában, épen oly lealázóan bántak az erdélyi követekkel. Sok szidalmat és bántalmat kellett eltűrniök, sőt börtönbe is vetették őket, a honnan kiszabadulva, szomorú hírrel siethettek vissza hazájokba.

A vajda pedig sietett gondoskodni hadak szerzéséről. Néhány felső-magyarországi főúrral — mint fennebb már említők — állandó jó viszonyban volt s fentartotta velök érintkezését számkivetése ideje alatt is. *Rákóczy* Lajos Kassán hagyott kozákjaira és moldovai katonáira viselt gondot, míg a kozákok a fizetetlenség miatt vissza nem tértek hazájukba, Lengyelországba. „*Rákóczy* jó szívvel emlékezik nagyságod felől (írja *Segnyei Miklós*), mondja, hogy kész ő is nagyságod mellett fizetés nélkül is hat vagy hétszáz vitézét elbocsátani. Most mind lovagot, mind gyalogot eleget tanálunk, csak hozza isten nagyságodat egészséggel.“ *Homonnai* Bálint szintén táplálta, a vajda jó híreért nevéért, éhező katonáit. A *Segnyei* udvarházánál Laspatakon nagy örömmel várják a vajdát. *Segnyei Miklós*t személyes sympathia fűzi a vajdához, bámúlója vitézségének, elszántságának, minden áldozatra kész érte. „Nemcsak marhámat merem elkölteni nagyságod mellett,

¹⁾ Beschlüsse in der Sitzung des geheimen Rathes am 2. febr. 1601. (*Hurmuzaki* IV. 1. 239.)

²⁾ *Gróf Illésházi I.* feljegyzései (Akad. kiadv. II. 7. k. 87.).

— írja — hanem még életemet is el merem fogyni az nagyságod szolgálata mellett, mert tudom, láttam is az nagyságod vitézségét s az keresztyénséghez való hívségét“. Alig várja vissza a vajdát, ő, a ki „vérét sem szánja kiereszteni szolgálata mellett.“ — A Tiszán-túli nemesek között is volt egy néhány híve a vajdának, így *Zólyomi Miklós Székelyhíd ura*, a belényesi várkapitány, *Somogyi Bertalan*, a kik aztán siettek hozzá csatlakozni.

Hogy azonban a „keresztyénséghez való hívsége“ s a császár-király iránt esküdzött állandó hűsége mily őszinte volt: azt legjobban kimutatta a vajda most, midőn Erdély visszafoglalására az udvartól segítséggel ellátva visszatérőben volt. Alig, hogy szabadon lélegzett. már is *árúláson jártatta az eszt* s a visszafoglalandó Erdélyt és a két Oláhországot előre felajánlotta a töröknek.

Csodálatos egy karakter! A sors csapása alatt nagyra-
vágó lelke legkevesébbé sem törött meg s egészen az maradt, a kinek erdélyi szereplése alatt megismertük. Bécsben s Prágában sem tagadta meg magát. Kárán nem tanúlt, bosszúvágóát nem felejtette. Szötte tovább onnan is kétirányú perfid politikájának szövevényes szálait. Két úrnak akarta színlelni a szolgálatot, hogy mindkettő rovására önmagát emelhesse. Látván, hogy a császári udvarral szemben nagyravágó céljait el nem érheti: a törökre gondol s most már azzal kíván szövetkezni. Hátha a török hatalmára támaszkodva (mely csak az imént is diadalmasan tüzte Kanizsa vára ormára a félholdat), könnyebben célzt érhetne. Csak a cél volt nála fő: visszahódítani és megtartani minden áron az elvesztett tartományokat; az eszköz, hogy mi módon, az nála mellékes. Akár a kereszt jelvénye mellett, akár a félhold lobogói alatt: a honnan több segítséget remélhetett, az volt neki a kedvesebb. Ha szolgálatát Bécsben és Prágában nem méltányolják eléggé: majd méltányolják Konstantinápolyban, gondolá. És nem habozott felajánlani szolgálatát Ibrahim vezérbasának s általa a szultánnak.

Mentegeti magát, egy körmönfont levében, „a keresztyének császárá“-hoz meneküléseért; gyalázó szavakkal illeti a királyt, környezetét s általában a németeket s kéri Ibrahimot, szabadítsa ki fiát és feleségét az erdélyiek kezéből, tartsa magánál kezesekül és nyújtson neki segít-

séget az elvesztett tartományok visszafoglalására: örökké hű szolgája leend a szultánnak és az ő védszárnyaik alá bocsátja Erdélyt és Havasalföldét. Mert — úgymond — *volt alkalmam látni és megismerni a német császár és testvérei hatalmát, kapitányait és várait. Hígyje el nagyságod, hogy semmi hatalmuk, semmi erejük nincs; hitvány, semmirekellő emberek, embertelen „szászok“, a kik saját országukat sem tudják megvédeni, hogy védelmezhetnék tehát az én országaimat?! Váraikat, országukat, egy csapásra elfoglalnám s a hatalmas szultán hatalmába hajtánám. Kérem is az istent, hogy megszabadítson közülök; csak visszanyerjem egyszer Erdélyt, a két tartománynyal, Havasalföldével s Moldovával: védszárnya alá bocsátom azokat a hatalmas szultánnak, kinek fénye az egész világ felett tündököl.*¹⁾

Ilyen hangon beszélt Mihály vajda az udvarról, melynek védszárnya alá menekült. A vajda ámitásait már nagyon megszoktuk, nem lehet nagy hatással reánk, ha eget-földet ígér is, eszünkbe juttatja a róka s a csőrében sajtot tartó holló meséjét. De most mégis kihívja figyelmünket a török barátság illetén vadászása, és pedig azért, mert ugyanilyen hangon, ily értelemben ír Bécsből visszajövet, Kassáról (május 1-jén, ó-naptár szerint) *havaseli bojárjainak*. Midőn a királytól jó válaszszal s a legjobb reménynyel tért vissza: bojárjaihoz intézett levelében is ismétli, sőt tetézi mindama gyalázást, melyet a királyra s övéire szórt s határozottan kifejezi, hogy *csak visszafoglalja a tartományokat, a törökhöz fog állani*. „*Nem maradhatok tovább — így ír — e között az esztelen, ostoba nép között, mert semmirekellők. Maga a császár féleszű, nemkülönben a főherczegek; környezete, hadvezérei semmit-érő nép; nem férfiak: asszonyemberek, gyávák, elpuhultak, alávalók s teljesen érzéketlenek az iránt, a mit a szükség követel. Láttam országaikat, váraikat, seregüket, kapitányaikat; megismertem szokásaikat, erkölcsüket; szemeimmel látom, mily tehetetlenek önmagokkal is, hogy tudnának hát mást oltalmazni.*“²⁾

¹⁾ *Mihály vajda levele Ibrahim vezér-basához k. n. (Ld. Oklevéltár.)*

²⁾ *Mihály vajda levele oláh bojárjaihoz Kassáról május 1. (bizonyára ó-stylus szerint) . . . „Ego hic in istis regnis inter tot insipientes et stultos homines manere non possum. . . Imperator medioeris sapientiae et sine modo, similiter et fratres sui ejusmodi sunt, unacum copiis eorum. . . Isti nullius momenti sunt, foemineus sexus, molles, turpes, abjecti, unacum imperatore“. . . (Bécsi titk. lt. Varia Turcica. — Ld. Oklevéltár.)*

Mihály vajda e leveleit olvasva, csodálkozva kérdezhetjük, hogy *mit jelentsen ez?* Most csakugyan úgy érzett volna, mint a hogy beszélt?! Annyira kiábrándult volna a német segítségbe vetett eddigi bizodalmból?! Mert ha a törököt ámitani akarta volna is (mint a hogy ámitott mindenkit, a kivel érintkezett), mi célja lett volna azzal, hogy saját bojárjait tévútra vezesse. El kell hinnünk, hogy csakugyan arra a meggyőződésre jutott Bécsben és Prágában, hogy ezentúl jobb lesz sorsát a törökhöz kötnie, s ha az elvesztett tartományokat visszaszerzendette, azokat a török védnöksége alá akarta adni.

Mihály emez áruló levelei útközben elfogattak s Báthory Zsigmond — s tőle a császár kapitányai, s ezek által a császár-király kezébe kerültek s Mihály vajdának nyakát szegték.

Szamosközy szerint a vajda a szultánnak írt levelet „oláh írással és oláh nyelven egy posta által küldötte volt az portára és az vezéreknek is ezen formán; de az postát Karánsebesbe kapták meg mind levelestül és Zsigmondnak vitték.“

Az oláh bojároknek írt levelet pedig „Moldován által akarta Havasalföldébe küldeni; de az moldovai vajda Jeremiás, mind az postát s mind az levelet Zsigmondnak küldötte volt.“ Az egykorú Szamosközy azt is tudta, hogy „az Mihály vajda levelei két pecséttel voltak bepecsételve: az öreg pecséttel, melylyel itt Erdélben is élt, és az kis secretom (titkos) pecséttel is, hogy nagyobb hitele legyen az leveleknek. Mondják, hogy Bán Mihályczával ű maga íratta volna Mihály vajda az levelet.“¹⁾

Báthory Zsigmondnak (ki akkor már a támadási szándékról értesülvén, „Básta és Mihály vajda ellen készit volt hadat“) igen kapóra jöttek e levelek és siet azokat tüstént, a mint kezébe kerülnek (jun. 15-én) „magyarázattal (t. i. fordítással) és ugyanaz leveleket is specialiter *Sövénfalvi* Dániel deáktúl“ felküldeni *Gonzaga* gróf generális, kassai kapitányhoz, megjegyezvén, hogy Mihálsa bán írására ismertek benne. Hadd lássák ő és a császár, milyen hű emberök Mihály vajda!²⁾ Megküldi másolatban Básta

¹⁾ Szamosközy: Tört. Maradv. IV. k. 134—135.

²⁾ Báthory Zsigmond olasz levele Gonzagának Kolozsvárról, 1601. jun. 15. (Ld. *Oklevéltár.*)

generálisnak is Szathmárra; hadd tudja meg ő is, kinek a szövetségében készül Erdélyt megtámadni!¹⁾

Gonzaga „a falábú olasz“ kassai kapitány és Básta a szatmári versenyezve sietnek a császárhoz felküldeni a famosus leveleket; az első (jun. 21.) gyanúját fejezvé ki a levelek valódisága felett, mert — úgymond — Mihály vajda május 1-jén még nem volt Kassán, mert oda csak május 11-én érkezett.²⁾

Ámde Gonzagának kikerülte a figyelmét, hogy az a május 11-ike, midőn Mihály vajda Kassára érkezett, az ó-naptár szerint épen május 1-jére esett; már pedig nagyon valószínű, hogy a görög-keleti Mihály vajda, hitfeleinek, bojárjainak saját időszámításuk szerint keltezte levelét. (A törökhöz intézett levélnek nincs dátuma.)

Básta is gyanakszik, de a másolatból nem tudhatja megítélni, hogy az erdélyiek által költött levéllel van-e dolga, vagy nem?!³⁾

De Básta később, midőn hadaikkal Erdélybe mentek, Kolozsvárt maga is megbizonyosodott felőle, hogy e levelek csakugyan a vajdától származtak, s hogy azokat Mihálcsa bán írta.⁴⁾ S — Szamosközy szerint — „ezek a levelek voltak fű okai az Mihály vajda halálának!“⁵⁾

¹⁾ Báthory Zsigmond olasz levele Bástának Kolozsvárról, 1601. jun. 15. — Básta válasza Szathmárról, 1601. jun. 19. (Ld. *Oklevéltár* és *Hurmuzaki* IV. 1. 255.)

²⁾ Gonzaga olasz levele a császárnak. Kassa, 1601. jun. 21. (*Oklevéltár*.)

³⁾ Básta olasz levele a császárnak. Szathmár, 1601. jun. 20. (*Oklevéltár*.)

⁴⁾ Básta olasz levele Mátyás főhercegnek Torda-mezőjéről. 1601. aug. 23. (Io in Claudipoli assicurato, che le lettere intercette mandate gia da Sigismondo siano state veramente sue, scritte dal Ban Mihalee.“ (*Hurmuzaki* IV. 1. 266.)

⁵⁾ Szamosközy: Tört. Maradv. IV. 135.

XVII.

Az erdélyiek politikai hibája Báthory Zsigmond visszafogadásával. — A császáriak bosszú-hadjárata. — Mihály vajda Magyarországra visszatér. — Hadakat toborz. — Bástával Erdélyre támadása. — A goroszlai ütközet.

A politikában elkövetett végzetes hibák, ép úgy mint az erkölcsi világrendben, kegyetlenül megbosszúlják magokat.

Az erdélyiek kétségkívül nagy politikai hibát követtek el, midőn nem várva be a császár-királyhoz az 1600. nov. fejevári országgyűlésből felküldött követségük eredményét, Báthory Zsigmondot a kolozsvári országgyűlésen (1601. febr. 3-án) újra fejedelemmé választották. Akár hogy szépítették, magyarázták a dolgot, hogy a török és lengyel fenyegetések miatt kellett ezt tenniök (a mi a valóságnak nem felelt meg s el sem is hitte senki): határozott tüntetés és kihívásként tünt fel ez a császár-király ellen, a kinek segítségével csak az imént szabadultak fel Mihály vajda zsarnok kormánya alól. Tagadhatatlan, hogy elsietett volt maga a fejedelemválasztás is (a mihez az erdélyiek ugyan történeti joggal méltán ragaszkodtak); de méginkább a Báthory Zsigmond választása, a ki ellen a császár-király (nem ok nélkül) gyűlölettel viséltetett. Csáky István esetleges fejedelemmé választatását (a kit Istvánffi nyíltan vádol a fejedelemségre törekvéssel¹⁾ s a ki candidálva is volt, legalább a forma kedvéért) talán még inkább eltűrte volna az udvar; de a Báthory Zsigmondéről hallani sem akart.

Növelte és sietette a visszatorlást a hű királpárti főurak (Kornis Gáspár, Sennyei Pongrácz, Bodoni István, Géczi Péter, és Huszár Péter) elfogatása, kik a császár-királynak letett hit megtartása érdekében és az elhamarkodott választás ellen a kolozsvári országgyűlésen felszólaltak.

¹⁾ Historia de rebus Ungaricis, 1758. kiadás 464. l.

Bosszút esküdött Erdélyből kiszoríttatása miatt Básta is, a ki sietett a császárt tudósítani a legújabb erdélyi változásról s bosszúra ingerelni az erdélyiek ellen.

Báthory Zsigmond behozatala is Moldovából tüntető módon történt. *Bogáti* Miklós és *Vajda* Miklós által adták először tudtára megválasztatását, tudósítván, hogy nem-sokára ünnepies követséget küldenek érte, legyen útra készen. 1601. febr. közpén aztán elindult érte az országos küldöttség *Toldi* István vezérlete alatt, *Szentpáli* János, *Petki* János, *Cseffei* István és *Ördög* Boldizsár, 300 lovas kíséretében¹⁾, a kik *Botosánból* éjjel az ablakon szöktették meg a Jeremias vajda által őrizetére rendelt lengyel őrségtől s gyors száguldással (úgy hogy az üldöző lengyel őrség nem érhetette utól) hozták be a besztercei havasokon át a borgó-prundi úton, melyet a beszterceiek által előre megtisztítottak.²⁾ Besztercze vidékén az elibe küldött *Székely* Mózes várta őt század katonasággal³⁾ s midőn oda megérkezett, ágyúdörgéssel s nagy örömrivalgással fogadták (márcz. 23-án). Kolozsvárra érkezését (márcz. 26-án) még nagyobb tünetéssel ünnepelték. Az ország rendei és a hadsereg elibe mentek, a főurak (valószínűleg Csáky István) az ország nevében üdvözlő beszéddel fogadták, a sereg háromszor „Jézus“-t kiáltott s ünnepies bevonulással vezették be a városba, a jezsuiták templomába misére s onnan szállására (valószínűleg a *Kakas* István piaczi házába, melyet a fejedelem ottani megszállásairól máig is még „*Báthory-ház*“-nak szoktak nevezgetni). Másnap, márcz. 27-én⁴⁾ a nagy templomban fejedelemmé avatták s miután az ország törvényeinek és szabadalmainak megtartására újra felesküdt s a *Te Deum laudamus*-t elénekelték, ágyúdörgéssel,

¹⁾ *Bethlen* F. szerint V. k. 10. l. *Szamosközy* szerint „Az kik Báthory Zsigmondot behozák Moldovából anno 1601. mense Januario (így!) ezek voltak: *Toldi* István, *Vitéz* Miklós az nemesek közül, harmadik *Petki* János az székelyek személyében; kolozsváriak közül voltak *Tótházy* Mihály királybíró kolozsvári. másik *Hoszu* János, ez is kolozsvári. *Tótházy*nak ezért kellett annakutána főképen meghalni“. IV. k. 131. l.)

²⁾ *Toldi* István levele a besztercei bírónak Búzáról (Mezőség) 1601. febr. 11. melyben indulásukat tudatja, lovakat kér élelemszállításra s az út megtisztítását rendeli (Ld. *Oklevéltár*.)

³⁾ *Székely* Mózes a besztercei bírótól *Lekenczéről* 1601. márcz. 4-én lelmi szereket rendel a Bethlen felé szállított hadak részére (1000 köből zabot, 500 köből lisztet, 25 vágó ökröt, 20 szalonnát, 200 tyúkot). *Szamosújvárról* 1601. márcz. 17. sürgeti a zabhátrálékot. (Ld. *Oklevéltár*.)

⁴⁾ *Bethlen* F. V. 11. l. — A *Trausch*-féle krónika szerint április 3-án.

tárogatók és sípok zengésével harsogtatták a közörömöt, a fejedelemség visszaállítását.¹⁾

Prágába némelyek szerint²⁾ ekkor küldötték fel Zalánkeményi Kakas Istvánt, egy vagyonos és eszes kolozsári polgárt, a Báthoryak, főkép az egykori fejedelemné, Mária Krisztierna főhercegnő kedvelt hívét, kérvén a császárkirályt levélben is, hogy ne vegye rossz néven a Báthory Zsigmond fejedelemmé választatását, mert arra a török és lengyel fenyegetések miatt kényszerülve voltak.

Rudolf (Básta) jelentései által az erdélyiek ellen bosszúra ingereltetvén) többé szóba sem állt az erdélyi (még a m. é. nov. országgyűlésből felküldött és az újabb) követekkel, hanem tüstént kipurancsolta őket Prágából³⁾ s előkészületeket tett Erdély visszafoglalására.

Most tűnt fel újra még egyszer és utoljára a Mihály vajda szerencse csillaga, mert őt szemelték ki Bástával együtt a bosszúeszközéül. A császárkirály újra kegyelmébe fogadta, kitüntetésekkel halmozta el s ellátta hadi költséggel, s meghagyta neki, hogy Bástával együtt foglalják vissza Erdélyt.

Mihály vajda a császárkirálytól nyert, várva-várt megbízás után mindjárt sietett vissza Magyarországra, hogy hadakat toborzzon. Istvánffi szerint mintegy 100,000 frtot kapott hadszerzésre; de alig lehetett annyi, mert alig két havi (jun—jul.) zsold-fizetés után fogyatékán van a pénze s aug. 4-én már újra pénzt kér a császártól.⁴⁾

Bécsből április 29-én indult vissza s gyorsan Kassán termett. A császárkirály Prágából és Mátyás főherceg Bécsből tudósítást és parancsot küldött Gonzagának a felsőmagyarországi (kassai) kapitánynak, hogy a vajdát tisztelettel fogadja, vele mindent közöljön és hogy békítse ki Bástával, mert együtt kell Erdély ellen működniök.

Gonzaga pedig, hogy jóindulatának és engedelmes hűségének tanújelét adja, a vajda Pozsonyból érkezését jelentő levelére (1601. máj. 5-én) futárt küld elibe, arról értesítvén levelében, hogy vigyázzon magára, mert úgy hallotta, hogy a 13, lengyel zálogban lévő szepesi városban valami

¹⁾ Bethlen Farkas historiája 1789. kiadás V. k. 11. l.

²⁾ Istvánffi, Trausch és Bethlen szerint. A rendek kísérő levele azonban febr. 11-én kelt. (Ld. Hurmuzaki IV. 1. 244.

³⁾ Istvánffi hist. (465) s utána Bethlen F. (V. 13.) „Caesar defectione Transylvanorum a se commotus, legatos eorum, cum ignominia urbe extemplo excedere jussit.

⁴⁾ A goroszlai harc után 1601. aug. 4. (Hurmuzaki IV. 1. 265.)

merényletet terveznek ellene. Huszárokat is készül küldeni elibe, ha még lesz ideje arra, némely szolgálai által harmad-, negyed-napra jelzett megérkezéséig.¹⁾

Miután Mihály vajda május 11-én szerencsésen Kassára érkezett, Gonzagának első dolga volt, hogy a császár parancsa értelmében a vajdát és Bástát kibékítse. Istvánffi szerint magához hívatta mindkettőjüket lakomára és ott ünnepiesen felszólította őket a király nevében a kibékülésre. A királyi parancs elnémitotta a régi gyűlölet szavát s a két ellenfél kezet nyújtott egymásnak. De a kéz kézben, udvarias szó az ajkon még nem jelentette azt, hogy a heves gyűlölet szívükben is elhamvadott; azt nem írhatta ki semmiféle királyi parancs. A kibékülés csak látszólagos volt, a mint nemsokára nyilvánvalóvá lett.

Mihály vajda Kassáról zsoldot kiáltatott, hadakat toborzott és pedig jókora hópénz mellett, mert Erdélybe is sok szegény legény ment, hallván a jó fizetést. Tokajjal szemben a Tiszán túl *Rakamaznál* ütötte fel táborát s mindenek előtt oda gyűjtötte Kassa és Várad vidékén hagyott régi katonáit. Oda jött hozzá jól felfegyverzett kozákcsofarral egy előkelő lengyel pártos, Stadnicki is, a ki a kancellárral régóta viszályban élt. Járatta követeit Oláhországba is, hogy legyenek készen; s lázadást szított a lengyelek által Havasalföldébe behelyezett Simon vajda ellen, melyben a szerencse a fellázadtaknak kedvezett; úgy, hogy Simon a vajdaságból kiűzetvén, a havaseli vajdaság készen várta Mihály vajdát.

Bástához július 12-én csatlakozott a vajda serege Szathmár mellett a *majtényi mezőn* felállított táborban, melyet Básta sánczczal és szekerekkel véttetett körül. Ide gyűjtötte Básta a zsoldjába fogadott hajdúkat, elámítván őket, hogy nem Erdély ellen készülnek, hanem csak Mihály vajdát akarják bekísérni Havasalföldébe. A tiszántúli vármegyék nemességét is táborba szólította; de ezek kijelentették, hogy saját véreik, az erdélyiek ellen nem harcolnak.²⁾ Oda érkezett Pezz János három „compánia” némettel, *Rottol* szendrői kapitány (jul. 27.) mintegy 2500 magyar hajdúval; s jul. legvégén 2000 sziléziai lovas (Schlesische Reuter,

¹⁾ *Gonzaga* Ferd. Mihály vajdának, Kassa. 1601. május 5. (*Hurmuzaki* IV. 1. 251.)

²⁾ *Bethlen Farkas*. V. k. 15. l.

„Schlesinger“), a kik jul. 10-én érkeztek Kassára. Az egész sereg létszáma most már mintegy 22,000 emberre rúgott.¹⁾

Básta erősen bízott a győzelemben, mert a seregben nagy harczy kedvet látott. Mihály vajda csak attól tartott, hogy háza népének baja történik, ha ő Erdélyre támad. Zsigmondtól azért ravasz cselfogással ki akarta csalni fiát és feleségét. Azt üzenté volna neki: adja ki az övéit, őt pedig engedje be Havasalföldre s örökre jó barátja lesz neki s Erdélynek. Ha tette is a vajda emez ajánlatot, Zsigmond jobban ismerte már, hogysem hihetett volna neki.

Mihály vajda és Básta készülődése hírére Zsigmond is kiadta a táborba a rendeletet. *Szamosfalva*, Kolozsvár tőszomszédságában, tüzetett ki a hadak gyülekezésére táborhelyül. Pünkösöd másodnapjára (jun. 3-ára) pedig országgyűlést hirdetett Kolozsvárra s aztán követeket küldött Ibrahim nagyvezérhez, a ki Belgrádnál állott táborban nagy török sereg élén és a budai, meg temesvári basákhoz s Jeremiás moldvai vajdához segítségért. Irogatott a felső-magyarországi nemeseknek is, a kikkel összeköttetésben állott, úgy hogy a viszonyokat jól ismerő Rottal szendrői kapitány attól tartott, nehogy saját magyar katonáik által veressenek meg.²⁾

Mielőtt a hadi koczka végleg elvettetett volna, Báthory Zsigmond a békés kiegyenlítésre is tett kísérletet. Gyulaffi Lestárt kétszer egymásután követségbe küldötte Szathmárra Bástához. Fájdalommal értesült — üzenté az első követség alkalmából — hogy a császár neheztel reá, a mit a keresztyénségnek tett annyi szolgálat után legkevesbbé sem várt volna. Nem azért jött ő hazájába vissza, hogy a császár ellen vétsen, hanem hogy hazáját az ellenségtől oltalmazza. Nem is jött erőszakkal, hanem meghívásra, „mint nemzetségéből való és vér szerint való successora az országnak.“ Nyilvánvaló isten és az emberek előtt, hogy a császár miként viselt gondot Erdélyre. Tudva van az is, hogy régebben Ferdinánd király sem tudta megoltalmazni a kezébe adott Erdélyt, úgy hogy mikoron az ország „látta volna, hogy nem elég az megoltalmazására, hanem inkább nagy romlására volt ez országnak, mert Lippát, Temesvárat

¹⁾ Pezz Bertalan Rudolfnak Bécs, 1601. jul. 14. — *Básta* Mátyás főhgnék Majtény, 1601. jul. 30. (*Hurmuzaki* IV. 1. 260—263.).

²⁾ *Rottal* Mátyás főherczegnek Szendrő, 1601. jun. 15. (*Ld. Oklevéltár.*)

más várakkal együtt elvesztették ez országtúl: ez szegény nemzetnek az törökhöz kellett magát oltalmúl hajtani“. Nyugodjék bele azért a császár most is az ő fejedelemségébe, fogadja el az ő szolgálatát, hadd maradjon békességben az ország; valamikor a szükség kívánja, ő kész lesz mindenkoron szolgálni a keresztyénségnek. Soh'sem igyekezett ő a keresztyén vér ontására; „de ha nem lehet egyéb benne, halálával is meg igyekezik oltalmazni nemzetét és országát; jobb, hogy keresztyénnél maradjon, hogy nem mint török kezébe akadjon“.¹)

Básta Gyulaffit tisztességesen fogadta; Zsigmond üzeneteire pedig azt válaszolta, hogy ő sem kívánja a keresztyén vér ontását s ha előbb értesült volna Zsigmond békés hajlamairól, ő maga lett volna közbenjáró, s „ez dologban törekedő az császárnál“. De mert annyi sok dologgal megbántotta a császárt, elhiggye, hogy könnyen el nem múlhatik ez dolog. Mert „*az császár nem olyan, mint egy privatus aliquis, hogy mikor vétnek ellene — mint egy hitván ember között való bosszútétel — egy lakodalommal és borítallal megbékéltethetik őket. Országok veszedelmével expiáltatik az fejedelmek megbántása.*“ Rodolphus császárnak tulajdoníttatik az prioratusság (elsőség) minden fejedelmek között, ezokáért tisztességben kellene tractálni Rodolphust Sigismundus, mert ez nem kicsin dolog“. Látja — úgymond végül — hogy Zsigmond a Csáky tanácsán jár, de nem használ vele magának, mert azok az emberek egynehányan olyanok, hogy a fejedelmeket össze szokták vesztetni, de aztán nem tudják összebékéltetni. „Jobb volna, ha azoknak szavokat nem fogadná.“²)

Gyulaffi ezzel a semmi békés biztatást nem nyújtó válaszszal tért vissza fejedelméhez, a ki akkor junius havában s még juliusban is nagy betegségben feküdt Kolozsvárt („angina volt az torkában, ez mellett nagy febris“ t. i. láza volt).

A fejedelem Gyulaffit még egyszer visszaküldte Bástához, protestálván isten és a világ előtt, hogy ő nem oka a bekövetkezendő veszedelemnek, mert ő nem igyekezett soha veszedelmére a keresztyéneknek, hanem inkább javára.

¹) Szamosközy: Tört. Maradv. IV. k. 132. l. és utána Bethlen F. V. k. 16. l.

²) Szamosközy id. m. IV. k. 133. l. Erd. O.-gy. Eml. V. 88.

De mert látja, hogy Básta minden áron „elközelget“, ő neki is készen kell lennie.

Básta azt felelte, hogy ő ebben a dologban szolgál, a katonának parancsolnak s az engedelmeskedni tartozik, „azért kényszerítették őt ez dologban elébb menni“. — Azt a „gnomá“-t is üzenté Básta Zsigmondnak, hogy „az uraságért az paraszt ember ruháját is levetné és érte adná, Zsigmond pedig az mely uraság rajta volna is, le akarná rúla vetni és másnak adni“. Ez nyilván a császár hűségétől való elpártolásra s valószínűleg Erdélynek a Báthory András számára 1599-ben történt átadására czélozott. — De ha már ez is homályos értelmű volt, még kevésbé értette Zsigmond Bástának azt a példabeszédes üzenetét, hogy: „az vesszőt meghajtsa, de el ne törje.“¹⁾

A vesszőt nem ő — a császáriak törték el. Azok akarták minden áron a háborút. Báthory Zsigmond a Gyulaffi második követtségéből beláthatta, hogy békére semmi kilátás. Készült tehát ő is a harcra. A töröknél újra megsürgette a segélyadást és nem hiában. A basák parancsot kaptak, hogy segélyére siessenek. Hiába volt az udvar részéről minden törekvés, hogy a törököt (a kivel éppen békealkudozások voltak folyamatban) semlegességre bírják: a török segélycsapatok elindultak. Az Eszék melletti táborból 6000 török küldetett Erdély felé.

De a mit a bécsi kormány szép szerével nem tudott kivinni: *kívütte Mihály vajda csalással. Levelet hamisított* Zsigmond nevében a basákhoz, hogy köszöni szívességekét, de elég erős egy magában is megküzdeni az ellenséggel, tartsák fenn tehát máskorra segélyüket s készségükért fogadják szívesen a küldött csekély ajándékot. A basák a levélre visszahívták hadaikat. A család ugyan kiderült; de későn: a csatára mindössze mintegy 300 (3000?) tatár érkezhetett, a kik jul. közepén már Szerencs és Kálló vidékén raboltak s hajtották el a szegénység marháját²⁾ s talán némi csekély török had³⁾.

Zsigmond jun. 27-én 43 újonnan készített, különféle

¹⁾ Szamosközy: IV. k. 134. l. — Gyulaffi Lestár följegyzései 121.

²⁾ Kassai tudósítás julius közepéről és Petritievyt Horváth Ferencz és István magyar tudósítása Melieth Pálnak Sz. Somlyóról, 1601. jul. 21., hogy meneküljön Csengerről a közelgő tatárok elől. (Hurmuzaki IV. 1. 259. 261.)

³⁾ Mihály vajda aug. 4-iki jelentésében tatár és török hadakkal vegyesnek írja az erdélyi sereget. Bethlen F. mindössze 300 tatárt említ. (V. k. 20. l.).

színű és címerű, arannyal-ezüsttel be futtatott hegyű szép hadi zászlót vitetett ki a szamosfalvi táborba, a mely csak úgy ragyogott a sok pompás hadi felszereléstől, a fényes öltözetektől. A zászlók nagyobb része a Báthoryak három éket ábrázoló címerét mutatta különféle színű és alakú lobogókon. Külön zászlaja volt a két fővezérnek, nevök kezdő betűivel; a vármegyéknek, székely székeknek, városoknak és egyes főurak zászlóaljainak. Külön zászlók alatt harczoltak a Jeremiás moldovai vajda által küldött és a török-tatár segélyhadak.¹⁾

A fejedelem a sereg vezérletét *Csáky* Istvánra és *Székely* Mózesre bízta; „Igy két generálist választá hadában, mely egyik oka lón az veszedelemnek“. Az igazi fővezér *Borbély* György lett volna, ez a kitűnő hadi taktikus (még a Báthory István iskolájából), a kit szintén magával vitt a fejedelem, hanem gyötrelmes betegsége (köszvény) miatt, az útból visszatérni kényszerült.

Nagy bizodalommal a győzelem iránt indúlt meg a sereg Szamosfalváról a Szilágyság felé, Erdély határán kívánván megütközni. Székely Mózes állítólag azt mondta volna (mint a nikápolyi csatára menő elbizakodott franczai vitézek 1396-ban), hogy ha az ég leszakadna is, azt is fentartanak a lovasság sűrű kopjaszálai.²⁾ Szilágy-Somlyónál állapottak meg, Bástáékat a megerősített majtényi tábor sánczai megett megtámadni nem akarván. Majd, hogy a várva-várt török segítséggel könnyebben egyesülhessenek, Tasnádig mentek előre.

Ámde ennek az a hátránya volt, hogy ez által szabadon hagyták az Erdélybe vezető utat, a mit Bástáék fel akarván használni, megindúltak Erdély felé. Seregük létszáma mintegy 22,000 volt; az erdélyieké 20,000-nél többre nem rúgott.³⁾

¹⁾ Az erdélyi zászlók egy része (Mibály vajda aug. 4. jelentése szerint 62) a goroszlai mezőn zsákmányul esett, s Prágába küldetett; rajzai fenmaradtak a drezdai kir. könyvtár egyik codexében; abból lefestve ki vannak adva a Turul 1893. évf. 1. f. és a Tört. Életrajzok 1893. évf. mellékleteként. Innen ismerjük őket.

²⁾ *Krausz* György: Tractatus rerum Transylvanicarum 170. l.

³⁾ „*Aus Caschau* vom 10. Julii ao. 1601. Gestern ist ein Curier vom Michael waida zum herrn Veldtobristen alhero kumben, der bericht, dasz sich der Sigismundus Báthory mit seinem Volkh in 20 m. starckh, berait über das gebürg begeben, und bey Somlio geleegert habe.“

„*Aus Wien* von 16. Julii: Der Michael waida und herr Georgio Basta sollen den 12 dis auch im 20 m. starckh zusamb stossen und mitt gewalt auf

Zsigmond Tasnádról, miután a török segílyt hiába várta s Bástaék megindulásáról hírt vett, visszahúzódott Szilágy-Somlyó felé. Ennek szomszédságában *Nagy-Goroszlónál* találkoztak aug. 2-án.

Másnap, aug. 3-án volt az ütközet. Básta kora reggel csatarendbe állította seregét, három hadtestre osztva azt. A csatasorok (Istvánffi és Bethlen előadása szerint) így következtek: sziléziai és vallon lovas 3000; ugyanannyi magyar kopjás; támogatásukra Székely Mihály szathmári kapitány német lovas puskás csapata. Azután Pezz János 3000 főnyi gyalog katonája; utánok vallon gyalogság s hat kerekese mezei ágyú. *Ez volt a Básta serege.* Ettől elkülönítve állott a Mihály vajdáé, melyet némi csekély távolság választott el amattól. *Mihály vajda serege* legnagyobb részt újonnan toborzottakból, régi maradék kozákjaiból, némi oláhságból, bolgárokból s ráczókból állott. Őt követte Rákoczy Lajos magyar gyalogsággal. *A tartalékot Rottal csapata képezte.* Ez Szendrő és Füle vidékén s az Ipoly mentén toborzott zsoldosokból állott, 1000 huszárból s 1500 hajdúból. Ezekhez volt rendelve még 600 puskás lovas, mentéjük színétől u. n. veres-, kék- és fekete-rokkosok, az abaújmármegyei gönczi, szépsi és kassai őrségből.

Az erdélyiek táborában Zsigmond a sereget a két főparancsnok szerint Csáky István és Székely Mózes csapatára osztotta. Nagy akadály volt ez az egységes működésre, mert egyik sem volt alárendelve a másiknak s egyik sem akart vezértársának engedni. Csáky (Bethlen szerint) azt hánytorgatta volna, hogy ő előkelő s ősrégi nemzetség sarjadéka, a hót vezér egyikének Szabolcsnak Csák nevű fiától származik s a haza körül bokrosabb érdemei vannak Székelynél. A vitéz huszár kapitány Székely Mózes ezzel szemben hadi érdemeire és tapasztalataira hivatkozott s nemességére nézve is büszkén mondhatta, hogy őt sem a golya költötte. A vezérek illetén versengése megbénította a sereg harczképességét; míg az ellen-

7-bürgen zuziehen, denen werden auch die 2000 schlesischen Pfort, so den 10 disz zu Cascha ankumben, nachvolgen.“ (*Hurmuzaki* IV. 1. 260. 261.)

Istvánffi tört. szerint (465. l.) az erdélyi sereg 35,000 lett volna, a császári meg csak 18,000. Az előcsatározásnál elfogott erdélyiek seregük létszámát mindössze 12,000-re vallották.

ség egységes vezérlet alatt harczolt, mert köztük Básta volt a főparancsnok a Mihály vajda serege felett is.

Zsigmond a goroszlai völgyben felállított serege erősítésül jó eleve megszállott egy közeli halmot, melyet Székely Mózes ágyúkkal rakott meg. Bástának is első dolga volt egy ezzel szemben lévő dombot megszállani, mely ama felett még azt az előnyt is nyújtotta, hogy magas tölgyek védték a sereget az ellenséges ágyúk lövéseitől. Erről a két halomról indult meg a harez kölcsönös ágyúzással, a mi szakadatlanul folyt késő délutánig.

Básta, Mihály vajdával egyetértve, ezen a napon tartózkodni akart a döntő ütközetből, hogy a nehéz útban elfáradt seregük jól kipihenje magát. De nem úgy történt. Básta délután a melegtől eltikkadva, a domb oldalán két sátort vonat fel s lováról leszállva egyik alatt a zöld fűre heveredik. Báthory Zsigmond, a mint látja, hogy Bástáék sátrakat vonnak fel, azt híven, hogy arra a napra be akarják szüntetni a harczot, szintén nyugalomra gondol. Az idő már estére hajlott, öt óra volt s a sereg egész nap teljes fegyverzetben állván s a rekkenő hőségben ki lévén merülve, kapott az alkalmon, hogy seregét megpihentesse. Zsigmond tehát kiadta a parancsot, hogy a csatarendet elhagyván, a táborba szálljanak; sőt még az ágyúkat is kezdték a dombról levonatni. (?)

A mint Mihály vajda észreveszi, hogy az erdélyiek csatarendjüket felbontották, hogy fegyvereiket lerakták, lovaikat lekantározták s ágyúik egy részét a dombról már levonták (?) s ők maguk a táborban az egész napi koplálás után lakmározáshoz láttak: tüstént jelenti Bástának, hogy most volna jó alkalom a támadásra, mikor amazok nem is sejtik. Básta helyesli a tervet, hirtelen lóra ül, a vajdát a jobb szárnyra, Rottalt a középre rendeli, ő maga a bal szárny vezényletét veszi át. A készüllet egy pillanat műve volt, a másik pillanatban mint sebes áradat pokoli lármával rohantak az erdélyiekre. Zsigmond seregében e hirtelen fordulat nagy meglepetést és zavart idézett elő. Lázás sietőséggel fegyverkeztek, nyergeltek, kantároztak; de — sajnos — nem volt annyi idejük, hogy teljesen felkészüljenek és csatarendbe sorakozzanak. Székely Mózes a mily gyorsan csak lehetett, a gyalogság egy részének élére állván a puskásokkal s ágyúkkal rögtön az elhagyott domb megszállására

sietett s azt Básta támadó katonái ellen elszántan sokáig védelmezte, sokakat megölvén közülök s bőven áldozván vért életet önmagok is. A lovasság az alatt összeszedelőzködött s a völgy felől támadt az ellenségre. Básta ezekkel legkitűnőbb 600 vadászát állítja szembe (u. n. muskátérosokat) és sortűzzel, valóságos golyózáporral fogadja őket. A lovak és lovasok közül sokan elesvén, a huszárok zavarba jöttek.

Basta mint kitűnő hadi taktikus jól tudta, hogy a domb elfoglalásán fordul meg a csata sorsa: azért serege legjavát az ellen rohamra rendeli s maga áll a támadók élére. A támadók most már ágyúikat is mind oda irányítják és rohantukban sűrű puskatűzzel támadják az erdélyieket. Ezek sem engednek, szintűgy ágyú- s puskalövésekkel felelnek. Magának Bástának is golyó fúrja át páncélját, szerencséjére vállán, úgy hogy sebet nem ejtett. A roham azonban nem sikerült: az erdélyiek leverték a dombról az ellenséget. De Basta nem tágitott: új rohamra vezeti szóval és jó példával lelkesített csapatait s elkeseredetten indul meg a harc újra, meg újra, úgy hogy sok áldozatot követelt mind a császáriak, mind az erdélyiek részéről. A támadókat mindig újabb és újabb csapatok támogatják; az erdélyieknek ellenben hátrányára szolgált, hogy a kopjás hadak, kik a sereg javát és főerejét képezték, a terrain alkalmatlan volta miatt, árkok és bozótok között, kopjaikat nem használhatták. Az erdélyiek hősi elszántsággal, halálmegvetéssel harcoltak; de a halmot végső önfeláldozással sem tarthatták meg: hosszú küzdelem után leszorítottak onnan. Székely Mózes még egy elkeseredett kísérletet tett a magaslat visszafoglalására s újabb csapatok élén most már ő intézett rohamot a császáriak ellen. De Rákoczy Lajos vitéz hajdú, Pezz zászlóalja s a Basta által segítségül küldött puskás lovasság ellenállásán megtörött az erdélyiek bátor támadása. Visszaverettek s ágyúik is az ellenség kezébe kerültek.

Ezzel a győzelem ki volt ragadva kezükből. A mint az ágyúk az ellenség kezébe kerültek: azokat az erdélyi seregnek a völgyben még rendben álló része ellen fordították s a völgyet uraló helyzetükből most már nem volt nehéz összezavarni minden még meglévő csatarendet. *Petki István* lovaskapitányt, ki a csatában „emberül forgódott,”

ágyúgolyó teríté le; *Tárkányi* István lovas kapitány három lándzsaszúrástól esik el; Horváth György „száz lovag kapitánya“, (a kit „felette igen dícsértek, hogy jól forgódott, hogy ha csak 200 olyan módon forgódott volna is, jobban lőtt volna az dolog“) halálos sebet kapva menekült a harcmezőről és azután halt meg¹⁾. Csomortáni Tamás a székely csapatok parancsnoka „sebben szaladott el s Egregyen halt meg az úton“. Elestek többen is a csapatparancsnokok közül, így Szerdahelyi Albert s mások.

Utoljára is az erdélyiek futásban kerestek menekülést, üzetve a vajda s Rottal csapatai által, mindaddig, míg az éj el nem fedte sötét leplével a menekülők nyomát. Zsigmondnak is hajszálon függött az élete. Ott forgolódott mindvégig, hol a csata legrémesebben zúgott; nem egy golyó sivitott el feje felett, bajtársai szétfecscsenő vére festette arczát, szétlőtt tagok roncsolt foszlányai keverték ruháját. Kitartott véges-végig, mintha vérével akarta volna lemosni könnyelmű vétkeit., melyek hazáját e végzetes veszélybe sodorták. Csak a mikor látta, hogy veszve minden, menekült, gyors lovára s az utakat jól ismerő néhány vitézére bízva életét. (Hogy Sebes Pál üldözés közben utólérte volna s Zsigmondot csak bajvívó ügyessége mentette volna meg, alighanem mese lesz.²⁾

A balsorsú fejedelem Deésen pihente ki a vesztett csata testi lelki fáradoalmait. Ott főbbjeivel (Székely Mózes-sel, Csáky Istvánnal, Gyulaffy Lászlóval) tanácskozáván, arra a megállapodásra jutottak, hogy, mert Kolozsvárt úgy sem tarthatnák fenn sokáig magokat, tehát Zsigmond Csákyval Moldvába megy Jeremiás vajdához, hogy tőle s a szultántól segítséget sürgessen, Székely Mózes pedig az összeszedhető sereggel Erdély alsó részeibe vonúl s azt védelmezendi addig, míg Moldvából s a töröktől segítséget kapván, egyesült erővel láthatnak ismét az ország visszafoglalásához.³⁾

¹⁾ *Simigianus* 251. l. *Krausz* Gy. Tract. rerum Trans. 170. l. *Bethlen* F. 282. l.

²⁾ Az idézett helyek *Szamosközyből* vannak véve, IV. k. 133. — A csata leírását röviden adja az egykorú *Somogyi* (Simigianus) Ambrus: részletesebben *Istvánffy* id. m. 466. l. — S ez egykorú írók munkája alapján a későbbi *Bethlen* Farkas Hist. V. k. 23. stb. ll.

³⁾ *Album Oltaradinum* (Deutsche Fundgruben z. G. Siebenbürgens. Neue Folge, kiad. Trauschenfels 35. l.)

Az erdélyi urak egy része Görgénybe menekült. Onnan tudakozódnak (Sennyei Ponrácz, Alárdi Ferencz, Bodoni István, Mindszenthí Benedek és Bogáthi Menyhért) aug. 22-én Besztercze városától, hogy mi hírt hallanak (Báthory Zsigmond felől) Moldovából s mit tudnak Kolozsvár s a többi sz. kir. város magatartásáról, meghódoltak-é, vagy nem s általában a német had felől.¹⁾

Básta és Mihály vajda az ütközet után két napig még Goroszlónál táborozott. A véres harc, a drága áron szerzett győzelem után volt mit gyógyítgatni, temetni s a fáradt harczosoknak jól esett a megpihenés. Bosszúszomjuk is talált táplálékot az elfogottak vérében. Básta *Stépán* Istvánt lábánál fogva akasztatta fel; *Rácz* Istvánt és *Vajda* Miklóst, két karánsébesi ifjút, kik előbb Mária Krisztierna főhercegnő (Báthory Zsigmond elvált neje) szolgálai voltak, nem tudni mi okból, kivégeztette. Hasonló sors ért többeket is a foglyok közül. Azután feljárták a csatatért, összeszedték az ágyúkat, zászlókat s más hadi szereket. Mihály vajda a csatát követő nap jelentést írt a győzelemről a császárnak, melyben örömmel értesíti, hogy az erdélyieket megverték, összes ágyúik kezökbe kerültek s a zászlókat (62 darabot) diadalmi jelül küldik fel — és végül pénzt kér zsoldosai fizetésére, mert többet fogadván, mint a császár neki parancsolta, pénze fogyatékán van.²⁾

A zászlók felküldése felett viszály tört ki Básta és Mihály vajda között. A vajda az ő csapatai kezébe került zászlókat maga akarta felküldeni; Básta azonban mint főparancsnok magának követelte ezt a jogot. Végre egy főtisztre *Capriolo* Tamásra, Básta rokonára bízták a zászlók Prágába felvitelét és az ütközetről élőszóval való jelentéstételt. A díszes hadi zászlók nagy feltűnést keltettek Prágában. A szász választófejedelem egyik épen ott időző mérnökkari tisztje (Puchner György) le is festette azokat fejedelme számára, a mely a drezdai kir. könyvtárban mai napig is fenmaradván, érdekesen mutatja azt a nagy színpompát és változatosságot (minden századnak más-színű zászlaja lévén), a mit az erdélyiek a hadi jelvényekkel kifej-

¹⁾ Az említettek magyar levele kiadva az Oklevéltárban.

²⁾ Mihály vajda jelentése a goroszlai táborból 1601. aug. 4. (*Hurmuzaki* IV. 1. 265.)

tettek.¹⁾ Ágyút is jókora számmal foglaltak, mintegy 43—50-et, a miket aztán (előbb Somlyóra? aztán) Szathmárra küldött Básta. A kölesönös veszteségről biztos tudósítás nem maradt ránk. Istvánfi állítása az erdélyiek 10,000 főnyi veszteségéről, a császáriak 160 halottjával és néhány sebesültjével szemben, nevetséges mendemondánál nem egyéb. Közelebb járhat az igazsághoz az egykorú, erdélyi történetíró Somogyi Ambrus, a kinek története szerint mindkét részről 2000—2000 esett el.

A goroszlai harczezal eldőlt Erdély sorsa. Oda jutott ismét, a hol a szeben-sellenberki csata után állott 1599 őszén. Azzal a különbséggel, hogy akkor *egy*, most *két* zsarnoka volt, a kik egyaránt bosszúért lihegték a szerencsétlen ország ellen. Mihály vajda egész nyíltan írja a császárnak a goroszlai harc után, hogy „a mi az erdélyi Zsigmondot illeti, vele ép oly röviden fogok elbánni, mint unokatestvérével“ (t. i. a székelyek által megöletett Báthory Andrással elbánt volt²⁾). Básta is vágyott megtorolni Erdélyből való csúfos eltávolítását.

¹⁾ A drezdai codexben lefestett eme zászlókat színnyomatban közli a *Turul* 1891. évf. 1. füzetében, a hol *Mika* Sándor ismerteti őket „Erdélyi hadi zászlók 1601-ből“ cz. a. — A II. füzetben *Thaly* K. reflectál rá. — A codexben 110 zászló van lefestve, mint a mely Goroszlónál esett hadi zsákmányul (?) Ha ez igaz, úgy a Mihály vajda levelében említett 62 csak az ő részéről felküldöttet jelentené, a többit (48-at) Básta csapata foglalta és küldötte volna fel; a miben azonban én kételkedem, mert Mihály vajda aug. 4. jelentésében a leghatározottabb formában 62 zászlót említ . . . „*vexilla pro evidentiori documento nro 62 hisce Maicstati Vestrae Sac. humiliter transmisimus*“. (*Hurmuzaki* IV. 1. 265.) A többi, főkép a török zászlók más csatából kerülhettek Prágába s a Puchner collectiojába, a kinek tényleg még más ilyen zászlós könyve is maradt fenn a drezdai könyvtárban. — *Istvánfi* s utána *Bethlen* 130 zászlót említ, gróf *Illésházy* Följegyzéseiben 120 zászlót; *Szamosközy* 72-öt. (153. 1.)

²⁾ „*Quod ad Sigismundum Transylvanum attinet, cum ipso non aliter, quam cum consanguineo suo brevi actum iri existimo.*“ (*Hurmuzaki* IV. 1. 265.)

XVIII.

Básta és Mihály vajda előnyomulása Erdélybe. — Kolozsvár meghódolása. — Mihály vajda és Básta hadai dülése, rablása az országban. — Básta féltékenysége és gyűlölete felébred a vajda ellen. — Mihály vajda gyanús magaviselete. — Torda, Enyed, Fejérvár feldúlata. — Básta Mihály vajdát orozva megöleti. — Zúrszó.

Básta és Mihály vajda a goroszlai mezőn töltött két napi pihenés után — értesülvén, hogy Báthory Zsigmond feladva a további ellenállás reményét, Moldovába menekült — megindították seregüket Erdélybe s aug. közepe előtt már Kolozsvár alatt állottak.¹⁾

Kolozsvár városa, midőn a győztes hadak Erdély határát átlépték, tüstént követeket küldött Básta elibe és felajánlván hűségüket a császár szolgálatára s városukat császári őrség befogadására, kegyelemért esdekeltek.

Básta örömmel fogadta a meghódolást, de midőn (aug. 13.) Kolozsvár alá érkezett, 30,000 forint hadi sarcot vetett ki a városra, melyből az 20,000 forintot rögtön kifizetett, a többit okt. folyamán.²⁾ Székely Mihálynak is küldöttek a kolozsváriak 2000 forint ajándékot (a mely azonban a Básta kezénél maradt); a többi csapatparancsnokoknak is kisebb-nagyobb összeget s ajándékot, a katonaságnak pedig élelmezést. Úgy, hogy Kolozsvár sarcza és a „gazdálkodás” költsége összesen mintegy 100,000 forintjába került a városnak. Ennek fejében aztán Bástatól (aug. 15-én) védelevelet kaptak,³⁾ melyben ő jogaik és szabadalmaik, életük

¹⁾ Básta aug. 13-án már Kolozsvár kézhez vételéről tudósítja Mátyás főhget. (*Harmuzaki* IV. 1. 266.)

²⁾ Básta 1601. aug. 22-én a tordai táborban kelt rendeletével 200 tallért fizettet ki Kolozsvár sarczából zenészeinek. — Az (olasz) zenészek nyugtatványa aug. 24-éről. — Básta rendelete okt. 21-éről a hadi sarcz hátraléka (9700 firt) kifizetéséről. — Batistoni J. M. (olasz) nyugtatványa 3600 forintról okt. 25. (Ld. *Oklevéltár*.)

³⁾ Básta védelem-levele Kolozsvárnak. Kolozsvárt 1601. aug. 15. (Ld. *Oklevéltár*.)

és vagyonuk biztonságát és oltalmát igéri minden rendezavaró ellen. De a város mégsem kerülhette el, hogy Básta és Mihály vajda rakoncátlan hadai legalább a külvárost ki ne rabolják s a vidékről a városba menekülő nemességet ki ne foszszák s ne öldössék.

Főkép Mihály vajda volt nagyon bosszús Kolozsvárra, a miért a miriszlai harcz után egyik hírhedt és kedves martalócz kapitányát „Bába Novákot s egy oláh pópát (a kiket árúláson értek) Kolozsváron elevenen megsütötték volt az piaczon Básta és Csáky István az több magyarokkal együtt és az város kívül felnyáassoltatták volt az útfélen, melyen az *Felekről* alájünnek az *szabóbástya* ellenébe“. Mihály vajda most Kolozsvárra érve kegyelete adóját lerovandó Bába Novák iránt: „az nyáassolás (karóba húzás) helyére egy öreg (t. i. nagy) zászlót tétet, úgy mint az ű fű és jó vitéz szolgáljának tisztessígre.“

Ennek éle nem egyedül a kolozsváriak, de Básta ellen is irányult s nem csoda, hogy „ez Mihály cselekedeti nem kedve szerint volt Bástának; azért ezzel is offendálta meg Bástát“. ¹⁾

Mihály vajda elérkezettnek látta egyebekben is a visszatorlás idejét. A kolozsvárott megégetett pópáért bosszút állandó meghagyta katonáinak, hogy valahol egy papot találnak, irgalom nélkül vágják, ölják.

Igy aztán nem csak a kolozsvári tábor környékén folyt a rablás, fosztogatás: távoli vidékekre is száguldoztak kincs- és vérszomjas martalóczok, a kik mindenükből kifosztották a szegénységet; dúltak, raboltak, égettek kimélet nélkül; öltek, gyilkoltak irgalom nélkül. Nem volt előttök szent és sérthetetlen még az istenháza s a sírboltok sem. Bosszúvágyuk nem ismert határt, féktelenségük világi vagy erkölcsi korlátot. Miután minden elvihetőt elraboltak, a lábas jószágot elhajtották, a falvak védtelen lakosait legyilkolták, a falvakat felégették, nehogy az elmenekültek visszatérve még valamit találjanak: felperzselték a mezőn még lábon álló termést is. Így tették pusztává Erdély azon részét, a meddig istentelen kezök elért.

Ezzel kezdődött meg az u. n. „Básta-kora“, a melynél

¹⁾ Szamosközy: Tört. Mar. IV. k. 146. l.

borzasztóbbat Erdély nem ért, — legfőlebb az 1241—42-iki tatárjárás idején.

*

Básta és Mihály vajda nem sokáig versenyezett egymással a letiprott ország koldúsbotra juttatásában: másféle versengés kapott lábra köztük. A régi gyűlölet parázsa, melyet a királyi békitő parancs csak gyöngye hamuval fedett be, lánggra lobbant. A közös ellenség előtt szövetségesek, a hatalom felett osztozkodásban összeférhetlen riválisokká, halálos ellenségekké váltak. A generális és a vajda: tűz és víz. Vagy a víz oltja el a tüzet, vagy a tűz hevétől válik a víz párává, gőzzé. A kettő egymást meg nem tűri.

A visszafojtott gyűlölet még a goroszlai csatasíkon gátat tört. A győzelem dicsőségét mindkettő magának tulajdonítá, „miérthogy mindenik nagy tisztességkíváncsi ember volt“. Básta, mint főparancsnok, kérte a Mihály vajda kezébe jutott győzelmi jelvényeket, hogy ő küldje fel a többivel együtt a királynak. Mihály vajda bojárjai tanácsára maga akarta felküldeni azokat „miérthogy az ő vitézei nyerték“; s csak Básta ismételt üzeneteire gondolkozott meg és küldte át Bástához a zászlókat. „Ez dologért Básta igen kezd bosszankodni Mihálra.“¹⁾

Később, Kolozsvár alatt, a vajdát és embereit az bántotta, hogy az erdélyiek inkább Bástának járnak kedvibe, mint ő neki. Egy-egy elejtett szó gyanús dolgokat sejtetett Bástával. Rácz János, a vajda pohárnoka, Kolozsvárt a városháza előtt nyíltan panaszolkodott, hogy urát háttérbe szorítják Básta mellett s nem „gazdálkodnak“ neki kedveszerint („jóllehet szekerekkel küldték az élelmet az vajdának“), pedig rövid idő múlva *meglátják*, — úgymond — *hogy nem az lesz az ő urok, parancsolójok, a kit gondolnak*. Hallván ezt Trauzner Lukács, kolozsvári előkelő tanácsos, sietett Bástának megjelenteni.²⁾

Egyéb jelekből is azt következtette Básta, hogy a vajda ismét ura akar lenni Erdélynek. A vajda a magyar hajdúkat is magához édesgette. Básta ezt is gyanús szemmel nézte, azt hívén, hogy ez is előkészület arra, hogy a német

¹⁾ Szamosközy: Tört. Mar. IV. k. 150. l.

²⁾ U. ott 146—147. l.

sereget Erdélyből kiűzze, s őt megölesse.¹⁾ A hajdúk a német katonákkal különben is viszályban éltek, ingerelték, szidalmazták őket, „a süveget kiragadták a német fejéből és belé fúttak, és a földhöz puffantották“, s mindenféle gúnyt űztek belőlük. Értésére esett az is Bástának, hogy „a vajda az egész székelységnek levelet küldött volna, hogy mind felkeljenek és ő eleibe jöjjenek, és ő szabadságokban őket megtartja“.²⁾

Megbizonyosodott Básta Kolozsvárt arról is, hogy azok a levelek, melyeket Báthory Zsigmond a goroszlai harcz előtt nekik felküldözött, csakugyan Mihály vajdától származnak. És nemcsak a nagyvezérnek és bojárjainak írt erősen compromittáló levelek, hanem még mások is, „melyeket Mihály vajda Prágából és Bécsből küldözött Havasalföldébe és Erdélybe, és azokban arra intette az erdélyi székelyeket, hogy az ű neki való hívségbe megmaradjanak, mert hamar üdön bemegyén Erdélbe az fejelelemségre és ez levelekbe sok szidalmakat írt az németekre.“

Ezek közül a levelek közül a cyrill betűkkel oláhul írottak „magyarázatját fordította meg (magyarra) Báthory Zsigmondnál *Boér István*, egy ifjú legény, fogarasi fiú. És azután, mikor Básta bejött volt Erdélbe, tudakozódott Boér Istvántól ez dolog felől, és ez levelek felől Kolozsváratt, és Boér István mindent igazán megbeszéllett Mihály vajda felől Bástának. És ez is nagy oka volt az Mihály vajda halálának“.³⁾

Básta így már Kolozsvárt gondolkozott a Mihály vajda megöletéséről. Ezért hadait lehetőleg együtt tartotta, sőt erősítette. Zsoldjába fogadta azt a Kolozsvárt talált háromszáz magyar katonát is, „kiket az város oltalmára fogadtak volt az kolozsváriak“.⁴⁾

¹⁾ *Szamosközy* id. m. 167. „Immár vötte volt Básta eszébe, hogy Mihálynak oly tanácsa volna, hogy ugyanott Tordánál az németeket levágja és kiűzze ez országból Bástát.“

²⁾ Maros-vásárhelyi Nagy Szabó Ferencz Memoriáléja 61. l. — Básta is említi aug. 23. levelében hogy: „il Valacho al suo solito, non contento delle gratie et favori ricevuti di S. M., incomincio ad aspirare a cose nove, scrivendo occultamente a Sieuli et a Transilvani per ridurli sotto de se“, . . . (*Hurmuzaki* IV. 1. 266.)

³⁾ *Szamosközy* IV. k. 150. l. Básta maga is írja aug. 23. Mátyás főhígnak, hogy e levelek Mihály vajdától származásáról Kolozsvárt megbizonyosodott (*Hurmuzaki* IV. 1. 266.)

⁴⁾ „Miert hogy pedig immár Básta Mihály vajdának megöletésére szándékozott, ezeket is ez katonákat hozzá akarja venni és ott Kolosváratt mind összevegyűtven őket, kérdi, ha az császárnak akarnak szolgálni és ha akarnak, az egyik kezeket

Kolozsvárról csakhamar *Torda* alá, a *Keresztesmezőre* szállott a kettős sereg. Külön táborozott *Básta*, külön *Mihály vajda* serege. Az *Aranyos* partján az alatt sikon *Básta*, — attól délre a lépcsőzetes magasabb fensíkon (a most is járt római út mentében) *Mihály vajda* ütött tábort. *Torda* az első nap lángba borult. Az oláhok gyújtották fel (kétszer is egymásután) a gyűlölt várost, bosszút akarván állani, a miért a múlt ősszel az erdélyi felkelő nemességnek gyülekező helye volt. *Básta* erre ráüzent a vajdára, hogy „az várost ne égettesse, mert az császárnak ő felségének nem azért vötték meg az országot, hogy eléggések és elpusztítsák.“ *Mihály vajda* erre azt felelte tolmácsa *Raguzai János* által, hogy „az császárnak elég országa vagy, nem szűkölködik ő *Erdély nélkül*, ő (M. v.) a rajta tett bosszúságot meg akarja vindicálni.“

S hogy szavának még inkább nyomatékot adjon, mindenfelé szétbocsátotta embereit zsákmányolásra. *Enyedet*, *Fejérvárt* s a közbe eső falvakat iszonyú pusztítással, égetéssel, öldökléssel látogatták meg oláhjai, rácjai, prédaleső hajdúi, a kiket *Rácz György* vezérlete alatt a miriszlai úton a bosszúállás istenostorául arra a vidékre küldött, a hol egy évvel azelőtt megveretett. Ezek a falvakat s *Nagy-Enyedet* kirabolták, felégették, a lakosokat leöldösték. Azután *Gyula-Fejérvárt*, a fejedelmi székvárost (a honnan *Székely Mózes* *Fogarásra*, *Borbély György* *Dévára* menekült) lepte el a sáska-had, s a ki el nem menekült előlök, vágta, ölték, a várost kirabolták, a várat s fejedelmi palotát kifosztották, a palota díszítéseit, szobrait, faragványait, czimereit szétrombolták; aztán neki estek a gazdag országos *levéltárnak*, a hol az ország legbecsesebb s egyesek legfontosabb okiratai őriztettek, azokat szétszórták és darabokra vagdalták. Még ezzel sem elégedve meg, szentségtelen kézzel a fejedelmi templomban is vandál módra garázdálkodtak, a szentek képeit összetörték és vagdalták, az oltári szentséget a földre tiporták¹⁾ s végül (az élők

felemeljék, kik akarnak szolgálni. Itt az katonaság mindnyájan *mindkét kezeket felemelik* és azzal jelentik, hogy híven akarnak szolgálni. Ezen *Basta* nevetvén, hogy az szokást nem értenék és mindkét kezeket felemelnék, mond: életnek megtartásáért — úgymond — mindent mívelnek ezek. Ezeknek ez katonáknak volt hadnagyok *Nagy Albert* és *Latron János*.“ — *Szamosközy* IV. k. 143. l.

¹⁾ *Básta* *Mátyás* főherczeghez 1601. aug. 23-án a *tordai mezőről* írott levelében: . . . „e di piu pose a ferro et fuoco una gran parte di questa provincia con i suoi *Razziani*, *Vallachi* et *Moldavi*, e quel ch'è peggio, *distrussero le*

és szentek után) a holtakat sem kímélve, feltörték a templomban lévő sírboltokat, koporsókat s a fedelmek s mások porladozó hamvait feldúlták, szétszórták s a koporsóikban talált értékes tárgyakat (arany, ezüst gombokat, boglárokat, csattokat, kardokat stb.) elrabolták.

Hunyady János díszes sarkophágját sem kímélte istentelen kezük, annak domborművekkel ékesített erős kőtabláit szintén bezúzták, a dicső hős hamvait megbolygatták s a porladozó hamvak között talált ékszereket, drágaságokat elrabolták. Többek közt egy magában is nagyértékű *buzogányt* találtak a Hunyadi János koporsójában, melylyel a fosztogatók egyike (egy hajdú) később Magyarországra visszakerülvén, *Órsi* Péternek, az esztergomi kapitánynak akart kedveskedni; de ez felháborodván a gonosz tett felett, hogy Magyarország legdicsőbb hőséne nyugvó porait megrabolta, (Bethlen Farkas szerint) kezét lábát összekötve az esztergomi hajóhídról a Dunába dobatta, miután előbb a buzogányt is a Duna hullámárjába temette, azzal a mondással, hogy sem ő, sem más nem méltó ily hős buzogánya viselésére, őrizze azt az örökkévalóságig a Duna vize, melyet a hős ellenállhatatlan buzogányával az ország egyéb határaival együtt oly vitézül védelmezett.¹⁾

Ilyen rabló oláhcsapat kezébe került a hű királpárti Kornis Gáspár és Sennyei Pongrácz is, a kik Görgényből a goroszlai harc hírére szabadon bocsáttatván Básta-hoz igyekeztek. Kornist agyonütve, Sennyeit sebekkel borítva találták meg a magyar katonák s úgy vitték őket Básta-hoz. Básta követelte a gyilkosok kiadatását a vajdától. Mihály vajda sértett büszkességgel azt válaszolta, hogy figyelmezteti a generálist, hogy ő (Básta) csak szolgája, míg ő maga (Mihály vajda) barátja a császárnak s méltóságra nézve ha nem nagyobb, bizonyára kisebb sem a generálisnál, azért tőle rendeleteket el nem fogad; ha katonái valamiben vétkeznek, ő maga számol arról a császárnak.²⁾

Mindez és még sok egyéb nevelte a gyűlöletet, s még

chiessa d' Albagiulia con haver rotto et fracchessato l'imagini de Santi, et butato per terra il sanctissimo sacramento, si come possono verificare i Giesuiti, et altri religiosi che habitavano in detta citta, di che havendolo io piu volte ripreso, mi fecee ultimamente rispondere da Gio. Raguseo, suo interprete: che sua Maestà non havea altrimenti bisogno di questa provincia, havendone molte altre. (Hurmuzaki IV. 1. 266.)

¹⁾ Bethlen Farkas története V. k. 33—35. l.

²⁾ Bethlen Farkas története V. k. 36. l.

inkább megerősítette Bástat abban a hitben, hogy a vajda „*minden módon azon volna, hogy Erdélyt magának foglalja és hogy Mihálynak oly tanácsa volna, hogy ugyanott Tordánál az nemeseket levágja és őt (Bástat) kiűzze az országból.*“ Ejtettek ilyen szót is Mihály vajda emberei: „*Torda-mezején veszítettük el Erdélyt, itt is akarjuk visszaszerezni.*“

Básta belátván Mihály vajdának ismét az erdélyi uralomra törekvését, hogy a további bonyodalmaknak elejét vegye, sürgetni kezdte Mihály vajda Havasalföldébe való kimenetelét, mert neki — úgymond — útasítása van, hogy őt oda bekísérje, hogy ő aztán ott uralkodjék. Mihály vajda azonban erről hallani sem akart, azt felelte: „*sőt énnekem az császárral más tractatusom volt ez országok felől, miért-hogy ezelőtt is én bírtam és az császár is Pecz Bertalan és Székely Mihály által énnékem megadta volt ezelőtt Erdélyt, most is ugyanazon tractatushoz akarom magamat tartani.*“¹⁾

Még ez sem volt minden: veszélyesebb fondorlatok híre is szállingózott. Zsigmond Moldovában volt a nemeczi kolostorban, közel az erdélyi határhoz. Oda akarta vitetni (némelyek szerint már el is vitette) Fogarashól a vajda családját. Mihály vajda ennek hallatára emberét küldötte hozzá levéllel, kérvén, kegyelmezzon fia és felesége életének s ő Erdélyt kezébe játsza, módot és segélyt nyújt a németek kiveréséhez. A levél Básta kezébe került. Írt a vajda az egri basának *Sinánnak* is, hogy aug. 27-ére küldjön valakit Lippára, hova ő Léka Aga nevű főemberét küldendi, ki által a törököt érdeklő nagyon fontos dolgokról fog üzenni. Ez a levél is Básta kezébe került. Mindez a régebbi Ibrahim nagyvezérhez s bojárjaihoz írott levéllel egyetemben (melyeknek csakugyan a vajdától származásáról Básta Kolozsvárt magának bizonytságot szerzett) alkalmas volt arra, hogy meggyőződössé érlelje azt a hitét, hogy Mihály vajda újra régi perfid politikáját akarja folytatni, csakhogy ismét kezébe nyerhesse Erdély uralmát.

Azonban gyanú ébresztésére lehet valami sok, a mi bizonyoságnak még nem elég. Mert volna-e Básta magától pusztá gyanúra ama végzetes lépésre elszánni magát,

¹⁾ Szamosközy IV. k. 149. l.

hogy a vajdát megölesse?! Ez a kérdés tolúl önkénytelenül előnkbe. Vajjon Básta, Mihály vajdának eleitől fogva ellenőre, most még felebbvalója is, nem nyerte-é az általa is emlegetett instructióban a végső esetre teljesen szabad kezét. Annál inkább feltehető ez, mert Básta Mihály vajdának a moldvaiak által elfogott és Báthory Zsigmond által a császáriaknak felküldött áruló levelei alkalmából határozott útasítást kért, hogy mitévő legyen, ha a vajda valóban árulónak bizonyúl¹⁾. Ha csakugyan kapott ilyen útasítást: úgy értjük, hogy ennyi gyanúok alapján oly merészen határozott; úgy meg-értjük azt is, miért nem görbül hajszála sem Bástának, midőn a vajda megöletéséről, mint bevégzett tényről, tudósítja urát, császárárt. Ha nem: úgy valóban bámúlnunk kell Básta merészségét és bizodalját a császár utólagos jóvá-hagyása reményében, midőn arra határozza el magát, a mit egy félszázaddal előbb karakterben és nemzetiségét illetőleg is rokon-szabású condottieri elődje, *Castaldo*, Frater Györggyel szemben elkövetett.

Martinuzzi Frater György sorsa, Castaldo merész orgyilkossága, élénk emlékezetben élt még ebben az időben. Maga Mihály vajda ajánlja a politikai gyilkosságnak ezt az erkölcstelen, de radikális módját Báthory András bibornok-fejedelem útból eltávolítására, Erdélybe ütése előtt.²⁾ S a szebeni csata után tényleg ilyen módon, orgyilkos kezek által öleti meg a csiki havasokban a menekülő bibornok-fejedelmet. Most, hogy fordúlt a sors kereke s Mihály vajda ismét magához akarja ragadni az erdélyi uralmat, Básta a császári generális ugyanezen erkölcstelen, de gyökeres orvoslási móddal téteti el láb alól a veszélyessé vált vetélytársat, *a császári zsoldon magának hódító Mihály vajdát*.

Básta a legfőbb okúl, a miért annak végrehajtására határozta el magát, azt hozza fel (Mátyás főherczegnek 1601. aug. 23-án írott jelentésében), hogy Mihály vajda rácz, oláh és kozák hadaival elfoglalta a fővárost, Gyula-Fejérvárt, megszállta és kezéhez vette a fejedelmi palotát s el akarván válni tőle (Bástától): árúlása, önérdék hajhászása

¹⁾ Básta Mátyás főhgnék. Sacmar 1801. jun. 20. (*Hurmuzaki* IV. 1. 258.)

²⁾ A velencei követ jelentése Prágából 1599. jul. 31. (*Hurmuzaki* III. 2. 321.)

nyilvánvalóvá lett. Meg kellett tehát előzni, hogy azt végrehajthassa.¹⁾

Mindezek következtében Básta elhatározta, hogy Mihály vajdát megöleti. A véres tett végrehajtását így adják elő forrásaink:

Mihály vajda Fogarasra készült hadaival, hogy ott fogságban lévő háznépét kiszabadítsa. Bástától segédcsoportokat és néhány taraczkot kért, hogy Fogarast megostromolhassa. Básta azt üzente: nem engedheti, hogy a tábor kétfelé szakadjon, várjon, ő is vele akar menni. Básta erre eljötnék látta az időt, hogy gyilkos szándékát végrehajtsa. Szombat este volt. Hívatja magához néhány meghitt vallon (flamand) hadnagyát s „megjeleníti nekik akaratját, hogy ha élni akarunk mi mindnyájan, a kik császár hívei vagyunk, — úgymond — az oláhot meg kell ölnünk, mert minden módon reánk szándékozott, hogy elveszessen s az országot magának foglalja.“ A vallonok készségesen vállalkoznak a vajda megölésére.

„Másnap, vasárnap (aug. 19.) meghagyja, hogy az kornétát (mely kis zászló), kit mindenkor Básta előtt szoktak hordozni, valamikor látják, hogy dob és trombita nélkül lóháton felemelik, mindjárt minden vallon és német lovak hátokon legyenek, mintha mindjárt az ellenséggel szemben akarnának vinni.“ Így Básta serege nagy csendességben felkészüle, hogy ha kell, az egész sereg a vajda táborára üssön. Básta közülök 300 vallont és németet kiválaszt és Mihály vajda táborába küld a kiszemelt orgyilkos Beauri Jakab vezetése alatt.

A vallon kapitány csellel élt. Először csak kevesed magával ment a vajda sátorához, hogy kikémlelje, „hogy az vajda mit cselekszik és ha hozzáférhetnek-e az megöléséhez“. — A vajda mit sem sejtett. „Oly igen nem tudta az ő reá való tanácsot, hogy mikor Bori oda ment reggel kémelni, akkor még ágyából fel nem költ volt s így Ivántól a tolmáctól izent be Bori az vajdához, „hogy

¹⁾ . . . „fui forzato cercar d'assicurarmi della persona sua, ma egli volendosi difendere fu amazzato, havendo io dato quest'ordine a quelli, che fecero la essecutione, e poco più ch'io avesse tardato a prevenirlo, era egli in ponto per andarsene verso Albagnolia con tutti i suoi Razziani, Vallachi et Kossachi, dove havea già fatto apparecchiare il palazzo di detta città. Io non scrivo per hora molte altre particolarità per dove conoscerà di quanto utile le sarà stato la morte di costui. (*Hurmuzaki*: IV. k. 1. 266.)

hallván Fogarasra készülését, kéri, vinné el őket, a vallonokat is magával, hogy nekik is jutna valami az ország javaiból, mert most mind csak a hajdúk töltöznek minden gazdagsággal.“ A vajda örömmel vette ajánlkozásukat s tüstént küldötte Bástához Juán nevű tolmácsát.

Az alatt a többi vallonok is megérkeztek s a sátor t hirtelen körülfogták. A vallon kapitány látván, „hogy a vajda ingyen sem gondolkoznék halála felől, úgy kezdett hozzá a dologhoz“. Beauri néhányad magával a sátorba megy s ezen szavakkal: *fogoly vagy!* megragadja a vajdát.¹⁾ Mihály sem rest, felkiált: *ba!* (nem!) s a sátor „árboctzfáján“ függő kardjához kap bal kezével — mert balog volt a miért a magyarok „*balog Mihály*“-nak is nevezgették. — Ámde a vallonok megelőzik. Beauri alabárdjával hasba szúrja, más vallon puskáját hozzá lövi s épen bal-karját találja, a harmadik derekát lövi át. Így, midőn sebeiben összeroskadt, „miérthogy az vallon rozszpergerel nem vehette fejét“, a vajda saját szablyáját kapják és azzal veszik fejét. Azután a sátorból kivonszolják, levágott szakálas fejét egy kevéssel azelőtt elhullott ló testére tették és sokáig ott tartották közszemlére kiteve. Ruhájától megfosztott hullája harmadnapig hevert lemeztelenítve az útfélen. „Az németek a vajda testéből darabonként nagy bőroket szeldeltek ki, megnyúzván a hátát, oldalát, vállát“ s a bőrdarabokat eltették emlékül s talizmánul. „Végre ilyen undokul, hogy szinte az ebek meg ne egyék, egy kis verembe valami ráczok eltemették.“ Básta aztán Fejérvárra vitette s a vajda által alapított templomban temettette el; később az oláhok Havasalföldre vitték s most ott nyugsznak hamvai egy kolostorban.²⁾

¹⁾ A kit némelyek szerint még mindig *fekve*, mások szerint *mosakodva* talált. (*Bethlen F.* hist. V. k. 45. l.) Más tudósítás szerint *Rákóczi Lajossal beszélgetett* (*Istvánffy* id. m. 467. l.) és *Peresith Mátéval*, a ki azután saphirral ékített sisak-forgóját emlékül eltette. (*Bethlen* V. 46.)

²⁾ Mihály vajda megöletését hosszasan beszéli el *Szamosközi I.* (id. m. 143—151. ll.) — a ki „hogy tőle is valami becsület adassék neki“ a következő satiricus epitaphiumot csinálta a vajdáról:

Hic jacet ille ferus, latro merus et Nero verus:
Cacus, atrox Dacus, scelerum laeus, ille Valachus.
Hac qui transibis, bis terve cacabis et ibis.

Szamosközynél (150. l.) a vajda megöletésének lefolyását (melyet fennebb a különböző tudósításokból állítottam össze) *más változatban* is találjuk, illeténképen:

„Mikor Tordára jutottanak volna, kér Mihály vajda Bástatúl 300 balont,

A vajda megöletése egy pillanat műve volt. A másik pillanatban a vajda sátorában levő *Rákóczi* Lajost vagdalták össze, úgy, hogy négy nehéz sebet kapott; egyet a torkán, a melyből nehezen gyógyult ki.¹⁾ Azután a nagy zajra elősiető néhány (16—17) katonáját csapkodták le, köztük *Bekényi* Jánosnak, egy jeles magyar vitéznek fejét vágták le. A többiek a félelemtől megdermedve tétlenül állottak; mások eszeveszetten menekültek a vérengzés színhelyéről. Úgy, hogy a vallonok „minden sátorbeli és kívül való marhát” akadály nélkül prédára vethették.

Csakhamar ott termett Básta is, mihelyt hallotta, hogy megtörtént, a minek történnie kellett s lecsendesítette a vajda táborát s magához vette a vajda lovait, pénzét, ruháit, fegyverét, sátrait s minden tábori készletét.

Szomorú sorsa lett a vajda első tanácsosának, a 70 éves Mihálsa bánnak is. Ő a vajda megöletése hírére lovára kap, elmenekül s Tordán felül egy malomba rejtőzött. De a vallonok utána iramodtak s rejtekéből kivonsolták. Sok kínzás-csigázás által vallatták s ölték meg. Azután Fejérvárnál a táborban egy „kőhányás-lyukba” vetették be testét, „az honnat az ebek kivonván, megötték.”²⁾

Básta pedig sietett értesíteni a császár-királyt és Mátyás főherceget a vajda megöletéséről, előszámlálván az okokat, árulásának biztos jeleit.³⁾

A császár azt felelte, hogy sem nem dicséri a tettet,

kikkel elmenjen Fogaras alá és feleségét, gyermekét onnan kihozhassa. Básta megígéri. Az balonokat szombaton felkészíti, hogy vasárnap induljanak, mert Mihálnak minden hada széllel oszlott volt az országba. Reggel az balon kapitán sok balonnal megyen Mihály vajda sátora eleibe. Mihály nagy messze kijű eleibe és az balon kapitánt tisztessigne okáért elől akarja beküldeni az sátorba. Mikor az kapitán nem akarna semmiképen elől bemenni, elindul Mihály vajda elől és hogy az sátorba szinte bemenne, innét hátul egy alabárdal, melynek az elei hosszú hegyes vas, derékban általúti Mihály vajdát, úgy hogy másfelől egy arasz-néra is kiment rajta az alabárdnak az hegyi. Más balon azonba mindjárt egy puskával általlövi, azután fejét veszik. Ölte meg vele azon zendülésbe úgymint tizenhét szolgáit Mihál vajdának.”

Szamosközy egy másik epigrammja (151. l. *Bethlen* V. k. 46.) így szól Mihály vajdáról:

Octobri ipse fugo, fugio mox mense Septembri:

Augusto vitam sed mihi Basta fugat.

Bis fugi, totiesque fugavi: nunc ego caedor,

Ne fugiam porthac, neve fugare queam.

¹⁾ *Somogyi* Ambrus és *Istvánffy* szerint.

²⁾ *Szamosközy* Tört. Maradványai id. h.

³⁾ Básta a császárhoz és főhöz írt első jelentései erről ismeretlenek.

sem nem helyteleníti; de mert a dolgot meg nem történtté tenni már nem lehet, hallgatással veszi tudomásul.¹⁾

* * *

Igy lőn vége Mihály vajdának a *vitéznek, a zsarnoknak*. Vitézsége e harcziás korszakban, korántsem áll páratlanúl; zsarnoksága korában is ritkítja párját. Tagadhatatlan, hogy rendkívüli alak; de távolról sem az, a kinek honfitársai napjainkban hinni szeretik, midőn újabb nemzetiségi ábrándjaik zászlóvivőjeül emlegetik s midőn a hazugságnak, oklevélhamisításnak, hamis esküvésnek s árulásnak eme nagymesterét nemzeti hősök gyanánt tisztelik. Pedig neki az, hogy Dáko-Romániáról álmodozzék, esze ágában sem volt. Hódításainak nemzetiségi céljai legkevésbbé sem voltak, sőt leginkább idegen fegyveres erőre támaszkodott.

Másoknak (Báthory Zsigmondnak s az erdélyieknek) támogatásával és segítségével harczolt szerencsével a török ellen és alapította meg vitézi hírnevét; de csakhamar megcsalta jóltevőit, háládatlan és hűtlen lett irántuk s ellenök fordult. A régi szabadságuk elvesztésén kesergő székelyek elámításával és segítségével (hamisított császári szabadságlevéllel magához édesgetve őket) sikerült neki az önmagában meghasonlott és orozva meglepett Erdélyt egy pillanatra leigázni.

Háromszoros csalással érte el ezt, mert az erdélyieken kívül, kiket az utolsó perczig békeesküdözésekkel hitegetett s a székelyeken kívül, a kiket oklevélhamisítással csalt zászlai alá, — megcsalta a császár-királyt is, midőn az ő pénzén a török ellen toborzott zsoldosaival a császár akarata és beleegyezése ellen Erdélyre támadt.

De a csalásra és ámitásra alapított politikával legfeljebb pillanatnyi sikert lehet elérni. Az erdélyiek a meglepetésből csakhamar felocsúdtak, a székelyek kiábrándultak, a császáriak pedig belátták, hogy őket a vajda saját céljai vak eszközeiül akarja felhasználni. S ezzel szemben Mihály vajdának, maga erejére hagyatva, nem volt többé megállhatása Erdélyben.

Erdélyből kiveretése után ugyan még egyszer sikerült elámítania a prágai udvart; de midőn a segítségért akkor

¹⁾ Bethlen Farkas r. k. 48. l. — Somogyi id. m. — Istvánffy hist. 467.

is árúlással fizetett, maga a szövetséges tette örökre ártalmatlanná.

Politikájának ez immoralis eszközei és fogásai végzetlen nagyravágásnak, mondhatnók politikai és hadvezéri nagyzási hóbortnak szolgáltak eszközeikül. Vagy minek nevezhető méltóbban az, midőn látjuk, hogy a ki más segélyével és zsoldján tartja fenn magát, a pillanatnyi sikertől megszédülve, olyan nagyzási mániába ragadtatta magát, hogy egyszerre csak Havasalját keveslette, Erdély s Moldova ura is akart lenni, vágyott Bulgáriára, Szerbiára, óhajtott megdöngetni Konstantinápoly falait, álmodozott a lengyel királyságról, sőt fenyegetőzött, hogy porrá teszi Kassát, Bécsét és Prágát.

Pályáját dicsőségesen kezdette. Népe dalban magasztalta¹⁾ és dicsőíti maig is; a törökön vett diadalaiért magasztalva emlegette a keresztyén Európa; szencsekívánatokkal halmozták el királyok, fejedelmek; maga a pápa is dicsérte a keresztyénségnek tett jó szolgálatait s felszólította, legyen katholikussá. De határtalan uralomvágya ferde irányba terelte, Erdélyben országa természetes szövetségesét s jóltevőjét támadta meg. Erkölcstelen, perfid politikájának a vége bukás s csúfos halál lőn. A végzet légvárjai romjai alá temető. Orgyilkosság által kezdette erdélyi uralmát: orgyilkos keze által veszett el maga is.

Hazánk történelmében gyászos keretbe van beírva neve. Erdélyi uralma nemcsak egy-két évi keservnek s nyomornak lőn kútforrása: az készítette elő a további gyászos időszakot, Básta rémuralmát is.

Erdélyre nézve a Mihály vajda által megindított dráma az ő megöletésével korántsem volt befejezve. Mihály vajda megnyitotta s egyengette az utat, Básta rémes kegyetlenkedéseivel tovább haladt azon. Míg végre, hogy színültig telt a keserű pohár, Bocskay felragadta a letiprott zászlót s a nemzet mint egy ember állott fel, hogy jogait és szabadságát karddal vívja ki, vérrel váltsa meg.

¹⁾ Mihály vajda egy belső embere, *Stavrinós* nevű görög, Beszterceze várában mint fogoly (1603.) egy históriás éneket írt róla, melyet költői és történeti szempontból nagyon szépen fejteget *Hegedűs* István az Irod. tört. Közlemények 1893. évf. 37—63. ll. Ebből a költeményből Hegedűs történeti szempontból is érdekes részleteket közöl magyar fordításban.

OKLEVÉLTÁR.

I. OKLEVELEK.

I.

Gyulafejevárvár, 1596. január 23.

Mária Krisztierna fejedelemnő Kolozsvár városának, hogy udvarhölgye Wesselényi Ferenczné (előbb Békes Gáspárné) Sárkándi Anna két szolgáját, kik

Hadadról eltávoztak, idézzék törvény elé.

Maria Christierna, dei gratia Transylvaniae, Moldaviae, Wallachiae, Transalpiniae ac sacri Romani imperii princeps, partium regni Hungariae domina ac Sicularum comes, nata archidux Austriae, dux Burgundiae, comes Tyrolis etc.

Prudentes ac circumspecti, fideles nobis dilecti, salutem ac gratiam nostram.

Wesselényi Ferőnczné Zarkandi Anna, ki most itt a mi szolgálatunkban foglalatos, panaszolkodván jelönti minekünk, hogy ott a mi városunkban egy *István deák*, másik *Kincses Balázs* nevű szolgái volnának, kik ő neki esztendősz köteles szegődött szolgái levén, akkori tisztartójától Erdődi Jánostól házokhoz bocsáttattak volt egy néhány napig, és ez elmúlt 1594 esztendőben circa festum beatae Margarethae virginis. mikoron az tatároknak jöveleteköt értőték volna Hadad felé közlgetni, az megirt tisztartaja ez dolgot mindjártást értesekre adván, hívatta levele által, kötelességek szerint Hadadban, holott asszonyoknak gyermeki voltanak volna; de meg nem gondolván az ő kötelességeket, sem az szolgáló rendnek tisztét meg nem becsülvén, mivel az ő asszonyoknak, gyermekinek és házának tartoztanak volna, olyan szükségnek idején be nem mentenek, sem akkor, sem azután, és mind ez óráig is az ő asszonyokhoz vissza nem tértenek, mely dolgot ti előttetők coram bővebben meg declarálnák. Könnyörge annak okáért minekünk, hogy ez dolgot rövid törvény szerint megláttatnók köztök, kiben könnyörgését meghallgatván: hagyjuk nektök, hogy első törvéntek napjára citálva az megirt István deákot és Kencses Balást és mindön heába való exceptioakat hátra hagyván, mindön haladék nélkül törvényt és igazságot szolgáttassatok felőlők és az mit a törvény hoz, ahoz tartásatok magatokat. Secus non facturi.

Datum Abbae-Juliae die 23. Januarii 1596.

Ad mandatum Serenitatis suae proprium

Maria Christierna.

Stephanus Bochkay mp.

Külczim: Prudentibus ac circumspectis primario, regioque iudicibus, caeterisque juratis civibus civitatis nostrae Colosvariensis etc. fidelibus nobis dilectis.

(Eredetije, a fejedelemnő és Boeskay sajátkezű aláírásával, a nagy fejedelmi pecséttel lezárva, Kolozsvár város levéltárában. Fasc. III. nr. 9.)

II.

Pozsony, 1598. február 19.

Miksa főherczeg Rudolf császár-királynak, az erdélyi ügyekről (a kormányzóság elvállalásáról) s a lengyel királyi címről való lemondás felöl.

Allerdurchlauchtigster grossmechtiger Röm. Kayser sat.

Ich hab so woll aus E. Mai. Credenczschreiben, als des D. Pezzen mündtlichen Anbringen nach lengst verstanden, was sie mir der *Siebenbürgischen Sachen* halber gnedigst communiciren, undt zugleich der *polnischen renunciation* wegen abermahl fürhalten lassen.

Nun hab ich mich beyder dieser Sachen halber wenig Tag vor des Pezzen Ankunfft gegen E. Mai. durch ein ausführlichs Schreyben, worauff ich entlich, undt sonderlich im Siebenbürgischen Thuen zuberuhen undt zuverharren bedecht, auch anderst nit sein kan, gehorsamist erklertt; darauss sie versehentlich nuhn mehr gnedigst so viel vernommen werden haben, da sie sich der angeregten hochnottwendigen Siebenbürgischen Conditionen wegen nit also schliesslich gnedigst resolviren, damit ich die Wirklichkeit in der Thadt vor Augen sehe, dass es der polnischer renunciation halber ferner moviren unnott sein wirdett.

Auf der Fall aber die bemelten Conditionen richtig im Werck, undt die renunciation der Christenheit zu Nuezen undt E. Mai. zu bruderlichem Gefallen je geschehen muss, bin ich noch der Meinung, dass der König, umb den es am meisten alhir zuthuen mehr versichertt und begnugett sein werde, mit ein schriftlichen revers oder obligation in genere, als dem corperlichen Eidt auf die transaction in specie aus diesen Ursachen, dass ich vors erst, derselben Meldung mit keinem Wortt im jurament will einkommen lassen, vors andern, dass ich ohne vorgehende protestation, hirdurch meinem Orden im wenigsten nit zubegeben, noch wieder mein vorigs jurament dem Orden gelaist nit schweren kan. Undt wann solchs geschieht, wie ichs dann anderer Gestalt gar nit eingehen werde, haben E. Mai. gnedigst zuerachten, wie an nähmblich es dem König sein, undt wie sicher es ihme beduncken wirtt. Welche Weitlauffigkeit alle durch ein schrieftliche renunciation oder obligation gar woll undt fuglich könnte umgangen werden. Dan ichs gewistlich darfur halte, dass ihme der König fur sein Person nit so sehr das corporale iuramentum, wan er sich sonsten nuhr versichertt weiss, lässtt angelegen sein, noch so hartt in E. Mai. dringen thuett, als vielleicht andere, die nuhr allein ihrer gefaste obstination nachhengen.

Aber wie dem allen, wan sich E. Mai. mit der schriftlichen renunciation, wie ich mich vor erbotten, gnedigst contentiren wöllen. will ich umb gemeiner Wolfarth willen, ihro zu bruderlichen Gehorsamb undt Gefallen, dieselbe, doch der transaction unberurt. undt meinem Orden unverfänglichlich, eingehen undt bewilligen. Was hirauf E. Mai. geneigt, erwartte ich dero gnedigsten Beschaids;

und thue mich derselben zu Kayserlichen Gnaden und bruderlichen Hülften gehorsamblich bevehlen.

Geben zu Presspurk den 19. Febr. Ao. 98.

E. Röm. Kays. Mai.

gehorsamer Bruder

Maximilian mp.

Külezim: Seiner Röm. Kays. auch zu Hungern und Beheimb Kön. Maiestät sat.

(*Eredetije a bécsi cs. k. titkos levéltárban, Hungarica.*)

III.

Pozsony, 1598. február 27.

Pezs Bertalan dr. jelentése (utóirata) Rudolf császár-királynak, Miksa főherczeg beleegyezéséről a lengyel királyi címről való lemondásba, az erdélyi kormányzóságha való belenyugvásáról, s az erdélyi ügyekben követendő eljárásról.

P. S.

Ihr K. Majestät haben mich gleich in dieser Stund widerumb vor sich beruffen und mir ein concept selbst abgelesen, aus welchen ich befunden, dass in der pollnischen renunciation auf mein so starckes Anhalten und Treiben die Erclerung geschieht die E. K. Mai. allergn. ofters begehrt, ausser eines particulars, dass ihr k. Mai. solche renunciation nit, publice noch solenniter, sondern private allein coram notario et testibus thun wollen. Hab mich gleich wol starck bemühet, dieselb clausulam auch auszuloschen, aber es hat nit gehn wöllen, bin aber der genczlichen Meinung, weil solche renunciation allerdings auf E. Mai. ferrer allergn. resolution wegen der siebenbürgischen Hülffen gestellt, wan in derselben, wie es den die Notturfft eilendist erfordert, ihr Durchl. vortgefürdert, so werden ihr Durchl. sich ferrer nit vortreizen, sondern sich E. Mai. allergn. Willen accommodiern, und weil an ihrer K. Mai. Vortfürderung das gancze Werck gelegen, mues dasselb entweder balt geschehen, oder aber das Werck eingestellt werden. Und hat mir Herr Nadasti vor zweien Stunden zuentpoten, ich solt E. K. Mai. auch in seinem Nahmen gehorsamst vermahnen, es habe der Carillius oder der siebenbürgische Fürst zugesagt, was er immer wölle, alle Gedancken fallen zulassen, und gar kein Hoffnung zusehöpfen, dass diese siebenbürgische cession durch Gesandten könne verricht werden, es werden Sach, dass diese Gesanten tantae autoritatis weren, und mit Volek und Gelt also versehen, dass sie den Gewalt zum Gehorsamb erzwingen köndten, darzu aber auch die starken Bathorischen factiones und die grosse Begird zu dem Frid under damalten türkischen Gehorsam von Stedten, Handelsleuth und dem gemeinen Mann, gewislich bey den Gesandten ein gemein Aufruhr verursachen, welches alles mit dem allein kan remedirt werden, dass der Fürst in Siebenbürgen, so lang ihr K. Mai. mit nachvolgen, aus

dem Land nit weiche, darzu er den durch Schreiben und ander Mitl von E. k. Mai. allergn. zubewegen, und ihr k. Mai. zugleich durch alle mügliche Weg vortzufürdern sein, als den wolle er mit und verhoffentlich alle sachen nach E. k. Mai. allergn. Wunsch helfen verrichten. Mich hirmit stb.

Datum ut in literis (Pozsony 1598. Febr. 27.)

Bartholomeus Pezzen.

Jegyzet: A levélnek csak utolsó lapja van meg s itt utóíratban még azt mondja, hogy a magyar rendek Rákóczyt óhajtják Felső-Magyarország kapitányának, mint a kinek nagy tekintélye van a rendek között.

(Eredetije a bécsi cs. k. udvari levéltárban Hung.)

IV.

Pozsony, 1598. márczius 2.

Pezz Bertalan dr. Rudolf császár-királynak, az ő és a többi kijelölt csász. kir. biztosok (Szuhaí váci püspök és Nádasdi) Erdélybe indulásáról s a magyarországi hadi mozgalmakról s erdélyi hírekről.

Allergnedigister Kayser und Herr.

Ich will gehorsamist nit zweifeln, E. K. Mai. werden die vielvältigen unverhofften Hindernussen an meinem Vortraisen und dass jezunden von grossen Wassern nit müglich vort zu kommen, allergnedigist vernehmen haben. Ungeacht dessen aber gedencck ich diesen Tag aus Bevelch Ihr K. Mai. noch vort zu rucken und müglichist mich vort zu fürdern. Herr Bischof von Wazen soll morgen mir nachfolgen, Herr Nadasti aber ist widerumben zuhaus, mues seines Gesunds pflegen, und kan vor Ostern nit raisen. Der Herr von Schwarzenburg sol von Comorn hieher kommen, und weil die Zeit sich nun mehr gut erzaigt, sein intent, so fürnemlich auf Raab gestelt, inns Werck zu richten. E. K. Mai. allergnedigistes Brif an den Herrn Palfi in Mangl der pergstetterischen Bezalung, in welchem er von E. Mai. allergn. ersucht sain credit auf dismals und zu diesem hochwichtigen Werck derzuleihen, und dass E. K. Mai. solches allergn. in . . . erkennen wolten, würdet sehr viel helfen und gewis die maiste Befurderung in dieser Sachen sein, sonderlich do es E. K. Mai. aus einem sondern allergnedigisten Vertrauen in forma eines Brifls von eigener Hand allergn. und mit dem eilen-disten, weil periculum in mora anordneten. Sonst haben die Türken vor diesem ein Versammlung auf Raab angestellt, aber wegen grosses Schnee ohne Frucht wider voneinander zertheilt. Anjezo vernimbt man für gewis, dass sie sich gegen Erla starck versamen, willens bis auf Cascha alles zu huldigen. Von allen Graniczen, wie zugleich von Constantinopl würdet gewis confirmirt, dass Sulthanus in eigener Person dis Jar, und mit aller seiner Macht heraus werde, und seinen Anschlag gewislichen auf Wien gemacht haben solle.

Ich vernimb für gewis, der D. Moraltus hab E. K. Mai. ein grosse Anzall Handstein zu kommen lassen; daneben aber auch

wird alhier derfürgehalten, dass von demselben viel beschädliche Practiken wider E. Mai. intent in Siebenbürgen geführt sei, und dis fürnemlich aus Fureht; dass die Pergstetten, die ihme ein ausehnnliches, und wie man sagt des Jars über 100 ^m Tallr Überschus ertragen, nit etwa gar genehmen, oder doch so hoch gestaigert, dass er schlechten Überschus darbei zugewarten hat. Ob nun E. Mai. nachmals den Handstein allergn. begehren und was etwa mit diesem Man auf alle Fall ferrer tractirt werden mechte, erwart ich E. K. Mai. gnedigisten Bevelch.

Derselben mich demüthigst bevehlend Prespurg den 2 Martii Ao. 98.

E. Röm. Kay. Mai.

underthenigister, gehorsamister

Bartholomeus Pezzen mp.

Külczim: Der Rom. Kaysl. auch zu Hungern und Böheimb Königl. Maiestät stb. Zu ihrer Kay. Mai. allergn. aigen Hannden.

Prag.

(*Eredetije a bécsi es. kir. titkos levéltárban, Hung.*)

V.

Pozsony, 1598. márczius 13.

Istvánffy Miklós (a Nádasdy helyett kinevezett erdélyi es. é k. biztos) *Szuhay István* *váci püspöknek, hogy a császár-király parancsa következtében utónok indul Erdély felé.*

Rev^{me} dne et amice obs^{me}. Salutem stb.

Non multo post discessum rev^{mae} Dom^{nis} Vrae supervenit ad me mandatum Sac. C. Rque Mtis dni nri clem^{mi}, quo rev^{mam} D^{nem} Vram et dnum suum collegam subsequi jubeor.

Ego itaque voluntati suae Mtis ex debito semper obsequio morem gerere non recusabo, sed D^{nes} Vras primo quoque tempore subsequi conabor, modo interim in loco aliquo oportuno me expectare, et ubi eandam assequi possim, certiozem reddere velit. Interim stb.

Datum Posonii die 13. Martii 1598.

Decima quinta vel decima sexta praesentis rev^{mam} D^{nem} Vram hinc subsequi incipiam, Deo vires suppeditante.

Rev^{mae} Dom^{nis} Vrae

servitor deditissimus

N. Istvánffy m. p.

Hodie reddidit mihi dnus Unverzagt literas Mtissuae. Ideo 15 vel 16. Martii Deo volente D^{nem} Vram rev^{mam} subsequam. Interea

eam rogo, ut literas suas relinquere in quopiam loco velit, quibus ubi illam reperire possim, mihi significet.

Deditissimus servus

N. I.

Külczim: Rev^{mo} dno Stephano Szuhay, episcopo Vacienti etc. etc.

C^{ito}
me

Jegyzet Szuhay kezével: Redditae 21. Martii 1598. Cassoviae.

(Eredetije a bécsi cs. k. titkos levéltárban, Hung.)

VI.

Szklabinya vára, 1598. márczius 21.

Istvánffy Miklós Szuhay Istvánt utánok való utazásáról értesíti és kérdi: hol érheti őket utól?

Rev^{me} dne, patrone obs^{me}. Salutem et servitiorum meorum deditissimam commendationem.

Decimaquinta huius mensis Posenio discessi. Et quantum via hac pessima fieri potuit, iter acceleravi ac hodie sub vesperum huc veni. Et quia eras est dies magnus Paschatis, eum Deo volente hic transigam, sequenti statim viam continuaturus. Rev^{mam} Dom^{aem} Vram magnopere rogo, velit per literas me certiore reddere, quid faciam, ubi ipsam assequi queam, et quomodo me geram. In reliquo eam bene valere cupio.

Ex arce Sclabinia 21. Martii 1598.

Rev^{mae} Dn^{is} Vrae

servus deditissimus.

N. Istvanffy.

Külczim: R^{mo} dno Stephano Zuhay, episcopo Vacienti, praefecto camerae Ungariae et consiliario S. C. Mtis, dno et patrono obser^{mo}. Cassovie.

Jegyzet Szuhay irásával: 24. Martii 1598. in itinere (A levél vevésének idejét jelenti.)

(Eredetije a bécsi cs. és k. titkos levéltárban. Hung.)

VII.

Kis-Várda, 1598. márczius 23.

Pezz Bertalan (az Erdélybe küldött követség feje) jelentése a császár-királynak útjában való előhaladásáról, az erdélyi hírekről s onnan kapott levelekről.

Allergn. Kay. und Herr.

Als ich über die Teissa gesezt und hiehen gen Klein Wardein in dieser Stund gelangt, kommen mir von dem Nuncio apostolico aus Siebenbürgen von dem pr. Carillio und von dem Herrn Graven von Thurn aus Sagmar bei unterschiedlihen Curriern inligend

Schreiben zu, die E. K. Mai. in originali zu empfangen und den Inhalt allergn. zuvernehmen.¹⁾ Ich hab die Currier absbald zuruck gefertigt und dass ich morgen wils Gott gen Carol, das letzte Graniczhaus so E. Mai. gahörig, und von dannen man in 4 Tagen Weissenburg erreichen kan, vortrucke wölle, avisirt; daselbst erwart ich den Herrn Bischofen ain Tag hernach, als auf den 25 dis, und weil die Sachen also beschaffen, dass der Fürst selbst nit allerdings seiner Person sicher und etlich 1000 Man, wie ich alhier vernomen, extra ordinarie gen Weissenburg beschieden, wurd derfür gehalten, der Landtag werde ohne Larmen nit abgehen. Solte ich aber von dem Fürsten ersucht, und erwart, der andern meiner Herrn mitgesandten auf der Post vor an hinein zukommen: bin ich meinestheils gleich entschlossen, mich hirin des Fürsten Willen und Revelch zu accomodirn, und soviel müglich sein würdet ohne Schauch einiger Gafahr, dem vorzukommen, worauf die Einschlies Andeutung thon.

Sonst helt man alhier vor gwis, der König von Poln sei todt, und das die Polagken gegen den Siebenbürgischen Granizen an mehr Ort starck beisamen sein sollen. Die mehrer Gewissheit und wie alle Sachen beschaffen sein möchten, schreib ich E. K. Mai. etwa von Carol gehorsamist hinnach. Es zaigt mir auch des Herrn Nuncii Currir an, dass den 18 dis den Fürsten in Siebenbürgen etliche gefangene Türcken mit viel Köpfen und 5 Fanen zugebracht sein worden, und dass . . . nur zum Frieden Rat hat, und der Türggen erbieten mit Gewalt annehmen wollen. E. K. Mai. mich bieneben gehorsamist bevelchend

Datum Klein Wardein den 23. Martii Ao. 98.

E. Kay. Mai.

underthenigister, gehorsamister
Bartholomeus Pezzen.

Külczim: Der Römischenn Kayserlichen auch zu Hungern und Böhaimb
Küniglichehn Mtt. stb.

Prag

C^{ito}
ito
ito

Bei Tag und bei Nacht vort zubefördern.

(*Eredetiye a bécsi es. k. titkos levéltárban, Hungarica.*)

VIII.

Bécs, 1598. márczius 26.

Miksa főherczeg Rudolf császár-királynak, a lengyel királyi címről való lemondás és az egyezségre leteendő eskü módosatairól.

Allerdurchlauchtigster, grossmechtiger Rom. Kayser stb.

Wie ich mich zum mehrernmahl gegen E. Mai. wegen der polnischen renunciation gehorsamist erkleret, dass ich leczlich das

¹⁾ Az itt említett leveleket (a mint Pezznek Szuhayhoz márez, 23-án írott leveléből kitűnik) előbb hozzá küldötte Kassára s általa kérte tovább küldeni fel a császár-királyhoz.

jurament doch ohne alle solemnitet in secreto, coram duobus, tribusve testibus et notario leisten wolte; also wolte ich noch zum Ueberfluss E. Mai. zu sonderm bruderlichem Gehorsamb und Gefallen auch geschehen lassen, dass sie ein halb Duczet ansehnlicher Personen, die mitfertigen undt siegeln möchten, darbey hetten, deren Nahmen ich nur vorher wissen könnte.

Weil aber hirneben E. Mai. die Beysorg tragen, dass vielleicht die Polacken hirmit, weil sie Niemandts von ihrentwegen bey der Eidslaistung gehabt, nit zufrieden sein, sondern noch eine besondere Eidtsbestätigung wurden haben wollen, darüber, da ich aller solemnitet zuentgehen vermaine, zwen actus uberstehen muste: so lass ichs nochmals schlechts bey meinem vorigen erbietten, oder wen das nit stadt haben mag, bey dem alten wesen beruhen.

Wollen aber E. Mai. vorher bey den Polacken deswegen in gehaimb Bericht einziehen lassen, wass sie auff solchen Weg genaigt, oder nit, das stelle ich zu E. Mai. gnedigen Gefallen. Dero ich mich stb. Geben zu Wien den 26. Martii Ao. 98.

E. Rom. Kays. Mai.

gehorsamer Bruder

Maximilian m. p.

Külczim: Seiner Röm. Kays. auch zu Hungern unnd Behaimb Kün. Mai. stb.

(*Eredetiye a bécsi es. k. titkos levéltárban. Hungarica.*)

IX.

Kolozsvár, 1598. márczius 30.

Pezz Bertalan jelentése Miksa főherczegnek az erdélyi állapotokról, a fejedelem Gyulafejervárra való menetelők sürgetéséről, a rendek elégedetlenségéről, Báthory Endre bíbornok követsküldéséről Lengyelországból stb.

Hochwürdigster, durchlauchtigster Erzherzog.

Gnedigister Künig und Herr.

Mit Zuruckbefürderung dieses Carriers, so mihr von ihrer Mai. anwesenden Hofcamer von Praag auss, und allain inn genehmigister bewüster Geldhandlung mitt dem Herren Ragozy zubefürdertt worden, hab ich E. Künigl. Mai. meiner Hieherkunfft und darneben genehmigister erindern sollen, dass ich vast stündlich durch unterschiedliche Schreiben und Currier von dem Fürsten auss Siebenbürgen starekh vermahnett und gebetten, ungeacht meine Herren Mitgesandten noch etwas zurueckh, mich für mein Persohn fort zu fürdern, und die Stände, so auss dem Verzueg über der Massen unwillig, mitt meiner Gegenwürtt, inn Mittls die andern necher khamen, ettwas zu trösten. Entgegen werde ich vom Herrn Bischove von Waczen gleichsfalls starkh vermahnett und gebetten seiner zuerwarten. und bin gleich entschlossen, khan auch Nott halben anderst nitt thun, als diesen Tag alhier zuverbleiben. Inn Mittls verhoffe ich des Herrn Bischoven Ankunfft und khundten also auf den ersten nechstkünftigen Monats ankommen und zu Weissenburg einziehen.

Sonst sollen die Sachen gefährlich und schlüepfrig gnueg, aus dem langen Verzueg, nun mehr durch unterschiedliche factiones so weitt gebracht, dass offentlich geredett, mann wolle den Fürsten aus dem Landt nitt lassen, und da er je davon wölle, so habe mann allberaitt ain andern Fürsten im Landt, der gehrn im Landt bleiben wirdett.

So ist vor dreyen Tagen ain Gesandter von dem *Cardinal Bathory* aus Polln khommen mitt Schreiben und ainer langen Oration über die Massen wieder das hochlobliche Hauss Österreich, und sonderlich wieder Eur Kün. Mai. Persohn mitt Ungrundt und Unwahrheit den Fürsten von seinen proposito abzuwenden sich starckh bemüehett. Wie dann des Schreibens, sowohl als der Oration zu meiner Ankhunfft gen Weissenburg mihr Copien im Nahmen des Fürsten zugesagt worden, die sollen Eur Kün. Mai. mit ehistem hernach zuegeschickht werden.

Herr Grave von Thuern und Padre Carrillius sindt alhier bey mir, vermauen es sey allaint an Eur Kün. Mai. persohnlichen Hereinfürderung, und dass mir die notturfft Geld zu Bezahlung der Gränicz nitt mangle, der Zeitt gelegen. Ich befinde aber wann schon diese bayde particular befördert, dass andere und grössere impedimenta vorhanden, von welchen Eur Kün. Mai. mitt mehrere Grundt auss Weissenburg, sobaldt ich mir mitt denen gewogenen Ständen mich werde befunden haben, solle mitt dem ehisten hinach genehmigister berichtet werden.

Thue Eur Kün. Mai. mich hiermitt diemüttigist bevehlen.

Datum Clausenburg den 30 Tag Martii Ao. 98.

Eur Kün. Mai.

unterthenigister und genehmigister
Bartholomeus Pezzen mp.

Külczim: Dem Hochwirdigisten, Durchleuchtigisten, Hochgebornen Fürsten und Herrn Maximiliano, Erwölten König in Poln, Erzhertzogen zu Österreich, Hertzogen zu Burgund, Steyr, Karndten, Crain und Wirtemberg, Administratorm des Hochmaisterthums zu Preussen, Maistern Teutsch-Ordens in Teutsch- und Welschen Landen, Graven zu Tyroll etc. Meinem gnedigisten König und Herrnn

C^{ito}
ito
ito

Wienn.

(Eredetije a bécsi es. k. titkos levéltárban. Hungarica.)

X.

Bicse vára, 1598. április 7.

Thurzó György Miksa főherczegnek, lengyelországi hírekről: a varsai országgyűlésről, a király svédországi útjáról, magyar katonák titkon toborzásáról, Báthory István lengyel indigenatusáról, a szultán igyekezetéről, hogy a lengyelek Erdélyt megtámadják, a muszka czár haláláról, a tatárokról, Mihály vajda toborzásáról Lengyelországban stb.

Rev^{me} ac ser^{me} princeps stb. stb.

His praeteritis diebus, dne clem^{me}, ad ill^{mum} ac rey^{mum} dnum archiepiscopum Strigoniensem ad Ser^{tem} Vram transmittendas meas exaraveram literas, una cum novitatibus, quae eo tempore de statu

regni Poloniae intelligere potueram; quas spero Ser^{tem} Vram hactenus accepisse. Feceram etiam mentionem in praetactis literis meis, me aliquos ex subditis meis causa explorandarum rerum Polonicarum Warsaviam usque dimisisse, qui hac eadem hora redeuntes, literas domini Poloni, Joannis Peniazko, regis Poloniae cubicularii ad me polonice scriptas attulerunt. Ex quibus literis ac relatione eorundem ista, quae intellexi, Ser^{ti} Vrae per proprium meum servitorem perscribenda esse censi.

1) Comititia Warsaviae celebrata incoeperunt secunda die Martii, quae vix optatum sortientur finem, cum paucissimi ex statibus ac ordinibus regni in comitia illa confluerint.

2) Rex omnino iter in Sveciam cum quindecim millibus continuandum esse censet; sed nullos milites in Polonia conducere potest. Quamobrem *Ladislao Bekes* decem millia florenorum numerari fecit, ut pro iis hic in Ungaria equites ac pedites conducat, ac clam in Poloniam educat. Quod Ser^{tas} Vra, si voluerit, facile impedire poterit, ne videlicet idem Bekes tales milites, alias satis superque huic regno necessarios, in externum regnum educere queat.

3) *Sephanum Bathory* etsi aliqui militum, ab obitu ser^{mi} quondam Sephani regis Poloniae restantium, pro indigena regni recipiendum esse velint; rex tamen omnino contradicit; eam ob causam nunc primum *Cardinalis Bathoreus* Warsaviam in comitia descendit, volens apud Polonos efficere, ut frater pro indigena regni recipiatur.

4) In Transylvaniam omnino nihil ipsos moliri asseverant, praeterquam, quod turcius imperator per suum delegatum apud Polonos id efficere contendit, ut ipsi contra Transylvanos arma capiant.

5) Magnus dux Moscoviae certo certius e vivis excessit, filia solum una relicta, qua re Poloni intellecta, quendam dnum Stanislaum Radejowzkium, tanquam praecursorem (legationem tandem solenniorem ordinato ad id Radivillo oratore instituturi) in Moscoviam miserunt, ut rex ipsorum pro magno duce Moscoviae eligatur, facientes ipsis spem eundem regem Poloniae, si per eos in locum ducis Moscoviae eligeretur, filiam demortui pro conjuge ducere velle. Verentur tamen summopere, ne Ser^{tas} Vra in eodem regno Moscoviae aliqua ratione eligatur, cum praesertim multos esse sciant in partes Ser^{tis} Vrae inclinosos, ac ne posthac Ser^{tas} Vra injuriam sibi olim illatam commodissime ex eo regno ulcisci velit; unde cancellarium quoque serio regi Poloniae persuadere dicunt, ne iter eo usque in Sveciam arripiat, quoad legatus ex Moscovia redierit.

6) Turciei imperatoris legatus Warsaviam pervenit, ac cum Polonis tractat, ut Tartaris per regnum Poloniae in ditiones ac regna Sac. C. Rque Mtis dni nostri clem^{mi} transitus concedatur; quod si Poloni in gratiam Turciei imperatoris fecerint, promittit futurum, [ut Moldavia] et Walachia per eundem imperatorem ipsis conferatur. Qua petitione Turciei imperatoris intellecta, status ac ordines regni in id unice instabant, ne rex tam propter periculum, per Tartaros imminentem, quam propter magni ducis Moscoviae mortem in Sveciam discederet. Nihil tamen ea in parte apud regem effectum, sed omnino in Sveciam discedere proposuit, quod et promulgari ac publicari fecit.

7) *Waywoda Walachiae* nescitur quam ob causam exercitum ex Polonis conscribere decrevit, dando singulis equitibus Polonis ad unam angariam flor. hung. 30.

8) Legatus Polonicus, qui hactenus apud sultatum Turcarum versabatur, iam rediit; nihil tamen pro voto obtinere et efficere potuit; sed male contentatus est dimissus.

Ista sunt due clem^{me}, quae tam ex literis Polonicis, quam ex praedictorum subditorum meorum ex Polonia reversorum relatione intellexi; in posterum etiam, si quid certi cognovero (solum sciam me hac in parte Ser^{ti} Vrae dno mihi clem^{mo} aliquatenus gratificari posse) significare Eidem non sum praetermissurus.

Me ac humilima mea servitia stb.

Datum in arce Bÿtchae die 7. Aprilis anno 1598.

Seranitatis Vrae

humilimus ac perpetuus servitor

Georgius Thurzo m. p.

Külczim: Rev^{mo} ac ser^{mo} principi ac dno dno Maximiliano, Dei gratia electo regi Poloniae, archiduci Austriae stb. stb.

(*Eredetije a bécsi cs. k. titkos levéltárban Hung.*)

XI.

Kövár, 1598. április 19.

Mária Krisztierna főherczegnő Rudolf császár-királynak, hogy Istvánffy által előadott kívánságára és levelére egy időre elvállalja Erdély kormányzását, de kéri, hogy minél előbb gondoskodják az ország másként való kormányzásáról és az ő haza kísértetéséről.

Allerdurchleichtigister, grossmechtigister Röm. Kaiser. Eur Khay. Mai. sein mein gehorsamist willig Dienst jederzeit wolberaidt. Genedigister geliebter Herr Vetter. Demnach der Herr Istvánffy hieher zu mir komen ist und neben E. K. Mai. genedigistem Schreiben E. Kays. Mai. genedigisten Willen und Bevelch anzaigt hat, nemblich, dass ich entschwischen bis E. K. Mai. dem Landt in ander Weeg fürsechen, das Gubernament auf mich nemen soll; welches mir zwar gar schwerlich felt, denn ich mir gentzlichen fürgenommen mit genedigister Bewilligung E. K. Mai., so wol auch Ir Durchl. meiner genedigisten hertzliebsten Frau-Mutter mich mir ehistem zu Ir Durchl. nach haim zubegeben: jedoch hab ich mich E. K. Mai. genedigistem Bevelch nit widersetzen wellen, noch sollen, sonder gehorsamen und das Gubernament aufnehmen wellen. Jedoch bitt ich E. K. Mai. zum underthenigisten und gehorsamisten sy wellen aufs ehist gedacht, damit dissen Landen in ander Weeg mecht fürsechen werden und ich aldann mit genedigisten Bewilligung E. K. Mai. mich auf ehist, als imer sein kundt, zu Ir Durchl. meiner genedigisten Fraumutter begeben kundt; ehe dann der Krieg anghet, und mir alsdann der Weeg verschlossen wär. Bitt auch E. K. Mai. zum underthenigisten und gehorsamisten, sy wellen mir genedigist

durch dissen Curier alsbalddt genedigiste Antwort geben, dann die Zeit ghet hin, der Somer ist an der Handt. E. K. Mai. wellen auch gen. Verordnung thain, wie ich mechte sicher hinaus, so wol wegen des Unkostens, als der Gelaittung. Ich schreib auch in disser Sachen ir Durchl. meiner gen. Fraumutter durch dissen Curir, dessen Schreibens Copey schick ich E. k. Mai. hiemit, und thue mich zu dero kai. Hulden und Gnaden gantz underthenigst und gehorsamist bevelchen.

Datum Kivar den 19. Aprilis anno 1598.

Eur khays. Mayestät

underthenigste gehorsamiste Maim
Maria Christierna.

Külczim: Der Röm. Khays. auch zu Hungern und Behaimb Khönigl. Maiestät mainem genedigisten geliebten Herrn Vetter.

(Sajátkezű eredetije a bécsi os. k. titkos levéltárban, Hung.)

Jegyzet: Mellékelve Mária Krisztierna édesanyjának Mária főhercegnőnek írt levele (másolatban), a melyben arról értesíti édesanyját, hogy a császárnak írt, miszerint engedelmeskedik neki Erdély kormánya átvételével; de egyszersmind kérte, hogy siessen más módon gondoskodni arról, hogy ő aztán édesanyja és testvére Ferdinánd főhg. beleegyezésével haza menjen (Grázcba). Kéri, hogy sürgesse ő felségének a válaszát.

XII.

Várad, 1598. augusztus 10.

Király György váradi vice-kapitány a szépei kamara tanácsosainak, a törökök hadi készületeiről az Aldunánál.

Generosi dni et amici stb.

Istentől kívánok kgteknek minden kívánsága szerént való jókat megadatni.

A mi kegyelmes urunk Maximilianus herczeg ő fge jöveteli felől kgték mit ír, megértettem, melyet megszolgálom kgteknek, hogy kgték értésemre adta.

En is kgteknek azt irhatom, ma jöve egy emberem Becs-kerekéről, azt beszéllé, hogy az mely két békét az vezérpasa Becskerekéhez bocsátott volt, ki azelőtt három héttel vagy egy hol-nappal is ott voltak, az én emberem ott volt akkor, szemével látta, hogy egy csauszát küldte az vezérpasa Panesovától oda, mihelt az csausz oda ment az két bék mingyárást mind hadastól visszament az vezérpasához. Az én emberem azt is halotta ott, hogy azt az két békét azért hivatta volna vissza, hogy mind hadastól az vezérpasa általköltőznék Panesovánál az Dunán Landorfejérvár felé. Az töröknek sokféle álnoksági vadnak; akaratjok mi legyen, azt nem értem. Azért akarám kgteknek értésére adni, hogy ha kgteknek jó akaratja volna, ártalmas nem volna, kgték az mi kegyelmes urunk Dunán

túl való keresztyen hadának sietséggel írná meg, hogy lennének vigyázásban az Dunán túl. Ezután is az mi bizonyos hírem leszen, sietséggel értésére adom kgteknek.

Tartsa meg isten kegyeket jó egészségben

Datum ex arce Varadiensi 10 die Augusti (juxta vetus cal.)
anno dni 1598.

Gen.. Dom. Vest.

servitor et amicus paratus

Georgius Kyraly m. p.

Külczim: Generosis dnis Georgio Hoffman ac Nicolao Orlay, Sacr. C. et R.
Mtis camerae Scepusiensis consiliariis stb. stb.

C^{ito}
ito
me

(*Eredetije* a bócsi 'cs. és kir. államlevéltárban. Hung.)

Jegyzet: „Nicolaus Orlle“ a hozzá 23-án érkezett levelet rögtön küldi Miksa főherczegnek levél kíséretében, melyben azt írja, hogy „kéri és figyelmezteti a váradi kapitányt, hogy serény és hű kémeket küldjön ki s a török tatár mozdulatokról s arról, hogy veretnek-e csakugyan hidat, ő fenségét szorgalmasan értesítse.“

(*Eredetije* u. ott.)

XIII.

K. n. (1598.)

A tatár kán Báthory Zsigmondhoz és Mihály vajdához intézett levelének latin fordítása.

Dominorum in Transylvania domino, Sigismundo Bathory, amico meo, multa bona precor.

Praecipuus et fidedignus homo tuus Johannes Bernaldffÿ mihi retulit ordine ea, quae a me postulasti. Petis a me literas fidei; ad hoc dico: ita me deus adiuvet, qui creavit coelum et terram, et eius sancti, post hodiernum diem in me magnam habe fiduciam, et in me nihil dubites. Si per me et ex mea voluntate tibi aut regno tuo aliquid impedimenti inferetur, deus a me exigat rationem, meque puniat. Si vero tu non servaveris, deus a te exigat rationem. Ego iam te pro vero fratre tenebo. Ita me deus adiuvet. Verba mea vera sunt. His fidei literis, quas manu mea scripsi, et quas per praecipuum hominem meum Hazan agam misi, fidem adhibe. Hunc eundem hominem tuum, quem remisi, ad me mittes, cum quo multa verba habebo, quae tibi proficua erunt.

Ceterum in porta splendida unum fratrem habeo minorem natu, qui sub custodia servatur, pro ejus libertate magna summa pecunie petitur: ut ille liberetur rogo, et hortor, sis mihi auxilio pecuniario, quod tibi utile erit. Vale.

Jegyzet: Hasonló tartalmú levelet ír Mihály vajdához, melyben ezek is állanak:

„Quod vero pertinet ad praeterita delicta tua,¹⁾ ea sint in oblivione“ — Őcsese kiváltására Mihálytól is kér pénzt. „Peto abste, tanquam fratre et bono amico, ut tu quoque pecunia me juva. Crede mihi, quod si illum educere potero, omnia tandem juxta nutum et voluntatem Christianorum faciam.“ *Végre*: „Quando intelliges me pervenisse ad Drestor²⁾ oppidum, hunc hominem tuum primum mitte ad me. Vale.“

Kivül: Translatio literum Hani Tartarorum ad principem Transylvaniae datarum.

(Egykorú másolat a bécsi cs. és k. titk. lt. Hung.)

XIV.

Prága, 1598. augusztus 10.

Rudolf cs. és kir. Hoyos, Egg és Westernacher udv. tanácsosainak, Basta György erdélyi főparancsnokká való kinevezetéséről rendelkezik.

Rudolf der ander von Gottes Gnaden erwölter Röm. Kaiser zu allen Zeiten, Mehrer des Reichs etc.

Edle auch liebe getreue. Wir haben vor diesem unsers freundlichen geliebten Brudern und Fürsten Erzherzog Maximilians L. inmassen ir ob beyligunder Abschrift³⁾ nach lengs zu ersehen, dahin ersucht u. vermahnt, weil wir uns des Sibenbürgischen Veldtmarschalch Amts halber auf den Georgium Basta entschlossen, und die Notturfft erfordern will, dass derselbe alsपालdt darzu behandelt u. voran nach Siebenbürgen gefertigt werde, dass demnach S. L. ains und das ander auf solchen Weg verrichten und befürdern wollten; so khombt uns aber an jeezo von derselben wider unser Verhoffen ein solche Schreiben u. Antbort ein, daraus wir vernehmen müssen, dass sy sich von solcher Behandlung und Verrichtung gegen den Basta allerdings entschuldigen, u. solches fürnemblichen aus denen Ursachen, dass Melchior von Redern Freyherr, den S. L. hievor zu solchen Amt beraitt bestelt gehabt, dardurch cediern müste.

Wann wir es dan aus seinen sondern wichtigen Bedenggen nochmallen bey obangeregter unser genedigister resolution bewenden lassen, und den von Redern in ander Weg zu contentiern u. zugebrauchen gedenggen; so wölle wir das jenig, so wir, in dieser Sachen hievor an S. L. abgehen lassen und berürte Abschrift mit mehrern vermag auf Euch remittirt, u. denen hiemit genediglich bevohlen haben, dass ir stracks nach Empfangung diss mehr ermelten Basta für Euch erfordern, ime unsere gnedigiste intention u. resolution furhalten, und darauf in unserem Namen zu S. L. zugeordnet Veldmarschalch der Siebenbürgischen Kriegs-Expedition behandeln, doch auch dabey in albeg auf möglichste Minziehung der Underhaltung gedenggen, u. in demselben weiter als wir

¹⁾ T. i. hogy Serpetesnél felkonezoltatta a tatárokat.

²⁾ *Oldalt*: Hoc est Selistria.

³⁾ Nines mellékelve, a levéltárban hiányzik.

Erzh. Maximilian L. angedeitt u. Gewalt geben haben, nit gehen noch schreiten, volgundts nach böschehener verhoffunder Vergleichung ine ainer geferttigten Bestallung von uns vertrösten, u. inmittels zu furderlichen Fortczug vermahnen u. anhalten, auch Ener Verrichtung uns furderlichen berichten wöllet.

Daran volcziehet Ir unsern gnedigen Willen u. Meinung u. sein Euch benebes mit Gnaden wolgewogen.

Geben auf unsern kün. Schloss zu Prag den 10. Tag des Monats Augusti. Anno Acht und neunzig, unserer Reiche des Römischen im 23-isten, des Hungerischen im 26-isten u. des Bohaimbischen auch im 23-isten.

Rudolf m. p.

Ad mandatum Sacrae Caesareae Mtis proprium

B. Pezzen m. p.

E. Klainsträtler m. p.

Külczim: Denen edlen auch unserm lieben getreuen Ludwigen Graven von *Hojes*, Freyherrn zu Stichenstein und Guettenstein, unserm Rath und Nider-Oesterreichischer Camer-Präsidenten; Christophen Freyherrn zu *Egg* und *Hungerspach*, unserm Hof-Krieg-Rath, und Sebastian *Westernacher*, unserm Reichs-Hof-Rath sambt und sondern

Wien.

Jegyzet: Rudolf ugyanekkor erről Mátyás főhercezeget is tudósítja s kéri, hogy legyen rajta, miszerint a tárgyalással egy órát se veszítsenek el s őt arról saját futárja által sietve értesitse (A fentebbi hármas aláírással).

(*Eredetije* a bécsi es. k. titkos levéltárban. Hung.)

XV.

K. n. (kivül: Kiev, 1598.)

Konstantin kievi vajda Mihály vajdának, a lengyelországi állapotokról s a kozákok szolgálatába fogadásáról.

Illustris et mgece dne sth.

Ha Nagyságod bizonyos dolgoknak (így!), kik az egész kereszténységnek javát és hasznát illeti, értekezni akarna, Ngodat kérem mingyárast külgye én hozzám bizonyos meghitt emberét, ki által minden dolgok felől bőségesen szóval izenhessek Ngodnak. Hirt mostan Ngodnak egyebet nem írhatok: a mi legyel királyunk ez országot elakarja hadni, hazájában akar menni, félő hogy az ország meghasonlik magában. A mi pedig az Ngod dolgát illeti, a mint Ngod énnekem írta volt, hogy az kozákoknak írnék, hogy Ngodhoz jönnének, kikkel az pogánság ellen állhatna Ngod szökségednek idején: én azért elküldöttem és készen is vadnak, csakhogy immáron választ várnak mind Ngodtól mind pedig én tőlem; sőt azt is akarnák érteni, mit ígérne nekik Ngod, és mikorra kelletnék megindulniok; ezek olyan emberek, hogy szolgálhatnak Ngodnak, mind pedig az egész kereszténységnek. Ngod azért énnekem adja értésemre; én,

amint annak előtte írtam, mostan is azon ember vagyok, szolgáltni akarok az keresztyénségnek. Ngod úgy gondolkodjék az kozákok felől, hogy mikoron értek kellessék köldenönk, pénz dolgából fogyatkozás ne legyen. Tartsa meg stb.

III. m. D^{nis} Vrae

servitor et amicus
Knez Koztantin Vazilia.
vojevoda Kÿevzki, knez
Oztrovzki, marsalk zemli
Volizkojenski.

Kivül: Interpretatio literarum Rassianarum magnifici domini Koztantin Knez Vazilia, vaivodae Kÿevzkÿ ad illem et magn^{cum} dnum Michaellem vaivodam regni Transalpinensis missarum.

Jegyzet: A levélen oldalt német fordítása.

(Egykorú másolat a bécsi cs. k. titk. lt. Hung.)

XVI.

1598.

A magyarországi cs. és kir. mezei hadak lajstroma az 1598-ik écre.

*In Sibenbürgen und Ober-Hungern würdet man haben khünden
ausser der ordinarii Gräniczzer*

Zu Ross:

Erzh. Maximilian teutsche und Archibusier Pferd	1000
Aus Schlesien	1500
Hussarn	2000

Zu Fuess:

Der Kreynerisch Regiment ist	3000
Aus Schlesien teutsche Knecht	2000
Ihrer Furst. Durchl. Leibguardi Trabanten	100
Hayduggen	2000
Thuet zu Ross	4500
zu Fuess	7100

Zusammen 11,600 Man.

In Under-Hungern gleichsfals ausser der Graniczzer

Ru Ross:

Des Generaln Hoffhaner	400
Herrn Graven von Hohenlohs teutsche pferdt	1000
Carln Tettawers	1000
Georg Rudolffen Marschalekhs	1000
Noch sollen auf die behaimbisch Bewilligung bestellt werden teutsche Reiter	1000
Herr Graff von der Lipp soll werben Curazzir	500
Österreicher under dem von Kolonitsch	1000

Wallon und Niderlendischer Archibusier sollen sein .	1000
Von den schwäbischen Ritterschaft ist man gewerttig	300
Von der Franekhschen	300
Hussarn aus der hungerischen contribution	3000

Zu Fuess

Wörspurgisch Regiment von	4000
Sulczisch Regiment	4000
Rosswormbs Regiment	4000
Underösterreichisch Regiment	3000
Peczczischen fünf fändl	1500
Wallonen	3000
Franzosen	3000
Der Generaln Leibguardi	100
Hayduggen	3000
Seyen also deren zu Ross	10,500
zu Fuess	25,600
Und zusamben	36,100 Mann.

Damit würdet man in Sibenbürgen auch Ober- und Under-Hungern haben:

zu Ross	15,000
zu Fuess	32,300
Und allenthalben	47,700 Man

Dazu sollen noch komen die ordinarii Gräniczler.

Item van die Bäst. Hail. ain italianisch Volk schickheten.¹⁾

Wehr auf den Nottfall der Nachzug aus dem Reich

Also auch die Aufbott und insurrectiones in Behaimb, Mähren, Schlesien, Österreich, Hungern und Sibenbürgen.

Hátirat: Verzeichnuss des Kriegsvoleks, so auf diss 98 Jar ins Veld bestellt sein würdet.

(*Egykorú feljegyzés a bécsi cs. és k. államlevéltárban. Hung.*)

XVII.

(Kolozsvár), 1598. augusztus 20.

Báthory Zsigmond visszatérése Erdélybe Sziléziából; kibékülése a fejedelem-nővel Kolozsvárt s egyéb erdélyi hírek.

Nova Transylvanica a die 20. Aug. Anno 1598.

Postquam Sigismundus princeps locum mutasset, Serenissima discessum meditabatur, regnum tumultuari coepit. Interea temporis rumor spargebatur de Maximiliano venturo; at non Maximilianum sed Sigismundum exceperunt 20. Augusti hora noctis. His actis

¹⁾ *Oldalt:* Der Bapst gibt dis Jar khains, weder Volk, noch Gelt Hülf, sonder gehet mit ainer liga umb.

Serenissima Claudiopolim venit, in crastinum discessum parabat, quare summo mane adiuit templum. Ee nocte per postam sereniss. princeps Sigismundus ad iudicis domum venit, patefacta porta parva, ad ulteriorem januam pulsans. Iudex rei ignarus, quis nam esset, suscitatur. Respondit: aperi et videbis, cur interrogas, quis sim. cum tibi videre licet. Aperit ille, agnoscit, in amplexus ruit, petit misericordiam de repulsa, ignoscit ille. Extemplo mandat, senatum cogat, obtemperat ille. Cives interim mirari et tumultuari non nulli, sed re exacta iudicem tremebundi sequuntur, nec dum re bene cognita sedent illi ordine in senatorio. Adest princeps, uno stipatus comite, quem itineris socium habuit, salutat omnes, resalutant, exponit voluntatem suam, eosque ad fidem allicit. Jurant illi. Ubi is assecratus est, subito veredarium Albam mittit pro legatis (aderant enim legati Tartarorum), Cibinium pro regio iudice et pro aliis magnatibus, interea diescit, haeret ille occultus apud iudicem.

Serenissima tristi vultu ad templum se recipit, cui sub finem sacri literae sunt traditae, legit illa in templo cum r. p. Marcello Jesuita. Absoluto ex more sacro properatur ad forum. Ibat Serenissima vultu hilari, nescientibus aliis, quidnam laetitia conceperit. Ibant et magifici simul cum illa. Postquam vero Serenissima domum intrasset suam, extemplo princeps Sigismundus praetereunte iudice et aliis nonnullis a dextra et sinistra militum stipatus caterva, medius properabat ad aedes Serenissimae, pedes, accinctus gladio, sclopetum gerens sub brachio, veste simplici et latera. Ubi perventum ad Serenissimam, in amplexus et oscula uterque ruit. Statimque ei obtulit munera, quae e Germania portaverat recens suis manibus, et magna cum molestia suscepit illa, seque solito loetius ornat, et dum diem magno amore prosecutus illam a se nusquam demisit. Interea advocat rev^{mum} Napradi et mag. dnum Christophorum Litteratum: eos hortatur ad iuramentum. Respondit magnificus dñus Christophorus: scit, inquit, Serenitas Vestra, me esse impulsu baculo ad iuramentum Suae Maiestatis, iam itaque volo esse fidelis imperatori, sive occidat me Vestra Serenitas, sive reservet. Idem dixit Reverendissimus: pergit Serenissimus dñus Christophorus e contra(?), nisi, ait, habeam mandatum S. Maiestatis; non tibi parebo, seque malle mori, quam fidem frangere testatus, neque arcem se daturum illi Keōwar. Coniecit auditis his utrumque in carcerem adhibita custodia, illi manent firmi in proposito, quid cum illis facturus ignoratus.

Comitia 5. Sept. futura. Res ad perturbationem declinare creditur. Deus in meliora vertat.

Ad ultimum hoc dixisse fertur Serenissimus: audi, inquit, reverendissimum Szuhay mea insignia affixa parieti Albae et tormentis impressa erasisse, annuentibus quibusdam. Respondit: jam curabo illum advocari, viedebo, si veniet et erit pro nobis.

Tartari Claudiopolim advenerunt, quid acturi ignoratur, homines (ut aiunt) stolidi, agrestes, pellibus vestiti, coturnibus rubris. Vezzer Bassa Transylvaniam versus castra moverat, sed Tartari, in quibus maximam spem deflexam atque locatam habeat, aliis se adiungere

noluerunt; itaque re infecta reversus est, et Albae Regalis Turcis auxilia ferre maturat.

Walachorum princeps princeps (sic) *Michael* commeatum Tartaris suppeditat, et quia homines barbari nullum porcorum usum habent, eis multos equos utriusque sexus ad sustentandam vitam mittit praeter boves.

Transylvani in castris novum principem voluerunt eligere, quomodo et qua ratione, nescitur; et fecissent, nisi milites Maximiliani mature advenissent.

Rex Poloniae non ivit in Sveciam sed Dantisei teliteseit propter hostium multitudinem.

Tartari per fines Poloniae volunt Hungariam petere, sed resistunt Poloni.

Matthias Bossnay.

(Crispin Lamperters Zeitung an Jeremias Pistorium von Augsburg verschickt. 1598. 1599. 1608—1618. Két hatalmas kézírati kötet. Az aradi kaszinó tulajdona.)

XVIII.

1598. augusztus 19—30.

Erdélyi hírek.

1598. Ma aug. 30. reggel Bécsbe egy futár jött, újságokat hozva, hogy az „erdélyi“ Sziléziából megszökött s ismét Erdélybe menve, azon ország ismét hódolt neki. Ő cs. fegének megírta, mi bírta erre s hogy el van határozva, hogy ha e miatt a császár kedvezőtlenül bánnék vele, a törökkel, lengyellel és tatárral szöveteznék. S hogy mi következne ebből, gondolja meg a császár és az ausztriai ház. Az erdélyi kancellárt, mint ki a császárnak és Miksa főhűgnek megesküdt, s azért tőle, az erdélyitől, az új esküt megtagadta s ellenállt, fogságba vetette. Melyből mindenki láthatja, mily megbízhatók a magyarok és lengyelek. Hiszik, hogy még sok különös dolog származik ebből. Adja isten hogy jó vége legyen.

„Cronweissenburgból (Gyfehérvárról) Erdélyből írják 1598. aug. 19. Itt bizonyosan tudják, hogy a vezír basa e nyáron sereget gyűjtven Nándor-Fehérvárhoz, az egész sereggel átkelt a Dunán s táborát „Bechkörök“nél ütötte fel, hogy a körülötte levő nevezetes „Chonád“, Lippa s más helyeket is bevegye és elfoglalja, sőt Erdélybe is betörjön. S azt is általánosan beszélik a törökök, hogy a vezír basa császárának komoly paransa szerint semmi esetre sem áll el ezeknek megvételeitől, de sőt még Budát, Egert, Pestet és Szekesfehérvárat s más helyet is ostromolni fog.

(Ugyanonnan, mint az előbbi. Németül. Dr. Márki Sándor szíves közlése.)

XIX.

Gyulafehérvár, 1599. január 3.

Báthory Zsigmond rendelete Szeben város tanácsához, hogy a cs. és kir. biztosok levéltárukbán őrzött diplomáinak hiteles másolatát kancelláriusának elküldjék.

Sigismundus Dei gratiae princeps Transylvaniae stb.

Egregie prudentes sat. Salutem sat.

A minemő leveleket az commissarius urak császár képében pecsétek alatt ez országnak adtak, kiket ott várostokban reponáltak tutioris conservationis gratia: hagyjuk, hogy mindjárt azoknak paráját vevén, az város pecséti alatt küldjétek kancellarius uramnak Gyaluba. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae die 3. Januarii 1599.

Ad mandatum serenissimi principis

Demetrius Napragi

el. episcopus et cancellarius m. p.

Külczim: Prudentibus et. cesp. magistro civium regio et sedis iudiciis, caeterisque juratis civibus civitatis nrae Cibiniensis etc. fidelibus nobis dilectis.

(Eredeti, a Nagy-Szeben városi és szász-egyetemi ltban nr. 1453.)

XX.

Miechow (Lengyelország), 1899. február 8.

Báthory István testvérének Báthory András bíbornoknak adott felhatalmazó levele, hogy az ő nevében is bármit végezhet Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemmel.

Nos Stephanus Bathori de Somlyo, comes perpetuus Craznensis. Significamus praesentibus nostris, quibus expedit universis, quod nos cum ill^{mus} et rev^{mus} dnus Cardinalis Bathoreus frater noster char^{mus} et obs^{mus} ad serenissimum principem Transylvaniae, ut de communibus familiae rebus mutuo transigerent, omnesque ex quacunque causa exortas contentiones et controversias complanarent, et in veram christianam ac fraternam charitatem redirent, proficisceretur: nos eidem praefato fratri nostro omnem facultatem nomine etiam nostro transigendi, tractandi, concludendi, decidendi et omnia ad praedictum finem faciendi, et si opus fuerit etiam in animam nostram jurandi, tanquam vero et legitimo nostro plenipotentis de-disse, prout hisce damus, concedimus harum serie literarum; promittentes ea omnia, quaecumque nostro nomine fecerit, transegerit, tractaverit, concluderit, nos rata et grata habituros, inviolabiterque

observaturos. In cujus rei fidem et testimonium praesentes manu nostra subscripsimus, et sigillo nostrum onivimus.

Datum Mechoviae die octava Februarii anno millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Stephanus Bathori
de Somljo mp.

(P. h.)

Kivül: Stephani Bathori plenipotentia Cardinali Andreae data.

(*Eredeti*, gyűrű-pecséttel, a Nagy-Szeben városi és szász-egyetemi levéltárban nr. 1455.)

XXI.

Buda, 1599. márczius II.

Szulajmán budai basa Knozer Dénesnek, a tatár kán követinek Budára való szerencsés leérkezésökről.

Tekintetös, becsületös, vitézlő nemös úr.

Köszönetemet és minden én hozzám illendő tisztösséges jó dolgokban ajánlom jó szomszédsági barátságomat kegyelmednek.

Megadál énneköm az kgmöd tisztösséges levelét, melyet írt kgmöd az tatár hán embörinek és követinek békével és szép embörséggel való alákésértése felől. Továbbá im értöm az kgmöd kívánságát mi legyen, t. i. ez, hogy megíratnám és tudására adnám kgdnek, mely nap jötenek legyen meg, mely órában és mi módon és az én leveletem Isztergomban megvárná kgd. Molyre ezt mondjuk, hogy az isten megfogadja kglmötöknek mindön embörségét: jüttek azért meg az tatár hán követi kilenczen ugyanazon szerda napon szép békével, az mely nap aláindultak velök és érkeztek ide Budára u. m. vecsörnye korban. Isten megfogadja kglmötöknek mindön velök való embörségös jótéteményit, — im azért az fogadás szörént az kglmötök hajóját ugyanezön marusi polgároktól mi is föl küldöttük kglmötöknek szép embörséggel. Végezetre ezt is akarom kgmödnek tudására adni, hogy ugyanezön tatár követ, az ki onnan mostan alá jött, küldött az marusi polgároktól föl egy török levelet: kéröm azért kgmödöt, mint vitézlő jó szomszéd barátomat, hogy mingyarást ű ngának az fejedelőmnek Bécsben méltassa kgd ez török levelet. Isten stb.

Datum est Budae 11. die Martii a. 1699.

Én Deŵ Szŵleyman passa,
Isten akaratjából török császárnak főhelytartója Budán.

Külczim: Tek. becs. vit. nemös szömélynek, Isztergomban mulatozó Dionisius Knozernek¹⁾, neköm ösmeretlen szomszéd jó barátomnak kezében adassék ez levél hívségösen. Anno 99.

(*Eredetije*, német fordításával, a bécsi titk. lthan. Hung.)

¹⁾ Mátyás főherczeg által a tatár követek levezetésével megbizott commissarius.

XXII.

Fáblánháza, 1599. márczius 26. (az ó-naptár sz.)

Báthory István szerencsét kívánó levele testvéréhez Báthory András bíbornokhoz, erdélyi fejedelemségre jutása alkalmával.

Ille dne et frater charissime et obs^{me}. Servitorium sat.

Az úristentől ndgnak kívánok adatni minden jókot, jó egészséget és hosszú életet.

A ngd levelét meghozá az én szolgám, melyből értem, hogy az úristen ngdat erdélyi fejedelemmé választotta és rendelte, kiú én magamban csak elcsudálkozám és róla az úristennek halálakat adtam, holott ez dologról ngd ittlétében semmi bizonyost nem értvén, ilyen hertelenséggel az úristen ngdat megáldotta fejedelemséggel és enni háborúi után ngdat, az ngd bátyját és minden ngd familiáját megvigasztalván, hamis sok szókból kimentvén, azokon uralkodóvá tette, az kik gonosz akarók voltak. Bizonyára az szent Dávid mondása juta ottan eszemben, ki azt mondja nyavalyái után: castigans castigavit, morti autem non tradidit. — Örülöm uram és bizonyosan örülöm és az úrnak nevét áldom érette és könyörgök, hogy ő fge adja az ngod fejedelemségét az ő nevének dicséretére s tisztességére, az ő anyaszentegyházának megmaradására, épületeire és ezeknek utánna az keresztyéneknek megmaradására, s az ngd nemzetségének örömeire s megújulására, hogy a kik keserves állapotban vetették el búzájokat, arathassák fel nagy örömmel, isteni szép háláadásokkal.

Ez végre uram szerencsézzen meg az igaz isten birodalmodban, megdicséítsen és híres neves erős diadalmas fejedelemmé tegyen, megnissa az ő szent tárházát és menyei kegyelemmel megajándékozzon; megáldjon az atya, az fiú, az szentlélek, az teljes szent háromság egy bizony igaz isten, hosszú és állandóvá tevén ngdnak birodalmát. Értem azt is, hogy ngd az mi kglurunkhoz, fejedelmünkhöz fel akar küldeni, ki nekem is teccik, hogy ő fgével ngd legyen egymás-értő, sőt az hatalmas istenért kérem ngdat, ngd azon legyen, hogy ne legyen háborúság ngd között és az mi kglurunk között, sok keresztyén vérontás, földönknek elpusztulása ne következék és az ngd atyafiainak s az magyar nemzetségnek s kiváltképpen ez kis darab földnek ne jusson utolsó pusztulására dolgok, kik bizony most is annyira megpusztultunk, romlottunk, quod nihil supra. Az úristen adja szentlelkét az mi uronknak is, kivel ő fgét hajtsa ngdhoz.

Végezetre uram ngdat kérem az istenért, ngd emlékezzék meg az jó hirnevű felséges lengyel-magyar István király mondásáról, ki azt szokta vala írni és mondani: mert — úgymond — ha az én nemzetemnek én szolgálhatnék, az halál is édes volna nekem.

Utólszor az úristent híván segítségöl, ngd mindenekről bölcsen gondolkodjék, és kövesse, ismerje is az istenes jót, és ngd az ngdra istentől bízott tisztben oltalmazza isten után az keresztyéneket, kik ngdra isten után néznek és minden jót várnak.

Ezekkel egyetemben én az én életembeli szolgálatomat ajánlom ngdnak és ajánlom isten után az ngd szereteti alá magamat és várom ngd hozzám ilyen megnyomorodott beteges szolgálájahoz, atyafiához való jóvoltát; én noha nem szolgálhatok, mindazáltal ha elégtelen vagyok is még is istent imádok ngod hosszú életiért egészségejért.

Az ngd barbélyát az ngd parancsolatja szerint beküldtem, én körüllem ez jámbor szeretettel forgódott, nem is volt munkája isten után haszontalan, jöllehet az mi az ő opinioja, Márton nekem isten után másra felelt vala. Ennekem naponként, óránként elég félelmes állapotom vagyom, kiválképpen semmi barbélyom és ez földön is tudós barbély nem lévén; de sicut domino placuit, ita factum est, sit nomen domini benedictum etc. Mártont, miért hogy ő biztatott, el nem bocsátom, noha látom, hogy örömet immár félbehadna: az úristentől várok, valamit ad ő fge.

Ngdat kérem az titulus írásról nekem megbocsásson, mert soha nem tudhatám az ngd titulusát bizonyosan írnom, kit ha megérthetek, én ngdnak mindenkben szeretettel való szolgálja vagyok.

Az úristen ngdat megáldja, megtartsa sokáig jó egészségben. Irtam Fábiánházán az ngd szállásán 26. Martii veteriis calendarii 1599.

Ngdnak

szeretettel való szolgálja és atyafia

Bátory István
m. ppia.

Külsőim: Illmo dno Andreae Bathori de Somlio, principi Transilvaniae, et Siculorum perpetuo comiti etc. etc. dno fratri charissimo et observandissimo.

(Eredetije a bécsi cs. és k. titkos levéltárban, Polonica osztály.)

XXIII.

(Prága), 1899. április 8.

Rudolf cs. és k. Mihály vajdának a köztük folyt tárgyalásokról, 100,000 frt évi hadi segély utalványozásáról, Königsberg vára adományozásáról, s az erdélyi dolgok felől.

Valacho responsum.

Rudolphus etc. Illustris etc.

Ex legatis vestris ad nos missis significatione prolixa promptissimam vestram erga nos observationem et constans in communem hostem pro communi salute pugnandi desiderium, quaeque a nobis juxta superiores stipulationes praestari cupiatis, intelleximus.

Ut igitur praeclara illa vestra animi testificatio nobis est gratissima, ita in iis, quae hinc desiderantur vobis, quoad ejus fieri possit, satisfacere benigne parati sumus.

Quod autem ad illa pacta attinet, quae inter vos et legatos nostros inita sunt, multae obstant causae, quod ex legatorum ves-

trorum relatu uberius intelligetis, cur illa hoc rerum statu a nobis confirmari nequeunt.

Auxiliorum, quae postulastis, quaeque promisimus, nomine pro anni proxime superioris expeditione centum millia talerorum concedimus, in cuius summae defalcationem (quinguenta illa novem millia), quae jam ante soluta fuere, computentur, quae vero pars solvenda restet (millium scilicet quadraginta unius) aut Viennae, aut Cassoviae numerabitur.¹⁾

In hujus porro praesentis anni expeditionem alterum tantum, nimirum centum millia talerorum promittimus; posteaquam autem diversa armorum genera, et quaedam alia petiuntur, ea in defalcationem illius summae, quanti empta fuerint, libenter suppeditari et quod reliquum debebitur, in parata pecunia, vel alio modo, *si arma in Turcas, aut quocunque nobis visum fuerit, convertat,*²⁾ persoluturi sumus.

Ad summam illam decem millium ducatorum Tartaris donatorum, quae legatis nostris mutuo dedistis, quod attinet, ea similiter aut Viennae aut Cassoviae legatis vestris numerabitur.³⁾

Ut conjugi vestrae, et filio ac familiae refugium nostra in ditione pateat, dono vobis castrum Königsperg in Silezia situm, cum territorio et jurisdictione, quae eo pertineant, ita donatum cupimus, ut ejus successio in filios vestros eorum descendentes masculos extendatur.⁴⁾

De caetero, *ut res Transylvaniae successerint*, observabimus, nihilque praetermittemus, quod ad benignam nostram, propensamque erga vos vestrosque affectionem luculentioribus munificentiae documentis ostendendam ac declarandam pertinere existimemus, fidelitate vestra ac zelo confisi fore, ut *ubicunque res postulaverit* juxta desiderium nostrum quacunque occasione praesto cum vestris futuri sitis.

Datum 8. Aprilis 99.

(Fogalmazvány a bécsi cs. és k. titkos ltban Hungarica.)

XXIV.

Prága, 1599. április 19.

Rudolf, Básta kassai főkapitánynak, hogy az erdélyi ügyeket szemmel tartsa azokról jelentést tegyen s ha bajt lát, előzze meg.

Georgio Bastae.

Rudolphus etc.

Strenue fidelis dilecte. De rebus transylvanicis varia nobis in dies diversis nunciis adferuntur, de quibus, quod abs te nihil adfertur, miramur. Ea vero cum talia sint, quae merito nos sollicitos habeant.

¹⁾ A zárjel között lévő áthúzza.

²⁾ A cursíval szedett beszűrés először írónnal azután tintával írva.

³⁾ E helyett eleinte ez állott: Cum tanta jam bombardarum copia in promptu sit, ut earum precium unacum vectone ad viginti millia florenorum ut minimum ascendat, integrum illud mutuum ea ratione solum velimus.

⁴⁾ Eredetileg: liberos vestros utriusque sexus extendatur.

benigne tibi injugimus, diligenter ut adviliges (így), non tantum, ut quae nostra scire interesse existimabis fideliter et quamprimum nuncies, sed etiam ut periculis et malis, quae erumpere latius possint, obviam eas, et quantum in te sit remedium praebeas. Quod ut facilius facias, et rei pecuniariae, et militum nervum quamprimum mittemus. Quoniam vero etiam de educenda secure ser^m archiduce Maria Christierna, patruale nostra charissima agi intelligimus, communicatis cum ser^m archiducis Ferdinandi ministris ac legatis, qui ea de causa mittentur consiliis, quantum possis ut praestes, benigne cupimus. Gratiamque sat.

Datum Pragae die 19. Aprilis a. 99.

(Fogalmazvány a bécsi titk. ltban Hung.)

XXV.

Prága, 1599. április 20.

Rudolf Pezz Bertalanak utána küldi Bécsbe az erdélyi követektől kapott értesítést a fejedelem-változásról.

Pezzio.

Rudolphus sat.

Honorabilis. Quod ad nos, postquam hinc discessisti, a legatis Transylvanicis per peculiarem cursonem sit missum, his junctim addimus, ut eo rectius, quid et cum illis et cum aliis alibi agendum sit, videas. Ut Paulus Niarinus quamprimum, quam celeriter possit, Varadinum rebus necessariis instructus pergat, curamus. Ceterum sat.

Datum Pragae 20. Aprilis a. 99.

(Fogalmazvány a titkos ltban Bécsben.)

XXVI.

Turóc, 1599. május 12.

Mária Krisztierna fejedelemnő Rudolfnak, Erdélyből hazatérő útjából, Carillo Alfonz atyát előre küldi.

Alberdurehl. grossm. Kaiser sat.

Wiewol ich E. k. May. von Sackmar aus underthenigist geschrieben hab, ich wollt patrem Carillium von Caschau aus fort-schicken, so hat es aber etlicher ursachen halber nit sein kinden(!); sobalt er aber E. k. May. gned. bevelch empfangen, raist er als-baldt fort. Hab mir derowegen dises schreiben an E. k. May. geben wollen mit underth. bitt, E. k. May. wollen ihm in allem gned. glauben und expedition geben und thue mich zu dero kais. hulden sat.

Datum Turocz den 12. May anno 1599.

E. k. May.

underthenigiste u. gehorsamiste Maim
Maria Christierna.

Külczim: Der röm. kays. auch zu Hungern u. Behaimb khüniglichen Mayestät sat.

(Sajátkezű eredeti, a titk. ltban, Bécsben.)

XXVII.

Prága, 1599. május 24.

Mátyás főherczeg Rudolfnak jelentést tesz négy udv. tanácsos és a saját véleményéről, hogy milyen eljárást ajánlanak Erdélylyel szemben, miután Báthory Zsigmond a fejedelemséget Báthory Andrásnak átadta.

Allergn. grossm. Röm. Khaiser stb.

Ew. k. May. gn. begern nach hab ich über die Siebenbürgische bewusste handlung dieselben rath Adolffen Freiherrn zu Schwarzenberg, Melcheorn von Redern, David Ungenaden u. Barthlmeen Pezzen, jeden absonderlichen vernuhmen, deren unterschiedliche mainungen hab. Ew. k. May. ich hiemit khurzlichen gehorsamblichen referirn wellen.

[1.] Und hat erstlichen der zu *Schwarzenberg* vermeldt, weil das siebenbürgische wesen also derzeit beschaffen, so sey nuhmer khein occasion noch gelegenheit zu verabsaumben, noch auszulassen, mit soviel volckhs, als man nur khan, und dieser zeit auf den fuess, u. fortzubringen ist (nämblichen mit den Wallonen u. Franzosen zu fuess u. zu ross, den Khollonitschischen tausendt pferden, den Pezzischen regimentt) aus Undter- auf Ober-Hungern, den nächsten weg gegen Szolnok werths fortzurucken u. zu den oberhungerischen kriegsvoleks zustossen. Auff diesen faal aber werde man zu fortbringung, führung und regierung solches kriegshöts, eines des landts, der hung. gebrauch und kriegswesens erfarnen, wol qualificeirten haupts — der nach gelegenheit des feindts der Siebenbürger u. anderer wiederwärdigen accommodiern u. richten khundt — bedürffig sein, so eben die profiandt und arthileri also richtig zubestellen vonnöthen, damit man in mangl desselben nicht lang undterwegs bleiben, die zeit und gelegenheit ehe dass der feindt mit macht herauskhumbt, hinbringen und verabsaumben müesse. Und obwol zu bedencken, dass bei den unterschiedlichen factionen, so sich in Siebenbürgen befünden, noch zwäyfflich, wann gleich Ew. May. kriegsvolek dahin ziehen wurde, wie die siebenbürgische stendt affectionirt sein möchten. So ist doch dabei in acht zu nehmen, wann Ew. May. sich umb die sachen mit ernst annehmen u. ein kriegsheer daselbst ins land verhanden sein würdet, dass dennoch die meisten — so dieser zeit aus forcht, wie sie affectionirt sein, nicht erzeigen dorffen — ihren geschwornen aydt in acht nehmen kheinen widerstandt, sondern vielmehres befürderung zur sachen, wo nicht öffentlichen doch haimblichen erzaigen worden, und da man sich gleich des ganzen landts Siebenbürgen mit diesen volckh nicht anfangs völlig impatroniern würde, so khundte doch durch ein Veldobristen, so dieses kriegsvolekh füren wirdet, der oberhungerischen unstätte gemüettern, bey dieser veränderung, damit nicht

noch mehrer schaden an den graniezen, oder gänzlicher abfall erfolge, in sorg u. gehorsamb erhalten, u. fürtrefflicher nucz geschafft werden.

So wirdet es auch, wann jetzt anfangs und unverlengt der zug auf Oberhungern gericht, u. daselbst hin bis in die zehen tausendt man geführt, in gemain noch ein mehrers u. grössers geschrey abgeben, u. das oberhung. heer, wann es zusambenstossen u. fortziehen über die fünfzig oder mehr tausendt starck von den feindt geacht werden; daher er dann ursach gewinnen, sich mit seiner macht dahinwerts zulenken, u. sich umb die undtherhung. granizen mit ganzer macht nicht anzunehmen. Wurde aber ye solches beschehen, kann man es alsdann auch zeitlichen erfahren, das übrige kriegsvolck hervorn behalten, das ober- u. undtherhung. kriegsheer aber zusamben stossen lassen, u. dem feindt, wohin er sein kopf strecken wirdet, zur rechter zeit abbruch beschehen khünnen. Darzu gibt es die erfahrung, dass in des feindtsland allweegen mit mehrern nucz u. forttl, dann in Ew. May. landt zu kriegem.

Es wirdet auch der Walachische Waywoda in Ew. kais. May. devotion, wann er vermerken, dass man sich umb Siebenbürgen mit ernst annimbt, u. zu mehrern sicherheit u. hoffnung seines lengern verbleibens gebracht wirdet, dardurch erhalten u. durch ine fürtrefflicher vorttl wider den Türckhen u. Siebenbürgen zuerlangen sein.

[2.] Der von *Redern* befündet den spott, so Sigismundus Báthori dem ganczen löblichen haus Oesterreich, dem ganczen Röm. reich, u. insonderheit Ew. May. angethan, also beschaffen, dass es nicht kann umgangen werden, auch genugsambe befüegte ursach darzu vorhandt sein, denselben wider zu rechnen, u. hette man solchs lengst fürnehmen, nicht sovil guetter gelegenheiten verabsäumen. u. den Sigismundo zu seinem betrug so lang suchen sollen. Derhalben sey khein zeit ferrers zu verabsäumen, u. weil Ew. May. zween fürnembe päss u. schliessl zu Siebenbürgen possedirn, der Bocskai so in Ew. k. May. devotion bestendig u. getreu verbleibt, auch zwey schlosser u. fürnembe örter zum eingang in das landt Siebenbürgen besitzt u. ausser dieser päss khein fürnembe vestung, noch häuser, aus Oberhungern dahinwerts sich nicht befünden, diese gelegenheit in acht zu nehmen u. zur sachen darzu Ew. May. genugsamb befüegt sein, mit ernst unverlengt zugreifen, u. solche angethane schmach, betrug u. mäineydt zustraffen u. zurechen, u. dabei zu bedencken, wann das nicht alsbaldt geschieht, u. der Wallachische Waywoda vermercken wirdet, dass man sich umb Siebenbürgen nicht annimbt, u. er als Ew. May. getreuer zwischen den Siebenbürger u. Türcken nicht lenger verbleiben kann, er auch noth halber entweder mit dem Türcken sich vergleichen, oder aus seinem landt wirdet wäichen müssen. Wann alsdann Siebenbürgen und Wallachey mit dem faindt verainigt und seiner subjection sein wirdet, ist dadurch dem faindt — der aller kundschaften nach sein intent wider Oberhung. gereicht haben soll — der pass auf Oberhungern u. Kaschau auch eröffnet, u.

welchs Gott verhütten welle, endtlich dadurch ganz Oberhung. mit der anrainenden landen unwiderbringlichen schaden leichtlichen zu verlust gerathen. Diesen besorgunden unhaill, verderben u. undergang Ew. May. landt u. leut durch erhaltung des landt Siebenbürgen, nunmehr vorzapauen hoch vonnöthen.

[3.] Des *Ungnaden* mainung ist auf zweierlei weeg gericht, dass man aintweder die sachen auf das, was bisher mit Siebenbürgern ist furgeloffen, mit ernst u. kriegsmacht ausschiere, oder dissimuliere. Will man der sachen mit kriegs macht nachsetzen, wirdet man unverlengt, wie man solchs anstellen will, sollen bedacht sein, zum fall man aber ye darzu nicht khummen kann. u. die mittl darzu der zeit nicht hat, soll man es auf den andern weeg dissimulieren, u. mit dem Cardinal Báthori gütige tractation pflegen. Vermeldt nebens, weill es anfangs bey Ihr May. die mainung gehabt, dass der Siebenbürger im landt daselbst verbleiben soll, wisse er nicht, wessen Ew. k. May. yetziger zeit gesinnet sein, u. zum fall es noch die mainung hat, kundte er noch daselbst gelassen werden, wo aber solchs Ew. M. willen nit ist, u. man was mit macht anphaen will, sey solches alsपालdt zu exequirn.

[4.] Wie ich vom Dr. *Pezzen* vernommen, so ist er seiner vorigen mainung. da man anderst, die mittl zu ernstlichen prosequirung der sachen hat, dass man solches nicht verschieben, noch underlassen soll.

Auf obvermelte absonderliche, undterschiedliche mainungen hat ich mich in erwegung derjenigen was bisher mit Sigismundo Bathori furgeloffen, u. des unwiederbringlichen verlust, schadens u. spotts, so Ew. May. u. derselben landt u. leuten wegen abfall Siebenbürgen u. Wallachay vor augen wissentlichen u. hoch zu besorgen ist, mit des zu Schwarzenbergs u. des von Redern mainung bei dieser berathschlagung allerdings verglichen, ihnen beygefallen, u. solches Ew. k. May. in brüderl. gehonsamb referiern wollen, denselben mich zu gnaden u. k. hulden gehors. empfehlendt.

Prag den 24. maj. ao. 99.

Ew. K. May.

Jegyzet: Mátyás főherczeg levele.

(Tisztázat, javítva s így alá nem írva, a bécsi hadügym. levéltárban 1599. 5. fasc. 4. sz.)

XXVIII.

Prága, 1599. május 24.

Rudolf Mária Krisztiánának belenyugrását jelenti ki, hogy Erdélyből kijött s a Báthory Zsigmondtól való elválás ügyében Rómában közbenjárását igéri.

Antwort an die Fürstin in Siebenbürgen.

Durchlauchtige sat.

Ich hab Ew. Libden schreiben von dem pater Carillo wol empfangen, u. aus seiner relation gern vernemen, dass Sy nunmehr aus der Sibenbürgischen gefahr an sichere ortt geraicht. Was nun

erstlich E. L. entschuldigung belangen thut, warumben Sy *unerwartet* meiner bewilligung sich heraus begeben, bin ich damit ganz wol zufrieden.

Sovil das divortium betrifft, thue ich meinem oratori zu Rom die notturfft bevehlen, u. was sonst in allem anderen derselben zu gutem geraien kann, gern befürdern. und bin sat.

Datum Prag 24. May 90.

(Fogalm. a titkos ltban Béeshen.)

XXIX.

(Nagybánya, 1599. május 31.¹⁾)

Bozó István nagybányai bíró Székely Mihály szatmári kapitányt máramarosi hírekről értesíti s gondviseléséért könyörög.

1. Szinte megírtam vala immár az Ngdhoz való levelet, juta ismét ilyen hírem, hogy Szabó Balást, az huszti kapitán ki volt, ilyen módon hitették el, hogy az erdélyi fejedelem élteig attá neki az huszti kapitánságot; abban bízott, úgy attá meg az Huszt várát, de az mint hallom másfelől, fogva elvitték.

2. Pogán Georg az ki Huszt várából kibeszílette Szabó Balást; annak az erdéli fejedelem egy igen jó falut adott, kit Pechietzegeo [*Pecsétszegő*] falunak hínak.

3. Az máramarosi só camerospánnak (*így*), András deák, az volt az egyik, annak is élteig atták az só camorespánságot.

Azért, az mint megírtam Ngdnak, igen szükség, Ngd mi reánk oly gondviseléssel légyen, hogy valamiképpen az ű fge városának kárára ne legyen. Mert az ű dolgok félő, hogy talám csak praktika, ha az három ezer székel Máramarosban migyen, egy nap onnét szinte ide jöhet. Azírt Ngdnak könyörgök, légyen gongya az ű fge szegín városára. Isten éltesse stb.

Ngdnak, megiszolgálom, ne lígyek én is Ngd előtt elfelejtve, én is annál inkább meglátja Ngd, az miben én tudok, Ngd szegín szolgálja vagyok

Sp^{is} Mis V^{rae}

servitor paratissimus m. p. (*így*)
Stephanus Bozo

(*Eredeti, mellette a német fordítás, Bécs, titk. lt.*)

XXX.

Kolozsvár, 1599. június 17.

Báthory András fejedelem Segesvár városától zabot és bort rendel.

Andreas divina miseratione Sacrae Romanae Ecclesiae Cardinalis Bathoreus, Transilvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpinæ princeps sat.

¹⁾ Bozó István nagybányai bíró Székely Mihály szatmári kapitányhoz írott levelének melléklete. A levél kiadva az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. 495 l.

Prud. cesp. sat. Salutem sat.

Mivelhogy borra és zabra nagy szükségünk vagyon, hagyjuk hogy az ott való széktekből küldjetez mindjárazt mi számunkra Fejérvára ötszáz köböl zabot és tíz hordó jó bort, az melyeknek az árát ez jövendő adótokból defalcaltatjuk. Secus sat.

Datum in civitate Coloswar die 17. Junii a. d. 1599.

Andreas Cardinalis Bathoreus
princeps Transylvaniae m. p.

Jo. Jacobinus m. p.

Segesvár polgármesterének és tanácsának szól.

(Eredetije Segesvár városa levéltárában nro. 77.)

XXXI.

Fülek, 1599. október 29.

Rhédey Ferencz füleki kapitány Horváth János szécsenyi vicekapitánynak a tatár hadak elvonulásáról.

Szolgálatomat írom kdnek stb.

Az kgd írását megértettem, hála legyen az uristenek, hogy elfordítá rólunk az hitetlen pogány ellenséget, bizony uram mi is igen vártuk ide reánk. Az mely tatárok ide jöttek vala, csak közel menének el az városhoz, az mi hadunkat Rymaszombatnál érték volt el tuly az városon, de nem mertenek bele kapni, azon éjjel ott az rimaszombati mezőn hált az tatár, többet ezör forintnál fizetének nekik az szegény rimaszombatiak és ugy marattanak meg, az feleki szekerekben kapdostanak el, de nem sokat, itten körül semmit nem égetett az tatár, hanem az Sayó két felét mind elégette és úgy mendegélt Eger felé, többet ezer rabnál vittének ez mi kicsin darab földünkről. — Sok felé eloslottanak volt az tatárok, az dereka Gömerig volt és az szállongója az tót falukra is elértenek. Kgdet kérem, írja meg kgd, holott vagyon mostan az felső tábor. az mi hadaink Szendrőnél vadnak, az mi kevesen lehettenek. — Az mi uram az Szalay Pál dolgát illeti, isten tudja én sem ő magát, sem penég az nyereséget nem láttam, nem tudom nyert-e valamit avagy semmit sem. Az úristen stb.

Datum ex Filek die 29. Octobris ao. 1599.

Kgdnek

örömet szolgál

Rédey Ferencz m. p.

Külszim: Gen. dno Johanni Horvatt S. C. Rque M^{us} vicecapitaneo Zece-
niensi sat.

C^{ito}
ito

(Eredetije a bécsi államltrban, Hung.)

XXXII.

Gyulafehérvár, 1599. november 3.

Mihály vajda Szászváros városától és székétől ezer forintot kér „kölesön.”

Michael Transalpinæ Valachiae vaivoda sat.

Prud. et cesp. sat. Salutem sat.

Hisszük azt, hogy kgteknél nyilván vagyón, miképpen az úristen ez országban behozott és diadalmassá tött. Mivelhogy pedig erre az hadra is, kivel bejöttünk, sok költségeink voltak, és most is naponkint vadnak, kgteket szeretettel kérem, hogy kgtek énnekem ez mostani szükségemre adjon ezer forintot kölesön, melyet kgteknek jövődöben fogyatkozás nélkül megadunk s jó néven is veszünk kgtektől; kinek bizonságára tartsa meg kgtek ez én leveletem. Izentünk kgteknek ezen emberüktől szóval is, kgtek mind ebben s mind egyéb dolgokban higye meg szavát. Valeant.

Datum Albae Juliae die 3. Nov. a. d. 1599.

Michael vaivoda mpa.

Kölezim: Prud. et cesp. regio et sedis iudicibus, caeterisque juratis civibus oppidi et sedis Zazwaros etc. nobis honorandis.

(Eredeti, a nagy vajda-pecséttel lezárva, a nagy-szebeni ltban Nro 1467.)

XXXIII.

Gyulafehérvár, 1599. november 3.

Mihály vajda Besztercze városától 5000 forintot kér kölesön.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda, Sacratissimæ Caesaræ Regiæque Maiestatis consiliarius, per Transsylvaniam locumtenens, et eiusdem Maiestatis exercitus eis Transsylvaniam et eius ditionum, partiumque fines generalis capitaneus, etc.

Prudenti, et circumspecti, amici nobis honorandissimi. Salutem et favorem.

Hisszük azt, hogy kegyelmeteknél nyilván vagyón, miképpen az Úristen ez országba hozott, és diadalmassá tött. Mivel hogy pedig erre az hadra is, kivel bejöttünk, sok költségeink voltak, és most is naponként vadnak, kegyelmeteket szeretettel kérjük, s intjük is, hogy kegyelmetek e mostani szükségünkre adjon *öt ezer* forintot kölesön, melyet jövődöben kegyelmeteknek fogyatkozás nélkül megadunk, jó néven is veszünk kegyelmetektől, kinek bizonságára tartsa meg kegyelmetek ez mi levelünket. Izentünk kegyelmeteknek ez mi emberüktől szóval is, kegyelmetek azért mind ebben s mind egyéb dolgokban higye meg szavát Valeant.

Datum Albae Juliae, die 3. Novembris 1599.

Michael vaivoda. m. p.

Kivül: Prudentibus et circumspectis iudici primario, caeterisque juratis civibus civitatis nostræ *Bistriciensis* etc. Amicis nobis honorandis.

(*Eredeti*, oláh vajdai pecséttel ellátott levél, a besztercei, régebben városi, most vármegyei levéltárban.)

Jegyzet: Mihály vajda Kolozsvár városa tanácsához az előbbiekhöz hasonló tartalmú és szövegű levelet ír nov. 4.-éről, azzal a különbséggel, hogy tőlük már „hat ezer forintot“ kér „kölcson.“

(*Eredetije* a kolozsvári városi levéltárban Fasc. IV. nr. 65.)

XXXIV.

Gyulafehérvár, 1599. november 3.

Mihály vajda Marosvásárhely városát védelme alá veszi.

Michael, Valachiae Transalpiniae woivoda stb.

Universis stb. Salutem et favorem.

Miérthogy az székelyvásárhelyieknek hozzánk való hévségeket (*így*) értjük és látjuk is, azokat mi oltalmunk alá vöttük, meg is parancsoltuk Székely Mihálynak az ott való veres drabantink hadnagyának, hogy az ott való nemességet és veres drabantokat melléje vévén, minden háborgatók, dúlók, fosztók és kóborlók ellen megoltalmazza őket: hagyjuk azért tinéktek fejenként és parancsoljuk erős büntetés alatt, hogy senki ez mi parancsolatunk ellen ne merészeljen cselekedni és senki se jószágok, (se) magok számára semmi hatalmaságot ne cselekedjék, minden ember határában tartsa magát, mert valaki ez ellen cselekszik, mi tőlünk tanúsága vagy on mit cselekedjék, mi is semmiként büntetetlen el nem szenvedjük. Secus nulla ratione facturi. Praesentibus stb.

Datum Albae Juliae die 3. mensis Nov. a. d. MDXCIX.

Michael vaivoda m. p. (P. h.)

(*Eredetije*, papirba nyomott nagy vajda-pecséttel, M.-Vásárhely város levéltárában 75. sz.)

XXXV.

Kolozsvár, 1599. november 5.

Mihálcsa bán rendelete Beszterce városához, a nemes emberek üldözését tiltja s nekik kegyelmet hirdetett.

Nos Michael, regni Transalpinensis banus, et consiliarius, ac illi et magi domini Michaelis waivodae Transalpinensis, etc. ad status et ordines Transsylvanicos cum pleno mandato legatus, universis et singulis nobilibus et ingobilibus cujuscunque status et conditionis hominibus, ubi in regno Transsylvaniae existentibus salutem et amicitiam nostram cum honore.

Miérthogy ez háború időben külömb-külob helyeken sok tolvajlások, nemes emberek öldöklése történtenek, ebből, hogy az ütközet után az nemesség honjokból kiszéledtenek: akarván azért ez nagy nyavalyát eltávoztatni és a gonoszságnak útját megrekeszteni, hagyjuk és parancsoljuk tinéktek, a római császár ű felsége authoritásából, hogy minden nevezetes helyeken megkiáltassátok, hogy efféle

tolvajságtól minden ember megszűnjék, és lecsendesédjék, az nemes-ség pedig mindenütt bízvást házához szálljon. Fogadjuk pedig az mi kegyelmes urunk keresztyén hitire, hogy senkinek semmi bán-tása nem leszen; ha pedig az tolvajok meg nem szűnnének, minde-nütt persequáljátok, kikkel, ha nem bírjátok, tegyétek hirrre és erőt adunk, hogy azok az latrok compescaltassanak. Ebben egyebet ne cselekedjete.

Datum in civitate Coloswar, die 5 Novembris, anno d. 1599.

Mihálsa bán

(oláh aláírása.)

Kivül: Beszterczére vigyék sietséggel.

(*Eredetije*, gyűrűpecséttel, keresztben írva, a beszterczei vármegyei levéltárban.)

XXXVI.

Gyulafehérvár, 1599. november 5.

Mihály vajda rendelete Besztercze városához, hogy Kornis Gáspár háza népét bocsássák haza Radnótra.

Michael, Valachiae Transalpinae vaivoda stb.

Prudentes, circumscripti, fideles stb.

Hagyjuk és parancsoljuk tinéktek, hogy Kornis Gáspárnak familiáját, felesigit, szolgálait, minden marhájával egyetemben, a ki ott köztetek vagyon mindjárást békével bocsássátok haza Radnótra. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 5 Novembris anno 1599.

(Aláírás hiányzik.)

(P. h.)

Kivül. Prudentibus et circumspectis judici primario, caeterisque juratis civibus civitatis nostrae Bistriensis, etc. fidelibus nobis dilectis.

(*Eredeti*, oláh vajdai pecsétes levél, a beszterczei vármegyei levéltárban.)

XXXVII.

Gyulafehérvár, 1599. november 6.

Mihály vajda a szebenieknek engedi a Verestorony bírást és őrzését.

Michael, Valachiae et Transalpinae vaivoda sat.

Adjuk emlékezetre mindeneknek, az kiknek illik, ez mi leve-lünk által, hogy az miképpen ennekelőtte az szebeniek az Veres-tornyot bírták és őrizték, utjával egyetemben: azonképpen mostan is nekik megengedtük, hogy azon Verestornyot az előbbi mód és szokások szerint bírassák, őrizhessék és mindenek ellen oltal-mazhassák és az környül való kártevőket, dúlókat, kóborlókat és

fosztókat megbüntethessék, miképpen hogy mi adtuk és engedjük ez jelen való levelünk által.

Datum Albae Juliae sexta Nov. a. d. millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Michael vaivoda mp. (P. h.)

Keresztbe írva, papírlapon, a két lap közé nyomott nagy vajda-pecséttel, sajátkezű aláírással.

(Eredetije a Nagy-Szeben városi és szász egyetemi ltban, nro. 1466.)

XXXVIII.

Gyulafehérvár, 1599. november 9.

Mihály vajda Besztercze városától 4 kovácsot és 4 kerekest rendel.

Michael, Valachiae Transalpiniae vaivoda stb.

Prudentes et circumspecti stb. Salutem stb.

Hagyjuk, hogy mindjárt az itt való kendervárbeli szükségre küldjete onnat közületek négy kovácsot, és négy kerekest. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 9 mensis Novembris. a. d. 1599.

Michael vaivoda. m. p.

Latin külczim: Besztercze város tanácsának.

(Eredeti, kis gyűrű-pecséttel, a besztzercei vármegyei levéltárban.)

XXXIX.

Gyulafehérvár, 1599. november 10.

Mihály vajda meghívója Besztercze városához a Kolozsvárról Fehérvárra áttett november 24. országgyűlésre.

Michael, Valachiae Transalpiniae vaivoda stb.

Prudentes et circumspecti, nobis dilecti. Salutem et favorem.

Mivelhogy bizonyos okokból az gyűlést Kolozsvárról ide Fejérvárra halasztottuk: hagyjuk annak okáért, hogy az előbbi levelönkben megírt napra, ad vigesimum diem mensis Novembris, ide Fejérvárra tartozzék jőni kegyelmetek. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae die decima mensis Novembris, anno domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Michael vaivoda. m. p.

Latin külczim: Besztercze város tanácsának.

(Eredeti, gyűrűpecsétes levél, a besztzercei vármegyei levéltárban.)

XL.

Gyulafehérvár, 1599. november 11.

Mihály vajda Bástának, hogy Erdély határáról vonuljon vissza, segítségére most nincs szüksége, ha akkor nem jött, a mikor kérte.

Michael, Valachiae Transalpiniae vajvoda, S. C. R. M^{tis} consiliarius, per Transylvaniam locumtenens, et eiusdem M^{tis} exercitus eis Transylvaniam, ejusque ditionum partiumque ei subjectarum generalis capitaneus etc.

Sp. et magn. dne stb. Salutem stb.

Intelligimus, quod D. V^{ra} M. cum copiis Suae M^{tis} egressa sit, atque nunc hanc Suae M^{tis} ditionem vastet, arces, castella occupando. Cum itaque Divina Sua M^{tas} hanc provinciam Suae Mis dederit et nos quoque in hoc loco constitimus, non convenit, ut hac regio desoletur, quinpotius, in quantum fieri potest, deffendatur, scientes, quam instructionem et Sua M^{te} habeamus, prouti et Magn. V^{ra} eam intelligit. Auxilium Magn. V^{rae} nunc non requiritur, si quidem antea non venit, dum requirebatur. Quapropter Magn. V^{ram} amice petimus, ut copias istas remittat, ne hanc Suae M^{tis} ditionem adhuc magis opprimant, quinpotius Magn. V^{ra}, in quibus convenit, hanc Suae M^{tis} provinciam deffendat, quo et Sua M^{tas} grato animo recipere ac nos quoque omni benevolentiae studio reponere possimus. Quam stb.

Datum Albae Juliae 11. Novembris a. 1599.

Magn. D^{nis} V^{rae}

benevolus amicus

Michael vajvoda.

(Másolat a bécsi titkos ltban. Varia Turcica.)

XLI.

Gyulafehérvár, 1599. november 12.

Mihály vajda Besztercze városától és székétől élelmi szert rendel Fehérvárra.

Michael, Transalpiniae Valachiae vajvoda stb.

Prudens, circumspecte, nobis dilecte stb.

Miérthogy az itt való vidék, az hadakozó nép miatt élés dolgában megfogyatkozott, hagyjuk, hogy onnét az székéből, küldjetez ez jövő gyölés napjára, kétszáz tyket, [=tyúkot] száz lúdat, ezer tikmonyat [=tojást] ötven ejtel vajat. Nec secus facturi

Datum Albae juliae 12 Novembris, anno 1599.

Michael Vaivoda. m. p. (P. h.)

Kívül: Prudentibus ac circumspectis magistro civium, regio ac sedis, iudicibusque civitatis et sedis Bistriciensis, nobis dilectis.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a beszterczei vármegyei levéltárban.)

XLII.

Gyulafehérvár, 1599. november 14.

Mihály vajda a besztlercei bírónak megköszöni a hozzá küldött leveleket.

Michael, Valachiae Transalpiniae vaivoda stb.

Prudens et circumspecte stb.

Az minemű leveleket kegyelmed mi hozzánk küldött, igen jó néven vöttük. Azért kegyelmed ennek után is, ha mi afféle levél kerül kezéhez, mi hozzánk küldje. Secus non facturus.

Datum Albae Juliae die 14. Novembris 1599.

Michael vaivoda. m. p. (P. h.)

Kívül: Prudenti et circumspecto Joanni Budaky judici civitatis nostrae Besztlerce, etc. nobis dilecto.

(Eredeti, a nagy oláh vajdai pecséttel, a besztlercei vármegyei levéltárban.)

XLIII.

Gyulafehérvár, 1599. november 14.

Mihály vajda a besztlercei bírónak meghagyja, hogy a harcban elesett nemesek kincseit küldöttei kezébe adja.

Michael, Valachiae Transalpiniae vaivoda stb.

Prudens ac circumspecte stb.

Bocsáttuk várostokban, udvari szolgálkat Posztelnik Dámiát és Todor Szpatárt, hogy az nemeseknek, kik az hadban elvesztenek, és az országból kiszöktenek, marhájakat, pinzőket felkeressék, és mű számunkra ide Fejérvárra hozzák. Hagyjuk és parancsoljuk azért tő néktek, hogy valahol várostokban azféle nemeseknek ezüst-marháját, vagy pinzét találhatjátok, felkeressétek, és ez mű emberink kezeiben adjátok. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae 14. Novembris, 1599.

Michael vaivoda. m. p. (P. h.)

Kívül: Prudenti. ac circumspecto Johanni Budaky, judici primario civitatis nostrae Besztlerce, fidelis nobis dilecto.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a besztlercei vármegyei levéltárban.)

XLIV.

Gyulafehérvár, 1599. november 14.

Mihály vajda Besztlerce széktől és várostól fát-hordó szekerek küldését rendeli.

Michael, Transalpiniae Valachiae vaivoda stb.

Prudentes, circumspecti, nobis dilecti stb.

Noha ezelőtt szokások ez nem volt, és ha az szükség nem kényszerítene, mi sem bántanánk evvel, de minthogy tűzre való

fa nélkül igen megfogyatkoztunk, intjük kegyelmeteket, küldjen fahordani való hat szekeret, oly készlettel, és költséggel, hogy egy holnapig az fahordáson itt lehessenek; az egy holnap eltelvén, küldjeteek más hat szekeret, kikkel ezeket innét felválthassátok. Ezt penig tizednapra szolgáltatassátok ide Fejérvára, udvarbíránk kezéhez. Fogyatkozás az dologban nem lévén. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae 14. Novembris, anno dni 1599.

Michael vaivoda. m. p. (P. h.)

Kivül: Prudentibus ac circumspectis magistro civium, regio et sedis, iudicibusque civitatis et sedis Bistriciensis etc., nobis dilectis.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél a besztercezi vármegyei ltárban.)

XLV.

Gyulafehérvár, 1599. november 16.

Mihály vajda Beszterce városától 500 köből zabot rendel.

Michael, Valachiae Transalpiniae vaivoda stb.

Prudentes ac circumspecti, nobis dilecti. Salutem et favorem.

Hagyjuk és parancsoljuk ti néktek, hogy ez mi levelünk látván, küldjeteek mindjárást ötszáz köből zabot ide Fejérvára, a mi lovaink számára. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 16. Novembris, 1599.

Michael vaivoda. m. p. (P. h.)

Latin külcím: Beszterce város tanácsának.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a besztercezi vármegyei levéltárban.)

XLVI.

Gyulafehérvár, 1599. november 17.

Mihály vajda Beszterce tanácsának, hogy Bornemisza Gáspár családjára gondot viseljenek.

Michael, Valachia Transalpiniae vaivoda stb.

Prudentes et circumspecti, fideles stb.

Miérthogy Bornemisza Gáspárnak mi szállás-osztónknak itt az mi szolgálatunkban kell foglalatosnak lenni: hagyjuk, hogy feleségét, gyermekit, és mindennemő marháit háborgattatásnak ne engedjeteek, sőt valamiben kívántatik, ebben oltalommal és segítséggel legyeteek nekik. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 17 Novembris, anno domini 1599.

Michael vaivoda. m. p. (P. h.)

Jo. Jacobinus.

Latin külcím: Beszterce város tanácsának.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a besztercezi vármegyei levéltárban.)

XLVII.

Gyulafehérvár, 1599. november 17.

Mihály vajda Beszterczétől 1000 gyalogra való posztót rendel.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda stb.

Prudentes et circumspecti, nobis dilecti stb.

Miérthogy veres és kék posztóra szükségünk vagyon: hagyjuk, hogy ez mi levelünk látván, mindjárt ott közöttetek ezer gyalogra való posztónak szerét tegyétek és küldjétek ide Fejérvárra. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 17 Novembris, anno domini 1599.

Michael vaivoda. m. p. (P. h.)

Latin külcím: Besztercze város tanácsának.

(*Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a besztercei vármegyei levéltárban.*)

XLVIII.

Sz.-Somlyó, 1599. november 18.

Básta Mátyás főherczegnek jelentést tesz Mihály vajda gyanús magatartása, neki küldött visszavonulási rendelete felől, ezzel szemben Somlyóig való előre-nyomulásáról s útasitást kér, hogy mit tegyen.

Durchleuchtigster Erczherzog. Genedigister fürst u. Herr.

Gestern zu nacht habe E. F. D. ich des Bochkay u. sonderlich in sachen den Wallachen betreffendt gethane relation ange-deütt u. übersieckht, daneben gehorsamist ausgefürt, wie hoch vonnotten sey vöckh u. gelt herein zusehieckhen, dadurch allem unfall, so sich zutragen möchte, zubegegnen u. rath zuschaffen. Weliches wegen dann ich hiemit noch u. abermallem underthenigster embsikhait anhalten thue, sintemall alle stundt di suspetti und verdächtikhaiten waxen u. zunemben, inmassen dann E. F. D. sonderlich aus dem vast imperiosischen schreiben, so mir obberürter vajvoda yeczó gethan, mit mehrern gn. zuermessen, — darinnen dann undter andern dis fürgeben zubefinden, als ob ich ime zur zeit, da er meinen succurs begert habe, nicht erschienen oder beygesprungen were, weliches aber ganz falsch, dann weder vor seinem ersten anzug, noch darnach hab ich von ime ainiches wenigstes schreiben nit gesehen, weniger dann ainigen menschen, der in seinem namen mich umb yehtwas ersucht oder angesprochen hette, — also das dannenhero schliesslich anders nichts zuvermuten, als dass ime mein gegenwurt oder hiesein missfellig u. fastidi gebere. Wiewoll ich dann selbs erkenne, wie hoch irer k. May. damit gedient oder angelegen, damit ich mit ime nicht abstosse, yedoch befinde ich mich hierdurch in einem eusseristen labyrinthh. Dann ausser alles zweifels wirt er starkh drauf behorren

u. wollen, ich sollte mich vor dieser granicz hinweeg machen, ich aber, als deme nicht unbewusst, was solliches irer May. für mangl u. undienst mitbringen wurde, vermaine derowegen u. bin ganzlich des willens, dasselbe nicht zuthun, ausser u. ohne irer k. May. oder Euror F. D. ausdrücklichen geschäfts u. verordnung, deren ich dann ehist u. was mir E. D. hierüber gn. bevelchen werden, gehors. thue erwarten; in mittls gedeneckh ich inne mit wortten zuspeisen, sovill mir müglichen sein wirt. Und nach laut meines gesterigen schreibens hab ich besser hinfurgeruckt u. zugenahet bis hieher zum schloss Somlio den ausgang oder schluss des durch inne auf den 20. dits gen Clausenburg bestimbten landtags zusehen. Und soliches beschicht von mir zwar darumb, damit sowoll denjenigen, so in irer May. devotion, muett u. stärkekh zugeben, als auch inne Wallachen selbst etwas im zaumb zuerhalten, wann er sich yrgendtwas undterstehen oder machiniern wolte, wie verargwönnet. — Hinebens sat.

Datum zu Somlio den 18 Nov. a. 99.

E. Füstl. Durchl. etc.

undterthenig und gehorsamister diener

G. Basta m. p.

Külczim: Dem durchl. hochgeb. fürsten u. herrn, herrn Mathiassen Erezherezogen zu Oesterreich sat. sat.

(*Eredeti, a bécsi cs. és k. titk. ltban, Hung.*)

XLIX.

Gyulafehérvár, 1599. november 24.

Mihály vajda rendelete mindenrendű hadi népének, hogy Maros-Vásárhely városába, a hová az erdélyi főnemesség menekült, megszállani ne merészljenek.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda stb. Universis stb.

Miérthogy Székely Mózes uramnak, mi generalis kapitányunknak, Kornis Farkasnak és több ez országbeli fő-füembereknek feleségek gyermekek Zekel-Vásárhelyt vadnak, megengedtük nekik, hogy senki oda, se kozák, se rác, se magyar, se oláh, se akármi rendbeli hadunk és seregünk ne menjen és az városba be ne szálljon. Azokáért ti néktek is fejenként hagyjuk és parancsoljuk minden rendeknek, mind magyaroknak, kozáknak, oláhnak, moldvaiaknak és havasalföldieknek, rácoknak is, mindaz kik mi hadunkba valóok s mind penig azonkívül valóknak is, hogy ti es ez mi levelünk tartása szerint oda az helyre se sereggel, se pedig egyébaránt be ne merjen szállni, mert ha ki ez ellen cselekszik, ha mi azféle embereken történik, magának tulajdonítsa. — Secus stb. Praesentibus stb.

Datum Albae Juliae die 24 mensis Nov. 1599.

Michael vaivoda m. p. (P. h.)

Jo. Jacobinus secret. m. p.

(*Eredetije a m.-vásárhelyi városi levéltárban. 75. sz.*)

L.

Gyulafehérvár, 1599. november 25.

Mihály vajda Beszterczének, hogy abafái Huszár Péternek, tiszttartója által náluk letett pénzét adják ki.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda stb.

Prudentes et circumspecti, fideles stb.

Huszár Péter abafái, talált meg minket, hogy egy Péter deák nevű tiszttartója volt, ki minden jószágának gondját viselvén, az jószágának jövedelmét felszedvén, azt ti közöttetek reponálta volna, kit mostan ugyan az ő maga jobbágyi az királyfalviak megöltek volna: könyörgött azon nekünk, hogy az mi pénzét és marháját ott reponálta volna, azokat kiadatnók neki. Hagyjuk azért és parancsoljuk ti néktek, hogy az dolognak hűt szerint is végére menvén, és pénzét, marháját, kit közöttetek reponált, felkerestetvén, minden fogyatkozás nélkül kiadassátok neki. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 25. Novembris anno 1599.

Michael vaivoda. m. p. (P. h.)

Latin külczim: Besztercze városa tanácsának.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a besztterczei vármegyei ltárban.)

LI.

Gyulafehérvár, 1599. november 25.

Mihály vajda Beszterczéről a Farkas Miklós és Siger János árváinak ottani értékeit kiadatja.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda stb.

Prudentes et circumspecti, nobis dilecti stb.

Farkas Miklósnak, és Siger János árváinak az minemű marhájok ott Beszterczén volt, megengedtük nekik, hogy azt szabadon bírassák és élhessenek vele, s a hova akarják, szabadon elvihessék. Hagyjuk azért nektek és parancsoljuk, hogy minden marháját, ahova akarják, engedjétek szabadon és békével elvinni, sőt a miben kívánatlik, mindenenk ellen ebben oltalommal legyetek nekik. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae die 25 Novembris, anno domini 1599.

Michael vaivoda. m. p. (p. h.)

Latin külczim: Besztercze város tanácsának.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a besztterczei vármegyei levéltárban.)

LII.

Gyulafehérvár, 1599. november 27.

Mihály vajda rendelete Maros-Vásárhely városának, hogy az ottani nemesek nemességükről szóló leveleiket mutassák be.

Michael Valachiae Transalpinae vaivoda stb.

Nobiles, agiles, nobis dilecti. Salutem et favorem.

Miérthogy országunkban levő híveinknek minden rendeknek akarjuk megtudni és érteni mi(nemő álla)pottal kiki nemességét bírja és tartja és minemű (levele vagy)on róla: akaránk nektek is felőle írni, hagyjuk és parancsoljuk, hogy mindnyájan valakik ott való városunkban nemeseknek tartjátok magatokat, arról való leveleteket és igazságokat minekünk is specie mindjártást produkáljátok. Erről több parancsolatunkat nem várván. Secus sat.

Datum Albae Juliae die 27 mensis Nov. 1599.

Michael vaivoda m. p.

Külsőim: Universis nobilibus ac agilibus oppidi nro Zékely Vásárhely etc. nobis dilectis.

(Eredetije, a m.-vásárhelyi városi levéltárban. no. 74.)

LIII.

Gyulafehérvár, 1599. november 28.

Mihály vajda kiváltságlevele az udvarhelyszéki székelyek számára, melyben régi szabadalmaikat visszaállítja.

Privilegiales Michaelis vajvodae, tenore quarum universi Siculis sedis Udvarhelyi pristinam libertatem et jura restituit.

Nos Michael, Valachiae Transalpinae vajvoda, Sacrae Caesariae Regiaeque Mattis consiliarius, per Transilvaniam locumtenens, ac ejusdem cis Transilvaniam et partium eidem subjectarum fines exercitus generalis capitaneus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod cum in omnibus imperiis rebusque publicis duae potissimum res sint, quae regibus et principibus ad stabiliendam potestatem maximum imo praecipuum adjumentum afferre solent, quarum altera pacis, altera belli tempora spectat, nimirum, ut in pace legibus, bello autem armis imperia sua et subditos tueantur et defendant, quibus solis rebus prisci illi reges et clarissimi utriusque temporis viri et summae de se justitiae opinionem legum administratione et perennem nomini suo gloriam splendidissimarum victoriarum laude compararunt: Nos quoque, qui a compluribus jam annis pro salute reipublicae christianae contra immanissimos barbaros hostes non sane infeliciter arma tractavimus, id semper propositum habuimus, ut et in subditos justa legum administratione aequitate uteremur, et simul armorum prae-

sidio fulti¹⁾ vires hostium non solum propulsare, oerum etiam Christianos longa jam barbarorum servitute pressos in libertatem vindicare possemus.

Quam ad rem plurimum conferre nobis visum est, si quam bellicosissimas gentes in usum belli adscisceremus. Inter quas *Siculorum natio*, quae sub ditione Transilvanica magnum terrarum tractum incolit, tam priscis, quam etiam novissimis temporibus *non ultimam bellicae virtutis laudem meruit.*²⁾ Proinde cum de reddenda *Siculorum genti antiqua libertate, quam superioribus annis ob nonnullos rebellionum motus amisisse, ob idque ad servilem statum redacti* esse dicuntur, Sacrae Cesareae Regiaeque Mattis benignam voluntatem intellexerimus, ut majori cum alacritate reipublicae christianae et patriae inserviant et ad omnem belli molem sustinendam habiliores reddantur, *antiquam eis libertatem reddendam, et restituendam esse duximus.* Quare Sacrae Cesareae Regiaeque Mattis auctoritate publice nobis commissa, et nostra quoque quam superioribus diebus Transilvania armis in potestatem redacta belli jure consecuti sumus, universos et singulos *Siculos et incolas sedis sicalicalis Udvarhely,*³⁾ ipsorumque haeredes, et posteros, successoresque universos de statu et conditione servili, nobiliumque potestate eximendos, libertandos, et manumittendos, idque ipsis annuendum et concedendum duximus, *ne cujusquam alterius, praeterquam regnum Hungariae et principum Transilvaniae potestati et dominio subsint,* omnibusque iis privilegiis, libertatibus, et praerogativis, quibus majores et progenitores eorum, stante antiqua libertate, temporibus quondam Hungariae regum, specificè autem *regnante olim divo Mathia rege* Hungariae etc. felicis memoriae, ab antiquo usi sunt, ipsi item et posteriores eorum universi uti, frui et gaudere valeant atque possint, his tamen conditionibus interjectis:

Primo nimirum, ut ipsi, haeredesque et successores eorum universi equestris quidem ordinis bonis et ad bellum idoneis equis, gladiis, thoracibus vel clipeis, loriceis, hastis; pedites autem pixidibus seu sclopetis, securibus, gladiis, aliisque armis et instrumentis militaribus sufficienter instructi ad mandata Sacrae Caesariae Regiaeque Mattis ac nostra quoque et successorum (nostrorum⁴⁾) ad defensionem regni et ad propulsandas hostium vires sine mora armati accurrere, et omnibus bellicis expeditionibus tam generalibus usque ad finem expeditionis militare, ac cum extremo vitae et omnium fortunarum discrimine fidelem patriae operam navare debeant et sint adstricti.

Secundo. Antiquus et inveteratus mos apud Siculos fuit, quem nunc quoque observari volumus, ut scilicet *mutato regni principatu, novoque principe electo, aut matrimonium contrahente,* apud Siculos *sextus quisque bos, cui ex consuetudine ad rationem principis stigma*

¹⁾ A. Szabó Károly által kiadott hasonló oklevélben, mely az összes székek számára szól. (Tört. Tár 1880. 789.) e szó hiányzik.

²⁾ Az aláírók gr. Kemény Józseftől származnak.

³⁾ Sz. K. kiadásában „incolas sedium Sicalicalium“ áll „Udvarhely“ nélkül.

⁴⁾ Sz. K. közlése szerint.

inuri consvetum fuit (id vulgo ideomate *cökcörseiwítés* vocatur) pro communi et publica taxa in posterum quoque exigatur.

Tertio. Eadem consvetuto obserabitur, si principi pro tempore constituto primum *filius et soboles mascula procreabitur. Idem observabitur, si principi post filiam primo, aut secundo, aut quandocumque* genitam, filius in serie sexus primus nascetur.

Quarto. Cum autem *feminei secus conditio* inferior habeatur, si filiam genuerit, pro praemissa *boum taxa singuli Siculi singulos florenos solvent.*

Sexto. Si quando tempus *baptisandorum liberorum principis ingruat*, eadem omnino *taxa singulorum florenonorum* singulis Siculis quemadmodum in reliquis imponetur.

Septimo. In *capetiarum* quoque *exactionibus* sicut antiquis temporibus, ita in posterum quoque receptus, et inveteratus usus observabitur.¹⁾

Quibus ita constitutis, qui Dei benignitate Transylvaniae gubernaculum²⁾ adepti sumus, praescriptam libertatem cum antiquis suis³⁾ privilegiis, immunitatibus et praerogativis priscis temporibus in usu habitis, domibus praeterea et quibuslibet haereditatibus Siculicalibus, justo nimirum titulo et legitimo jure possessis, quod felix, faustumque sit reipublicae christianae, annotatis Siculis et incolis dictae sedis Siculicalis Udvarhely,⁴⁾ ipsorumque posteris et successoribus Sacrae Cesareae Regiaeque Majestatis et nostra quoque auctoritate sub praefertis conditionibus reddidimus, et restituimus, reddimusque et restituimus per praesentium tenorem.

In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras pendentis et⁵⁾ authentici sigilli nostri munimine roboratas, eisdem universis incolis sedis Siculicalis Udvarhely⁶⁾ ipsorumque posteris et successoribus universis clementer dandas duximus et concedendas.

Datum Albae Juliae die 28. mensis Novembris. a. d. 1599.

Michael vaivoda

mpa.

Joannes Jacobinus

secretarius mp.

(Eredeti je, pergamenen, függő pecséttel, Sz.-Udvarhelyen a székely nemzeti ládában. — Gr. Kemény József sajátkezű másolata Udvarhelyszék protocollumából az ő kéziratí Diplomatorium Transilvanicum-a VI. köt. 249—254. ll. az Erd. Múzeum-Egyet könyvtárában.)

¹⁾ Conservabitur. Sz. K.

²⁾ Gubernationem. Sz. K.

³⁾ Sz. K.-nál hiányzik.

⁴⁾ Sz. K.-nál: „sedium Siculicalium“ „Udvarhely“ nélkül.

⁵⁾ Hiányzik Sz. K.-nál.

⁶⁾ „Sedium Siculicalium“, Udvarhely nélkül.

LIV.

Gyulafehérvár, 1599. november 29.

Mihály vajda Beszterczéről 8 szekér fát rendelt taraczkok csinálására.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda stb.

Prudentes et circumspecti, fideles stb.

Hagyjuk tinektek és parancsoljuk, hogy mindjárt nyolcz szekér fát küldjetekek ide Fejérvárra fegyverházunkba, az taraczkok építésére való. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 29. Novembris, anno domini 1599.

Michael vaivoda m. p.

Latin külczim: Besztercze város tanácsának.

(*Eredeti, oláh vajdai pecsétetes levél, a besztercei vármegyei levéltárban.*)

LV.

Gyulafehérvár, 1599. november 29.

Mihály vajda Beszterczével a hűségsküt letéteti.

Michael, Valachiae Transalpinæ vajvoda stb.

Prudentes et circumspecti, nobis delecti stb.

Boesátottuk közítekekbe az mi hű szolgánkat Bodony Istvánt mi tanácsunkat és vele együtt az mi fő-ármásunkat, hogy ott is az városbeliek az római császárnak ő felségének és nekünk is az juramentomot deponálnák. Annak okáért mindenben ahhoz tarisátok magatok, és azt cselekedjetekek, az mit mi szónkkal elöttetekekben ad. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae die 29. Novembris 1599.

Michael vajvoda m. p.

Latin külczim, Besztercze város tanácsának.

(*Eredeti, a vajdai pecséttel, a besztercei várm. ltr.*)

LVI.

Vécs, 1599. deczember 4.

Ármás Száva rendelete a Vécshez tartozó falvaknak, hogy a dézmát ezután neki mint új tulajdonosnak fizetik.

Köszönetemnek utána ezt akarom tinektek értéstekre adnom, miérthogy Mihály vajda ő nga Vécs várát minden hozzátartozó jószágával énnekem adta, azért az mely dézmák Báthori Sigmond számára ide Vécshez voltak rendelve, azokban az mi ott nálatok

vagyon, se bort, se búzát, se zabot, se semmit egyebet senkinek ki ne adjatok hírem nélkül, hanem mindenekre gondot jól viseljétek, és tékozlás semmiben ne legyen, mert bizonynyal higgyétek, hogy ha különben cselekesztek, kárt vallotok. Legyetek egészségsben.

Datum ex arce Vécs 4. Decembris 1599.

Armas Zawa m. p.¹⁾

Kivül: Ez levél adassék az szentiváni, fejéregyházi, depsei, szentgyörgyi, lekenezei, kis-demeteri, nagy-demeteri, törpényi, vindai, malomárki, solnai, bendorfi, budáki és királynémetii gerébeknek és polgároknak kezekben.

(*Eredeti*, gyűrűpecsétés, sajátkezű, elrongyolt levél, a besztercei vármegyei levéltárban.)

LVII.

Gyulafehérvár, 1599. december 6.

Mihály vajda Besztercze városától kopját és rácz-tafotát rendel küldeni.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda stb.

Prudentes et circumspecti, nobis dilecti stb.

Hagyjuk, és parancsoljuk, hogy mindjárást ezer kopját, ötszáz kopjavasat, és száz sing rácz-tafotát, veressét, ha pedig rácz-tafotát nem találni, az mineműt találtok, olyat hozzatok mindjárást késedelem nélkül. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 6 mensis 10-bris, anno domini 1599.

Io. Mihaiu Voivoda m. p.

(cyrillbetűs aláírás.)

Latin külcím: Besztercze város tanácsának.

(*Eredeti*, oláh vajdai pecsétés levél, a besztercei vármegyei levéltárban.)

LVIII.

K. n. (Pilsen, 1599. december 6.²⁾

Rudolf erdélyi követei számára adott útasításának pótczikkelye.

Mivelhogy (az mint elől is megjelentettük) az Mihál vajda hozzánk való szíve szerint igaz hív igyekezetit megbizonyította, melyről mi is semmiképen nem kételkedünk, szükségesnek itéltük az mostani állapotban és megismert statusban, azonképen gondol-

¹⁾ *Ármás* volt a neve a XV. századtól kezdve Havasalföldén a börtönök főfelügyelőjének, ki mint ilyen végrehajtója volt minden fejedelmi büntetésnek s a fejedelmi törvényszék végzéseinek, de mint egyuttal katona, fővezére volt a tűzértségnek.

²⁾ A király útasítása biztosainak Pilsenben 1599. decz. 6. kelt, közölve Erd. Ogy. Eml. IV. k. 445 l.

ván az gyakorta való mutatiokat, arra atyai szeretetből gondot viselni, az országnak megmaradására és előmenetelére, sőt inkább miképpen és mi móddal az országnak gondviselését kellessék ezután indítani, az vajdával tractáljanak az mi követünk, azonképpen mint kellessék az várakat praesidiummal providealni és mi móddal az országot ez ideig gyakorta való ártalmas praktikátul kellessék oltalmazni: ezeket mindeniket hűségesen nekünk az vajda communicálja és ezekről az ő tanácsát minekünk megjelentse.

Rudolphus

Dauid Vngnad
manu propria

Michael Zekell
m. p.

Ebben az megírt articulusban, kit az római császár ő fge commissarius uraimnak az ő instructiojokban inseralt, miképpen kellessék az országnak gondviselését és administratióját indítani, abban azt is érteni kell, miképpen ez országnak jövedelmét és proventusát szaporíthatnák és augeálhatnák, és ha valami profant vagy élésnek módot nem indíthatnak, hogy avval az vitézlő népnek fizetnének, hogy nem mindenkor kész pénz kellene, úgy hogy ő fgének hasznára. az vitézeknek neheztelés nélkül volna és az mi jó gondviselés által hasznos volna.

(A bécsi cs. és k. hadi lt. registratúrájában: 1600. januári csomag 64. sz.)

LIX.

Gyulafehérvár, 1599. deczember 12.

Mihály vajda Besztercze városának Borbély Mártont védelmébe rendeli.

Michael, Valachiae Transalpiniae vaivoda stb.

Prudentes ac circumspecti stb.

Borbély Márton mi szolgánk adta értésünkre, hogy magát halállal fenyegetnétek, feleségét, gyermekit, szolgálit, és lovait megtartóztatatok volna, úgyannyira, hogy még az kapun sem bocsátatok volna ki, ki miatt ő neki igen nagy kára és fogyatkozása esett volna. Hagyjuk azért tinektek, ez mi levelünk látván, senki közölletek Borbély Mártont, se feleségét, se gyermekét, se szolgálit, se semminemű marháit meg ne háborgassátok, se személyekben ne bántsátok, mert ha valamelyiket közölletek való ember megháborgatja, általán fogva elhigyjétek, hogy [oldalgjegyzéssel: ha vétke nincsen reá] büntetetlen nem lesztek, hanem inkább minden segítséggel legyetek nekik. Secus nulla ratione facturi.

Datum Albae Juliae die 12 mensis Decembris, anno d. 1599.

Michael vaivoda m. p.

Latin külczim: Besztercze város tanácsának.

(Eredeti. oláh vajdai pecsétos levél, a beszterczei vármegyei ltárban.)

LX.

1599. deczember 13.

Mihály vajda a kolozsvári bírónak a Bojér Jánost illető javakat átadatja.

Michael, Valachiae Transalpinae vaivoda stb.

Egregie, prudens et circumspecte, nobis dilecte. Salutem et favorem.

Boiér János az minemű marháját az megholt *Pogán* Miklós-nak, az ő atyjafiának és Márton deáknak ez elmúlt időkben törvényig megtartóztatta volt, ki *Feiérwáry* Jósánál vagyon, azt mű mostan teljességesen neki conferáltuk. Hagyjuk azért és parancsoljuk, hogy a mikor megtalál felőle, ez mi levelünk látván, Feiérwáry Jósával az megnevezett marhát Boiér Jánosnak mindjáraást bocsátasd kezében. Nec secus facturur.

Datum Albae Juliae die 13. Dec. a. d. 1599.

Michael vaivoda m. p.

Külczim: Egregio, prudenti et circumspecto Stephano *Pulacher*, judiei primario civ. nostrae Koloswariensis etc. nobis dilecto.

(*Eredetije*, a nagy oláh vajda-pecséttel lezárva, a Kolozsvár városi levéltárban. Fasc. III. nr. 10.)

LXI.

Gyulafehérvár, 1599. deczember 15.

Mihály vajda Beszterczétől kopják küldését rendeli.

Michael, Valachiae Transalpinae vaivoda stb.

Prudentes et circumspecti, nobis dilecti stb.

Hagyjuk és parancsoljuk, hogy valamennyi kapját készen az kapja-csinálóknál találtok, mindjáraást Fejérvárra küldjétek, kapja-vasat is azonképpen, úgy mint mindenek felett . . . ezeret, ha penig készen annyi nem leszen, szerét tegyétek, és mindjáraást hozzánk küldjétek, az árát mindennek megadatjuk. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 15. Decembris, anno domini 1599.

Michael vaivoda m. p.

Latin külczim: Besztercze város tanácsának.

(*Eredeti*, oláh vajdai pecsétes levél a besztercezi vármegyei levéltárban.)

LXII.

Szász-Sebes, 1599. deczember 16.

Szászsebes és a hozzátartozó falvak hillevele Mihály vajda számára a császárral kötött új confoederatoria letett esküről.

Nos Joannes Lütz regius, et Joannes Sartor sedis judices, caeterique jurati cives civitatis Sabesiensis, notum facimus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod cum ex

edicto ill^{mi} Michaelis, Valachiae Transalpinensis vaivodae, Sacrae C. Rque Mis consiliarii, per Transylvaniam locumtenentis, et ejusdem eis Transylvaniam et partium ei subjectarum fines exercitus generalis capitanei in generalibus comitiis Albae Juliae, a. dni 1599. ad diem 20. mensis Nov. proxime praeteritum celebratis, sancitum sit, ut hujus regni nova confoederatio cum Sacra C. Rque M^{te} Rudolpho Secundo Rom. imperatore et dicto ill^{mo} Valachiae Transalpiniae vajvoda et regnicolarum etiam consensu approbaretur, acceptaretur et juramento confirmaretur: nos itaque juxta mandatum dicti ill^{mi} principis in hoc a. dni 1599. die 16. Dec. universos conceives nostros et inhabitatores quarumcunque communitatum jurisdictioni nrae subjectarum potiores convocatos ad acceptationem et observationem dictae confoederationis juramento singillatim astrinximus. Quorum quidem conceivium nrorum et inhabitatorum nomina et cognomina haec sunt: [*következnek a nevek*]:

Senatores et juratores civitatis (*összesen 12 név.*)

Reliquorum seniorum civitatis nomina (*összesen 33.*)

Juratores et seniores possessionis, sive communitatis Kelnek (*összesen 9 név.*)

Juratores et seniores possessionis, sive communitatis Péterfalva (*5 név.*)

Juratores et seniores possessionis Pyan (*7 név.*)

Juratores et seniores possessionis Lankerek (*6 név.¹⁾*)

In ejus rei fidem, evidentiusque testimonium praesentes litteras nostras, fide nra mediante conscriptas, sigillo civitatis nostrae roborantes duximus et confirmavimus.

Datum Sabesi die 16. Decembris a. dni 1599.

(P. h.)

(*Eredetije a bécsi es. és k. hadügyminiszterium levéltárában 1599. fasc. 12. nro. 1^{1/4}.)*

LXIII.

Gyulafehérvár, 1599. december 18.

Mihály vajda Bodony Istvánt a besztercei dézmából kárpótolja.

Michael, Valachiae Transalpiniae vaivoda stb.

Prudentes et circumspecti, fideles stb.

Miérthogy *Bodony Istvánnak*, mi tanácsunknak három annyi buzájánál több maradtott Ujvárat, hogy sem mint Sajón találtak, azonképpen zabja, árpája, egyéb élése is, az Besztercze vidéki dézmából deputáltunk annyit neki, amennyit ott hagyott, mind zabot, buzát, és egyébféle gabonát. Hagyjuk azért, hogy azt, ez mi levelünk látván, megadjátok neki, az többit penig tartsátok mi számunkra,

¹⁾ A nevek a levél szakadozott volta miatt nagyrészt olvashatatlanok.

hogy vagy Vécsbe vagy Görgénybe kívántatik, az mi parancsolatunkra mindjárt oda vitethessétek. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 18 Decembris 1599..

Jo. Mihaiu vajvoda m. p.

(cyrillbetűs aláírás.)

Latin külsőim: Besztercze város tanácsának.

(*Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a beszterczei vármegyei levéltárban.*)

LXIV.

Gyulafehérvár, 1599. december 20.

Mihály vajda adománylevele Dobai János számára a dobokamegyei Toho faluban levő telekről.

Nos Michael, Valachiae Transalpinæ vajvoda stb.

Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod etsi in proximis dominorum regnicolarum generalibus comitiis hoc anno praesenti ad 20. diem Novembris ex edicto nostro hic Albae Juliae celebratis, universae, et quaelibet donationes serenissimi Sigismundi Bathori et alias principis Transilvaniae et rejectae, annihilatae, viribusque cassae, et inefficaces redditae et pronuntiatae fuissent, et alioquin etiam jus belli et universis bonis, et juribus possessionariis haberemus: nos tamen cum ad nonnullorum dominorum consiliarorum nostrorum singularem interessionem nobis propterea factam, tum vero attentis, et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis egrii, *Joannis Dobai* de eadem, quae ipse principibus Transilvaniae praedecessoribus nostris, et huic regno pro locorum et temporum diversitate fideliter exhibuit, et impendit, ac in futurum quoque nobis exhibiturus et impensurus est, totalem, et integram portionem possessionariam in possessione Toho vocata in comitatu Dobocensi existente habitam, et hactenus ex collatione dicti Sigismundi principis per eundem justo et legitimo titulo tentam atque possessam, totum item. et omne jus regium, si quod in eadem portione possessionaria etiam aliter qualitercunque existeret, et haberetur, aut eadem, et idem nostram ex quibuscumque causis, viis, modis et rationibus concerneret collationem, simul cum cunctis suis utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus stb. (*Juxta stilum solitum*) memorato *Joanni Dobai*, ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, novae nostrae donationis titulo clementer dedimus, donavimus, et contulimus, imo damus, donamus, et conferimus jure perpetuo, et irrevocabiliter possidendi pariter et habendi salvo jure alieno, harum nostrorum vigore et testimonio literarum mediante, quae tunc in formam privilegii rediguntur, dum in specie fuerint reportatae.

Datum Albae Juliae, die 20. mensis Decembris. ao. d. 1599.

Michael vajvoda

Joannes Jacobinus
secretarius.

(Másolat a kolozsmonostori levéltárból. Gr. Kemény József kézirati „Appendix diplomatorii Transsylvanici“ 14. kötete 245. l. Erd. Muz. Egylet. könyvtára.)

LXV.

Pilsen, 1599. deczember 22.

Rudolf Mihály vajdának, hogy a lengyeleket békében hagyja, mert a lengyel király által is visszatartatja Jeremiás moldvai vajdát és másokat az ellenséges támadástól.

Vajvodae Valachiae de Moldavia.

Rudolphus.

Illustris fidelis dilecte. Ex apposito literarum, quas ad nos ser^{mus} Poloniae rex scribit exemplo, quid de Moldavia cupiat, intelligetis. Quae vero iam ante mens nostra fuerit, ne scilicet quicquam a vobis in ea ditione rerum novarum tentaretur, meminisse haud dubie potestis. Postquam igitur hoc tempore hoc rerum statu nequaquam expedire censemus, ut ea occasione Poloni ad infesta in illas, aut in alias ditiones nostras arma provocentur, aut bonae vicinitatis studium interrumpatur, a vobis benigne postulamus, ut in alias potius expeditiones, ubi pulchrae sese opportunitates ostendant, quam in illam animum intendatis. Ut vicissim rex Jeremiam in officio contineat, et ne vel ab ipso, vel ab aliis, sive ex Polonia, sive ex Moldavia quicquam, quod amicitiae contrarium sit, sive in nos, sive in eos, qui nobis clientelae jure conjuncti sunt, tentari, aut moveri sinat, serio monemus ac stipulamur.

Alia si causa, vel occasio praebebitur, aliud pro re, pro necessitate capi consilium poterit.

In hac voluntatis nrae declaratione, ut hoc tempore conquiescat, elementer cupimus; vobisque et auctoritatem et gratiam nostram in quascunque occasiones offerimus.

Datum Pilsnae die 22. Decembris, 99.

(Fogalm. a titk. ltb. Bécsben, Hung.)

LXVI.

Gyulafehérvár, 1599. deczember 24.

Mihály vajda Beszterczétől a dézmából 20 hordó bort rendel Kővárba.

Michael, Valachiae Transalpiniae vaivoda stb.

Prudens ac circumspecte, nobis dilecte stb.

Mivelhogy Kővár szükségére, az itt való dézmákból 20 hordó bort rendeltünk légyen, hagyjuk és parancsoljuk, levelünk látván, mindjárt szekereiteken azt az 20 hordó bort Kővárban küldjétek. Secus non facturi. Vale.

Datum Albae Juliae. 24. Novembris, anno domini 1599.

Michael vaivoda m. p.

Latin Külczim: Besztercze város tanácsának.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a besztercei vármegyei levéltárban.)

LXVII.

Gyulafehérvár, 1599. december 25.

Mihály vajda Besztercze városának és székének, hogy újabb hat szekeret küldjenek fahordásra s 4000 kettős gyertyát az udvar szükségére.

Michael, Transalpinæ Valachiae vajvoda stb.

Prudentes, circumspecti, nobis dilecti stb.

Megirtuk vala tinektek ennekelőtte is, hogy minden holnaponként újabb-újabb szekereket küldenétek ide Fejervárra, fahordani, mivelhogy egy rendbeli szekér el nem győzi, és immár az egy holnap el is mult, mely késedelmességték udvarunknak nagy fogyatkozására vagyon. Hagyjuk azért, hogy az hat szekeret tovább való haladék nélkül elküldjétek, kikkel ezeket a szekereket felválthassátok. Továbbá ugyanazon szekerekkel küldjétek négy ezer kettős gyertyát ide udvarunk szükségére, kinek az árát, az mostani adóból integre defalcaltatjuk. Ebben penig késedelem ne essék. Nec secus facturi.

Datum Albae Juliae, die 25. Decembris, anno dni 1599.

Michael vaivoda. m. p.

Kívül: Prudentibus ac circumspectis magistro civium, civitatis et sedis Bistriciensis, nobis dilecto.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a beszterczei vármegyei ltárban.)

LXVIII.

Gyulafehérvár, 1599. december 27.

Mihály vajda Beszterczétől lovainak (Kendi) Lónára abrakot rendel.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda stb.

Prudentes et circumspecti, nobis dilecti stb.

Miérthogy mi azt az élést, melyet ott az Besztercze vidékén rendeltünk, az mi az zab, árpa, és egyéb abrakot nézi, azt az mi lónai lovainknak táplálására. és tartására convertáltuk: hagyjuk azért, hogy afféle abrakot, lónak való eledelt, oda Lónára szolgáltatások be, az mi ott való lovaink szükségére. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, 27. Decembris, anno domini 1599.

Michael vaivoda. m. p.

Latin külsőim: Besztercze város tanácsának.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a beszterczei vármegyei levéltárban.)

LXIX.

Gyulafehérvár, 1599. december 30.

Mihály vajda Beszterczéről tíz ácsot rendel a váradjai híd csinálására.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda stb.

Prudentes et circumspecti, nobis dilecti stb.

Hagyjuk, hogy mindjárt ide az váradjai hídnak csináltatására

onnét az districtusból küldjetez tíz ácsmester embereket. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 30. Decembris, anno domini 1599.

Michael vaivoda. m. p.

Kivül: Prudentibus et circumspectis judici primario, caeterisque juratis civibus civitatis et districtus Bistriciensis, etc. nobis dilectis.

(*Eredeti* levél, a besztercezi vármegyei levéltárban. A nagy oláh pecsét hiányzik.)

LXX.

Gyulafehérvár, 1600. január 1.

Mihály vajda Beszterczének Barbély Márton dolgában.

Michael, Valachiae Transalpinae vaivoda stb.

Prudentes ac circumspecti, nobis dilecti stb.

Megértettük leveletekben, mit irtok *Barbély Márton* dolga felől, hogy két legíny adá volt mellé magát, ki az szegiuységnél kárt tött volna, és az egyiket megfogván, érdeme szerint meg is büntettétek volna, kiért panaszlott volna reátok minekünk. Azért afféle méltatlan panasznak mi helyt nem adunk, sőt jól mieltétek, hogy afféle gonosztevőket megbüntettétek. Ennek utána is afféle gonosztevőket, kik gonozságot csekeszenek, azon legyetek, hogy az kit, hol kaphatjátok, megbüntessétek, akár kozák, akár micsoda rendbeli legyen. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, 1. die Januarii, anno domini 1600.

Io. Michaiu voevoda m. p.

(Cyrill-betűs aláírás.)

Latin külczim: Besztercze város tanácsának.

(*Eredeti*, oláh vajdai pecsétes levél, a besztercezi vármegyei ltárban.)

LXXI.

Gyulafehérvár, 1600. január 1.

Mihály vajda Besztercze városa tanácsának, hogy a Tholdi István lefoglalt pénzét adják ki neki.

Michael, Valachiae Transalpinae vaivoda stb.

Prudentes et circumspecti, nobis dilecti stb.

Aminemű pénze *Tholdi Istvánnak*, mi tanácsunknak ott nálatok volt, kit elvöttek volt tőle, azt mi megadtuk neki. Hagyjuk azért, hogy amikor vagy ű maga, vagy felesége megtalál felőle az mi levelünkkel, mindjára adjátok kezébe, de mindeneket magatok meglássatok, ha vagyon-e héja vagy nines, és amennyi héját mondják, Tholdi István által minket informáljatok felőle. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 1. mensis Januarii, anno dom. 1600.

Io. Michaiu voevoda. m. p.

(cyrillbetűs aláírás.)

Latin külczim: Besztercze város tanácsának.

(*Erede* oláhtí, vajdai pecsétes levél, a besztercezi vármegyei ltárban.)

LXXII.

Gyulafehérvár, 1600. január 5.

Mihály vajda adománylevele Marczali, Miklósnak Naprági Demeter püspök és kancellár öcsésének, Gyerő-Monostor, Oláh-Monostor, Erdőfalva, Derethe, Oláh-Bikali, Bedeth, Pánik és Berend faluban levő birtokrészekről, Szilvás faluban levő udvarházról, Mikes és Szeleste birtokáról s Rákos faluban levő telekről, melyek Kabos István és Kristóf magvaszakadtával szálltak a ficsusra.

Michael, Valachiae Transalpinæ vajvoda stb.

Nobilibus requisitoribus literarum, et literalium instrumentorum in sacristia, sive conversatorio conventus B. Mariæ virginis de Colosmonostra repositarum et locatorum, et quarumlibet judicarium deliberationum, legitimorumque mandatorum nostrorum executoribus salutem, et favorem.

Quum nos tum ad singularem intercessionem illustris ac reverendissimi domini Demetrii Napragi electi episcopi Transilvaniensis, cancellarii summi per Transilvaniam, et consilarii Sacrae Cesareae Regiaeque Majestatis pro parte egregii *Nicolai Marczali* ex sorore nepotis sui, nobis factam, tum vero rationem habentes praeclarae fidei et insignium virtutum ejusdem Nicolai Marczali, quae ipse tum alias semper, tum vero potissimum his mutationum temporibus, quibus hoc regnum Transilvaniae a fide et fidelitate Sacrae Cesareae Majestatis domini nostri elementissimi desciverat, memor fidei et dexteritatis suae in tam vario et mutabili, inconstantique rerum Transilvanicarum statu fidem Suae Majestati Cesareae debitam, unam cum praefato domino episcopo, cujus lateri continuo adhaesit, integerrime et summa cum constantia conservanda luculenter et abunde declaravit, ac in futurum etiam eandem fidem cum ampliori virtutum suarum laude declaratum confidimus: totales et integras portiones possessionarias possessionibus *Gyerő-Monostor, Oláh-Monostor, Erdőfalva, Derethe, Oláh Bikali, Bedeth, Pánik, et Berend* in Colosiensi, item curiam nobilitarem in possessione *Szilvás*, portionesque possessionarias *Mikes et Zeleste* nuncupatas, nec non totalem, et integram possessionem *Rákos* vocatam in Thordensi comitatibus existenti habitas, quae antea quidem egregiorum quondam *Stephani et Christophori Kabos* de dicta Gyerő-Monostor prae fuissent, sed ex eo, quod postquam superioribus mensibus hoc regnum Transilvaniae dei beneficio armis in nostram potestatem redegissemus, jure belli, atque etiam per mortem et defectum seminis eorundem *Stephani et Christofori Kabos*, juxta veterem et approbatum regni hujus legem et consuetudinem ad nos, consequenterque collationem nostram rite et legitime devolutae esse perhibentur et redactae; totum praeterea et omne jus regium, si quod in praemissis portionibus possessionariis, domoque ac curia nobilitari etiam aliter qualitercunque existeret et haberetur, autem eadem et idem nostram quibuscunque causis, viis, modis et rationibus concerneret collationem, simul cum cunctis suis utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet etc. (*Reliqua juxta stilum solitum mandati statutorii.*)

Datum Albae Juliae 5. die Januarii a. d. 1600.

(Másolat a kolozsmonostori levéltárból. Gr. Kemény József kézirati Appendix Diplomatorii Transsylvanici 14. kötete 247. l. az Erd. Muz. Egylet könyvtárában.)

LXXIII.

Gyulafehérvár, 1600. január 7.

Mihály vajda Mátyás főhercegnek bejelenti, hogy Tarnowski András Lengyelországból hozzá jő.

Ser^{me} princeps, dne dne clem^{me}.

Amicus quidam meus Andreas Tarnowskŷ in Polonia, multis nomimibus mihi commendatus venturum se proximis diebus ad me huc in Transylvania significavit, modo currus ipsi usque Munkach obviam mitterem. Quod ideo Ser^{ti} V^{rae} significandum duxi, ne praeter scitum suum me aliquid cum aliena gente tractare suspicetur. Utrum autem visitationis tantum causa veniat. vel serii alicuius negotii mecum communicandi gratia, nondum scio. Misi ipsi currus obviam, ubi appulerit, si quid serii mecum egerit, curabo, ut Ser^{tas} V^{ra} ex me quamprimum intelligat. Cujus stb.

Albae Juliae die 7 Jan. 1600.

Eiusdem Ser^{tis} V^{rae}

humilis servitor

Michaiu voevoda

(Cyriil-betűkkel.)

Külczim: Ser. pr. et dno dno Mathiae d. gr. archiduci Austriae stb.

(*Eredetije* a bécsi hadi lt. reg. 80. sz. a.)

LXXIV.

Gyulafehérvár, 1600. január 10.

Mihály vajda Brassó városának mint a huszadok bérlőjének, biztosítja régebbi jogukat, hogy a más városokba szóló be- és kiviteli árúczikkeltől is huszadot szedjenek.

Michael, Valachiae Transalpinae vaivoda, S. C. Rque M^{tis} consiliarius, per Transylvaniam locumtenens et eiusdem cis Transylvaniam, partiumque ei subjectarum fines exercitus generalis capitaneus etc.

Universis et singulis, magnificis, generosis, egregiis ac nobilibus, comitibus, vicecomitibus, iudicibus et universitati nobilium quorumcunque comitatum capitaneis, praefectis, provisoribus, castellanis arcium, ac aliorum quorumlibet locorum officialibus, item prudentibus et circumspectis magistris civium, iudicibus, villicis et iuratis civibus quarumcunque civitatum, oppidorum, villarum et possessionum, cunctis etiam aliis cujuscunque status et conditionis hominibus, praesentes visuris, salutem et favorem.

Quoniam nos vigesimam in civitate nostra Brassoviensi habitam in annum domini milesimum sexentesimum praesentem pruden-

tibus et circumspectis, iudici, juratis civibus, ac toti communitati ejusdem civitatis in arendam locavimus, intelligimusque ex relationibus eorundem ipsos in exigenda vigesima, ea praerogativa et libertate usos fuisse, quod videlicet de rebus mercimonialibus, quae ex Moldavia et Transalpina, aliisque exteris regionibus in hoc regnum Transylvaniae, praesertim quidem in civitates Meggies et Segesvar, item oppida Enyed, Kwkwlleowar, Bretthalom, Keohalom, aliaque loca adducerentur, indeque in quaslibet provincias alienas educerentur, plenariam iidem, iustam et veram exigendi vigesimam habuissent potestatis facultatem: supplicaverunt nobis iidem humillime, ut nos hac in parte ipsis clementer providere, usumque et emolumentum ejusdem vigesimae totaliter et integre annuere et concedere dignemur.

Proinde, volentes nos universos subditos nostros in suis justis praerogativis et libertatibus observare et per alios quoslibet inviolabiliter observari facere, vobis harum serie comittimus et mandamus firmiter, ut acceptis praesentibus, rebusque sicut praefertur stantibus et se habentibus in praedictis locis, pro consuetudine alias usitata, de rebus mercimonialibus, e regionibus exteris in hoc regnum deinceps inducendis atque hinc educendis iustam et veram vigesimam praefatis, iudici, caeterisque juratis civibus annotatae civitatis Brassoviensis, vel hominibus eorundem ad id deputatis, tempore quarumcunque nundinarum, liberam exigendi facultatem permittere, atque eisdem in exigenda vigesima, puniendisque pro more illis, qui res suas a vigesimatoribus occultare praesumerent, omni auxilio adesse debeatis et teneamini.

Secus non facturi. Praesentibus perlectis sat.

Datum Albae Juliae die decima Januarii, a. d. millesimo sexcentesimo.

Michaiu voevoda
(oláh aláírása)

(P. h.)

(*Eredetiye*, papíroson, hoszába írva, a két lap közé tett piros viaszra nyomott nagy vajda-pecséttel, Brassó város levéltárában. Régi consignatio 621. sz. a.)

LXXV.

Gyulafehérvár, 1600. január 11.

Mihály vajda Besztercze városától konyhája szükségére élelmiszereket rendel küldeni.

Michael, Valachiae Transalpinae vaivoda stb.

Prudentes et circumspecti, nobis dilecti stb.

Hagyuk és parancsoljuk tinéktök, hogy ez levelünk látván, szerezzetök és szolgáltatások mindjárt ide fejevári konyhánk szükségére kétszáz tyúkot, száz lúdat, szép üdő-vajat, tisztát, hat vödröt, melynek az árát az adóból defalcáltatjuk. Ezeket peniglen

mennél hamarább beszolgáltassátok, hogy az mi konyhánk az ti késedelmetek miatt meg ne fogyatkozzék. Secus non facturi. Praesentibus pro vestri expeditione conservatis.

Datum Albae, 11. Januarii anno Domini 1600.

Io. Mihaiu Voevoda m. p.

(cyrillbetűs aláírás.)

Latin külcím: Besztercze város tanácsának.

(*Eredeti*, oláh vajdai pecsétos levél, a besztercei vármegyei ltárban.)

LXXVI.

Gyulafehérvár, 1600. január 20.

Mihály vajda Besztercze-székből 20 hordó bort rendel Kővárba.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda stb.

Prudentes ac circumspecti, nobis dilecti stb.

Ennekelőtte is megparancsoltuk volt tinektek, hogy az minemő boraink abban az székből mi számunkra volnának, azokból huszat Kővárban vinnétek; de az mint értettük, abban semmit sem cselekedtetek volna. Hagyjuk azért tinektek: ez mi levelünk látván, az mikor az mi ott való kővári kapitányunk szolgálját ez mi levelünkkel odaküldi, mindjárt hús hordó bort az mi ottvaló borainkban vitessetek Kővárban; erre több levelünket ne várjátok. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 20. mensis Januarii, anno d. 1600.

Io. Mihaiu voevoda m. p.

(cyrillbetűs aláírás.)

Kívül: Prudentibus et circumspectis judici, cacterisque juratis civibus civitatis nostrae Bistriciensis, etc. Nobis dilectis.

(*Eredeti* a besztercei vármegyei levéltárban. Az oláh pecsét lehullott.)

LXXVII.

Gyulafehérvár, 1600. január 28.

Mihály vajda szentpáli Kornis Farkas febr. 16-ára udvarába tanácskozársra hívja.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda, S. C. R. Mattis consiliarius, per Transylvaniam locumtenens, ejusdemque eis Transylvaniam, partiumque eidem subiectarum fines exercitus generalis capitaneus.

Egregie nobis dilecte. Salutem et favorem.

Mivelhogy bizonyos és fő dolgok vadnak előttünk, kikről tanácsinkkal és országunkbéli főemberekkel szólni akarunk: hagyjuk, hogy

kgd is ad 16. diem Februarii proxime venturum ide Fejérvára
jűjön udvarunkban. Secus non facturus.

Datum Albae Juliae die 28. m. Jan. a. d. 1600.

Mihály vajda m. p.

(oláh aláírása)

Jo. Jacobinus m. p.

Kívűl: Egregio Volphango Kornis de Szent Pál etc. nobis dilecto.

Hátán egykorú írással: Mihály vajda convocatoriája Fejérvára igen durva
stilussal, oláh bűti subscriptiójával.

(*Eredeti*, papíron, az Erd. Muz. kéziratárában. — A gr. Kornis család levél-
tárából.)

LXXVIII.

K. n. (1600. jan.—febr.)

*Névtelen tudósítás, hogy Mihály vajda az erdélyi kulcsos városokat oláhokkal
szándékozik megrakni.*

Higgye meg kgd, hogy én mindenkoron kgd jóakaró barátja
voltam, kdnek ezt bizonyosképpen jelenthetem, hogy az fejedelem-
nek minden szándékja és akarátja, hogy az mennyi kolcsos város
vagyon Erdélyben, mindazokban oláhokat szállítson. Azért kgtek
viseljen oly gondot, hogy mód nélkül ne engedje kgtek, mert az
ország avagy töröké leszen, avagy lengyelé, avagy mindéltig Mihály
vajdáé leszen. Jó volna kdnek az több városoknak is értésére adni.
Én sem megyek ki az országból mód nélkül. Kdnek szorgalmatos
gondja legyen ezekre.

Jegyzet: Tenyérnyi papíroson minden cím nélkül, oldalt kis gyűrű pecsét
nyoma, hátán is; kívűl egy sor Cyrill-betűvel; az íráson arany porzó.

(A bécsi cs. és k. hadi ltb. reg. 1600. febr. 56. sz. csomag.)

LXXIX.

Gyulafehérvár, 1600. február 1.

*Mihály vajda Rudolfnak, hogy kérését, mit a cs. követ Carlo Magno és saját
követei által előadat, teljesítse.*

Sacr. C. Rque M^{tas} sat.

Quem ex aulicis ministris peculiarem S. M^{tas} V^{ras} hoc missu-
rum perscripserat, ad me venit Carolus Magnus, qui redditus M^{tis}
V^{rae} literis, benignam ejus mentem et voluntatem verbo mihi ape-
ruit, deque omnibus a M^{te} V^{ra} sibi commissis certiore me reddidit.
Cui ego vicissim ad omnia M^{tis} V^{rae} mandata, ita ut ego ex animo
praesentium rerum statum metior, respondi, mentemque meam de
omnibus sincere significavi, quae M^{tas} V^{ra} tam ex ipso Carolo Magno,

quam etiam ex legatorum meorum relatione, quibus peculiarem de rebus omnibus instructionem misimus, benigne intelligere dignabitur. Quamobrem M^{ti} V^{rae} uti dno clem^{mo} humilime supplico, dignetur eos benigne audire, et iis, quae nomine meo dicturi sunt, fidem habere, et ad omnia mea postulata gratiosum responsum dare. Ea enim ejusmodi sunt, in quibus si mihi benigna M^{tis} V^{rae} clementia defuerit, deum ego judicem statuam. me non in causa futurum, si aliquid detrimenti rebus christianitatis accedat. De reliquo sat.

Datum Albae Juliae die 1. mensis Februarii Ao 1600.

Eiusdem S. M^{tis} V^{rae}

humilis servitor

Michael vaivoda Valachiae

(Egykorú másolat, a bécsi titkos ltb. Hung.)

LXXX.

Pilsen, 1600. február 11.

Rudolf Mihály vajdát, futódjait és Havasalföldét háberébe fogadja, nekik az örökösödést a havasali vajdaságban biztosítja és segítséget ígér, azzal a kikötéssel, hogy minden új vajda hűségesköt tegyen a magyar királynak.

Rudolphus secundus, divina favente clementia electus Romanorum imperator, semper augustus sat. sat.

Recognoscimus et notumfacimus tenore praesentium universis: posteaquam praepotentis dei, pro cuius gloria contra gentes barbaras atque impias pugnamus, concessu Transylvania nostram in potestatem redacta, etiam illustris Michael Valachiae Transalpiniae vaivoda, praecularo in rempublicam christianam zelo accensus, nobis se, provinciamque suam ultro subjecit, fidemque erga nos suam rebus contra Turcas et in Transylvania fortissime felicissimeque gestis probavit, cum armis ditionem illam ab injusto Cardinalis Bathorei dominatu vindicavit, ac memorabilem victoriam reportavit; nos tum pro solitudine nostrae regnorum nostrorum ec ditionum salutem curamus et pro ea excubamus, tum pro solita in subditos et clientes nostros beniginitate munificentiaque nobis faciendum duximus, ut constantem in nos fidem ac merita dicti illustris Michaelis vaivodae nobis grata et accepta esse et singularem nos Valachiae curam ac protectionem suscipere ostendamus, certo nobis promittentes futurum, ut non solum illustris ipse Michael, quod laudabiliter coepit, constanter continuet, verum etiam ut ipsius posteri laudatissimum fidelitatis ac fortitudinis, quod ipse praebet, exemplum imitentur; motu itaque proprio et ex certa nostra scientia, animoque bene deliberato supradictum Michael em vaivodam ejusque liberos et ditionem Valachiam Transalpinam specialem nostram successorum nostrorum Hungariae regnum clientelam ac fidem recepimus, quemadmodum praesentium tenore recipimus, itaque quidem ut auxilium, quotiescunque necessitas postulaverit, quantum possimus, ipsis allaturi simus, et ut provinciae illius

Transalpinæ dominium ab illustri ipso Michaelē in ipsius liberos legitimos masculini sexus de primogenito scilicet in primogenitum successive derivari debeat; ea tamen conditione, ut quotiescunque casus novæ successionis sese obtulerit, ille, qui successurus sit, nobis ac successoribus nostris Hungariæ regibus fidelitatis sacramentum, quemadmodum illustris ipse Michael præstitit, sancte, solemniterque præstet, harum testimonio literarum manu nostra subscriptarum et sigilli nostri appensione munitarum.

Datum in civitate nostra Pilsna die undecima mensis Februarii, anno domini millesimo sexcentesimo, — regnorum nostrorum Romani vigesimo quarto, Hungarici vigesimo octavo et Bohemici itidem vigesimo quarto.

Rudolphus m. p.

R. Coraducius Dr.

Ad mandatum Sacrae Caes^{ae} M^{tis} proprium

Jo. Barvitijs m. ppia.

Az oklevél alsó szegélyén a felhajtás alatt ugyanazon írással:

Assumptio in clientelam regni Hungariæ cum primogenitura successionis in Valachia Transalpina pro Michaelē vaivoda,

Kívül Teleki Mihály kezével: Tirannus Mihály vajdának Rudolphushoz való hajlásáról való levél. 1600 febr. 11.

A felhajtás s alatta a pergamen átvágva a pecsét ráfüggesztése végett: a függő pecsét sodrott sínórjának a benyomódása tisztán látható, de a pecsét hiányzik.

(*Eredetije*, pergamenen, a marosvásárhelyi gróf Teleki lt.b.)

LXXXI.

Gyulafehérvár, 1600. február 19.

Mihály vajda rendelete Besztercze városához, hogy Barcer Kramar kereskedő vámját engedjék el.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda stb.

Prudentes ac circumspecti stb.

Barcer Kramar nevű kereskedő ember talált meg minket könyörgése által, jelentvén azt, hogy mikoron valami marhával azon az beszterczei vámon jött volna által, akkoron annak az marhának az vámját meg nem adta volna, hanem adósa maradt vele, mely marhát az minapiban az mi ide Erdélyben való bejövetelünkön egy pénz nélkül mind elvötték volna tőle, és így maradt nagy kárba. Könyörgő azon minékünk, hogy nektek írának felőle, hogy megengednétek neki annak az elvött marhának az vámját, mivel tartoznék. Hagyjuk azért, így lévén a dolog, és ha megbizonyíttatik, hogy az az marha, kinek az vámját meg nem adta volna, egy

pínz nélkül tőle elvették volna, tehát megengedjétek tü is annak az vámját, meg ne vegyétek rajta. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, 19 die Febr. Anno 1600.

Io. Mihaiu voevoda m. p.

(cyrillbetűs aláírás.)

Latin külcím: Beszterce város tanácsának.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a besztercei vármegyei ltárban.)

LXXXII.

Gyulafehérvár, 1600. február 20.

Mihály vajda embere Beszterczétől hat ácsmester küldését sürgeti.

Prudentes et circumspecti domini, amici observandissimi, post salutem et servitiorum commendationem. Kivánok istentől kegyelme-
teknek sok jókat, jó egészséget megadatni.

Urunk ő nagysága megparancsolta vala ti kegyelmeteknek leveliben, hogy az 6 ácsmestert ide mindjárást küldje kegyelmetek, főképpen *Ilyést*; kegyelmetek igen elnegligálta, kiért az fejedelem haragszik is ti kegyelmetekre, mert tudakozta is tőlem, hogy hány ács mivel az hídnál. és minemű renden való miesek legyenek; megmondám, hogy tudatlanokat küldött most utólszor. négyet, kiket én vissza is küldtem. Azért kegyelmetek azt a 6 ácsot, nyganyis *Ilyést* hatodmagával mindjárást küldtön-küldje ide, ha peniglen késlelteti kegyelmetek, ármást küldök kegyelmetekre. Az zabot is kegyelmetek szolgáltassa be, urunk parancsolatja szerint.

Datum Albae Juliae, 20. Februarii, anno 1600.

Kivül: Prudentibus, et circumspectis dominis judici primario, caeterisque senatoribus civitatis Bistriciensis, etc. Dominis amicis observandis.

(Aláírás nélküli, gyűrűpecsétes eredeti levél, a besztercei vármegyei levéltárban.)

LXXXIII.

Szent-Ágota, 1600. február 24.

Mihály vajda a szász püspöktől 10.000 frtot kér költsön.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda stb.

Reverende, nobis dilecte, salutem et favorem.

Mivelhogy mostani üdöben az vitézlő népnek tartására és fizetésökre, az ország és kgetek ótalmára, költségre nagy szükségem legyön [*így*], minthogy az országi több főrendektől is mostani szükségünkre költsön pínt sok helyekről vöttem legyen fel: kérjük és intjük kgdet is, hogy kgd is ez mostani szükségünkre adjon költsön tizezer forintot költsön [*így*], mely summa pínt rövid nap kgdnek

megadni igirjük, mely dologból mű jámbor szálgáinktól Nemes János-tól bőségesben izentünk kgdnek, szavát higgye meg; nec secus facturus.

Datum ex oppido nostro Szent Agota 24. Febr. a. d. 1600.

Mihály vajda
(oláh aláírása.)

Külczim: Reverendo Luce Unglero, superintendenti ecclesiarum Saxonicarum etc. nobis dilecto.

(*Eredeti, a nagy vajdai pecséttel lezárva, a nagyszeheni ltb. Nro. 1470.*)

LXXXIV.

Brassó, 1600. márczius 8.

Mihály vajda Beszterczének köszöni a küldött elfogott leveleket.

Michael, Valachiae Transalpinae vaivoda stb.
Prudentes ac circumspecti, nobis dilecti stb.

Az minemű leveleket az tñ embertek által nekünk küldtetek, azt megadták és megértettük, kit mi kegyelmeztől igen jó néven vöttük, és köszönjük, kiért ha Isten éltet bennünket, háládatlanok nem akarunk lenni. Intjük azért kegyelmeztet nagy szeretettel, mint mi hívünket, hogy ennek után is azon hűséggel legyetek mi hozzánk, mint ekkedig voltatok; kit ha megselekesztek, elhiggyétek, hogy oly kegyelmes uratok leszünk, hogy nem kívánhatnátok oly dolgot, kit mi tőlünk meg nem nyertek. Azon kegyelmeztet embe-rétől szóval is izentünk bűvebben, és kit tőle megértetek. Az mely ember pedig az leveleket oda hozta, ki mostan ott fogva vagyon: hagyjuk, hogy azt az embert mindjárt, ez levél látván, hozzánk küldjétek. Secus non facturi.

Datum in civitate nostra Coronensis, 8. die Martii, anno domini 1600.

Io. Mihailu voevoda m. p.
(cyrillbetűs aláírás.)

Latin külczim: Besztercze város tanácsának.

(*Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél a beszterczei vármegyei levéltárban.*)

LXXXV.

Gyulafehérvár, 1600. április 2.

Mihály vajda a beszterczei bíró által visszaadatja Kolbász Tivadarné lovait.

Michael, Valachiae Transalpinae vaivoda stb.
Prudentes ac circumspecti stb.

Kolbász Tivadarné panaszolkodék mű előttünk, hogy az félel-mes időben adott volt Beszterczére két lovat őrzetni *Posztometsző Gyárfás* kezében, hogy inkább tőle el ne veszne; most kedig, noha

az tartásáról contentálná, mindazáltal nem akarná megadni Posztó-metsző Gyárfás. Hagyjuk azért és parancsoljuk: az dolog így lévén, lovait minden contraversia nélkül, tartásáról megelégtívén, megadásátok, többé ide ne panaszoljátok. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, 2. Aprilis, anno domini 1600.

Io. Mihaiu voevoda m. p.

(cyrillbetűs aláírás.)

Latin külczim: Besztercze város tanácsának.

(*Eredeti, oláh vajdai pecsétés levél, a beszterczoi vármegyei levéltárban.*)

LXXXVI.

Gyulafehérvár, 1600. április 3.

Mihály vajda újabb rendelete Szeben városához, hogy a nemes embereket városukból kiűzzék és szemes életjüket foglalják le.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda stb.

Prudentes sat. Salutem stb.

Ennekelőtte is megparancsoltuk volt ti nektek, hogy ott az mennyi nemes ember lenne, onnat az városból mind kiűznének; de nem hogy hiúztétek volna, hanem még annak utánna többet bocsátottatok volna az városban. Hagyjuk azért és erősen parancsoljuk ti nektek, hogy valamennyi nemes ember ott az városban lészön, mindjárást minden halogatás és késedelem nélkül onnat kiűzzétek, hanem csak az özvegy asszonyok maradjanak ott, kiknek az urok elveszett. Annak felette az nemes embereknek valamennyi búzájok, zabjok, árpájok és rozsok ott az városban lészön, azt éppen megtartóztassátok, akárkié legyön, mert az lippai és jenei szolgálaink élésből igen megfogytokoztanak és azoknak még kellek. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae die 3. Aprilis a. d. 1600.

Mihály vajda

(oláh aláírása)

Külczim: Prudentibus et cesp. magistro civium, regio, caeterisque juratis civibus civitatis nostrae Cibiniensis etc. nobis dilectis.

(*Eredeti, a nagy vajdai pecséttel lezárva, a n.-szebeni városi és szász-nemzeti ltb. nro. 1471.*)

LXXXVII.

Gyulafehérvár, 1600. április 12.

Mihály vajda Besztercze városának meghagyja, hogy a városukba menekült nemes embereket (előbbi rendeletét visszavonván) ne űzzék ki.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda stb.

Prudentes, circumspecti, nobis dilecti stb.

Noha ennekelőtte megparancsoltuk volt más levelünk által, hogy az köztetek lakó nemes népeket az városból feleségétől, gyermekétől kiküldjétek, és minden gabonájokat, úgy mint búzájokat,

rozsoakat, árpájokat, zabjokat mű számunkra megtartoztassátok; de annak utána ugyanazon nemes népek könyörgések által megtaláltanak minket, hogy meg ne háborítanók őket. Megtekintvén azért az mostani állapotjokat, megengedjük nekik, hogy mint ezelőtt, ezután is békességes lakások legyen köztetek. Hagyjuk azért, hogy az mely nemes népek köztetek vadnak, se személyekben, se semminemű javokban, marhájokban bántások ne legyen, hanem a ki ott köztetek akar lakni, békével megengedjétek, a mint mű is megengedtük, és gabonájokkal is s mindenféle marhájokkal szabadok legyenek, szinte úgy, mint ennek előtte. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 12. Aprilis anno 1600.

Io. Mihaiu voevoda m. p.

(cyrillbetűs aláírás.)

Latin külsím: Besztercze város tanácsának.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétés levél, a beszterczei vármegyei levéltárban.)

LXXXVIII.

Gyulafehérvár, 1600. április 20.

Mihály vajda a beszterczeieknek, hogy a 4 frtos adót adóssága levonása nélkül Szebenbe küldjék.

Michael, Valachiae Transalpinæ vaivoda stb.

Prudentes ac circumspecti, stb.

Ezt akarjuk értesetekre adnunk, hogy az mennyi vásárlásnak az árával adósak volnánk, azt mostan semmiképpen ebből az négy forintos adóból meg nem adhatjuk, hanem ez következő adóból minden költségeket megadatjuk. Hagyjuk azért és erősen parancsoljuk, hogy abban az székben valamit az adó teszön, csak mindjárt Szebenben az polgármester kezében szolgáltatassátok, úgy hogy az mi szolgálknak hó-pínzöket megadhassuk. Secus nulla ratione facturi.

Datum Albae Juliae, die 20. Aprilis anno domini 1600.

Io. Mihaiu voevoda m. p.

(cyrillbetűs aláírás.)

Latin külsím: Besztercze város tanácsának.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétés levél, a beszterczei vármegyei levéltárban.)

LXXXIX.

Fogaras, 1600. április 20.

Mihály vajda ítélő levele Szeráta és Szkóré fogarasvidéki falvak határvillongása ügyében.

Io. Michaiu Voevod, eu mila lui Dumnezeu Domn a toată țara Ardealului, fecior al marelui și prea bunului reposatului Pătrașcu

Voevod din țara rumânească. Dat'am domnia mea această porunc'a domniei mele, Stavii și lui Kezan și lui Brateș și cu feciorii lor și cu toți frații lor, câți vor fi bo-ri în Sărata în sat. ca să fie a lor tot sătul Sărata, și cu Obadfi și cu toată moșia din câmp și din ape, și din pădure, și din munte. și tot hotarul peste tot, pentru că este a lor dreaptă și bătrână moșie din strămoși. Iară după acestia s'au fost întemplat, satului Sărăcenilor. ce scrie înai sus — de au perdut cărțile lor, ce au avut pe moșie. După aceea satul Scoreul în vreme ce au oblicit, că au perdut Sărăcenii cartea lor de pe moșie, iară satul Scoreul ei au început a trece peste hotarul Sărăcenilor, de au luat multe moșii dela Sărăceni, și au dis sătenii din Scorei, cum că eastă a lor dreaptă moșie, pe unde trecuse ei peste hotar, iară Sărăcenii nu au nici o treabă cu acea moșie, și au avut satul Scoreul și carte, ca să fie așa. cum au scris în cartea lor. Iară satul Sărata, ei fôrte s'au plîns pentru dreptate, și pentru călcarea hotarului. și cartea nu avea, că's perduse cartea. Pentru aceea Domnia mea au socotit, și am căutat cu toți sfetnicii Domnii mele, și nu am cređut acea carte, care s'au avut satul Scoreul. ci am dat 12 boeri intru amēdoūē satele, ca să umble și să întrebe oamenii bătrîni, și să caute, și să adevereze pe unde sînt hotarele cele bătrine ?

Deci satul Sărăcenilor, și au adunat 17 oameni buni și bătrîni din prejurul locului, cari au sciut hotarele cele bătrine de moșie. și au venit inaintea acelor 12 boeri și au jurat, că aceste sînt hotarele cele bătrine de moșie, semnele anume: din apa Oltului, din vadul lat. până în Zepodia seacă și din Zepodia seacă până în Frăseni și din Frăseni până în drumul țarei la pârēul Fetei și până în țermurile apei Scoreului, și până în calea poenei, și din calea poenei în calea muntelui, și din calea muntelui până în prihodiște până în apa Tunsului și până în vērful muntelui. Și așa au umblat și au mers acei 12 boeri și au innoit acele hotare, toate împreună cu Boerinul Domniei mele jupân *Farkas*, Căpitanul din cetatea Fogărașului, și cu acei 17 boeri bătrîni și oameni buni, cum de acum inainte aceste să fie hotarele, cum le au întocmit acești oameni mai sus diși, cu sufletele lor, și au jurat, cum că aceste sînt hotarele cele bătrine, iară satul Scoreul ei au rămas mincinoși ; pentru aceasta au dat Domnia mea satului Săratei, ca să aibă ei toată moșia. moșie statornică, însă pre acele semne, ce scriu mai sus, cum au aședat acei 17 oameni bătrîni și acei 12 boeri. așa am dat și Domnia mea satului Săratei, ca să aibă ei moșia statornică. și feciorii lor și nepoții. și strănepoții lor, și de mine mișcate după dișa Domniei mele. pentru aceasta și mărturii am pus Domnia mea: jupân *Kornis Gáspár* și jupân *Székely Mojzes* Generales și jupân *Csáki* (István) și jupân *Berkán* vistierul, și jupân *Stoica*, Marele postelnic, și însu-mi Domnia mea am diș ș'am scris. Vancea Logofetul, în cetatea de scaun *Fogăraș* 20 Aprilie, Anul Domnului 1600, dela z(idirea) l(umei) 7108.

(A régi erdélyi guberniumi levéltárban levő 721/1807. szám alatti másolatról, Gróf Kemény József kézirati Appendix Diplomatarii Transsylvaniai XIV. kötete 249. levelén, az Erd. Muz. Egylet könyvtárában.)

A fentebbi levél magyar kivonata.

Mihály vajda, Isten kegyelméből egész Erdély országának ura, a néhai havasalföldi nagy és igen jó Petrásku vajdának fia, adom és parancsolom Sztáva, Kezán és Brátesnek és nemzetségének, valahányan boérok Szeráta falvában, hogy legyen övék az egész Szeráta és Obadfi (?) a hozzátartozó mezőkkel, vizekkel, erdővel, havassal, s az egész határral együtt, mint az ő igaz és őseiktől örökölt régi jószáguk. Mert történt, hogy a fentebb mondott *szaracénok* (szerecsenek) falva elvesztette jószáglevelét, a mit észrevevén Szkóre falunak a népe, kezdett átlépni a szaracénok határán, sok földet vevén el tőlük; azt mondván a szkóreiek, hogy az az ő igaz jószáguk, s a szaracénoknak nem lehet semmi közük ahhoz a birtokhoz, mert Szkóre falvának még írása is van róla. Szeráta falva tehát elvesztvén birtoklevelét, igazságot kérve, nagyon panaszkodott előttünk e határsértésért. Ezért mi, tanácsosainkkal egyetemben megvizsgálva a dolgot, nem hittünk Szkóre falu levelében, hanem 12 boért küldtünk ki a két faluba, hogy menjenek oda és megkérdezzvén a véneket, kikutassák a régi határokat.

A szaracénok falva tehát összeszedvén a környékről 17 becsületes és vén embert, a kik ismerték a jószág öreg határát, megesküdték a 12 boér előtt, hogy a birtok régi határai a következők lennének: az Olt vizétől, a széles révtől a száraz Zepodiáig, innen Fraszénig és az országútig, Leánypatakáig, egész a Szkóre vize partjáig és a mező útjáig, majd a hegyösvényig, innen meg a Tunszul vize érintésével egész a havas tetejéig. Így járta be a határt a mi 12 boérunk, Farkas urammal, Fogaras várkapitányával és az említett 17 öreg boérral együtt, megállapítván újból a régi határjeleket, úgy a mint azokat a fentebbi vén emberek eskü alatt megmutatták. Így hát Szkóre falva hazugságban maradván, ezért Szeráta falvának adom az egész jószágukat az elősorolt megújított határjelek szerint, hogy bírják azt örök időkre unokáik és összes maradékaikkal együtt. Megerősítvén jelen végzésünket Kornis Gáspár és Székely Mózses generális uraim, Csáki István, Berkán (visztiér), Sztójka (nagy posztelnik) aláírásával és a mi saját fejedelmi aláírásunkkal. Kiadta Váncsea (logofet) Fogaras székvarában, 1600, ápr. 20-án, a világ teremtésének 7108-ik évében.

XC.

Fogaras, 1600. április 28.

Mihály vajda Szeben városának, hogy a kivetett adót haladéktalanul küldje Fogarasba.

Michael, Valachiae Transalpiniae vaivoda stb. stb.

Prud. ac resp. sat. Salutem sat.

Hagyjuk és erősen parancsoljuk, hogy ez mostani felvetett adót valamennyit teszen, azt épen ez mi emberünk kezében adja kgtek és kgtek is adjon egy embert melléje, ki vele jüjen és éjjel-nappal jöjenek ide Fogarasban véle (az hét ezerezen kívől, melyet Brassóban külte volt kgtek). Ha pedig kgtek fel nem vette volna mind az summát az szegínségen, tehát adja magoktól kgtek és épen

szolgáltatások haimarsággal kezünkbe, mert felette igen nagy szükségünk vagyon mostan az pénzre. Secus non facturi.

Datum in arce nostra Fogaras 28. die Aprilis anno 1600.

Mihály vajda
(oláh aláírása).

Latin külczim: A szebeni tanácsnak.

(*Eredetije, a vajdai pecséttel lezárva, a n.-szebeni ltb. nro. 1472.*)

XCI.

Feketehalom, 1600. május 1.

Mihály vajda adománylevele Perussith Máthénak Kerlés és Kentelke dobokai falvakról, melyeket előbb Bornemisza Miklósnak adott.

Michael. Valachiae Transalpinæ et Modaviæ vajvoda stb.

Nobilibus requisitoribus literarum et literarium instrumentorum conventus b. Mariæ virginis de Colosmonostra, salutem et favorem.

Cum nos cum ad nonnullorum dominorum consiliariorum nrorum singularem intercessionem nobis propterea factam, tum vero dignam habentes rationem virtutis et excellentis fortitudinis militaris *egregii Matthæi Perussith* aulae nostrae familiaris, quæ ipse nobis et reipublicæ Christianæ in multis expeditionibus bellicis contra Turcam susceptis fideliter et cum summa nominis sui laude declaravit, siquidem superioribus annis postquam rejecta barbarorum societate, arma contra eos pro Christianorum salute movissemus, et ad expugnandum castellum *Orozhykiense* turcicae ditionis, in finibus Bulgariæ, Danubium trajecissemus, exustoque funditus cum oppido castello, tum bassæ numero exercitu, postea apud oppidum Dresztor bego cum exercitu fuso, fugatoque, iterum expugnata Brailla cum nostris copiis, tandem vero in memorabili illa ad angustias Kalugerana, in regno nostro Transalpinienſi, cum copiis Zinan bassæ pugna felici semper rerum eventu, ita fidem, constantiamque, ac insignem militaris fortitudinis virtutem testatam fecit, ut maximam nomini suo laudem apud omnes concitaverit: horum et futurorum quoque servitorum ejus intuitu totales et integras possessiones *Kerles* et *Kentelke* simul cum domo et curia nobilitari ibidem in comitatu Dobocensi existentes, per nos *Nicolao Bornemisza* Hungariem (sic!) spe futurorum servitorum donatas et collatas, sed ex eo, quod idem *Nicolaus Bornemisza* immemor promissionis suæ ad servitia nostra ex regno Hungariæ huc in Transilvaniam transire noluisseſſet, ob idque . . . iterum ad fiscum, consequenterque collationem nostram devolutas, et redactas, totum item et omne jus regium, si quod etc. simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentis quibuslibet etc. memorato *Matthæo Perussith* ipsiusque hæredibus et posteritatibus universis, illis vero deficientibus, vel forte non existentibus. nobili dominae *Sophiæ Torný* consorti suæ, ejusdemque hæredibus, et posteritatibus uni-

versis, vigore aliarum literarum nostrarum donationalium in perpetuum, salvo jure alieno clementer dederimus, etc. (*Reliqua juxta stilum mandati statutorii.*¹⁾)

Datum in oppido nostro *Feketchalom* die 1^a mensis Maji a. d. 1600.

(Másolat a kolozsmonostori levéltárból. Gr. Kemény József kézirati Appendix Diplomatarii Transsylvanici 14. kötete 248. l. az Erd. Muz. Egylet. könyvtárában.)

XCII.

Román, 1600. május 11.

Mihály vajda Besztercze-székből élelmi szereket és papírost rendel küldeni moldocai tábora szükségletére.

Prudentes ac circumspecti, nobis dilecti.

Salutem et favorem.

Miérthogy hadunk népe igen megfogyatkozott élés nélkül: hagyjuk azért és erősen parancsoljuk, hogy ez levél látván, mindjárást abból az besztercei székből, mentül több élést lehet, annyit szerezzetek: úgy mint kenyeret, bort, zabot, és egyéb élést is, az minek szerét tehetitek, és küldten-küldjétek ide táborunkban, kinek méltó árát megadjuk. Secus non facturi.

Datum ex castris nostris ad oppidum Roman positis, 11. die Maii anno 1600.

Ismeg küldjétek ide mi számunkra két kötés papírosat, miért-hogy nincs itt papírosunk.

Io. Mihailu voevoda m. p.

(cyrillbetűs aláírás.)

Egykorú tanácsjegyzés: Exhibitae sunt primum 24. die Maji per Gregorium Kozárváry et Georgium Földváry.

Latin külczim: Besztercze város tanácsának.

(*Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a besztercei vármegyei levéltárban.*)

XCIII.

Szucsava, 1600. május 16.

Mihály vajda a hét száz város királybírának, hogy Brassóból haza mehetnek.

Prud. ac cesp. sat. Salutem stb.

Megértettük leveletekből, hogy az mű parancsolatunk szerint Brassóiglan eljöttetek volna, minthogy későn értették volna akaratunkat, abban lőtt volna késedelmes utánunk való jövetelök, most is tanuságot kérvén töllünk, mihez tartanak magokat. Mint azért most

¹⁾ E megjegyzés s a kihágások Kemény J. gróftól származnak. A másolat is sajátkezű írása.

istennek kegyelméből ez országban békeséggel bejöttünk legyen, félelmünk sem legyen, kiért ide jöveletek felettébb kívántatnék, kiki közzületek házához mehet, az míglen isten ő fge innét visszafordít. Valete.

Datum ex castris penes Sueziava positis 16. mensis Maji 1600

Mihály vajda
(oláh aláírása.)

Külczim: Prudentibus ac cesp. iudicibus regiis septem civitatum Saxonicalium etc. nobis dilectis.

(*Eredeti*, a n.-szebeni ltb. nro. 1422. N. C. P.)

XCIV.

Szucsava, 1600. május 16.

Mihály vajda Szeben városának, hogy Moldvát elfoglalta.

Prudentes et cesp. sat. Salutem sat.

Kgteknek akarók értésére adni, minemű jó szerencsével látogatott meg isten bennünket: az keresztyénség javára és az római császár ű fge szerencséjére ez országot Moldovát istennek segítségével által megvöttük, kinél nagyobb ellenségünk nem volt, ű fge kezünkben adta. Azért kgtek vígan és örömmel legyen, semmit kgtek mi felőlünk ne szorgalmatoskodjék, hanem rövid időn minket is jó szerencsével haza várjon. Valeant.

Datum in castris nostris ad oppidum Zwchawa positis die 16. Maji 1600.

Mihály vajda
(oláh aláírása.)

Külczim: Prud. et cesp. magistro civium regio et sedis iudicibus, caeterisque juratis civibus civitatis nostrae Cibiniensis etc.

(*Eredeti*, a vajdai pecséttel lezárva, a n.-szebeni ltb. nro. 1473.)

XCV.

Pruth melletti tábor, 1600. május 20.

Mihály vajda a beszterczei bíró által levelet küldet Aga Lékának.

Prudens et circumspecte, nobis dilecte stb.

Három oláhul írott levelet küldöttünk kezedhez. Hagyjuk és parancsoljuk, hogy azokat mindjártást küldjed Agha Lecca kezébe. Secus non facturus.

Datum ex castris nostris ad fluvium Pruth positis, die 20. Maji 1600.

Io. *Mihailu voevoda* m. p.
(Cyrill-betűs aláírás.)

Io. Jacobinus

Kivül: Prudenti et circumspecto Joanni Budaky, judici primario civitatis nostrae Bistriciensis, nobis dilecto.

(*Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a beszterczei vármegyei ltárban.*)

XCVI.

Szucsava. 1600. május 29.

Kaptury János, Szucsava vára porkolábjának hitlevele Mihály vajda részére.

Én Kapturý János, Szwehva várának porkolábja, esküszöm az élő istenre és az ű szent fiára az Jézus Krisztusra, hogy én az én kgl's uramnak, Erdélynek, Havasalföldének és Moldva országának fejedelmének és urának, Mihály vajdának ű ngának, igaz és hív leszek és az ű nga fiának Péter vajdának ű ngának azonképpen igaz és hív leszek és az én reám bízott várat ű ngoknak fejem fennálltaig tehetségem szerint megtartom és valamikor valami üdőben ű ngok parancsolja és kívánja bizonyos embere által, avagy penig levele által, valamely órában ű ngok kívánja és parancsolja, azon órában annak kezéhez adom, a kinek ű ngok parancsolják, isten engemet úgy segéljen. Datum in arce Szwehwa 29. Maji 1600.

(P. h.)

Jegyzet: Kivül két sor Cyrill-betűvel.

(*Eredeti, a bécsi cs. és k. hadi lt. r. 1600. febr. 56. sz. csomag.*)

XCVII.

Románvásár, 1600. június 20.

Mihály vajda rendelete a beszterczei tanácshoz, hogy az új 3 frtos adót rögtön emberek kezébe adják.

Prudentes, circumspecti, fideles nobis dilecti. Salutem et favorem.

Immár egynehányszor megparancsoltuk tinektek, hogy ez elmúlt felvetett három forintos adót arra rendelt emberünk kezébe beszoigáltatnátok, mely parancsolatinkat, hogy ilyen nagy vakmerőséggel és késedelemmel elhallgattátok, nem tudjuk mire vélni. Hagyjuk azért és parancsoljuk tinektek, hogy mindjárást egy óráig való késedelem nélkül az adót épen fogyatkozás nélkül adjátok az mi főemberünk *Rácz György*, vagy emberi kezébe, mert ha különben cselekedeztek, elhigyjétek, hogy más gondviselésünk leszen reája. Secus nulla ratione facturi.

Datum in oppido nostro Román-Vásár, 20. Junii anno 1600.

Szóval is izentünk *Rácz Györgytől* bőségesen, kegyelmetek meghívén szavát mindenben, ahhoz tartsátok magatokat, az mit mi szónkkal előtökben ad.

(Aláírás nélküli egykorú másolat, a beszterczei vármegyei levéltárban.)

XCVIII.

Kézdi-Vásárhely, 1600. június 24.

Mihály vajda rendelete a besztercei bírónak, hogy öt szökevény lengyel gyalogját fogják el.

Prudens ac circumspecte, nobis dilecte stb.

Lengyel gyalogink közül ötön szöktenek el Besztercze felé. Ha megfogtátok őket, adjátok értésünkre; ha meg nem fogtátok kediglen, minden úton és ösvényeken utánuk bocsássatok, szintén Moldováiglan is, hogy semmiképpen el ne szaladjanak, mert jó néven nem vesszük tőletek, hogy ha gondviseletlenségtek miatt elmennek. Secus non facturi.

Datum ex oppido nostro Kézdi-Vásárhely, 24. Maji 1600.

Io. Mihail voevoda m. p.
(cyrillbetűs aláírás.)

Kivül: Prudenti ac circumspecto Joanni Budaky, iudici primario civitatis nostrae Bistriciensis etc. nobis dilecto.

(*Eredeti*, oláh vajdai pecsétes levél, a besztercei vármegyei ltárban.)

XCIX.

Gyulafehérvár, 1600. július 9.

Mihály vajda a besztercei bírónak, hogy a kozákokat másra fogja áthelyezni.

Prudens et circumspecte, nobis dilecte stb.

Megadák leveledet, melyből értettük az kozákokra való panaszolkodástokat. Azért mostan azoknak egyik kapitányjokat várjuk hozzánk, ki mihelyt elérkezik, visszabocsátjuk, és rajtatok őket nem tartjuk, hanem másra szállíttatjuk. Valeté..

Datum Albae-Juliae, die 9. Julii 1600.

Io. Mihail voevoda m. p.
(cyrillbetűs aláírás.)

Io. Jacobinus.

Kivül: Prudenti et circumspecto Joanni Budaky, iudici primario civitatis nostrae Bistriciensis etc., nobis dilecto.

(*Eredeti*, oláh vajdai pecsétes levél, a besztercei vármegyei ltárban.)

C.

Gyulafehérvár, 1600. július 14.

Mihály vajda Szeben városától ágyneműt és rózsavizet rendel küldeni.

Prudentes sat. Salutem sat.

Hagyjuk és parancsoljuk, hogy levelünk látván, küldjön ktgek 7 derekalt és 12 fewolt [= *fejalt*, t. i. *párnát*] és egy tokbeli üveg palaczk rózsá és spikinard [*így*] vizet. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae 14. Julii 1600.

Mihály vajda
(oláh aláírása.)

Latin külezim: Szeben királybírójának és tanácsának.

(*Eredeti, a vajdai pecséttel lezárva a n.-szebeni ltb. nro. 1083. Nova Coll.*)

CI.

Bánffy-Hunyad, 1600. július 23.

Tanúvallatás a bánffy-hunyadiaknak az oláh drabantokra támadásáról.

Az bizonyságoknak vallások így következnek.

Hogy az város népe el ne idegeneljön, ednehányot azokban megeskettünk, kiknek az ő vallások így következnek:

1. bizonyság, Tasnádi Mihály, hunyadi predikátor, megesküvén, hiti után azt vallja, hogy ez mult vasárnap, ki volt juliusnak 23. napján, mikor begyűltünk volna az templomban, az predikációt elvégezvén, az könyörgő imádságot elkezdvén, az kezdetiben hogy valánk, ideki rivolkodás lőn, ottan hamar harangot kondítanak, az imádság félben marada, az község kirohana az templomból, hát az drabantok az piaczon rendet állanak, puska fegyver kezekben, azonban egy Gal-barla András neű embert ellőnek puskával, — apró golyóbis volt benne — ki mindjárt elesék. Azután is sok puska-lövést hallottam. Gal-barla Andrásnál fegyver nem volt. Az város népe is úgy ragadozának fegyvert, így esék az veszedelem köztök.

2. bizonyság, hunyadi ember, Kiskáti Máté, az Wazil hadnagy gazdája, megesk. h. u. v., az mit az első b.; ezzel többíti szavát, hogy házához futott volna és ott házánál hét drabantot oltalmazatt volna meg, és az hadnagy feleségét gyermekivel.

3. b. Bárdi Birtalan, h. u. azt v., hogy ő nem ment volt az templomban, hanem háza előtt áll volt, látta az drabantokat, hogy két hunyadi embert vertek meg, azonban az harangot úgy kondították meg, az nép kirohana az templomból, úgy kezdeték a harez, hogy ellővék Gal-barla Andrást.

4. Bárdi András mindenben azont vallja, az mit Bárdi Birtalan; ezzel többíti szavát, hogy egy fazekas beteg gyermekének cseresznét vett volt, abban kapott egy Fillyér neű drabant, kéri volt az fazekas, ne bántsa, mert egy beteg gyermeknek vöttem, ám elég vagyon, végy pénzeden. Ez szójért megütette az drabant az fazekast; az többi nem hagyják volt az várasbeli nép és úgy indúltatott az harez köztök.

Ez négy ember hunyadiak: lőtt az harez vasárnap 23. Julii reggel nyolcz órakor.

5. Simon Denchi, nyárszegi, Bánffy Péter jobbagya, h. u. azt v., hogy: én is jelen valék Hunyadon, hogy ez veszedelem lőn, negyedmagammal. Zajgást hallánk az piaczon, elijedénk, az harminczados házhoz futánk, onnat látám. hogy egy Groza neű drabantot leverének az várasbeliek; annál inkább mi elijedénk és az kerteken által hágván, úgy futánk el; azonban látók, hogy egy György neű drabantot kergetnek valami leginyek, domosiak, az zab

között, — ruháját is az drabantnak elvették vala, az drabant sebes vala; kiáltám neki, hogy ne fusson, ne féljen semmit; megállá, házomhoz vittem, én kötöttem be az legínt, az faluból többen is gyűlénék oda az legínyhez. Monda az drabant: im mint járánk, mely mód nélkül veszénk, nem vethetek teljességgel az város népére is, mert sok bántások volt ednehány feslett erkölcső közölönk való legényektől.

6. b. Kabos Tamás, nemes személy, eskütt szolgabíró és Tepesiti István 7. b., nemes személy, ki ezelőtt való esztendőben viceispán volt Kolozs vármegyében, azt vallák egyaránt, hogy: 23. Julii reggel menénk Hunyadra, immár az harez köztök elvégeződött volt, annak kezdetit, mint indulhatott, mi nem tudjuk, hanem az holttesteket láttuk, mintegy tízig az drabantokban. Kiket az városbeliek bűtattak volt el, előkerestök és az hadnagy szállására vittük őket, onnat az hadnagy házanépével együtt és az drabantok feleségével késértök őket Salvásáráig ednehányan a város népe is késérte őket. Az Bánffi urak pedig, u. m. Bánffi János, hon nem volt, hanem almási házánál volt, Bánffi Péter Peleskén volt az ipával Magyarországhban Bécsi Györgynél, Bánffi Mihály Bonczidán volt, Bánffi László betegen mostan is Kavásznán az barbélynál fekszik.

8. b. Dóczy Pál, mogyorókereki, h. u. v., hogy ő is akkor, hogy veszedelem esett, Hunyadon volt, látta hogy predikáció alatt reggel egy Nagy András neű embert az drabantok ököllel megütettek. Az város népe közöl megszólítják az drabantokat, hogy ne bántsák. Nagy Andrást elhatták, visszaérvén arra a ki szól volt, hogy ne bántsák, azt keztek verni. Ugy rohant fel az város népe. Az drabantok egyet az város népe közöl ellöttek, el is esett mindjárt. Ezt látván az város népe, úgy rohantak az drabantokra és úgy lött az veszedelem.

9. b. Imbreh Pál, mogyorókereki, mindenben azont vall, az mit Dóczy Pál; csak azzal többíti dolgát, hogy Nagy András városi ember kiáltja volt, hogy: az harangra uraim, az harangra!

10. b. Antal György, nyárszói, h. u. azt v., az mit Dóczy Pál.

11. b. Simon Jakab, nyárszói, azont vallja, az mit Dóczy Pál, de ő végig nem merte várni, hanem elfutott.

12. b. Valkói György, remetei, azt vallja, hogy ő is akkor Hunyadon volt, egy Varga Máté neű embert vernek volt az drabantok, azonban egy harangot félen kezdték verni, az város népe kirohant, úgy kezdett az köztük való harez; az város népe közöl egyet látott, hogy ellöttek az drabantok.

13. b. Macsa Tamás, zenttelki. [*mint a 4. b.*]

14. b. Benk Máté, szenttelki, [*mint Bárdi András.*]

15. b. Morinka Mihály, oláh, Moľoziumban lakó, h. u. azt v.: Hunyadon voltam én is akkor, hogy az háborúság lőn, láttam, hogy két drabant egy polgárt, hunyadit, húznak vonsznak vala, mondván: miért nem készítetek ennőnk valót; az polgár mondá, meghagytam, hogy készítsenek. Azután egy Varga Máté neű embert fogának elő, igen megverék. Az több dolgot nem láttam, mert elfutottam onnat.

16. b. Radul drabant, ki igen sebes, fekszik, többire halálán

vagyon, hiti után azt mondja, hogy az hunyadi pap kezével vágta le Gjrda(!) neű drabantot, fegyverét és ruháját az pap vötte el, most is nálla.

17. b. Vaszil drabant hadnagy megeskvék erős hittel, ki hiti után azt vallja, hogy: az drabantok közzűl, az kiknek fizetésők volt régtűl fogva urunktól, holtak meg negyvenegyen, sebes vagyon drabant hét, hárma annak meghal, mert igen nehezen vadnak, — asszony-embereket, az drabantok feleségeket, ölteket hatot, kiket láttuk, hogy el is temették, az több asszony-embereket élnek-i avagy megholtak, nem tudjuk, mert egy sem kerül elő benne. Tiz tizedesnek, az kiknek lovok volt, egy-egy gyermeket tartottak lovajok mellett, mind az tiz gyermekét megölték.

Voltak valami koldúsok is az várason, kik kert alatt, némelyek ház alatt heverték, sánták, bénák, macskások(!) azokat is mind megölték.

Az drabantok, kiket megölték, fegyverek, puskájok, ruhájok, lovok az város népénél vagyon mostan is.

Külczim: Ilmo dno et dno Michaeli, Valachiae Transalpinæ, Moldaviaeque vajvodæ. stb. stb.

(A külczim alatt, mely a levelet elzárta volt, három gyűrűpecsét.)

Jegyzet: A bánfi-hunyadiak vallomása az oláh drabantokra támadásról.

(Eredeti, a bécsi es. és k. hadi lt. reg. 1600. júliusi es. 44. sz.)

CII.

Gyulafehérvár, 1600. július 24.

Mihály vajda Beszterczén özv. Barbély Mártonnének adómentességet ad.

Prudentes et circumspecti stb.

Barbély Mártonné köztetek lakó. adta értésönkre könyörgése által, hogy az ő urának, mi adófizetését megengedtűk volna addig, még az mi szolgálatunkban lenni foglalatos. Könyörgött azon, hogy még az özvegségben lenne, addig adót ne vétetnének rajta. Hagyjuk azért, hogy még az özvegségben megmarad, ti is adót rajta ne vegyetek. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 24. Julii, anno domini 1600.

Io. Mihailu voevoda m. p.

(cyrillbetűs aláírás.)

Latin külczim: Besztercze város tanácsának.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a beszterczei vármegyei levéltárban.)

CIII.

Kassa, 1600. julius 25.

Básta tudósítása Ungnádnak, Báthory Zsigmond lengyelországi előkészületeiről az Erdélybe útésre.

Son avisato da un personaggio gran secrete di S. M^{ta} (che per hora non posso nominare), che in Polonia il Cañcell. insieme con Sigismundo si trovano da 20^m huomini et 15^m Tartari, e che in breve disegnano assaltare la Transilvania, dove dicono haver molta intelligenza, e che nel' istesso tempo vogliano anco tentare il castello di Hust, diche a mio parere saria bene avisarne ill. S. Vaivoda, accio rimediasse a fatti suoi, e s'egli debbi restar nella provincia. di consentimento di S. M^{ta}, mi par piu che necessario che V. S. Ill^{me} procurino riconciliarne insieme, che io dal canto mio non recusaro di fare quanto, mi sara consigliato da V. S. Ill^{me} accioche il servitio di S. M^{ta} non potischi, perche giudico fara bisogno che ill. S. Vaivoda et io assistiamo l'un l'altro, et io trattano, per non perdere tempo useiro in campagna fra otto giorni al piu tardi.
Di Cassa li 25. Giulio 1600.

G. Basta.

(Másolat, bécsi hadi lt. r. 44.)

CIV.

Gyulafehérvár, 1600. julius 28.

Mihály vajda rendelete a szebeni porták összeírásáról.

Michael Valachiae Transalpinæ vaivoda sat.

Mivelhogy az kapu ravásokban sok fogyatkozást értettünk lenni, akarván végére menni, bocsátottuk ki köziteekben Szebenben lakó Dániel deákot, hogy az kapu számokat megcirkálja és mi nekünk referálja. Annak okáért hagyjuk és parancsoljuk, hogy kgtek is az cirkálásban bocsássa elő Dániel deákot az többivel együtt, kiket melléjek rendeltünk u. m. ugyan Szebenből Brassai Damokost és¹⁾ logofetet, kiknek minden segítséggel legyenek, hogy az cirkálásban debito modo procedálhassanak és mi nekünk ezután referáljanak. Secus non facturi. Praesentibus perlectis sat.

Datum Albae Juliae die vigesima octava Julii a. d. millesimo sexcentissimo.

Mihály vajda
(oláh aláírása).

(P. h.)

(Eredeti, a két papírlap közzé nyomott vajdai pecséttel, keresztbe írva, a nagy-szebeni ltb. Nro. 1424. N. C. P.

¹⁾ Egy névre való hézag. Talán Theodosius?

CV.

Gyulafehérvár, 1600. július 29.

Mihály vajda Szeben városától az újonnan kivetett adó sürgős befizetését rendeli.

Prud. ac cesp. sat. Salutem sat.

Az mostani felvetett hat forintos adót mennél hamarébb lehet minden fogyatkozás nélkül, hagyjuk és parancsoljuk, felszedjétek és tárházunkban beszolgáltatassátok, hogy miattatok fogyatkozásunk ne történhessék. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae 29. die Julii 1600.

Mihály vajda
(oláh aláírása.)

Latin külcím: Szeben város királybírójának, tanácsának s polgárainak.

(Eredeti, a vajdai pecséttel lezárva, a n.-szebeni ltb. nro. 1474.)

CVI.

K. n. (1600. július vége.)

Mihály vajda kívánságai Rudolftól, a cs. és k. biztosok által.

Mihály vajdának ő ngának, Erdélynek, Moldovának és Havaselföldének fejedelmének kívánsági ő fgétül az római császártól.

Ezek az ő nga kívánsági:

1. Ennek ő nga engedelmes az ő fge kívánságára, hogy Erdélyt gubernátorságnak neve alatt tartsa és bírja, de ilyen conditionnal, hogy ő fge élteig engedje bírni, halála után az fiára szálljon és annak maradékira, fiúrúl fiúra legyen; holott pedig (kit isten ő szt. fge eltávoztasson) ő ngának magva szakadna, az ország legyen ő fgéé az római császáré.

2. Kívánja ezt ő nga, hogy Moldovát is adja meg ő fge, örökben, fiúrúl fiúra, ad utrumque sexum, ő ngának, mint Havaselföldet. Holott pedig teljességgel magva szakadna ő ngának, hogy mind fiú és leányág deficiálna, tehát ő fge ez két országnak Moldovának és Havaselföldének ilyen annuential adjon, hogy ő magok válasszanak fejedelmet magoknak, az kit akarnak, de így, hogy zászlót ő fgétül az római császártól kérjenek és szolgáljanak ő fgének. Az minémű törvények lesznek az két országban, azokat az fejedelem, ki leszen, tanácsival egyetemben lássa meg és discutiálja és ugyanott előtte szakadjon vége minden törvényeknek, más országban ki ne menjenek appellatioba az causak. Az kalugeroakat is, papokat és monostorokat senki ki ne vegye az ő régi törvényekből.

3. Kívánsága ez ő ngának: Erdélyországban kívánja Görgint, Gyalut, Vécset és Fogarast, minden tartományival és jövedelmével egyetemben, örökben, Magyarországnak pedig Husztot, Kővárat

tartományival és jövedelmivel egyetemben, fiúrúl fiúra, ad utrumque sexum; ha az fiú ágnak magva szakadna, szálljanak az leányágra azok, és senki őket meg ne háborgassa azokban az ő nga szolgálatjáért; és ilyen condióival, hogy ha más fejedelem lenne Erdélyben, annak ne lehessen arra való authoritása és hatalma azokat kivenni fiú, az vagy leányág kezéből.

4. Kévánja azt is ő nga, hogy arra való authoritása legyen ő ngának, hogy mindeneknek, valakiknek akar adni és donálni vagy jószágot, vagy egyebet, akármit akar, szabadon adhasson és donálhasson örökben. Annak felette valaki vagy ő nga vagy egyebek ellen vétkeznék, akárminsoda rendbeli ember legyen, arra is legyen ő ngának authoritása, afféléket törvény szerint megbüntetni érdeme szerint és minden törvényeknek ő nga előtt szakadjon vége, más-hova ne appellálhasanak és ki ne vitessenek az causak.

5. Kévásága az ő ngának, hogy az öt vármegyét, Bihart, Középszolnokot, Máramarost, Zarándot és Krasznát minden váraival tartományaival egyetemben ő fge adja Erdélyhez, mint annakelőtte volt.

6. Ezt is kívánja ő nga, hogy az mely végvárat megvehet pogán kézből, u. m. Tömösvárt, Felnakot (!), Csanádot, Becskereket, Pancsovát és Berint, azok ő ngáé legyenek, minden tartománival egyetemben, az Dunáig, örökben, fiúrúl fiúra, ad utrumque sexum.

7. Hogyha ő fge continue akar hadakozni, azt kívánja ő nga, hogy anni pénz adjon ő fge Erdély szükségére, az mennit Zsigmond fejedelemnek rendelt volt; Moldovának is annui pénzt rendeljen és adjon ő fge, mennit rendelt Havasalföldnek.

8. Az minemű titulust adott ő fge Báthori Sigmondnak, olyant adjon ő ngának is.

9. Ez három hóra, u. m. augusztusra, szeptemberre és októberre ő fge mindenikre adjon száz-száz ezer forintot, az ki teszen summa szerint háromszáz ezer forintot, mox et defacto küldje meg azt ő fge.

10. Ezen ő ngának nagy öröme vagyon, hogy ő fge azt megengedte, hogy bányákat mindenütt kezdhessenek az ő fge pénzivel, kívánja azért ő nga, hogy holott azokba az praefactusokba, kik az bányákat mivelletnék, valami difficultast és negligentiat esmerne és megtapasztalna, tehát ő ngának lehessen arra szabadsága afféle negligens praefectust kivetni és olyra bízni az bányát, ki az országnak hasznára legyen.

11. Mikoron az szükség kívánja, azaz mikoron valami ellenség támadna ez országra, kiben az kassai kapitvány segítsége kívántatnék, és ő nga megtalálná felőle az kapitánt, tehát tartozzék az kassai kapitán minden erejével oda menni, az hova ő nga mondja és kívánja, ne mutogasson császárra ő fgére.

12. Az mely tanácsbeli emberét odaküld ő fge, hogy ott legyen ő nga mellett addig, az míg a hadakozásnak ideje leszen, az ki gondot viseljen az hadaknak szükségire, és holott az töröktől megnyert földről és annak hatáiról valami törvények kezdetnének, tehát azok ő nga és tanácsi előtt legyenek és discutiáltassanak és adjudi-

cáltassanak és ugyan ő nga előtt szakadjon vége az causaknak. más-hova ne mehessenek appellatioba: az ő fge embere abban ne ácsja (!) magát és ne itilhessen. se ne adhasson. avagy disponálhasson azokból, avagy elvehessen, hanem csak tulajdon ő ngának legyen arra authoritása abból donálni és disponálni, avagy elvenni az ő tanácsival egyetemben.

Az mely emberét küldi ő nga oda, ki ő fge mellett legyen, annak ő fge rendeljen mind ételt és italt és mind ő fgétül s mind pedig tanácsitól tisztessége és böcsületi legyen.

Mihály vajda
(oláh aláírása.)

Jegyz.: A negyedik beíratlan lapon még három sor (név) van írva szintén Cyrill-betűvel.

(Eredeti a bécsi cs. és k. hadi ltb. reg. 1600. jan. csomag 64. sz.)

CVII.

K. n. (1600. julius.)

Az erdélyi cs. és k. biztosok felelete Mihály vajda követeléseire.

1. Az provinciákat, Erdélyt és Moldvát, sajátúl örökösképpen nem adhatni, bizonyos okoknak ellenkezé-siért, melyek(?) nyelv szerint szóval exponálhatni. Havas-alföldét pedig privilegiumjával ű fge kész engedni ű ngának örökben.

Oldalt (más
kéz): Császár
híre nélkül nem
lehet.

2. Mindeneknek az ű fge nevével [és hírével] kelletik meg lenni; az dispositio pedig az régi törvények és szokások szerint az tanácsurak tanácsából méltó igazsággal dis-ponáltassanak, melyekben ű nga gubernator levón és az ű fge személyét repraesentálván disponálhat.

Oldalt: Nem
lehet.

3. Az régi szokások szerint meg lesznek.

Oldalt: Fiat.

4. Az külső vármegyék és jószágok, kik az régi törvények szerint az Erdély provinciának(!) kívül vadnak, azon sta-tusba, állapotban, kiben mostan taláztatnak, megmarad-janak. És az Erdély tartománya az ű határin belől ű nga által gubernáltassék.

Oldalt: Csá-
szár híre nélkül
nem lehet.

5. Hogyha városokat, várakat s kastélyokat, avagy egyéb heleket, kik az magyarországi koronát illetik, occupál-tatja(!), tehát azok ű fgét illessék és az magyarországi koronának restituáltassanak; Báthori Zsigmonddal is ilyen végezés volt. Az többit pedig azonkívül, melyeket az úristen kegyelmességéből mutat ű ngának, azok megengedve lehetnek.

Oldalt: Csá-
szár híre nélkül
nem lehet.

6. Hogyha az három tartománt, kitül az isten oltalmazza, megvennék, ű fge ű ngának és fijának uraságára és birodalmára kgls gondot visel s meg is látogatja vele, úgy hogy ű nga mind fijával egyetembe az ű fge oltalma és gondviselése alatt békeségesen és nyugodalmason kedve szerint élhet, maradéki azonképen.

Oldalt: Csá-
szárt találja meg
ű nga.

7. Hogyha az hadait continue viselni kelletik, ű fge mind
Oldalt: Válasz pénzzel s mind egyéb segítséggel leszen és hogyha ű
vagyon. nga ellen valami hadak, avagy derék erő indúlna, tehát
ű fge ű ngát minden hadaival megsegíti.

8. Ŭ fge az törökvel frígyet nem vet, meg sem békélik vele
Oldalt: Fiat. ű nga tanácsa nélkül és az provinciák híre nélkül.

9. Ŭ nga híre nélkül az törökvel ű fge meg nem békélik, frí-
Oldalt: Fiat. gyet sem vet [igy! másodszor].

10. A mi illeti az ű nga és fia titulusát, ű fge ha szűkség
Oldalt: Töre- leszen, megeselekszi és a mellett kglis gondviselését ű
kedik ű fgéncl. ugának előmenetére praestálja, úgy, hogy ű nga fíjá-
val egyetembe rajta megnyughatik.

11. Ez dolgot ű fge kegyelmesen promoveálja s előveszi.

12. Az husz ezer embernek fizetését ű fge mostan nem ad-
Oldalt: Csá- hatja, mert ű fgének mind Alsó- és Felső-Magyaror-
szárt találja meg szágba, azonképen Tótországba és Dalmatiába continue
ű nga. nagy hadakat készen tartani kell, mastan penig az hadak
fen lévén, annál is nagyobb hadakat kell tartani és fizetni, hanem,
a miképpen azelőtt, mostan is úgy az megígirt somma pénz ű ngának
megadatik és hogyha az szűkség kívánni fogja, ű fge az felső-
magyarországi hadait maga saját költségén ű ngának melléje adja,
ha penig annál is nagyobb hadat kívánna, az alsó-magyarországi
hadait is ű ngának melléje küldi segítségül; ű nga is tartozzék, ha
kivántatik, vagy maga személye szerint is hadaival, vagy penig
együtt ű fge hadaival az ű fge ellenségeinek ellenek állani és támadni.

Az irat homlokán: Antwort der Commissaire.

Kivül: Etliche Artiel, was Mihál vaida erstlich der Zips: Cammer und
nachher Ihrer May. proponirt u. begert u. was ihme zugelassen werden.

(Másolat a bécsi cs. és k. hadi ltb. reg. 1600. jan., 64. sz.)

CVIII.

K. n. (1600. július v. augusztus.)

Mihály vajda újabb kívánságai Rudolf császár királytól, a biztosokhoz intézve.

1. Meggondolván császár ű fge az én sok munkámat és nehéz
sulyos szolgálatomat és eddig való számtalan sok költségemet, kit
én nem úgy enmagamért, mint ű fgekért és az keresztyénséghez
való szeretetemért az türük és tatár ellen való nagy külséggel és
fáradtsággal kellett hadat viselnem, u. m. immár hét esztendőtől
fogva, kire menni számtalan kölcségem ment, azt csak az úristen
mondhatja meg; ezután is pegig (!), mint ilyen két nagy monar-
chia(!) tudom minden erejeket hatalmokat csak ez három országra
fogja fordítani és ellenek mind télben nyárban egyaránt és nagy
szerencsákat kell ellenek praestálnom.

Azért ezt kívánom, hogy ű fge Havasalföldét, Moldovát énnekem
és az én maradékomnak utriusque sexus resignálja in perpetuum (!)

2. Hogy Erdélt sub nomine gubernatoris bírjam, eýa (*így*) conditione pegig (!), hogy valamikor akarom és az szikség kívánja, mindenkor gyűlést tessek és az ország javára megmaradására mindnt végezhesünk és az articulusokat ű fge confirmálja.

3. Hogy az országnak minden hasznai, u. m. arany, ezüst, só és egyéb bányáinak hasznok az én költségem után nekem járjanak és harminczadok, dézmák, kiből udvaromat és hadakozó szolgálkat tarthassak. *Oldalt: Magvagyon engedve császár ű fgétől.*

4. Hogy minden donatiomnak salvo jure alieeno (*így*) helye legyen és kinek-kinek az ű érdeme szerint donálhassak ű fge neve alatt.

5. Minemű bizontalan legyen az embereknek életek s nem tudom mikor hozza el az úristen az én életemnek végét, kívánom, hogy ű fge az én sok fáradtsággal, munkával való szolgálatomat megtekéntvén, adja énnekem öröküben (!) és az én maradékomnak itt ez országban Gürgént, Vércset, Fogarast com pertintis (*így! cum pertinentis* h.) suis; Magyarországnak pegig Kúvárat, Husztot (azvagy Tokajt) és vagy Morvában, vagy Cseországnak egy jó-hasznú várat mox et defacto, hogy én is mind az én fiammal együtt nagyobb szívem szerint szolgálhassak ű fgének és az egész keresztyénségnek.

6. Kérem és könyörgök ű fgének, mind kglis uramnak, hogy ű fge az én jó szívvel és szeretettel való szolgálatomat megtekéntvén, az én titulusomat és az aranybáránt (mint Sidmontnak) szerezze meg mind enmagamnak és az én fiamnak, kiért mind én és az én fiam szolgálhasson ű fgének és az egész keresztyénségnek.

Az írat homlokán: Noch andere propositionen des Waiwoden.

Kivül: Etliche Artiel, warumben Mihal voida bey Ihrer May. angehaltten. (Másolat, [ugyanaz az írás, mely az első 12 pontot írta] a bécsi cs. és k. hadi lth. 1600. jan. 64. sz. es.)

CIX.

K. n. (1600. jullus v. augusztus.)

Mihály vajda kíválmái a császár-királytól, a biztosokhoz.

1. Hogy Erdélt, Moldovát és Havasalföldét ű fge in perpetuum Mihály vajdának és az ű fiának adja.

2. Hogy szabadon az ű nga akarátja szerint donálhasson és inscribálhasson, az kinek mit akar.

3. Hogy semmi törvények innen és appellatiok ki ne vitessenek, hanem, mint ezelőtt, itt mi előttünk szakagyonak végig.

4. Hogy az üt (!) magyarországi vármegyéket, u. m. Bihart, Külső-Szolnokot, Krasznát [*Zarándot*] és Máramarus vármegyét Erdélyországhoz visszakívánom, mind Váradot, Husztot és hozzátartozókat.

5. Hogy az ellenségtől az mi földet megszabadíthatok az úristen akarójából, azt kívánom, hogy ű fge azt énnékem engedje és az én fiamnak örökben.

6. Hogy, kit isten eltávoztasson, ha az ellenség miatt az három ország, Erdély, Havasalfölde és Moldova elveszne, tehát ű fge Magyarországon adjon százezer arany forint jüvedelmű jószágot, vagy én magamnak, vagy az én maradékimnak.

7. Hogyha ű fge hadakozni akar, mind pénz és népbeli segítséggel elegendővel az türük császár és az tatár kán ellen elégségesse tegyen.

8. Hogyha ű fge frigyet teszen az türükkel, tehát ezt ez felül megírt három országot az frigyen bele küsse.

9. Hogy én hírem nélkül ő fge az türükkel frigyet ne vessen, sem meg ne békéljék.

10. Hogy ű fge azt az titulussal (*igy!*) engemet és az én fiamot megékesitse, az mely titulust Sigmond fejedelemnek adott volt.

11. Hogy az imperiombeli fejedelmek köziben és társaságában bevegjenek engemet is és az én fiamot is ű fgek.

12. Hogyha ű fge hadakozni akar, tehát azt kívánom, hogy ű fge huszezer emberre való hópénzt adjon és nem csak öt hónapra, hanem egész esztendőre, hogy mint télben és nyárban az pogánok ellen elégséges lebessek az hadakozásra.

Mihály vajda
(Ciryll-betűvel.)

Fent: „Propositionen des Waiuoden Michael.“

(Eredeti a bécsi cs. és k. hadi ltb. 1600. jan. 64. sz.)

Jegyzet: A propositiok mind egy borítékba zárva a levéltárban; azon eme felírás:

„Compactate wegen Siebenbürgen de ao. 1600, samt Moldau, u. Wallachey, zwischen Rudolf II. und dem Voivoden Wallachey Michael durch die k. k. Commissaire David Ungnad u. Michael Szekell.“

CX.

Gyulafehérvár, 1600. augusztus 2.

Mihály vajda a biztosoknak Szathmár, Báthory Zsigmond előkészületeiről, Básta táborbaszállását sürgetve, s török-tatár hírekről.

Ill^{mi} et magn. dni et amici nobis obs^{mi}.

Az mely híreket kgték minekünk írt az lengyel cancellarius és Báthori Sigmondnak ellenünk való készületi és szándékok felől, az kgtők írásából mindenöket megértettünk, kiről noha ezelőtt is volt valami értelmünk, de mindazáltal az kgtők írásából bizonyosan értvén kgtöktől jó néven és szeretettel vöttük. Értötte kgtők azt, hogy azon voltanak, miképen minket az keresztyénségtől elszakasztván, hozzájuk kapcsolhattak volna, mi pedig minthogy eleitül fogva császár urunknak ő fgének és az keresztyénségnek híven

szolgáltunk és mindvégig szolgálni akarunk, semmiképpen ezt nem akartuk cselekedni, hanem az keresztyénség mellett akarunk élni, halni, melyet ők eszükben vevén, azért szándékoznak ellenünk.

Hisszük istent, hogy a miképpen eddig minden dolgainkat jó végre vitte, ezután is nem hagy ő szent fge.

Mi az mi hadunkkal minden órában készön vagyunk, talpon állunk, valamelyfele kívántatik, csakhogy kgték is onnan mozdúljon és Básta uram szálljon táborban hadával Tasnád mellett és oly készön legyön, hogy valamely órában kívántatik, mindjárást segítségül jöhessön mellénk, úgy pedig, hogy az ne levélbeli, a ki minekünk nem kell, hanem valóba való segítség legyen, hogy az ő fge határit az ellenségtől megoltalmazhassuk.

A mi az ő kglmére való nehézségünket illeti, mi ő kglmére ezelőtt sem nehezteltünk, most sem neheztelünk, noha ő kglmébe megfogytokoztunk; csakhogy ő kglme az mi segítségünkre oly készön legyön, hogy egyetömben az keresztyénségnek és ő fgének hasznoson és híven szolgálhassunk.

Mert az török Nándor-Fejérvár felől hátunk megött vagyon, más felől az lengyelök törökkel tatárral igyeköznek ellenünk, kiből ha nem vigyázunk és készön nem leszünk, csak isten tudja mi következik belőle.

Annak okáért szükség, hogy oda fel is ő fgének hada megindúljon, ne nézzenek csak mi reánk, hanem készüllettel és gondviseléssel legyen kgtők, hogy mi is és az alattunk valók az egész keresztyénségnek való szolgálatunkban meg ne fogyatkozzunk.

Értettük volt annakelőtte, hogy az török esmét Váradot akarná megszállani, kire való képest, hogy onnat inkább eltéríthessem, megírtuk volt neki, hogy mi akarjuk megszállani és az Erdélyhöz való határokat visszavenni.¹⁾ Immár azután mi szándékok érközött, még nem tudjuk, mert válaszuk nem jött írásunkra.

Alliwiát (!) pedig mi eddig is elküldtük volna az tatár chámhoz, de minthogy az tatár vévén eszében, hogy mellőlök elállottunk és velök nem tartjuk, a minemű követimét ezelőtt oda bocsátottam volt is, oda vadnak, még eddig vissza nem bocsátták; kiért félő, hogy ezt is, meg ne tartóztatták volna, ezért nem bocsáttam el; — mindazáltal ő fgének és kgteknek ha az tetszik, mi készők vagyunk mindjárást is elküldeni.

De reliquo stb. Datae Albae Juliae die 2. Aug. a. d. 1600.

III. Dnum Vrarum

amicus addictissimus

Michaél vajvoda.

[A commissariusoknak, Ungnádnak és Székelynek]

(Másolat a bécsi cs. és k. hadi ltb. r. 1600. aug. 44. sz. cs.)

¹⁾ A kir. biztosok aug. 2. írt jelentésükhöz csatolják e pontot, latinra fordítva s alatta e megjegyzés áll: HIC LATET ANGVIS IN HERBA.

CXI.

Gyulafehérvár, 1600. augusztus 3.

Mihály vajda a szász papok dézma-fizetését szabályozza.

Michael, Valachiae Transalpinæ et Moldaviæ vajvoda S. Cæsareæ Majestatis consiliarius et per Transilvaniam locumtenens etc. memoriae commendamus tenore præsentium significantes, quibus expedit universis, quod cum nos ex sententia et deliberatione dominorum consiliariorum nostrorum pro publicis usibus et commodis regni, quemadmodum prædecessores nostri a singulis pastoribus ecclesiarum Saxonicarum unam quartam decimarum quotannis in rationem nostram, pro justa ejus arenda et pretio recipiendam duximus, in eo pastores eosdem dictarum ecclesiarum Saxonicarum eorumque successores universos gratiose assecurandum duximus, et affirmamus, quod ipsis pretium seu arendam ejusdem quartæ plene et integre atque sine omni defectu persolvi curavimus, neque eorum legitimos proventus hac in parte minuere volumus atque permittimus. Quod si autem eas in nostram rationem propriam percipere et retinere noluerimus, eae iterum ad dictos pastores atque eorum successores redundare, earumque jus integrum vicissim penes ipsos manere atque existere debet. De reliquis vero tribus quartis plenam atque omnimodam damus eis facultatem, plenumque et omne jus attribuimus, easdem vel pro semetipsis retinendi, vel vero aliis quibuscunque voluerint conferendi, nullius unquam contradictione, aut impetitione obstante. Quin potius etiam ex gratia et pietate nostra, qua erga universum ordinem ecclesiasticum afficimur, ac ut decimæ nostræ etiam commodius et sine detrimento aliquo accumulari et percipi possint, hæc eisdem annuendo concedendum duximus, ut optio decimarum in divisione per morem antea observatum penes ipsos pastores sit, ac omnibus etiam in locis, in quibus hactenus mos fuit, pastores decimas non per manipulos, ut antea, verum per gellimas colligere et percipere debeant. Nec pro hujusmodi aggelimatione eidem quidquam solvere teneantur. Neque coloni fruges suas ante comportionem nostrarum et ipsorum pastorum decimarum asportare possint. Solutionem arendæ singulis annis a decimarum perceptoribus pastores accipiant. Decimatores quoque ipsi in priori ipsorum consuetudine et officiis per articulos anno domini 1580 ex publico dominorum regnicolarum consensu sancitos continenter vivant, prout annuimus et concedimus eosdem pastores universos in omnibus præmissis assecurandos duximus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante.

Datum Albae Juliae die 3. Augusti ao. domini 1600.

Michael vajvoda.

(Másolat, gr. Kemény József kézirati Diplomatarium Transilvanicum-a Supplementum IX. kötete 1—3 l. az Erd. Muz. Egylet könyvtárában.)

CXII.

Gyulafehérvár, 1600. augusztus 11.

Mihály vajda rendelete Besztercze tanácsához a radnai út őrzését illetőleg.

Prudentes et circumspecti, nobis dilecti stb.

Bocsátattuk oda az radnai utnak őrzésére a mi szolgálkat *Thoját*, a kinek mi tőlünk tanúsága vagyon, hogy a kik azon alá s fel járnának, ha nem igaz járatbeli emberek volnának, megfoghassa, és mindenképpen az útnak őrzésére gondot viseljen. Hagyjuk annak-okaért, hogy ti is abban valamiből kívántatik, segítséggel és ótalommal legyetek nekie, magának pedig egynehány szolgáljaival egyetemben illendőképen való gazdálkodásokra gondot viseltessetek. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae, die 11. Augusti 1600.

Io. *Mihailu voevoda* m. p.
(Cyrill-betűs aláírás.)

Io. Iacobinus.

Latin külczim: Besztercze város tanácsának.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétetes levél, a beszterczei vármegyei ltárban.)

CXIII.

Gyulafehérvár, 1600. augusztus 12.

Mihály vajda a beszterczei bírót, a drabantokkal Fejérvárra rendeli.

Prudens et circumspecte stb.

Hagyjuk és parancsoljuk, hogy az Besztercze vidéki drabantokat mindjárást elindítván, ide Fejérvár felé küldjed, kegyelmed is pedig két polgárral egyetemben jövést-jöjjön városunkba. Secus non facturus.

Io. *Mihailu voevoda* m. p.
(Cyrill-betűs aláírás.)

Io. Iacobinus.

Latin külczim: Besztercze város tanácsának.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétetes levél, a beszterczei vármegyei ltárban.)

CXIV.

Gyulafehérvár, 1600. augusztus 14.

Mihály vajda Szeben városától az adó befizetését sürgeti s még 28,000 frtnak tüstént küldését rendeli, hogy a kozákok hópénzét kifizethesse.

Prud. ac cesp. Salutem sat.

Az minemű pénzt mostan kgtek minekünk küldött Nika viztier által, azt minekünk éppen beadminisztrálta, melyet kgtektől jó néven

is vöttünk, de miérthogy kgtéknél nyilván vagyón, hogy az adónak beszoigáltatásának praefigáltunk volt negyven napot, hogy akkorra épen beszoigáltassa kgték az adót, mely praefigált napok lassan be kezdnek telni és az adónak az felét is nem szolgáltatta be kgték. hagyjuk azért, hogy kgték mindjártást tegye szerét még huszonnyolcz ezer forintnak és ugyanezen mi boérunk Nika viztier által küldje meg kgték, mert semmiképpen az kozákok miatt nem nyughatunk, hanem meg kell adnunk fizetéseket épen. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae 14. die Aug. a. d. 1600.

[*Utóirat:*] Az pénz pedig holnap estvére itt legyen, mert ha akkor nem lesz, mind elmennek az kozákok; azért kgték ezt semmiképpen el ne negligálja, hanem meg legyen, mert ha elmennek az kozákok és kárt tesznek, minden károkat kgtékkal fizettetünk meg.

A mi restal pedig az adóból, azt is az praefigált napra épen fogyatkozás nélkül beszoigáltassátok tárházunkban. Izentünk Kgtéknek szóval is ez mi boérunktól Nika viztiertől, valamit azért mi szónkkal kgték előtt szól, kgték hidje meg szavát. Az mi pedig ott mulat, kgték addig mind magának, szolgálának és lovainak ételt, italt adjatok.

Mihály vajda
(oláh aláírása.)

Külczim: Prud. ac cesp. magistro civium regio et sedis judicibus, caeterisque juratis civibus civitatis nrae Cibiniensis sat.

Eredeti, kívül a nagy vajdai pecséttel lezárva, a n.-szebeni városi és szász nemzeti ltb. nro. 1477.)

CXV.

Úrmező, 1600. augusztus 16.

[*Pogány György?*] az erdélyi cs. és kir. biztosoknak a lengyel hadaknak a Neszteren Moldvába való átkeléséről.

Spectabilis etc.

Ex Vrmező die 16. Aug. 1600.

Az Ngtok parancsolatja szerint én elküldöttem vala Lengyelországba egy barátomhoz, az kinek bizonyosan hozták, hogy az lengyel hadnak fele Moldvára ment, eddig is elindultak volna, de az tatárookra vártak csak; hogy az elérkezett, azután indultak meg. Ugyan ez az én barátom énnekem titkon megizente, hogy semmit ne féljünk, mert eltért a had, az ki erre akart jünni, az is Moldvára ment, pénteken költöztek által az Nestheren és úgy indultak meg etc.

(Másolat Ungnád és Székely jul. 16. 17. 18. jelentése mellett a bécsi cs. és k. hadi ltr. reg. 1600. juliusi 44. sz.)

CXVI.

Gyulafehérvár, 1600. augusztus 25.

Mihály vajda Udvarhely- szék kapitányának, hogy a mederesieknek a várhoz foglalt darab földet adja vissza.

Egregie nobis dilecte. Salutem et favorem.

Medeseren lakók egyenlőképpen könyörgések által találtak meg minket, jelentik, hogy egy darab földeket még Telegdi Mihály udvarhelyi kapitányságában foglalta volna a várhoz hatalmasól, mely mind ez ideig is meg nem szabadult volna, most pedig Székely Moysesnek volt búzavetése benne és az ő elmente után felszabadult volna, és csak őket concernálná: könyörgöttek, hogy nekik megadnók azon darab földet. Az dolog azért így lévén, hagyjuk és parancsoljuk, hogy azon föld dolgát köztök igazíts el, az mint mondja. Secus non facturus.

Datum Albae Juliae die 25. Aug. anno dni 1600.

Mihály vajda
(oláh aláírása.)

Külsőim: Egregio Stephano Lweżywl, capitaneo sedis Siculicalis Udvarhely etc. nobis dilecto.

(Eredetije a gróf Teleki család maros-vásárhelyi ltb.)

CXVII.

Gyulafehérvár, 1600. augusztus 25.

Mihály vajda Jeremiás moldvai vajda rezét Beszterczéről Fejérvárra küldeti.

Prudentes et circumspecti stb.

Az minemő reze Jeremiás vajdának ti kezeteknél volt, hagyjuk és parancsoljuk, hogy mindjárt szekerekre rakatva, küldjétek ide Fejérvárra mi kezünkben. Secus nulla ratione facturi.

Datum Albae Juliae, die 25. Augusti, anno domini 1600.

Io. Mihailu voevoda m. p.

Latin Külsőim: Besztercze város tanácsának.

(Eredeti, oláh vajdai pecsétes levél, a beszterczei várm. ltárban.)

CXVIII.

Torda, 1600. szeptember 1.

Csáky István újabb rendelete a beszterczei bírónak, hogy szorgalmasan vigyáztasson és híreket küldjön.

Prudens et circumspecte domine stb. Áldja meg Isten kegyelmedet kívánsága szerint való sok jókkal.

Urunk ő nagysága parancsolatjából ennek előtte is írtam kegyelmednek, hogy az mostani állapathoz képest kegyelmednek

mindenfelé szorgalmatos vigyázása lenne, és ha mi oly dolgokat érthetne, azok felől engemet is sietséggel bizonyossá tenne, hogy urunknak ő nagyságának én is mindjárt tudtára adhatnám, mivel-hogy ő nagysága az egész nemesség előtt engemet praeficiált addig, míg ő nagyságának más végezése léssen felőlem; kikkel most itt Tordánál, az *Keresztes-mezőjén* vagyok. De kegyelmed engemet mind ez ideig is semmi hír felől nem certificála, mely dolgot ugyan nem tudok mire vélni. Azért kegyelmedet újabban akarám azon dolog felől megtalálnom, intem is kegyelmedet, ő nagyságától mostan rejám bizattatott autoritásból, hogy kegyelmed, ha tisztességét és életét szereti, füle mellől azt ne bocsássa, az vigyázás és hírek felől való értekezésre kegyelmednek szorgalmatos gondja legyen, engemet bizonyos hírekkel tartson, hogy urunknak ő nagyságának én is azfélekélet sietséggel értésére adhassak, mert ha az kegyelmed vigyázatlansága és azféle dolgokra való gondviseletlensége miatt valami oly ártalmas dolog következik: kegyelmed én rejám ne vessen, ha mi kegyelmeden esik, mert immár két úttal írtam meg kegyel-mednek. Tartsa meg Isten kegyelmedet.

Ex castris ad oppidum Torda positus, die 1. mensis Septembris anno dni 1600.

Amicus
St. Csáky m. p.

Kivül: Prudenti ac circumspecto domino judici primario civitatis Bistri-ciensis etc. domino amico honorando.

(*Eredeti, gyűrűpecsétes levél, a besztercezi vármegyei levéltárban.*)

CXIX.

Torda, 1600. szeptember 2.

A tordai táborba gyűlt rendek felhívása Beszterczéhez, hogy Mihály vajda ellen hozzájuk siessenek.

Prudentes et circumspecti, domini et amici nobis observandissimi. Post salutem ac servitiorum nostrorum commendationem, isten kegyel-mednek adjon minden kívánta sok jókat s jó egészséget.

Nyilván vagyon kegyelmeteknél mind fejenként, hogy mióta fogva Mihály vajda ez országban bejűtt, attúl fogva mind régi szabadságunkba, mind törvényünkben miképpen rontott legyen hite és kötelessége ellen, azonképpen szokatlan exactiokkal és tere-vise-lésekkel mint fogyatott legyen egész országúl bennünket; de az mi ezeknél nagyobb, érthette azt is kegyelmetek, *minemű iszonyú és rettenetes végezése volt ellenünk, hogy az egész nemességet, kicsintől fogva nagyig, mind levágattassa, azonképpen az magyar fizetett szolgát is, az városokbeli főnépeket is, az szerint akart cselekedtetni.* Mely ellenünk való álnok végezését az úristen kiváltképpen való gondviseléséből miérthogy kinyilatkoztatta, s azt is bizonyosan megértettük, hogy az római császár ő felsége hűsége mellől el akart szakadni: mi ő felségének igaz hívei kegyelmetekkel együtt az ő

rettenetes szándokának idején ellene akarunk állani, ahhoz képest mind lovaginkkal, s mind gyaloginkkal itt Thordánál az Keresztes-mezején gyűltünk táborban. Az vajda magyar lovas hadának is jó része hozzánk jár, az székelységnek is alkalmas része mellettünk léssen, főképpen az Aranyas-székiek, az több székelyek felől is jó reminségünk vagyon. Császárnak ő felségének is értésére adtuk ez dolgot, az ő felsége kassai generálisa nagy haddal érkezett ide az határba.

Miérthogy azért ennek előtte való üdőkben is, ez szegény országnak javára és megmaradására nézendő dolgokat kegyelmekkel egy értelemből és egyenlő tetszésből dirigáltuk, ez rettenetes romlás és pusztítás penig kegyelmeknek is szintén olyan súlyos, mint nekünk: kegyelmeket szeretettel kérünk, hogy mostani veszedelmes állapot idején, kegyelmek is mind hadhoz való népével, s mind hadakozó szerszámmal mindjára késedelem nélkül oly készen legyen, hogy azokat mindjára indíthassa mellénk minden halogatás nélkül, ilyen ellenünk való dolognak reprimálására, hogy az által Isten velünk lévén, szabadulhassunk meg országtól ez rettenetes iga és elviselhetetlen tere alól. Ha penig az vajda kegyelmeket vagy hadra való nép felől, avagy hadakozó szerszám adás felől ez üdő alatt megtaláltatná: kegyelmek azfélebből semmi segítséggel ne legyen neki, sőt az közönséges jóért, valami ártalommal kegyelmek lehet ellene, minden tehetségével azon legyen. Erre is gondja lévén kegyelmeknek, hogy kegyelmek között, ha valamely közülünk való nemes embernek marháját kerestetné az vajda, azfélet kegyelmek ki ne adjon. Erre ugyan császár ő felsége autoritásából intjük kegyelmeket. Az adópínbzen is, ha mi hátra vagyon, kegyelmek az vajda kezébe azt ne adja. Isten tartsa meg kegyelmeket jó egészséggben.

Datum ex castris ad oppidum Thorda positis, die 2. Septembris, anno dñi 1600.

(Aláírás helyett kívül hat tanácsúr papírba nyomott gyűrűpecsétével.)

Kivül: Prudentibus et circumspectis dominis iudici primario, caeterisque juratis civibus ac toti senatui civitatis Bistriciensis, etc dominis et amicis honorandis.

(*Eredeti*, a beszterezói vármegyei levéltárban. — Hasonló a szebeniekhez írva Szebenben. Kiadva az Erd. Orgy. Eml. IV. 529. l.)

Jegyzet: A Keresztes-mezején táborba gyűlt rendek szept. 3-án felszólítják Kolozsvár városát is, hogy küldjenek „ezer gyalogost” és „négy taraczkot minden szerszámostól, porával, golyóbisával együtt”. — Tudósítják a tanácsot, hogy „Mihály vajdának valamennyi magyar fizetett szolgál voltanak, azokban egy is el nem maradván, immáron az Maroson által költöztenek, az éjjel Hadréven léssen hálások, és holnap jó reggel 23 zászlóval jönnek ide közinkben és élni halni velünk együtt akarnak. Az *kozák* hadnagyoknak is jobb része hozzánk eskütt és azok is mellénk jönnek. Az egész *Aranyas-széki* gyalog lovas hadnagyok is nekünk mind egyig megeskütenek és holnap ők is fejenként mellénk szállanak táborban. Annak felette az *udvari drabant* hadnagyok is mind egyig közinkben eskütenek”.

(*Eredeti*je a Kolozsvár városi ltrban fasc. II. nr. 34. kiadta *Szilágyi S.* az Erd. O.-gy. Eml. V. k. 582. l. és *Jakab E.* Kolozsvár tört. oklevéltára II. k. 176. l.)

CXX.

Torda, 1600. szeptember 2.

A Tordán táborba gyált rendek felszólítják Deés városát csatlakozásra.

(Ugyanaz, miut a beszterczeieknek írott.)

Kís papírmellékleten: Valamit pedig mi szónkkal az egész ország nevével ez levélvivő atyánkfia kglmeteknek eleibe ad, kglmetek meghiggye és az szerint cselekedjék.

(*Eredeti, Deés város levéltárában.*)

CXXI.

Gyulafehérvár, 1600. szeptember 2.

Mihály vajda rendelete a szebenieknek, hogy a táborba élelmi szereket küljenek.

Prud. et cesp. sat. Saludem sat.

Panaszolkodnak minekünk az mi éléshajtóink, hogy az eléb-beni mód és szokás szerént az élést táborunkban nem szolgáltatnátok. Hagyjuk azért és paranesoljuk tinektek, hogy minden fogyatkozás nélkül az mi éléshajtóinknak mindenben szavokat fogadjátok és az élést táborunkban administráljátok, hogy az miá fogyatkozás ne essék. Secus non facturi.

Datum Albae Juliae die 2. Sept. a. 1600.

Mihály vajda
(oláh aláírása.)

Külczim: Prud. et cesp. magistro civium regio et sedis judicibus, caeterisque juratis civibus civitatis nrae Cibiniensis etc. sat.

(*Eredetije, a vajdai pecséttel lezárva, a n.-szebeni ltb. nro. 1420. N. C. P.*)

CXXII.

Keresztesmező, 1600. szeptember 4.

Az erdélyi rendek Beszterczét gyalogok küldésére s az utak őrzésére intik.

Generosi, prudentes et circumspecti domini, amici nobis ob^m Saludem et servitiorum nostrorum paratissimam commendationem. Az úristen kegyelmeteket látogassa meg lelki, és testi áldásával.

Továbbá megértettük az ti kegték mi hozzánk, és hazájához való jó akaratját. Indíthatta kegtéket erre, az közönséges megmaradásról való jó gondolat és az mostani elviselhetetlen súlyos állapotnak mivolta. Igen jó néven vettük azért az kegyelmetek maga jó ajánlását, és kérjük is szeretettel kegtéket, hogy kegték mutassa úgy meg hazájához való szeretetét, hogy mentől több gyalognak szerét teheti, azon igyekezzék, és mindjárást késedelem nélkül küldje ide

hozzánk Keresztesmezejére táborban. Itt immár mi az magyar katonákkal, és egyéb rendbeliekkel is együvé gyűltünk országúl, az föld népe is naponként mindenfelől hozzánk fut. Ezalatt penég az útakra kegték szorgalmatosan vigyáztasson, és valakiket kegték hazánknak rontóinak, és ellenséginek esmer lenni, azoknak mindenképpen ártani ne restáljon, hogy így egymás segítségével, Istennek kegyelmessége velünk levén, az sok elviselhetetlen iga alól szabadíthassuk meg szegény hazánkat. Eas denique D. V^{ras} diu feliciter valere desideramus.

Datae in castris in campo Keresztes praedicto positis, 4 Septembris anno dni 1600.

Dnum Vrarum

servitores et amici

Proceres primatesque ac reliqui
status et ordines nobilium
regni Transsilvaniae.

Kivül: Generosis, prudentibus et circumspectis dominis judici primario, caeterisque juratis civibus et senatoribus civitatis Besztercezensis, etc. dominis, amicis, nobis observandissimis.

(*Eredeti*, 6 gyűrűpecsétés levél, a besztercezi vármegyei levéltárban.)

CXXIII.

Torda, 1600. szeptember 4.

A tordai táborban levő rendek a besztercezi bírók magokhoz hívják.

Prudens et circumspecte domine, amice nobis honorande. Salutem et servitiornum cominendationem etc.

Istentől kegyelmednek sok jókat kívánunk. — Értjük azt, hogy kegyelmed Fejérvárról kijött, kit felette igen örömmel hallottunk. Kegyelmedet igen kérjük, eddig való munkálkodását ne szánja, kegyelmed jöjjön ide hozzánk reggel; csak egynehány szóval szólhassunk kegyelmeddel, mindjárt kegyelmed mentest haza mehet. Az munkát kegyelmedtől igen jó neven vesszük fejenkint. Tartsa meg Isten kegyelmedet.

Datum ex castris ad oppidum Torda positis, 4. die Septembris, anno 1600.

Servitores et amici

Proceres, comites ac
universitas nobilium
regni Transsilvaniae.

Kivül: Prudenti, circumspecto domino Joanni Budaky, judici primario civitatis Bistriciensis, etc. domini et amico nobis honorando.

(*Eredeti*, kívül a 6 tanácsúr gyűrűpecsétével ellátott levél, a besztercezi vármegyei levéltárban.)

CXXIV.

Majtény, 1600. szeptember 5.

Basta György Kolozsvár városát a császár hűségére inti.

Prudentes et circumspecti viri, amici nobis honorandi. Salutem stb.

Quamquam non diffidimus de fide, constantia ac integritate prud et circump. D^{num} V^{rarum}, qua suae Matti C. domino nostro clem^{mo} astrictae sint. quin ea omnia, quae in emolumentum christianae reipublicae spectare videretur, propenso et alacri animo praestiturae sint; nihilominus cum certa quaedam isti Mattis suae ditioni Transylvanicae pericula immineri conspiciuntur, condignam Mattas sua fidelium clementer statuit esse habendum (*így* ¹⁾) Quapropter prud. et circump. D^{nes} V^{ras} nomine Mattis suae adhortamur, quatenus memores praestitae fidei ac pristinae fidelitatis eorum, qua Matti suae C. obligati sunt, velint in ea ipsa fide et fidelitate, de qua nihil dubitatur, constante ad finem usque perseverare, atque fidelitatem eorum certis etiam indiciis testatam reddere. Si vero in aliqua re ope et auxilio Mattis suae D^{nes} V^{rae} forte indiguerint, tuto ad nos confugere poterint: nos nihil eorum, quae ad permansionem D^{num} V^{rarum} spectare videbuntur, intermissuri sumus. Quas in reliquo feliciter valere optamus.

Datum in castris ad Majtin positis 5. die Sept. 1600.

S. C. et R. Mattis ac Hispaniarum regis
consiliarius bellicus, necnon officii
generalis capitaneatus superioris Hun-
gariae administrator
G. Basta mpa.

Külczim: Prudentibus et cesp. viris N. iudici primario, ceterisque civibus et inhabitatoribus civ. *Claudiopolis* etc. amicis nobis honorandis.

(Eredeti, Kolozsvár városa ltrában fasc. II. nr. 35.)

CXXV.

Torda, 1600. szeptember 7.

A tordai táborban levő nemes rendek és Csáky István Beszterczét csatlakozásra sürgetik.

Prudentes et circumspecti domini amici stb. Isten kgteknek adjon minden kívánta jókat.

Egész országúl írtunk kegyelmeteknek egy levelet, az király képe is az több commissariusokkal együtt kegyelmeteknek egy levelet írtak, kit megküldtünk kgteknek. Kegyelmeteket kérjük szeretettel úgy viseljék magokat az országhoz, kit vehessünk jó néven kegyel-metektől. Isten tartsa meg kegyelmeteket.

Datum ex castris ad oppidum Thorda positis, die 7. Septembris, 1600.

¹⁾ Kimaradt: rationem.

(Csáky István sajátkezű utóírat.):

Kegyelmek mindjárt késedelem nélkül induljon és ide Tordához jöjjön, im szinte mostan megyünk az Maros-székieknek eleikben, éppen ide jünek. Az többi felől is reménységünk vagyon. *Gyalut* kézben adták, *Szamos-Ujvárat* is megigérték, *Maros-Ujvár* is kézben vagyon. Most az ideje, kegyelmek hazájokhoz megmutassa idejében jóakarátokat. Az több városok is teljességgel mindjárt mellénk indítják minden hadokat, az császár ű felsége hada is az az Meszesen mostan költözik, ű maga király képe is velek vagyon. En kegyelmek jóakaró atyjafia vagyok és én jó akaratomból írtam kegyelmeknek. Most szolgálunk az egész kereszténységnek, ű felségének császárnak, az mi kegyelmes urunknak.

Servitor et amicus

St. Csáky m. p.

Kivül: Prudentibus et circumspectis ^{dis}judici primario, caeterisque iuratis civibus, ac toti senatus civitatis Besztercezensis, etc. dominis et amicis mihi observandis.

(Eredeti, gyűrűpecsétes levél, a besztercezi vármegyei levéltárban.)

CXXVI.

Torda, 1600. szeptember 7.

Csáky István rendelete Deis városához, hogy a tordai táborba siessenek s Léka Agát Szamos-Ujvárt körülzárják.

Prudentes et circumspecti domini et amici honorandi, post salutem, servitiorum nostrorum commendationem.

Isten kegyelmeknek adjon minden kívánta sok jókat.

Az kegtek levelét megadák, kegtektől igen jó néven vöttük, hogy az ország mellett készek feltámadni. Értjük, hogy *Aga Lékára* is a paraszt népek reátámadtak volt, kit Ujvárbán szorítottanak. Akarja kegtek tőlünk érteni, ha ide jüjjön-e, vagy pedig ő reá vigyázzon. Azért nekünk úgy tetszett: egy része kegteknek jó szerrrel ide jüjjön, azonképpen az föld népének is, egy része ismeg ott maradjon kegteknek, mint penig az föld népének, hogy mind *Aga Lékára* vigyázzon, mind penig magokra. Az kiket kegtek ide küld, az minden késedelem nélkül legyen, hogy ide az táborunkban érkezhessenek, hogy az nagy inséget és igát rólunk elvetessünk. Az egész marosszéki had is mellénk jütt. Ő felségének római császárnak is nagy hada érkezik mellénk. Az besztercezi bírónak az ő felsége commissariusi írtanak levelet az tanácssal együtt, kegtek küldje meg nekiek. Isten tartsa meg kegteket.

Datum ex castris ad oppidum Thorda positis, die 7. mensis Septembris, 1600.

(*Csáky István sajátkezű utóírata*):

Mindjárt induljon kegték, az jóvát puskássát válogassa kegték az népnek.

Amicus

Ste. Chiaky m. p.

Kivül: Prudenti et circumspectis judici primario, caeterisque iuratis civibus ac toti senatui oppidi Deés etc. dominis et amicis nobis honorandis.

(Gyűrűpecséttel lezárt eredeti levél, a deési városi levéltárban 264. sz. a.)

CXXVII.

Hely és kelet nélkül. (1600. szeptember.)

Csáky István Deés város bírájának a Mihály vajda ellen való felkeléskor.

Salutem et mei benevolam commendationem.

Adjon Isten minden jókat kegyelmednek.

Megértettem én mindenedet. Im *Oláh Boldissárt* teljes tanúsággal bocsátottam, kegd beszéljen vele, és az mit mond én szómmal, meghigye s cselekedjed úgy kegd, hogy én is jövődön vehessem jó néven kegdől, talám jobb kegyelmednek énnékem kedvemet keresni. Valaini azért ott leszen, kegd mindenedet hit szerént kerestessen elő; ha mi oly főmarha leszen, tartsa kegd azt én számomra, és adja az én emberem kezében. Az kívül ha mi aprólék találtatik, azt is én az kegd ítéletire támasztom. Az mi az *rettegi* dolgot illeti, az hol az aranynak az derekára találtak volt, arra kegd úgy viseljen gondot, hogy tékozlás ne legyen, hanem beszolgáltassa kegd én kezemben. Az gyalogot kegd eloszlani ne hagyja, mert mihelt Kővárat és Újvárat kézben adják, alá kell jöni mind az kegték gyalogjának, s mind egyébbünnet valóknak.

Amicus

Ste. Chiakij mp.

Kivül: Prudenti ac circumspecto domino judici primaris oppidi Deés etc., domino amico observandissimo.

(*Eredeti, gyűrűpecséttel lezárt levél, a deési városi levéltárban. 266. sz. a.*)

CXXVIII.

Szántai tábor, 1600. szeptember 7.

Báró Ungnád Dávid levele Kolozsvár tanácsának, követeik, hűségbiztosításaik szívesen fogadásáról, közeli megindulásukról a tordai tábor felé, hűségre intvén őket is a császár-király iránt.

Prudentes et circumspecti domini, amici nobis observandissimi.

Salutem et servitorum nostrorum paratissimam commendationem.

Exoptato tempore advenerunt nuntii et concives prudentium et circumsp. D^{num} Vestrarum, Martinus Barbeli et Petrus Stenczell,

a quibus singularem et laudabilem erga suam Caesaream Regiamque Mattem, dominum nostrum elementissimum, constantiam et fidelitatem intelleximus. Et quamquam memorati nuntii nullas fidei literas attulerint, nos tamen ob certas rationes per ipsos nomine prud. ac circumsp. Dnum Vestrarum nobis adductas, ipsis relationibusque eorundem locum et fidem dedimus, de fide et sincera perseveratione Dnum Vestrarum nil dubitantes, quae non solum ab omnibus maximi aestimari et laudari debet, verum etiam, ut eadem suae Caesareae Matti serio commendetur, omnem movebimus lapidem.

Quod vero concernit consilium a nobis postulatum, judicavimus necessarium, ut idipsum cum dno progenerali¹⁾ communicetur: ob eam rem ego Ungnad ascenso curru ad castra nuntios Dnum Vestrarum deduxi, hicque ruminatis praetactis postulationibus, mihi et domino generali in absentia domini Zekell consultum visum est, ut ego cum illmo d. Zekel aut solus intra biduum recta ad castra Tordensia iter suscipiam, in transitu prud. et circumsp. Dnibus Vestris animi nostri sententiam declarabimus. Ad literas quoque nostras ante triduum missas, a statibus et ordinibus regni in castris ad Tordam positis constitutis, omni momento desideratum expectamus responsum, ut interim hanc exiguam moram aequo animo ferant amice et diligenter rogamus, eo enim commodius intellecto responso deliberatam nostram sententiam aperire poterimus.

Ill. dominus progeneralis cum copiis suis ad castra Tordensia a proceribus regni postulatus recta tendit, in nobis quoque nil desiderari patiemur. Interim Dnes Vestrae prud. et cesp. animarum earundem synceritatem, fidelitatem erga suam Mattem serio conceptam, demonstrandique promptitudinem, per omnes occasiones et in omnem eventum maximi faciant, sibi que commendatam habeant, Facturae in eo rem afflictissimae patriae suae perutilem, a tota Christianitate laudandam, fidei eorum condignam, suae Caesareae Mattis ac inclitae domus Austriacae benigna gratia recompensandam, meaque inserviendi promptitudine recompensandam. Deus conservet prud. et circ. Dnes Vestras quam diutissime salvas ac felices.

Raptim in castris ad Zanto prope Tasnád positis septima die Septembris, anno MDC.

Pruden. ac. circumsp. Dnum Vrarum

amicus ad serviendum et gratificandum
paratissimus

David Ungnad

liber baro in Sonnegh m. p.

Külczim: Prud. ac circumsp. dominis N. iudici, juratisque civibus civitatis Koloswariensis etc. dominis amicis observ^{mis}.

Kolozswár C
ito
ito
ito

(Eredetije, Ungnád piros viaszba nyomott czímeres gyűrűpecsétjével, Kolozsvár város Itrában Fasc. II. nr. 36.)

¹⁾ T. i. Basta György.

CXXIX.

Torda, 1600. szeptember 8.

Az erdélyi nemes rendek két követet küldenek Beszterczére.

Prudentes et circumspecti domini et amici nobis observandissimi. Post servitiorum nostrorum commendationem. Kivánunk az Uristentől kegyelmeknek minden jókat.

Bocsátottuk kegyelmetekhez ez levél vivő atyánkfiait, *Kvassay* Lukács deákot és *Árkay* Imrét, kiktől szóval izentünk kegyelmeknek. Kérjük kegyelmeket, hogy az mit mi szónkkal mondunk, kegyelmek higgye el, és mindenben az ország javát kövesse kegyelmek. Quos foeticiter valere optamus.

Datum ex castris ad oppidum Thorda positis, 8. die Septembris 1600.

Prud. ac circumsp. Do. Vestrarum

Amici:

Proceres, magnates, ac alii ordines
et status, necnon universitas
nobilium regni Transsilvaniae, etc.

Latin külczim: Besztercze város tanácsának.

(*Eredeti, kívül 6 tanácsúr gyűrűpecsétével ellátott levél, a beszterczei vármegyei levéltárban.*)

CXXX.

Torda, 1600. szeptember 9.

Hírek a Mihály vajda ellen felkelő erdélyi rendek tordai táborában.

Az vajda Lugosra küldött volt segítségért, holott semmi kész nép nem volt, az község is mind az erdőre futott volt: — honnét nulla spes praesidii. Ezt az posta referálta itt, ki Lugosra ebbe járt.

Az háromszéki székelység jó, ma az mint értjük Sárkánban voltak; eleikbe küldtünk és persvadeálni akarjuk omnibus rationibus, hogy az Aranyas-székiek nyomát kövessék. Ha az nem fog, itt Szeben, Ujegyház és Sink-széket készítjük és ha erre jönnek, meg ukarunk velek víni.

Fogaras tartományából minden háztól egy-egy embert kíván, kihez a mint értjük, az községnek semmi kedve nincs, mint az uraimnak az sóós káposztához; ha penig történet szerint felkelnének, azon vagyunk, hogy békével ezen el ne menjenek.

Ugy értjük, az szegénységet mindenütt sollicitálja a szabadság ígiréssel, de ekkedig kevés hasznát láttuk.

Posta vagyon fogva; ki ma reggel Havasalföldében akart menni, hogy segítség jöjön onnét, detineálták. Verestornyot diligenter akarják őrzeni: őrzik is. Gyalogunk istennek hála elég volna, de lovasunk kevés, felette szűkölködnénk száz lovas nélkül.

Azt is értjük, az törököt sollicitálja és mindent ígér neki, hogy succurráljon. De az török mi választ tött reá, azt nem tudjuk.

Az brassaiaknak izentünk és minden úton ezt az uniot akarjuk nekik persvadeálni. Rövid nap válaszunk is jő tőlök.

Caetera tabellarius referet.

Die 9. Septembris, estwe, 1600.

Hátán: Az tordai táborba íratott articulások a. d. 1600. die 9. sept.

A tordai határozatok mellett, mint 5-ik lap, fel is van rá az 5. jegyezve. Egykorú a gyűlés végzéseivel.

(A n-szebeni ltrban a Comititalia közt.)

CXXXI.

Torda, 1600. szeptember 10.

Az erdélyi nemes rendek a beszterczeiektől a hadak elindítását és élelem küldését sürgetik, továbbá, hogy a moldvai és lengyelországi útra vigyázzanak s a vajdához tartozó ráczokat, oláhokat üldözzék.

Prudentes et circumspecti domini stb.

Mivelhogy Istennek segítségével immár mi is innen megindulunk, kegyelmeteket szeretettel intjük, hogy mindjárást induljon ide mi felénk haddal mentől jobb szerrel fegyveresben és puskásban lehet. Minthogy pedig császár ú felsége hada is velünk leszen, kegyelmetek mentől több élelmet szállíttasson táborunkban. Nemcsak úgy készüljön pedig kegyelmetek, mint ezelőtt az szokás volt, hanem a közönséges jóért azonkívül is megerőltesse kegyelmetek magát, hogy fogyatkozás a miatt ne legyen. A mi az élés dolgát nézi, arra felelünk, hogy mindennek árát megadják, semmi kárt és tékozlást senki nem cselekszik. Moldova és Lengyelország felé kegyelmetek az útakra reávigyázzon és jól bevágassa, és vigyázásban legyen. *Ha mi ráczot pedig avagy oláhot valahol kaphatnának, a ki az vajdához tartoznék, kegyelmetek meghirdesse, hogy mindenütt öljk, vágják,* senkinek ne kedvezzenek affélének, és valami marhájokat azoknak kaphatják, szabad nyereségben övé legyen, senki tőle el ne vegye. Tartsa meg Isten kegyelmeteket.

Datum ex castris nostris Thordensis, die 10. Septembris 1600.

Dnum Vrum

amici

Proceres, magnates, caeterique
status et ordines universitatis
nobilium regni Transsilvaniae etc.

Latin külszim: Besztercze város tanácsának.

(Eredeti, 6 tanácsúr gyűrűpecsétével ellátott levél, a beszterczei vármegyei ltárban.)

CXXXII.

1600. szeptember 10.

Az erdélyi magyar és szász nemzet ízenete Szebenből a háromszéki székelyeknek, hogy Mihály vajda mellől őket elvonva, magokhoz hajlítsák.

Az szebeni senator az credentia-levél mellett ezt mondja az háromszéki urainknak atyánk-fiainak.

Legelőször gondolják meg ezelőtt való időkben az magyar és szász nemzetséggel való egyesülésekben minemű bódogúl éltenek, minden jókkal rakvák voltak, szép törvények, rendtartások volt, és az úristent csendes szívvel dicsírhatték. Ezekről megemlékezvén vessék mellé ez mostani üdőt, *Mihály vajda* administratiójában mire jutottanak és ezután mire juthatnak, ki noha az római császár ő felsége költségén jött ez országra, de soha azután római császárnak megadni nem akarta, hanem minden mestersége, igyekezeti az volt, hogy az magyar nemzetet, székelységet és szászszágot elfogyatván, ez szép földet, ki minket nevelt és hizlalt, oláhokkal megrakja. Ezt vévén római császár eszében, az kassai generalis kapitánt onnét nyolcz ezer emberrel, fegyveres németekkel, gyaloggal beindította, az mellett Ecsedi Báthory Istvánt, Somlyai Báthory Istvánt, úgy mint nyolcz ezer magyarral. Az nemességnek császár akaratiából parancsolva vagyon, hogy fejenként felkeljenek, és hitek szerint ez szegén szerelmes szép haza megmaradásáért ellene támadjanak. Nekünk azonban meg vagyon hagyva, hogy ehez tartsuk magunkat.

Mi azért, ez két nemzetség, az nemesség, magyarság és szászszág ezen megegyeztünk, és fejenként fegyverben talpunkon vagyunk. Az nemesség Tordánál, hova immár az németek is elérkeztek; az hét vármegye is községgel, fegyverrel ott vagyon. Aranyas-szék, Maros-szék azonképpen minden tehetségekkel, és minden ekkedig való gyűlölséget, bosszút kivetvén szívökből, császárhoz való hívségeikért, szép hazájokért teljeséggel megegyesültek és velünk együtt élni halni akarnak. Hozzájuk ment ismét Makó Györggyel és több kapitánokkal 18 száz lovag, kik ezelőtt Mihály vajda fizetésén voltak. Az kozákok is oda esküttek, eddig ott is vadnak.

Mely dolgok így lévén, minekelőtte kegyelmetek tovább menne, akartuk kegyelmeteknek mint atyánkfiainak értékre adni, miben legyen az dolog; intvén kglmeteket szeretettel, mint atyánkfiát, testtel lélekkel legyen kgték az ország mellett és vitézkedjék velek együtt az haza szabadságáért, minden oláhot, ráczot öljön és vágjon kgték, kit ha kgték megcseleszik, ilyen hasznai lesznek:

1. Valaminemű állapotban, szabadságban Aranyas-szék és Maros-szék leszen, kgtéket is az ország abban tartja.

2. Minden ekkedig való vétek és bosszúságtétel, az mi kgtéktől esett, teljeséggel elfelejtve és eltemetve lészen.

3. Törvényetek, jó rendtartások helyén marad.

4. Valamikor Havaselföldéből vagy Moldovából ellenség jő

reátok, fejenként, mint szintén fejünkért mellétek megyünk, minden erőnkkal oltalmazunk és kgteket ország tagjainak tartjuk.

Kegyelmetek azért véget érven az oláh kapitántok életében és sákmánt vetvén marhájában, egy része térjen vissza lakó helyére, az többi pedig u. m. 300 puskás és 400 lovas jöjjön ide városunk mellé, mi itt kgteket mind éléssel s mind egyébbel segítjük és bősülletben tartjuk. Innét az hova kell mennünk az üdőtől várunk. Ha pedig azok, kiknek innét meg kellene térniük, az ország népe mellé Tordára mennek, azzal magoknak oly dícséretet és kedvet szereznek, kit ő magok is soha csak meggondolni és nem tudtak volna.

Ha pedig kgték ez szép ígéretet, ez dícséretet hazájért nem fogadja, kegyelmetek ezt várhatja:

1. Az brassaiakkal mindjárt házatokat felégettettjük, feleségteket, gyermekteket szabályra hányatjuk.

2. Újegyház-szék és Sink-szék hátul veszen, mi innét minden erőnkkal, hadakozó szerszámunkkal előttökben állunk; Meggyes- és Segesvár-széket reátok oldalul hozzuk: ott kié legyen az nyereség, az szerenésétül várjuk, Honnét ha valaki az vajda mellé szaladhatna is, reménségünk vagyon isten után, hogy ott is meg nem maradhat.

3. Az Fogaras-földi parasztságot, értjük, hogy mozgolódnak: megizentük, hogy megtérjenek, mert mind egyig levágtuk őket.

4. Bolyában az vajda házából kiszöktek, pusztán áll. Szász-Sebesnél az álgýukat az havas torkában vonták, honnét itilheti kgték, micsoda reménség lehessen felölle.

Ezek az dolgok, kiket kgteknek értésére akartunk adni és ebből várjuk az kgték választételét. Vezérelje az úristen kgteket minden jóra.

Kivül: Az háromszéki székely uraimnak íratott articulusok. Anno domini 1600. die 10 Septembris.

(*Eredeti* fogalmazvány a nagy-szebeni szász nemzeti levéltárban IV. 1478. sz.)

CXXXIII.

Torda, 1600. szeptember 11.

A tordai tábori rendek Deés városának Kővár felől.

Prudentes et circumspecti domini etc. Salutem etc.

Az kővári dologról a mit kegyelmed írt, megértettük és kgd-tól jó néven vöttük az kegyelmed szorgalmaztosságát. Im, az commissarius uraknak és az generalisnak írtunk felöle, kik bizonyos embert küldenek oda Kővárba. Kegyelmed is pedig írjon az várbelieknek, hogy jól cselekedtek, hogy Herbesteint(!) belébocsátották az várban, és mivelhogy immár mind ők, s mind mi császár ú felsége hívsége alatt vagyunk, ők is ahhoz tartsák magokat, a mely embert az

commissarius urak és az generalis oda küldenek, bocsássák annak kezébe, és gondviselése alá bocsássák. Bene valeant.

Datum ex castris ad oppidum Thorda positis, die 11. Septembris anno domini 1600.

D^{is} V^{rae}

amici

Proceres, magnates. caeterique
status et ordines universitatis
nobilium Transilvaniensium.

Latin külcím: Deés város tanácsának.

(Eredeti levél — hat gyűrűpecsét nyomával — a deési városi levéltárban, 265. sz. a.)

CXXXIV.

Torda, 1600. szeptember 11.

A tordai táborba gyűlt nemes rendeknek a Mihály vajda ellen hozzájuk csatlakozott Aranyas-székiek számára adott kiváltság-levele.

Nos proceres, magnates, ac alii ordines et status universitatis nobilium Transylvaniae etc.

Adjuk emlékezetre mindeneknek, kiknek illik ez mi levelünk rendiben, hogy mi országúl megtekintvén azt, az miképpen az mi bizodalmas uraink és atyánkfiak, az egész *Aranyas-széki* vitézlő rend, mind lovagok és mind gyalogok, azon székbeli urainkkal egyetemben az országnak mostani közönséges szüksége idején *Mihály vajda ellen* nagy örömmel, gyorsasággal és serinséggel jüttenek mellénk, ez végre, hogy szegény megnyomorodott hazánkat az nagy elviselhetetlen inség és törvintelenség alól, isten víltünk lévén, kiszabadítsuk: ahozképest mi is országúl ő kelmeknek azt fogadjuk és arra felelünk, az mi jó lelkiismeretünk szerint, hogy az ő kglmek szabadságát minden rendiben megtartjuk és megtartatjuk s meg is oltalmazzuk mindenek ellen, sőt azon igyekezünk, hogy minden rendbéli szabadságok megjobbítottassék. — Nevezet szerint pedig értvén az ő kglmek kívánságokat ez felől, hogy az hosszú processusok az ő törvények folyásában megrövidítettessék: megengedtük országúl, hogy törvények az százados hadnagy előtt kezdessék el; onnat kapitán eleiben és ha kinek ott nem tetszik, fejedelem személye elejiben transmittaltassék. Egyéb abusosok is, valamelyek az ő fogyatkozásokra volnának, az ő kglmek megmaradására és hasznára refrenáltathassanak. Azonkívül is pedig, valamire minket az úristen segít, minden üdőben oltalmazni akarjuk ő kegyelmeket tehetségünk

szerint, minden szükséges dolgokban, fejünk fennállottáig. Úgy segéljen minket az egy örökké való igaz isten.

Actum in castris ad oppidum Thorda positis die 11. m. Sept. a. d. 1600.

Stephanus Chiaky m. p.	(4 gyűrűpecsét)
Bornemyzza de Kapolna m. p.	{ (4 gyűrűpecsét)
Stephanus Tholdj de Zallontta m. p.	
caeterique status et ordines universi- tatis nobilium regni Transylvaniae.	(4 gyűrűpecsét)

(Eredeti, papíron, a bp. orsz. levéltárban a kolosmonostori convent levelei közt Sedis Aranyos Lit. A. nro. 9.).

CXXXV.

Meggyes, 1600. szeptember 11.

Brassó város tanácsa Nagy-Szeben város tanácsának a székelyek elönyomulásáról.

Noch erbittung unsrer Dienst undt freundschaft, wüntsehn wir E. N. W. alles guttes von Gott.

Fügen hiemit E. N. W. zu wissen, dass do wir schon willenss waren das Volk noch E. N. W. begeren abzufertigen, so kumth unss gwise Zeitung, wie dass ein sehr grosse meng der Zekel kegen Bazna aukommen ist, nemlich bey 4000, allsso dass wir ihnen werden müssen widerstandt thuen. Derhalben kan E. N. W. woll erachten, dass ess uns nicht gelegen ist, unser Volk anderss-wohin zu schicken. Alss balde wir aber dieser Sorg erledigt werden, wollen wir unsrem E. N. W. gethanen verheiss auf dass behendest nachkommen.

Gallendorf haben sie eben diese Stunde angezündet.

An die Schespurger Herren haben wir heütt morgen E. N. W. bevehl noch gschrieben. Hiemit dem lieben Gott bevohlen.

Ex Meggyes oeiissime 11. Sept. 1600.

E. N. W.

dienstwillige freundt
Magister civium, judices et
senatus Coronensis.

Kivül: Egregiis prudentibus circumspectis dominis, magistro civium, iudicibus et juratis civibus civitatis Cibiniensis etc. Dominis amicis observandissimis

(Eredetije a nagyszebeni, szász nemzeti levéltárban IV. 1480. sz. a.)

CXXXVI.

Torda, 1600. szeptember 12.

A rendek Besztercze városának, hogy pénzt és kopjukat küldjenek a katonák számára.

Prudentes, circumspecti domini stb. Isten kegyelmeteknek sok jókat adjon.

Irtunk vala kegtnek ennek előtte is, hogy ez országnak mostani szükségére valami pénzt küldene, mivel eddig el nem érke-

zének. Kegteket azért kérjük, az mostani szükséget meggondolván, küldjön pénzt kegtek mindjárt. Egyéb városokból is immár érkeztenek, kegtek ne halassza továbbra, hanem holnap okvetetlen kegtek ide küldje, mert immár az ő felsége hada is elérkezik holnap éppen, az előjárója itt vagyon immár. Generalis uram elérkezvén, semmit nem akarunk mulatni, az fizetett népet penig addig meg nem indíthatjuk, míg fizetéseket meg nem adjuk. Mostani szükségében országunknak és magának meg ne fogyatkozzék kegyelmeitek, kopját is mentül többet szerezhet kegtek, mind vasastúl küldjön mindjárt, mert igen szükséges. Tartsa meg isten kegteket.

Datum ex castris ad Thorda positis, 12. Septembris, 1600.

Proceres, primates ac alii
status et ordines universitatis
nobilium regni Transilvaniae.

Kivül; Prudentibus circumspectis dominis iudici primario, caeterisque juratis civibus civitatis Bistriciensis, etc. Amicis nobis honorandis.

(Eredeti, 6 tanácsúr gyűrűpecsétével ellátott levél, a besztzercei vármegyei ltárban.)

CXXXVII.

Torda, 1600. szeptember 13.

A rendek Belső-Szolnok vármegyének, hogy adójukból fizessék vissza Kolozsvár városának a Mihály vajda elleni vállalatra kölcsönzött 2000 forintját.

Nos proceres, magnates, caeterique status et ordines universitatis nobilium Transilvaniensium etc. egregiis et nobilibus dominis comitibus, vicecomitibus, exactoribus et iudlium comitatus Zolnok interioris, amicis nobis honorandis, salutem et amicitiae nostrae commendationem.

Quoniam nos summam illam duorum millium florenorum Hungaricalium, quam prudentes et circumspecti domini primarius et regius iudices, caeterique iurati cives civitatis Colosvariensis ad praesentem patriae necessitatem, vindicandamque ab immani tyrannide Michaelis vaivodae pristinam libertatem in publicum nobis administraverunt, ex censu et contributione comitatus illius Zolnok interioris proxime et immediate per dominos regnicolas imponendo, eisdem iudicibus et iuratis civibus dictae civitatis Colosvariensis persolvendam ordinavimus et deputavimus: ideo nobis serie praesentium iniungimus, eodemque benevole hortamur, ut acceptis praesentibus vos quoque praenotatam summam duorum millium florenorum Hung. ipsis ex proxime et immediate imponendo censu eisdem Colos-

variensibus plenarie. integre et citra omnem defectum persolvere modis omnibus debeatis. Prudentibus perlectis exhibenti restitutis.

Datum ex castris ad oppidum Torda positis die decima tertia mensis Septembris anno domini millesimo sexcentesimo.

Stephanus Chiáky m. p.

(l. s.) (l. s.) (l. s.)

Franciscus Alard de m. p.

Stephanus Tholdy mp.

(l. s.) (l. s.) (l. s.)

caeterique status et ordines muniversalium nobilium etc.

(Eredetiye, hat tanácsúr papirosba nyomott gyűrűpecsétjével, a Kolozsvár városi Itrban Fasc. IV. nr. 67.)

CXXXVIII.

Torda, 1600. szeptember 14.

A rendek Besztercze városának, hogy hadaikat sietve küldjék.

Prudentes et circumspecti domini stb.

Az kegyelmetek gyalogja felette igen elkésék, holott eddig is régen itt kellett volna lenniük. Kegyelmetek azért ebben több késedelemet ne eselekedjék, hanem mindjársát indítsa őket; ha útban volnának is, siettesse kegyelmetek őket, hogy késedelem nélkül itt legyenek, mert kegyelmetektől jó néven nem vesszük. Bene valeant.

Ex castris ad oppidum Torda positis, die 14. Sept., 1600.

Dnum Vrarum

amici

Proceres, magnates, caeterique
status, et ordines universitatis
nobilium Transsylvaniensium.

Latin külsőim: Besztercze város tanácsának.

(Eredeti, kívül 6 tanácsúr gyűrűpecsétjével ellátott levél, a beszterczei vármegyei levéltárban.)

CXXXIX.

Szászsebes, 1600. szeptember 14.

Mihály vajda Szeben városát hűségre inti, a havaseli bojérok és kereskedők s a magyar nemesek pénzét lefoglalni s hozzá küldeni, az adóhátralékot behajtani s 20,000 frt kölcsön s élelmiszerek küldését rendeli.

Prudentes ac cesp. sat. Salutem sat.

Megértettük az kgtek levelét, mit írjon és művel mentitek magatokat. hogy az asszonyállatoknak és gyermekeknek halálában sem híretek, sem tanácstok nem volna, hanem az minemű hűséggel annakelőtte az római császárhoz ő fgéhez és mi hozzánk volt kgtek,

most is azon hűséggel volnátok. Kgték azért avval jól míveli, hogy az árulókhoz nem adja magát, hanem az előbbi hűséghez tartjátok magatokat, mi is azon kegyelmességgel leszünk kgtékhez, mint szinte annakelőtte. Úgy vagyon azért az, hogy az székelyek is elől találtak sok szeginy asszonyállatokat, kiket rútul vagdaltak volt és azokat ki kell keresni, nem hadhatjuk az ártatlanoknak véreket semmiben múlni. Kgték az több szász városoknak is írjon, hogy az hűséghez tartsák magokat, ne adják ők is magokat az árulókhoz. — Az miért azelőtt is írtunk volt kgtéknek, hogy az havasalföldi bojéroknek pénzeket előkeresnétek és az áruló nemeseknek minden marhájokat azonképpen felkerestetvén és mi számunkra foglalnátok: most is hagyjuk, hogy valamenni pénzék leszen az havasalföldi bojéroknek és áros embereknek, akár ez erdélyi leszen, azoknak minden pénzeket mindjárást küldjétek ide, hogy fizethessük az vitézeknek; mely pénzeket annakutánna ismeg megadatjuk nekik; az erdélyi nemes embereknek pedig mind pénzeket és marhájokat mindenestül mi számunkra foglalja kgték és lajstromba felírja; mi emberünket is bocsátottuk oda kgtékhez. Az minemű restantia vagyon az mostani hat forintot adóból, mind ott s mind az több városokon, azokat az restantiákat kgték küldje meg mentül hamarább lehet, és kgték is adjon magoktól hitelbe vagy *hús* ezer forintot, hogy mostani szükségünknek idején fizethessünk az vitézeknek; *ha isten megtart* ő szent fge bennünket, nem leszünk ingratusok. Az porral is és dobokkal kgték ne késsék, hanem mentül hamarább lehet küldje el, biztunk istenben ő szent fgében, hogy az árulókat megveri isten: valaki urára, fejedelmére támadott, mindenkoron szégyent vallott az és megverte isten, ezeket is megveri. Et bene valeant.

Datum ex castris circa civitatem Zaz-Sebes positis 14. die Sept. a. 1600.

Mihály vajda
(oláh aláírása.)

(*Utóirat:*) Az *élésre* is legyen kgtéknek gondja, hogy mentül hamarább lehet küldjétek élést táborunkban és az több városok is küldjenek élést hamarsággal.

Külczim: Prudentibus ac cesp. magistro civium, judiei regio, caeterisque juratis civibus ac inhabitatoribus civitatis nrae Cibiniensis etc.

(*Eredeti,* a vajdai pecséttel lezárva, a n.-szebeni városi és szász nemzeti ltb. nro. 1484.)

CXL.

Prága, 1600. szeptember 16.

Rudolf az erdélyi rendeknek, hogy Mihály vajdának a török ellen segítséget adjanak.

Rudolphus etc.

Rev. sp. et magn. egr. nobiles, fideles dilecti.

Postquam vos ispi pro prudentia vestra videtis, quam exitiosum vobis patriaeque vestrae, si Valachiam sibi Turcae subjugent, futurum

sit, existimamus vobis nequaquam iniquum visum iri, ut quae Michael vaivoda contra Turcam petit auxilia, ipsi haud gravatim conferantur.

Nos hoc potissimum cupimus, vosque hortamur, ut hac in re non tam Michaellem ipsum, aut eam, quam vobis dederit offensam, quam vestram vestrorumque, de qua agitur, salutem spectetis, eoque vos ad suppeditanda, quae contra impium hostem petuntur, auxilia, promptiores ostendatis. Nos vero, ne vobis id fraudi sit, curabimus, nihilque eorum, quae ad stabiliendam, firmandamque vestram vestrorumque securitatem opportuna sint, praetermitteremus. Caeterum benigne vobis cupimus.

Datum in arce nostra regia Pragae die 16. m. Sept. 1600.

Rudolphus, mp.

Rud. Coraducius Dr. mp.

Ad mandatum S. C. M^{tis} proprium

Io. Barvitijs.

(Eredeti, a bécsi es. és k. titk. lt. Varia Turcica.)

CXLI.

Brassó, 1600. szeptember 17.

A brassai bíró Szeben város tanácsának, oláhországi hadak érkezéséről, és székelyek csatlakozásáról és előnyomulásokról Mihály vajda segítségére.

Fursichtige, ersame, weise herren und freindt. Meinenn gruss und freundschaft sampt wunschung alles guets jeden zeit zworan.

Mir haben Eur W. kurtzlich zuwissen wollen thuen, nachdem den 15. Sept. bei 4000 *Walachen, Ratzen und Unger* ausz der Valachei iber das geberg, durch den Vtos¹⁾ heraus haben brechen wollen, was fur Volk in der eil mir zu rosz unnd zu fusz zusammen bracht, haben mir dem faindt entkegen geschickt unnder das gebergh, welche zu ettlichmolen *harcz* miteinander gehalten, der faindt aber letzlich in die flucht geschlagen ist worden, auch ein falkanetl alda bekomen und dem faindt genomen. In dem aber, dass der faindt zuruck gewichen, sein die *Czekell* auch erbei komen in zu hilffh derselben, sie nach den *Walachen* eilend geschickt, unnd sie zuruck gerufen haben, also dass sich die Czekel zu in geschlagen haben.

Vieweill die unnsrigen solches vermerkt, dass sie zu schwach weren einem so groszen hauffenn widerstandt zu thuen, sein sie gegen heim komen müssen. Und also sein den gestrigen tag die *Czekell* sampt dem walachischem hehr durch Burtzaland getzogenn, unnd erstlich den czugh langst den Alt gehalten, aber darnach zuruck sich gekert auff Schnokendorf zu, da sie gebrent und darnach iber Czaidner wald getzogenn.

¹⁾ Az Ojtozi szoros.

Solche haben mir eilend eur W. wollen zu wissen thuen, damitt Eur W. ein gemein warnung thun möge, unnd sich aufs beste versorgen, denn si zum *M. Vaida* eilen.

Es soll auch Eur W. wissen, dass Eur W. diener *Zeores Janos*, als er von hinnen abgefertiget, unterwegs bei dem Rosbach von den Czekelln ist erhauen worden, unser diener aber sampt dem *Valkai Miklos*, so mittgereist, vermeiden mir, dass sie sein davon entflohen.

Dieses haben wir Eur W. kurtzlich wollen zuschreiben. Undtf thuen Eur W. dem lieben Gott befelen.

Datum Cronen 17. Sept. anno 1600.

Dominationum Vestrarum

amicus

Valentinus Hirscher

judex civitatis Coronensis

Kivül: Egregiis prudentibus, circumspectis magistro civium, judicibus et senatoribus civitatis Cibiniensis, dominis amicis honorandis.

(Eredetije a nagy-szebeni szász nemzeti levéltárban IV. 1482. sz. a.)

CXLII.

Miriszló, 1600. szeptember 18.

Az erdélyi rendek Besztercze székét és városát értesítik a Mihály vajda felett kivívott győzelemről s intik a menekülők üldözésére.

Egregie, prudentes et circumspecti domini, ac amiei nobis honorandi. Salutem et amicitiae commendationem.

Mivelhogy isten ő szent fölsége indította volt ez napokban ez dolgot, hogy hazánknak megmaradásáért, szabadságáért fegyvert fogjunk, most azon isten oly kegyelmességét mutatta hozzánk, hogy a mely nemzetség az mi romlásunkra igyekezett, azt most mi általunk megszegyenitette. Ez mai napon istennek kegyelmességéből Mihály vajdának minden hadát Déce és Miriszló között való mezőn megvertük. Az ellenségnek nagy veszedelme volt, magunknak kicsiny, sőt ugyan semmi kárával, kiről mi is fejenként istennek ő szent felségének nagy hálákat adunk, kegteknek is úgymint közönséges hazánk javán és hazánknak szabadságának megmaradásán illik örülni és ő felségének mindenekről hálákat adni. Azokra pedig, a kik innen az harczról elszabadultak, kegteknek szorgalmatos gondviselése legyen, hogy el ne szaladhassanak. Kegyelmetek minden útakra vigyáztasson, és a kit benne kaphatnak, mindenképpen ártanak nekik. Tartsa meg isten kegteket jó állapotban.

Ex castris in ipso loco conflictus prope Miriszló positis, die 18. Septembris. Anno domini 1600.

Dnūm Vrarum

amici

Proceres, magnates, caeterique
status et ordines universitatis
nobilium regni Transsilvaniae.

Kicöl: Prudentibus et circumspectis dominis magistro civium regio et sedis iudiciis, caeterisque iuratis civibus, ac toti senatui civitatis Bistriciensis, etc. Dominis et amicis nobis honorandis.

(*Eredeti*, 3 gyűrűpecséttel lezárt levél, a beszterezei várm. ltárban.)

CXLIII.

Nyírmező, 1600. szeptember 21.

Potocki Jakab lengyel hadvezér Csáky Istvánnak, hogy a lengyel király által Mihály vajda üldözésére küldettek s ő Székely Mózzsal Moldorából átjött Erdélybe. Kérdi, mit tegyenek, hogy együtt működhessenek ellene.

Magnifice dne, amice sat. Post servitiorum sat.

Notum facere Magnificentiae Vrae volui, quanta cum injuria et temerario quodam ausu Michael vajvoda Moldaviam superioribus mensibus invaserat, atque occupaverat, quam quidem provinciam S. R. M^{tas} Poloniae in his disturbiorum temporibus in protectionem suam recipiendam, Jeremiam vajvodam ipsi praefecerat. Verum Michael eo non contentus, quod provinciam occupavit, ditionibus etiam Suae M^{tis} Regiae multa damna intulit, districtum Pokucha dirpuit, pagos incendiis delevit, infinita atque intolerabilia damna cedibus et rapinis intulit. Sua vero M^{tas} Regia tantas injurias impiissimi hominis ferre nolens, cancellarium Poloniae cum valido exercitu eo sine expedit, ut ubicunque Michaellem vajvodam nactus fuerit, poenas ab eo exposcat. Quem cum in Moldavia non invenerit, intelligens eum hic in Transylvania esse, hic etiam ipsum persequendum duxit, statuitque vindictam sumere de patrato facinore et scelere. Cum autem dominus cancellarius intellexisset Dominationes quoque Vestras jugum eius intolerabile, quod cervicibus vestris imposuerat, diutius ferre non potuisse, ob idque contra eum rebellasse, me cum domino Moise Szekely festinantissime hac via Bistriciana iusto cum exercitu in auxilium praemisit, ipse etiam cum omni exercitu diverso itinere continuatis itineribus subsequitur. Quapropter a Magnificentia Vra sertior fieri volui, quid amplius nobis sit faciendum, cupimus autem eum a Magn^{tia} Vra nobis modum praescribi, ut ita communibus viribus res ista geri possit, ne impune atrocita atque inaudita facta eua ferat. Eandem Magn^{am} Vram sat.

Datum ex castris ad Nyírmező positis, a. d. 1600. die 21. Sept.

Vrae Magn^{tiae}.

servitor et amicus
Pothoczky Jakob
de Pothok m. p.

Ad dominum magnificum Stephanum Chaky.

Egykorú másolat, hátán Ungnád kezével: Dis ist der pollnisch Oberhauptman der mit dem Zekel Moises bey Tekhendorf in Sibenbirgen ist ankhumben.

(A bécsi titk. ltból Hung.)

CXLIV.

Nagy-Szeben, 1600. szeptember 24.

A rendek Beszterczének, hogy az utakat vágassák be és szorgalmasan őrizzék.

Prudentes ac circumspecti domini stb.

Az mint ezelőtt is egynehány levelünkben országúl megírtuk kegyelmeteknek, mostan is erősen hagyjuk, hogy az utakat mindenütt igen jól bevágassa, mert ha bevágják, csak ötszáz puskás is úgy megőrizheti az utat, hogy egynehány ezer ember ellen is megállhatják. Őriztesse is kegyelmetek igen szorgalmasan puskásokkal. és minket minden harmadnap, avagy mindennap újabb posták által minden odaváló dolgok felől certificáljon. Az segítség-küldésre nekünk is gondunk vagyon, csak kegyelmetek abban, az mi az ő felsége javát és hazánknak megmaradását nézi, meg ne fogyatkozzék. Tartsa meg isten kegyelmeteket.

Ex castris ad Cibirium positus, die 24. Sept. a. d. 1600.

Amici D. V.

Proceres, magnates, caeterique
status et ordines universitatis
nobilium regni Transsilvaniae.

(Eredeti, kívül 5 tanácsúr gyűrűpecsétével ellátott levél, a beszterczei vármegyei levéltárban.)

CXLV.

Szeben, 1600. szeptember 25.

Basta Mihály vajdának békekérésére válaszolva szemrehányást tesz a császárhoz való hátlenségeért, az erdélyiek felett zsarnokoskodásáért, zsarolásaiért. Az alatt a föltétel alatt hajlandó békét kötni vele, ha feleségét, fiát, leányát és kincseit Szebenbe küldi s Erdélyről lemond.

Ill^{me} dne mihi col^{me}.

Legi literas ill^{mae} D^{nls} V^{rae}, ex quibus quantopere se a culpa purgare nitatur, quod rebus istis, quae gestae sunt, nullam ansam praeberit, recte intellexi. Ego vero, si praeterita in memoriam revoco, comperio ill^{mani} D^{nem} V^{ram} vix in paucis officio suo et S. C. M^{tis} benignae voluntati satisfacisse. Nam postquam ill^{ma} D^{tio} V^{ra} Transylvaniam sub auspiciis suae M^{tis} armis coepisset, meminisse praeter ipsam saepius per nuncios, postmodum per commissarios. tandem vero per ill^{num} dominum Pezzium de reddenda Transylvania requisitam fuisse, cui tamen ill^{ma} D^{tio} V^{ra} morem nunquam gessit, libertatem regni et nobilitatis oppressit, plerosque nobiles viros primaris in dicta causa ad suplicium trahi iussit, jura legesque violavit et hanc suae M^{tis} provinciam intolerandis exactionibus, militum rapinis, caedibus, incendiis miserandum

in modum afflixit. Ex quibus manifeste constat, causam ad ista omnia ab unica et sola ill^{ma} D^{ne} V^{ra} promanasse. — Quae etsi per se ita se habeant, ne tamen vel sua M^{tas}, vel ego christianitatis officio defuisse videamur, id quod ill^{ma} D^{tio} V^{ra} per Johannem Zelestey reliquosque boeros proponit, cum regni ordinibus ita acceptamus, ut pacem mutuam et concordiam intestinis discordiis anteferendam statuamus. Utigitur ea firma et stabilis constitui possit, postulamus ut ill^{ma} D^{tio} V^{ra} conjugem, filium Petrascio et Floricam filiam unacum magnifica domina matre sua, thesaurum item, demum resque preciosiores huc Cibinium obsidum loco transmittat, idque ad proximum et immediate sequentem diem sabbathi fide dabimus, cum meo, tum omnium regni ordinum nomine, nihil in eos acerbius tentatum iri, neque quicquam mali, aut detrimenti, vel eorum personas, vel res ill^{mae} D^{nis} V^{rae} accepturas. Id vero plurimum stabilendam concordiam facere videtur, quod ab ill^{ma} D^{ne} V^{ra} postulamus, ut Transylvaniae penitus et in toto renunciaret, neque quicquam juris in ea sibi praesumat, quin continuo exercitum eo ducat, quo S. C. M^{tas} ducendum mandaverit, vel ego ill^{mae} Dⁿⁱ suae M^{tis} nomine praescripsero. Id si fecerit, nihil est, quod gratia et clementia Sac. C. M^{tis} ill^{ma} V^{ra} D^{tio} dubitet, promitto me promte apud suam M^{tem} pro ipsa intercessurum, ut eadem, qua hactenus erga ill^{man} D^{nem} V^{ram} clementia utatur, atque ipsi in superioribus etiam partibus juxta priorem clementissimam suae M^{tis} promissionem de bonis et tuto residentiae loco prospicere sua M^{tas} C. velit efficere, contendam. In reliquo sat.

Ex castris ad Cibinium positis die 25. Sept. a. d. 1600.

Kivül: Paria literarum ill^{mi} dni progenialis ad Valachum vajvodam datarum. (*T. i. Básta Mihály vajdának.*)

Alatta német jegyzetben, Ungnád kezével: Az erdélyiek is ily értelemben írtak a vajdának, csakhog az 5 articulust is bevették a kívánalmak közé.

(Másolat a bécsi titk. lt. Hung.)

CXLVI.

Kőhalom, 1600. szeptember 27.

Kőhalom város tanácsa és lakossága Nagy-Szeben város tanácsának, az udvarhelyi székelylek újabb hadikészületeiről Mihály vajda parancsára.

Prudentes ac circumspecti domini, amici honorandi. Salutem servitorumque nostrorum omnimodam commendationem.

Ehrsame, weysen herren, neben dem grossen unfall, so mir diese tag fewers wegen haben erlitten in unserem Stuel, fellt uns eine neue forcht ein; den die Czekell die legen sich widerum zu thabor ausz befelh des *Michel Vajda*, und trewen uns von neuem durch schwertt biss auff einen zu erwirgen. Ausz einem jeden hausz nemen sie eynen menschen auff, auch nach die 12 järige kindt,

sagendt, sie wollen den *Stephan Chyakium* nach in kurtzen tagen creutzweyß in ein spiess ziehen.

Der *Mihaly Vajda* aber hab so ein grosse macht, dass er verhoff alle Siebenbürger damitt zuschlagen, undt wolle solches thuen zwischen Schesszburgk undt Medwesch in einigen tagen, undt die Theutschen alle sampt durch schwerdt undt sonst jämerligen lassen erwingen.

Solches haben die unsrigen zu Udvarhely verstanden, undt sind da gewesen, als sie versamlungk gehalten, undt des *Mihaly Vajda* brieff empfangen.

Dieses haben mir E. N. W. wollen in eyll czu kundt thuen. E. N. W. wolle zu bestem hilffen rathen. Mir vermögen nichts, den mir sindt durch fewer schon das meyste theyll verderbett, haben schier nichts mehr als das leben, aber den thod sehen mir alle tag, alle stundt, all augenblik für den augen, wo man uns nicht in schneller eyll zu hilff kompt.

Hiemit E. N. W. gott befohlen.

Datum in Keõhalom 27. Sept. a. 1600.

Prudentium Vestrarum Dominationum

calamitosissimi amici

Magister civium, judices,

universique inhabitatores oppidi Keõhalom.

Kicál: Amplissimis ac circumspcctissimis dominis, magistro civium, judici regio civitatis Cibiniensis, amicis ac dominis nobis honorandis.

(*Eredetije a nagy-szebeni szász nemzeti levéltárban IV. 1483.*)

CXLVII.

Porumbák, 1600. szeptember 30.

Csáky István Beszterczét értesíti a Mihály vajdával kötött békességről s inti őket a Moldova felőli utak gondos őrzésére.

Prudentes stb. Salutem stb.

Miérthogy isten segítségéből immár ma szállottunk az Olt mellé Szeben mellől, és az előttünk való dolgot continuálni akarjuk: híreink penig az mineműek vadnak, azt is kegyelmeteknek értésére akarók adni. Mihály vajda, valamennyi hada volt, most újonnan mind császár ű felsége hűsége alá esküttette meg és velünk együtt akarják ezután tartani az dolgot, ő maga csak kevesed magával megyen be Havasalföldében, ott is penig mind ő, s mind az vele valók ujjban megesküvén, valamit ő felsége parancsol, mindenekben engedelmes és hű szolgálja akar lenni, ennek nagyobb erősségére mind feleségét, gyermekét, anyját és kincsét mind kezünkben adja. Az lengyelek is immár megtartóztak. Kegyelmetek minden úton azon legyen, hogy az utakat valóban bevágassa onnét Moldova felé, hogy semmiképpen azon be ne jöhessenek, mostan is kegyelmeteknek arra

ha vigyázása és gondviselése lőtt volna, Székely Mojzes azon be nem jöhetett volna. Azért, ha kegyelmek fejét és tisztességét szereti, ebben úgy cselekedjék, hogy ha mi történik, mind isten s mind egész nemzetségünk előtt okai nem leszünk az kegyelmek nyomorúságának. Ezt kegyelmeknek titkok akarók megírni, s álomnak se vélje kegyelmek ezt, hanem az vigyázás és gondviselés kegyelmektől szünetlen meglegyen; kegyelmek minket minden nap hírrel értesen, s úgy is cselekedjék, hogy mindenek az ő felsége javára és ez szegény hazánknak megmaradására legyenek. Bene valeant.

Ex castris ad possessionem Porumbák, penes fluvium Alutha positus, 30. die Septembris, anno domini 1600.

Amicus

Stephanus Chiáky.

Latin külszím: Besztercze város tanácsának.

(Eredeti, gyűrűpecsétes levél, a beszterczei vármegyei ltárban.)

CXLVIII.

K. n. (Havaseli határszél, 1600. október elején: 7. 8.)

Mihály vajda Bástának azt válaszolja, hogy családját Szebenbe a szászok rabságába nem küldheti; Fogarast, Görgényt és Vécset kívánja; családját Fogarasra hajlandó beküldeni hitlevél ellenében.

Spectabilis et magnifice dne. Salutem sat.

Megolvastatván az kgd levelét, minden részében megértettem, melynek első részében egy néhány rendbeli okokat számlál elő kgd, kikből azt hozza le kgd, ugyancsak tulajdon én volnék ennek oka az mostani dolognak, kikről énnekem noha méltó excusatioim volnának, de azokat is mostan hátra hagyván, hiszem, hogy kgd is lassan lassan végére megyen azoknak is.

Az mi az mostani tractatus, arra teszek választ kgdnek. Az mi első kívánságot nézi, hogy házam népét és kencemet nagyobb hitelnek okáért bizonyos helben császár ő fge birtokába hagyjam: igaz, én izentem, hogy teljék kedve császárnak ű fgének az én hívségem felől, hogy inkább hihessen, mert nekem ez világon annál nagyobb zálogom nincsen, — de az minémű helt kgtek deliberal, u. m. Szebent, csak hagyom a kgtek ítéletire: én az török rabságot akarván elkerülni és az jó szabadságnak örülni, az szászok rabságára vessem házam népét, magokkal szabadok ne legyenek, mi vinne engem arra? Hogy ilyen rövid napot is praefigalt kgtek, ez jövő szombatot, talám nem értette kgtek, hogy immár általiktattam az havason, mert Fogarasban is nem akarám rekeszteni, miglen az kgtek értelmét is nem vehettem és hozzám való szándékát nem értém. Hanem im viszontag fő meghitt boýéromat Kulcsár Radult is oda boesátottam, ki által minden akaratomat és kívánságomat

szóval is megizentem, levelemből is megértheti kgtek. Ugy tetszik pedig, hogy mindenben méltó az én kívánságom, méltatlan dolgot nem kívánok, sokat sem kívánok, mert én, az mint az kgtek kívánsága is, az császár ő fge kegyelmességére hagyom magamat.

A hol pedig kívánja kgtek, hogy Erdélyből kezemet kivegyem és annak in toto renunciáljak, noha énnekem arról is jó végezésem vagyon s levelem, mint s hogy legyen, melyre Pecz, doctor uram, császár ő fge plena authoritást adván neki, mikor ide hozzánk bocsátta vala, nekem ő fge képében pecsétetes levelet és kezeírását adta s tartom is levelét, — az mellett főkövetim vadnak oda ő fgénél; mindazáltal csakhogy az töröknek kedve ne teljék Erdélyből ha kiveszem kezemet, az én sok fáradtságomért és vérünk hullásáért nem érdemli-e az én jó szolgálatom, hogy Erdélyben legyen nekem is bizonyos lakóhelyem és házam népét ugyanazon lakóhelyekben itt ez országba hagyhassam s mind az én bojérimnak házok népét hogy legyen hova helheztetnem, magam pedig hadastól, a hova kívántatik az keresztyénség mellett szolgálhassak és járhassak bízvást.

Azért hogy megértse kgtek, az én kívánságom az, meg is érdemlem ő fgétől Fogarast, Görgént és Vécset, ez három helt. Azonkívül az császár ő fge kegyelmességéhez tartom magamat, ha ő fge parancsolja, hogy mindenestől felmenjek hozzája, annak is engedelmes leszek; de csak addég, míg ő fgét megtaláljuk, adjon érte hitlevelet, mind ő fge képében s mind pedig ez országbeli urak adjanak erős hitlevelet, és az rukari¹⁾ útát parancsolják megírtani, hogy házunk népét azon Fogarasba visszahozhassuk és ott helhez-tethessük. Innét én hadastúl Havaselföldében bemegyek, mert az török Oroszeszýknál vagyon és Gyergyót meg akarná építeni, kiről tegnap hoztak tőlek leveleket s kénálják is magokat segítségre, de énnekem nem kellene, mert ha minden javainkat elvesztettük, lelkünket nem akarjuk elvesztetni, az keresztyénséget semmi úton nem akarván elárulni.

Hogy pedig Fogarast kívánjuk, hogy házunk népét ott helhez-tessük, nem egyébert, csak azért, hogy közelit Havaselföldéhez és inkább táplálhatjuk mindennel. Nemis kívánom pedig örökben, hanem az míg császárt is ő fgét megtaláljuk állapotunk felől és az ő fge kegyelmessége mit delibéral felőlünk, onnat várjuk ő fgétől, vagyok is ol reménségben, az én jó szolgálatomnak ő fgénél tekinteti leszen. Az keresztyénségnek megmaradásáért im minden jóval kénálom magamat és mindenre reá megyek az mire képes

[Jegyzet: A másolat itt megszakad.]

Kívül ugyanazon kéz: Paria literarum ad Georgium Basta scriptarum.

(Egykorü. másolat a bécsi cs. és k. hadi ltb. reg.: 1600. jan. 64. sz.)

¹⁾ Rukaru falu a Törcsvári-szoros bejáratánál Oláhországban. A rukari út tehát a törcsvári út.

CXLIX.

Léczfalva 1600. október 12.

Az erdélyi tanácsurak Makó Györgynek, a ki a magyar huszárokat Mihály vajdától az erdélyiek pártjára vezette, Bölön, Szt.-Iván és Laborfalva sepsi-széki falvakban birtokot adományoznak.

Nos proceres, magnates, caeterique status et ordines universitatis nobilium regni Transylvaniae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod cum inter alia regnorum et principatuum adminicula primum et praecipuum sibi locum liberalitas et in benemeritos munificentia vendicare solent, nos quoque postquam sub auspiciis Sacrae Caesareae Maiestatis contra tyrannicam rabiem atque perfidiam *Michaelis vaivodae*, quam ipse non tantum contra suam Maiestatem Caesareae et rempublicam Transylvanicam, verum etiam contra universas hujus provinciae Transylvanicae ordines caedibus, rapinis, aliisque intolerabilibus exactionibus explere nitebatur, arma sumsissemus, eos potissimum liberalitatis nostrae fructum percipere volumus, qui utilem hac in parte necessariamque toti Christianitati et huic provinciae navassent operam. Inter quos generosum dominum *Georgium Makó* de Thelek capitaneum equitum Ungarorum speciali liberalitatis nostrae fectu orandum atque condecorandum censuimus, siquidem is praecipuus author extitit, qui suo exemplo et factis omni studio in id incubuerit, ut quod ab ipso summo studio nobis obtinendum erat, ultro sponteque ab eo praestitum fuerit, praecipuumque militiae *Michaelis vaivodae* robur Ungaricum equitatum ad nostras partes pertraxerit, atque allexerit; postea vero in profligendis ejusdem vaivodae copiis tanta alacritate studium, operam, industriamque suam testatam reddidit, ut nullis laboribus, vigiliis et sudoribus parcendo, praeclaram cum nomini suo laudem et existimationem, tum huic patriae nostrae summam utilitatem, ejusque saluti maximum momentum comparuerit, attuleritque. Horum igitur, aliorumque insignium ejus meritorum intuitu et condigno respectu volentes ipsum ad majora etiam atque praeclaviora pro patria atque republica christiana suscipienda incitare: in eo ipsum assecurandum, affidandum et certificandum duximus, quod totales et integras portiones possessionarias in possessionibus *Beolon, Zent Iwan et Laborfalva* vocatis, in sede Siculicali Sepsy existententes habitas, temporibus ad arcem *Varhegy* tentas et possessas, simul cum toto et omni jure regio in eisdem qualitercumque habito, aliisque cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quiblibet, a praefata Sacra Caes. Regiaque Maiestate non alteri cuipiam, verum ipsi domino Georgio Makó, suisque haeredibus et posteritatibus universis impetrabimus, prout

assecuramus, affidamus et certificamus, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante.

Datum ex possessione Leczfalwa, 12ma die m. Oct. a. d. 1600.

Stephanus Chiaky m. p.

Franciscus Alard m. p.

Paneratius Sennyey m. p.

Stephanus Tholdi m. p.

Bbornemýzza m. p.

Stephanus Bodoni m. p.

(3 pecsét helye)

(3 pecsét helye)

Benedictus Mindszentý m. p.

(Eredetije Székely László családi levéltárában.)

CL.

Leczfalva, 1600. október 18.

Az erdélyi tanácsurak Pogány Györgynek visszaadják a Mihály vajda által tőle elvett Horgospatakát és Pecsétszegnek egy részét.

Nos proceres, magnates, caeterique status et ordines universitatis nobilium Transilvaniensium, nobilibus dominis comitibus, vicecomitibus et iudicibus nobilium comitatus Szolnok Interioris, salutem et amicitiae nostrae commendationem.

Mármarosban lakó *Pogány György* uram találá meg minket országúl, hogy az minemű két falut, *Pecsétszeget*, és *Horgaspatakot* Belső Szolnok vármegyében az megholt András fejedelem neki conferált volt, melyet *Mihály vajda* tőle el vött volt, ismét országúl neki visszabocsátottuk, és adunk. De miérthogy hogy Pecsétszegnek egyik részét Mihály vajda Iváskó nevű szolgájának conferálta volt, ki az országnak ez mostani szükségében azokkal az katonákkal együtt, az kik Mihály vajda mellett voltak, szolgált, arra penig kötelesek vagyunk fejenként, hogy azféle vitézlő embereket jószágokban meg nem háborítjuk, noha Pogány Györgynek erre az megtalálására kedve szerént való választ nem tehettünk, és adhattunk, mindazonáltal megtekintvén az országhoz eleitől fogva való szolgálatját, és Horgaspatakát éppen, Pecsétszegnek penig azt az részét, az melyet Mihály vajda Iváskónak nem conferált volt, ez mi levelünket látván, az megírt jószágokat minden pertinentiáival egyetemben kegyelmetek bocsássa kezéhez, avagy arra rendeltetett embere kezéhez.

Datum in possessione *Leczfalva*, die 18. mensis Octobris a. 1600.

Stephanus Chiáki.

Franciscus Alárdi.

Pancratius Sennyei.

Stephanus Toldi.

B. Bornemissza.

Benedictus Mindszenti.

(Másolat gr. Kemény József kézirati Diplomatarium Transilvanicum-a Supplementum IX. kötete 5. l. az Erd. Muz. Egylet könyvtárában.)

CLI.

(K. n. 1600. október.)

A lengyelek havaseli hadjáratának s a két Oláhország Lengyelországhoz kapcsolódásának hivatalos okiratai.

I.

Zamoiski János lengyel főkanzellár és főhetman hadi jelentése a lengyel királynak a Mihály vajdával szemben Havasalföldön vívott győzelmes hadjáratról.¹⁾ Mellékletek: I. A csatarend tervezete. II. Felvonulás a támadásra. III. A két oláh vajdával kötött szerződés. IV. Az Oláhországba rendelt csapatok lajstroma.

Anno domini 1600. (okt.)

Opisanie Jana Zamoiskiego canclerza ij wielkiego hetmana coronnego wyjgranej bitwy w Multaniech Mihálem woiewodą Multanskiem.

Gdy woisko J. K. M. do ziemie Wołoskiej weszło woisko Mihałowe, ktore było w niey z wodzami Vilzą, Baba Nowakiem, Merszą, Deli Markiem, spieszo do ziemie Siedmiogrodzkiej uszło, isz tamze Mihał sam był. Chcąc do niego z woiskiem J. K. M. isc, posłałem naprzod drogą vstrzycką p. Jakuba Potockiego z pewną liczbą ludzi z woiska J. K. M. y z Węgrami, ktorzy z woiska Mihałowego byli przyszli, aby drogę *Taruską* ala bezpiecnego tamtędy wszytkiego J. K. M. woiska przescia opanowali. Jam przedsie z woiskiem lekko następował. Doszło mie w tym, że Siedmiogrodzanie posłyszawszy ze chciał szlachtę wybić, powstali przeciw niemu. Mihał omale mając ludu, wezwał na pomoc baszę Dzierdzia²⁾ z woiskiem, ale ten potem z nim się nan ział, ze ani z Wołoch, ani z Multan woiska mu się nie sciagnęły były. *Seklowie* tesz, ktorzy mu barzo sanabant, prze pretkosc nie mogli przybyć gdy do starcia przyszło, y z tych, co około niego byli, telko Polacy snac troche się potkali, ostatek go odstąpił, pogromiono mu ludzi cos nad rzeką Marosem. Vszedł sam do Fogaraszu, gdzie rzecz y swe miał. Stamtąd sie wyprawiwszy przybył do Braszowa, tam recuperavit vires, y z tego co w Wołoszech było woiska, y z tego, ktore mu syn z Multan przywiódł. Miał takze po sobie *Sekle*. zaczył Siedmiogrodzanie czuiąc siłę iego. nie kusili sie dalej on, ale do traktatow iakichś z sobą przystępowali. W tym czasie dowiedział sie Mihał o weszeiu ludzi J. K. M. do Siedmiogrodow, i że nazad iusz miaoby nam wszytko woisko isc, y zatym szedł z Siedmiogrodow do Multan. Ja po wyprawieniu p. Potockiego, dołożywszy sie

¹⁾ E hivatalos hadi jelentés becsét az a körülmély emeli, hogy ez az egyetlen eddig ismert leírása a lengyelek és oláhok között vívott havaseli harcának, miután Mihály vajda Erdélyből kiveretett.

²⁾ Ez valószínűleg másolási hiba *Basta György* helyett.

Ich Meiow panow Rad w woisku będących, prowrocilem woisko ku ziemi Multanskiey dla przebycia gor do Siedmiogrodow snadnieyszego od Bodzowa, aby zawsze woisko J. K. M. w oczy nieprzyjacielowi było. Droga ta była własnie, którą Mihal z Siedmiogrodow przyszedł do Multan, y zatym kiedy o ciagnieniu przeciw sobie woiska J. K. M. usłyszał, wyprawił Baba Nowaka dla ięzyka ku Budzowu. Woisko J. K. Mosci szło z Budzowa do Ploestu, y gdy spierwszego od Bodzowa noclegu 12. Octobris ciagnęło, ten Baba Nowak z częścią woiska tusz przy drodze, którą woisko J. K. M. przechodziło, w dolinie ciasney we wsi Naieniey zasadził sie. Zas sam Mihal będąc w iną stronę za górą z taborem, wysłał na oną górę ludzi, tak ze we dwoie chciał sie o woisko J. K. Mosci kusić. Zaraz ku oney ciasninie ludzie znaczni z chęci wielkiey, y także Mołoiy Nizowi udali sie, y wyparli z niey tamte ludzie, y niemało pobili. Nad moię tam wiadomosc iechali tam byli ci znaczni, ale ze Pan Bog chęć onych po fortunie nad nieprzyacielem comprobavit, comprobavi y ia. Do oney tesz gorę gdzie ludzie nieprzyacielscy byli, przebyli w skok, tak ze Mołoiy w przod, potym posileni od drugich spadzili ich z niey, y na sam prawie Mihalow tabor gonili. Ze iusz nie stawało dnia, postawiłem na noc pod oną górą woisko u wsi Sachelyn.

Oldalt:
13 Octobr.

Nazaiutrz stanął Michal z woiskiem za rowami wielkimi, które woda na wiosnę z gor idąc wybiła, na drodze tesz własnie woisku J. K. M., ale i stamtąd ruszeni zaraz, y harcami ustawiczenemi bawiać woisko J. K. M. uchodził asz ku gurom, przy których między winnicami za rowem zastawili sie u wsi Czeptury, tam kielkakroc z dział do niego uderzono, y nie prozno, y ze iusz ku nocy tesz sie chyliło, stanąłem tamze na noc z wojskiem, a on odemknawszy sie daley obnocował. Po tym pospieszno (pospieszono?) głębiey w gory. drugiego dnia poszedł. Ze przez trzy dni woysko J. K. M. mało wody miało, bo lubo tamta ziemia jest bardzo wesola, obfita, roskoszna, tedy to vicium ma, ze omale wody ma. Wiodłem woisko potym do rzeki Krykowa, y tam przez dzien dla odpoczynku woiska, y dla przysposobienia sie o zywnosc zmieszkałem, mając intentią isc zas do Ploestu, zkądbym za wiadomosciami o nieprzyacielu, albo w gory za niem szedł, albo do Targowestu stoiecznego miasta tutecznego powrocil. Gdy od tey rzeki ruszyłem woisko J. K. M. do Ploestu, wialem wiadomosc, ze nieprzyciel gory obszedzsy, položyl sie w mili od woiska J. K. M. w stronę w miejscu twardym, do ktorego miedawnych czasow przed Turki y Tatarzy wchadzał, y tam nie iedno im wytrzymawal, ale snadz ich i nadrazal, rozumial zatwardoscią tego miejsca y fortelem, ktorych przeciw Poganom w nim zażywal, ze mogl y woisku J. K. M. wydzierzec. Droga od niego ku temu miejscu gdzie stal iest dwoia. Jedna dolina przez wody y row, most y lass. Druga przez górę y także lass. Wody y row zewszad prawie obtoczyl y gory. Ja po wzięciu o nim wiadomosci, porozumiawszy sie z Ich Mosciami p. p. radami. Zaraz nazaiutrz wiodłem przeciw niemu woisko J. K. M. y szedłem tak drogą ku gorze, zkotorey tabor iego y woisko

uszykowane było dobrze widne, domýsłaiac sie, ze w oným lessie przý przeprawach ý woisku iego uszykowaným miał zasadý, ludzie ý strzelbý, kazałem po kilkakroć naprzód z dział uderzyć z oneý gorý, ý w lassý ku chorągwiom, które w stronie troche od lassa býły osobno. W tým od iego woiska zbiegły dwie osobie. Wegrzyn ieden, drugi Wołoszyn, którzy, iacý ludzie w którym polku stali, ukazowali nam. Siły, siedm wielgich barzo ý ogromnich, a z osobna na zasadzie barzo siła pieszych. Obaczyłem, ze wszýtek iego fortel naiwięcej na oným lessie (w którym zasada przý przeprawach była) neležý, woisku tesz J. K. M. tosz býłe naiwięcej na przekazie. Za ofiarowaniem sie tedý Nizowcow isz tam dla wýparcia ludzi isc chcieli, pozwóldem im tego, a zaraz czesci piechotý J. K. M. tamze kazałem isc, tamze niektorych z Ich Mciow PP. woluntariuszów, piechota z nimi szła. Po prawey stronie býli Mołocý. Piechota po lewý. Z wielką ochotą ku lassowi brnęli, w lessie u rowu błotnego barzo, ý głębokiego, przýszedszy na piechotę nieprzyacielską ý działa, strzelali sie ý potým s przewagą wielką przez ou row brnąc, niemal asz za pas, przedarli sie do teý piechotý, ý wýparli ią. Następowalo tesz z gorý zaraz wszýtko woisko, z dziwną takze ochotą. ý one przeprawý przebyło, do nieprzyaciela ý potężnie nan natarli. Rosproszone iest woisko nieprzyacielskie po gorach, po winnicach, trup barzo gęstý. Chorągwi dziewięćdziesiąt mi oddano, drugie tesz na podstawki sobie chudzi pacholecy probali, dział kilka w lesie odbito, drugie uchodząc miotal. Więźniow siła narodow, sam Mihál uszed w gorý. Woisko pewnie miał wielkie z Węgrow, z Multan, z Wołochow, z Serbow ý tesz Lolakow. Polacy więźniowie powiedaią, ze barzo wielkie woisko to było. Ja po mieiscu taboru w którym stało ý po huffach, ktorem widział, rozumiem, ze wieleý ludzie býli, ý dobrze woisko J. K. Mosci przeciągali, ý Polakow pięćsat ieszcze od Breszowa od niego odeszli býli, ý do woiska J. K. M. przýechali. Teraz teszn po potrzebie kielkadziessiat ich przýbyło, a ostatek ożywa sie ze tesz chcą przýbyć, prosząc aby im ta wina odpuszczona była. Ja zadney crudelitatem non exerceo nad nimi, rossądkovoi J. K. M. ý stanom to poruczaiąc. Ożywaią sie tesz takze ý inni woiska iego rozných narodow ludzie o gleit, ządaiąc aby byli impuniti.

II.

Szýk woiska naszego jakosmý sie potýkac mieli, gdzieby nam było przýszło do walney bitwy.

Dziła	Lewy rog pana starosty Chełmskiego	Dziła	Pierwszy huff pana Lwowskiego	Dziła	Prawy rog pana Lubomierskiego	Dziła
Posilek pana starosty Kamienieckiego	Piechota	Dalszy huff pana Szczęsnego Herborta	Piechota	Posilek pana wojewody Podolskiego		
Posilek pana Refferendarza coronnego, a w tem pułku rota nassa była.	Dziła	Ostatni huff pana Halickiego	Dziła	Posilek pana Lubelskiego.		

III.

Jakosmj szli z obozu naszego dwie mili do obozu Mihalowego w dobryjm porządku obozu naszego odszedzj.

Zahorowski z rotą. — Strzelcy panow wojewodziecow Braclanzkich. — Zbaraskich muszkietnicj. — Pan Zamoiski. — Dawid. — Knias Rozjnski. — Harcownicj s panem Laskiem, j panem *Bekieszem*. — Pan Broniowski z rotą. — Pan Podkomorzj Kamieniecki. — Książe Porjckie. — Działa s piechotą, a mianowicie panow Zbaraskich wojewodziecow Braclawskich. — Pana Refferendarzowi muszkietnicj. — Ostatek wojska zwyklem j postanowionem szykiem szło.

Moldawcj szli drugą drogą na rzekę zachodząc go, przj którym ma bydz Harnibal j Lobodzki, j mają okrzyk uczynie kiedj uslysza strzelbę naszę. Oboz zlecony panu Gorskiemu iako oboznemu.

Do obozu obrony Białocerkiewscj, Hołowinscj. Piechotę do jednej bramj Handzel, do drugiej Fredro, do trzeciej Rotmistrz Wilgobotek darabancow 150. Bramę osadzić działami, które tu zostaią. A nazad postanic działo, które teraz dobyto s sadzawki. Tem czasem niema nikt z obozu iedzcie po zywnosc, ani po zadną rzecz. A czeladz obozowa ktorej do pocztu nie używaią, mają bydz z rusznicami przj woziech.

Do ciagnienia wziac działą, Czechlika, dwa Słowiki, dwie Zduskie, j innych wielkich, zebj ich było do dziesiatku.

A ci naprzod, tak Usarze (huszárok) iako j strzelcj postępowac sie mają.

Drugie działą Czechlik, j inne wiejsze blizej przjmnąc nad oboz dla pomieszanja. Konni skoczą j inni Kozacj, Usarze tysz j wyszszej mianowani na zasadj pilne oko mając, a zwłaszcza gdyby przyszo za błogosławienstwem Bożem do pogoniej, potykac sie będą, gdy im roskazą. Nizowi prawem rogiem będą następowac, spolenem Kozakami. Dalej nikt wybrykac się swą wolą nie ma, ani sie potykac, asz roskazą, ani w pogonią isc, asz tjm, którym roskazą.

Ta kartka była podana od Je^o M. pana Hetmana przed potrzebą do Ich Mejow panow Polkownikow.

IV.

Conaitie na ktore przysiegali Gospodarowie oba. Hieronim Wołoski j Syjmeon Mohiła, brat Hieronimow gospodar Multanski teraznieiszj.

1. Przestac na obediencjey, którą Rpta z K. J. M. na seimie uchwalili, et interim et in posterum, iesli sie wiecej nie będzie zdało, ma kazdy z nich po 40,000 czerwonjch zlotjch do Rawj jednjm razem co rok dawac.

2. Trzy tysiacie żołnierza narodu Polskiego kazdy z nich chowac j płacic im, w Multaniech po 25 fr. Usarzom na czwiere imo zywnosc, Kozakom po fr. 20.; w Wołoszech Usarzom po fr. 18. imo zywnosc, Kozakom po fr. 15.

3. Na zamkach praesidia Polskie. A starszých jurent in nomine Mtis regis Poloniae.

4. Ludziom narodu Polskiego zasłużoným w tých ziemiach opatrzenia dawac. A tak tých, iako ý tých ktorzybý, lub przez ozenienia, lub przez kupno osiadłosei tam dostawali, nie inszým iedno prawem Polskim sǎdzie, takze ktorzybý indigenatum mieli.

5. Hiereoni zaraz numerabit na zapłatę żołnierzom Polskich fr. 80.000.

Te obie prowincye wolne od trybutu Cesarza Tureckiego, przez pacta terazniejsze Jeo Msei Pana Hetmana Coronnego uczynione.

V.

Spisek wojska co do Multan szło.

Pan starosta Kamieniecki	usarzow . . .	200.
Pan Podczaszy	usarzow . . .	100.
Pan Jakub Potocki	usarzow . . .	100.
Pan Stephan Potocki	usarzow . . .	100.
Pan Starosta Braclawski	usarzow . . .	100.
Knias Porýeki	usarzow . . .	100.
Pan Buczacki	usarzow . . .	100.
Pana Pozarowskiego	usarzow . . .	100.
Pana starosty Chmielnickiego	kozakow . . .	100.
Pana Woiskiego Gutskiego	kozakow . . .	100.
Pana Mileskiego	kozakow . . .	50.
Pana Temrukowych	kozakow . . .	100.

Piechotý

Kamienieckieý z Jazłowieckiemí	150.
Pana Szedlinskiego	200.
Pana Łýsakowskiego	200.
Z Hospadarem belo kielka chorągwi	
Wołochow ý Darabancow cos.	

(Egykorú leírás a krakkai Jagello-egyetemi könyvtár kéziratai közt a 120. sz. codexben.)

Magyar fordításban.

I.

Zamoiski lengyel főhetman hadi jelentése a havaseli harcról.

Midőn ő felsége (a lengyel király) serege Moldvába ment, Mihály v. serege, a mely Vilza, Bába Novák, Mersza, és Deli Marko vezérlete alatt állott, sietve Erdélybe menekült, a hol maga M. v. is volt. Ellene akarván menni, a besztlercei úton előreküldöttem Potocki Jakabot lengyel és magyar hadakkal (mely utóbbiak a M. v. seregéből jöttek át), hogy az utat biztosítsák a lengyel sereg részére. Én lassan követtem őt a fősereggel. Azonközben hírt vettem, hogy az erdélyiek felkeltek M. v. ellen, mert a nemességet ki akarta irtani. M. v. nak kevés népe volt,

azért segítségül hívta Basta Györgyöt, de ez ő ellene szövetséget kötött s ő hozzá sem Moldvából, sem Oláhországból nem jöttek harcosok¹⁾. A *székelyek*, a kik őt leginkább támogatták, az idő rövidsége miatt szintén nem lehettek jelen mindnyájan, midőn ütközetre került a sor s azok közül, a kik vele voltak, egyedül a lengyelek (t. i. a kozákok) harcoltak valamelyest; a többiek elpártoltak tőle. Seregének egy részét a Maroson túl üzték. Ő maga Fogarasba menekült, a hol kinesei voltak. Onnan Brassóba menekült s ott seregét összegyűjtötte, azt is, a mely Moldvában volt s a melyet fia Oláhországból vezetett hozzá. A székelyek az ő pártján állottak s azért az erdélyiek az ő ereje tudatában, nem akartak tovább harcolni ellene, hanem inkább békétárgyalásokba ereszkedtek vele. Ekkor értesült M. v. a lengyel seregnek Erdélybe meneteléről s ezért ő Havasalföldre vonult vissza. Én tehát visszahívtam a Potocki seregét Moldvába, s Bodzavására felé küldtem.

Midőn M. v. a mi seregünknek országába vonulásáról értesült, Bába Novákot előnkbe küldötte Bodzavására kémlelés végett. A mi seregünk akkor már elindult Plojest felé. Midőn az első éjjeli táborozás után seregünk felkerekedett, oct. 12-én, Bába Novák csapatára bukkant, mely egy szűk völgyben „*Najeni*” faluban huzta meg magát. M. v. pedig a hegyek között nem messze állott táborával, katonáit a hegyen állítván fel, hogy ott a lengyel sereget két oldalról támadják meg.

A lengyel seregből előkelő önkéntesek és a nizowi kozákok e szűk völgyben megtámadták Bába Novák csapatát s azt elűzvén, közülök sokat megöltek. Tudtomon kívül történt, hogy előkelő emberek vettek részt e harcban, de mint-hogy az úristen az ő jóakarátjukat az ellenségen aratott győzelem által megjutalmazta, tovább folytatták a támadást a hegyen álló sereg ellen. Egy pillanat alatt ott termettek, elől a kozákok, utánok a többiek s az ellenséges sereget elűzték s csaknem a M. v. táboráig üldözték. Minthogy a nap ekkor már lenyugvó felein állott, a sereget ezen hegy alatt éjjeli táborba szállítottam „*Sacheljn*” falu mellett.

Másnap oct. 13-án reggel M. v. seregét nagy vízmosásokban helyezte el, melyeket a hegyi patakok tavasszal képeztek, épen a lengyel sereg útja irányában. De azokból is csakhamar elűzve, folytonos esatározással, a lengyel sereget mindig foglalkoztatva, húzódtott vissza a hegyekig. Ott a hegyekben, szőlők s vízmosások között elsáncolta magát, „*Czeptury*” falu határában. Ott többször ágyúkkal lőttünk rá és nem siker nélkül. Midőn az éj beállt, seregünk táborba szállt. M. v. pedig sánczeit elhagyva, éjjeli szállásra tovább vonúlt. Azután másnap még mélyebben ment az erdők közé.

Oct. 14. Minthogy három nap óta Felsőged seregének kevés vize volt (mert bár az a vidék szép, termékeny és kies vala, de nagy vízhiányban szenvedett) a sereget a „*Krykova*” folyóhoz veztettem s ottan a sereg élelmezése miatt egy napot töltöttünk (Oct. 15.). Onnan *Ploestibe* szándékoztam vezetni a sereget, hogy aztán az ellenség felől nyerendő hírek szerint vagy a hegyek között üldözsem tovább, vagy pedig *Tergovistba* menjünk.

Midőn így ezen folyótól (oct. 16.) Felsőged seregét Ploesti felé masírozttattam, hallottam, hogy az ellenség a hegyeket megkerülte s hogy seregünktől egy mérföldnyire oldalvást foglalt állást nehezen megközelíthető helyen, a hova nem régen a török és tatár elől menekült, s ott nemcsak erős ostromot állott ki, hanem azoknak sok kárt is okozott. Most is azt remélte, bízva a hely erős fekvésében

¹⁾ Ez nem áll, mert Oláhországból nyert segélyhadakat.

s azon fortélyokban, melyeket a pogányok ellen onnan sikerrel alkalmazott, hogy ő ott Felsőged seregével szemben ellent fog állhatni.

Két út vezet ezen helyhez. Az egyik egy völgyön és vizeken át, szakadékokon hídon és erdőn keresztül. A másik út hegyen át s szintén erdőn keresztül. A hegyet csaknem minden oldalról vizek és szakadékok veszik körül.

Miután minderről értesültem, a tanácsurakkal a dolgot megbeszéltük s mindjárt másnap (oct. 17.) támadásra vezettem a sereget. A hegyen át vezető utat választottuk, a melyről az ő seregének hadállása látható volt. Minthogy úgy vélekedtem, hogy az erdei átkelőnél a sereg előtt lesben álló puskások vannak elhelyezve, a hegyről az ágyúkat az erdőnek szegőztetem s lövetni kezdettem azokat a zászlóaljokat, melyek az erdtől kissé oldalt állottak.

Ekkor a M. v. seregéből két ember, egy magyar és egy oláh érkezett táborunkba, a kik felvilágosításokkal szolgáltak a sereg felállításáról, hogy miféle emberekből állanak az egyes csapatok. Hét hadtestre volt osztva M. v. egész serege s külön lesbe állítva sok gyalogság. Beláttam, hogy fő bizodalját (fortélyát) az erdei átkelőre helyezi, a hol a lesék fel voltak állítva. Ez volt a legfőbb akadály Felsőged seregei előtt. A nizowi kozákok vállalkoztak (ajánkoztak) az átkelő megtisztítására s az ellenség kiűzésére, a mit én megengedvén nekik, gyalogságunk egy részét is oda küldöttem. Önkénytelen esatlakoztak nemes urak is a gyalogsághoz. Jobb szárnyon a kozákok, balon a gyalogok nyomultak elő. Nagy kedvvel dagasztottak a sárban az erdő felé. Az erdőben egy sáros mély árok megett talál-
tak az ellenséges gyalogságra és az ágyúkra. Lövéldözni kezdtek; de a mieink az árokba vetvén magokat s abban övig lubiczkolva előnyomultak az oláh gyalogságig s azokat állomásaikból kiűzték. Erre megindult a hegyről az egész lengyel sereg s csodálatos jó kedvvel nyomúlva előre, az átkelőn keresztül az ellenségre vetette magát s azt hatalmasan megtámadta. Az ellenséges sereg csakhamar szétszóratott a hegyeken, szőlőkben, sok halottat hagyva a csatatéren. 90 elfoglalt zászlót adtak át nekem s ugyanannyit vettek magokhoz a fegyverhordozók lepedőkül. Néhány ágyút is elfoglaltak, másokat az ellenség futás közben hagyott el. Sok fogoly ejtetett, különféle nemzetiségű. M. v. maga a hegyek közé menekült. Bizonyára nagy serege volt magyar (?), moldvai, oláh, szerb és lengyel katonákból. Az elfogott lengyelek mondják, hogy a sereg igen nagy volt. A táborhely után, melyen a sereg állott, és a csapatok után, melyeket láttam, azt következtethetem, hogy sok embere volt itt felállítva s hogy Felsőged seregét nagyon ügyesen csalták magok után. Már Brassóból 500 lengyel jött át tőle hozzánk s most a csata után néhány tized jött át, a többiek is átjönni akarnak, s kéri, hogy vétségükért kegyelmet nyerjenek. Én nem akarok kegyetlenséget gyakorolni felettük, Felsőged és a rendek ítéletére hagyom a végleges elhatározást. Egyéb nemzetiségű katonák is menedéklevelet kérnek s bántatlanságért esedeznek.

Mellékletek:

II.

A lengyel sereg csatarendje rendszeres ütközetnél ez leendett:

	Balszárny:		Közép:		Jobbszárny:	
I. sor:	Ágyúk	Ágyúk	Ágyúk	Ágyúk	Ágyúk	Ágyúk
	A chelmi starosta zászlóalja		A leMBERGI várnagylovas- csapata		Lubomirski zászlóalja	

II. sor:	<i>A Kamenec-podolski várnagy</i> csapata	<i>Gyalogság</i>	<i>Herbort</i> <i>Félix</i> lovassága	<i>Gyalogság</i>	<i>A podoliai vajda</i> csapata
III. sor:	<i>A referendarius</i> segédesapata és <i>Zamoiski</i> hadai	<i>Ágyúk</i>	<i>A halicsi várnagy</i> lovassága	<i>Ágyúk</i>	<i>A lublini várnagy</i> tartalék-serege

III.

A lengyel támadó sereg táborból való felvonulásának megállapított sorrendje.

Zahorowski csapata. — A braclawi vajda fiainak vadászai. — Zbarawski muskatérosai. — Zamoiski. — David. — Rozynski kenéz. — A zsáknányolók Laskival és Békessel (t. i. Lászlóval a Gáspár fiával) élükön. — Broniowski csapata. — A kamieneci alkamarás. — Poryeki herezegek.

Ágyúk a gyalogsággal, a Zbarawski urak, a braclawi vajda fiai vezetése alatt. — A referendarius muskatérosai. — A sereg maradványa rendezett sorokban.

A moldovaiak a másik úton haladnak előre (a völgy felé) a patakon át, Harnibal és Loboeki vezetése alatt, Mihály vajdát bekeríteni. Nekik az ágyúzás megkezdésekor kell támadni (lármát ütni).

A tábor őrizete Gorski úrra bízatik. — A tábor őrizetére maradnak a bialocerkiewiek (Ukrajnából), a holowinskiek, gyalogság az egyik kapunál Handzel, a másiknál Fredro vezetése alatt, a harmadiknál Wilgobotek lovaskapitány 150 drabant élén. — A kapukat meg kell erősíteni az ott maradt ágyúkkal s hátúl azokat az ágyúkat kell elhelyezni, melyek a patakból hihúztak. Az alatt senkinek sem szabad a táborból kimenni, sem élelemért, sem egyéb dologért és a tábori nép puskákkal a szekerek mellett álljon.

A következő ágyúkat visszük magunkkal: a „czechliká“-t, két fülemilét, két „Zduskie“-t s más nagy ágyúkat, összesen tízet. Ezek után a huszárok és vadászok következnek. A többi ágyúkat közel a táborhoz kell felállítani.

A lovasok és más kozákok meg a huszárok előre száguldanak, s jó vigyázással legyenek a lesekre; főkép pedig ha isten segélyével üldözésre kerül a sor, a parancsszóra támadniok kell. A nizowi kozákok a jobbszárnynon állanak, más kozákokkal együtt. Végül senkinek sem szabad önszántából támadni, míg parancsolva nines, sem pedig üldözni, a míg nem rendelik.

IV.

A két hospodár, u. m. Jeremiás moldovai vajda és testvére Simon Mohila havaseli vajda esküvel erősített fogadalma a lengyelek iránt.

1. Azon engedelmességben maradnak, melyet a lengyel köztársaság ő felsegével a királylyal az országgyűlésen meghatározand, és azonközben, hogy ha többet nem rendelnek, mindegyik közülök 40.000 aranyat fog fizetni a lengyel kinstárba Rawá-ba, egyszerre minden évben.

2. Mindenikük 3000 lengyel katonát fog tartani zsoldban. Oláhországban a huszárok zsoldja negyedévre 25 frt, a kozákoké 20 frt leend kosztón kívül; Moldovában a huszáré 18, a kozáké 15 frt s élelmezés.

3. A várakat lengyel őrség fogja őrizni s tisztjeik hűséget esküsznek a lengyel király iránt.

4. Erdemes lengyelek alkalmazást nyerjenek a két Oláhországban. A kik házasság vagy vétel útján ott birtokot szereznek, lengyel törvények szerint ítélteszenek; úgy szinte azok, a kik lengyel indigenatussal bírnak.

5. Jeremiás a lengyel katonáknak tüstént kifizet 80,000 forintot. A lengyel főhetman ezen pactuma alapján mindkét ország felmentetik a török császár adójától.

V.

Az Oláhországba rendelt lengyel csapatok lajstroma.

(A századosok nevei és szám szerint elősorba: I. lovasok (huszárok és kozákok, II. gyalogok.)

CLII.

Bukobyl, 1600. október 23.

Zamoiski János főkanczellár, a lengyel hadak főhetmanja, az erdélyi rendeket értesíti a Mihály vajda felett Havaselföldén kivírt győzelemről s követet küld hozzájuk.

Ill^{res} magn. gen. dni, amici car^{mi} et obs^{mi}.

Binis mag. et gen. D^{num} V^{rarum} literis respondeo. Primum eo potissimum cosilio me cum exercitu a R. M^{te} dno meo clem^{mo} esse missum, ut eas a Michaelae waída poenas exigérem, quae a facinoroso homine iure optimo erant exigendae, quod is non solum provinciam tutelae ipsius M^{tis} Moldaviam per vim occupasset, verum etiam milite suo confinia regni Russiae et Podoliae depopulatus esset, bonis regiae mensae atque nobilium ferro ignique vastatis. Facio itaque D^{nes} V^{ras} certiores, exercitum S. R^{ae} M^{tis} cum ipso prospere pugnasse Dominico dié Idibus Octobris, cum insedisset cales, dejectus inde est, et miles ejus concisus. idem uno illo eodemque tempore, cum post montem castris positus in monte copias collocasset, consimili modo inde pulsae praecipiti fuga repetiverunt castra. Die Lunae, cum fossarum margines, quas hiberni torrentes imbresque effecerant, occuparet, exercitumque Regiae M^{tis} morarentur, fortiter rejectus in montes sese recepit, cum deinde castra die Veneris undecimo Calendas Novembris ad flumen Telesinum, quod superandum erat, loco nomine Bukobil, natura difficili et impedito posuisset, aciemque instruxisset, spe omni collocata in peditatu et tormentis in sylva, qua exercitui S. R. M^{tis} progrediendum erat, occultatis, et cum peditatus regius et Cozaci Nisovienses in eandem sylvam ingressi, eos pepulisset, ac equitatus in reliquum exercitum ejus impetum fecisset, superatus, dispersis in tres diversas partes in fugam copiis ipse quoque se fugae dedit. Est D^{num} V^{rarum} hostem S. R. M^{tis}, si se ad D^{nes} V^{ras} recipiat, capere, et vinctum S. R. M^{ti} tradere: praemisit

Michael waida ad D^{nes} V^{ras} uxorem et filiam: perspicuum est, maritum et patrem apud D^{nes} V^{ras} fore. Rogo, ut cum S. R. M^{te} hac in re syncere velint agere. Brevius scribo, quod gen. dnus Johannes Nozacinský, caetera exponet, cui ut fidem in iis rebus, quas ad D^{nes} V^{ras} perferet, adjungant, et ad me quamprimum cum responso remittant, peto. Quod supereset, opto D^{nas} V^{ras} bene valere.

Datum ex castris ad Bukobyl positis, 23. Oct. 1600.

Magn^{arum} D^{num} V^{rarum}

amicus ac servire paratus

Joannes Zamosky
regni Poloniae cancellarius.

[Az erdélyi rendeknek szól.]

(Egykorú másolat, egy lapon, minden cím nélkül, a segesvári városi ltb. n^{ro} 80.)

CLIII.

Medgyes, 1600. november 13.

Csáky István rendelete, a Besztercze-széki szász papok kérésére, hogy a tizedek adományosai a szokott árendát megfizessék.

Nos proceres, magnates caeterique status et ordines universitatis nobilium Transilvaniae, memoriae commendamus, quod cum ex humili supplicatione honorabilium dominorum decani, seniorum, caeterorumque pastorum ecclesiarum sedis et districtus Saxonicalis Bistriciensis intelligamus esse plerosque nobiles et alios cuiuscunque status et conditionis homines, quibus decimae in dicta sede, atque districtu Bistriciensis conferantur, qui eadem praeter arendae solutionem pro se accumulare et percipere niterentur: nolentes justis eorum juriis et antiquis libertatibus deesse, idem ipsis annuere et concedere duximus, quod quibuscunque ejusmodi decimae collatae et donatae fuerint, nonnisi persoluta prius solita earum arenda, pro se accumulare ac percipere valeant, quemadmodum annuimus, et concedimus alioquin iisdem dominis pastoribus facultatem, auctoritatemque dedimus, easdem decimas arestandi et tandiu detinendi, donec ipsis de earum arenda plene, ac integre satisfactum fuerit, harumstrarum vigore, et testimonio literarum mediante.

Datum in civitate Medgyes 13^a die mensis Novembris a. d. 1600.

Stephanus Csáky

(Másolat, Gr. Kemény József kézirati Diplomatorium Transilvanicum-a VI. köt. 283/84 l. Erd. Muz. Egylet könyvtárában.)

CLIV.

Gyulafehérvár, 1600. november 22.

Az erdélyi tanácsurak biztosító levele Czegei Vass Ferencz részére, hogy a császár-király által neki adományoztatják Mikola dobokai és Alsó-Kether tordamegyei falunak birtokát.

Nos proceres, magnates, caeterique status et ordines universitatis nobilium Transilvaniaensium etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod nos dignum et honorificum habentes respectum praeclarae erga nos fidei, sinceræ integritatis, gratissimorumque obsequiorum et meritum generosi domini *Francisci Wass de Czege*, quæ ipse tum antea semper in omnibus rebus, arduisque huius regni negotiis, tum potissimum in superiori proxima expeditione nostra bellica, qua contra immanissimam et truculentissimam *Michaelis vajvodæ* tyrannidem, arma communiter sumpsimus, Deoque propitio, profligato vajvoda, pristinam patriæ libertatem recuperavimus, eam dexteritatem et promptitudinem exhibuit et impendit, ut magnam tum nomini suo laudem, tum etiam afflictæ huic patriæ utilitatem comparaverit, qui in posterum quoque eandem utilitatem se nobis exhibiturum et impensurum pollicetur; tum vero in recompensam totalis, et integræ portionis suæ possessionariæ in possessione *Balásháza* vocata, in comitatu Dobocensi existente habitæ, per dictum Michaellem vajvodam spectabili ac magnifico domino Stephano Csáky de Keresztszeg donatæ et collatæ, in eo ipsum assecurandum, affidandum, et certificandum duximus, quod Sacra Cesarea Regiaque Majestas totales et integras possessiones *Mikola* in Dobocensi, alias ad arcem Szamosujvár, item *Alsó Kether* in Thordensi comitatibus existente habitas, hactenus ad arcem Görgény possessas, simul cum toto et omni jure regio, in eisdem qualitercunque habito, aliisque cunctis utilitatibus suis, et pertinentiis quibuslibet, nemini alteri, nisi memorato domino *Francisco Wass*, ipsiusque hæredibus et posteritatibus universis dabit, donabit et conferet jure perpetuo et irrevocabiliter tenendas, possidendas, pariter et habendas. Prout assecuramus, affidamus, et certificamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante.

Datum Albae Juliae, die 22. mensis Novembris a. d. 1600.

Stephanus Csáky

Caspar Kornis

Pancratius Sennyei

Caspar Bornemissza

Franciscus Alárdi

Stephanus Tholdi

Stephanus Bodoni

Benedictus Mindszenti

(Eredetije a kolozsvári ref. kollégium kéziratárában. Másolat a gr. Kemény József kézirati Diplomatorium Transilvanicum-a Supplementum IX kötete 9—10 l. az Erd. Muz. Egylet kvtárában.)

CLV.

Gyulafehérvár, 1600. november 24.

*Az erdélyi tanácsurak adomány-levele veresegyházi Királyfalvi Jánosnak,
Magyar Csesztve és Csongva fehérmegyei falvak birtokáról.*

Nos universi proceres, magnates, caeterique status et ordines regni Transilvaniae, memoriae commendamus per praesentes significantes, quibus expedit universis, quod nos inducti meritis magistri *Joannis Királyfalvi de Veresegyház* prothonotarii hujus regni, quae ipse patriae nostrae ad omnes occasiones praestitit, totales et integras portiones possessionarias in possessionibus *Magyar Chyeztve* simul cum duabus domibus et curiis nobilitaribus ibidem et *Csongva* vocatis in comitatu Albensi Transilvaniae existenti habitas, eundem Joannem Királyfalvi antea ex perrennali fassione egregii quondam Joannis Zátkay et consensus adhibitione serenissimi principis domini Sigismundi principis hujus regni concernentes et postea a *Michaele alias vajvoda Transalpinensi, dolose, contra jusjurandum suum de observanda erga nos fidelitate praestitum, in hoc regnum irrum-pente*, invalidatisque fere omnibus praefati dni Sigismundi principis litteris donationalibus, generoso Joanni Keserű de Springh, comiti comitatus Albensis donatas, verum eodem Michaele vajvoda, acerba peste hujus nostrae patriae, aperto Marte profligato et regno expulso, cassatisque ex sententia regni (exceptis militum quorundam donationibus) ejusmodi literis suis donationalibus, tam ex ratione praemissa, quam per mortem et defectum seminis utriusque sexus annotati quondam Joannis Zaskay ad fiscum regni, ejusque collationem rite et legitime devolutas et redactas, totum item et omne jus illud regium, si quod etiam aliter qualitercunque in eisdem haberetur, aut eadem et idem nostram, fiscique regni ex quibuscunque causis, viis, modis et rationibus concerneret collationem. simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuscunque, terris scilicet arabilibus etc. . . [*juxta stilum solitum*¹⁾] . . . memorato Joanni Királyfalvi, ipsiusque haeredibus, et posteritatibus universis dedimus, donavimus, et contulimus, imo damus, donamus, et conferimus jure perpetuo et irrevocabiler tenendas, possidendas, pariter et habendas, salvo jure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante.

Datum Albae Juliae 24. mensis Novembris. a. d. 1600.

Stephanus Csakj (l. s.) (l. s.) *Kaspar Kornis* (l. s.) (l. s.)
Liber Baro Bornemisza (l. s.) (l. s.) *Franciscus Alárdi* (l. s.)

(Hét gyűrűpecsétés eredetijének a kolosmonostori levéltárból való másolata gr. Kemény József kézirati Appendix Diplomatarii Transilvanici XIV. köt. 251. l. az Erd. Muz. Egylet kvtárában.)

¹⁾ Ez a gr. Kemény József megjegyzése.

CLVI.

Udvarhely, 1600. november 30.

Székely Mózes udvarhelyi kapitány és Szentpáli János elcserélik egymással Libáthon belső-szolnoki és Siklód udvarhelyszéki falujokat.

Mű Pókay Balázs és Makó Gergely, Csík, Gyergyó és Kászon széken való királybírák, Petki János dersi, Dániel Ferencz, Nagy Pál és Sövényfalvi Nagy Dániel adjuk emlékezetre mindeneknek, a kiknek illik, hogy ez jelenvaló 1600 esztendőben november 30. napján mű előttünk az vitézlő *Székely Mózes* uram udvarhelyszéki kapitán és királybíró és *Szentpáli János* uram bizonyos jószágoknak cserélésében tőnek ilyen végezést:

Minthogy Siklód nevű falu Udvarhelyszékben Moises uram jószágához közelebb vagyon, Libáthon pedig, mely Belső-Szolnokvármegyében vagyon, Szentpáli uramhoz esmét közelébb vagyon és hasznosb is, meg is gondolván ebben régi barátságukat, atyafiságukat: megcserélek így, hogy Siklód Mózes uram számára legyen, Lybáthon pedig Szentpáli uram számára, de ilyen okkal, hogy Moises uram 1000 kis köből buzát adjon melléje, és tartozzék mentől hamarabb Kolozsvárra vitetni. Annak felette a mennyi buzája, zabja Szentpáli uramnak Siklódon volt és vagyon most is, az helyébe Mózes uram, megmértvén mennyi, mást tartozzék Novayban vitetni érette más-
unnan, avagy ha ez viteti is, szabad légyen vele. Földbe való vetést
penig ha mi vagyon az siklódi határon való, Mózes uram számára,
az lybátonin való penig Szentpáli uram számára maradjon. És így
az falukat egymás kezében bocsátták minden határokkal és hozzá
tartozó örökségekkel, pertinentiaival egyetemben. Kinek bizonyosságára
adtuk ez mi pecsétés levelünket.

Datum in Udvarhely, die et anno praenotatis.

Jószágokról való leveleket is penig egymás kezéhez adják fogytatkozás nélkül.

Idem, qui supra.

(Másolat gr. Kemény József kézirati Appendix Diplomatarii Transilvanici XIV. kötete 252. l. Erd. Muz. Egylet kvtára.)

CLVII.

(Várhegy), 1600. deczember 22.

Sennyei Pongrácz nyugtatóványa Pókai Balásznak a befizetett adóról.

Anno Domini 1600, die 22. Decembris adott én kezemben az vitézlő Pókai Balás uram, az csíki, gyirgyai és kászoni székek adajában, mely székeknek ugyan ű kegyelme királybírája, és az csíki vashámornak fő tisztartója, hét forint heáu, és harmicz kilenez pénz

heán hét száz forintot generalis Basta György uram parancsolatjából, melyről adom ü kghmének menedékül kezemirásomat és pecsétemet.

Eodem anno et mense et die, sicut supra, 1600, 22. Decembris.

Pancratius Sennyei
capitaneus Várhegiensis.

(Vörös pecsétetes levél. Eredetije 1824-ig a segesvári levéltárban volt. Másolva gróf Kemény József kézirati „Supplementum ad Apparatum Epistolarem“ gyűjteménye F. I. kötetéből. Az Erd. Muz. könyvtárában.)

CLVIII.

K. n. (lászvásár? 1600. december végéről.)

Báthory Zsigmond az erdélyi rendeknek, hogy a szultánt kiengesztelvén, Erdélyt senkinek nem akarja engedni, hanem fejedelemségét újra elfoglalja.

Mi Báthory Zsigmond, Erdélyországnak, Moldovának, Havasalföldének és a szent római imperiumnak fejedelme, Magyarországnak részeinek ura, az aranygyapjúnak szentelt vitéze és székelyeknek ispánja, Erdélyben levő minden rendeknek, kicsintől fogva nagyig minden embernek istennek áldását kérvén, mint szerelmes híveinknek jóakaratomkat és kegyelmességünket ajánljuk.

Ez az istennek megfoghatatlan hatalma, hogy akkor az ő irgalmát az övéin, mikor kevésb reménségek vagyon, mutassa meg: és így minket ennyi háború üdöben hazánkából való távolylétünkben is megtartott, mely közönséges hazánkat az mi szerelmes atyánkfának Báthori Andrásnak kezében eresztvén, az megmaradásra való okoknak kedvéért, tulajdon magunk justa praetensioniktól, sem magunkat praetensiojától meg nem fosztottuk volt. Értjük távolylétünkben való szerencsétlenségteket, mely eseteken és hazánknak nyomorúságán szívünk szerint szomorkodván, szánván országúl benneteket, isten után minden segítséggel és otalommal akartunk és akarunk lenni és ugyanazon isten ő szent fge sok árváknak, özvegyeknek, ártatlanoknak és minden fejenként tineknek nyomorúltaknak ígyét megszánván, az hatalmas császárnak szívét oly módon (kit ha gondolni is, de soha kívánni nem itiltetek volna) hozzátok megengesdesítvén, tulajdon természet szerint való fejedelmek által minden csendes megmaradásra való útót nitott és adott.

Azért ha valaki vagyon köztetek, ki a sok nyomorúságot elunta, ha vagyon oly és olyak vagytok, kik az országot nagyobb veszedelemben nem akarjátok hozni, hívségönkhöz tartván magatokat, minden állapotok és akaratotok felől bizonyossá tegyetek bennönket késedelem nélkül, ezt elhívén magatokban, hogy semminemő úton és módon fejünk fennáltáig az isten kegyelme és az hatalmas török császár ereje velönk levén, Erdélyt senkinek nem akarjuk engedni, — és

az istent hívjuk bizonságú, ha engedetlenek lesztek, nem mi, romlástoknak, hanem ti lesztek okai.

Ezzel minden kegyelmeségönket ajánljuk.

Sigismundus Princeps mpp. (P. h.)

(Eredetije, datum nélkül, kis gyűrűpecséttel, a bécsi es. és k. hadi ltb.: 1601. jan. 161. sz.)

CLIX.

Gyulafehérvár, 1601. január 5.

Az erdélyi rendek Rudolfnak Mihály vajda istentelenségeit előszámlálván, kéri, hogy hazug mentegetőzéseinek hitelt ne adjon, hanem adja ki nekik, vagy állíttassa törvényszék elibe a pozsonyi országgyűlésen.

Sacra C. Rque M^{tas}, dne dne nobis elem^{mo}.

Nemini dubium esse potest, quantas clades afflicta haec provincia ob immanissimam truculentissimi tyranni Michaëlis vaivodae crudelitatem acceperit, quae sane tantae fuerunt, ut nulla adeo furiosa vel barbari hostis rabies esse potuerit, quam nefandissima eius truculentia multis partibus non excesserit. Nam posteaquam *praedonico more* in hoc regnum irrupisset, ut furorem suum palam omnibus ostentaret, ilico rapinis, incendiis, insontium caedibus, in miseram nobilitatem atque adeo in omnem aetatem et sexum nefarie desevire non dubitaverit, sacra et profana omnia sceleratissime violaverit, — tandem vero in tantum rabiem suam evexit, ut si atrocissimi sui propositi vires exterere potuisset, longe maximum, non solum huic provinciae, sed universo orbi christiano, malum et insigne detrimentum comparasset. Quae si S. C. M. V. latere possent, locutentissimum de omnibus ill^{mo} dnus Pezzius et commissarii S. C. M^{tis} V^{rae}, inprimis autem sp. et m. dnus Caspar Kornis testimonium perhibuerunt, qui oculati omnium et locupletissimi testes extiterunt. Nunc, quia eo iam redacta res est, ut tantus tyrannus captata ad effugium occasione ill^{mo} dno Georgio Basta generali et regnicolis insciis per margines provinciae penetrando, ad S. C. M^{tem} V^{ram} sibi confugiendum existimavit, ut excogitatis ad se purgandum fraudulentis mediis, sinistris delationibus gravioris culpa nos reddere posset obnoxios: nequaquam intermittere potuimus, quin supplices ad clementiam S. C. M^{tis} V^{rae} confugeremus. Qua puidem in re humilime S. C. M^{tis} V^{rae}, uti dno nro elem^{mo}, vehementer supplicamus, ne quam furcatis ejus de nobis mendaciis, aut falsissimis accusationibus fidem habere velit, quin potius fidem et constantiam nram eo loco reputare, ut potiolem nrae integritatis, quam iniquissimarum ejus criminationum sit habitura rationem. Patent omnibus innumerabiles ejus et perversissimae machinationes, cum totus quantuscunque est, ex dolis et latrocinis sit compositus. Quod si haec nra petitio S. C. M^{tis} V^{rae} probabitur, nos quidem instantissime eidem supplicamus, dignetur ea clementia nos complecti, ut perversissimus ille

homo Michaël, innocentium christianorum sanguinis sitientissimus. in vincula coniectus nobis tradatur, atque hic, ubi innumera flagitia contra deum et homines perpetravit, eas reportet poenas, quae a facinorosissimo homine merito exigī debebant. Id autem si secus S. C. M^{te} V^{ra} probaretur, saltem hanc reportemus gratiam, ut ad proxima Posonii celebranda comitia, in juris conspectum productus, coram omnibus regni ordinibus jure mediante ita convineatur, ut inprimis et deo praepotenti et ejus justitiae et innocentium hominum oppressorum suspiriis votoque satisfiat.

Caeterum nos gratiae S. C. M^{tis} V^{rae} submitte commendamus, quam servet deus ad multos annos feliciter imperantem.

Datum Albae Juliae 5. Januarii a. 1600.

Sac. Caes. M^{tis} V^{rae}

humilimi servitores

Stephanus Chiaky

Caspar Kornis

Pancratius Sennyei

Franciscus Alard

Stephanus Tholdi

Moises Zekel

Stephanus Bodoni

Benedictus Mindszenti

Ladislaus Ginlafi

Caeterique status et ordines universitatis
nobilium Transylvaniensium.

(Egykorú másolat a bécsi cs. és k. titkos levéltárban, Turcica o.)

CLX.

Bécs, 1601. január 12.

Mihály vajda Bécsből a császárnak, hogy útközben N.-Szombatban kapta kétféle rendeletét: egyiket, hogy a persa sah számára küldött leveleket küldje át; a másikat, hogy értesítsen a havaseli állapotokról. A leveleket nem lévén módjában Persiába küldeni, visszaküldi; a havaseli dolgokról személyesen ohajt referálni s magát a császár ítélete alá vetni. Addig is kéri, hogy családját az erdélyiek kezéből szabadítsa ki Básta által s vitesse Kassára, vagy máshová.

Sacr. C. et R. M^{tas}, dne sat. Fidelitatis sat.

In itinere ad S. M^{tem} V^{ram} dnum et dnum meum clementissimum contendens, constitutus dum proxime Tirnaviae essem, duo S. M^{tis} V^{rae} mandata simul et semel accepi. Alterum, quo mihi elementer S. M^{tas} V^{ra} praecipit, ut fasciculum literarum ad principem Persarum datarum, fideliter transmittam, quod quidem clemens mandatum S. M^{tis} V^{rae} in effectum deducere extra provinciam meam, et in itinere constitutus, non potui, atque ideo S. M^{ti} V^{rae} et dno meo clem^{mo} fideliter atque humilime remitto, persvasum habens, S. M^{tis} V^{rae} aliam longe commodiorem opportunitatem, eundem fasciculum transmittendi, nunc non deesse. Alterum vero, quo S. M^{tas} V^{ra} pro sua inexhausta erga omnes probos bonitate et elementia, benignissime mei et sortis meae adversae miserta, ex me quoque

scire non dedignatur, seriem omnium actorum Transalpinorum, id ego mature praesentens, provincia mea per hostes meos exturbatus, personaliter ad S. M^{tem} V^{ram}, uti omnium afflictorum et fideliter servientium asylum, coram S. M^{te} V^{ra} dno meo clem^{mo} me sistere et acta omnia quemadmodum patrata fuerunt, viva voce etiam fideliter et humilime enarrare, iam antea statueram. Quod et facturus sum sponte et libere et coram iustissimo tribunali S. M^{tis} V^{rae} comparebo, ut cui omni fidelitate atque obedientia devinctus sum, eidem caput meum submittam, ut si reus fuero, debitam poenam luam, sin autem insons fuero, S. M^{tis} V^{rae} gratiam et elementiam promerear, et efficiam, ne istae tres provinciae ab obedientia et fidelitate S. M^{tis} V^{rae} atque fratrum S. M^{tis} V^{rae} ulla ratione avellantur, vel vero Turcico furore sese contaminent. Cum autem ego conjugem, filium et filiam Transylvanis obsides pro mea constanti fidelitate dederim, et quantum inaudio, periculum et discrimen vitae ipsis inter Transylvanos immineat, supplico humilime, dignetur S. M^{tas} V^{ra} dnus meus clem^{mus} ipsis de salute et permansione benignissime prospicere, ac dno Georgio Basto (!) stricte mandare, ut eosdem ex manibus Transylvanorum liberatos, cum bona securitate Cassoviam, aut quemcunque alium locum in ditionem S. M^{tis} V^{rae}, prout eidem S. M^{ti} V^{rae} melius visum fuerit, transmitat et quidem ibi tam diu et ita serventur, prout S. M^{ti} V^{rae} bene placitum erit. Quod de S. M^{te} V^{ra} humilimis et perpetuis servitiis meis promereri perpetuo enitar. Servet deus sat.

Datum Viennae Austriae, quo hodie perveni, 12. Januarii 1601.

Sacr. M^{tis} V^{rae}

humilis et perpetuus servitor,
subditus, et fidelis.

(Egykorú másolat a bécsi cs. és k. titkos levéltárban. Hung.)

CLXI.

K. n. (Bécs, 1601. január.)

Mihály vajda előterjesztései és kérelmei töredéke a császárhoz, a tatárral való szövetkezés felől és a székelyek kiváltságainak fentartása érdekében.

Illud singulariter inter alias Transylvanorum factiones quoque cogitandum, quantum mali ii rebus christianitatis attulerint, qui dum Sigismundum contra fidem S. M^{ti} datam reciperent, chamum Tartarorum res foederis ita tum temporis tractantem, ut perpetuam defectionem a Turca moliretur, temere et inconsulto intenteruerunt. Cum quo ego, si tum perfidia transylvanica abfuisse, commodo reipublicae christianae multa effecturus eram. Cujus etiam rei testes esse possunt S. M^{ti} V^{rae} commissarii, tum tempores in illa loca ablegati, videlicet rev^{mus} d. Agriensis et magn. d. Stephanus Istváni, quos quidem ambos, tanquam rerum omnium expertes, ut S. M^{tas} V^{ra}

in praesentiam gratiose venire jubeat, unice supplico. Hi enim nomine M^{tis} C. singula apud me et egerunt et effecerunt, qui mihi jam etiam, ut in praesentia S. M^{tis} de omnibus pactis, conditionibus, tum transactis respondeant, vehementer opto.

Alterum est.

Accedit simul etiam S. M^{tas} humili meae petitioni. *Siculi gens valida bello, quae, cum opus est, viginti millia expeditissima in armis explet, et quorum maxime virtute fidelitateque conservari Transylvania potest*, ob fidem et operam militarem, quam S. M^{ti} tempore defectionis transylvanicae paestiterunt, adeo passim ab ipsis Transylvanis caeduntur, ut plane nullum, qui arma capere possit, permanere patiuntur: supplico ideo S. M^{ti} eo quoque nomine, ut eos, quibus ego meam fidem tum obstrinxi, in ea libertate, immunitate et praerogativa, quam ipsis nomine M^{tis} Vrae concesseram, Transylvaniae proceres conservent, a caedibusque, quas cruentissimas in eos exercent, abstineant. Iniquum enim est gentem istam armis assvetam turpiter ob fidelitatem S. M^{ti} exhibitam a perfidis deleri, et me in fide et juramento, quod eis praestiti, etiam coram divis in conscientia teneri.

(Egyk. más. a bécsi titk. lt. Hung.)

CLXII.

Buza (Mezőség), 1601. február II.

Toldi István (a Báthory Zsigmond visszahívására küldött orsz. követség vezetője) *a besztercei bírónak, hogy lovakat tartson készen s az utat tisztítassa meg a fejedelem visszahozására.*

Prudens ac circumspecte domine, amice nobis honorande. Salutem ac servitiorum commendationem.

Istentől kegyelmednek jó egészséget kívánok. Továbbá kgd értekezik tőlem levele által, mikor lenne oda felé való indulásom, melyet hogy kgd cselekedett, felette jó néven vöttem kgdtől. Azért uram pinteken minden okvetetlen ott leszek kgteknél, és onnan nem késvén, indulni akarok ő felsége után. Kérem azért kgdet, hogy kgd szereztesse vagy tizenhat lovat élés és egyéb egyetmás marhám alá, hogy inkább késedelmem ne essék ott. Kgd parancsolja meg, az kik oda lesznek lovaikkal, hogy patkoltassák meg, és minden készségekkel legyenek készen, terhes nyergeket szerezzenek, miért-hogy tudja kgd az útnak nehéz voltát, és hogy egy éjjel ugyan az havason kelletik hálnunk. Kgd megítélheti, mennyi lovasnak kelletik lenni, úgy hogy netalán annál is több kelletnék. Kgd pedig az út tisztítására oly gondot viseljen, hogy akadály nélkül mehessünk és jöhessünk is ő felségével. De mindezeket a kgd jó indulatjára és gondviselésére hagyom, kérem, hogy fogatkozás nélkül szereztesse meg kgd. Az mi az költség dolgát illeti, ő nga Csáky István uram onnan rendelte. Kgdet kérem, hogy tegye szerét addig, míg isten oda

viszen bennünket, az költség summája négyszáz forintot teszen. Kgd az Csáky uram ő nga leveléből meglátja, mikor isten magamat oda viszen. Ezek után kegyelmedet az jó istennek ajánlom.

Datum ex Buza, 11 Februarii, anno 1601.

Kgd

jó akaró barátja
Toldi István m. p.

Kivül: Prudenti ac circumspecto domino Ioanni Budaki, judici primario civitatis Bistriciensis, etc. Amico nobis observando.

(Eredeti, gyűrűpecsétes levél, a beszterczei vármegyei ltárban.)

CLXIII.

Lekencze, 1601. márczius 4.

Székelv Mózés (a Báthory Zsigmond elibe küldött had kapitánya) a beszterczei bírónak, hogy Bethlenbe a tábor számára élelmi szereket küldjön.

Prudens et circumspecte domine. stb.

Kévánsága szerint való sok jókat s jó szerenésüket kívánok kegyelmednek.

Vagyon értésére tudom kgdnek, hogy az szükség mostan azt kívánja, hogy ez hadat, melyet urunk ő fölsége eleiben ide Besztercze tartományára szállítottunk vala, mostan azokat mind lovagot, gyalogot ide Bethlen felé szállítsuk. Miérthogy pedig ez tartomány igen szűk hely és élés nélkül magok is szűkölködnek, nem hogy hadat tartanának; más az, hogy mint táborban immár az seregek szélylyel való falukra nem oszlohatnak és előbb-előbb nem járhatnak, hanem helyben kell maradniok, és itt vesztteg lenniök: azért mindenfelől az körülvaló tartományokból ide élést kell szolgáltatni, melyet megérthet kgd az Csáki uram leveléből is. Kgd azért ezeket értvén, mindjárást onnat az Besztercze tartományából, kik kgtékhez tartozók, minden halogatás nélkül küldjön ezer öreg köből zabot, ötszáz öreg köből lisztet, 25 vágóökröt, sőt és húsz szalonnát, s kétszáz tyúkot. Ezeket kgd igen hamar mindjárást küldtön-küldje, mert az seregek már ide szállottak, itt pedig csak két napi élést sem talál, azért se napot, se órát ne múlasszon kgd, hanem ezeket mindjárást küldtön-küldje.

Datum ex Lekencze, die 4. Martii, anno 1601.

P. D. V

servitor vicinus

Moyses Zékely
capitaneus

Kivül: Prudenti et circumspecto viro domino Ioanni Budaki, judici primario civitatis ac districtus Bistriciensis, etc. Domino amico et vicino honorando.

(Eredeti, gyűrűpecsétes levél, a beszterczei vármegyei levéltárban.)

CLXIV.

Szamosujvár, 1601. márczius 17.

Székely Mózes a beszterczei bírónak a Báthory Zsigmond visszahozatalát váró had számára való élelem szállításról.

Prudens et circumspecte domine stb.

Egészséges bódog életet, sok jó szerencsét kívánok kdnek megadatni.

Erről kelletik kdnek írnom, hogy az mennyit az élésben kd eddig beszoigáltatott, annak számát kd is tudja, Bornemissza Gáspár uram is czédulát és jegyzést adott róla kegyelmednek. A mi pedig még hátra vagyon benne, kd bátor se búzát, se lisztet többet ide most ne küldjön, elég vagyon itt afféle az szükséghez képest. Hanem a mennyi zab még hátra vagyon, azt épen, hiány nélkül és fogyatkozás nélkül föligazítván és szedetvén, száz öreg köblöt az városban vitessen be kd, és az legyen ott ezutánra mikor az szükség kívánja; ha valahogy nekünk is oda felé vagy szinte az városra, vagy pedig közel való falukra kelletik szállanunk, legyen akkorra; falukon kd azt ne tartsa, mert az moldvai had ha beérkezik, elveszi erővel is, hanem vitesse az városban kd s tartsa ott. Az többit pedig azon az száz öreg köblön kívül mindenestül ide szolgáltassa és hozassa kd mindjárást Ujvár-Németibe, mert az hadakat itt körül kell tartanunk; egyéb nem lehet benne, ne is késlelje pedig kd, hanem mindjárást küldtön küldje ide az zabot. Kegyelmedet pedig arra is kérem, hogy valamely órában urunknak ő felségének vagy Tholdy uramnak levele jut Moldvából, a posta mellé kd mindjárást egy emberét adván melléje, postán küldje ide Ujvárban hozzám, ha pedig oly ember hozná, ki posta nem volna ő maga, hanem azok járó-kelő lenne, úgy küldenének levelet tőle, azt is kd ne késleltesse, hanem mindjárást attúl el vevén maga szolgájátúl postán küldje meg kd nekem, kit jó néven vehessek kdtől.

Datum ex arce Szamosujvár, die 17. Martii anno 1601.

Dais Vrac

servitor vicinus

Moyse Zekely

capitaneus.

Kivül: Prudenti ac circumspecto viro domino Ioanni Budaki, iudici primario civitatis ac districtus Bistriciensis, etc. Domino vicino honorandissimo.

(Eredeti, gyűrűpecsét és sajátkezü levél a beszterczei vármegyei levéltárban.)

CLXV.

Belényes, 1601, márczius 23.

Somogyi Bertalan Mihály vajdát erdélyi hírekről, Báthory Zsigmond fejedlemmé választásáról, bejöveteleéről stb. értesíti.

Ill^{me} dne, stb. Servitiorum stb

Az mi az Ngd írását illeti az ráczok felől, hogy fizetésöket Ngd aláküldte volna, azért még ezideig azoknek sohanat csak egy

pénz fizetést sem hoztanak, hanem miolta Ngdtől elmaradtanak, azolta sok igiretőmmel, fogadásommal tartóztattam és nagy fogyatkozásommal Ngd számára, melyet megérthet Ngd az Ngd jámbor szolgájától. Ennekutánna is jó szívvel akarok Ngduak szolgálni, az mibe tudok.

Irja azt is Ngd, hogy Aga Léka uramat Ngd aláküldi ide az vitezök közbén, kit bizony jó szívvel látnánk, de legfeljebb az Ngd személyét kívánnák az vitezök velem együtt látni.

Az mi az Erdély és Zsigmondnak állapátja felől való Ngd írását illeti, az felől ennekelötte való levelemben is, melyet az Ngd szolgájával Barbatt Györgytől küldtem, büsiggel írtam Ngdnak. Mostan is egyebet az felől Ngdnak nem tudok írni, hanem még ez ideig Zsigmond Erdélyben be nem jött, jóllehet igen várják; mióta az fejedelemségre választották, azóta Jászvásárt volt. Tíz ezer kopjás lengyel és tizenkétezer moldovai kurtányok vannak vele podoliai kozákokkal együtt. Zsigmondot pediglen mind az egész ország egyenlő akaratból választotta és ha isten megengedi nekik, egyenlőképpen akarják uralni.

Az mi az Ngd házanépe dolgát illeti, oda is holnap jó-reggel elküldök az czédulával, de mind Petrasko vajda ugyan ő nga és mind az többi jó egészségben vannak. Az mi az más dolgot illeti, arra is oly gondom leszön; hogyha az ördögök környölötte ninesenek, kihozatom.

Ujvárat földadták az németök, Ribis, az ki kapitány benne volt, — melynek Maros-Ujvárat adták, az mely Bán Mihálesa uramé volt; mostan Kővár alatt vannak, az király képenek semmi oly derék hada ninesen. Az erdélyiek is, mostan gyölnek táborban Szamosfalvához, de fölötte igen félnek. Én mindön dolgot értök, az mi Erdélyben történik, akar azt is megírnám Ngdnak, naponként az főemberek mit esznek avagy isznak. Ha ő fge mit akar, hamar legyen, úgy jó leszön; ha késik, káros.

Buzinkát hagyta Ngd, hogy Erdélyben küldjem amaz dologért. Azért az ngs uram nem lehet, mert nagy vigyázás vagyon Erdélyben, hanemha azt akarnám, hogy elveszne. Mindazáltal én im mindjárást embereimet bocsátom és minden reám bizott Ngd dolgaiban úgy járok el, az mi legjobb leszen és Ngduak kedves.

Az mi az Basta dolgát illeti: semmi oly hada ninesen, Szatmár táján vagyon, kibocsáták békével. Azt is írhatom Ngdnak, hogy az erdélyi uraim az Ngd jó válaszát ő fgétől értik s nem örömost hallják, igen bánják és bizony igen is félnek. Mostan Keresbányára ezer embert bocsáttak, ott is vigyáznak. Innét mi tölönk félnek, noha énnekem még semmi parancsolatom nem volt ő fgétől, hogy Erdélynek ártsak, — nem is cselekeszem, valameddig nem parancsolják.

Az mi az én dolgom felül való Ngd akarátját és kegyelmességét illeti, azzal szabad Ngd; vagy leszen vagy nem, én mindazáltal jó szívvel szolgálók Ngdnak. Tartsa meg stb.

Datum ex castello Belényes 23. Martii 1600.

Ill. ac magn. D^{nis} V^{rae}

servitor paratissimus
Bartholomeus Somogyi mp.

P. S. Hogy immár ez leveletem megírtam volna, juta egy emberönk Erdélyből, mely bizonynyal beszélé, hogy immár Zsigmond beérkezett volna Erdélyországban és hogy Jeremia vajda személye szerint vele volna, azt beszélé; de bizonyosan nem tudja mondani az Jeremia dolgát, hanem csak hallomást az felől.

[Egy a levélhez ragasztott külön papírszeleten]:

Ngdnak azt is írhatom. hogy mostan jutott az portáról az török császárnak követe az gyölés alatt, és Petraskó vajdát, Jenőt, Lippát kérlette az császár; de semmiképen nem adták, nem is akarták adni, mert ha Ngd erre jő és meghallhatják: Petraskó urammal akarnak Ngddal magoknak békéséget szerezni.

Külczim: Ill. dno Michaëli dei gratia vajvodae Transalpinensi etc. dno mihi semper gratiosissimo.

(Eredeti a bécsi „kriegsregistratur“ 1601. márcz. 189. sz.)

CLXVI.

Lapispatak, 1601. márczius 28.

Segnyeí Miklós Mihály vajdának családjáról, erdélyi hírekről, maga és Rákoczy Lajos szolgálatkészségéről.

Éltemig való szolgálatomat ajánlom Ngdnak, mint kedves uramnak, teljesítse az isten szerencsésen minden jókkal be az Ngd kívánságait.

Kgls uram sok levelekben írtam Ngdnak híreket asszonyunk ő nga és Petrasko vajda állapotja felől, de az mint értem Bhazinka uramtúl, Ngdnak csak egy leveletem sem atták meg; a mint Bhazinka uram mondotta, énnkem Ngd is írt ide alá énnkem leveleket, de Ngdnak csak egy levelét is nem adták én kezemben többet annál, az kit Bazinka uram hozott.

Bizony kívántam volna, az istentől, ha Ngdnak szolgálhattam volna abban az dologban, az mit Ngd én reám bízott volt, hogy Petrasko vajdát kihozzam Gyaluból; de az mikor én visszatértem Ngdtúl, akkor immár sem énnkem, sem más embernek módja abban nem volt, hogy kihozhattuk volna ő ngát, mert nagy vigyázás volt reája. Mihelt Ngd ide ki az mi földönkre ért. azután mulatni sem bocsátták ki, én reám is felette igen nagy harag volt Erdéltúl. most is igen haragusznak, hogy Ngd mellett voltam és Ngdat késértem. Jól tudja Ngd, hogy én az én szegény legény voltomra Ngdnak mind jó szerencsájében s mind gonosz szerencsájében igazán s jámborúl szolgáltam, ezután is sem költségemet sem fáradságomat Ngd mellett nem szánom, hanem ha az szükség kívánja, halálommal is megmutatom, hogy Ngdnak jámborúl igyekezem szolgálni.

Asszonyunk ő nga felől és Petrasko ű nga felől írhatom

Ngdnak, hogy Fogarasban vadnak ő ngok, de tartások és asztalok becsületesen vagyon, nines is Ngdnak marhájában semmi tikozlás. Hogy Rákóczi uramnak eddig meg nem adhattuk az kétezer forintot, az mint azelőtt is megírtam Ngdnak, bizony nem volt semmi módunk benne, mert ha Ngdnak szolgálhattam volna, bizony az véremet sem szántam volna kieresztetni az Ngtok szolgálatja mellett, ezután sem szánom. Az Ngd lovai istennek hála jól vadnak; Ngod megbocsásson, az tartásától én semmit sem kívánok, mert én nemcsak marhámot merem elkülni Ngd mellett, hanem még életemet is el merem fogyasztani az Ngd szolgálatja mellett, mert tudom, láttam is az Ngd vitézségét, az keresztyénséghez való hívségét. Mi is mind fejenkint örvendezünk annak, hogy császár ő fge és az több ker. fejedelmek is kglis szemmel látták Ngdát, meg is tapasztalták Ngdban az hívséget, az erdélyieknek pedig az ű állhatatlan árútlató hűtlenségeket sokszor megtapasztalták, főképpen most, kiért az úristen bizony igen megveri őket, csak Ngd ő fgét szorgalmaztassa, ő fge ne késlesse hadát, mert ennek most vagyon ideje, mihelt az ű fge hadát érzik tudom én bizonynyal, hogy mindjárt ismét ide hajlanak, mert most is sok visszavonás vagyon közöttök. Ngd is minden szomorúságot kivehessen szívből, mert az úristen még annál nagyobb fejedelemséget és jobb állapotot ad Ngdnak, csak ő fgét szorgalmaztassa Ngd, hogy ne késleltesse ű fge hadát; mi ide elig fizetetlenek vagyunk, de még is készek vagyunk ű fgének Ngd mellett mind fejenként szolgálni. Rákóczi uramnál valék, jó szívvel emlékezik Ngd felől, azt mondja, hogy kész ő is Ngd mellett fizetés nélkül is hat vagy hétszáz vitézt, lovagot és gyalogot elbocsátani, a hova szükség leszen. — Most mind lovagot, mind gyalogot eleget tanálunk, csak hozza isten Ngdat egéssziséggel. Isten éltesse stb.

Datum ex Lapispatach 28. Martii ao. 1601.

Nagyságod

szolgája
Segniey Miklós.

Külczim: Ez levél adassák az tek. és nemzetes fejedelemnek, az ngs Mihály vajdának, Erdélben az római császárnak gubernatorának, Havaselföldének örökös urának, Módyának fejedelmének stb.

(*Ered.* a bécsi cs. és k. hadi lt. reg. 1601. 189. sz.)

CLXVII.

Varsó, 1601. márczius 28.

A lengyel király levele a császárhoz, Opalinski Andrást küldvén követül hozzá hogy Mihály vajdát, az ő ellenségüket (kinek Lengyelország elleni bűneit elősorolja) udvarában ne tartsa, ne pártfogolja, hanem adja ki nekik, vagy ő büntesse meg.

Litterae fidei ad Imperatorem, Andreae Debnin Opalinski oratori.

Ser^{mo} es exel^{mo} principi dno Rudolpho II° etc.

Quae cum M^{te} V^{ra} ditionibusque M^{tis} V^{rae} iam a maioribus per manus quasi tradita, posteaque sanctissime etiam renovata pacta

foederaque nobis ac regno nostro intercedunt, meminisse M^{tem} V^{ram} existimamus, simul quid toto cognationum sanguinis, affinitatum vincula, vicinitatisque et mutuorum officiorum jura postulent, perspicere. Pro tot igitur tantisque necessitudinibus amice a M^{ta} V^{ra} postulamus, ne hostem nostrum regnique nostri Michaellem apud se, vel in provinciis ditionis potestatisque suae fovere et alere velit, ne vietus fugatusque et merito suo fortunis exutus, vires spiritusque resumat ad novos tumultus concitandos. Meminit M^{tas} V^{ra} litterarum nostrarum, mature perscripseramus, quae adversus Moldaviam piisee (?) sane tutelae ac fidei nostrae regnique provinciam consilia iniret, meminit equidnam M^{tas} V^{ra} de illo nobis rescripsit, scilicet ne ullas Moldaviae turbas daret, se illi prohibiturum. Nostrae injuriae cupiebamus M^{tem} V^{ram} vindicem esse. Quanti ejusmodi homo auctoritatem M^{tis} V^{rae} duxerit, M^{tas} V^{ra} perspexit. Ventum eo est, ut necessario contra illum arma sumenda statueremus, cum nihil de bello acceptis literis M^{tis} V^{rae} existimarem timendum. Irrupit in Moldaviam fidei et clientellae antiquitus nostrae, ut diximus, provinciam, pacatum, nihil meditantem hostile, amice appellatum antea Hieremiam, constitutum a nobis ei provinciae palatinum oppressit, nullis praesidiis munitum, domestica tantum familia ad speciem instructum, summa vi exegit. Quae res in hostili crudelitate positae sunt, earum rerum nullam in occupata armis suis provincia praetermisit: nulla aetatis, nulla sexus, nulla ordinis, dignitatisque excusatio valuit. Gravis haec injuria et minime ferenda. Multo illa acerbior, multoque indignior: immisit in regnum nostrum, nulla unquam a nobis lacessitus injuria, duces copiasque suas, agres Trans-Nestranes divexavit, Pocutiam depopulatus est, fines Podoliae vastavit, bona mensae regiae nostrae igni ferroque absumpsit, nobilium possessiones fortunaeque evertit, nos ad injustum exercitum magno sumptu repente comparandum adegit. — Ponderet haec suis momentis M^{tas} V^{ra} et quidnam tantis maleficiis in nos regnumque nostrum Michael commeruit, quantorum se damnorum, jacturarumque ipsemet reum fecit, apud se statuatur. Non ille Moldavia, Valachia, Transylvaniaque terminabat modum cupiditatis suae, ad ampliora aspirabat, ut ex iis compertum habemus, qui in eo consilio illi aderat. Et is versabitur in aula imperialis, aut in ditionibus M^{tis} V^{rae}? dignus elementia ducetur ipsius? erit domesticorum familiarumque numero? fovebitur? aletur? aut armis copiisque instruetur? — At qui nemo omnium est, qui ignoret, qualem sese erga M^{tem} V^{ram} praestiterit, ut quamobrem illi, vel minima pars benignitatis a M^{te} V^{ra} debeatur, causa nulla sit; plurimae causae sint et graves ad eum vel dedendum nobis, vel supplicio afficiendum. Quam rem, si faciendam M^{tas} V^{ra} sibi non existimaverit, fiet ut animus noster, mentesque ordinum regni nostri vario affectu suspicionum genere Michaelle incolumi, et apud M^{tem} V^{ram} honore et gratia florente perpetuo fluctuent; ac ne S^a quidem M^{tas} V^{ra} hanc eandem ob causam actionum consiliorumque suorum explicatam sit et expeditam rationem habitura. Is est iudicio nostro Michael. Quod M^{tas} V^{ra} Valachiam ulteriorem a nobis repetit, longe abest a nobis, ut quidquam alieni injuria

cuiusquam nobis vendicemus. Valachiam a quo et qua gratia adeptus sit Michaël, et cui acceptam referret, novimus; sed cum censuissemus quocunque terrarum ille se post illatum in nostrum regnum impie bellum recepisset, persequendum esse armis, quoad injuriarum damnorumque justas debitasque poenas lueret, tandem in ulteriore Valachia quesitus et repertus signa cum exercitu nostro contulit. Itaque etiam si Michaël M^{tem} V^{ram} adversis suis rebus hanc provinciam ex pacto et convento dare se pronunciasset, nullum jus facultatemque id faciendi habuit, cum jam propter immania maleficia ipsius magnitudinemque nostrorum sumptuum obligata nobis esset et obstricta. — Quod cum ita sit, aequum esse censemus, Valachiam ulteriorem, in quo nunc constitit statu, in eo permanere.

Caetera, quae hanc sententiam pertinent, N. noster M^{ti} V^{rae} pluribus exponet. Optamus a deo immortalis omnia secunda M^{ti} V^{rae}

Datum Varsoviae die XVIII°. mensis Martii, anno dni MDCI^o.

(A krakkai Jagello-egyetem könyvtárában. Nro. 43. 1. lap. Egy XVII. sz. írású codexből, mely kir. kanczelláriai másolatokat tartalmaz III. Zsigmond idejéből.)

CLXVIII.

Székelyhíd, 1601. márczius 29.

Zólyomi Miklós Mihály vajdának katona-fogadásról, erdélyi hírekről, Báthory Zsigmond bejöveteléről, Mihály vajda családjáról, lovairól.

Ill^{ue} dne stb. Servitorum stb.

Istentől Ngdnak sok jókat kívánok megadni az Ngd kívánsága szerint jó szerencsáson mind az Ngd jóakaróival egyetemben.

Kgls urunk, az Ngd levelét megadák énnekem, melyben parancsol Ngd énnekem, hogy katonát és gyalogot fogadnék az Ngd számára. Azért én mindjárt abban az Ngd parancsolatjában elindítottam, lovagot mind gyalogot eleget találunk, csak hogy Ngd mennél hamarább lehet pénzt küldjön, mert az katonát mindenfelé igen keresik. Ir Ngd kgls uram énnekem az Ngd lovai felől is: azért azon leszek ngs uram, hogy sem az Ngd lovai, sem pedig szolgálai meg ne fogyatkozzanak.

Az mi az erdélyi dolgot nézi kgls uram: Ngdnak az felől azt írhatom, hogy az más héten jött be Sigmond. fölötté igen nagy haddal és igen nagy készületben vadnak, mind módvaiak s mind pedig lengyelek sokan vadnak vele; — immár hova legyen indulása, azt Ngdnak nem tudom megírni.

Asszonyunk ő nga felől és Petrasko vajda felől Ngdnak kgls uram azt írhatom, hogy még ez ideig Fogarasban voltak, azért ha eddig el nem vitték is, de Göringinben viszik ő ngokat. Mindazonáltal im szolgámat bocsátom oda be és ha mi oly hírt hallhatok, Ngdnak mindjárt értesére adom. Ngd kgls uram énnekem jóakaró szolgálai

jának parancsoljon: az mire elégséges vagyok, Ngd szolgálja vagyok.
Éltesse isten stb.

Datum ex arce Zékelhid 29. Martii a. 1601.

Ill. D^{nis} V^{rae}

paratissimus servitor
Nicolaus Zolioni
de Albes mp.

Külczim: Ill. dno dno Michaéli Vajvodae, principi Transylvaniae, Moldaviae, Valachiae et Transalpiniae etc. dno mi semper grat^{mo}.

(Ered. bécsi hadi lt. reg. 1601. márcz. 189. sz.)

CLXIX.

Kolozsvár, 1601. április 11.

Báthory Zsigmond rendelete Segesvár tanácsának, tábori készletek küldéséről.

Sigismundus Dei gratia Transylvaniae et Sacri Romani Imperii princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques et Siculorum comes etc.

Prud. et cesp. sat. Salutem sat.

Hagyjuk hogy ez mi levelünk látván, táborunk szükségére nyolez jó erős szekereket, hat-hat lóval, sákokkal készíttetek onnat várostokból késedelem nélkül, ezekhez jó gondviselő szolgálakat, jó kocsisokat rendelvén, kik az szekerekre, lovakra gondot viseljenek és oly készen tartsátok őket, hogy mihelt más parancsolatunk érkezik hozzátok, azonnal indéthassátok őket. Secus sat.

Datum Claudiopoli die 11. Aprilis a. d. 1601.

Sigismundus Princeps mp.

Latin külczim: Segesvár város tanácsának.

(Eredeti, a segesvári ltb. nro. 84.)

CLXX.

Belényes, 1601. április 14.

Somogyi Bertalan Mihály vajdának: háznépéről, erdélyi hírekről, a ráczokról, lengyelekről, törökökről; segítséget kér Belényes védelmére.

Ill. ac magn. dne stb. Servitiorum stb.

Ngnak akarám értésére adnom: az minemő dolgokról Ngd énnékem írt vala, abban én szorgalmatos voltam. melyet tudom Ngdnak Buzinka uram bőségesen értésére adja. Emberimet három-rendbelit is bocsáttam oda, az hova Ngd parancsolta volt Buzinka ittléteig, de még ez ideig egy is közzülök meg nem jöve; nem

tudom hova lőnek, ha elfogák-e őket, vagy mint vagyon dolgok, mert Erdélyben minden helyeken az utakat állatják.

Az czédulával, melyet Ngd énnekem küldött volt, bizonyos emberemet Fogarasban bocsáttam; az is még meg nem jött, de bizonynyal írhatom Ngdnak, hogy az Ngd házanépe s mind Petraskó uram ő nga jó egészségben vagyon, jól és nagyobb böcsületben is tartják őket, hogy nem mint annak előtte.

Az rácz vitézek innét felkelének és Ngd eleiben menének, én semmi okon meg nem tudám őket tartóztatni.

Híroket egyebet Ngdnak nem tudok írni Erdély felől, hanem az mint ennek előtte is Ngdnak megírtam, Sigmond fejedelem az országban vagyon, még ez ideig az fejedelemségre meg nem esküdtötték, hanem mostan vagyon Kolozsvárott gyűlés s most akarják megesküdtetni, Kornist is bevítették Kolozsvárra törvínre mind az több foglyokkal egyetömben; micsoda törvénye lőtt, még nem tudom.

Az moldovaiak, havasaliak táborban vannak, azt hirdetik az erdélyiek, hogy az ő segítségökre jönnek, ha kívántatik. Azt is beszélük, hogy az moldovaiak Huszt felé akarnának kijöni, de csak közhírral beszélük. Lengyelországhoz kevés bizodalmok vagyon az erdélieknek, mert Sigmondot megfogták volt, hanem valami mesterség által elszaladott, futva jött be Erdélyben. Hanem mostan bocsáták követésen oda Petky Jánost. Ebből is megtetszik, hogy igen kevés reménségek vagyon mind egy felé s mind más felé. Az minemő leveleket Sigmond fejedelem és Csáky István ide az ráczságnak írt, miképpen hitegetik őket, mely leveleknek az páriáját im Ngdnak küldtem és minemű mesterséggel akarták Garázda János és Vér Mihály ezt az kastélt kezökhöz vidékestől venni, én magamat pedig egyynihan nemesekkel együtt megölni, de az istennek csudálatos gondviselése által, azt énnekem kezemben akasztá mind kémjekkel egyetemben.

Ngodnak megszolgálnám, minthogy tudom Ngd az ő fge javára igyekezik, mennél hamarébb lehetne, küldene Ngd valami kevés népet ide, kivel oltalmazhatnám ezt az helt; ismét valamikor Ngd kívánná, azok oda mehetnének, az hova Ngd parancsolná.

Ez az kém Kenesnitt János, az ki Ngd szolgálja is volt, bizonyosan beszélé, hogy ennekelötte az erdéliek igen nagy örömben voltanak és vigasságban, de minthogy az Ngd hírét és szelét érzik, igen megfélemlettek; beszélük volt az urak, hogy csak Ngd őket nem bántaná, bebocsátának Ngdat Havasalföldében ilyen okkal, hogy Erdélylyel és Moldovával lenne egyes Ngd.

Az törökkel is még semmi bizonyos frigyek ninesen, csak csavarognak, nem tudnak hova lenni. Most bocsátták az portára Toldy Istvánt gávait és Torma Kristófot; Kamuthi Balás még annak előtte ment postán az portára. Fogarast Csáki Istvánnak adták, Dévát Borbély Györgynek. — Az mi az ország hada, mind széljel vannak

az országban, más idegen országból még semmi hadok nincsen.
Tartsa meg isten stb.

Datum ex castello Belenies 14. Aprilis 1601.

Ill. ac Magn. Dⁿ_{is} V^{rae}

servitor paratissimus

Bartholomeus Somogy, mp.

Külczim: Ill. ac magn. dno dno Michaëli dei gratia principi Transalpinensi etc. dno mihi semper gratiosissimo.

(*Ered.* a bécsi hadi lt. reg. 1600. 152. sz.)

CLXXI.

Belényes, 1601. április 14.

Somogyi Bertalan Mihály vajdának, segítségadást sürget.

Kgls uram, emlékezzék meg arról, hogy ennekelőtte engömet Ngd nem ismert, soha semmi jóval nem volt, — én mindazáltal Ngdnak oly szívvel szolgáltam, hogy sem életömet, sem fáradságomat, költségemet Ngdért nem szántam: legyen Ngdtúl ezért jutalomom ez, hogy maradhasson meg életem és az mi kiesid jószágocskát jámbor szolgálatom után találtam, ne vesszen el fejemmel együtt, hanem mennél hamarébb lehet, segítséget adjon mellém ez helynek oltalmazására. Ezt pedig Ngdnak lelke üdvösségejért s jószerencséjéért kérem; bátor ezenkívül Ngd soha semmi jóval ne legyen, csak most ebben Ngd kérésemet ne hagyja heában, mert erre ez helyre mostan sohonnat semmi gondviselés nincsen, az uram messze, nem tudok kihez esedezni, — Ngd ebben az dologban az ő fge javát s hasznát s mind pedig magáét cselekeszi. Valamiben az ő fge hasznát és az Ngd javát illeti, én bennem semmi fogyatkozása ő fgének s Ngdnak nem leszen, kit az Ngd posztelnikjátul Buzinkától megértett; az én állapotom itt miben legyen, szinte olyan félelmes, mintha egy ágon ülnék. Ha pedig ezek nem lehetnek, nincs mit tennem, az mit az jó isten reám mér, meg kell kóstolnom.

Ezzekkel Ngdat isten tartsa meg.

Ex castello Belénies 14. Aprilis 1601.

Bartholomeus Somogy, mp.

Külczim: Ill. dno dno Michaëli dei gratia Vaivodae Transalpinensi dno clem^{mo}.

(*Eredeti,* a bécsi hadi lt. reg. 1601. 152. sz.)

CLXXII.

Kassa, 1601. április 23.

Rákóczy Lajos Mihály vajdának, hadak fogadására pénzt sürget.

Ill. ac magn. dne stb. Servitiorum stb.

Akarám Ngdnak értésére adnom: az Ngd kívánsága és parancsolatja szerint vitézeket biztattam, mind lovast, gyalogot, — nem

tudom mire vélni, hogy Ngd sem ír, sem izen, mihez tartsuk magunkat. Császár ő fge számára is az vitézlő népet igen fogadják, kiváltképpen a hajdúságot. Az kiket biztattam volt is, kétségesek, hogy Ngdnak sem híret nem hallják, az mellett semmi biztató levelet is Ngd felől nem mutathatok nékiek. Ha Ngdnak szüksége vagyon az vitézre, lássa Ngd, ha ebben az holnapban Ngd pénzt s bizonyos emberét nem küldi, azután kevés vitézlő rendet találunk. Az urak is fogadnak mostan katonát, Erdélyre is sok szegény legény megyen, hallván az jó fizetést. Ez Ngd jámbor szolgálója szóval is megtudja bőségesen mondani Ngduak az ide való állapotot. Tartsa meg stb.

Cassovie 23. die Aprilis a. dni 1601.

Ngd szolgálója

Rákoczý Laios, mpria.

Külczim: Ill. principi dno dno Michaeli vaivodae Valachiae Transalpinæ etc. dno mihi gratiosissimo.

(*Eredeti*, a bécsi hadi lt. reg. 1601. 152. sz.)

CLXXIII.

Nagy-Szeben, 1601. április 25.

Sýweg Albert szebeni királybíró rendelete a gonosztevők üldözésére a Királyföldén.

Mindeneknek, uraknak, nemeseknek, ispánoknak, kapitányoknak, viceispánoknak, tizedeseknek, szolgabíráknak úti őrzőknek, bírának, falnagynak, polgároknak és vitőzlő rendeknek köszönetem és szolgálatom után istentől kívánok minden jókat megadatni.

Továbbá mivelhogy régi szokás és szabadságok szerint az százság, városok és székeshelyi bírák és polgárok az gonosztívó embereket, tolvajokat, orvosokat, gyűlkosokat és égetőket szokták kergetni, keresni és fogdosni, sőt érdemek szerint meg is büntetni, avagy kötözve ide Szebenbe hozni: ahozképest mostan is az sok gonoszság eláradván az fundus regiúson, elannyira, hogy az Királyföldön számtalan gonoszság, lopás, dúlás és egyéb vétkek találtatnak, megvagyon hagyva ez levél mutató ispánoknak és szegődött szolgálóknak, t. i. az Tamásy Menyhártnak, Szásztyúkoston Kóhalom székben lakozandónak stb., hogy mindenütt eljárják az Királyföldét, felkeresés és fogják, kötözzék, büntessék és fogva elhozzák. Kérem azért kegyelmeteket mind fejenként, főkép az jó szomszédainkat, hogy kegyelmetek ezeket békével bocsássa felkeresni és ha valaha az gonosztévők az kgték földére futnának, tehát kgték is vagy kézbe adja, vagy megfogja és büntesse törvény szerint, nyughassanak az urunk ő felsége jámbor hívei és subditusi; mely dolgot urunk is jó névvel vehessen, mi is megszolgálhassuk kgtéknek. Isten éltesse kgtéket jó egészségbe.

Datum Zebeben 25. April a. d. 1601.

Sýweg Albert
zebeni királybíró.

(*Eredetije* a segesvári levéltárban Politica 529. sz.)

CLXXIV.

K. n. (1601. május 1. ?)

Mihály vajda Ibrahim vezérbasának: a németeket gyalázva felajánlja hódolatát a szultánnak Erdély visszafoglalása esetére s kéri családjá kiszabadítását az erdélyiek kezéből.

Paria literarum Michaëlis Vajvodae ad Ibraim passam vezirum missarum.

Laudabilis, illme et dei gratia honoratissime ac omnibus bonis operibus condöcorate et benedictæ veziri Ibraim passa. invictissimi et potentissimi usque ad occasum Zultani Mehemet imperatorum imperatoris supreme consiliari(!). Salutem plurimam, pacem, pacificam fortunam atque foelicissimum effectum a Deo coeli et terræ creatore Magn. V^{rae} exopto.

Ego miser et pauperrimus captivus Magn. V^{rae} supplicans humiliter revelo tanquam dno meo grat^{mo}, die nocteque exorans deum pro Magn. V^{ra} supplico Magn. V^{rae}. Quandoquidem anno praeterito potentissimi imperatoris hostes et contrarii Hungari Transylvani una cum Germanis contra potentissimi imperatoris et nram voluntatem, cum coeteris Christianis contra nos insurgentes hostilem contra ejus potentiam conatum ac penuriam intulerunt, nunc simili modo conantur talia tentare Hungari. Tandem in me et regnum irruentes cum exercitu, coactus eram a potentia sua abalienari, nec habui in quem confidam. Interea tamen misertus est mei deus: hostes potentissimi imperatoris quam pulcherrime mihi in manus tradiderat, nam totum regnum Transilvaniae uno gladio sub potestatem meam subjeceram. Tum temporis rebus omnibus postpositis, commissarios meos ad Magn. V^{ram} expediveram, regnum quoque sub alam potentissimi Zultan Mehemet subjunxi, quorum Magn. V^{ra} bene meminisse potest, quod et filium meum Nicolaum vaivodam loco credentionali captivo et servitore potentissimo imperatori traderam. Ego qualis antea fui, deinceps quoque talis esse volo. Cum ego haec cum Magn. V^{ra} tractassem, Hungari cum Germanis clam consilio facto in unum insurrexerunt in me, imo inopinatè tam ex Transylvania, quam etiam ex Valachia Transalpina expulsus sum; in tantis periculis calamitatibus nescivi quo inclinem caput, ad imperatorem Christianorum confugi, filius autem et conjunx mea in manibus Hungarorum miserabiliter remanserunt. Ego autem ad Christianorum imperatorem fugiens supplicavi illi, ne mihi auxilio deesset, sed filium et conjugem de manibus Hungarorum excipere, ac mihi ad hoc exercitum, cum quo Transylvaniam iterum (tanquam regnum mihi malevolum) occupassem, praestare voluisset. Talis factus non est, ut praesens personaliter mecum haec praestitisset.

Supplico igitur Magn. V^{rae}, sit mihi auxilio. Si deus mihi Transylvaniam una cum Valachia Transalpina manibus tradet: ego iterum sub alam potentissimi imperatoris, et gubernationem Magn.

V^{rae} gratiosam, sicut et antea concluderam, cum Transylvaniam sub potestate meam armis subjeceram, ea subjacere faciam.

Demum supplico Magn. V^{rae}, velit filium et conjugem meam de manibus Hungarorum qualiter et quomodocunque fieri potest excipere, et sint in manibus Magn. V^{rae} loco credentiae. Nam ego jam intellexi potentiam et oculis vidi vires Germanorum imperatoris et ejusdem consanguineorum, capitaneorum et arcium: haec sibi Magn. V^{ra} pro certo persvadeat, illos nullam potestatem, nullas vires habere, tantummodo sunt homines nullius momenti. Saxones inhumani, pro defensione regnorum suorum non sufficientes, quo modo igitur possent isti mea regna defendere?

Precor deum, ut me ex istorum manibus eliberet et me in mea regna deducat. Tandem confidens gubernationi potentissimi Szultan Mehemeti et Magn. V^{rae}, daret mihi tantum exiguum numerum militum: ego horum Saxonum omnia fortalicia, arces, civitates, urbes et regna occuparem et sub potestatem potentissimi imperatoris subjicerem et subjungerem. Sicut et juravi, ad filium, ad conjugem meam et ad me ipsum, ut sim captivus potentissimi imperatoris et ero, tunc videbit potentissimus imperator, quam fidelis et justus ero suae potentiae et invictissimae fortudini, non sicuti alii.

Adhuc supplico Magn. V^{rae}, cum habeat modum, filium et conjugem de manibus Hungarorum excepiat. De his gratiosum responsum et benignum intellectum expectans. conservet Magn. V^{ram} Deus et multiplicet ac longevos faciat dies Magn. V^{rae}

Ego Michael vaivoda.

Jegyzet: Kivül nem régi írással: 1601. máj. 1. (?)

(Egyk. más. a bécsi es. és k. titk. lt. Varia Turcica csomó.)

CLXXV.

Kassa, 1601. május 1. (?)

Mihály vajda a havaseli boéroknek: a németeket s a császárt gyalázva, Erdély visszafoglalására s a törökkel való szövetségzésre tett lépéseiről, törekvéseiről ír s felhívja őket az Erdélybe útésre.

Dei gratia christianus princeps Michael vajvoda, totius Valachiae Transalpinæ hereditarius princeps, regni Transylvaniae dominus, necnon Moldaviae supremus gubernator et dominus, quarundam partium regni Hungariae dominus, ac totius Christianitatis praecessor et capitaneus etc.

Scriptis D^{tio} mea honorabilibus, probis ac fidelibus boëronis, necnon regni mei gubernatoribus meis, dno Udrae Bipsoÿ, supremo bano meo ac certo capitaneo, et dno Negra, supremo officiali meo, necnon dno Stalkieze, supremo cubiculario, multes salutes exoptens D^{nibus} V^{ris}.

Coeterum notum facimus D^{nibus} V^{ris} (quod si seiscitatur de sanitate mea) sit laus Deo me bene valere, bonam sanitatem possi-

dere, ac in pace me esse sciant. Et me coram dno meo. Christianorum imperatore personaliter praesentem fuisse, similiter coram ejusdem M^{ti}s consiliariis: nimis commendat se bonis omnia bona praestitutum, imo et bona contulit mihi, unde me sustentare possim.

Ego quidem de regnis et provinciis meis nullatenus obliviscere possum, nec de praesentia Dⁿⁱ V^{rae}. Conclusi cum sacr. imperatore de omnibus, sua M^{tas} et certum nimirum militum praestitit, suum quoque exercitum mecum expedit, ut Transylvaniam adjuncta Moldavia et Valachia Transalpina reoccupem. In dies maxime praeparamus nos, et copiae militum conveniunt.

Ego hic in istis regnis, inter tot insipientes et stultos homines manere non possum, qui mecum adsunt, — nam nullius momenti sunt. Imperator mediocris sapientiae est sine modo, similiter et fratres sui ejusmodi sunt, una cum copiis eorum. Ego jam hic omnia perspexi, omnes res et mores eorum concepi, omnes arces, haereditates et provincias eorum visitavi; sed quod necessitas postulat et expedit, totaliter ignorant, — et sic ergo sunt nullius momenti; sed ego periculosus in locis versans, precor deum, ut me isthinc eliberet et ut Transylvaniam una cum duobus regnis videlicet Moldavia, (et) Valachia Transalpina reoccupem, ac sub alam et protectionem Turcarum imperatoris me dare possem, qui per totum orbem terrarum splendet, sicut et cum Ibraim passa cum in Transylvaniam fuimus, concluseramus; quia jam omnia in finem deduxeramus, Ibraim basa quoque negotium nrum apud invictissimum imperatorem in omnem bonum finem deduxerat, — idcirco non obliviscimini mei, sicut et tempore illinc discessionis meae concluseram. Cum autem nos jam in promptu intelligatis esse, D^{nis} V^{rae} tractent cum omnibus boëris, quos nobis fideles sciunt esse, et maximo cum apparatu estote, et ea ex parte vos quoque in Transylvanos irruatis, ac quam citius ad passam scribatis, et in Constantinopolim omnibus quoque szanehaeis, qui in vicinitate vestra sunt, ut in silentio sint, donec ego Transylvaniam occupavero. Ego quoque misi literas ad diversas partes et ad Ibraim passam, ne forte conjugem meam et filium de manibus Transylvanorum excipere posset, ut sint loco credentiae in manibus suae Magnificentiae. Alias etiam literas misi in Poloniam hinc inde, ut vezirum possent accedere, et ad Kozacos, ad Tartarorum chamum et Turcarum imperatorem. Misi quoque in Moldaviam, ut illinc possent et plures literas ad imperatorem dare et coeteras ad D^{nes} V^{ras}. Igitur D^{nes} V^{rae} eurent, et literas meas passae (qui Constantinopoli post imperatorem major erit) mittant, ut notum faciant potentissimo imperatori, ne cuiquam cum copiis auxilio adsit, cumque Transylvaniam et coetera regna armis non occupaverim, — et si Deus concesserit ea recuperare, sub alas ejus inclinabo caput meum, et vestem ejusdem osculabo. Tandem videbit et potentissimus imperator, quali et quanta fidelitate inserviam ejus pontentiae et cum exiguo exercitu meo omnes hostes ipsius, et loca quousque voluerit sub potestatem ejus subjungam.

Isti nullius momenti sunt foeminei sexus, molles, turpes, abjecti una cum imperatore. Nunc ego vidi omnia consilia et omnes praec-

ticas eorum, quam inutiles homines sint. Ego sicut cum Ibraim passa concluseram, nunc quoque res ita se habet, tantummodo faxit deus me hinc exire et Transylvaniam recuperare, et illa duo regna: tunc sciam, quid sim facturus cum istis nullius valoris hominibus.

Sed date operam, fortassis iterum illud pristinum bonum possumus recuperare. Tractent et concludant intermetipsos et saepissime scribant ad me, et ad magn. passam, ut sciam utrum pot. imperator una cum Ibraim passa voluntatem meam intellexerunt, aut non; modo precamini deum, ne forte ex horum manibus me eliberabit, ex hujusmodi nullius valoris hominum manibus eliberatus caetera nihil curabo. Haec Dnibus Vris significare volui, et det vobis deus bonam victoriam et consolet vos, quod concedat deus.

Scripsi Cassoviae 1. Maji.

Ego Michael vaivoda.

(U. i.) Scripsi ego ipsemet Ban Mihalcha, optans bonam salutem conjugi meae, Dnibus Vris cum omnibus amicis et filiis, ac avulculo (!) meo Kulchar Radulii et Dragich, sint Vrae Dnes in bona sanitate etc.

Jegyzet: Az oláh bojároknak szólt e levél.

(Egyk. más. a bécsi es. és k. titk. lt. Varia Turcica csomójában. 1601.)

CLXXVI.

Kolosmonostor, 1601. május 2.

Báthory Zsigmond rendelete Segesvárnak tábori készletek küldése iránt.

Sigismundus sat.

Prud. et cesp. sat. Salutem sat.

Aminemő társzekereket parancsoltunk volt, hogy posztóstól, ernyöstől csináltassatok mi számunkra: hagyjuk és parancsoljuk, hogy azokat minden hozzánk való szerivel halogatás és késedelem nélkül minden okvetetlen ad 6. diem Maji költsön küldje kgték ide hozzánk Kolosvárra, minden szekéren penig elegendő sákot küldjete. Secus sat.

Datum in castello Colosmonostoriensi 2. die mensis Maji a. d. 1601.

Sigismundus Princeps mp.

[*Alatta*]: Az palaczk tokokat is, az mint ezelőtt is írtunk volt, hogy készítsétek, kültön küldjétek ide hozzánk. Az szekereken penig mindeniken elegendő sákot küldjete.

Jo. Jacobinus mp.

Latin külcím: Segesvár város tanácsának.

(*Eredetije*, a segesvári ltb. nro 527. „Politica“ o.)

CLXXVII.

Kolozsvár, 1601. május 3.

Zsigmond fejedelem rendelete Besztercze város tanácsához, hogy a szamosfalvi táborba miféle mesterembereket küldjön.

Sigismundus dei gratia Transilvaniae princeps stb.

Prudentes et circumspecti fideles nobis dilecti stb.

Mivelhogy táborunknak szükségére az előbbi mód szerint kívánatlik, hogy mesteremberek is legyenek táborunkban: hagyjuk és parancsoljuk, hogy egyébkori mód és szokás szerint mindjárást küldjete az szamosfalvi mezőre táborunkban mindenféle mesterembereket; *kovácsokat*, kik két ezer patkót hozzanak készen szegestől; lakatosokat az ő műszerekkel; *kerkeseket*, kik falnak és küllőnek való fákat hozzanak, műszerekkel együtt; *ácsokat* az ő műszerekkel; *kötélverőket*. Ezek penig két ezer öreg kötelet, és négy ezer kész istrángot hozzanak; *vargákat*, kik két ezer kész sarut hozzanak; *szabókat*, *borbélyokat*, az ő műszerekkel. *Posztómetszők*, és *kalmárok* penig elegendő posztót, borsot, fűszerszámot és egyéb tábori szükségre való kalmár árút hozzanak. Ezeket mindjárást késedelem nélkül táborunkban küldjete, ott az mi tábormesterünknek, Bornemissza Gáspárnak praesentálván magokat, neveket felírassák, az ki helyt és rendet mutat nekik. Secus non facturi.

Datum Claudiopoli, die 3. mensis Maii, anno dni 1601.

Sigismundus Princeps m. p.

Jo: Jacobinus m. p.

Kivül: Prudentibus et circumspectis iudici primario caeterisque iuratis civibus civitatis nostrae Bistriciensis, etc. Fidelibus nobis dilectis.

(*Eredeti*, állampecsétes levél, a beszterczei vármegyei levéltárban.)

CLXXVIII.

Kolosmonostor, 1601. május 31.

Báthory Zsigmond rendelete Segesvár tanácsának 20 mázsa lőpor küldése iránt.

Sigismundus sat. sat.

Prud. et cesp. sat. Salutem sat.

Hagyjuk és parancsoljuk, hogy mindjárást onnan várastokból az mi szükségünkre küldjete Fiotha János mi fegyverházi kapitánunk kezéhez húsz mázsa port, melynek az árát jövődő adótokból defalcáltatjuk. Secus sat.

Datum in castello Colosmonostor die 31. Maji 1601.

Sigismundus Princeps mp.

Jo. Jacobinus mp.

Latin külcím: Segesvár város tanácsának.

(*Eredeti*, a segesvári ltb. nro 528. „Politica.“)

CLXXIX.

Tokaj, 1601. junius 4.

Mihály vajda Mátyás főherczegnck hadak toborzásáról Erdélybe útésére, erdélyi, lengyel és török hírekről; a hadi segély utalványozását, Gonzága és Bústa segélyadása elrendelését sürgeti.

Ser^{me} princeps stb. Fidelitatis stb.

Quod tardius, quam par erat, et meum erga Serenitatem Vestram humile obsequendi studium postulabat, litteras exaraverim, mihi ignoscendum ab eadem humiliter suplico. In novissimis enim litteris ad Ser^{tem} V^{ram} Cassovia scriptis humilime significaveram, certos meos atque fideles ad diversa partium Transylvanensium loca exploratores, cum statum, tum animum, rerumque circumstantiarum eorum cognoscentes, expeditisse, quorum adventum ideo expectasse, meque ab exarandis litteris cohibuisse, ut demum certi quid S^{ti} V^{rae} perscribere potuissem. Qui quidem exploratores ex diversis partium locis redeuntes retulerunt: Sigismundum Transylvanum non inconsultis et insalutatis Polonis (uti fama passim spargebatur) in Transylvaniam irrepsisse, sed per omnes equisitas technas dolos et fraudes ipsorum Polonorum et Sigismundi, quorum animus ad omnes excogitandam fraudem et astuciam, uti jam pridem experti, intentissimus est, hoc factum fuisse, eosque Polonos, auxilium in Moldaviam expediendum, quod demum ex Moldavia in Transylvaniam transmittendum esse decrevisse. Id vel eo factum, ne conspiratio ista, mutuusque inter ipsos initus consensus, in lucem prodeat, et omn(in)o omnes defraudandi, decipiendique eorum animum irritum reddat.

Quod ad ipsam Valachiam et boëros Transalpienses spectat, apud quos jam et fama nominis mei extincta erat, nullaque ulterioris reditus nostri spes amplius ipsis (qui male mihi cupiebant) affulgebat, missis tamen pro majori obitus vel vitae superstitis nrae certitudine ad partes has certis eorum internunciis, qui referunt etiamnum eos sub fide et constantia suae M^{ts} C. persistere cupere non tamen quiequam eousque eos moliri audere, priusquam propius ipsi nos appropinquare viderint. Non dubito, quin Transylvanensium plurimi hoc faciant, ut perterriti timore, conscientiaque ipsorum urgentes, relictis ibidem propriis sedibus isthine deficiant, partique huic adhaereant; ceterum castellum quoddam, non exiguae firmitatis in Transalpina extrui feceram, quod etiamnum certis militibus inhabitatur, et sub fide mihi jurata conservatur.

Quod vero ad ipsam Transylvaniam attinet, certissimum est, ipsos Transylvanenses nuncios suos, utpote Nicolaum Gávaý ad Portam, Stephanum Toldý ad bassam Ibraiensem, quem mox subsecutus est Michael Lenches, auxilium imploratum expeditisse, verum etiam, ut certo intelligo, ad S. C. R. M^{tem} et S^{tem} V^{ram} dnos meos elem^{mos} frivolas suas et argutiis dolisque plenas literas exarasse, quibus (quibuscunque formis confectis) ut S^{tas} V^{ra} nullum locum concedat, fidemque eisdem habeat, etiam atque etiam S^{ti} V^{rae} suplico.

Nec hoc satis, sed etiam ad diversos partium istarum duos praecipui nominis magnates literas eisdem scripsisse, proque intercessionem apud *M^{tes} V^{ras}* hoc nomine fienda instituisse. Causam excoGITATAE hujus fraudeletiae nullam aliam subesse puto, quam quod *V^{ras} M^{tes}* blanditiis literarum suarum promissis ad suspendendam cunctantiusque prosequendam expeditionem istam adducat, et medio tempore cum hoste Turca colludat, et postea ludibrio nos exponat. Convenire vero ipsas partes non posse certis ex causis existimo, nam (propositis per Turcas gravioribus conditionibus, in quas Transylvanienses condescendere non velle) arces Lippam, Jeneo et Lugas. aliaque circumjacentia loca Transylvanis subjecta petere, quod ipsis Transylvanis, non factu solum, sed et auditu gravissimum foret. Alterum est, quod bassam quendam (ut dicti mei visendi gratia boerii ablegati retulerunt) infra Portam constitutum, maximum exercitum conscripsisse, fines Turcarum imperatoris denuo violenter invasisse, atque magnam partem illius provinciae igne feroque sibi subjungasse, unde exacerbatum Turcarum imperatorem robur militiae suae alicujus partis in eum intendere velle, eaque ratione suppetias Transylvanis ferendas, meo haud sufficere posse judico.

Quod ad Polonos, ex quibus quidam *Ztadniczkȳ* dictus non postremae autoritatis et nominis, cujus famae *St^{as} V^{ra}* ne forte meminit, longa jam temporis serie intestina, cum ipso Polonorum cancellario odia fovens, huc ad nos defecit, et certos Kozakones(!) optime instructos secum adduxit, et in dies plures ac plures adfuturos, et quidem in itinere etiam constitutos esse, dixit. Retulit praeterea vires Polonorum propter nuperrime commissam cladem (in qua plus minus decem millia Polonorum et Kozakorum mansisse, certo perhibetur) adeo fractas extenuatasque esse, ut nullo videre pacto, quo notabilem aliquem exercitum Transylvanis supeditare possent. Quibus autem terminis in ambiguis ipsi Transylvani constituti periclitentur, *St^{as} V^{ra}* pro sapienti prudentique tamen suo judicio ex praemissis colligere, facile dignabitur. Spero praedictas arces Lugas, Jeneo et Lippa per medium, quod tentare incepimus, brevi in potestatem suae *M^{tis}* deveniuras.

Quod autem ad expeditionem istam spectat, ego nihil profecto eorum, quae partes officii mei erant, hactenus quoque praetermissem, nisi rebus et municionibus bellicis, ad expeditionem istam necessariis pertinentibus, tum et copiis militum instructus fuissim. Hactenus enim in conscriptione conductioneque militum, ex diversis partium superiorum et inferiorum locis advocatorum, distentus fui, quibus in unum collatis castra ad Rakomozin (!) posui, in eaque cum eis condescendi. Pecuniam cum Pragae tum Cassoviae quam levavi 80 millia fl. constituendam eam ad praedictam militum conductionem, eorundemque solutionem erogare debui (camerae). Ne autem aliquis defectus circa solutiones emergat, quamvis hactenus nullus apparuit, supplico *Stⁱ V^{rae}*, dignetur dno generali dno Gonzagae, item dno Bastae, quibus pecuniae administratio curae est, per speciales mandati literas intimare, ut cum tempus et necessitas solutionis foret, ea praesto adsit, juxtaque ipsos una mecum

elementer hortari, ut postposita cunctationis mora, quae adeo nociva est, ratione ea, qua possumus virilitate, aggrediamur, mihiq[ue] per eos in subministrandis munitionibus, aliisque quibus opus est bellicis instrumentis, succurratur.

Haec pro tempore hoc Sti Vtae scribendi occurrerunt, spero tamen, uti paulo ulterius aggrediemur, laetiora ad Stem Vram destinare posse nuncia. Deus aeternus stb.

Datum ex Thokaÿ 4. Junii a. 1601.

Humilis et fidelis servus

Michaiu voevoda.

[Cyrill-betűvel.]

Külszim: Sermo principi et dno dno Mathiae stb.

(*Eredeti, a bécsi es. és k. Kriegsreg. 1601. jun.*)

CLXXX.

Kolozsvár, 1601. junius 15.

Báthory Zsigmond Gonzaga Ferdinánd felsőmagyarországi főkapitánynak megküldi a Mihály vajda elfogott áruló levelét.

Copia della lettera del Prencipe Sigismondo a Ferranta Gonzaga.

Oltre a quanto ho scritto a V. E. per l'ultima mia nel particolare delle lettere et ambasciate, mandate a miei sudditi et stipendiati per moverli a sollevatione et tradimento, quali essi medesimi m'hanno portate et riferite, mi sono state rese anco l'alligate del l'istesso Mihal vaida scritte in dichiarazione della sua volonta, per ricompensa di tanti honori et cortesie, che ha ricevuto dalla M. S., le quali io mando a V. E. in specie, con la loro espositione, accio le vedi e le mandi a S. M., per che resti tanto piu chiara della qualita dell' huomo, per il quale travaglia se stessa, et noi con pericolo di sparger tanto sangve christiano, et veda insieme, a che fine questo medesimo tira. Le lettere cognosciamo, che sono di mano del suo piu fido et caro consigliere che habbia, et si chiama Ban Mihalchia. Consideri da queste, quanto S. M. si possa fidare d'uno che le e stato, le e sara le sempre perfido traditore et que per il contrario lo favorisce contra di me, che le sono stato, le sono et saro sempre fidelissimo servitore, purché sia con qualche apparente effetto ricognosciuto per tale. Le faccio appresso sapere, che per causa di questi trattamenti di Michael sono in Valachia stati decapitati alcuni boari suoi sequaci, tra quali li primi furono Ban Udra et Kolchiar Negra, et il Stoikiza, Nicolo Armas, et certi altri sono prigionieri et si esaminano trovare meglio il filo et capo di questa matassa di tradimenti che volvano ordire. Il resto commetto alla molta prudenza sua, et le bacio le mani, aspettando quelle lettere assicuratrici, che le scrissi.

Di Claudiopoli a di 15. di Giugno 1601.

Di V. E. Illma

servitore amico
Sigismondo Principe.

A tergo: All. ill^{mo} et ecce^{mo} Sa Ferrante Gonzaga generali di S. M. C. della Ungheria Inferiore etc.

(Másolat a bécsi es. és k. Kriegsreg.)

CLXXXI.

Kelozsvár, 1601. junius 15.

Báthory Zsigmond Bástának megküldi a Mihály vajda elfogott áruló levele másolatát.

Illmo Sre.

Scrissi l'altro giorno a V. S. ill^{ma} come per causa del gravissimo mio male havuto, non havevo potuto espedire li miei oratori alla M. Sua, come volevo, e com' ella tacitamente m' haveva esortato, e che quasi guarito mentre li espedivo. mi furono portate alcune lettere della M. Sua, di V. S. ill^{ma}, di Michel Vaivoda, et altri ministri, e refferte insieme imbasciate, fatte qua per mover parte di questi nobili e Sassoni, e Siculi, et altri miei sudditi e stipendiati, a sollevatione e tradimento oltre molti altri avisi m' havevano fatto risolvere di non espedirgli altramenti, se prima non ero assicurato da lei, e dall' ill^{mo} S. Gonzaga, che mentre andavano e tornavano, non sarebbe piu innovata cosa alcuna, non perch' io temessi di queste segrete pratiche, perch' essi medessimi portano le sopradette lettere e riferiscono l'Imbasciate, ne anco perche prologando voglia dare tempo al tempo, come l'accenna ma solo per potere con piu quiete d'animo aspettare la risposta della M. S., potestandoli, che non havendo tali lettere, non solo non l'hauerei espediti, ma se fosse successo qualche disordine in questi confini in disgusto della M. Sua, saria stato con mio grandissimo ramarico. e cordoglio. Il medesimo li replico con questa e rafferimo, sperando che piu presto le venga nelle mani, poiche l'altra mia porto uno ch'ando drittamente al S. Gonzaga. E le soggiungo che mi son' hora state portate lettere dell' istesso Vaivoda scritte per dichiarazione della sua volonta, intercette nei confini, benché habbino fatto la strada di Pollonia, delle quali ne mando copia a V. S. ill^{ma} con la lor esposition, poiche le proprie le ho inviate al S. Gonzaga, per che le mandi alla M. Sua; accio tutti vedino quanto indignantemente favorischino un proditore, passato presente e futuro contra d'uno ch' è stato et' è e vol essere sì devoto et fedel servitore alla M. S., come son stato, son è voglio esser io, purehe sia cognosciuto, e'se questo non basta, il S. Iddio lo chiarischi meglio, et a me dia gratia e faculta di poterle con effetti monstare, che l'ho detto sempre il vero per la devota osservanza che li porto, e non per timor alcuno.

Le soggiungo appresso, che per causa di questi trattamenti di Michele in Valachia sono stati decapitati alcuni boari suoi sequaci tra i quali li primi furono Ban Udrea, e Korlehiar Negre et e prigione il Ztoikiza, e Nicolo Armas, e certi altri, che si essamina-

vano per trovar meglio il capo delli tradimenti che volevan, ordire, il resto cometto alla sua prudenza, e le bascio le mani.

Di Claudipoli li 15. Giugno 1601.

V. S. Ill^{mae}

servitore et amico
Sigismondo Principe.

(Másolat a bécsi es. és k. hadi lt. reg.)

CLXXXII.

Szathmár, 1601. junius 19.

Basta vilasza Báthory Zsigmondnak junius 15-iki levelére.

Ser^{me} Sig^{re}.

Riceverì hieri sera le lettere di V. A. de 15 dil corrente, insieme con le copie delle lettere dil Michel vaivoda, sopra di che non posso dir' altro, poich' ella mi scrive haver mandato l'originali all' Ecc^{mo} S. Gonzaga, che senza dubio le fara passare à S. M. dal quale si debbe aspettar i convenienti rimedii se pur delle lettere procedano da esso Wallacho.

Quanto poi alle altre lettere di S. M., mie e dil sudetto Wallacho, che V. A. dice esserle state portate: il che quando fusse, non saria da maravigliarsene, se sudetta M^{ta} scrive a suoi veri et proprii vassalli, astretti con tanti giuramenti, e se da noi suoi ministri fussero dette lettere secondate, e tutto questo so, benissimo essere a lei noto, et manifesto, sicome anco debbe sapere quanto ingiustamente ella cerca possedere quel regno, giurato, come si è detto alla M. Sua, che non tanta ingratitudine per opera d'alcuni inmemori dei giuramenti, signature et sigilli dati, e stato fraudolentemente levato dalla obediienza di S. Maestà. che per esser tutto questo ch'io dico piu chiaro dil sole, non mi stendero a dir d'avantaggio.

Solo supplico V. A. voler molto ben considerare tutto questo, insieme col pericolo evidente che soprasta a cotesta provincia, rimetendosi alla gratia et clemenza die Cesare, il quale hà dato piu d'un segno della innata sua bonta, lasciando di trattare con i inimici dil nome christiano, da quali non si puo sperare alcun bene, si come per piu d'un esempio si è visto; V. A. e prudentissima e m' assieuro, sopra à pigliarsi, al piu sano consiglio. E Dio sat.

Di Sakmar li 19. di Giugno 1601.

V. A.

servitore att^{mo}
G. Basta.

Jegyzet: „Risposta“ a fejedelem jun. 15-iki levelére.

(Másolat a bécsi hadi lt. reg.)

CLXXXIII.

Szathmár, 1601. junius 20.

Basta a császár-királynak felküldi a Báthory Zsigmond által hozzá küldött Mihály vajda-féle elfogott levél másolatát.

S. C. M^{ta} etc.

La M. V. S. vedra per le copie qui incluse cio che Sigismondo mi scrive, et insieme la risposta datagli, e se bene egli m' accenna haver mandato le lettere originali dil Vallacco al Marchese Gonzaga, accio esso le mandi alla M. V., non hò però voluto anch' io lasciare di mandarle la copie delle sudette lettere intercette, le quali se siano cose inventate da Transylvani ò nò, non lo posso sapere, questo stara in petto della M. V^{ra} e dil suo consiglio à chiarirlo, et io tra tanto non mancaro di star con la vigilanza che conviene, accio non succèdi qualche sinistro. Et in questo mentre dourano arrivare le 3. compagnie d' il Pezzen, et gl' Hayduchi di Rottall, che non sono ancor comparsi, sicome anco non, e havenuto de carri dessinati per le vittovaglie.

Di Sacmar li 20. Giugno 1601.

V. M. Sac.

fidelissimo servitore

G. Basta.

(Másolat a bécsi hadi lt. reg.)

CLXXXIV.

Kassa, 1601. junius 21.

Gonzaga Ferdinánd a császár-királynak felküldi a Báthory Zsigmondtól kapott, Mihály vajdától származó elfogott levelet.

Hieri che furono li 20. esso Principe mi mando un corriero a posta con una lettera sua, et con molte altre insieme le quali vengono que incluse, accio che V. M^{ta} possa vederle, et intendere il contenuto, vene sono alcune ungare, et alcune turchesche, come io credo, ho fatte interpretar le ungare da persona confidentissima, et di chi so di potermi fidare, ma le turchesche non mi son curato di fare interpretare, perche necessario cercare altri chel intendesse, et non mi e parso bene che passi a notitia di nessun' altro qualche contengono, et perch' io ho voluto manderle in mano di V. M^{ta} accio che alla M^{ta} V. prima che ad altri sia noto il contenuto di esse, et ne faccia poi et qualche sara sua volonta.

Io risposi subito alla lettera del Principe ma superficialmente et con parole generali, et di complimento et l'ho persvaso a mandare a V. M^{ta} gli originali istessi delle sudette lettere, alli quali si potra prestare piu intiera fede, che alle copie, li quali molte volte si fanno come l'huomo vuole, sara ancora con questa la copia della

lettera del Principe, che mi mando per quel suo corriero, affin che V. M. vegga il tutto, et possa comandare, quanto sara in suo piacere. Se nessuna cosa puo metter dubbio al dovere prestar' fede a quelle lettere, delle quali il Principe ha mandate queste copie, puo esser principalmente la data, che si vede del primo di Maggio in Cassovia, et il Vayda non arrivo qui se non alli XI. in venerdi, il che e troppo suario (?) a mio parere et per questo l'ho essertato a mandar gli originali.

Il Principe in tutte le sue lettere et ambasciate di nessuna cosa fa maggiore istanza, che della suspensione d'arme, il che si vede, che non e altro, che artificio da tirare il negotio in lungo, staro perch' io aspettando quanto la M^{ta} V. restera servita di comandare, et con questo humilissimamente a V. M^{ta} m'incheno.

Di Cassovia li 21. di Giugno 1601.

Di V^{ra} M^{ta}

humilissimo servo et vasallo
Ferrante Gonzaga.

Alla Sacra Cesarea Maesta etc.

(Eredetije a bécsi hadi lt. reg.)

CLXXXV.

K. n. 1601. julius 18.

Jancula János moldovai vajdafi folyamodványa a császár-királyhoz, két falut kérvén.

Sa. Ca. Ma. Sig. mio clem^{mo}.

Io Johannes Januela figliolo del principe di Moldavia Bogdan vaivoda humilissimo et devotissimo servitor di V. M. mentre che il mio barba Aaron principe, essendo in ella sedia sempre mai havemo servito fidelmente Vostra C. M. et havemo tagliati li Turchi tutti a pezzo, con il commandamento et ordine di V. M. C. tutti quei che si trovano in Moldavia et di fora anchora intorno al Danubio. Dapoi vien il canceliero di Polonia et messe al logho de mio barba un altro principe. Vedendo noi dunque et la paura che ci fece farne morire, vedendo et intendento questo, io per paura parti alla volta di Roma dal sua Santita, il qual me ha dato honorato internimento, sapendo il mio esser. Così dico Vostra C. M. tratenimento, che conveniva a un par mio, hora dico Vostra C. M. che avendo inteso et saputo, che V. Clementia ha di bisogno homini, come la mia persona. Essendo ancho commandato dal Ambasciatore di V. C. M. subito ho lassato tutto quello che sua Santita mi dava. Et mi ho messo in viaggio, venendo alli piedi di V. M., menando meco moglie e figlioli, et in somma tutto quello, che ho in questo mondo, con lettere ancho di sua Santita et del Ambasciatore di V. C. M. et lettere ancho del ser^o Arciduca Matthia, fratello di V. M. C. In

somma vengo apparecchiato et pronto in servitio et obedientia di V. C. M. di servire et morire in suo servitio. Hora supplico humilmente vogli concedermi un logho di poter metter mia moglie et miei figlioli in qual locho e poco lontano di lontano di Baya due ville nominate la prima Dobrava, et la seconda Honolis, le quale ville stano sotto il potere del capitan di Sachmar, le quale non hanno ne vigne ne molini, di maniera dico V. C. M. concedendo le a me, ne havera puoco danno, essendo quasi dishabitati. Et quasi adunque humilmente prego et supplico, vogli ordinar il sopradetto capitano di Sachmar, che me li dia, pero piacendo la clementia di V. C. M. concedermi la sopranominata gratia, se de non, prego almeno V. C. M. che mi dia un altro locho nel qual posso star et vivere col mio moglie et figlioli. Pregaro sempre Sig. Iddio, che V. C. M., conservi sano et gagliardo in la sua protettione divina, et che li concedi vittoria contra l' inemici soi, basciando li piedi a V. C. M.

Di Vostra Ca Ma

humilissimo et devotissimo
servitore

Johannes Januela
Principe di Moldavia.

Kivül: Alla Sacr. Ca Ma Sigre mio Clemmo. (18. Juli 1601.)

(*Eredeti a bécsi cs. és k. titkos ltb. Hung.*)

CLXXXVI.

Csehi tábor, 1601. július 21.

Báthory Zsigmond Szeben-székből a föld népének felét a deési táborba rendeli.

Sigismundus, dei gratia Transsylvaniae et Sacri Romani Imperii princeps, partium regni Hungariae dominus, aurei velleris eques. et Siculorum comes etc. Fidelibus nostris prudentibus et circumspectis magistro civium regio et sedis iudicibus, caeterisque juratis civibus civitatis et sedis Cibiniensis, salutem et gratiam nostram.

Miérthogy az üdőnek mostani állapotja azt kívánja, hogy az földnépének is egy részét az vigyázásnak okáért táborba szállítsuk: hagyjuk és parancsoljuk, hogy kőtek mingyárt késedelem nélkül minden helyeken az föld népének felét kedvezés, személyválogatás nélkül, ott az tü széketekben mind szászszágot, magyarságot, oláh-ságot felvegye, és Deés mellé szállítsa táborba. ott oly vigyázásba lévén, hogy ha az ellenségnek a felől való szándéka és ügykezeleti az beütésre lenne, minden okvetetlen ellene állhassatok, és az földet ellenek megóalmazhassatok. Secus non facturi.

Datum in castris nostris ad possessionem Chehÿ positis die vigesima prima mensis Julii, anno domini millesimo sexcentesimo primo.

Sigismundus Princeps mp.

Jo. Jacobinus, secretarius m. p.

(Eredeti, az állami peeséttel ellátott levél; a n-szebeni városi és szász nemzeti ltár.
II. fele 17. sz. a.)

CLXXXVII.

Csehi tábor, 1601. július 27.

Báthory Zsigmond a nagyszebeni királybírónak, a havaseli bojérok felől.

Sigismundus, dei gratia Transsylvaniae etc. princeps . . .

Prudens et circumspecte, fidelis nobis dilecte. Salntem et gratiam nostram.

Értettük az kegyelmed leveliből, az kit *Harinnay Farkas* Miklósnak küldött, mit írjon az havasalföldi bojérok felől, az kik levelét is vöttük, az kit kegyelmeteknek írnak, és megolvastattuk; azért kegyelmetek írjon választ nekik magoktól az mi czédulánknak, kit ezen levelünkben küldtünk kegyeteknek. continentiaja szerint. Minthogy peniglen az mostani üdőnek állapotjához képest, az kegyelmed ittléte igen kívántatik: hagyjuk kegyelmednek, hogy az mi levelünk látván, jötttest jövőn utánunk táborunkban, otthon penig bizonyos képebeli embert rendeljen, az ki mindenfelé vigyázzon és az adónak és élésnek felvevására szorgalmatos gondviselése legyen. Secus non facturi.

Datum in castris nostris ad possessionem Chehý positis die 27. Julii 1601.

Sigismundus Princeps mp.

(Eredeti, a nagy állampeeséttel lezárt levél, a n-szebeni városi és szász nemzeti ltár II. fele 16. sz. a.)

A levélmelléklet szövege:

Vöttük az kegytek levelét, kiből értjük az kegytek nyavalyás állapotját; úgy lévén az dolog, bizony nem monthatjuk, hogy elég sanyarúságban nem volt kegytek; de ez nem mi dolgunk, hanem az fejedelmek dolga. Értettük azt is, hogy kegytek az kegyelmes urunkat megtaláltatta volt, levele és emberi által; de talán mikor kegytek az minekünk szőlő levelét küldte, akkor kegytekhez az ő felsége válasza nem érkezett volt, mert ő felsége kegytekhez főemberét küldte, az kegytek emberit pedig megtartóztatta volt ő felsége egy néhány napig, mert kételkedett hozzájuk, de annak utánna eleresztette, hanem mostan szabadságba vadnak, várhatja csak azt ő felsége véllek, hogy az ő felsége emberét kegytek visszaboecassa.

(Negyedív papírra írva, más kéztől, u. ott.)

CLXXXVIII.

Kolozsvár, 1601. augusztus 15.

Basta nyugtatványa a Kolozsvár városától (a kivetett 30.000 frtnyi hadi sarcból) felvett 20.000 forinttól.

Ich Georg Basta etc. bekhenne hiemit, dass ich von den Richter und Geschwornen von der Statt Claussenburg an denen dreisig

Tausent Taller, so sie schuldig zubezallen sein, empfangen habe an jeczo zwanzig Tausent Taller. Und zu wahrer Urkunt hab ich mein Handschrift und Petschaft hiefürgestellt.

Actum Claussenburg den 15. Augusti 1601.

G. Basta mp.

(P. h.)

(*Eredeti, papírra nyomott kis gyűrűpecséttel, a Basta czímerével — négyelt paizs, jobb felső és bal alsó negyedében lovas vitéz, az ellenkezőkben egymással szemben dülten álló ékek, mintegy páfránlevél alakú, a sisak felett sas alak — a kolozsvár városi ltrban. Fasc. IV. nr. 70.*)

CLXXXIX.

Kolozsvár, 1601. augusztus 15.

Basta Kolozsvár városának a goroszlai harez után adott kegylevele.

Nos Georgius Basta dominus in Sult, eques auratus, Sacr. C. Rque Mattis ac regis Hispaniarum consiliarius bellicus, necnon eiusdem Mattis C. exercitus et Transsylvaniae generalis capitaneus etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod cum superioribus diebus in campo ad *Gorozlo* contra Sigismundum Bathoreum felicissime pugnantes divino auxilio hostibus fuis fugatisque auspiciis S. C. Mattis celebrem obtinuissimus victoriam, ac inde castris motis in Transilvaniam, superatis montibus pervenissemus, praedicto Sigismundo Bathoreo provincia Transilvanica egresso, primarii civitatis Kolozsvar nobis obviam supplices venerunt ac sese humilime gratiae ac elementiae S. C. Mattis nostraeque benignitati sponte offerentes ac fidele obsequium promiserunt, militemque praesidiarium suae C. Mattis intra moenia nulla difficultate admiserunt. Unde nos innatam S. C. Mattis elementiam propendentes, quae penitentibus veniam et contritis indulgentiam concedere consuevit, illud etiam considerantes, victoriam esse subiectis parcere ac belli ferociam misericordiae lenitate temperare, eisdem civibus civitatis Kolosvar vitae, bonis, rebusque ipsorum universis aliisque hereditatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis ac proventibus omnibus, denique iuribus, libertatibus et privilegiis eorum gratiam et misericordiam duximus faciendum, prout facimus per praesentes. Assecurantes eosdem, quod deinceps temporum in successu, quoad in fidelitate suae S. C. Mattis constanter persisterint, neque nos in praemissis omnibus illos impediemus, turbabimus, vel molestabimus, neque alios contra formam gratiae nostrae impedire, turbare vel molestare permittimus, quin imo contra quoslibet violentes, impetitores, turbatores, vel molestatores auctoritate nostra tam nos tuebimur et defendemus, quam per alios, quo-

rum interest vel inteverit, tueri, defendere et protegere curabimus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante.

Datum in castris ad civitatem Coloswar positis die decima quinto mensis Augusti anno dni millesimo sexcentesimo primo.

G. Basta mp.

(P. h.)

(*Eredetije*, Básta papírra nyomott ezímeres nagyobb pecsétjével, a Kolozsvár városi ltában. Fasc. III. nr. 49.)

CXC.

Görgény, 1601. augusztus 22.

Erdélyi menekülő főurak Besztercze bírájától értesítéseket kívánnak a német had mozgálatairól, a városokról stb.

Prudens et circumspecte domine. Amice et vicine nobis observande. Salutem et officii nostri comendationem. Kívánunk istentől kegyelmednek minden jókat megadatni.

Továbbá kérjük kgdet, hogy ha mi bizonyos hírei vadnak kegdnék, adja értésünkre. Halljuk azt, hogy valami posták jöttek volna Moldovából, de azt sem tudjuk bizonyosan, kitől; ha mit ért kegyelmed, írja meg kegmed. Azonképpen Colosvár hódolt-e meg az németnek, vagy mi állapotban tartják magokat és az szabad városok is mihez tartják magokat, mert mi is kegtekkel mindenben egyet akarunk érteni. Az német had is hol vagyon és egyéb dolgot is, ha mit ért kegmed, kérjük kegyelmedet, mindeniket adjon értésünkre. Fejérvár felé is, ha mit ért kegyelmed; mi is, ha mit érthetünk, kegyelmednek értésére adjuk. Tartsa meg isten kegyelmedet jó egészségben.

Datum ex Görgény, 22. Augusti. Anno 1601.

V. P. C. etc.

amici benevoli:

Pancratius Sennyei
Franciscus Alárdi
Benedictus Mindszenty

B. Bornemissza
Stephanus Bodoni
Melchior Bogáti.

Kívül: Prudenti ac circumspecto domino Johanni Budaki, iudici civitatis Bistriciensis, etc. domino et amico nobis honorando.

(*Eredeti*, gyűrűpecsétes levél, a beszterczei vármegyei ltárban.)

CXCI.

Torda, 1601. augusztus 22.

Básta rendelete a kolozsvári bírónak, hogy tábori zenészeinek 200 tallért adjon

Ehrnvester lieber Richter. Wollet disen *Musici* alsbalt zu ihrer hiunkunft zweyhundert Taller von dem geldt, so ihr schuldig zuerlegen, geben, auf das sie sich aufenthalten können biss zu meiner

hinkhunfft. Und wo ihr ihnen auch sonstn behilfflich sein könnet, wollets nicht underlassen zu thun. Gott mit unss.

Im Veldtlager bei Torda 22. Augusti 1601.

G. Basta mp.

Külczim: Dem ehrnvesten N. Richter in Claussenburg zu hannden.

(*Eredetije*, kívül Básta gyűrtűpecsétjével, a Kolozsvár városi lírban. Fasc. II. nr. 50.)

[Kolozsvár.] 1601. augusztus 24.

Básta tábori zenészeinek: nyugtatványa a kolozsvári bírótól kapott 200 tallérról.

Wir *Musici* semptlich bekennen, dass wir von dem ehrnvesten, herrn Richter dero Stadt Klausenburgk auss befeflich des herrn Obristen unsers gnedigen herrn empfangen haben 200 Thaler, dessen zu Urkundt haben wir uns zu mehrer ihrer Versicherung wollen ihn aller Nahmen unterschreiben.

Den 24. Aug. ao 1601.

Francesco Micheli

Pietro Daula.

(Basta előbbi levelének hátlapján.)

CXCII.

Prága, 1601. szeptember 8.

Rudolf császár-király levele a havaseli bojároknak, melylyel Mihály vajda megöletése után Radibrád Alajost és Örmény Pétert hozzájuk küldi.

Boiariis Valachiae.

Credenciales pro Aloysio Radibradt et Petro Armeno.

Sp. gen. fideles dilecti.

Audiveramus jam antequam praeclare vestram in nos fidem testati fueritis, et sanis consiliis locum dederitis, ut ad nostram vos protectionem converteritis. Quod vero interea acciderit, ut Michäel Valachiae vaivoda interimeretur, suspicamus fieri posse vestros vestrorumque ut animos ea fama rei novitate percellat. Quam ob rem faciendum nobis duximus, ut fideles nobis dilectos Aloysium Radibradium et Petrum Armenum istis in locis jam ante versatos ad vos animandos at gratiae nostrae securos reddendos illico mitteremus. Qui quid in mandatis habeant, cum vobis sive coniunctim sive separatim exponetur, fidem illis haberi. vobisque certo persvasum cupimus, ita nos benigne in vos inclinatos esse, ut quicquid commoditatibus vestris augendis, sedibusque vestris defendendis opportunum fore existimemus, singulari clementia et affectione suscepturi simus. Quemadmodum plenius vobis dictus Radibradius et Petrus Armenius exponent. Ceterum sat.

Datum Pragae 8. Septembris a. 1601.

Jegyzet: Írnak ez ügyben külön *Bastának, úgy a tergovisti érseknek és a három Buzesti testvérnek* s mint egy jegyzetből látható, a fentebbi levél a következőknek szól: Vestiar Androgni, Theodosio Logofet, Miroslav Logofet, Banul Udra, Pittelnich Stoika, Comes Radul, Logofet Barehan, Petarnich Scarban bojároknak.

(Fogalmazvány a bécsi titk. ltb. Turcica.)

CXCIII.

1601. október 21.

Basta rendelete Kolozsvár város bírójának, a hadi serezhátralékának kifizetése végett.

Ernvester wollweiser fr. lieber Stadrichter, neben willigen gruess werdet ihr Euch bürtblich zuerindern wissen, dass ewere Stadt dem Rom. Kay. Majestät noch neun tausend und sieben hundert Taller zuerlegen schuldige. Sollet derowegen in angesicht dieses bevelchs und ohn ainige saumnuss oder aufzug, zaigern Johan Maria in abschlag gedachter summa erlegen und zustellen (sic!¹) Der uberrest aber benentlichen die sechs tausend Taller, sollet ihr zu handen der Rom. Kay. Majestät zahlmeisters, den wir dieser Ursachen zu euch abgefertiget, zur stundt und eilendts erlegen und bezahlen, so lieb euch und ewer Stadt der Kay. Majestät gnad und unsere freundschaft, darnach ihr euch zu richten. Gott mit uns allen.

Actum Veldlager den 21. Oct. 1601.

P. S. Des hauptman Codagin verlassenschaft sollet ihr ebenmässig zaigern dieses zu trewen handen uberantwortten, und ewere schein, so ihr dessentwegen gedachten hauptman seligen zugestellet abfordern.

E. willig

G. Basta mp.

Kolozsvár, 1601. október 25.

Batistoni János Mária nyugtatványa a kolozsvári bírótól felvett 3600 tallérról.

Io Gio. Mari Batistoni confeso aver ricevuto per nome del ill^{mo} s. general Basta taleri tremile et sese (sete?) cento del s. gudice de Cladiopoli secondo la comisione soprascritta in Cladio-poli 1601 a di 25 Otobrio

Gio. Ma. Batistoni.

(Az előbbi levél alján.)

¹) A rendelet nem mondja (úgy látszik tollba maradt), hogy 3700 tallért fizessenek ki Mária Jánosnak; de a maradék felemlítéséből világos, hogy 3700 forint utalványozott ki neki Básta.

Külczim: Dem ernvesten weisen h. Emerich Bogner, Stadrichtern zue Clausenburg mein gueten Freundt

Clausenburg.

(*Eredetije*, Básta czímeres gyűrűpecsétjével lezárva, a Kolozsvár városi Itrban Fasc. III. nr. 51.)

CXCIV.

Kolozsvár, 1601. november 4.

A kolozsvári tanács Bástával híreket közöl Báthory Zsigmond és Csáky István hadi mozgalmairól.

Ill^{me} domine, domine nobis gratiosissime. Fidelium servitiorum nostrorum oblationem.

Vestra poterit meminisse Illustritas nos in omnibus literis ad Ill^{tem} Vestram datis pollicitos esse, quod nova, si quae de statu Sigismundi et eorum audirentur, statim Ill^{tem} Vestram de his certiore reddituri. Promissis itaque nostris, ut et officio etiam teneremur, satisfacere studentes, nova, quae in praesenti nobis relata sunt, breviter rescribendum duximus.

Diebus proxime praeteritis quidam ex commansoribus nostris venerat versus Eniedinum, quorundam bonum suorum requirendi gratia, exindeque domum versus proficisci volens, in manus militum Sigismundi incidisse, ac ita cum exercitu ejusdem maximo usque ad Marosujvár die Veneris proxime praeteriti una venisse, ibique Sigismundum castra metatum esse, seque castra uterius movere voluisse, sed Stephanus Chaki in literis ad Sigismundum datis, obnixè rogasse, ne prius ulterius se moveret, quam ipse cum suis Cozacis, et Polonis advolaret; ipsum vero Stephanum Chaki protunc Meggyesini fuere. Turcas plures multo Ungaris esse refert. Bissum pro tribus vexillis ad mandatum Ill^{tis} Vestrae misimus etc. Eandem Ill^{tem} Vestram quam diutissime et felicissime valere exoptamus.

Datum ex Kolosvar die 4-ta Nov. 1601.

Ejusdem Ill^{tis} Vestrae

fideles et obsequentissimi servitores
Primarius et regius iudices,
caeterique jurati cives civitatis
Colosvariensis.

Külczim: Illmo domino domino Georgio Basta domino in Suldt, S. C. Rque Mattis ac regis Hispaniarum consiliario bellico, equiti aurato ac per Transsylvaniam exercitum generali capitaneo etc., domino nobis gratiosissimo.

(*Eredetije*, Kolozsvár város Itrában, Fasc. II. nr. 37.)

CXCV.

Déva, 1602. június 12.

Zsigmond fejedelem rendelete Kolozsvár városához, hogy Basta-hoz küldött követét kísértessék el.

Sigismundus, Dei gratia Transylvaniae et Sacri Romani imperii princeps, partium regni Hung. dominus, aurei velleris eques et Siculorum comes etc.

Prud. ac circumsp., fideles nobis syncere dilecti. Salutem et gratiam nostram.

Ez levélvívő emberünket bocsátottuk Basta uramhoz bizonyos dolgainkért. Azért hagyjuk és parancsoljuk, hogy jó és elégségesképpen úgy kísértessétek el mindjárt, hogy Basta uramhoz békeségesen és bátorságosan jusson. mert az minemű dologban jár, nem kevésbé az római császárt ő fgét illeti, mint minket. Melyben ha fogyatkozás esik és Basta uramnak is írette reátok kedvetlensége lenne, mi reánk ne vessetek. Secus non facturus.

Datum in arce Dewa die 12. Junii a. 1602.

Sigismundus Princeps mp.

Külczim: Prud. et circumsp. judici primario ac regio, coeterisque juratis civibus civ. nrae Colosvariensis etc. fidelibus nobis syncere dilectis.

(*Eredetije*, két kis gyűrűpecséttel lezárva, a Kolozsvár városi ltrban. Fasc. III. nr. 25.)

CXCVI.

N.-Szeben, 1602. július 25.

Basta Kolozsvár város tanácsának, hogy Zsigmond fejedelemnek a császárhoz felmenetelében szolgálatára legyenek.

Prudentes et circumspecti amici nobis honorandi. Salutem et benevolam nostri commendationem. Isten kegyelmeteket áldja meg sok jókkal.

Az compositio szerint Sigmond fejedelem ő felsége az római császárhoz ő felségéhez fel akar menni. Hadjuk azért és porancsoljuk, hogy kegyelmeteket ha miből megtalálja, vagy ő felsége vagy szolgálai semmiből kegyelmetek se ő felségének, se penig emberinek kegyelmetek meg ne fogyatkozzék, kiből kegyelmetek császárhoz ő felségéhez való hűségét megmutatja. Secus non facturi.

Datum Cibinii 25, die Julii 1602.

G. Basta m. p.

Külczim: Prud. et circumsp. primario et regio judicibus, caeterisque juratis civibus civ. Colosvariensis etc., amicis nobis honorandis.

(*Eredetije*, Basta sajátkezű aláírásával, kívül nagyobb czímeres pecsétjével, a Kolozsvár városi ltrban. Fasc. III. nr. 53.)

CXCVII.

Léczfalva, 1600. november 4.

Az erdélyi tanácsurak rendelete Kézdi-Vásárhely város tanácsának és lakosainak, hogy a hadfelkelés alkalmával Sennyei Pongrácznak Oroszfaluban okozott kárait megtérítsék.¹⁾

Nos proceres magnates, caeterique status et ordines universitatis nobilium regni Transylvaniae etc.

Prudentibus et circumspectis iudici juratisque civibus ac universis inhabitatoribus oppidi *Kizdi Vasárhely* salutem.

Mivelhogy [az] székeleknek szabadságakor, meg nem gondolván várostoknak privilegiumit és szabadságát t[ü]e[s] a több székelekkel együtt insurgáltak és az nemességen minden injuriákat cselekedtetek, kiváltképpen pedig *Sennyei Pongrácz* uramnak császár ő felsége tanácsának és Küküllő vármegye ispánjának *Oroszfaluban* házáat és marháját a több parasztsággal együtt eldúltatok és elhordottatok: hagyjuk azért és parancsoljuk nektek serio, várostoknak szabadságának elvesztése alatt, hogy minden okvetetlen mox et de facto Sennyei Pongrácz uramat minden káraitól megelégtítsétek, sőt házáat is annyi részéből, a mennyéből tú elrontottatok és hordottatok, mindjárást megépítsétek. Melyekre Makó György uramnak authoritást adtunk. Egyebet ebben cselekedni n[e]m j[er]észeljete.

Praesentibus perlectis, exhibenti restitutus.

Datum in possessione Léczfalva, 4-ta [die] mensis Novembris, a. d. 1600.

Stephanus Chiaky m. p.

Caspar Kornis m. p.

Bbornemÿzza m. p.

Benedictus Mindszenty m. p.

Franciscus Alard m. p.

Stephanus Tholdi m. p.

Stephanus Bodoni m. p.

(*Eredetije* hat gyűrűpecséttel a sepsi-szt.-györgyi Cserey-Muzeumban.)

¹⁾ Pótlékul itt közöljük ezt a levelet, miután egy üres lap fenmaradt Rendes helyén azért mellőztük, mert az Erd. O.-gy. Eml. IV. k. már ki van adva

II. OKLEVÉL-KIVONATOK.

1.

Bécs, 1599. május 7.

Mátyás főherczeg Rudolfnak.

Küldi a szepesi kamara április 29-iki, Erdélyre vonatkozó jelentését „Da dem also was des Wayda Michael in der Walachey u. seiner erclärung halber gegen den Siebenbürger vermeldet wirdet, were er in seiner opinion u. intention bilich zu confirmiren, u. auf alle mittl u. weg zugedencken, wie er bei so beschaffenen sachen in Siebenbürgen in guter devotion zuhalten sein möchte. Seine abgesandte sein noch alhie, u. ist inen die von E. k. M. angeschaffte summa gelts dieser tagen alhie völlig u. in paren gelt bis auf 6000 taler, welche nach Caschaw verwichslet. ausgezalt worden, wie sie dann meines wissens darmit vorders wol zufriden u. content sein. Die werden, wie sie sich vermercken lassen, morgen von hienen nach der Schlesien u. für anheimbs nach der Walacheÿ verraisen.

(Fogalmazvány.¹⁾)

2.

Bécs, 1599. május 7.

Mátyás főherczeg Bástának.

Benigne injungimus, ut in perplexas et subdolas illas Bathorianorum practicas atque machinationes diligenter animadvertere, Joannem Imreffium ad vos quamprimum evocare, eundem de rebus atque technis illis Transylvanicis curiosius examinare, nosque de singulis iis, quaeque in dies occurrunt, sedulo et quantocius edocere velitis.

(Fogalmazvány.)

3.

Szatmár, 1599. május 19.

Székely Mihály Rudolfnak.

Ich schick E. Röm. k. M. in aller unterh. gehorsamb ein pasquill, das mir der richter von Nagy-Bánya zugeschickt hat, darinnen

¹⁾ *Jegyzet:* A levelek legnagyobb része a bécsi cs. és kir. állami és udv. levéltárból való; a hol a levéltár külön megemlítve nincs, mindig ez értendő és pedig ennek a „Hungarica“ osztálya.

Ew. Röm. k. May. allergnedigist vil seltsame sachen finden werden, diese personen wären wol zu finden, sy sein worlichen vernÿfftiger, wie dann an ihr stellen wol zu sehen ist.

(Eredeti.)

4.

Szatmár, 1599. jun. 2.

Székely Mihály Rudolfnak.

Küldi fel Bozó leveleit. Szabó Balás elfogatása csak egy „stratagema, dass man sein mainediekheit nicht soll merckhen“ „Keinem gebornen Siebenbürgen muess man glauben.“

(Eredeti.)

5.

Prága, 1599. jun. 4.

Rudolf Mihály vajdának.

Credenciales pro Aloysio Radibrat.

Megértette, a mit M. vajda futárja által jelentetett. Hogy biztonságban válaszolhasson, Radibrát Alajost küldi hozzá. Higyjen szavainak. Jó akaratában bizakodjék.

(Fogalmazvány.)

6.

Prága, 1599. jun. 12.

Rudolf Mihály vajdának.

Valacho responsum.

Rudolphus.

Illustris. Intelleximus, quae nobis per legatos vestros significanda curastis. Ad ea quid pro benignitate nostra responderimus, ab iisdem intelligetis.

Fortiter itaque pro republica Christiana pergite, ac de nobis quidvis sperate.

Pragae, 12. Junii a. 99.

(Fogalmazvány.)

7.

Prága, 1599. julius 26.

Rudolf Bástának.

„De rebus Transylvanicis et Valachis quid in praesenti statuendum duxerimus, ex literis consilarii nostri D^{ris} Pezzii, per quem d tibi significandum jussimus, intelliges.“

(Fogalmazvány.)

8.

Bécs, 1599. augusztus 22.

Mátyás Rudolfnak.

Néhány nap előtt érkezett haza Rómából pater Carillo s az audientíán felmutatta a pápai dispensatíot Mária Krisztierna és Báthory Zsigmond között s kéri azt a királyhoz küldetni.

(Eredeti.)

9.

Varsó, 1599. aug. 24.

III. Zsigmond lengyel király Rudolfnak.

Báthory András követek által tudatta, hogy az erdélyi fejedelemiséget egész váratlanul ráruházták: a nép kérése, a haza veszélye s a közszükség vitte rá, hogy elfogadja. Kérte, hogy a l. király ne vegye rossz néven s járjon közben a császárnál, hogy azt jó néven vegye, mert abban semmit sem akart ő fge ellenére tenni, sőt mindenben a haza, ő fge és a keresztyénség közös javát akarja szolgálni. Csodálkozik a l. kr. is e váratlanul jött változáson, de nem akarja elmulasztani a közbenjárást s kéri, hogy az erdélyi ügyben ő felsége kegyelmesnek mutassa magát.

(Eredeti; Polonica o.)

10.

1599. szept. 14.

Mihály vajda Bástának.

Követei (Székely János és Prybék Mátyás) által a következőket ízené:

1. Miért nem küldték a segélyt „dem beschehenen entschluss nach“.

2. Tudósít, hogy néhány nap óta egész seregével, ágyúival s teljes hadi felszereléssel az erdélyi határon van és várja naponként Bástától a jeladást a támadásra.

3. Jelenti, hogy ha a dolog abban hagyódik, „grosse gefahr von Moldauern, Siebenbürgern u. Türekhen darauf stehe“.

4. Ha katonaságban nem lehet, segítsenek pénzben, mert az ő vagyona teljesen ki van merítve.

5. „Es hat ihme der Türkisch kaiser unlangst sein kais. fahnen mit schreiben zugeschickt, darinn er ihme privilegirt, dass er ihme die Walahey, Moldau, u. Siebenbürgen zu ewiger erblicher besatzung geben und einraumen wölle, welchs er aber bishero nicht angenommen.“

6. Ő fge hűségében meg akarna maradni, csak őt se hagyják el.

7. Követeit mihamar küldjék vissza.

Másnap még a következőket jelentették a követek urok nevében :
Ha sem pénz, sem katonaság nem küldetik neki ez alkalommal, mihelyt a török követek újra jönnek a szultán zászlajával, kénytelen lesz elvenni és vele szövetkezni, „die schuld aber wöll er alle auf ihne herrn Obristverwalter bey Ihrer May. legen“, a miért neki idejében pénzt és népet nem adott.

(Egykorú másolat.)

11.

(Kassa), 1599. szept. 15.

Básta Mihály vajda követleinek.

1. Hogy segély nem érkezett, az az oka, mert a sziléziai hadinép „nicht mit richtiger bestellung hinein gelangt.“
 2. Azért nem írtak a vajdának sem, mert különben is pénz nem volt kéznél.
 3. Ne kételkedjék, ő fge bizonyára nem fogja ez ügyet elhanyagolni, ha egyszer már kezébe vette; ha késnék is, eleget teend kívánalmainak.
 4. Hogy pénzt szerezzen, elküldöttük báró Ungnádót.
 5. A török császár kívánalmait illetőleg szükségtelen a vajdának tanácsot adni, mert jól tudja, hogy a török milyen „process führe“ s hogy milyen ő fge „gnad u. gemüth.“
 6. A vajda hűség nyilváníatását ő fge elismeréssel fogja fogadni.
 7. A követek jó alkalommal el fognak küldetni.
- Pénz most nincs kéznél, de mihelyt lesz, küldeni fog. Az alatt legyen türelemmel s ne kételkedjék, ő fge kielégíti.

(Egyk. más.)

12.

Kassa, 1599. szept. 15.

Básta Mátyás főherczegnek.

Ma jött a mellékletben küldött kívánalmakkal egy személy „az oláh“-tól. „Ich kann des Walachen sein gemüeth nit recht ergründten, weil derselb mit solcher unbeständigkeit umbgehet; dann man weiss gewiss, dass er dem Cardinalen geschworn oder gehuldiget habe u. dass lecztermall lies er alhier erschallen, als hab er Siebenbürgen angriffen: jetzt aber schickt er leüth mit dergleichen begern u. ansuchungen Ich glaub aber gewisslih, sy werden mit dem Cardinalen einen haimblichen verstandt undtereinander haben, u. diese jeczige hieher schickung seye auf anders nichts, dan dardurch unsere anschlag oder fürnehmen zu erforschen, angesehen.“

Oldalt: Describatur pro imperatore. Factum 23. Sept.

(Eredeti.)

13.

Pilsen, 1599. szept. 21.

Rudolf III. Zsigmond lengyel királynak.

A mit Báthory bibornokról írt, vette. Kívánja megmutatni e lengyel királyiyl szemben jó indulatát (*sincerum sensum*), de emlékezteti, hogy Erdély úgy régi, mint újabb jogczímen őt illeti s Magyarországhoz tartozik, mint a testhez annak tagjai, s ha azt vakmerően felzavarják, lehetetlen sértésnek nem vennie. Írt neki is a *cardinalis* az újabb változásról, de csak általánosságban, ő is csak úgy általánosságban felelt. Mielőtt Báthory Endre részletesebben nem ír arról, mit akar, mi czélja s mit kíván: nem tud határozni azokra nézve, miket a l. király érint és kér. Ha Báthory jó akaratát a kesztyénség iránt és engedelmességét ő iránta megbizonyítja, úgy hogy neki elégtétellel szolgál: akkor a mint illik s a mint a józan ész követeli, válaszolni fog neki (*nostrum animum decleralaturi sumus*). De annyit előre is ki akar kötni, hogy a *cardinalis* a török főnhatósága alá ne adja magát, ne szakadjon el a keresztyénségtől, se pedig Lengyelországból az ő pártját — ha ellene fordúlna — senki ne segítse, a mi nem csekély változást idézne elő Lengyelország s az ő tartományai között fentartott viszonyban, a minek érett megfontolással útját kell állani.

(Fogalm., Polonica.)

14.

Gyulafejevár, 1599. okt. 3.

Báthory Endre fejedelem Mária Krisztiánának.

Báthory Zsigmond Lengyelországba ment, mely ország a kedély s lélek nyugalmára és a csöndes életre alkalmasabb, mint Erdély. Onnan rövid idő múlva Rómába a pápához menni szándékozik, hogy vele további életére nézve határozzon. Hallván, hogy azt a főherczegnő, ő fge a király s a szultán rosz néven vették, tudósította (t. i. Endre) a császárt s a szultánt, hogy ne tápláljanak a miatt semminemű aggodalmat, mert Zsigmond L. o.-ban tartózkodásából nem fog veszély háramlani sem a királyra, sem L. o.-ra Kéri a főhgnőt, vesse közbe ő is magát a királynál, hogy Zs. L.-o.-ban tartózkodását ne nézze rosz szemmel.

(Másolat.)

15.

Pilsen, 1599. október 26.

Rudolf Mátyásnak.

A vajda ez idő szerint elégedjék meg 25,000 tallérral, melyet Kassán felvehet, a többire várjon. Marino megy Mihály vajdához.

(Eredeti.)

16.

K. n. (1599. nov.?)

Báthory István Rudolfnak (supplicatio).

„Velit elementiam suam in me misero homine declarare“
Két dolgot kér: fogadja kegyelmébe s családi javait engedje szabadon bírnia. Ha nem lenne hű ő fgéhez, nem tette volna le arra az esküt.

(Eredeti, sajátkezű.)

17.

Tokaj (Toggey), 1599. november 5.

Básta Mátyásnak.

Kassáról elindult Erdély felé. Holnap, 6-án a Tiszán átkel s Szatmár megyébe. Oda már előre ment Ungnád, hogy egyet-mást előkészítsen. Onnan lehet a legközelebbi és a legjobb úton az „oláh“-hoz sietni, a ki mint hallják, már az egész Erdély ura. Küldjön gyalogot „damit man nit schwecher were, als der Wallach, zum fall er neuerung fürneme.“

Bástával van a 2000 főnyinél nem erősebb Pezz regiment, abból Váradon kell hagyni egy zászlóaljzat („Fenndl“), 300 embert. Kassáról vele van 150 „szolga“ és egy kevés magyar drabant. 3000-nyi gyalognál mind összevéve sincs több. Lovasságból Dükher és Lükh kapitány van vele, a veres- és sárga-rokkos „archibusier“-okkal, a szatmáriakkal s a saját compagnijával együtt alig több 600-nál. Ezenfelül 1000 Forgách-féle huszár és 400 más váradi huszár. Rákoczy népéből legnagyobb rész útközben hagyatott, csak 300 maradt, azt is meggondolja, használja-e; ötödrészt sem tartotta ez évben azon gyalogságnak, melylyel tartozott, huszársága is silány és kevés. Kér népet, mert ha ezt az alkalmat elszalasztják, nem tudja, mikor lesz ismét egy ilyen. Pénz is szükséges a hadi nép tartására, „damit das landt durch die soldaten nit gar verderbt werde.“

(Eredeti.)

18.

Bécs, 1599. november 5.

Mátyás Rudolfnak.

Ebben az órában jött Básta levelével a Bocskay tudósítása, hogy Mihály „dem cardinal Bathory auf das haubt geschlagen“, Erdélyt elfoglalta s hogy a bibornok futással menekült. Futárt küld.

(Eredeti.)

19.

Tasnád, 1599. nov. 6.

Ungnád Rudolfnak. (Vette nov. 20).

Ő és Pete (Petu) délben találkozott az oláh követekkel: Örmény Péterékkal, a kik az okt. 28-iki az esküszegő Báthoryak ellen vívott győzelemről vizsik a tudósítást „und haben wir uns hoch erfreuth, dass der Michael wajda in seiner patent . . . sich Ew. May. Ratt und Statthalter in Siebenbürgen auch General-veldobristen nennet“. Ebből következtethető az ő nagy hűsége és őszintesége ő fge iránt, a miért nagy jutalomra érdemes, az aranygyapjúra s a császári kegyre sokkal érdemesebbé tette magát, mint az esküszegő B. Zsigmond tette volt. A csatában 3027 személy esett el, köztök a legtöbb előkelő nemes, így Huszár Péter is. A parasztság a nemesek között gyilkolni kezdett, de M. v. beszűntette. A székelyek mind fegyverben állanak, M. v. minden szabadalmaikat megadta; Moldva felől örködnek. A kozákok, kik Moldovában sok ezereken vannak, kinyilatkoztatták, hogy Moldovát Erdélyhez csatolják, csak pénzzel lássák el őket. 12 nap múlva Kolozsvárt országgyűlésnek kell lenni, melyet M. v. hirdetett. Kornis Gáspár őrizet alatt van Gy.-Fejérvárott. M. v. német lovagokat s gyalogokat kíván, nem akar bizni az erdélyi várakban. Ő Petével Fejérvárra megy, Székely előttök van több mint egy napi járó földdel. „Básta wirt vor 6 tagen fort hieher khumben“. Mindkét Báthory Huszt felé menekült (?) mind azzal, a mit magokkal vihettek; ha Székely tudta volna, kezibe kerültek volna. A szász királybíró is megesküdtött már M. v.-nak.

(Eredeti.)

20.

Pilsen, 1599. november 6.

Rudolf Bocskaynak.

Miután érte hogy az oláh elvetette a hálót és békülésre többé remény nincs, inti, hogy ő, ki az erdélyi viszonyokat jól ismeri, tanácsosaival összeköttetésbe lépjen s a király érdekei előmozdításában serényen forgolódjék.

(Fogalm.)

21.

Pilsen, 1599. november 6.

Rudolf Mátyásnak.

Be fogja látni, mily fontos, hogy miután M. v. Erdélyben annyira előhaladt, őt magára ne hagyják, hanem a mennyire lehet segítsék. Ne mulasszon el egy órát se, hanem tüstént lovas és gyalog népet, vitéz, tapasztalt parancsnok alatt hozzája rendeljen s effelől annál kevésbbé habozzon, mert a futártól kapott levélben

„solche sachen befinden, dass man verhoffentlich bey meiniglichen wol entschuldigt sein werde“.

A törökkel való béke további tárgyalásában az ő (a király) tudta nélkül ne kezdjen, hanem ha kívánna valamit a török, arról tudósítsa.

(Másolat.)

22.

Tasnád, 1599. november 14.

Melíth Pál (kinek?)

Mihály v. elfoglalta Erdélyt. Székely Mózesről, Ravazdi Györgyről s többekről, kikről nem tudják hova lett, mondják, a csatatéren kellett maradniok. Hogy mi czélja a vajdának Erdélylyel, nem tudják, „allein wir vernehmen alhie, dass er dasselbe under sich und sein sohn zubringen understehen darum wer's gleich zeit, dass man demselben bei zeiten vorkommen khundte“. Minden csász. várba hű parancsnokot kellene rendelni. mert most sok helyütt olyan van, kit csak gúny illethet. Kővár megadta magát M. vajdának. most Huszt felett alkudoznak. A dolgok semmikép sem tetszenek neki.

(Más. bécsi hadi lt. reg. 74. es.)

23.

Tasnád, 1599. november 15.

Básta Mátyásnak.

Megérkezte óta már tudatta, hogy Forgách Zsigmond mit tapasztalt Mihály vajda körül. Kővár megadta magát a vajdának ő fge nevére. Somlyót Nyáry Pál vette át és szállotta meg. Most azon van M. v., hogy Huszt is mihamar megadja magát: Nyári Pált, mint a ki huszti kapitánynyal régi jó ismerős, oda küldötte. Pénzt kér (Básta), Forgách és Rákóczy huszárjai fizetésére.

(Eredeti.)

24.

Pilsen, 1599. november 17.

Rudolf Ungnádnak.

Inti, hogy eddigi buzgalmában megmaradjon s tanácsával az erdélyi ügyekben szolgáljon. Bástával, Székelylyel és Nyáryval főkép arra ügyeljen, hogy a Báthoryak ne egyesülhessenek s hadat ne gyűjthessenek, hogy a végeket, főkép Lippát, el ne foglalják. A pátensek kiosztása még megfontolást igényel. „weil man jetzt nit in terminis tractationis stehet, soudern sich das landts mit gwaldt und dem schwerdt impatronirt“ s most még nem tudható, kik tekinthetők híveknek s kik ellenségnek. — A vajdától — hozzá

érkezvén — megtudhatja, hogy a király nevében mit ígért a széke-lyeknek és a szászoknak; mindenről tegyen jelentést s szorgalmasan tudósítson.

Jegyzet: Hasonló értelemben ír Székely Mihálynak, a szatmári — és Nyári Pálnak, a nagyvárad kapitányának is.

(Másolat.)

25.

Tasnád, 1599. november 17.

Básta Mátyásnak.

Boeszkai épen most jött hozzá a vajdáról szóló hírekkel, „die etlichermassen verdächtig“, mert Boeszkay abban érdekelt fél és így teljes hitelt nem lehet neki adni. Nagyon szükséges, hogy katonaság és pénz küldessék. A Pezz lovasság — azt hiszi — nem hagyja el, ha a kellő zsold hiányzanék is; de az nagyon kevés. Kéri, sürgetné ő fensége a szükségleteket a királynál. Holnap reggel — nem tekintve azt, hogy Forgách még vissza nem tért „az oláh“ felelelteivel — a kéznél lévő csapatokkal Somlyó felé megy, „dardurch Ihrer Maj. sachen und willen vorschub und beystand zuerweisen“ s attól az oláh vajda kedvéért el nem áll. Küldi a bibornok-fejedelem testvére (B. István) esküjének mását.

(Eredeti.)

26.

Pilsen, 1599. november 17.

Rudolf Bástának.

Szigorúan parancsolja, hogy ne mulasson, hanem lehető gyorsan siessen Erdélybe hadaival, éljen a vajda és Ungnád tanácsával, nem különben Székely és Nyári segítségével s addig ne nyugodjon, míg mindenek felett a Báthoryak eselszövényei el nem fojthatnak. Vigyázzon, hogy a Páthoryak törökkel s tatárral ne egyesüljenek, hogy a török felé eső erdélyi végházak, mint Lippa, el ne foglaltassanak, hanem azok, mihelyt lehetséges, meghódoltassanak s német őrséggel s olyan kapitányokkal látassanak el, a kik teljesen megbízhatók. A patensek közül közelebbi parancsig egyet se adjon ki. Tudósítson.

(Másolat.)

27.

Pilsen, 1599. november 17.

Rudolf Mátyásnak.

12-iki tudósítását vette. A 25.000 tallér felől rendeletét helyesli. Nem kételkedik Básta, Ungnád és Székely ügybuzgalmán, még is inti őket, hogy nagyon vigyázzanak mindenre, főkép a Báthoryak eselszövényeire. Két ponton nyugszik főkép Erdély sorsa: 1. hogy

„ain haubt oder gubernator und inmitls etbo ain verwaltung dahin naeh Siebenbürgen geordnet“; 2. hogy a szükséges pénz kezökhöz juttattassék. Elvárja Mátyás véleményét — minden nap várván Mihály vajda követeit is — hogy Erdélyt mikép kormányozzák a helytartó kinevezéséig s hogy a szükséges pénzt miképen teremtsék elő. A pápához s lengyel királyhoz követet küld a király, hogy az előbbit informálja a bíbornok-fejedelem felől, az utóbbit pedig intse, nehogy segítséget adjon a Báthoryaknak.

(Eredeti.)

28.

Niepolomic, 1599. nov. 23.

III. Zsigmond lengyel király Rudolfnak.

Hallja, hogy Mihály vajda elfoglalta Erdélyt és Moldova meghódítását is tervezi, hol Jeremiás vajdáskodik. Bizonyítgatta már egynehányszor, hogy Moldova régi joggal a lengyeleket illeti. Mihály v. a császártól függvén, őt kéri a jó szomszédság nevében, hogy semmit meg ne engedjen Moldova ellen, mert a mit az ellen s Jeremiás ellen teend, a lengyelek ellen teendi, s az esetben kénytelenek lesznek beavatkozni.

(Eredeti; Polonica o.)

29.

Bécs, 1599. nov. 23.

Mátyás főherczeg Bastának és Ungnádnak.

„*Umb gutachten wegen der Siebenbürgischen rebellen.*“

„Euer gutbeduncken ehist zukommen lassen, was gegen den rebellen und trewlosen für execution . . zuvernehmen.“

(Másolat.)

30.

Pilsen, 1599. november 25.

Barvitiusz J. aláírásával, resolutio az erdélyi követnek.

„*Decretum legato Andrae Bathorey datum.*“

Megértette ő fge, a miket B. bíbornok nevében Kakas István előadott. „Postquam autem alium interea res Transylvanicae statum sortitae sint“, ¹⁾ nines mit felelnie ő fgének s nines miért tovább feltartóztatni a követet.

(Eredeti, a nagy fejedelmi pecséttel.)

Jegyzet: Útle vél is van a bécsi udv. ltban Kakas számára, melyet ekkor Rudolftól kapottt.

¹⁾ T. i. már akkor elvesztette B. E. a Szeben alatti csatát s utána életét is.

31.

Pilsen, 1599. november 29.

Rudolf Bastának.

A mi neki s Pezzennek az erdélyi ügyekről a minap írt, megértette. A mit azokra felel, Pezzen leveléből kiolvashatja.

Mindenről minélelőbb s a hányszor csak teheti tudósítsón.

(Fogalmazvány.)

32.

K. n. (1599. november.)

Kakas István (az 1599. szept. Pilsenbe küldött erdélyi követ) Carlo Magnonak.

Követségbe menet 300 frtot adtak neki költségre, mint egy gyereknek, mondván, hogy csak menjen, minden költségét kétszeresen megtérítik. 1600 tallért magához vett, abból 600-at elköltött. Kérte őt „Herr Andre“ (Báthory Endre) arra is, hogy törekedjék az útban 2—3000 aranyat keríteni s visszatértekor a főhgnőnek (Mária Krisztiernának) vigye Gráczbba „ad rationem arendae“ s ez az első országgyűléskor visszafizettetik neki. El volt határozva azért, hogy titokban Bécsbe utazzék s onnan Gráczbba menjen, a mit már tudatott Carlo Magnoval, midőn Pilsenben megérkezett.

Ő, fenséges asszonyának hű szolgálja volt s hű ügyvivője Erdélyben. saját erszényéből kifizette adósságait, 8—10-szer saját költségén Fejérvárra utazott, tartózkodott Báthory Endrénél („bei herrn Andre“), fenséges asszonyának tartozása miatt, a ki (B. E.) őt szolgájává akarta fogadni, de ő nem fogadta el, kijelentvén, hogy ő asszonyának alázatos szolgálja s azért semmi más szolgálatot el nem fogadhat. „Aber doch als er mir erstlich die handt geben, khaim andere gemahl zu begeren, als mein fraw, habe ich mich auff diese und noch gresere nie erbotten; da es von nöten, ich welle meiner frawen wegen gar in Indien raÿsen, doch habe ich von meiner gn. frawen, als wahr Gott mich erschaffen hat, in diesem mit khaim wort, khaim correspondenc khabt (*így!*); — die natur hat mir das gegeben, dass der ich diener bin, derselben person nutz und ehr gern suche“.

Kapott Fogarashól asszonya részére 3000 frtot, de vissza kellett adnia. sőt még hozzá 1000 frtot is adott kölcsön nagy szükségletére. Muralto Jánosnak is kölcsönzött 9000 frtot, midőn az mint agens Oláhországba ment ő fge parancsára. 3000 arany még fizetetlen ebből is. De hiszi, hogy ő fge, mint hű szolgáját, nem hagyja megkárosúltni.

Kéri emez esdeklését ő fge elibe terjeszteni.

(Eredeti, a bécsi hadi levéltár registr. 1599. nov. 74 sz.)

33.

Pilsen, 1599. decz. 5.

Rudolf a lengyel királynak.

Erdély felől hogy jól értesüljön a lengyel király, nemesak saját, de az ő érdekében is jónak látja. Erdély Magyarország tagja. A török beütések miatt szakadt el. Báthory Zsigmond visszaállította nyilvános országgyűlésen. Tudja a pápa is, hogy mi mindent elkövettek, hogy Báthory Zsigmondot visszatartsák az Erdélyből kimeneteltől, tudja Zs. maga is, mily szorgalmasan kérte nemesak követői által, hanem személyesen is, hogy maradjon országában. Midőn erőnek erejével kiment s ő országában helyet adott neki, főtörökvése volt, hogy ígéreteit irányában teljesítse. De egyszer csak hallja, hogy vakmerően visszatért Erdélybe, megtörvén a szerződést, melyet szavával, írásával s pecsétével erősített. Nem sokára azután — akár megbánásból, akár titkos tárgyalásait a bíbornokkal (Báthory Endrével) palástolni igyekeztén az által is — követeket küldött teljhatalommal felruházva s midőn ezek már visszatérőben voltak, hallja (Rudolf), hogy a cardinalist fejedelemmé tette, a ki színlelt levelet írt — midőn már a törökkel s tatárral is levelezett — s követet küldött, hogy engedelmességét felajánlja. A pápa követe által tárgyalta (Rudolf) vele s kívánta, hogy a törökkel a béke felől ne tárgyaljon, Szolnokot vagy más helyet ostrommal szállja meg s seregét az övéhez csatolja. De ennek a teljesítésére semmi hajlamot nem mutatott, sőt ellenségeskedést mutatott az ő híveivel szemben. Husztot elfoglalta; Boeskaít — a legelőbbkelő erdélyit — azon gyanúból, hogy vele (Rudolf) közölte az ő titkos terveit s az esküje alól fel nem mentette magát, birtokaiból kifosztotta s bűnügyi vizsgálat elé idézte. A török hűbériség jelvényeit elfogadta. Az oláh vajda ellen, kiről tudta, hogy alattvalója neki (Rudolfnak), a törököt tatárt izgatta. A vajda észrevevén, hogy mit akar ellene, a veszélyt megelőzendő, be nem várta az ő (Rudolf) intését sem, reá támadt. Nem akarja említeni ama virágos nyelvű oratiót, melyet B. Zsigmondhoz intézett volt előbb, hogy (Rudolftól) elvonja s — elszakítsa; súlyosabb az Ibrahim pasához küldött irata, melyet elfogtak, melyben a basa pártfogását kéri s alája veti magát.

Kéri a lengyel királyt, mint rokonát, ne engedje, hogy a Báthory-párt Lengyelországból segélyt nyerjen; minthogy hallja, hogy vannak, kik Zsigmond ügye iránt érdeklődven, ellene (Rudolf ellen) törekeshetnek, ezeket tartsa kötelességükben (a l. király).

(Eredeti és fogalm. példány, Polonica o.)

34.

Kassa, 1599. decz 11.

A szepesi kamara Mátyásnak.

Erdély el van foglalva, csak Huszt áll még „multisque et a Michaele et a cancellario Polonico, uti fertur, promissis, si arcem dederit oneratur.“

Básta már tárgyalást folytat felette, a vár kapitányának feltételei között van, hogy nemcsak a maga dolgait megtartaná, de nagy jutalmat is kapna. Megintettünk Básta által, hogy bor és élelmiszerek (fruges), a melyek tőle elvételtek, térítessenek meg, de minthogy ezek Székely Mihály által a kamara tudta nélkül saját használatára fordítottak, ő általa térítendőek meg.

(Eredeti, négy aláírással.)

35.

1599. december 11. és 16.

Joachim Frigyes brandenburgi örgróf, porosz választófejedelem (dec. 11-éről Leczingen-ből)

„*Wolfgangus*“ mainzi érsek (december 16-áról Aschaffenburg-ból)

S a kölni érsek gratulálnak Rudolfnak Erdély elfoglalásához.

(Eredetiek.)

36.

Bécs, 1599. december 13.

Unverzagt Rudolfnak.

Levelet küld, melyet tegnap hoztak a lengyel királytól. Az ottani (bécsi) kereskedők minden héten küldenek lovas követet Krakóba.

A főhercegnőnek maga írt a l. király, melyben írja, hogy Erdély ellen mitsem fog tenni, továbbá, hogy a király megtudta, hogy Gusztáv király fia (aki egy hitvány nőszemélytől született) a császár udvarában mulatott egy ideig s hogy neki fgd olyan „beforderung an den Moskoviten geben haben, dass er ime helfen u. beysten wolle,“ a mit nem hisz a király, de szeretné tudni, mi a való belőle; reményli, hogy jobb indulattal van fgd iránta. Kéri végül, hogy Károly hg s a svédek ellen a választók között hírré tétetné a dolgokat, hogy Károlynak hadi népet Németországban gyűjteni meg ne engedjenek. Tudósít aztán, hogy a király a tanácsosok ellenére haddal akar a svédekre menni.

(Eredeti.)

37.

„Szakmár“, 1599. december 14.

Székely Mihály Barvitiushnak.

Engedelmet kér hivatlan írásáért. A mi sokféle hír kering Mihály vajdáról, nem kell mind elhinni. Ő azt hiszi, hogy mindaddig, míg az orszátrák házból valakit kormányzónak nem küldenek Erdélybe, M. v. praetendálja azt, a mi méltányos is, mert életét tette azért kockárára. Meggondolandó, hogy a török császár nemcsak

Erdélyt engedné át neki, hanem mindent mit elfoglalhatna, csak vetné magát alája. Ő fgének nem volt még olyan szolgálja, a ki oly kevéssel ennyit kivitt volna, de nem is volt még olyan ellensége, mint ő belőle válnék, mert „er ist redlich und geschwidt, glickt ime durch sein geschwindickheit. das kriegsvolek zucht ime gern zu seiner freygebickheit halber“ és ha még e mellett a török segélye is mellette leend, ki bírhat vele. Ha barátoknak megtartják, higgyék meg, hogy ő „unserm Röm. Kayser ein cron aufseczen wirdth, des vor vil jaren nicht gesehen ist.“ Hogy mikép lehetne hűségben tartania ő fgének, a futárral megizente. Írásával háborgatásaért bocsánatot kér, meglátják, neki igaza lesz.

(Eredeti.)

38.

[Szatmár], 1599. december 17.

Ungnád Rudolfnak.

Básta levelet kapott Mihály vajdától, melyben most egy kissé barátságosabbnak látszik iránta, mint azelőtt volt. Básta „quartir“-ját megváltoztatta s Kővár felé ment: azért azt tanácsolja neki a vajda, meg ne szállja Kővárt, nehogy ellenségeskedést indítson ő fge népei között.

Lassota Nagybányán volt 14-én, ő hozta a hírt, hogy a rövid esküben, melyet az erdélyiek a vajdának letettek, a király elől van megnevezve; Báthory Istvánnál kérdést tett, ő mentegeti magát nagyon, hogy ő fge s az osztrák ház ellen nem beszélt semmi roszt.

Kornis Gáspár Nyárihoz küldötte egy szolgáját; óhajtaná, hogy ő felsége az ő és Sennyei Pongrácz kiküldetését kívánná a vajdától, majd megjelentené ő, hogy állanak a dolgok Erdélyben, hogy a vajdában bízni nem lehet (dass dem Wajda nicht zu trauen ist). A vajda nemcsak Kővárt szállotta meg erősen, hanem szeretné, hogy Husztba is őrseget vessen s Nagy-Váradot is magához csatolja. Mihály v. (a mint Kornis meghitt embere mondja) nem akarta, hogy az erdélyiek két követet ő fgéhez küldjenek, azt jegyzé meg, hogy Kornis Farkas gyanús. Deák Lukács „ein procurator“ s nem érdemes ilyen tisztségre. Kornis Gáspár bár 7000 tallér értékű ajándékkal lecsendesítette valamennyire, de mégis minden perezen veszélyben forogna feje.

„Die Siebenbürger sollen, da Ir May. sich nit dreinschlagen, willens sein, lieb alle zusterben, oder ihne zu tod zuschlagen, ehe sie den tyrannen in die leng leiden wölten, darumben er sie von einander absondert und die vestungen mit Walachen besetzt.“

(Más. a bécsi hadi ltb. reg. 64. sz.)

39.

Gyulafehérvár, 1599. december 19.

Mihály vajda Rudolfnak.

Közbeveti magát Toldi Istvánért, hogy ne engedje ő fge Bihar-vármegyében fekvő két faluját Nagy-Marját és Iztárt a debreczeni harminczadosok által ő fge számára bekebelezni, mert az az ő ősi birtoka.

Jegyzet: Mátyás főhg és a magyar kamara is pártolja.

(Eredeti a bécsi kamarai ltb. Hung. 14,406. fasc.)

40.

„Aus dem Oberhung. veldtlager von Halmai von 21 december 1599.“

„Von postmeister zu Caschau“ (kinek?)

Husztra küldött az ottani parancsnok kívánságára „vüer (=4) teutsche püxenmeyster mit munition.“ Maga is a parancsnoknál volt „Viwaros“-ban s Ungnáddal érintkezett. Mint mondják a „deutsche guardi“-t fogja bebocsátani oda (Husztra), Petz főhadnagy küldetett oda megnézni a vár szükségletét, hogy mennyi katona kell belé stb. Mihály vajda „excusirt sich wegen seinen hievor an herrn Veldtobristen (Básta) abgelaufenen starcken schreiben mit dem, dass er anderst, als die sachen sich befindet, bericht vorden seÿ. In anerbeutung das land, wenn es ir nit vertrauen wöllen, mit übergebung abzutreten, ist sonsten vorhabens in Moldaw zuziehen. die Polläggen herauszutreiben und zu besetzen. Alle seine sachen von reichthumb hat er nach Wallacheÿ hinein geschickt, sambt etlichen hundert Hungern von adl so er wol getnuiblet (*igy!* = getrauet?)

41.

„Von Ardon vom 23 december.“

Holnap fog 200 „knecht“ Husztra elindulni; ők ott töltik az ünnepet. „Jeremias in Moldau vermerckht, dass er vom Mihál waida soll überzogen werden, sucht er allerseit freundschaft, wie dann heut schreiben von ihme alher bracht werden.“

Jegyz. Kívül áll az, hogy a kassai postamestertől.

(Más. a bécsi hadügyminiszteriumi ltb. reg. 50. sz.)

42.

Szentjób, 1599. decz. 23.

Bocskay István Barvítiusnak.

Az erdélyi dolgokról s Mihály vajdáról tudósít. „Quod ad Transylvaniam attinet: an aliquod sua M^{tas} cum Vaivoda commune

consilium, mutuumque intelligentiam habeat, nescio; sed ad praesens etiam inaudita latrocinia, crudelitates, desolationes, aliaque nefanda facinora, cum nullis honestis matronis, imo virginibus a decem annis libidine sua non pareant, exercentur.“

(Eredeti.)

43.

Szatmár, 1599. december 23.

Ungnád Rudolfnak.

Válaszol ő fgnének az erdélyi ügyek felől, hogy miért késleltetendő Erdélybe utazása: 1. Mert a vajda követe még nem jött vissza. 2. Mert sem pénzzel, sem a szükséges esküdt személyekkel nincsenek ellátva. 3. Mert a bemenetel a vajda naponkénti változása miatt ő fge tekintélyének csorbulásával történhetnék. 4. Mert a vajda sem ő fge, sem a főherczeg annyi levelére annyi hét múlva sem felelt s nem levelez Bástával sem, csakis a mi Zsigmondot és a lengyel kanczellárt illeti, a kiknek céljaira nagy vigyázása van; s mert mint független fejedelem uralkodik (sonsten als ein absolutus princeps im land regire). 5. Nincsenek jól informálva s nem ismerik ki jól magokat az erdélyi ügyekben. 7. Mert a vajda eddig ő fgétől semmi mást, mint mindegyre pénzt sürget, hadinépet nem kívánt többet, mint mindössze 200 németet testörnek. 8. Mert várják Carlo Magno jövetelét is s tőle remélik megtudni, hogy az útiköltség, ajándékok, futárdíj, titkos személyek tartása s az ő saját szüksége felől ő fge miként rendelkezett.

(Másolat a bécsi hadi ltb. reg. 64. sz.)

44.

„Szakmár“, 1599. december 25.

Székely Mihály Barvitiushnak.

Ő felsége Huszt, Kövár és Várad váraiba német gyalogokat rendelhetne, de Mihály vajdának, hogy hízelegjen azzal hiúságának, meghagyhatná a „partium regni Hungariae dominus“ czímet életére, fiát pedig kegyeibe fogadhatná, magához vehetné ő felsége, hogy felneveltesse s kiházásítsa; így volna záloga és biztosítéka, hogy veszélytől nem kell félnie. Nem lát (Sz. M.) más módot, hogy M. v. eddigi affectiója mellett az osztrák ház irányában megtartható legyen, „dann der Básta hat ihn hoch acerbirt.“ „Ist er M. v. freund, so haben wir mer als dreÿ vÿr Siebenbürgen, die ihr May. erblich unterworfen werden sein“, de ha ellenséggé teszik Erdély miatt, — melyet nem örökösen bár, hanem „vita duraute, cum modis et conditionibus“ neki kellene engedni, nehogy a töröknek, vagy másnak alávéssze magát — úgy nemcsak Erdély és Oláhország, de az egész Magyarország oda lesz. Megfontolandó, mi nagyobb veszteség: Erdélyt egy időre átengedni neki „zu einem schein,“ vagy elvenni tőle, elkeseríteni s haragossá tenni, vagy barátnak megtartani s még

több országot nyeretni általa ő ígének. Többször megnyerték Erdélyt Ferdinánd és Miksa idejében, de nem boldogultak vele. A pénzt nem kell M. v.-tól megtagadni, jó barátot nem lehet eléggé pénzzel megfizetni; „dass wir nicht den vogl, den wir gefangen haben, auslassen, umb ein, der in lifften fleugt.“ Nem kell mindenkinek hiinni, hanem inkább annak, a mit szemmel lát vagy kézzel fog az ember. „disen Mihal vajda, den kendth man, was er gethan hat, gesehen und gegriffen, was er sých erbotten hat.“ Ilyen hű szolgának Erdélyt élethossziglan oda lehet adni. Azt hiszi egy év múltán magok is belátják, hogy nem másként állanak a dolgok, mint a hogy ő írja.

(Eredeti.)

45.

Szatmár, 1599. december 25.

Ungnád Rudolfnak.

Pató Gáspár és Rácz György, mint a vajdától a főhghhez küldött követek megérkeztek Szatmárra. Rácz mondja, hogy Moldovába akar ütni a vajda; kívánta Bástatól, hogy a Huszt felé eső szorost biztosítsa s vigyázzon mind Moldova mind Erdély felől. Azt is jelenti Rácz, hogy a vajda nem fél, hogy az erdélyiek fellázadjanak, „denn er demselben allerdings wol fürkommen.“ . . . „Er vajda sei wie ein vogl in lüfften, hab ihm ein nest in Siebenbürgen gericht, aber nicht gar ausgemacht, denn er müsse mehr lands für Ir May. gewinnen etc. Er wöll I. F. D. Erzherz. Mathiasen oder Maximilian noch die polnische cron aufsetzen und dergleichen mehr.“

Lippa oláhokkal rakatott meg, Jenő még azelőtt erdélyiekkel, de ezeknek is ki kell onnan vonúlnoik, mert a vajda nem akarja, hogy a nevezetesebb várakban akár erdélyi, akár más őrség maradjon. Azt mondja, hogy ha ő fge „einem anderen finden, der würdiger sei in Siebenbirgen zu sein, so woll er weichen.“

(Más. bécsi hadi lt. reg. 64.)

46.

Szatmár, 1599. december 27.

Ungnád Mátyás főhghnek.

Panaszkodik, hogy Carlo Magno az ő és Székely tudta nélkül megérkezett, s nem tudnak semmit az instructio felől, vagy a pénz felől. Örmény Péter is megjött. Érvel, hogy ő fge a vajdát ne gratulációkkal s mindenféle írásokkal lássa el, hanem gondoskodjék kielégítéséről. Legjobbna vélné, ha Carlo Magno a rendelt ajándékkal, a drágaköves lánczczal előre menne s Örmény Péter is a Rákóczi pénzéből a 30.000 tallérral — s az instructio is küldetnék azalatt a többi 45.000 tallérról.

(Más. a bécsi hadi lt. reg. 64. sz.)

Kassa, 1599. deczember 27.

Hans Undterholzer „Krigszahlmeister in Ober-Ungarn“ Bastának.

Vatý (Váci?) Andrást Podoliába Sambor felé küldte volt „kundschaften halber,“ most érkezett vissza. Samborban azt tapasztalta, hogy „der polnisch canczler daselbsthin gegen der Oberhung. granizen 500 poln. hussarn, 300 kosakhen u. 200 zu fuss gelegt habe.“ Ezt pedig azért tette hír szerint, minthogy a tatár Fűlek és Szendrő mellett garázdálkodván néhány kozák ez országból L.-o.-ba ment s ott azt a hírt terjesztette el, hogy a tatárok F.-Magyarországon át fognak törni s útjokat hazafelé Lengyelországon át veszik. Sok várost és falut sánczczal is körülvettek.

„Dieweil dann undterdessen der Mihály vayda auch in Siebenbürgen eingefallen und sich sonderlichen der Jeremias vajda vor ihme fürchten thut, sey das kriegsvolk daselbst noch beysamben“; de nagy szűkséget látnak a fizetés dolgában. — A kém Samborban az alatt az ürgy alatt volt, mintha oda borokat akarnának küldeni s azért pinezét akarna ott rendelni. Azonközben jött Huszár Péter legidősebb fia csaknem egyedül Báthory Zsigmondtól „der jeczo in Preussen sein soll.“ Ezt a kém jól ismerte, de Huszár őt nem; azért ez hozzá csatlakozott s azt állította, hogy ő jó Báthory párti, mondván, hogy atyja B. Zsigmond atyjának szolgája volt, a miért Temesvár mellett birtokot is adott neki, de mióta ő meghalt s Zsigmond Erdélyből kizavartatott („verstossen“), nincs többé reménye birtokához jutni. Erre Huszár bízatta, hogy csak ne csüggedjen, mert „der Sigismundus hat von poln. canczlern gute verheussung, dass es ihme noch in Siebenbürgen bringen u. einseezen wolle, dieweill er Sigm. auf des canczlers begehren aus Siebenbürgen khomben, wolle es ihme gewiss wieder darin verhelffen, u. sollte es auch den rock, so er anhave, nicht behalten“; allein diesen winter khunne es nicht sein, auf den summer aber wollte er was versuchen, Undterdessen aber sei der Sigismundus bedacht in Engellandt zureissen, er warte aber noch seiner des Huszarn zuruckkhunft. Diesen Huszar Peter sohn ist des Sigism. diener u. wurdet von ihme in Siebenbürgen geschickt u. solle viel brief von könig in Pollen, den canczler u. ihme Sigismundo an unterschiedliche personen bey sich gehabt u. seinen weeg auf Munkatz zugenommen haben.“

Váci András belebb akarta csalni M.-o.-ba Huszárt, vagy hogy bekísérje ő is és itt letartóztassa, de nem találta módját, azért sietve visszajött (Kassára). Küldi Váci Andrást Bástához is, hogy hagyná meg neki, tartózkodjék Munkácsen s vigyázza Huszárt, hátha megkaphatná visszaútaszásában. Jó volna Rákóczinak vagy várnagyának is írni Munkácsra, hogy H. P. fiára és más gyanús személyekre, kik arra átutaznak, vigyáztasson. Jó volna ugyanazt megparancsolni Huszton is, s minthogy most Ungnádnak éppen Erdélybe kell utaznia, őt is figyelmeztetni kellene, hogy Erdélyben H. P. fiára vigyázzanak.

(Más. a bécsi hadi lt. reg. 50. sz. a.)

48.

Szatmár, 1599. december 31.

Ugnád Mátyásnak.

Kornis Gáspár sűrgeti Székely Mihályhoz írt levelében, hogy a biztosok bemennének Erdélybe, mert a vajda át akarná engedni („wollte cedirn“); de úgy mennének, hogy Kornis és még más valaki összejönne velök útközben, hogy a viszonyokkal előre tájékoztassák őket. De ez úgy látszik nem egyéb, mint Kornis szépelgése ő felsége előtt, magát akarja szépíteni ezzel, hogy azalatt Zsigmonddal, vagy máskép „machinálhasson.“

(Más. bécsi hadi lt. reg.)

49.

Szatmár, 1599. december 31.

Ugnád a császárnak.

Kornis Gáspár azt izente Székely Mihálynak, hogy írasson Székely tüstént ő fölségének a commissariusok haladéktalan beküldése iránt, mert akkor Mihály kivonúl Erdélyből, ajánlotta egyszersmind azt, hogy útközben a commissariusok vele s még más valakivel titokban a vajda tudta nélkül tanácskozzanak. — Ő Ugnád és Székely megfontolván e dolgot, azt vélik, hogy Kornis Gáspár csak azért izente ezt, mert Mihály vajda előtt rosz hírben állván, félti a börtört s mivel ő felségéhez is hűtlen volt, szeretné most magát újra behízelegni. A titkos értekezletre nem is gondolnak ők, mert ha a vajdának fülébe menne, bizony csak gyanakodva fogadná őt és Székelyt s így ők aztán mitsem végezhetnének ő felsége javára a vajdával.

Ő nem hihet már egy erdélyinek sem. — s az a kérdés merült föl előtte, nem új praktika-e ez ajánlat Kornis részéről, hogy így őket a commissariusokat s Mihály vajdát egymás iránt kölesmössen gyanússá tévén, a maga, illetőleg Zsigmond fejedelem malmára hajthassa a vizet.

Az ő erdélyi útjoknak csak az van akadályára, hogy Armeni (Örmény) Péter a vajda követe visszamenőben társát azzal a hírrel küldé előre, hogy Carlo Magno (a császár szolgálója) tiszteletdíjat viszen a vajdának, holott Carlo Magnonak egy fillérje sincs kezénél e czélból s ha ezek szerint nem visz, a vajda Armén Pétert kérdőre fogván, ez ő rájuk fog vetni, pedig ők nem tudnak efféléről semmit sem.

(Eredeti.)

50.

Szatmár, 1600. január 2.

Ugnád a császárnak.

Sokat gondolkodott a felől, mint lehetne ő felségének, a pápának, a római szent birodalomnak s egyéb hatalmaknak (a kik „zu diszem

türckhischen krieg ire volks und geltshiffen so treuherzigkhlich inn die siben jar her contribuiert“ . . .) a török ellen legnagyobb sikerrel föllépniök. Úgy látja, most az ideje annak Erdély bevonásával és Mihály vajda hűségben tartásával. Ugyanis ő kitudta, hogy Mihály vajda hadi népének havonként 98 ezer tallért fizet. Ezt ő megbeszélte Armin Péterrel (Örmény P.) s úgy találták, hogy ugyanezen arányban Mihály vajda fogadhatna föl 10,000 lovas 50—52 ezer tallér havi díjért, azonkívül 30 ezer gyalogot 95,000 tallérért s ezzel az erővel a törököt bátran meglehetne támadni, a mint hogy Mihálynak szándékában is van a Dunán áttörni Bulgáriába s Szerbiába. — E sereghozzá volna számítandó a népfölkelés is, a mi ingyen történnék, mert a föld népe örülne, hogy a törököt üzheti. Mindezzel sokkal nagyobb eredményeket lehetne elérni, mint német sereggel. Mert a 40,000 német, gyalog s lovas együtt, havonként 6—7 százezer tallérba kerülne s még sem érne annyit, mint Mihály népe, mert amaz pl. télben nem is tudná, nem is akarná a törökkel való harcztot. — Tudassa ezt ő felsége a keresztyén fejedelmekkel, hogy küldjenek pénzbeli segélyt, hogy a tervet valószínű lehessen.

Huszt hála istennek egészen német fegyveresekkel van teli már. A hajdúk kívül a vár alatt szállásoltattak el. Most már ő felsége magáénak mondhatja Husztot. Ő és Székely holnap vagy holnapután útra kelnek. Késlekedésük oka az, hogy sem Carlo Magnohoz nem jön a tiszteletajándék Mihály számára, sem Örmény Péterhez a segélypénz ugyancsak Mihály részére; pedig az a híre, hogy 25 ezer aranyat viszen; ezért félti is életét, ha a nélkül megközjök. Carlo Magno is restelli az üres kézzel való menést.

(Eredeti.)

51.

Szatmár, 1600. január 3.

Ungnád Mátyásnak.

Panaszkodik, hogy a fizetőmester a 30,000 és saját szükségükre a 10,000 tallér kifizetését megtagadta s így 5-ére tervezett útjokat ismét elhalasztani kénytelenek. Örményt nem lehet többé csilapítani, egészen desperál, azt mondja kénytelen lesz így ő fgehez Bécsbe, vagy Pilsenbe felmenni, mert neki meg van parancsolva, hogy pénz nélkül ne merjen urához visszatérni.

(Más. bécsi hadi lt. reg. 64. sz.)

52.

Szatmár, 1600. jan. 5.

Székely Mihály Barvitiúsnak.

A mint a dolgok állanak, azt lehet következtetni, hogy ennek az egész erdélyi ügynek rossz vége lesz, mert mindaz a minék sietve kellene történnie, rák-módra halad elő. Így áll a dolog pl. Örmény Péterrel. Ez megírta urának Mihály vajdának még Pilsenből, hogy

ő fölsége nemcsak segélypénz adását a kassai fizetőmesternél elrendelé, de még ajándékot is ígért külön követ által a vajda számára küldeni, most im itt van mindakettő (t. i. Örmény s a küldött), de sem a segélypénz, sem ajándék nincs náluk, Mihály vajda pedig tomboló, dühöngő csapatait épen Örmény Péter megérkezésével biztatta. Sok gúnyt s gyalázatot kell lassú segélyadásunk felől hallanunk s békével lenyelnünk (verschlucken). Mihály vajda is fél, hogy a hadi nép előtt elveszti hitelét s nem tarthatja meg hűségesküjét. Sokat is beszélnek (a harczosok), nem gondolják meg, hogy a szó mindig tovább adatik: inkább tüzes vasat tartanak addig szájokban.

En (t. i. Székely M.) mindig azt mondtam s azt írtam, hogy ha megtarthatjuk Mihály vajdát, akkor olyat tartunk meg (t. i. Erdélyt), a mit még egy római császár sem bírt megtartani; ha elvesztjük őt, akkor olyan nagy veszteségünk lesz, mint századok óta nem volt. Mert a mint ő nem kívánhat oly lehetetlent, a mit neki meg nem lehetne adni: azonképen nem lehet neki oly sokat adni, hogy azt vissza ne tudná fizetni, illetőleg be ne tudná hozni, (dan er khan nichts unmglikhs begern, das man ime nichts prestieren khan, so khan man ime nichts so vill geben, das er nicht wieder einbringht, hett er anderst das leben). A török császár mindent megadna Mihálynak, a mit kérne, csak az ő hatalma alá hajolna s ellenünk harczolni kész lenne. Ha méregetem a dolgot, úgy találom, hogy a mérleg egyik felén: reputatio, tekintély, jó hír s a keresztyénség java, a másik felén mindennek ellenkezője áll.

„Das ich aber mainen herrn in vertrauen migh die gründtliche warheit schreyben; mir gefellt nicht, wie man da bey vnsz procediert, mit reden vnd schreyben meht man mit wenigern auskhumen, es wurde niht allein nützllicher sein, sonder verandtworliher auch . . .“

(Eredeti.)

53.

Várad, 1600. jan. 8.

Nyáry Pál Mátyás főherczegnek.

Jelenti, hogy Mihály vajda a várak elfoglalásáért s Kraszna és Közép-Szolnok megyéknek a váradi várhoz csatolásáért, mely a régi szokás szerint jogos dolog, ő rá (Nyáryra) nagyon neheztel; el is küldte e miatt ő (Nyáry) a maga vicéjét Stépán Istvánt Mihály vajdához, hogy a vajda békességgel várja be ő felsége határozatát. Ő maga (Nyáry) mindaddig, míg ő fölségétől más parancs nem érkezik, e részeket a pozsonyi országgyűlési czikkék s nyert instructiója szerint magánál, illetőleg a várnál tartja. Huszt, Somlyó és Belényes várak nemcsak ő felsége hűségén vannak, hanem zsoldosokkal erősítvék. Ő egyáltalában azt tanácsolná, hogy Erdély a maga régi határai közé szoríttassék s igazgatása úgy bízassék Mihály vajdára, ha t. i. ő fölségének úgy tetszik.

Panaszkodik a felől, hogy a váradi őrség csekély, fizetetlen s szükségét szenved, hét hónap óta nem kapták ki zsoldjokat. Alig hiszi, hogy szükség idején többre, mint egy előbástya (propugnaculum) védelmére elegek volnának. Alig van több a városban (in civitate), mint száz magyar lovas s csak vagy tíz gyalog, mert a többiek Sarkad, vagy Belényes, vagy Somlyó védelmére rendelvek. A német katonák kapitánya elhalt. — Az a pénz, a mit ő felsége Ungnád D. által küldött, „Cassoviae sub aresto habetur.“ — Legjobb lenne Várad pénzügyein oly módon lendíteni, mint Egerén, t. i. kezelje maga a kapitány a várhoz rendelt megyék, harminczadok etc. jövedelmeit s ezzel aztán kielégítheti juxta antiquam consuetudinem s a mint az erd. fejedelmek tevék, a vár szükségseit.

Szeretne minderről a főherczegnek előszóval referálni.

Báthory Zsigmond kamarását Huszár Istvánt, Péternek a volt pápai kapitánynak fiát Boeckayhoz küldé, hogy Boeckay igyekezzék kegyelmet eszközölni ki számára a császártól. Boeckay Huszárt az ő (Nyáry Pál) kezeibe szolgáltatatta s most az ifjú ember Váradon van fogságban. Mit tevő legyen vele? Állítása szerint B. Zsigmond most Helzpergben Poroszországban van.

(Eredeti.)

54.

Kassa, 1600. január 9.

Lassota Erich és Underholzer János, Mátyás főhgnak.

Ők tudják azt, hogy Örmény Péternek, Mihály vajda követének a segélyadás meg lón ígérve, azt is tudják, hogy ő felsége szolgálja Carlo Magno ajándékot viend a vajda számára s hogy mind-ezt Örmény P. még a mult Sz.-Mihály napkor Bécsből megizente urának. 75 ezer tallért tenne ki a segély, nekik azonban (a levél íróknak), kik közül egyik a fizetőmester, csak 30 ezer van kezökön. Ungnád és Székely M. azt mondják, hogy egyelőre az a 30 ezer is elég leszen megvigasztalni s türelemben tartani Mihály vajdát — s e végből kéri tőle, a fizetőmestertől, a summa kiadását. Igen de ők három ízben is parancsot vettek ő fgétől, hogy a kezökön levő pénzből egy fillért se adjanak ki bárki fiának, ha csak ő fge specialis parancsát nem hozza. Örmény P. — így állván a dolgok — ő fenségéhez (Mátyás főhghhez) akart utazni, az ügyet tisztázni. (miközben ő hozzájuk — a levélírókhoz — egy negyedik, a három előbbivel egyértelmű parancs érkezett), de ez útjában egy körülmény föltartóztatá. Találkozott ugyanis Pribék Mátyással, Mihály vajda két követének: az öreg Bánnak s Stojkának a vajdához visszaküldött szolgáljával s az ezzel való beszélgetés után jobbnak tartá Mihály vajdához visszatérni s őt a Rudolf cs. iránti hűségben megtartani. Mert a két fő oláh, Bán és Stojka, több előkelő oláhhval együtt személyes érdekből mindenkép azon munkálódnak, hogy Mihály vajda magának tartsa s ne cedálja ő fgének Erdélyt. Erdély zárt ország. míg Oláhország nyílt s ki van téve az ellenség torkának. A nevezett urak azért nem akarják, hogy Mihály vajda magának megtartsa

Erdélyt, mert így remélik az ország főuraivá lenni s várak és jószágok birtokába jutni. — Ez a két nevezett oláh Mihály vajda előtt B. Zsigmond és András idejében igen gyanús volt, most azonban hisz nekik. Ezek ellensúlyozására tartá Örmény Péter szükségnek a Mihály vajdához való visszaútaazást; reméli őt az ő felsége iránti hűségben megtarthatni. A levélírókat kérte Örmény, hogy ezeket adják tudtára Mátyás főherczegnek, de csak nagy titokban, mert ő fejével játszik. Kéri továbbá Ő. a nevezett követeket mindaddig visszatartani, míg ő urához a vajdához megérkezik s a nevezett két követnek netán ő felsége ügyére ártalmas jelentéseit a vajdának kedvezőleg magyarázhatja.

(Eredeti.)

55.

Szatmár, 1600. jan. 10.

Székely Mihály Barvitiushnak.

„Edler, gestrenger Herr, mein insonders freundlicher hoh-vertrautter, geliebter Herr Barvitiush!“ — Az erdélyi dolgok sehogyszem fognak jó véget érni. Ám tegye el Barvitiush és ő felsége a hozzájuk írott levelét (Székelynek): meg fogják látni, hogy igaz van s lesz, midőn mindegyik levelében azt jósolja. A ki Mihály vajdáról oly rossz híreket terjeszt, az nem barátja az osztrák háznak, sőt inkább ellensége s mint ellenség irigyel a felséges osztrák háztól oly derék, sokat érő szolgálát, mint Mihály vajda. Sürgeti, hogy pénzt küldjenek Mihály vajda részére, mert mivel meg lőn izenve Mihály vajdának, hogy pénz küldetik, seregeit a küldendő pénzzel biztatá s most ha nem jó pénz, a császár nevét fogják gyalázní, szidalmazni s a sárban meghureczolni. Pénz mindig van, de olyan szolgál. Mint Mihály vajda, nem mindig kerül — s a császári tekintély drágább aranyból ezüstnél.

(Eredeti.)

56.

Szatmár, 1600. jan. 10.

„Hanns Adam von Hofkirchen“ a császárnak.

Megküldi azon levelek jegyzékét, melyeket „der Cardinal aus eil in seiner gehaimisten camer vergessen, als er vider den Michel waiwoda auszogen ist. — Érdekesebbek:

1. Litterae sunt a cancellario Poloniae datae ad Cardinalem, ubi cancellarius dat consilium Cardinali, quomodo auxilium et subsidium debeat impetrare a regno Poloniae, sibique provinciam Transylvaniae adiungere et regno Poloniae submittere. Ea de causa secretarium unum expedire de ista re tractanda et post hac admonet Cardinalem ne permittat se seducere, nam si unicum tantum errorem commiserit, irremediabile malum erit. Datae Zamoschii 24. Sept. 1599. Super hoc consilium fuit expeditus Stephanus Kakas: et ideo est aliquid cogitandum.

4. Tres litterae Stephani Bathorei de Eched ad Cardinalem scriptae, ubi summa amicitia et obedientia apparet inter illos, inter istas litteras sunt unae rapidissima manu scriptae, imo difficillime legi possunt, et sunt sigillo Bathoreorum sigillatae, ita ut quasi non possunt cognosci; utrum pro certo sint illius Bathorei de Eched. Attamen datum scribitur ex cubiculo, ubi podagra agitur, ibi sunt generatae. In illis litteris tractatur, quod tota Germania sit contra suam *M^{tem}* caes. propter res Hispaniarum.

10. Litterae cuiusdam ex Polonia, ubi nunciat et ad sciendum dat ex iussu Malaspinae Romae datae (*zyy!*), quod ipse Malaspina deputatus fuisset nuntium ad Cardinalem ire. Ita scribit author litterarum ex Polonia Cardinali: ut sit hilari mente eo, quod Malaspina sit suus bonus amicus, imo sincerus, postquam ille pro nuntio venit, qui cum omnibus viribus desiderat salutem et boni eventus fortunam, reputationem et honorem semper promovet et protegit. Haec res est animadvertenda, quod Malaspina non miserit recta via de suo adventu in Transylvaniam.

12. Cuiusdam episcopi ex Polonia congratulatio, quod principatum Transylvaniae obtinuisset et quod uxor Sigismundi (ita serenissima archiducissa intitlatur) ad fratrem Graecium remissa fuerit. — Deinde spem dat illi ad coronatum Poloniae.

(Eredeti.)

57.

Berek, 1600. január 10.

Ungnád a császárnak.

Tegnap jött Várinál át a Tiszán, lovasság fekszik arra. A nép igen panaszkodik a szenvedett károk miatt. Bár Básta a katonának megírta, hogy az alattvalókkal „in dieser revier ein accordo gemacht“, hogy egy személyre naponként egy iteze bor, két kenyér, egy font hús adassék, de a nép nem akar erről tudni, azt vetik ellenében, hogy egyik megbírja, a másik nem. A magyar országgyűlésen nagy panaszokat fog előidézni ez. Szeretné figyelmeztetni Bástát, de rossz néven venné tőle. Rákóczy Zs. nagy lamentációval fog fellépni — attól tart — Munkácshez tartozó falvai miatt.

Hallotta a „rittmeister“ Thikharl hadnagyától, hogy találkozott 500 kozákkal a Huszt felé vezető úton, a kik Lengyelországba mentek a király és kanczellár ama fenyegetésére, hogy ha Mihály vajdától el nem válnak, javaikat eleconfiskálják.

Husztrol Nagybányára megy, ott jön össze Székely Mihálylal, onnan mennek Kővárra, ha beeresztik őket s úgy Erdélybe, 15 kocsival, hogy a császárnak becsületére váljanak — „mert az erdélyiek kevés, gúnyolódó, felfúvalkodott emberek s mindig kicsinylék felségedet.“

(Eredeti. Turcica.)

58.

Pilsen, 1600. január 11.

Rudolf, Underholzer felső-magyarországi főfizetőmesternek.

Még 1599-ben írt leveléből megértette, miért nem küldte a Mihály vajda számára rendelt 30,000 tallért. Most aztán mindjárt ezen rendelet vétele után juttassa a commissariusok kezéhez a 30,000 forintot. — Külön levélben is írt (a császár), hogy készen tartsa a pénzt, mire ez a — a signaturában kissé késni szokott — rendelet kezéhez jutna. —

(Fogalm. a bécsi kamarai ltb. 14,406. fasc. Hung.)

59.

Gyulafehérvár, 1600. január 12.

Mihály vajda donatioja a *Bolkach, Sýthwe, Nagy- és Kis-Ekemező és Apostorf* tizedeiről, melyeket Enyedi Lukácsnak és Szűcs Albertnek ad használatul. (*Mindszenythy* Benedek tanácsos és az erdélyi tizedek bérletje, *Pithar* György pedig Fehérmegye provisorá czímen fordul elő.)

(A n-szebeni ltrban 1469. sz. a.)

60.

Gyulafehérvár, 1600. január 13.

„Michaeli vayvodae relaxatis 4000 portarum Saxonibus.“

(A n-szebeni levéltárban. 1468. sz. a.)

61.

Munkács, 1600. január 13.

Ungnád a császárnak.

Csatolja, a mit Berekből mind ő fegének, mind onnan a „vicefeldobrist“-nak s ma ismét neki, Bástának írt. „Ob wir nun wohl der h. Bástá etwas glimpflicher wider schreibt, so khumbt mir doch zu gehör, es braucht in schreiben gegen andern wieder mich im ungeziemende wort und will mir des Michals imputation mit gewalt aufdringen und zumessen; so doch Ew. M. allergn. selbst das anders wissen und vermerkt haben, dass ich von im allezeit modestissime geschrieben. Bitte allergehorsamst umb gebürliche ein- und abstöllung.“

Rákóczyval beszélt az nap. Rákóczi azt tanácsolja, hogy ha Mihály vajda szép szerivel nem akar Erdélyből kimenni „dass E. M. ihm temporisirn sollen, aufs wenigist diesen summer über, weil er ein starcke anzahl kriegsfolks im landt noch beysamen hat, und E. M. noch so gleich nicht mit genugsamben wohlbezahlten kriegsvolkh zu den besatzungen aufkhumben khündten, jedoch vermaint

der h. Rákóczi sambt mir: je länger der Mihal im land bleibt, je mer wirdt er und sonderlich seine leuth sich in das land verlieben. und umb soviel beschwerlicher draus zubringen sein.“ Arra kell egyelőre törekedni „ne hostilis Michael fiat“. A vajda egy embere már most is hánytorgatta (Balog Gergely Pathó Gáspár előtt) „oh man bey uns draus nicht wüsse, dass sein herr bald fried mit dem Türcken machen und eines werden khünne.“

Jelentette már Ráczy György kijövetelét Erdélyből, a kit, mint ő maga mondá, csak azért küld M. v. a császárhoz: „dass sein herr vorhabens wör in die Moldau einzufallen.“ Hisz az esetben a lengyelrel kellene nyílt harcra keveredni, meggyölne velök a baj Sziléziában is, ha felséged M. vajdának megengedné a támadást. Az erdélyiek bizonyára titkos levelezésben vannak a lengyelekkel. „Ohne zweifel den Siebenbürgern nichts liebers u. angenehmers wör, als wenn des Mihals vires bello Polonico et Moldavico in Siebenbürgen distrahirt und sie desto statthafter würden den Walachen joch sich zuendschüttern und auch sich Ew. M. gehorsamst zu endeussern, — welches billich der Mihal waida selbst wohl bedenken und dem glück nicht zuviel vertrauen soll.“ — Nagyon jó lesz meginteni, nehogy Moldovába üssön.

Pezzen leveléből megütközve látja: „wie dass der Ban Mihalitsch und der Stoika sich rund erclören, ir herr praetendir possessor, gubernator und absolutus patronus in Siebenbürgen zu bleiben.“ Az sem tetszik neki, hogy Örmény Péter a két követet, „für ein untreuén verrötter seines herrn schelten.“

Nem tudják, meddig juthatnak az instructióval. Lútták Székelylyel a 12 articulust, melyet Örmény ő fge elé terjesztett, de nem látták az ő fge resolútióját, melyet arra adott. „Wirt der Mihal das in abred stellen, was er durch ihn Armin tractirn hat lassen, so stehet dem Armin sein kopf drauf, er wirts nicht widersprechen dirffen und werden nichts wissen, was wir darauf antworten oder opponirn sollen.“

A fizetómester a pénz és az útiköltség felől rosz hírt ír, pedig a nélkül nem lehet bemenni. napról napra kellemetlenebb helyzetbe jutunk az út halasztása miatt.

Minthogy „der Mihal nur auf gelthilf bey E. M. und andern potentaten häftig dringen thuet:“ Rákóczival kezdtem alkudni, s kivittem, hogy adjon ismét 40—50,000 tallért kölcsön felséged biztosítékára, (de ebből mindjárt le akarná vonni a 8000 fírtot, melyet Muraltóval Erpélyben létekor elköltött) pünkösdig vagy legkésőbb Sz.-György napig újabb 30,000-et ígért, vagy ha lehet akár 100,000-et. De nem tudtam kivenni micsoda biztosítékot akarna, említettem neki Murányt, de azt hiszem gondolatai Tokaj felé irányozvák, talán Szádvárra is gondolt. Kér felhatalmazást, hogy tárgyaljon-e tehát a kölcsön felől?

Mivel nincs reményünk, hogy a fizetómestertől útiköltséget kapjunk. Rákóczi adott nekem és Székelynek. az én írásomra, 1000 tallért Sz.-György napig. Kérjük folyósítását, „damit die legation

mit E. M. reputation abgehe und wir nicht als bald zur ankunft umb gelth uns bewerben miessen.“

„Aus Polen ist gar nichts zuvernemen, allein dorten gegen der Moldau hat sich ein geringe anzahl kriegsvolks erzaigt, doch noch im polnischen gebiet, und der herr Rákóczi hat mir gesagt, wie der Polnisch Canzler gehört, das der Cardinal umbkhumben sey: so hab er die hand über den khopf zusammen geschlagen und fasst eine halbe stund den casum überseifzet und überweint.“

(Eredeti a bécsi kamarai levéltárban. Hung. 14,406. fasc. febr. es.)

62.

Munkács, 1600. január 13.

Ungnád Barvítiusnak.

Mihály vajda sok szép darabot (stuckmassne) termésarányat talált a B. Zsigmond kincsei között és sok más „überaus schöne sachen, wöhren und rosszeugen.“ Méltányos volna, hogy javát ő főgének ajánlja fel.

(Eredeti.)

63.

Szatmár, 1600. jan. 16.

Székely Mihály Barvítiusnak.

A mi véleményyt táplál M. v. moldovai támadását illetőleg, őszintén („kecklich“) meg akarja írni. Neki nem tetszik a betiltás, mert azzal lehangolják M. vajdát és Zsigmondba bátorságot öntenek a ki nem akar egyebet, minthogy Jeremiást letegye a vajdaságró, a kanczellár segélyével és Erdély s Havasalföld szomszédságába kerüljön, a lengyelt és törököt segítségül hívja s a Báthoryakon tett gyalázatot megtorolja, Moldva, Erdély és Oláhország elfoglalásával.

„Tentare non nocet.“ Moldva elfoglalása csakis javára válik ő főgének s a kereszténységnek, uralma terjed azzal is. A lengyel királylyal szemben elég mentség, hogy ő fge M. vajdának ezen „impresa“-t megtiltotta s ha tette is, nem ő fge parancsára tette. Ha nem mozdúlnak Moldva ellen, azzal segítnek Zsigmondnak, hogy oda befészkelje magát, honnan őt aztán nem lesz lehetséges kivetni, de igen is kiveti majd ő őket Erdélyből s Havasalföldéről. Hogy M. vajda magának akarja Erdélyt megtartani, az a hír nem másunnan származik, mint hogy bojárjainak várat adott, mint bán Mihálesinak Maros-Ujvárt. Nines Ungnáddal egy véleményen. Carlo Magno másnap indul Szatmárról Gy.-Fejérvárra Örmény Péterrel; bár több oly szolgálja volna ő főgének, mint Carlo Magno.

(Eredeti.)

64.

Szatmár, 1600. január 16.

Székely Mihály Mátyásnak.

Azelőtt nap két levél érkezett oda Mihály v.-tól, egyik Mátyásnak, másik Bástának szól. Örmény Péter a vajda követe és taná-

csosa szükségesnek tartotta, hogy felbontsák és elolvassák: felbontták, kérnek érte engedelmet.

(Eredeti.)

65.

Szatmár, 1600. január 18.

Ungnád a császárnak.

Tudatja vele, hogy hallomása szerint Mihály vajdának két kinlevő követe, összeköttetésben több előkelő bojárral együtt, azon működik, hogy Mihály „possessor, gubernator et absolutus patronus“ legyen Erdélyben. A bojárokat s köztők különösen Mihálesa bánt privát érdekek vezetik. Hírlik hogy Maros-Ujvárt a vajda már Mihálesa bánnak is adományozta. Ez azt reméli, hogy ha a vajda megtartja Erdélyt, akkor ő lesz Erdélyben factotuma, helyettese stb.

Hofkirhennel jött össze Szatmárt (a ki őt Herberstain, Carlo Magno, sőt Székely M. által is bocsánatért kérette) s annak megbocsátott. Beszélt vele azon levelek ügyéről, melyeket a cardinalis otthon felejtett, midőn M. vajda ellen indult. Jó lesz a lengyel és magyar leveleket megbízható ember által lefordíttatni. Sokat lehet különösen a lengyelekből érteni: ki állott a két Báthoryval onnan összeköttetésben s mi volt praktikájok? etc. Szemére lehet aztán a lengyel királynak is vetni, hogy eltűri azt, hogy saját kancellárja annak az embernek az érdekében praktikáljon, a ki az ő elhált nejének testvérét magától oly csúfosan eltaszítja; szemére lehet neki vetni, hogy bizony kár volt, hogy ő fölsége a császár meg nem engedte Mihály vajdának a Moldvára való támadást. stb. stb. Básta és Mihály nagyon el vannak egymás ellen keseredve s bár még szép leveleket váltanak egymás közt, lehet hogy csapataik egy szép napon öszsemarakodnak. Pedig ha aztán Mihály csakugyan nem mondana le Erdélyről, akkor bizony szép szomszédság lenne Mihály s Básta között.

A Rákócziól fölveendő kölesön ügyében ő maga szeretne eljárni (Ungnád), mert ő független a magyar uraktól, se tized, se kilenczed, se negyed által nincs nekik lekötve s így ő leginkább képes volna szorosán ő flge érdekében eljárni. Murányt és Véglest 30—40,000 forintért (egyenként) zálogba lehetne adni.

Egy Péter (Pretor) Mila nevű oláh (bojár) ment Mihálytól sok pénzzel Velenczébe. Nem tudja (Ungnád): kereskedő-e ez a bojár, a minek kiadja magát, vagy titkos követ. — Nem lehet Mihálynak hinni, vajjon nem húz-e a törökhöz s a velenceihez. Nem szabad ugyan Mihály hűségéről rosztat tenni föl; de hinni sem lehet neki.

(Eredeti.)

66.

Bécs, 1600. jan. 19.

A hadi tanács Mátyás főhgnék.

Az oláh követek előterjesztései felől ez a véleményök: Hogy Básta nem jelent meg a megállapodás szerint a kitűzött időre (t. i.

midőn M. v. Erdélybe ütött), sőt „ihme, dem vaida aber allerlei verdacht gemacht“ azt véli a haditanács, hogy az főkép azért történt, mert a pápa közbevetette magát ő fgénél s arra törekedett, hogy a cardinálissal kiegyeztesse s azért kellett Bástának késlekedni. Ő fge soha sem kötelezte arra magát, hogy a vajda egész seregét költséggel ellássa.

Huszt, Somlyó, Nagybánya és Várad várait ő fge nem engedheti át a vajdának, a mint ő kívánja, de igérjen másféle kárpótlást.

Azok ellen, kik Zsigmondot Erdélybe behívták szigorú inquisitio történjék.

Megfontolandó, hogy Erdély kormányzósága M. v. fiának adassék-e?!

Nem javasolják, hogy a menekültek számára általános amnestia hirdetések írásban, mert akkor Zsigmond visszahívói is megszabadulnak a büntetés alól.

(Fogalm. a bécsi hadügymin. reg. 80. sz.)

67.

Gy.-Fejérvár, 1600. jan. 31.

Mihály vajda a commissariusoknak.

Vette levelüket. Adja isten, hogy az egész kereszténység egyetértsen s a győzelmet megtartsák az ellenség ellen.

P. S. Tudatnia kell azt is, hogy ő fge számára kiküldött mindenfelé toborzani, némi számú lovasság össze is jött már; de minthogy pénzre nagy szüksége van, kéri, sürgessék beküldését, mert más különben semmikép sem tarthatja meg az elszéledéstől a lovasokat, a mi ő fgének kárára történnék, mert olyan válogatott hadi népet nehezen lehet kapni.

(Német fordításban a bécsi állami ltb. Hung.)

68.

Szatmár, 1600. január 21.

Ungnád Nyári Pálnak.

Pár óra előtt értesült Kardos Andrástól, Bocskay kapitányától, hogy Huszár Péter fiát ő (Nyári Pál) Váradra vitte s ott vasba verette s őrizet alatt tartja. Nagyon jól tette. Minthogy annak már nyolcz napja, reméli, tudósította Bástat a nála talált levelekről s arról, hogy mit vallott. Tudósítsa őt (Ungnádöt) is.

(Másolat.)

69.

Szatmár, 1600. jan. 20., jan. 21.

Ungnád a császárnak.

Száz tallért adott, Székely, Herbestein s mások tanácsára, annak az embernek, a ki B. Endre leveleit kézhez adta; főképen azért,

hogy ez az ember Mihály környezetének előbbkelőivel összeköttetésben van. — Balog Gergelt, a kit Gregoriczának is hívnak, 700—1000 tallérral szintén érdemes volna lekenyerezni.

Mila Pretor, a kit Velenczébe küldött, tulajdonkép a vajda festője; nem tud csak oláhul, de van mellette egy olaszul tökéletesen beezelő fő szolga. Ő (Ugnád) ezzel beszédbe ereszkedett; ez azt mondja, hogy Mihálynak nem föld, nem ország, hanem hír és dicsőség kell. Moldvára azért akarna menni, nehogy a moldvai vajda őt (Mihályt), midőn a török ellen a Dunán átkel, hátba támadja.

Ugyanez a Mila Pretor szolgálja mondja, hogy Mihálynak 20,000 jó fegyverese van Erdélyben, azokon kívül „so er ausnimbt“; e mellett a székelyek mind ő mellette vannak. A moldvai határnál 16,000 embere volna.

A többek közt ez a szolga beszélte azt is, hogy 16-kán Mihály nagy fényes ünnepelt tartott Gyulafejevárt. Egész processió volt. Mihály maga is „auf das statt- und zirlihist gekhlaidet.“ Pompás szerszámos lovak voltak a menetben, a maga saját paripáját a tirnovai érsekkel szentelt vízzel behintette. Bizony annak a sok kinek legnagyobb része B. Zsigmondé volt. — Csáky István is ott volt az ünnepélynél. Kornisnak kevés hitele van a vajdánál. Általában a vajda az urak közül azokat, a kiket ki nem küldött, maga körül szereti mindig látni, nehogy praktikára adhassák fejüket,

Katona Mihályt, az a híre, hogy a vajda megfojtatá. Ez volt az a kolozsvári bíró, a ki B. Zsigmondot a többi polgárság tudta nélkül beereszté.

Básta egy levelet írt Székely Mihálynak, melyben fölkéri, hogy az oláh számára toborzókat fogassa el s küldesse be hozzá: „darob wir (Ugnád és Székely M.) uns baid mit dem höchsten endsezt“, mert először szépen kellett volna Bástának Mihály vadját fölkérni, hogy ő fölsége resolútiójáig az ő (Básta) kerületében ne toboroztasson. Nem jó vége lesz így a dolognak.

Követségünk halad, mert Székely M. beteg, de meg pénz sem jó Kassáról. Instrukciónk már nem hiszem, hogy megállna. — Mihály vajda csak pénzt kér s bizony még valamit cselekedhetik velünk, mint a hogy Herberstainon cselekedett, a kinek a kozákokat mind- eddig nyakán tartotta, a míg a zalatnai bányák árendájának 20,000 tallérnak negyedét le nem fizeté.

Utóirat 21-ről. Katona Mihályt az oláh katonák verték agyon. — Napragi nagyon hív bennünket commissariusokat Erdélybe; mert az oláhok mindent elpusztítanak. Hogy mért nem mehetünk, azt Fged igen jól tudja. — Székely már ötöd napja beteg, a min én igen szomorkodom.

70.

Szatmár, 1600. január 21.

Ungnád Bocskaynak.

„Wollgeborner Herr, besonders geliebter Herr und Freundt Herr Batschkaj (!) Dem Herrn sein meine freundtliche und ganz willige dienst beraith.“

Tudatja vele, hogy erdélyi jószágaira vonatkozólag még semmit sem kapott ő fölségétől; mihelyt azonban parancsot kap: igyekezni fog Bocskay érdekében eljárni; de csak úgy ha Bocskay megtartandja az ő (Ungnád) tanácsát, melyet Károlyban adott neki s azután indulva „sich der bösen neuen gottlosen practikken, so abermals hin und wider sich wider ir khais. Maiestät und den Mihal weida in und ausser Siebenbürgen anspühen, in kheinerlei weeg thailhaffüg zu machen“. Ezt a tanácsot pedig, hogy ismétli, ne vegye tőle B. rossz néven,

Útasítást kér: „wo ich in Sübenbürgen, schöne nicht gemaine, an gedignem gewachsznem golt und süßer-reiche handtstain auch wassergolt für die khais. Maiestät bekhummen khündt.“¹⁾

Utóiratban kéri, hogy a mit a Váradra küldött Huszár Istvántól kitudott Bocskay, azt közölje vele: Undnáddal.

(Másolat.)

71.

Szatmár, 1600. jan. 21.

Székely Mihály, Barvitiusnak.

Tudatja a volt kolosvári bíró Katona halálát. Azután arra tér át, hogy az egész Erdélyben az utolsó gyerek is tudja, hogy minden bajnak Bocskay az oka. Bocskay maga dicsekedett: „zweymal hab er Sibenwörgen (*így!*) mit practicen erhalten, hietz zum dryttenmal wyll ersz mit schwerdth erhalten und bekhummen.“ — S mégis Bocskaynak hisznek, nem ő neki. — Mihály vajdát is visszatartják a moldvai expeditiótól; pedig ha időközben Moldva a lengyelek s a törökök részéről megerősítették, akkor majd Mihály vajdát az erdélyi Báthory-pártiak s a moldvai vajda két tűz közé szorítják s könnyen végeznek vele. — Akkor majd meg emlékeznek arra a miket most ő (Székely M.) ír, de a mik most figyelembe nem vétetnek. Bezzeg jó volna akkor Mihály vajda is, ha volna, akármit beszélnek is most róla ellenségei. stb.

(Eredeti.)

72.

Nagybánya, 1600. január 22.

Herberstein Fridrik és Hofkirchen Ádám, Ungnádnak és Székelynek.

Az nap reggel tudták meg, hogy Zsigmondnak négy szolgálja, kik csak most jöttek tőle, ott jártak. Gyalog jöttek oda, de ott lovat

¹⁾ *Jegyzet:* Bizonyosan a császár gyűjteménye számára.

vettek s kettő Beszterczére, kettő pedig Csécsre elutazott. De épen a mint írja, jön a hír, hogy kettő visszatért. Ez a kettő „leibgut-schier“-ja volt B. Zsigmondnak. Azt mondják, hogy Zsigmond Poroszországban Königspergben van, egészséges és jól érzi ott magát, tatár, lengyel és kozák katonák környezik. Előhívták a bírót s vallatták őket, mondják, mikor értesült a cardinal haláláról, azt mondotta, hogy gondolta ő azt „weil er nichts, als hetzen wollte, er hab zwenn hassen vor sich gehabt, den Römischen u. Türgischen kaiser, die soll er zum hecz gebraucht haben“. Kornis a császár, az ő, és a cardinal elárulója, „es kostet im, was es wolle, so soll er in lassen umbringen.“ Beszéli, hogy „Sigismundus auf die axel geschlagen ainsmals vermeld, er muss ainmal bekennen, dass er ain gemachell gehabt, so er nit treüer wünschen khöndten, aber diese seine Sibenbürger seyen ursach, dass er nit mit ihr leben mögen, welche ihn auch umbs land gebracht haben“ Zsigmondnál van „Ardeli János“ és Deák Lukács, „ein böser arger bueb.“ Van nála egy spanyol, egy francia, egy olasz és egy skót (Merscolanza di Salata). Az beszéli továbbá a kocsisok, hogy Zsigmond Zamojszkinál volt és „bey dem König in Pollen eezlihe audienczen zu zwo stunden lang gehabt.“ De hogy tudhatja egy kocsis az ő urának titkos dolgait?! Azt is mondá (a kocsis), hogy ő olyan „confidentian“ volt urával, hogy ura őt „bei den hand genommen“ gyakran elsétált vele egy mérföldnyire is a mezőn beszélgetve. A bíróval Szathmárra vitették ezeket, hogy kivallassák őket.

Egy nagybányai polgár beszéli, hogy Huszár Péter fia Boeckayhoz ment, levelet hozott neki Zsigmondtól, de Boeckay a levelet Huszárral együtt Váradra küldötte.

Tudja a kocsis azt is, hogy Zsigmondhoz Huszárt Katona Mihály küldötte titokban, a kinek aztán szakálát szálanként tépték ki s miután ily esúfúl eléktelenítették „die gurgel im abgeschnitten worden,“ Hogy van-e levél a kocsisoknál, szorgalmasan fürkészik.

(Másolat.)

73.

Szatmár, 1600. január 22.

Ungnád Barvitiushnak.

Kardos András, Boeckay gyalogkapitánya beszélt, hogy a fiatal Huszár István, a ki Báthory Zsigmondtól jött, néhány napig Boeckaynál időzött Sz. Jóban; oda jött Somlyai Báthory István és Nyáry Pál is; mulattak, tánczoltak; a táncz után őt (Kardost) is meglátogatta Huszár (a kinek mindenki nagyon kedezett) s azt mondá, hogy a fejedelem jól emlékszik ő rá is (mert mint gyalogkapitánya szolgált Lippában s Jenőben). Ő (Kardos) kérde Huszártól: hol van most a fejedelem? — Ezt most nem mondhatja még meg — volt a felelet — hanem elég az, hogy a fejedelem egészséges és jól érzi magát. Azt mondá Huszár, hogy másnap többet fog mondani; de nem szólt semmi fontosat.

Ungnád azt, hogy Huszár másnap nem szólt, nem hiszi; sőt ellenkezőleg; csakhogy ez a Kardos egy „ausbindiger Bathorianer,“ a mi abból is látszik, hogy még ő felségét császárnak nevezte, addig B. Zsigmondról az ezredes úr (Székely Mih.) előtt is mindig mint Zsigmond királyról szólt. Ebből is látszik „dass im der Sigismundus . . . gar tieff im Herzen stekht.“

Beszélt Kardos továbbá, hogy Nyáry Pál másnap visszatért Váradra s kérte Boeskayt, hogy Huszár hadd menjen vele egy darabig. Ő (Kardos) azt tanácslá Boeskaynak, hogy ne eressze Huszárt (ecce in corde, quod in ore!), mert Nyáry fogolylyá teszi; de Boeskay azt kérde: ugyan miért fogatná el? Huszár így elment Nyáryval. Ez szép szavakkal Váradra csalta magát, az első este még alku-
dozott volt, de másnap vasra verette.

Én (Ungnád) szeretném ha én vezethetném ez ifjú vállatását, ha ő fölsége vagy 1000 aranyat nem sajnálna, sokat ki lehetne belőle venni. Attól tartok, hogyha Básta vezeti, akkor Boeskay, Somlyai Báthory s Nyáry „des Herrn Basta sanftmütigkeite et erredendi facilitatem, quam experior ipse khennen und in weit occupirt haben mochten, ihn (Bástát) ad compassionem et conniventiam bewegen.“ Bár másrésről Nyáryban mégis bízom, hogy ez nem lesz részrehajló, annál inkább, mert már egyszer figyelmeztetém, hogy: „er soll nicht für ein jeden wie für den Somlio Bathory so leicht versprechen; derselbig ist so einfeltig niht, wie er dafür gehalten wird.“ Ha Mihály vajda kezébe került volna, ez úgy járatta volna Báthory Istvánt is, mint Ifjú Jánost. Általában nem szeretem, hogy ez a Báthory I. olyan szabadon járat embereket és küldöz leveleket Lengyelországba s azt kell mondanom, a mit Cicero mondott: si esset in iis fides, in quibus maxima esse debebat, non laboraremus; a nélkül, hogy ezt valaki ártatlannak ártalmára akar-
nám mondani.

Bástával valami félreértés van köztünk, Básta azt hiszi: ch'il sia da me offesso nell honore suo; én meg az ellenkezőt hiszem; — kéri Barvitiust közbelépésért, mert nem akarja a dolgot ő fge elé vinni.

Örülök, hogy Husztban német katonaság van. Minden várba, mely Erdélyhez közel esik, német parancsnokot kellene tenni, a magyar ügyek elintézésére állhatna alatta egy magyar udvarbíró. Váradot sem veszem ki ez alól; nem azért, mintha Nyáry uramnak ártani akarnék, hanem látom, „quod per Transilvanicos peccatur intra montes, peccatur et extra, ob tot affinitates et sanguinis hinc inde conclusiones.“

A rám bízott szemlében a huszti, a várad kerületet s Kraszna, Bihar és Közép-Szolnok-megyét illetőleg pontosan el fogok járni s hiszem oly eredménnyel, hogy aztán az évi jövedelem a praesidiumok tartására nem csak elég lesz, de marad is valami; mert én független vagyok minden nagy püspöktől vagy úrtól s azok decima, nona és quartájától.

74.

Szatmár, 1600. január 22.

Ungnád Bástának.

Tanácsolja, hogy Mihály vajda toborzó kapitányait ne akarja Básta elfogatni, parancsát vonja vissza. Mert ha ezt teszi Básta a nélkül, hogy előbb jóakarólag megkereste volna Mihály vajdát, nagy veszedelem s ő fölségének nagy kára következhetik a dologból s aztán Carlo Magno tárgyalását is a vajdával nehezíteni fogja. Hiszen úgy is lehet ő fölsége engedélyétől tenni függővé a toborzást, ő főének pedig tudtára adni, hogy Pest, Szolnok, Hatvan, Eger, Gyula felől úgy is kell töröktől tatártól félni s ha Mihály vajda toborzása által megrikttatik a kardforgató népség, mily baj lesz ha szükség idején ő fölsége a maga számára eredménytelenül fog toborztatni.

Mivel Rákóczy 100,000 tallért ígért kölcsön, azért kéri (Ungnád) Bástát, hogy a mennyire csak lehet, kimélje Básta Rákóczy jobbágyságait. Ha Rákóczyt jó akaratjában, jó indulatjában megtartjuk, azzal csak ő főének teszünk hasznót.

Tudatja vele Kardos beszédeit, Katona Mihály halálát stb.

(Máslat.)

75.

Szatmár, 1600. január 23.

Ungnád Barvitiúsnak.

Tudatja, hogy most érkezett hozzája Pezz ezredesnek szolgálja s azt a hírt hozta, hogy a fiatal Huszár Istvánt szabadon, vas nélkül látta a váradi várban sétálni; ő (Ungnád) e hírre nagyon megijedt s tüstént írt úgy Pezznek, mint Bástának (nem gondolva azzal, hogy ez utóbbi ő hozzá mily bizalmatlansággal viseltetik) ez ügyben. Írt Nyárynak, hogy gondolja meg, minő nagy volna felelőssége ő felsége előtt, ha Huszárt elszalasztaná. — Dengeleghy Miklós is látta szabadon jární Huszárt. Ez különben akkor is ott volt, midőn Nyáry, Boeskay, Somlyai Báthory István, Gyulaffi és Huszár együtt mulattak: „compagnia — wann ich doch schreiben woll, was mir im herzen ist — non senza sospetto.“ —

Ennek a Dengeleghynek azt beszélte Huszár, hogy ő Báthory Zsigmondtól azért jött, hogy Boeskay által kegyelmet eszközöljön a császártól B. Zsigmond számára, hanem „der Teufel trau im.“ — Herbenstein és Hofkirchen azt írják, hogy Nagybányán négy szolgáját látták B. Zsigmondnak, kettőt el is fogtak közülök.

Váradra nagyon jó volna, ha jobban vigyáznának. Legtöbbször érne az az intézkedés, hogy a várban magában csak német katoná legyen, Nyárynak s a magyar katonáknak, kik legtöbbszörre úgy is lovasok, kiinn a vártól távolabb építtetnék lakás: fa-crösség, faerődítmény; így annak a visszás állapotnak is eleje vétetnék, mely most mindenkinek föltűnik, hogy t. i. a várban egyik vendég s

egyik vendégség a másikat éri s gyakran őrizetlenül nyitva maradnak éjente is a kapuk.

Rákóczy Zsigmond ismét panaszkodik Bástára s azt mondja, hogy e miatt nem fog az országgyűlésre sem megjelenni. Ez baj lenne, mert a 100.000 tallérnyi kölcsönre vonatkozólag épen az országgyűlés alkalmával lehetne vele tisztába jőni, mint a ki legelőnyösebb s ő felségére nézve hasznos föltételek alatt adná a kölcsönt.

Utóiratban (jan. 24): „Eben heut khumbt mir ein andtwort von dem Herrn Botschkoj (!), die khonnt nit khelter, noch khieler sein, vnd ich werde inn ewigkeit nicht glauben, dass der jung Hussar khein schreiben vom Sigismundo an in brocht hat. Er, der guet Botschkoj, gibt sich selbst an tag, dass er gern zwen hern dienen und khein verwirkhen wolte, das net sein khan, er ist wahrlich niht rain, noch löttig.“

„Ih rott (rathe) in ewickheit niht, dass der Sigismundus zu gnaden angenumben, sondern villmehr zu handen gebracht und ad perpetuos carceres, damit er alle tag 10-mal gern sterben wölle und doch nicht khinne, condemnirt und vom herzog aus Preissen postulirt, oder doch entlih ein taglia, wer in ledendig bringt, oder sonst vertilgt, sotto man gesetzt werde.“

(Eredeti.)

76.

Szatmár, 1600. január 23.

Ungnád Bástának.

Tudatja vele, hogy Rákóczy Zsigmond igen nagyon panaszkodik, hogy ő fölsége katonái igen nagy károkat tesznek munkácsi jöszágaiban s ezek miatt, bár királyilag hivatalos, az országgyűlésre nem fog elmehetni. Ezek miatt kéri Ungnád Bástát, hogy mivel ő fge úgy is eltiltá Mihály vajdát Moldva megtámadásától, továbbá mivel Husztban már úgy is német őrség van: vegye tekintetbe Básta Rákóczy Zs. szolgálatait s azt, hogy most is kölcsönt ajánlott föl ő fgének és vagy vonja el Munkács tájáról a hadi népet, vagy másként igyekezzék könnyíteni Rákóczy Zs. helyzetén. — Carlo Magnonak írt, hogy Mihály vajdát a toborzásról beszélje le, nehogy ő fölsége felsőmagyarországi kerületében a toborzható nép kipusztúljon.

(Másolat.)

77.

Szatmár, 1600. január 24.

Ungnád a császárnak.

Tegnap kapta meg a főfizetőmester útján ő fölsége határozatát, hogy a főfizetőmester kiadhatja a 30 ezer fortot, mely kezénél van, Ungnádnak, Mihály vajdához való szállítás végett. Ezelőtt három vagy négy héttel kellett volna ezt már ő fölségének tennie, akkor

sokkal többet használt volna, annál inkább, mert most már látja a vajda, hogy Carlo Magno a rendkívüli ajándékot, melyet előre 25.000 arany értékűnek híreszteltek, nem vitte meg. Sokat is csúfolódnak a Mihály körül levők, olyan beszédeket tesznek fölséged ellen, „die Ew. Maiestät treuen dienern, wir vnd andern das herz durchdringen und schneiden möchten“ s Mihályt minden rossz tervre csábítják, s azzal ingerlik, hogy ő fölsége Mihályt olybá tartja, mint a gyereket, vagy a bolondot, a kinek almát mutatnak, de oda nem adják (. . . „und in (Mihályt) inn solche gedanken sturzen, als das man in für ein narren oder kind halt, denen man ein apfel zäigt und doch niht gibt.“) Ha e 30,000 tallért meg fogja Mihály kapni, bizonyosan fogja a hátralevő 45,000-et is követelni. — E pénz megérkezését a Mihály vajdánál levő Carlo Magnoval tudatni fogja, a ki egyszersmind a vajda érületét irányukban (t. i. Ungnád és Székely M. irányában) kikémleli. — Ő (Ungnád) meg van győződve, hogy ő fölségétől a főinstructiót még csak ezután fogja kapni, t. i. miután Mihálesa bán s Stoika tractatatiója s ajánlata tárgyalva lettek már. — Székely hatodnapja beteg, a min ő (Ungnád) igen búsul s ha másként nem lehet, kénytelen lesz előre menni. — Kéri a Mihály vajdának deputált pénzt (a 30,000-en felül) elküldetni Kassáról. —

Tudatja végül, hogy Huszár István miatt Barvitiushoz írt.

(Eredeti.)

78.

Szatmár, 1600. január 24.

Ungnád Nyáry Pálnak.

Kétfelől is hallván, hogy „sógor ura“ az ifjú Huszárt vas nélkül engedi a várban fel s alá szabadon járni, nagyon megdöbbent. Ha megugrik, súlyos felelőség hármlik reá (Nyáryra) ő fge s a főhercegek előtt. Örült, a mint hallotta Kardos Andrástól, hogy vasra verette, legyen is úgy. Examinálja, hogy miféle levél van nála. Ha nem vigyáztak rá, a leveleket addig már elégette. „Der Huszár ist ein solch vogl, der gewiss wais, was Sigismundus und der polnisch Canzler wider Siebenbürgen, ir May. u. den Mihál im herzen haben, u. welche gesellen mit innen inn und ausser Siebenbürgen correspondirn, colludirn, und unter einer dekhen liegen. Darumb soll man ein solchen vogl mit 2 paar eisen woll versichern und in ein guten thurn verwahrn.“ Nagybányán Zsigmondnak négy kocsisát ismerték fel, kettő közzülök Besztercze felé elutazott; lovat vettek Nagybányán. Zsigmond Poroszországban van „frölich, frisch u. gesundt.“ Tudják azt is, hogy Huszár István Zsigmondtól küldetett ki nagyon titkos megbízatással, egyáltalában olyan fontos dolgokról beszélnek, a mikről kocsisoknak tudniok sem kellene („und reden von solcher hohen dingen, davon gutschiknecht sonst nicht gebürt zu wissen: es werden andere vogl sein.“) Ha nem kell még elmennie Erdélybe (Ungnádnak) 3—4 napig, meg-

várná, míg Szatmárra hozzák őket s maga menne vele Váradra Nyáryhoz, hogy Huszárt felőlük kihalgassa. — A „retirate“, mit nagy munkával csináltak, leszakadt. — A „hofrichter“ nem csinált semmit, ő is inkább erdélyi és Báthory-párti inkább, mint császári.

(Sajátkezű másolat.)

79.

Beregszász, 1600. január 29.

Básta Ungnádnek.

Megkapta két levelét; a Hoffkirchen-féle jelentést (a talált leveleket illetőleg) kevésre becsüli. Ha Huszárt Váradról Kassára viszik, jó lesz útközben Szathmárt — ha még Ungnád és Székely Mihály ott lesznek — jól kihallgatni, megexaminálni.

Arra nézve, hogy Mihály vajdához a toborzás ügyében valaki küldessék ő általa (Básta által), azt feleli, hogy ha szükséges volna is, már késő.

Hogy Nyáry Pál Huszárt rosszul őrizteti, azt épen nem helyesli, sőt ha rövid idő alatt el nem küldi Nyáry Huszárt Szatmárra vagy Kassára, ő (Básta) panaszt fog ő fenségénél (Mátyás főherczegnél) Nyáry ellen emelni. — Székelyt nagyon sajnálja, hogy beteg.

A napokban Mihály vajdától egy igen barátságos levelet kapott, melyben őt a vajda Közép-Szolnok átengedésére szólítja föl. Ő erre azt felelte, hogy efféle ő fölsége határozott parancsa nélkül nem tehet, azonban megírta ezt ő fölségének.

(Másolat.)

80.

Szatmár, 1600. január 31.

Ungnád a császárnak.

Tegnap elküldték ő és Székely a kocsikat a pénzzel előre; magok is elindulnak ma, bár csak 30,000 tallért vihetnek Mihálynak; legfőlebb még 9 vagy 10 ezeret küldhetne utánok e 30,000-en felül a főfizetőmester; de ha ezt elküldi is, még akkor is 35—36,000 fog hiányozni abból a 100,000-ból, melyet ő felsége már a múlt augusztus végén kellett volna, hogy megadjon Mihálynak, a ki e 100,000 tallért a cardinal kiirtásáért s Erdély meghódításáért bizony megérdemelte. A fizetőmesternek nincs reménysége, hogy mostanában a hiányzó összeget összegyűjthesse. Pedig ha Örmény Péter és Pribék Mátyás a vajda nevében élénk jönnek s kérdik, hogy e hiányzó summa mikor lesz elküldve, mit mondjunk? mikor Kassán azzal ereszté el e két embert, hogy már az egész összeg együtt van. — Tudósítsa őket ő fölsége s instruálja, hogy mivel mentse ő fölségét, hogy a mennyire lehet, ő fölsége hitelét fönnttarthassák a vajda előtt.

De szükség, hogy ő fölsége nemcsak kielégítse a vajdát a hátralevő összeggel, hanem azonkívül a pápánál, a spanyol királynál, a római szent birodalomnál s más hatalmasságoknál is közbejárjon, hogy ezek Mihályt pénzben segélyezzék, még pedig minél hamarább, míg el nem idegenül s míg az ő fölségének rosztal akaró oláh és erdélyi tanácsosok (a vajda tanácsosai) végkép el nem fordítják a vajdát ő fölségétől s meg nem erősítik abbéli szándokában, (a mire különben a maga jó indulatából nem is gondolna), hogy Erdélyt megtartsa magának s ne cedálja. — Ők (Ungnád és Székely) úgy tudják, hogy Mihálsa bán az értelemben működik, hogy uránál a kormányzóság meghagyassék, sőt, hogy Bécsben nyíltan kijelentette volna, hogy ura Erdélyben „possessor, gubernator und absolutus patronus wöll bleiben.“ — Ha ez csakugyan ekként van, akkor az ő (Ungnád és Székely) instructiójuk hiányos, szorgoskodnak is e miatt s kérnek újat. Carlo Magnotól, ki két hete hogy bement, semmit nem tudnak; bizonyosan igen rosztal fogadtatása volt a vajda részéről s a futárok a kiket küldött vagy küldhetett, bizonynyal elfogattak.

Básta hadinépe rongyos, fizetetlen s a panasz e miatt soha nem szűnik. „Da . . . Euer Maiestät ein so unbezaltes, erarntes, blosses, abgerissenes volkh, schon zu besazung inn Siebenbürgen verordnen khondten, so khon . . . es sich doch ohn der armen leut grossen schaden im landt niht erhalten.“

(Eredeti.)

81.

(Bécs), 1600. január vége.

„Expediertes concept“.

Mátyás főhg küldi Bástának Mihály v. értesítése végett.

Rudolf császár megparancsolta Bástának, hogy a lengyelek gyülekezése okáért Huszt felől és más irányban vigyáztasson. Mihály v. szándéka Moldovát elfoglalni „sey löblich“, de nem időszerű, a cs. udvartól további rendeletet kell effelől várnia.

M. v. az igaz hogy gyanúban van, de ő fge és Mátyás főhg mégsem kételkedik az ő bűsége s a keresztyénség iránt jó „affectioja“ felől.

Hadi szereket e napokban küldenek. A bűnösöknek kegyelmet kellene adni.

(Bécsi kriegsreg. 80. sz. excerpta.)

82.

Gyulafehérvár, 1600. február 1.

Mihály vajda Dr. Pezzennek.

Hosszasan recitálja, 7 év óta mennyire törekszik a keresztyénség javára, a török ellen, elhanyagolva saját dolgait, gyermekeit. De egymagában nem tarthatja távol a határtól a törököt, hacsak ő fge

és a ker. fejedelmek nem segítik. Kéri ő ngát (Pezzent), járjon közbe, hogy ő fge neki annyi pénzt adjon, a mennyi a háború tisztességes vitelére elegendő, mert a pénz a dolgok veleje, „pecunia est anima rerum gerendarum.“ Ha sereget nem küldhet, tehát pénzt küldjön.

(Eredeti.)

83.

Váralja, 1600. február 1.

Ungnád a császárnak.

Tudatja hogy Rákóczy Zsigmond Mihály kielégítésére hajlandó 11,000 tallért kölcsönözni, ha a szepesi kamara „bonas inscriptionales“ ad az összegért; mivel azonban azt Ungnád nem reméli, azért fölkérte a főfizetőmester, hogy e célra (Mihály contentálására) eszközöljön ki valahogy a kassai kamaránál vagy általa 11 ezer tallért (mert a már útnak indított 39 ezer ilymódon mégis 50 ezerre növekszik). — A mustramester (Lassotta) írja, hogy egy elfogott német, a ki Szolnokról jött, azt beszéli, hogy látta volna Mihály szolgálait ott. Ez nagy szeget ütött Básta s mások fejébe s gyanút költött sokaknál Mihály iránt. Talán nem úgy áll a dolog. „Ich . . . hoffe, dass die zeit in khurzen erkhlären wirt“.

(Eredeti.)

84.

Nagybánya, 1600. febr. 2.

Ungnád és Székely a császárnak.

Carlo Magnotól érkeztek levelek hozzájuk. Ezek elsejében azt írja Carlo Magno, hogy Mihály vajda „durchaus niht gestehen will dem Ban Mihalitsch und dem Stoika das jennig anbevolchen zu haben, wie mirs Ungnaden der Herr Doctor Pezzen geschrieben, dass sy rund und offen fürgeben haben, ir herr praetendir possessor gubernator und patronus absolutus in Sibenbürgen zu bleiben“. Ez jó jel, mert ebből kombinálni lehet arra, a mit ő (Ungnád) már régebben mondott s a mit titokban Örmény Péter is említett, hogy t. i. e két fő oláh csak a magok érdekében cselekesznek „und dass sy niht gern aus dem warmen nesst mehr khumben“ — s ő fölségének jószágát ismervén, képesek volnának megbiztatásukon túllépni s Mihály részére oly sokat követelni, a mikre Mihály nem is gondol.

Nagyon sürgeti a segélypénz megküldését Mihály számára; láthatja ő felsége, hogy a vajda csak a pénzsegélyvel tartható meg ő felsége hűségében s hogy „nah nihtem andern, alls allein nah dem gelt schreyt, tobt und wiet“. Kedvező alkalom volna ez a török ellen, midőn Mihály vajda ég a harezvágytól; most kevés ezerbe kerülne, míg egy nagy hadjárat sok százezreket nyel el.

Bástát jó volna, ha ő fölsége máshol használná, nehogy

Mihálylyal összekapjon, a minek ő felsége alattvalói adnák meg az árát. „Ih accusir in Gott weis nicht.“

Balog Gergely, más néven Greguresa, a ki ő felségénél is járt követségben, meghalt „non absque suspitione mortis minus naturalis“, hatt 20,000 taller verlassen, die hatt der Mihal geerbt.“

(Eredeti.)

85.

Culpa, 1600. febr. 3.

Ungnád és Székely M. a császárnak.

Szomorú szívvel értik Dr. Pezzen leveléből „die unbillichen postulationes des Ban Mihalitsch und des Stoika, die reimen sich doch gar nit zu der relation, die wir gestern bey aignem curir . . . gehorsambst überschickt.“

Sürgetik a pénzt Mihály részére.

(Eredeti.)

86.

Gyulafejevárvár, 1600. február 4.

Carlo Magno a császárnak.

A vajda az audientíán tudtára adta neki, hogy maholnap a lengyel királytól, a moldvai vajdától követség érkezend hozzá; ezt be kell várja Carlo Magno. — Azt is mondá a vajda, hogy a jövő országgyűlésre Pozsonyba követséget fog küldeni. — Azt mondja, hogy „wann man gleich tausentinnall dortten bey Hof von diesen ländern und krieg ratte und hinwider darvon discuirre, so wirt man doch zulecz sein anschlag nach sich richten müssen.“ Esküdzik, hogy nincs egy csepp vér sem benne, mely Fölségedhez hűtlen volna. — Azonban a pénzsegélyt rendes időben s minél hamarabb kéri küldetni, nem úgy, mint eddig. Mihelyt elegendő segélye lesz ő fölségétől, akkor nem bánja, ha nyíltan lépnek föl; ő akkor örömet átadja a határváratok ő fölségének. — A commissariusokat a vajda nagyon várja. — Panaszkodik még Mihály, hogy életét sem érzi biztonságban, mindig attól kell tartania, hogy a városok föltámadnak ellene.

(Eredeti.)

87.

„Bedesch Patok“ 1600. febr. 4.

Ungnád és Székely M. a császárnak.

Mikor Kővár alatt elvonúltak, a kővári kapitány igen becsületesen fogadta őket s úgy értik szavából, hogy csak ideiglenesen van Kővárban, addig míg Mihály tovább nem parancsol vele. —

Úgy érték, hogy Mihály vajda kémet küldött ki, a ki neki a magyar országgyűlésről híreket fog vinni stb. — „Hier brich ein geschray aus“, hogy Mihály Kornis Gáspárt és Deák Kristóf gazdag vejét elfogatta.

(Eredeti.)

88.

Gyulafejervár, 1600. február 4.

Mihály vajda a követeknek.

Leveleiket vette, örömmel várja, hozza isten őket egészségben. Hogy Székelynek az úristen előbbi jó egészségét visszaadta, nagy örömére szolgál a vajdának.

(Másolat.)

89.

Kolozsvár, 1600. febr. 6.

Ungnád és Székely a császárnak.

. „Der Bornemissa [máshelyütt „B. Miklosch, so Irer Drecht Erzherzog Ernsts hochlöblihister gedehtnuss edlkhnab ist gewest“] hatt auch undter andern mir vermeldt, auf den 15. dis hab der Mihal die furnembisten landlent und stend gen Weissenburg beschriben; da sorgen wir uns abermal einer neuen bösen praectikhen, denn vernemben von andern, dass der Michal allein diejennigen zusamb berueffe, die im genaigt woll sein, die aber Euer Mt incliniren, die schoff er weckh von sich und wölle sie umb sich nicht leiden. So soll er auch den Züggeln und Saxen geschriben und sie durch gesante beschickt haben, sich zu erclären ob sy Eur. Mt. oder im beifollen völlten. Und hatt Mihal noh ein solche grosse anzall khriegsvolkhs im land, dass auch diejennigen so in niht gern in land sehen, und lieber Eur Mt. unterworfen wären, es nicht offnbaren aus forcht und gefahr dörfen, sonnder werden sich ohne zweifel im genaigter, als Eur Mt. erzaigen müssen. Darans wirt nun folgen, dass er iha (!) pro forma wirt fürgeben, er wöll Euer Mt. das land übergeben und wirt doch sotto man mit den aus forcht gezwungenen stenden inn Sibenbirgen den verstand haben, dass sie in bitten und bei im anhallten sollen, dass er Mihal ir herr bleib, dorauf wirt er sich nun solcher blendung brauchen, und Eurer Mt. hinaus schreiben er wolt Euer Mt. dass land gern fur sein übergeben, die ständ und landleit aber wöllen darein niht consentirn, sondern begern seiner, und weill sy in begern, und er das land mit schwertstraich hab eingenomben, so sollen ims Eur Mt. billicher, als einem andern vergönnen. Gott geb, dass ich Ungnád mih in meinen gedankhen irre.“

Es werden vill dergleichen reden im land gehört, der Michal sey dem teutschen und turkhischen khayser noch woll so möchtig, dass er baiden den ernst khönn zai gen.“

(Eredeti.)

90.

Deés, 1600. febr. 5.

Ungnád és Székely M. a császárnak.

Várják óránkint az új instructiót, mert a régít most már csak a vajda köszöntésénél használhatják; értik Pezzen leveléből, hogy Mihály követi (Bán Mih. és Stoika) micsoda nagy „stravaganza“-kkal állottak elő. Meg is küldték Carlo Magnonak Pezzen e levelét eredetiben; Carlo Magno e helyett: „di il loro patrone pretende di restar governatore, possessore, patrono assoluto della Transsilvania dal nome in poi“ lefordítá a vajdának, aki azt mondta, hogy ő ezt sohasem adta instructióban; tehát magoktól teszik, különösen Stojka rosz indulatát ő fge iránt Székely már régebben ismeri.

Nem tetszik nekik, hogy a vajda megtiltá Erdélyből a gabonát Nagybányára, Szatmárra, Váradra, Tokajba vinni. Ez talán ezért van, hogy neki sines megengedve ő fge birtokán a toborzás. A tanácsot az a Bodoni István adta Mihálynak, a ki Zsigmond kincsét őrizte s most a vajdának átadta s a ki Ungnádöt és Pete Lászlót Tordán arra akarta bírni, hogy szerezzenek bünbocsánatot B. Zsigmond számára.

Sürgetik a pénzt Mihály v. részére.

(Eredeti.)

91.

Torda, 1600. febr. 9.

Ungnád és Székely M. a császárnak.

Zsigmond és sógora a lengyel kancellár nagyban traktálnak a törökkel, hogy Erdély újra Zsigmondé legyen s az esetben ha fiú örökös nélkül halna el, akkor a szultán Erdélyt a lengyel kancellár fiának adja s ha ez még kicsiny volna, úgy a helytartóságra egy a lengyel kancellártól függő ember nevezetnék. — „Die bewusste vertraute person“ Konstantinápolyban járjon után, mi igaz e hírben.

„Wier liegen alhie zu Torda inn dem salczcamerhof und vernehmen von dem salczcamrer, dass die vom Michal auf den 16. dits ausgeschribne zusambenkhunfft der fürnembisten sibenbürgischen landleut nihts anders auf sich hab, dann das die fürnembisten protonotarien inn Sibenbirgen thaills todt anerseczt erank ligen, und so wichtige rechtsfürungen die lenger khein anstand leiden khünnen unerörtet und überhaufft sein, die wölle der Michal durch die fürnembisten landleit decidirn lassen, aber wir halten disz nur für ein blendung und sein der mainung, die zusambenkhunfft geschehe unserer legation halben, die wirt den ays (!) zeittigen brechen machen, und was endtlich der Michal mit der siben-

birgerischen cession gesiant oder niht ist, an tag bringen miessen.“

Mihály kormányzatát nem szeretik Erdélyben, de mert ő fíge iránt esküszegők voltak, félnek a büntetéstől; de félnek B. Zsigmond könnyelműségétől is — azért „wissen doch nicht, wo sie sich hin kheren solten.“

Az a személy, a kit Mihály a végből küldött ki, hogy őt a magyar országgyűlésről tudósítsa: Castell Antal. Ha ezt megfogják, világért sem kell vele rosszúl bánni s kínosan vallatni, hanem inkább adni s ígérni neki s így vallani fog.

„Zu Klausenburg haben wir erfahren, dass der salezcamrer zu Desch, der sonst ein preszburger khind ist, den ungrischen pasquill gemacht hat, der Eur Mt. inn vergangnem summer zu Prag vertulmatscht ist worden.

(Eredeti.)

92.

Kolozsvár, 1600. febr. 7.

Székely Mihály a császárnak.

Egy hitelt érdemlő személytől hallá, hogy Báthory Zsigmond most sógoránál a lengyel nagykancellárnál van, „und haben ein soliche practica vor inen, dass der canczler mit drey andren vayvodem ausz Poln haben zusammen geschworen, dem Sigismundo ein milliou zu geben, damith er Sigismundus ein kriegh vyrneme, disen Mihal vayda ausz 7-benbyrgen austreybe“; követet is küldtek Konstantinápolyba, a ki Zsigmondnak s az ő fiörökös nélkül való kimúlása esetén a lengyel kancellár fiának szerezné meg Erdély fejedelemségét — s így Erdély „soll undter des Tyreken und Poln protection undterworffen werden.

Sürgetve kért azért Mihály vajda részére pénzt s hadisegélyt.

(Eredeti.)

93.

Enyed, 1600. febr. 8. 9.

Ungnád és Székely a császárnak.

Megküldik Carlo Magno egy levelének mását, melyben ez tudatja, hogy a vajdánál lengyel és moldvai követség járt, de hogy a vajda jó indulatú ő fíge iránt; a lengyelnek nem hisz, mert a követség a király nevében jött ugyan, de csak a kancellár van a levélen aláírva: ergo a kancellár praktikája. — A vajda határozottan roszalja Mihalesa bán meszemenő követségét: „Il vaivoda, di poi di hauer gli mostrata la lettera dil S^{re} Pezzen, e restato molto turbato intendendo la varieta di Ban Mihalitsch.“ ... Ungnad és Székely a pénzt sürgetik Mihály vajda részére.

P. S. Febr. 9.

Marino és Carlo Magno megérkeztek hozzájuk (U. és Sz.-hez.) — „Zum höhsten ist zu erfreuen, dass der herr Carlo Magno den Mihal nach allen Ew. Mt. wundsch disponirt befunden“; bár az nem tetszik nekik, „dass der Mihal den Napragi, den Cornisch und Bodoni certis praetextibus hinaus schickhen will inn landtag, darvon werden wir zur gegenwarth mehrers mit dem Mihal consultirn miessen.“ — „Aines khombt uns frembdt für, dass der Mihal fasst alle die erhebt und an sich zeuht, die Eurer Mt. zuwider sein.“ — Azt hiszik, hogy nehéz lesz még az ő tractálásuk is Mihály vajdával; várják is óránként az új instructiót ő felségetől.

(Eredeti.)

94.

Gyulafejérvár, 1600. február 10.

Ungnád a császárnak.

A mint 9-én 11 óra tájban d. e. a városhoz közel érkeztek, negyed mfnyire eléjök küldötte a vajda Naprági püspököt, Csáki Istvánt, Kornis Gáspárt, Bornemisza Boldizsárt és Székely Mózes a hadparancsnokot, több erdélyi és oláh előkelővel együtt, 400 főnyi kozák, moldovai és erdélyi lovassal. Naprági ékes latin oratióval fogadott, Ungnád felelt. Ő nga (M. v.) egy nagyon szépen felékesített kocsit 6 lóval rendelt a követek számára, a melyre felszállván, Carló Magnot magokhoz ültették. A kísérő lovasság között sok előkelő volt szép lovakkal, fényes öltözetben. Ugy látszott a lovasság nagyon örült, hogy pénzrt hoztak nekik. A mint a város kapujához közeledtek, ott a gyalogság volt felállítva két oldalvást, jól ruházott lövészek, a kik között haladtak egészen szállásukig. A püspök a többi előkelőkkel együtt felvezette őket szállásukig nagy tisztességgel; úgy látszott nemcsak a vajda, az erdélyiek is szívesen fogadták őket. Mindez ő fge tiszteletéért történt, látszik ebből a vajda hűsége, a mit meg kell dicsérniök.

Carlo Magno nagyon hasznosan működik a vajdánál ő fge javára. Sokkal jobb engedelmisségben találta ő (C. M.) M. v.-t ő fge iránt, mint a vajda követei és futárjai után gondolni lehetett. Mert C. M. 6 év előtt már járt Havasalföldén ő fge érdekében a vajdánál, a ki tehát „familiarissime“ beszélt most is vele, naponként gyakran egyedül magához hívatta s nem titkolt előtte semmit. Szeretnék a követek, ha még vagy 8—14 napig ott maradna C. M., míg ők is kiismerik M. v. „humor“-ját és „procedir“-ját, mert ők „soleniter“ kell, hogy képviseljék ő fge reputatioját, nem privatim, mint C. M.

Ő nga (a v.) C. M.-ra nagyon nevezetes dolgokat bízott, melyek le nem írhatók, hogy titkosan informálja ő fgét; ő informálta a követeket.

M. v. a követeket, midőn lakásukra értek s mielőtt ebédhez ültek volna, üdvözölte Örmény Péter által (a ki most ismét befo-

Vadás ember nála, jóllehet három hét előtt még feje sem vot biztonságban) és udvarmestere által kérdeztette, hogy szerencsésen utaztak-e, és szívességét ajánlotta mindenre, a mire szükségük volna. C. M.-t magához hívatta és sokszorosan kifejezte, mennyire örül a követek megérkezésének, esakhogy valahára ő fgétől maga mellett láthat valakit, a kivel szükségeit közölheti, megbeszélheti.

A míg bevonulásuk tartott a városba, a kíséző csapatok mindenféleképen igen szépen „gar etlich gegen einander schormizels- weisz sich provocirt geschormizelt“, a mi némelyeknél azt a gondolatot ébreszté, „als wären sie so erfreuth gewest, dass wir inen gelt mitbrächten.“

A pénz nagyon kell neki. A 30,000 tallért átadták, éjjel vitette el magához, s meghagyta ő fge fizetőmesterének, hogy 100,000 tallért mondjon és hogy százezer mihamar ismét jönni fog, saját hivatalnokainak is annyit mondott a vajda, azért, hogy a hadi népnél jó „credit“-ben maradjon, hogy ne féljenek a pénz hiánytól s ne raboljanak.

(Eredeti.)

95.

Gyulafejevávár, 1600. febr. 11.

Ungnád és Székely a császárnak.

Mihály vajda mielőtt audentián fogadta volna őket, Marino által audtokra adatta, hogy ez első audentián a titkosb dolgokat egészen mellőzzék, mivel az edélyi tanácsosok is ott lesznek, a kikben nem bizik (Naprági, Kornis Gáspár, Székely Mózes, Bornemissza Bold.) Arra nézve azonban ismét intést kaptak előre a vajdától, „was wir wider die Bathorischen und die perfidos zu melden hatten, dass sollten wir in beisein der Siebenburger thun, denn da würden wir vor augen etlich derselbigen meineidigen verräter sehen.“

Úgy is történt. Először üdvözölték Mihályt, megmutatták a megbízó levelet, welcher er mit grosser reverenz empfangen, gekhüszet und an die stiern admovirt.“ — Aztán dícsérték a vajdát, ő felsége nevében köszönetet mondtak „seiner ritterlichen thaten“ s hogy a hűtlen Báthoryak ellenében oly híven viselte eddig magát, s mindezt kemény szavakkal, hogy nagyobb hatása legyen az erdélyiek előtt, aztán „Eur Mtät sigill endplösst et ex praescripto. . . (t. i. az instructióból) fürgebracht, darüber sich der Kornisch Gaspar im khopf zu mehrmahlen gekhrazt.“ — Aztán vigasztalták a vajdát a pénzbeli segítséggel s azzal, hogy ő felsége őt minden keresztyén fejedelménél ajánlani fogja; erre ismét Naprági felelt (latinúl) M. v. nevében, panaszkodván, hogy mily veszélyeknek tette ki ő magát, midőn Erdélybe tört s meghódítá „hanc perfidam provinciam; welches die Siebenburgerischen rütt hart in die ohren gebissen“ — s hogy mennyire szüksége van neki ő fölsége segélyére. — Naprági igen erősen beszélt a Báthoryak gonoszságáról s követőikről, oly szavakkal „die denen sibenb. rünnen, so es angehört, an ir herz, an ir ehr gehen

müssen;“ akár parancsból tette ezt Naprági, akár magától: „gewiss ist es, dass Ir Gnaden (így nevezi a vajdát Ungnád) ein sondere freud drüber gehobt und gleichsamb mit winkhenden augen auf die sibenbirg. rütt, als wären undter andern sy dieselbigen verrätter, gedult und gezaigt hatt.“ Audientia után leültek s a vajda kérdészködött ő felsége egészségéről.

Ma mondta Marininak a vajda, hogy szándéka van 16-án Fogarasba menni s Ungnádot magával vinni, míg Székely Mihályt az erd. tanácsosokkal Fejérvárt hagyni, hogy addig állna a kormány élén. Ungnáddal komoly tanácskozni valója volna. E separatióba ő felsége helybenhagyása nélkül nem egyeznek bele a minthogy általában gyanúsak tünik föl ez a dolog előttök; hogy kívánhatja, hogy Székely azok között maradjon, a kiket maga is (a vajda) árulóknak tart.

Bármily előzékeny volt is e fogadtatás a vajda részéről; ő mégis komolyan tartanak a vajdától. Carlo Magnonak olyformán nyilatkozott: minek maradjon ő (Mihály) Erdélyben, mikor folytonosan életére törnek, mikor ő felsége a legjobb három megyét elvette, mikor „sieben schpanschaften undter den Zäggeln ire alte freuheiten wider bekhumben haben; das übrig am land sey schlecht, das beger ez in der gestalt atich nicht.“ Ilyen fajta nyilatkozatok nyilván mutatják, hogy Mihály nem szívesen cedálja, ha cedálja is Erdélyt.

A mi a Mihálsa bán és Stojka, M. v. e. követneinek instruccióját illeti, mikor Mihály azt mondá, hogy ő nem hatalmazta fel őket annyira, a mennyit kérnek: ez nem volt egyéb Mihálytól, mint „ein spiegelfechten“; mert ő kitudták, hogy a két követnek parancsolatjuk van ötszázezer fortot kérni mint segélyt ő flgétől, „und dis wirt der stravagantien äine seine.“

A vajda el van határozva a kancellárt (Naprágit) Kornis G.-t. Bodoni Istvánt és Sibriket azon ürügy alatt, hogy Pozsonyba a magyar országgyűlésen a főherczegtől segélyt kérjenek, Marinoval kiküldeni; onnan aztán Prága felé vitetheti őket fölséged s tehet velők, a mit akar. Úgy látszik azonban, hogy az illetők ennek nesztét vették.

(Eredeti.)

96.

Gy.-Fejérvár, 1600. febr. 12.

Ungnád és Székely a császárnak.

Ma délelőtt mentek titkos audientiára. A vajda részéről csak Örmény Péter, az ő részökről Carlo Magno és Marini volt ott. A dolog nagyon nehezen ment, sokat nem tudott vagy nem akart a vajda megérteni, úgy hogy az ő sok közbevetése miatt 3 óra hosszat tartott az audientia.

Először instrucciójok szerint proponálták „wie das regiment im land mit Ir Gnaden ratt zu bestöllen sein wollte.“ — Fél óra kellett, míg ezt megérté: Marino oláhul mondta, Székely elmondta s megmagyarázta Örménynek magyarul s ez megérteté Mihálylyal. —

Azt felelte a vajda: hiszen eléggé biztosítva van az ország, a végbázak rakvák az ő fegyvereseivel. Erre azt felelték: nemcsak haderő szükséges egy ország biztosítására, mással is kell még gondolni: „sondern auch mit guetten polizeiordnungen der justitiae administration und anrichtung guetten nuzen wirtschoffen zu vermehring und erhebung der einkhomben zu bestöllen.“ — Erre azt felelte, hogy elég jól kormányozza ő a maga országát, nem találhat abban senki kifogást; a mi a hadi dolgokat illeti, helyén áll ő; egyéb dolgokra vonatkozólag pedig éppen azért küldé hozzá őket ő felsége, hogy többi tanácsosai mellett tanácsoljanak; a mi pedig a belső mozgalmakat illeti, ne féljen ő felsége, hű lesz hozzá az ország a míg az ország ura hű. — Ezt én Ungnád úgy fogtam föl, hogy Főlséged az ország ura, tehát saját magához nem lehet hűtelen. — „Darauf ist der herr vaida etwas wenigs alterirt:“ propositionkat hasznaltalannak jelenté ki; a kérdés az, békét akar-e ő felsége vagy háborút; ha békét, jól van; ha háborút, akkor mért nem küldé a mit ígért mindeddig, hiszen a legjobb alkalmakat volt Mihály e miatt elszalasztani kénytelen. — Tudtára adtuk, hogy Pezzen nemsokára jönni fog, hogy ő főlsége az országban s külsőországokban a segélyért mindent elkövet s rátértünk az elébbi themára s kijelentettük, hogy ő főlségének nagyon kellemetlen lenne, ha Mihály bennünket a többi tanácsosokkal együtt akarna fölhasználni, de még a becsületünket is sértené; lévén azok árulók, a kiket meg kell büntetni. — Erre azt mondta vajda: a büntetés meg lesz, csak parancsolja ő felsége. — Mi felelők: ő felsége az ő tanácsát várja, hogy aztán arra resolváljon. — Itt megint közbevágott a vajda: „er wöll gubernator in diesem land sein, er sey nach Eur Mtät in diesem stuel gesetzt, und wir im als rütt zuegeben.“ — Egyáltalában ezt az ország kormányzására vonatkozó pontot sehogysem akarta megérteni; kénytelenek voltunk írásban magyarul benyújtani, majd ő abból oláhra fordítatja; jobb is hogy e kényes dolog írásban történik, legalább semmit nem tagadhat el abból, a mit mi állítunk s a mit ő mond. — Bizony nagyon távol áll az ügy attól, a mit tavaly Örmény Péter mondott ura nevében, hogy t. i. „sein herr der vaida hab' in sinn selbst hinaus zu Eur Mtät zu raisen, Ir Dreht erzherzog Maximilian herein zu beglaitten und in das Land einzusezen.“

Ha ő felsége annak idejében küldött volna Mihálynak valami megtisztelő „extraordinari present“-et, ennek a vajda nagyon megörült volna s most másként állna a dolog.

A tatár khánt Mihály vajda a török ellen Főlséged szövetségésévé tenni reméli, ha 50.000 aranyat rá szán erre Főlséged.

„Der Herr Waida wais schon, dass der Cornisch Caspar alle seine vorende haab und parschafft zu dem Melith Paul geschikht hott, und der Canzler auch sein gelt hinaus geschikht. Es steth noch drauf das der Canzler der Cornisch, Bodoni und Sibrik hinaus in ungrischen landtag solln.“

(Eredeti.)

97.

Pilsen, 1600. február 12.

Rudolf Mátyás főherczegnek.

Ungnád jelenti, hogy Rákóczy Zsigmond 100,000 tallért hajlandó adni Tokaj-ra. Neki (Rudolfnak) nincs kifogása elzálogosítása ellen, „doch dass man zuvor gradatim auf andere güetter gehe u. die ablösung alzeit bevorbehalten werde.“ Kéri véleményét e felett és hogy mi történik Dobóval és a szepesi kamarával Bodrog-Keresztúr „steigerung“-ját illetőleg.

(Fogalm. a bécsi kamarai ltbr. 14.406: fasc. Hung.)

98.

Gy.-Fejérvár, 1600. febr. 15.

Ungnád és Székely a császárnak.

Nem tagadhatják, hogy ő fölségét „zu höchstem ihrem verdruss“ csak rossz hírekkel lephetik meg jelentéseikben. Mihály egyáltalában úgy viseli magát, mint gubernator, possessor et absolutus patronus. Fogarast Fölséged tudta nélkül nejjének adományozta s hogy „ein jus antiquum vaivodarum Valachiae Transalpinæ drauf prætendirt, das ist nicht ein gut anzeigen.“ Kővárat szintén nem adja Székely Mihály kezébe: „auch ein schedliche gefährliche verdächtlichkeit.“ — Erdély jövődöbéli kormányzásáról még csak hallani sem akar, „er wöll gubernator sein, er sey in den stuel gesetzt“, efféle beszéddel tractálja Marino-t naponként s észrevéteti, hogy saját fiát akarja subrogálni s stabilizálni; a mint mindezt én Ungnád már a mult évi novemberben gyanítám s megíráim felségednek. — A magyar országgyűlésre Naprágit, Kornis G. és Bornemissza Boldizsárt fogja kiküldeni. Bornemisszának a fia fölségednél van, Kornis korántsem oly bűnös mint Boeskey (Zsigmond visszahozatalában.) Ezeket kiküldi az országból, míg ellenben Bodonit, Sibriket (a kik megérdemelnék, hogy fejök vétessék, mert mindig legnagyobb szidalmazói voltak Fölségednek) ezeket magánál tartja a vajda. — Naprági iránt ellenséges indulattal van, mert tudja, hogy ez fölséged kegyét keresi.

Naprági meghívta őket (Ut. és Szt.) a vajda engedelmével ebédre. Ott elmondta a kancellár, hogy Bán Mihálts és Stoika által 500,000 frtot kér a vajda ő fgétől s azt, hogy maradhasson Erdélyben gubernatornak. Kornis és Rákoczy is ott voltak az ebédén. — Észrevettük, hogy Kornis nagyokat sóhajt, szomorú, fejét vakaarj s hogy szeretne velünk beszélni bizalmasan. Meghíttuk másnapra ebédre. Itt azt mondá: nem lehet a vajdának hinni, törökkel, tatárral sűrű bizalmas levelezésben áll, senkivel nem közli e correspondentiait, ha csakugyan ő fölsége részére foglalta el Erdélyt, úgy engednie kellene most, „ha Fölséged csak egy gyereket vagy egy cigányt küldene is be“, nem vág Mihály hatáskörébe az sem, hogy Fölséged tudta nélkül hitta egybe az országgyűlést, „so ein vor

unhörten dicam anzuschlagen.“ esküjére semmit nem kell adni, hiszen a cardinalisnak is megesküdött. . . Abban az instructióban, melyet — folytatá Kornis — az ő, Bornemissza és Naprági számára adott a vajda, 9 articulus van; ez instructiót ő Kornis ki fogja küldeni ő felségének. Az első articulus ez lenne, hogy Mihály a saját fiát kívánja Oláhországba s Erdélybe örökösül. A másodikban Husztot, Nagybányát s az előbb Erdélyhez tartozó részeket kívánja ő felségétől vissza. A 3., hogy a mit ezután hódít, az övé és fiáé legyen. 4. Mindazon javak és méltóságok, melyeket Fölséged Zsigmondnak conferált, neki is conferáltassanak. 5. Hogy Fged pénzzel segítse, hadinépet nem kíván. — 6. Ha elfogatnék, Fölséged s a többi keresztyén fejedelmek váltsák ki. — 7. Ha Oláhországból és Erdélyből elüzetnék, adjon neki Fölséged Felső-Magyarországból *évenként* 100 ezer tallért. — A többi articulusra nem emlékezett Kornis, hozzátevén: ha Fölséged ezeket megadja Mihálynak, akkor kardot ad kezébe Magyarország s Szilézia ellen. — Azt mondja még Kornis, hogy ő felsége legnagyobb ellensége Boeskey s ezt szemébe meg meri B.-nak mondani; míg ellenben Naprági védi Boeskayt. — Ha igazolni kellene ezeknek magokat, azt hisszük mi (a biztosok), hogy „der Cornisch würde mit dem Cardinal, und der Boeskey mit dem Sigismundo ire treu gegen Eur Mtät schlechtlieh beweisen.“ — Mondottuk (mi a biztosok) neki, hogy nemcsak Boeskey ellen kell védenie magát, hanem Zsigmond ellen is, mert Zsigmond őt vádolja, hogy ő, Kornis, „die fürnembste ursach sey, dass er mit Irer Dreht Erzherc. Maria Christierna nicht ehelich und woll gelebt.“ Erre azt felelte, hogy nem áll; kérdezzék meg a herczegasszonyt, jól tudja az, ki volt mindig ő felsége pártján. — Kornis után, ha ez kimegyen, Sennyei Pongráczot fogja a vajda tanácsosul behívni. — Azt is jelenté Kornis, hogy 21-dikén megyen Mihály Fogarasba s aztán onnan — mint neki titokban mondá — Moldvára indul.

Ma, 15-ikén Naprági volt nálunk ebéden; megmutatta a Ban Mihálitsnak adott instructiónak általa készített magyar conceptusát, — ebből láttuk, hogy csakugyan igen sokat kíván a vajda. Az ő (Naprági, Kornis, Bornemissza) küldetésökre Naprági semmi sulyt nem fektet; másnak kell lenni — azt mondja — a dologban, ez csak praetextus.

P. S. febr. 16.

Naprági ma, Kornis és Bornemissza B. tegnap útaztak el; de mivel éppen ma Stojka megérkezett Pilsenből felséged válaszával s a vajdát informálta: ez annyira „confundirt és alterirt“, hogy rendeletet adott a három küldött visszahívására; elhalasztá a maga fogarasi útját is, „und hatt sich erzaigt im vernemben lassen, er wölle lieber mit den Türekken, die besser im glauben und trauen, zue halten, alls mit den Teutschen handln und schliessen.“

(Eredeti.)

Gy.-Fejérvár, 1600. febr. 19.

Ungnád és Székely a császárnak.

„Was wir für ein übele und abscheuliche audienz den 17. disz bey dem herrn vaida gehabt, und wie schmerzlich wir die empfunden, dass vernemben Eur Mtät aus dieser unsrer gehorsambsten relation.“

Miután 17-én a vajda oly végtelen sértő és dühös módon viselte magát s Fölséged ellen sokat megengedett magának, elhatároztuk, hogy nem veszünk tőle Pezzen megjöttéig audientiát s csak per tertias personas tractálunk vele; mivel azonban hívatott magához, elmentünk és nagy bámulatunkra ép oly alázatosnak találtuk, a mily dühös volt (furioso) 17-én. Mentegette magát, hogy neki eszeágában sem volt Fölségedet a legkisebb dologban is megsérteni, ő mind halálíg Fölséged híve, s haragja Basta ellen irányúlt akkor, a kit most is a legnagyobb ellenségének, rosszakarójának tart. Mivel ő az országot Felséged nevében hódítá meg s annyi hasznos szolgálatot tön Felségednek, azért azt kéri, hogy mutassa Felséged is kegyelmét (ez alatt Erdélyben való maradhatását értvén). Basta az ő legnagyobb ellensége s ha ez jönne Erdélybe, mily veszedelmes szomszédság lenne az neki, gondolhatja Felséged. Éddig is csak Fölséged s Székely Mih. kedvéért nézett el oly sokat Bastának. — Kérdeztük, mi hát az oka „in specie“ Basta ellen való haragjának? Ha tud pl. abban valamit, hogy Basta a cardináltól néhány ezer aranyat kapott volna — a mint mondják — nyilatkozzék. — Ezt nem tudja, csak annyit tud, hogy Kornis és Basta összebeszéltek, hogy Basta ne védelmezze s ne segítse Mihályt. Ez nem alapos ok a haragra sem.

Arra a kívánságra, hogy Felséged őt és fiát Erdély birtokában confirmálja: azt feleltük, hogy ez oly fontos dolog, hogy országgyűlés nélkül s újabb commissariusok nélkül meg nem történhetik. — Legjobb is volna, ha már Pezzen jönne Fölséged resolútiójával s hozna a vajdának tiszteletajándékot s valami méltóságot, mert mi így nem tudunk vele beszélni s a cedálásról így hallani sem akar; sőt eltagadja azt, hogy eddig kintjárt követei ezt ígérték volna, hanem az ő emberei Fölséged tanácsosaitól könnyen meggyőzhetők „khönnen stetslich uberwiesen werden.“ — Ha Mihály győzelme után tüstént jött volna pénz, gratulatio és tiszteletajándék számára, most mind ez nem történne!

Kérdezte még tőlünk, hogy ha a török jó a zászlóval s ajánlékkal, mit csináljon. Azt tanácsoltuk, hogy hűségesküt ne tegyen a töröknek, hanem ajánlkoznék békeközvetítőül.

Az bizonyos, hogy Mihály titkon a törökkel praktikál; pedig kérdés, hogy egyezkedhetik-e a törökkel. Mert a török Brailát, Gyurgyevot; továbbá Lippát, Karánsebest, Jenőt, Lugost kívánja. — Tovább nem lehattünk nála, mert azt mondá, hogy isteni tiszteletre megy. Ez azonban nem volt igaz: Tarnovszkty, a lengyel követet fogadta s értekezett vele 3 óra hosszat. — Igen udvariisan vált el tőlünk s nagyon esküdözött fölséged irányában a hűségre.

(Eredeti.)

100.

Gyulafejevár, 1600. február 20.

Székely Mihály Rudolfnak.

A ki azt tanácsolta, hogy a vajdának az ajándékot ne küldjék s követeit Mihálesa bánt és Stojkát előbb visszaküldjék, mintsem Carlo Magno kimegy, az nem jól tanácsolt. Stojka mihelyt megjött, merészsze és kiállhatatlanná vált. Oly emberrel szemben, mint M. v. másként kellene eljárni. Ő „alta petit“, magas czímekre vágyik, fiát, lányát fényesen akarná kiházasítani. Őt biztatni kell, de nem ellenkezni vele. Fél, hogy minden reménye, melyet reá alkotott (Sz. M.), füstbe megy. Az isten irgalmára kéri ő fgét, küldje a vajdának a pénzt dr. Pezzen által s hogy ne ingereljék őt beszéddel és írással, mert a mily bizonyos, hogy isten van az égben, oly bizonyos, hogy magok rontják el a dolgot, mert a bojárok, a kik Erdélyben nagyon elhatalmosodtak, urok háta megett is készek a törökhöz állani, „die Poln aber sy wellen ime zugeben Moldau einzunemen u. allen sein nachkommen erblich zu verschreiben.“ A török császár küld neki ajándékot, ő flgétől nem jön semmi. A török császár, a lengyelek, a bojárok éjjel nappal hazudoznak a fülébe s kérdezzetik: hol van a római császár ajándoka, melyet hű szolgálataiért küldött. Nem lesz ennek jó vége. M. v. állhatatlan egy ember s ezen részeket minden felől ostromolják, csak az udvarból követelnek tőle mindegyre csak „cessiot“, a mi neki nagyon ellenére van, főkép, midőn semmi ajándékot és segítséget nem lát. A cessiot könnyen el lehetne érni tőle, csak vigasztalhatná magát más valamivel.

(Eredeti.)

101.

Gyulafejevár, 1600. február 20.

Székely Mihály Barviliusnak.

M. v.-val praktikál török és lengyel. Holnap indul a vajda Bras-sóba, vele megy Tarranovszky a lengyel követ, ők szerdán követik. Török követség is jön. Az audientián kifakadt M. v., hogy a török császár, a kire mindenféle gyalázatot és gúnyt szórt s kinek annyi kárt okozott, követet követ után küld oly szép ajándékokkal s a római császár, kinek Erdélyt meghódította, ellenségét legyőzte, „der schickt mir ein verehrung von 2 pegen papier, ein verehrung, darinnen er mich begehrt aus Siebenbürgen auszutreiben, wie man ein huren austreibt.“ Ez tegnapelőtt történt, tegnap ismét magához kívánta a biztosokat. A mint beléptek s leültek, ő fölkel, megállott kalappal a kezében s kérte őket, bocsássanak meg azért, a mit a multkori audientián beszélt, 1. mert ha haragos, egészen magán kívül van; 2. a tolmács sem jól adta elő, nem azt mondta, a mit neki mondani parancsolt; a míg neki a szemei nyitva vannak, nem akar eltávozni ő flge hűségétől, „nach gott der R. k. Maj. sey sein vatter u. muetter“, a kiben minden bizodalmát, reménységét és

mentségét veti. Erre ő (Sz. M.) a tolmács Stoika által, ismervén a v. lelkületét, nagy dolgokat mondatott, Mihálynak: hogy ő fíge őt úgy szereti, mintha saját édesfia volna s azon van, hogy neki magas ezimeket és méltóságokat adjon, fiát és leányát hatalmas családokba házassítsa s a pápa és spanyol király segítségével arra törekszik, hogy fejére koronát tétessen. A mint Stoika ezeket megtolmácsolta neki, annyira vigkedvű lett, „dass seine ratt vermelt haben, sy hatten in lange zeit nicht so freligh gesehen, als damals“ s mindegyre sóhajtozott. „Mit solihen u. dergleichen sachen mélt man in umb den finger winden.“ Stoika által azt mondatta ezekre Székely Mihálynak, hogy szeretne vele négyszemközt beszélni; de Sz. M. nem akarta, nehogy ezekben ő fgének praejudikáljon.

(Eredeti.)

102.

Gyulafejevár, 1600. febr. 21.

Ungnád és Székely a császárnak.

A török békealkuba, míg Fölségedtől instructiót nem vettünk, nem akarunk belekeveredni, hanem azokat a conditiókat, melyeket a török Mihály vajdával közölt, mihelyt kezünknel lesz, elküldjük. — A tatár khánnal való szövetségre is várjuk Fölséged resolútióját.

19-én meglátogatott bennünket az itt időző lengyel követ Taranovsky, a kit én Ungnád 27 évvel ezelőtt Konstantinápolyból ismerek. Jövetelének oka, azt mondja, privát dolog. — Az azonban nem hihető; sokan azt tartják, hogy a lengyelrel s törökkel akar Mihály egyszerre szövetségzni; a lengyelek el akarják őt Fölségedtől vonni, hogy aztán annál könnyebben kikergethessék Erdélyből. Különben azt mondja Tarranovsky: Mihálynak nem lehet hinni; ő, T., azt tartja, hogy Mihály Moldvába török erővel akar berontani, holott Lengyelország a törökkel már abban megegyezett, hogy Jeremiás vajda mellett legyen Moldvában egy másik vajda is, lengyelországi. — Marininak titokban mondá Mihály, hogy Moldvába a török segélyével egy sógorát szeretné beültetni.

Ma indúlt el Mihály csekély kísérettel Fogarasba s nekünk azt izente, hogy legfőlebb két nap múlva kövessük. Úgy legyen.

Marininak azt is mondá a vajda, hogy Taranovsky nemcsak privát dolgokban jött, „sondern auch in arcanis publicis maximi momenti rebus“ mutatott is neki leveleket a lengyel királytól, de nem mondá meg tartalmokat.

A vajdának szándéka Marinót Fölségedhez küldeni; a mi nem jó dolog; mert akkor nekünk megbízható tolmácsunk nem leszen.

Naprági titokban mondá, hogy a vajda ő általa egy magyar levelet íratott Pezzennek, melynek tartalma az, hogy Marino, Carlo Magno s mi csak üres szavakkal jöttünk, azért kéri Pezzent, hogy e dolognak vessen véget. — Különben Napráginak nem sok hitele van a vajda előtt, gyanakszik rá, múltkor is megragadta a N.

nyakában függő keresztet s azt mondá, hogy a ki a keresztet hordja, annak hünek kell lennie a róm. császárhoz s hozzá.

A Pozsonyba küldötteket visszahivatta a vajda Stojka tanácsára, nehogy azok a magyarokkal összebeszéljenek s neki kárt okozzanak. — Helyettök Stojka megyen. — Kornis, a kancellár s egyéb erdélyi urak Fogarasba s Brassóba kísérik a vajdát, a ki oda azért megyen, mert onnan (Brassóból) csak két napi járásra lesz Moldvától és Oláhországtól is. — Ha Brassóba s Szébenbe a maga fegyvereseit beviszi, akkor nem könnyen enged helyet fölséged fegyvereseinek. — Mi is indulunk 24-én Brassóba, s ezután nem írhatunk oly sűrűn fölségednek.

„Allsz der Cornisch vor 2 tagen wider zuruckkhumben, hatt in der herr vaida ironice gefragt: wie er so bald wieder von Prag khomben sei, die Teutschen seyen in allen iren sachen langsamb, ob nicht besser sey sich an Türekhen zuhalten. Der Cornisch soviel geantwortet: alle sachen, die man lang und woll berathschlagt, die haben ein bessern end und lengern bestand, alls die in der eyll deliberirt, decidirt und exequirt werden.“

(Eredeti.)

103.

Gyulafejevárvár, 1600. febr. 21.

Székely Mihály Carlo Magnonak.

A vajda nagyon elkeseredett az ajándék nem küldése miatt. Tegnap ment Fogarasra. ők holnap követik. 10 nap alatt török szövetségnek kell érkezni. Sürgessék a pénzt és az ajándékot ő fgénél, mert száz annyit árthat a vajda, mint a mennyit kér.

(Eredeti.)

104.

Gyulafejevárvár, 1600. február 22.

Ungnád és Székely Rudolfnak.

Postscriptum: Stoika velük utazik el, nem egyébert, minthogy felvigyázzon rájuk, nehogy valakivel érintkezzenek útközben. Egymás közt sem beszélhetnek szabadon, nagyon bizalmatlanok az oláhok és a vajdával tartó erdélyiek. Stoika ma jelentette, hogy a török követség még Temesvárt van, M. v. Fogarasban akarja fogadni őket. A kancellár még ott van, ha a török követség jön, akkor megy a vajdához Fogarasba; de ez még megváltozhat. Marini megy ő fgéhez kocsin, azt mondja, hogy sok titkos dolgot visz Stojka tegnap este Mihálesa bánhoz futárt küldött, talán Bécsben akarja, hogy várakozzék, vagy ha elindult volna már, hogy visszamenjen. Örülnek felette, ha (U. és Sz.) panaszkodnak, hogy ő fgé őket (a biztosokat) mint „assistentz-rät“-et küldötte a vajdához, de ők nem tudnak semmiről, a miről a vajdáék tanácskoznak, nem közölnek

velök semmit sem, jobb lett volna be se jönni, mint hogy itt „mint árnyékot a falon“ úgy tartják őket.

Marini szerint Carlo Magno proponálta, hogy ő fge megelégednék, hogy ha a biztosok mellett a vajda fia és felesége lennének bent az országban; tetszett a vajdának, de többé nem beszéltek róla; a vajda nem is értette máskép, minthogy fia itt őt representálná s a biztosokkal és az erdélyi tanácsosokkal az országot kormányozná. Ő fge meg fogja látni, hogy mindaz, a mit Marini kivisz, „semmivé és vízzé“ válik s hogy végre is M. v. az országból nem fog tágitani, hanem hova-tovább mindinkább befészkei magát Erdélybe.

(Eredeti.)

105.

Gy.-Fejérvár, 1600. febr. 23.

Unghád és Székely a császárnak.

Postscripta. Stojka ma nálunk volt. Előadták neki, hogy már az egész keresztényiségben el van terjedve a hír, hogy Mihály Erdélyt ő fölségének cedálja, — mily furcsa volna most, ha a vajda az ellenkezőt akarná, „das wirt ein ungleichen verstand bey Euer Mtät und der Christenheit erweckhen. — Stojka erre „wieder das alt gesang anfangen“: urát dicsérte, Bástát szidta s kijelenté, hogy ura az országot cedálni semmi esetre sem fogja „er khans mit seinen ehrn nicht thuen“, elég ha Oláh- és Erdélyországot ő felsége alá adta s kötelezte magát a segélyért, melyet nyerend. szolgálni, „und da man in draus austreiben wolt, so wurde nichts guets draus werden.“ „Das ist nun abermol den noch genueg geredt.“

Ha Fölséged nem segíti a vajdát — folytatá Stojka — akkor annak a török pártjára kell hajolnia.

Mondtuk azt is Stojkának, hogy íme elküldött bennünket Felséged, hogy Mihály hasznunkat vegye s tanácsunkkal éljen s mégis nemesak nem kérdi tanácsunkat, de mindent eltítkol előlünk. — Erre azt felelte Stojka, hogy mihelyt Pezzen kielégítő válaszszaal megjö, azonnal úgy fog bennünket a vajda tekinteni s mindent tanácsunkkal tenni.

A vajda a török követséget fiához (a kit már nem Petraskónak sondern Nicolaum nennt) küldi, hogy annak adják át a zászlót.

Intettük Stojkát arra is, hogy azért jó lesz Mihálynak ő fölségével tartani, mert a lengyelek és moldvaiak ellene vannak, az erdélyiek sem szeretik — s könnyen valami baj éri, ha zendülés támad az országban. „Aber da sorgt. und fürht man sich vor niemand; es wirt alles inn wind geschlagen.“

Pedig csakugyan úgy áll a dolog. Nekünk már értésünkre adták az erdélyiek, hogy ha csak egy-két ezer embert küldene felséged Zilah felé, mindnyájan felségedhez hajlanának.

„Hiemit schliessen wir Euerer Mtät gehorsambist ein des Cornisch Caspar attestation wider den Botschkay.“

(Eredeti.)

106.

Gy.-Fejérvár, 1600. febr. 24.

Ungnád és Székely a császárnak.

Meglátogattuk a tirnovai érseket, a ki itt betegen köszvényben fekszik. Ez maga mondja, hogy Mihály istentelen ember, de ő rá mind hitebeli papra sokat ad s respectálja. — Ez az érsek mondja, hogy egy félórával ezelőtt lett volna nála a vajdának egy bizalmas embere, Klucsár, az sokat beszélt neki, hogy a vajda mennyire bosszús, hogy a német császár nemcsak nem köszönte meg eddigi nagy szolgálatait, nemcsak meg nem tisztelte ajándékkal, nemcsak nem adta meg a rég megígért pénzt s embereivel nemcsak hogy úgy bánt, mint ha kutyák volnának, de még meg akarja Erdélytől is fosztani. Készebb a törökhöz állni; hiszen a lengyelek is biztatják, hogy adja magát alájok s akkor békében lehet a töröktől, a némettől nem kell félnie, az messze van s lassú. — Erre az érsek azt válaszolta volna: jobb a vajdának ő felségével s a keresztyénséggel tartania, hiszen a lengyel, a moldvaiak s az erdélyiek is ellene törnek mind utalan, mi jót várna tőlük. — Klucsár azt felel: ha a német császár valamivel megörvendeztetné a vajdát, ez örömet ismét hűségére térne a császárnak. — Jó volna, ha felséged csakugyan ezt tenné, akár cedálja Erdélyt Mihály, akár nem, mert legalább Felséged híve s alattvalója maradna, nem válnék elleenségévé.

Az érsek mondta azt is, hogy Ibrahim pasa is nagyon kedvét keresi Mihálynak, mióta oly hatalmas lett. — Ezért is jó volna, ha Felséged a vajdát s fiát — mondja az érsek — cum titulis et dignitatibus megnyerné, sőt feleséget adna a vajda fiának felséges családjából, a fiút magához venné Felséged neveltetni az udvarba, addig Mihály mint kormányzó igazgatná Erdélyt Felséged tanácsosival. — Erre a legvégső esetre mi, felséges úr, a mikor szó volt róla, nem tudtunk mi tanácsot adni, ezt fölséged bölcsesége határozza el.

A mit már Marini és Stojka is mondott, azt az érsek elbeszélése is megerősíté, hogy t. i. a vajda még a pápához is íratott a maga ügyében. Íratában előszámlálja érdemeit, panaszkodik Bástára s Fölségedre, hogy az országot igazságtalanul el akarja tőle venni fölséged. „Da wöll er (a vajda) ir heyligheit und andern christlichen potentaten driber erkennen lassen, ob im recht oder unrechts geschehe, dass also gleich er der herr vajda ad arbitros seine wider Eur Mtät praetensiones stöllen wölle.“

Ma délben utazunk Fogarasra.

(Eredeti.)

107.

Meggyes, 1600. febr. 26.

Ungnád és Székely a császárnak.

„Den 24. dis sein wir von Weissenburg verrückht gen Monora“, mely M. Christierna jegyajándékához tartozott s mely most Stojkáé.

„Die armen leut desselben orts lassen sich vernemben, sie wundschten, dass sie ir teutsche khönigin wider mochten haben, und sein fro gewest, dass sy uns gesehen.“

A meggyesiek azt mondják, hogy ha a szász nép s a városok tudták volna, hogy Mihály nem ő felsége részére foglalja el Erdélyt, bizony nem adták volna meg oly könnyen magokat.

„Man will darvon sagen, der herr waida wölle wieder ein dicam auf das land anlegen, 6 taller aufs haus, das land wirt's nicht erschwingen, noch in vil jaren sich erholen; die straf gottes erscheint da augenscheinlich.“

Postscriptum. Febr. 27.

Székely ma újra beszélt Stojkával komolyan s próbálgatta rábírní, hogy urának Erdély cedálását ajánlja, „aber da will khein hoffnung guetwilliger cession nicht erscheinen.“

Azt mondja Stojka: Sein herr und seine boiarn khönnen nicht mehr in der Walachei pleiben, wo er dann mit den seinen hin soll? Das land (Erdély) ist schön, darein verliebt er sich und seine leut ye lenger ye mehr.“

Székely aztán ezeket mondá Stojkának: „Es (das land) wirt aber also verhört (*verheert*) und verderbt, dass es sich in vil jaren nicht wirt erholen khönnen, vil dörffer stehen schon öd, der habern ist aufgefuttert, jecz fuettern die khriegsleuth zu rosz traid, daraus ein jämmerliche grosse teuerung folgen mues, und allbereit viel armen leut khein brot für sich mehr haben; das wesen khan nicht mehr bestehen“, zendülés támadhat. — Erre azt mondá Stojka, hogy azt leverni az ő dolgok, de annak, hogy az ország elpusztúl, felséged az oka, mért nem küldé be a pénzt, hogy a vajda a hadi népet kifizethette volna.

Pezzent a vajda és Stojka is nagyon várják s azt remélik, hogy a vajda kívánságait s kéréseit megerősítő concessiót s ratificiót fog Pezzen mindenne hozni.

(Eredeti.)

108.

Fogaras, 1600. febr. 29.

Ungnád és Székely a császárnak.

A török követség Mihály vajdához nem a szultántól jó, mint Mihály dicsekszik, hanem csak Ibrahim basától, mint a tirnovai érsek mondja.

Mihály ma reggel Brassóba indúlt. Felesége, a kinek Fogarast adományozta, kincsével együtt itt van.

Velünk a vajda addig, míg Pezz nem jó, semmit sem fog közölni vagy tanácskozni. Jobb lett volna, ha be sem jöttünk volna.

Kolozsvárra a vajda fegyvereseket akar küldeni. — Úgy vesszük észre, hogy Moldva ellen is tervei vannak.

P. S. márcz. 1.

Ákármí relatió jönne fölségedhez Erdélyből, ne higgyen azoknak, csak a mi relatióinknak; mi írjuk az igazat.

(Eredeti.)

109.

Prága, 1600. „VII. nonas Martii“ (márcz. 1.)

Csehország rendei Mihály vajdának.

Gratulálnak Erdély elfoglalásához neki, a ki a Dunán túl is oly szép sikereket aratott a török ellen. Ők hét év óta mindig segítték őt főt a török ellen, nem hagyják el most sem.

(A bécsi hadi lt. regestái közt, 35. sz.)

110.

K. n. 1600. jan. 20-iki levéllel küldetett (s márcz. 3-án nyert feleletet.)

Rembowski lengyel követ előterjesztése Rudolfnak.

Mint hogy a lengyel királyhoz írt levelében (M. v. Moldva ellen készülődésével kapcsolatban) azt emlegeti Fgd (a császár), hogy Moldovára Magyarország révén jogigényei vannak: nem mulaszthatja el, hogy ne ismétlje a l. kir., hogy az ő jogigénye Moldova felett, a mely századok óta fennáll s a palatinusok esküje által is meg van erősítve, kétségbe nem vonható. Mert ha a török be is férközött oda, a lengyel királyok soha sem mondtak le jogaikról, sőt sokszor a vajda tétele által s más egyéb módon is gyakorolták azt s a vajdák hűsége és kötelessége sem szegetett meg soha a lengyel királyok iránt. Moldova jelvénye a pecséteken, zászlókon s más nyilvános jelvényeken is fel van véve Lengyelországban, úgy hogy senkinek sem juthatna eszébe ez országok jogát kétségbe vonni, a mit hogy Fgd is jobban fontolóra veend, reméli a l. kir. s kéri, hogy Fgd teljes gonddal azon legyen, nehogy M. v. vakmerősége által zavarok idéztessenek elő, mert nehéz volna állandó őrseget tartani ott s folytonosan örködni az ellenség ellen, a nélkül, hogy magát ne védelmezze (azaz, hogy ő ne támadjon). Kéri, engedjen zsoldosokat fogadni M.-on.

(Tisztázat-példány, aláírás nélkül, Polonia o.)

111.

Brassó, 1600. márcz. 3.

Ungnád és Székely a császárnak.

Márcz. 2. érkeztek meg Brassóba, Ungnád betegen. — Útközben Sennyeyvel találkoztak, a ki egy bojárral a török követ elé hajtattott; nem beszélhetek vele. — Nem tudják a vajda meddig marad Brassóba, 8–14 napot emlegetnek s hogy aztán Beszterczére megyen.

Ma jöttek meg Naprági és Toldy István. Az előbbtől azt kérde a vajda: mi hírt hallott útközben? Naprági felelé: azt, hogy a vajda a törökkel meg akar békülni. — „Darauf der vajda sub ridendo gemelt, ja er wöll es thuen, und weuns geschäh, ob er auch lachen würde? Der Canzler sagt: nä (nein), aber er würde sich darob verwundern. — Ridendo dicere verum quis vetat; absit omen.“

Ma este meglátogatott bennünket Armini Péter, ura nevében kérdezősködni egészségünk felől. Sokat beszélünk vele ura magaviseletéről; intettük, hogy figyelmeztesse urát; emlékeztettük rá, hogy ura mindig változtatja szándékait, mást izent Ragusai Aluisiotól, mást Carlo Magnotól, most ha Marinitól ismét mást izen ő fölségének: aligha el nem marad Pezzen követsége. — Mindezekre Örmény Péter csak annyit tudott mondani, hogy ha ő flge valami ajándékkal s a rendes pénzsegélylyel idejében kielégítette volna a vajdát, „ehe sich der herr vaida so sehr in das land verliebt“, úgy most másként állnának a dolgok; mert most ura nagyon „exacerbirt und alterirt worden, nach (so ganz seiner ersten intention zuwider) in diese seine schwebende obstinatas praetensiones gerathen.“ — Neki azt is mondá: ha Fgedtől három hét alatt határozott resolútiót nem kap, „darnach er sich richten, daran er sich halten, und darmit er zufrieden sein khan“ — úgy a törökkel megbékél. — Jó lenne azért a vajdát a hamar küldendő pénzsegélylyel s „mit der extraordinari verehrung“ megbékéltetni. — Cessióra, valódi cessióra itt semmi reménység nincs; arra kell törekedni, hogy a vajdával oly confoederatio kötéssék a pápa tekintélye segélyével — mint a kire a vajda „grosz aug und sorg hatt“ — mely szerint a vajda ő felségétől függjön s a keresztyén párthoz hű maradjon; az ország miként való kormányzását, az örökösödést e confoederatióban természetesen meg kell határozni. — Azért jó is volna, ha Pezzen oly instructióval jönné, melyet akár azon esetben, ha Mihály cedálná Erdélyt (a mit nem hiszünk), használhatna, akár abban az esetben, ha csak egyszerű confoederatióról lenne szó.

(Eredeti.)

112.

Brassó, 1600. márcz. 4. 5. 6.

Ungnád és Székely a császárnak.

Ma Mihály audientiára hívatott. Ungnád nem mehetett betegsége miatt; csak én Székely mentem. — A vajda abbéli aggodalmát fejezte ki, hogy Pezzen nem jő, sem pedig valami futár ő felségétől, a ki reménységet hozna a segély iránt, vagy hozná a pénzt. Én Székely biztattam, hogy Pezzen már útban van s mihelyt Kassára ér, tüstént küldendő futárt. — Mivel a török követséget két zászlóval nagyon várja a vajda, azért szeretné már ha valami futár is lenne itt fölségedtől. — Székely mondá a vajdának, hogy ha futár nem jő ő felsége izenetével, annak csak ő, a vajda az oka; annyi sok

izenet ment már ide s tova s még sincs senki a vajda szándékával tisztában.

Márcz. 5.

A vajdától Stojka ismét nálunk volt s a tegnapi audientiáról beszélgetvén, előjött az is, hogy ő fölsége titkos tanácsosai a vajdát „princeps Transilvaniae“-nak elismerték. Erre mi megmagyaráztuk Stojkának, hogy a princeps szót igaz, hogy használták, de a titkos tanácsosok ez alatt princeps imperii-t értettek s nem princeps Transilvaniaet. — Egyébként Stojka most is azt mondá, hogy valamely rendkívüli ajándékkal s pénzsegélylyel a vajda megnyerhető volna. Bár az erdélyiek nem szeretik a németet, mégis csak azon könyörögnék a vajdának, hogy békéljen meg a németekkel s a törökkel is; eléggé el van pusztúlva Erdély.

(Eredeti.)

P. S. márcz. 6.

Stojka ismét nálunk volt. Azt sürgette, hogy küldjünk mi futárt fölségedhez. Azt pedig ne izenjük meg, hogy a vajda a törökkel békét kötött volna, mert bár szélteben beszélük, ez nem igaz. — Sürgeté Pezz jövetelét is Stojka. — Azt is mondá, hogy győződünk meg magunk emberei által arról, hogy Moldvát Mihály kardesapás nélkül megveheti, mert félig üres, a népség Oláhországba megy ki. A török által küldendő két zászló közül is az egyik Moldvára szól; — a lengyelek nem is tehetnek épen ezért Mihály ellen semmit sem. — Mihály azt szeretné, ha Maximilián főhgt Lengyelország királyává tehetné s így aztán ő felsége a moszkovitákkal is szövetségbe sok jót vihetne véghez a keresztyénség érdekében, mert Mihály Moldva birtokában is felséged hive lenne.

Taranofsky titokban megkeresett bennünket s arra intett, hogy vigyázzon felséged a lengyel kancellárra, mert bár ez azt mondá, hogy mint privát senator B. Zsigmondért nem sokat tehet, de mégis a lengyel országgyűlésre útasítá Zsigmondot, a hol segélyére lesz. Hozza elő Zsigmond ott a maga baját, talán kap ott segélyt s visszajöhet Erdélybe, a hol őt jobban szeretik, mint Felségedet.

(Eredeti.)

113.

Brassó, 1600. márczius 7.

Ungnád a császárnak.

Kifejezi abbeli aggodalmát, hogy — a mint mindenfelől beszélük — Mihály vajda őt és Székelyt a török kezébe akarja szolgáltatni s e miatt kéri a császárt, hogy a kamaránál lévő pénzt, egyetlen fiát tekintve, adja meg.

Kéri a császárt, hogy a vajda tekintélyes javakat ajándékozzon „schlechten leutten“, boldognak boldogtalannak, a nélkül hogy ő

felségét csak meg is kérdezné ; kegyeskedjék ő felsége neki Ungnádnak szolgálatait adományozásával „eines fürnembem guets“ megjutalmazni.

(Eredeti.)

114.

Brassó, 1600. márcz. 7.

Székely Mihály Carlo Magnonak.

Ungnád arca „von eines fluss, so im von kopf herab auf die wang gesetzt hat“, fel van dagadva, ő (Sz. M.) jól volna, de „ich meines thails styrb vor lauter herezlaydtt, dass ich muss soviel spottliche inconvenientia mit augen ansehen u. mit ohren die spottlichisten reden anhören.“ M. v. azt mondja: ő fge háládatlansága lesz oka minden bajnak, a ki az ő hűséges szolgálataiért egy fillér ára prezentet sem küldött neki hálája jeléül s kifejezte a vajda, hogy restelli, hogy annyit vétett a török császár ellen, a ki hozzá oly tekintélyes követségeket küld tetemes ajándékokkal, míg az, a kinek ő szolgált, semmit sem küld, sőt még az országból is ki akarja űzni. „Umb gottes willen u. umb gottes willen, is miglich, schick man ihme den praesent“, mert annyira el van keseredve, hogy elpártol ő fgétől és a keresztyénségtől, mert az erdélyiek, a bojárok, török, lengyel éjjel nappal hazudoznak a fülébe, hogy a törökkel béküljön ki s ő fgétől pártoljon el, mert ő fgétől megcsalatik és félrevezettetik.

Ma este jön a török követség, 12-én országgyűlés lesz; ha az alatt megjönne a prezent s az országgyűlés alatt át lehetne adni, megengesztelődnék ismét.

(Eredeti.)

115.

1600. márcz. 7.

Ungnád (valószínűleg Barvitiushoz).

Panaszkodik, hogy a vajda nagyon bőszült. Jó volna ha a 45,000 tallért ő fölsége minél előbb küldené; mert habár Erdély átengedésére nincs is reménysege, mindazáltal „bonis conditionibus et compactatis adiungendus est suae Maiestati vaivoda omnibus modis.“ — Ebben kéri közbenjárását; annál inkább, mert attól fél hogy Pezzen február végéig el se indult Bécsből.

„Res Michaelis vaivodae in lubrico sunt statu et in praecipitio.“

„Napragi interrogatus a Michaelae, quid novi? respondit: publicam esse vocem et famam Michaelis vaivodae facturum cum Turca pacem et nos una cum Napragio transmissurum ad Turcam. Subridendo respondit Michael, se id facturum. Das war terribilis. Quae, qualis, quanta; ridendo dicere verum quis vetat. — Der Herr helff amore dei diesen sachen ein endt machen.“

„Die sibenbürgischen und hungerischen herrn kommen gar nicht zusammen, nec internuntii facile admittuntur. Das ist mir ain rehtes schweres obligen.“

(Egykorú másolat.)

116.

márczius 8.

P. S. Ungnádtól Barvitiushoz.

Privát ügyeit ajánlja neki s azt, hogy ő felsége hasson oda Mihálynál, hogy ő fge ama hívei, kik az erdélyi dolgokban szolgáltak s szolgálnak ő fgének, adományoztassanak meg erdélyi jószággal.

(*Legvégén Ungnád kezével s részben titkos jegyekkel*): „Pleyades (à megfejtés szerint = Transilvani) non sunt Marti (= caes. Maiestati) fides, nec nos ipsis, nec ipsi nobis fidunt. — Nullum ferme esse video, qui caes. Mtem cupiat; caute agendum constat in his partibus; duos Valachos vaivodas Transylvaniam subegisse, quorum primus mensibus regnavit sex, et obtruncatus est; alter quique vix aufugit; tertii fata in fatis.“

(Eredeti.)

117.

Brassó, 1600. márcz. 7. 8.

Székely Mihály Barvitiushoz.

Sokféle hír kering Brassóban, a mi sokat is árt. M. v.-t magas czimekkel és nagy méltóságokkal arra vehetné az ember, a mire akarja, de a sok hűzavona türelmetlenné teszi. Azt mondja: jól lakott már a biztatásokkal, szeretne már látni is valamit. 11-ére országgyűlést hívott össze Brassóba. Kétszer hívatta Stojka által (Sz. M.-t), de keresett ürügyekkel elűtötte magától. Ő fgétől vár instructiót: tárgyalhat-e vele egymagában Ungnád nélkül, talán sikerülne valamit kivinnie. Mást nem mondhat M. v. felől, mint hogy „er zum kryegen glickseligh ist, geschwindt, rathschlegig, redlich“. Naprági, Kornis, Bodoni rontják el, más oldalról bojárjai, a kiknek jószágokat adott és a török nagy ígéreteivel s a lengyel, a mely szintén erősen a nyakán ül. Küldi (Sz. M.) egy nemes szolgáját, ki M. v. mellett volt a csatában is, ez sokat fog tudni mondani a vajdáról.

(Eredeti.)

118.

Brassó, 1600. márcz. 8. 10.

Ungnád és Székely a császárnak.

Mielőtt Darai János mint futár elindult volna Fölségedhez, hozzánk izent a vajda Stojka által, hogy Fölségednek valahogy olyanformát ne izenjünk, hogy ő a törökhöz hajlik; inkább biztossuk Fölségedet a vajda hűségéről s arról, hogy ő csak azért

kénytelen a törökkel dissimulálni, mert Fölséged őt el akarja távolítani s szolgálatából elbocsátani.

Stojka a vajda moldvai terveiről is beszélt; csak hogy mindig mást mond, sohasem lehet szaván eligazodni: egyszer azt mondja, hogy Mihály esel által veszi meg Moldvát, máskor, hogy erőszak által. A mit a török követségről mond, abban is miúdig variál. — Most azt mondja (t. i. Stojka), hogy a főkövet Husseim aga lesz, a ki Mihálylyal a két császár (Rudolf és a török császár) közt kötendő békéről értekezik; a többiek a zászlókat hozzák majd Mihálynak, ha Stojka nem hazudik. — Mi Stojkát figyelmeztettük, hogy ő fölsége híre és a mi megkérdezésünk nélkül ne kezdjen Mihály a török-béke conditóiinak tárgyalásához. — Különben a török követségnek holnap kellene idejönni s a vajda, mint az eddigi vajdák mind, elébe lovagoland.

A besztlerceiekhez küldött emberét Báthory Zsigmondnak, az exfejedelem levelével együtt elfogták. Ezt a levelet és a kolosváriakhoz írottat mutatta nekünk Stojka. — Ime fölséges úr, ez a Báthoryak praktikájának a kezdete, melyet Zsigmond és a lengyel kancellár sző. Mihály vajda oka ennek, mert az erdélyi uraknak nagyon sok szabadságot enged s nagyon kedvökbe jár; pedig bizonyos, hogy Báthory Zs. nemcsak az egy-két városhoz, hanem általában az előbbkelő urakhoz, nemesekhez is intézett fölszólításokat. — A patensek másolatát megküldjük fölségednek; de megküldjük Bástának is, hogy vigyázzon. — Lám, jó lett volna Huszár Istvánt keményebben examinálni, ez bizonyosan tudja s ismeri B. Zs. czinkostársait — Bizony Mihálynak is, Bástának is nagyon kell ügyelniök.

(Eredeti.)

[*Utóírat márcz, 10-ikéről.*]

A vajda Stojka által elküldte megtekintés végett nekik a török szultánnak Husseim agától küldött, a vajdához intézett levelét.

Ugyancsak Stojka tudtokra adá, hogy a vajda igen örülne, ha ők (U. és Sz.) a vajda fiánál Petraskónál a ki csak vasárnapig lesz itt, látogatást tennének. Azt hiszik, hogy ő fölsége nem veszi zokon, ha a vajda e kérésének engednek.

(Eredeti.)

119.

Brassó, 1600. márcz. 10.

Székely Mihály Barvitiúsnak.

Gyakorta szemrehányást tesz nekik M. v., mintha ők ő fgét és a titkos tanácsosokat félrevezetnék (irre machen), megharagítanak s elidegenítenék M. v.-tól s őt ezáltal megkeserítenék; hogy az ő írásaik annak az oka, hogy a prezent nem jön. „Umb gottes barmherzigkeith willen, verliert man in nicht, dann nimmer mehr haben

ir K. M. ein sollichen diener gehabt, als dieser ist, unangesehen, dass er 7-benbürgen begerth bonis conditionibus.“ Mert M. v. oly nagyon kívánja Erdélyt; úgy kellene traktálni vele „tanquam gubernatori,“ nehogy azon látszatot nyerje majd, hogy „nolle velle hab man im lassen missen (t. i. Erdélyt). Ist besser ein wenig verlieren, als alles; partem pro toto.“

(Eredeti)

120.

Brassó, 1600. márcz. 13.

Ungnád és Székely a császárnak.

„Wir haben Eur Mtät gehorsambist geschriben, der landtag soll heut oder morgen hie gehalten werden, wie manns dann ganzer 8 tag nicht anderst gewusst, jeczt verändert sichs wieder und vernemben wir vom Stoika, es seÿ der landtag etwas zu langsamb ausgeschriben und die weeg so bösz schon worden, dass die weni-gern landleuth, sonnderlich die weitist endlegnen hieher gelangen khundten, so möhte der landtag oder zur Hermanstatt oder woll zu Weissenburg erst gehalten werden, und des Stoika vermelden nach wirt die haubt proposition disz lantags nur gelt antreffen. Und wo dem also sein und der landtag blösslich ein gelts contri-bution nur antreffen soll, so vermuetten andere, so umb den herrn waida täglich sein, er herr waida möchte in dieser statt gezirgkh und revir auch von den nahend gelegnen Zäggeln diejhenige portion der dica oder neuen jeczigen contribution so er auf sie schlagen wirt, abfordern, also auch von der Hermanstatt und denselben districten von der stadt Gnösen oder Bistriza genannt und von derselben revier von Weissenburg und denselben umbliegenden tractu und also von Clausenburg und was dort herumb gelegen.“

A lengyel követ Taranofsky — mint Örmény P. mondja — üres szavakkal bocsáttatik el. A lengyelek a törökkel békét kötöttek ugyan, de hogy ne láttassanak a keresztyénekkal való szövetségtől idegennek — mondja Örmény Péter — elfogadhatlan condiitiókat tettek Mihálynak; azt is kívánnák, hogy a német birodalom 40 ezer emberrel s havi 40 ezer tallérral segítse a lengyeleket. — Különben a lengyelek nagyon megrémültek volna Erdély elfoglalása miatt.

Petraskót meglátogatták, de úgy, hogy tulajdonképen az atyjához mentek.

A vajda ezüst írószerszámából egy levelet vett elő, melyet Huszár István írt febr. 9. Nagyváradról apjához Huszár Péterhez. Ebben Boeskaynak, Nyárynak B. Zsigmond iránt táplált jó érzelmeit dicséri. Ime, fölséges úr, ebből világosan kitűnik, miért examinálták Nyáryék Huszárt oly „khiel“ (kühl) s miért nem fogták kemé-nyebben a dolgot.

(Eredeti.)

Brassó, 1600. márcz. 15. 16.

Ungnád és Székely a császárnak.

„Der landtag ist gestern und heut angangen, trifft allein gelt contribution fürnemblich an; uns als von Eur. Mtät herrn vaida zuegeordneten assistenzrätten wirt nihts communiciert und wir werden umb nihts gefragt.“

„Nach bisher wirt inn der gemain gesagt, er herr waida beger iecz acht taller von der porten, nicht gar vor 5 monathen hatt er auch 6 begert; da nun die 8 taller (ohne villeiht noh profiant darzue) gewilligt wurden, so khombt auf die saxischen stett 160 tausend taller; bei dem landtag, so den 20. Novemb. 1599. zu Weissenburg ist gehalten worden, ist auf die saxischen stett 120 tausend taller khomben; so brahten beide possten zusamben zweimal hundert und ahzig tausend taller in weniger, als 5 monathen. Zubesorgen, es darff vor ausgang disz jars noh woll ain, wo niht gar zwo anlagen im land geschehen; niht ist zu glauben, dass es das land werde ausstehen mögen. — Die resolution ist noh niht ergangen, soll heute geschehen.“

A kolosváriak a rajtok elődő 4000 főnyi hadinép zsarolásai miatt panaszkodandók egy külön gyorsfutárt küldtek Fgdhez.

„Iecz gegen dem abend hat sich der landtag geschlossen und hat die dicam der herr waida den landleuten von 8 bis auf 4 taller gelassen, die trifft den Sachsen stett 80,000 taller an, die sie in 14 tagen, oder drei wohen erlegen miessen Der Züggel portion inhalt irer habenden restituirten freyheiten soll bei weitem niht soviel antroffen, und sie allein obligirt sein, da der herr waida sie innerhalb 15 tagen zu einer schlacht wider den feind zu brauhen wusste, auf iren uncossten mit anzuziehen; da aber es niht gescheh, und der herr waida ir weiter bedürffte, so sollen sie besoldet werden.“

„Die Chronstetter vergwissen uns, dass sie mit etlich dreissig tausend taller ausser der ordinari dica mit par dargegebenem gelt, wahren und cosstfreyhaltung eingesetzt sein, darvon sie nihts mehr hoffen; ja da sie 15,000 taller, so er herr waida von inen bald nah der schlaht undter dem schein eines darlehens entnumben, an irer contributions portion oder rata abzuziehen begert: so hatt er sich hefftig drüber alterirt und mit zorn inen fürgeworffen, sie sein mit weib, khindern, leib, gelt, gut und allen, was sie haben, sein aigen, denn mit dem säbl, auf den er mit der hand gekhlopfft, hab er sie gewonnen und mit demselben wölle er sie auch regirn und zwingen.“

A nagyszebeni királybíró is volt náluk. Panaszkodott, hogy a szebeniek 45 ezer talléron fölül „ausser dess gewilligten anschnitts in extraordinari ausgaben stekhen,“ a miből semmit nem remélnék visszakapni. — Így van *Kolozsvár, Besztercze, Meggyes, Segesvárral* is a dolog.

122.

Postscriptum. Brassó, 1600 márczius 16-káról.

Ma indult a vajda Szeben felé, balján a török követséggel (a mi a töröknél — a jobb helyett — a tiszteletadás jele), utána a zászlót vitték, előtte Naprági és Kornis lovagoltak. — Mi ezélja ez úttal a vajdának, nem képesek fölfogni; de hogy a törökkel roszban tőri a fejét, az bizonyos. — Tegnap mondá Naprági, hogy kevés nappal ezelőtt a vajda özvegyűjté az erdélyi tanácsosokat, elibők adta, hogy a tavasz ime itt van s német segély még sem érkezik; ő kénytelen a törökkel egyezkedni, mit szólnak hozzá? — Erre Naprági felelte, hogy jó lesz a dolgot meggondolni és sok példát hozott föl a mellett, hogy mind megjárta az, a ki a fels. osztrák-ház ellen támadt. — Naprági azt mondja, hogy ha ő nem papi személy volna, a vajda bizonynyal csinált volna valamit már eddig vele; legjobban szeretne ő (Naprági) ő fölségéhez menekülni; tanácsolja különben (Naprági) ő felségének, hogy egyezkedjék valami módon Mihálylyal, mert ha ez a lengyellel szövetkezik, az baj lesz ő fölségének; pedig ettől tartani lehet, mert sűrűn tanácskozott Mihály Taranovszkyval.

Naprági azt mondá még, hogy a jelen országgyűlésnél nemcsak az adó ajánlás volt a vajda főczélja, hanem az ország rendeit a török szövetség felől is meg akarta kérdezni. E szándékával azonban fölhagyott, épen a miatt, hogy mi (U. és Sz.) itt vagyunk.

Valahány szász városban még eddig voltunk, a bíró és néhány tanácsbeli mindenütt eljött hozzánk fölséged iránti hódolatát kifejezni, csak a brassai bíró nem tette ezt. De ez is igen-igen mentegeté magát barátai által, mulasztásának okául azt hozván föl, hogy miután a vajda ő nála szállott, kénytelen volt a mihozzánk való jövetelre a vajda helybenhagyását kikérni, a vajda pd. napról-napra halasztá a dolgot s végre is per tertiam personam tudtára adta, hogy a látogatás szükségtelen. — S így nem jöhetett el, mivel a mellénk adott bojárok (épen mint Konstantinápolyban a csauszok) mintegy kémekül s fölvigyázókül tartatnak mellettünk.

(Eredeti.)

P. S. Wolkendorf, márcz. 17-kéről. — Örmény Péter hozzánk jött a vajda nevében s hírül adta, hogy a török császár levelét majd Fejérvárott tolmácsoltatni fogja előttünk a vajda s tudunkra ad minden török és lengyel dolgot.

(Eredeti.)

P. S. Fogaras, márcz. 19. — A várat meg akarták szemlélni, de a bennlevő bojárok nem engedték. Furesa viszony, hogy felséged helytartójának (mint a vajda nevezi magát) emberei oly bizalmatlansággal vannak felséged követei iránt.

(Eredeti.)

P. S. Fogaras, márcz. 20. — Rác György és Váci András, a kik Bécsből kétezer puskacsövet s egyéb fegyvert hoztak. öt napja, hogy megérkeztek. A vajda a küldeménynek annyira megörült, mint Rác mondja, hogy mi ismét hinni kezdjük, hogy ha a rég megígért pénzsegély már egyszer valahára bejönne s úgy egyéb segélyvel, mint méltósággal s titulus ígéretével biztatná folséged a vajdát: „so werde der herr waida gewis tractabilior werden.“

(Eredetiek.)

123.

K. n. (= 1600. márczius közepéről.)

A fő fizetőmester (?) Mátyás főherczegnek.

Básta írt márczius 7-éről, úgy Ungnád is és Paulus Georgius Ragusaer M. v. felől. M. v. eleitől fogva, midőn Erdélybe ütött. gyanúsán viselte magát; most már világos, hogy mi célja volt, Ungnád és Ragusai csatolt leveleiből; világos „dass dieser weywoda ein listiger verschlagner mann,“ hogy ő fge nevében hódítá meg Erdélyt, de most már nemcsak hogy ő fgének ellensége, „schimflische u. spöttliche reden ausgeeüsst“, hanem Ibrahim temesvári pasával is szövetekezett; a biztosokkal gyalázatosan és megvetően bának; a nemeseket és városokat Erdélyben esellel és fogásokkal ő fge ellen gyűlölködökké teszi; „mit dem Polacken haimblichen verstand hat, gesandte zu ihnen schickt. Er werde sich mit dem Türeken conjugirn, mit dem Polacken conspirirn, sich umb die vestung Wardein. Huszt u. Oberungarische häuser mit gewalt annemen u. was er nit erobern, verderben u. ganz Oberhungern in brandt stecken.“

Königsberg nem ért semmit sem ahhoz, a mit a biztosok tárgyalnak; annyit ért hozzá, mint a színhez.

A 200 „khör“-t (gewär?) és az 1200 kardot, a mely innen a vajda számára küldetett, Kassán megtartóztatjuk fenséged rendeletéig.

Bástának meg kellene rendelni, hogy az Erdély felé eső végvárakra vigyáztasson; a váradi várparancsnoknak 100 frtot kellene engedélyezni havonként; Füleket, Kassát élelemmel és felszereléssel kellene ellátni; Váradon, Husztban jó correspondentiát kellene vezetetni.

(Más. a bécsi kadi lt. reg. 35. sz.)

124.

Brassó, 1600. márczius 16.

Ungnád és Székely M. Barvitiushnak.

Az országgyűlést, melyet M. v. saját neve alatt hívott össze, megtartották és bezárták, ő fge előzetes tudta nélkül, „re nobiscum quidquam communicata, multo minus consultata.“ Miksa főhg installatiojáról Erdélybe semmit sem akar tudni.

„Bringt herr Pezzen nicht ein ansehnliches extraordinari praesent u. aufs wenigst 45,000 taller abgang an den lengst versprochenen hundert tausend tallern u. amplissimos titulos et dignitates, sondern nur wort u. vertröstung u. auch die cession pro Maximiliano herein: so wirdt er wajda gar aus der haut springen u. alles praecipitanter umbstossen et per indignationem sich mit dem Türkhen u. Pollakhen vergleichen“ s végkép elpártol ő fgétől. Ha semmikép nem akar kimenni az országból: jó feltételekkel meg kellene alkudni vele, évi segélypénzzel és a fennhatóság megtartásával; mindenkép meg kellene ő fge hívségébe tartani.

Ő fgére nézve jobb lett volna, ha nem jöttünk volna mi a biztosok ide.

Nem hallgathatják el a Huszár Péter fia „schön kalte examinationó“-ját a váradi kapitány által. Ki hallotta azt, hogy a váradi kapitány midőn olyan embert elfog, a ki Zsigmond titkaiba be van avatva, azt a helyettes parancsnokhoz (Bástához) ne küldje, hogy először Váradról Bécsbe írjon a főhgnek, hogy mi tévő legyen vele, — hogy egy kémnek annyi szabadságot engedjen s annyira megtisztelje, hogy magával egy asztalhoz ültesse, mindenkivel szólni engedje, vas nélkül járassa fel s alá a várban, a kit a legerősebb bástya-toronyba kellett volna záratnia. Hallott-e valaki olyat, hogy Zsigmond e „kammerlingjét“ Szentjőbon Boeskaynál oly szívesen fogadják, traktálják s tánczoltassák, Boeska, Nyáry, Gyulafi, Báthory István (Somlyóúr) és mások jelenlétében. Ő fge hív szolgálai ezek, a kik legnagyobb ellenségének küldöttjét így fogadják!? S még az nem minden: ki hallott már olyat, hogy Szentjőbon előre betanítsák, hogy Váradon majd mit mondjon. „Removendus est Somlius Báthory, alitur in sinn serpens.“

Básta úgy látszik sokat enged Nyárynak, Melith Pálnak, Báthory Istvánnak, a kik orránál fogva vezetik őt s őt magát is gyanúba keverik. Bástát a felső-magyarországi urak nem respektálják, inkább ellenségei és gyűlölik. Bár inkább Rhedern volna a mezei parancsnok, ő hasznosabban szolgálhatna, Básta más helyen jobb volna.

Tudjuk, hogy a mi költekezésünk sokaknak nmem tesz, de hát Alvisi Radibrad, Giouan Marino mindegyre azt irogatták, hogy M. v. csak a commissariusokat kívánja mindenkép, hogy az országot ő fgének átadja, ő még több országot akar nyerni, afféle dolgokat izengetett. Vesse csak össze Barvitus uram azt, a mit Carlo Magno „den der herr waida zimblich bei der nasen herumbgeführt“ irogatott s kivitt magával és a mi jelentéseinket, főkép a mit Kolosvárról nov. 22-én írtam (t. i. Ungnád), hogy mit lát abból; bizonyára azt, hogy — fájdalom, — a mi jelentéseink igazaknak bizonyultak s a többieké „zu wasser u. zu nichtem wordem sein.“ A mit a két ragúzai írt, kételkedem, hogy a vajda szájából halottak volna. A raguzaiak minket kisebbitenek, de én (U.) 28 év óta szolgálom ő fgét s annyi követséggel bíztak az alatt meg, hogy a raguzaiak egész életökben nem lesznek annyiban.

Mi megtartottuk instructionkat, de az elsőt, „de formando certo regiminis in Transylvania modo,“ a vajda elvetette, meg sem hall-

gatta. A vajda addig nem akar tárgyalni, míg Pezzen választ nem hoz arra, a mit Carlo Magno és Marini kivettek.

Az erdélyiek kívánsága az, hogy oly vajdát vagy fejedelmet nyerjenek, a ki a török előtt kedves és általa megerősített; azt kívánnák, hogy ő fge országai pusztulnának el.

„Darumb schreyen sie: ehe der Sigismundus sein schwur violirt wider den Türken, so sein sy in rosengarten gesessen, glücklich, übergücklichig gewest, endgegen siczen sie jecz in eiseristen verderben, daraus sie nimmer mehr zu khumben hoffen.“

(Eredeti.)

125.

Várad, 1600. márczius 24.

Stépan István hadnagy némely hajdúknak.

„Köszönetemet és magam ajánlását írom, mint barátainak. Kapitán uramnak ő ngának adák értésére, hogy ti minden dologtól a jenei kapitánt és Mihály vajdát ő ngát találjátok meg, holott a ti hívségtekhez az nem illenék, mert a ti jószágtok Biharvármegyében vagyon. Az én levelem látván, bejőjjetek mindnyájan, mert kapitán uram meg akarja érteni az dolgot. mert ezelőtt a váradi kapitántól függettetek. Az kik bejőjjenek, ezek azok: Arkosi Péter vajda, Zékely István vajda, Hagymási Péter vajda, Talvaj Miklós vajda, Nicodemus András vajda botfői, Botha Ferencz, Clýti vajdáné öcsösével, János vajda, Bakonyai Farkas, Kalmár Jakab. Ebben egyebet ne cselekedjete. Isten tartson meg benneteket.

Ztepan István.“

(Másolat.)

126.

Nagy-Szeben, 1600. márczius 24.

Ungnád és Székely a császárnak.

Ők 24-én érkeztek Szebenbe, a vajda 23-án már Fejérvárra indult Szebenből. — A vajda Pezzen bejöveteléig nem akar semmiféle tárgyalásról tudni. Várják különben nagyon ő fölsége resolutioját, akár az esetre, ha a cessio megtörténnék, „darzue wir alle hoffnung verlohren,“ akár az esetre, ha csak egyszerű confoederatio köttetnék a vajdával, s meghatározatnék az örökösödés, a reservált superioritás, a vajda s az ország eskütételének kérdése.

Muraldus sok rosszat beszél fölségedről. A multkor is Ráczy György és Váczi András előtt azt beszélé, hogy Fölséged alig várja már Erdély birtokbavételét, hogy azokat az urakat s nemeseket, kik ellene voltak, kivégeztethesse — csakhogy azok tudják ezt s magok kéri a kérték Mihályt, hogy Erdélyt fölségednek ne cedálja. — E gonosz ember az efféle beszédekkel mindenütt elég szemtelenül fölséged ellen működik.

(Eredeti.)

P. S. Nagy-Szeben, márczius 25.

A királybíró s a melléjök adott bojár kíséretében meglátogatták a esatátért, hol Mihály a cardinált megveré. „Wie uns die anordnung baidér heüffen zum treffen und die einnembung jedes theills seines vorthls und wie die unterschiedlihen, wunderlihen, weitschihtigen angrif geschehe, vermainen wir, es würde khriegsverstendiger veldgeneral und veldmarschalkh dieselb bestölung des veldes und der ervolgtén treffen loben oder guet haissen, und haben sich die, so das veldt bestölt, wenig khriegserfahrenheit zu baidén thaillen der ersten treffen anordnung zu rhuemben.“ — Széltében beszélék itt, hogy Mihály csak árulás által győzhetett, melyben a legnagyobb részt (az árulásban) „man . . . dem Cornisch Caspar maistes theils imputirn will.“

(Eredeti.)

P. S. Szászsebes, márczius 26.

A bojár, a ki melléjök van adva s a ki spionkodik körülöttük a vajda részéről, azt akarja ismét, hogy holnap reggelig ne menjenek (U. és Sz.) tovább. E folytonos halogatásnak (mídkön a vajda oly sok idővel előbb jár nálok) jó magyarázatot adni sehogy sem képesek.

(Eredeti.)

P. S. Szászsebes, márczius 27.

Még a mai napot is itt kell tölteniök. Ugy veszik észre, hogy becsületök a vajda előtt lejárában van. Azt a lakosztályt, mely eddig Gy.-Fejérvárt Ungnádé volt, Stojka foglalta el. Ők most rosszabbat kapnak; eselédségük el lesz tőlük távolítva. — „So mangelts auch an der täglichen tractation, das wir auch umb unser gelth für leuth und rosz die nottürft niht bekumben khinnen.“

Egyébként „das jammern und clagen über das khriegsvolk ist in disem land unsäglich gross, und khon ye einmal ohne ainen algemeinen aufstand in die leng niht bestehen.“

(Eredeti.)

127.

Szászsebes, 1600. márczius 27.

Ungnád Barvitiusnak.

Elmondja, hogy nincs semmi remény Erdély átadására, hogy a vajda mily álnok, hogy mint változtatta mindig beszédét. Küldi Carlo Magnonak egy a szebeni királybíróhoz írott czédulájának másolatát, melyben ez a királybírónak jelenti (febr. 10-kéről) hogy: „Herr waida Mihal hatt sich nun mehr ganz und gar resolvirt

irer khayserl. Mtät disz land zu übergeben.“ — Ime Carlo Magnot még februárban is mily rútúl hitegette a vajda.

Különben sürgeti Pezzen és a commissariusok bejövételét; de ezek minden esetről intézkedő instructióval legyenek ellátva.

Nyáry Páltól jött egy küldöncz; Nyáry csak azután tudakozódik: élünk-e még, mert ott kinu az a híre, hogy egyikünket s eselédségünk egyrészét levágták, másikunkat pedig a török kezébe szolgáltatták. „Ich wollt lieber beim türkischen khaiser, alls bei dergleichen christen ein potschaffter sein.“

(Eredeti.)

128.

Gyulafejevárr, 1600. márcz. 29.

Ungnád és Székely a császárnak.

Tegnap érkeztek Fejérvárra. Nem hallgathatják el, hogy útjokban úgy a magyar, mint a szász lakosok, előkelők és alsóbbrendűek között azt a tapasztalást tették, hogy azok B. Zsigmondot óhajtják vissza s maga a nagyszombi királybíró megvallá, hogy örömet esküdnék Szeben Zsigmond hűségére. A székelyek szintén kezdenek panaszkodni és azt mondják, hogy „lieber wiederumb ire vorige herrn und edlleuth, deren sie guets thails von der verhofften freyheiten wegen erschlagen, undter denen sie gewest, haben, alls die neuen des herrn waida auflagen tragen wollen,“ mert félelmi hadakozást kíván tőlük saját költségökön. Mindennek daczára a vajda nemcsak hogy kalandokon törí fejét, de mint hallik, a hadinép zsoldjából is le akar húzni 3 vagy 4 óra valót, a mért eddig ingyen éltek az országban. Azt mondja a vajda, hogy e lehúzásból az okozott károkat fogná megtéríteni, a mit ugyan senki nem hisz. Nagyobb valószínűséggel bír az, hogy a hadinép közt e miatt lázadás fog kitörni s míg Mihály ott kinn jár, azon veszi észre magát, hogy többet Erdélybe be sem jöhet.

Tegnap Stojka megkereste őket a vajda nevében s azt mondá, hogy ura igen nehezen várja Pezzen s a pénz bejövételét; beszéd közben azt a szót ejté ki Stojka, hogy ha a hadinép fizetlensége miatt valami kellemetlenség történik, annak ő fölsége lesz az oka. — Erre azt felelték (U. és Sz.), hogy épen nem, tulajdonítsa a bajt a vajda magának; ő fölsége s az ő tanácsosai annyi különféle izenetét, ajánlatát vették a vajdának, hogy nem tudják mire vélni; emlékezzék a vajda arra, a mit eleintén mondott: „wann Euer Mtät nur ein zigeiner hereinordneten, so wolt er Euer Mtät das land cediren“ — s hasonlítsa azt össze a vajda mostani követelésével.

Stojka ezek ellenében „noch calumnianter für uns fürgeworffen“, hogy ő flge az ő urát Erdélyből hála fejében ki akarta vetni. „darüber im sein herz von schmerzen wainen miesse.“ „und was dergleichen ungeschmahs und ungereimts.“ s például fölhozta azt, hogy mikor ő Bécsben volt, egy lakodalmon, melyet Unverczagt tartott egy szolgálja részére, ott nyilván beszéltek, hogy „der herr Palfi

solle gubernator im lande werden“ s Pezz neki világosan megmondotta, hogy Mihály vajda Erdélyben nem maradhat.

(Eredeti.)

129.

Gyulafejevár, 1600. márcz. 29.

Ungnád és Székely a császárnak.

Panaszkodnak Muraldusra, a ki ő felségéről a lehető legrosszabbat híreszteli mindig. „Der gottlosz bueb wär exemplariter exquisitissimis cruciatibus zu straffen und zuvertilgen würdig, weil wissentlich sein soll, dass er das venenum praeparirt hatt, dormit Ir Frt. Dreht Erzherzogin Maria Christierna hett sollen vergeben werden.“

A Mihály körül valók minduntalan azt sugdossák Mihály fülébe, hogy ne is gondoljon Erdély átadására; ők utolsó fillérökig áldoznak érte. Az ily beszédek persze jól esnek a vajda fülének, „aber warlih, wann ers recht bedenkt, noch zu seinem selbst eiseristen verderben gedeihen und das rechte schermesser sein werden, das um die gurgel abstehehen under von den Sibenbirgern, Sigismundo, Pollakhen, und dem Moldauer in disem land . . . verraten werden wirt“ . . .

Ma Rácز György volt őket üdvözölni a vajda nevében, s hogy a vajda őket, a szent ünnepek előtt nem hivatja. Ungnád szeretett volna Ráczczal beszélni, de nem lehetett, mert, „unser boyar oder potius aufseher“ jött vele. — Mégis Rácз szolt pár szót, úgy, hogy a boyár nem hallotta; esakhogy ez nem ért semmit, mert csak Örmény, Stojka és Bán Mihalits árulását emlegette; a mire semmit nem lehet adni; mert ha az egyik nálunk van, az a másikra bizonyos, hogy árulkodik, „vor dem herrn waida aber blasen sie alle in ein horn.“

Ungnád ma a tirnovai érseknél volt. Ez most is azt állítja, hogy a török követség nem a portáról, hanem csak Ibrahim pasától jő. A vajda az érsek mondása szerint csak azért hurezolt bennünket és a lengyel követet körútján magával, hogy tekintélyét, hatalmát fitogtathassa. Különben maga az érsek azt mondja a vajdáról, hogy az: „impious in quo nullus dei timor, scortator, adulter, moechus, virginum constuprator.“

„In sondern grossen vertrauen hatt mir der Erzbischof auch vermeldt, der Racz Görg hab in auch besucht und im sub iuramento treutlih enddekt: er hab von Pressburg bis gar hereinwerts vill Ungern und Sibenbirger angetroffen, die alle wüdschen, dass Ungarn regiern möge, also seyen sý des teutschen regiments überdrüssig und khinnen lenger under dem haus Österreich nit bleiben. Das ist nun von den Sibenbürgern und etlihen mit inen correspondirenden Oberungern niht gar unglaublih,“ nem azért, mintha Mihályt szeretnék, hanem mert felséged uralma alól kiválni óhajtának bármí módon.

A jó érsek nagyon szeretné, ha Mihály szavát tartaná s megmaradna őszintén felséged hűsége alatt s nagyon aggódik ellenkező esetben a dolgok kimenetele felett.

(Eredeti.)

130.

Gy.-Fejérvár, 1600. márcz. 31.

Ungnád és Székely a császárnak.

Ma nagypénteken voltunk audientían a vajdánál, a ki magához kéretett. A vajda panaszkodott Pezzen s a pénzségély lassú érkezése fölött s midőn mi azt feleltük, hogy Fölséged s tanácsosai a vajda változó izenetei miatt nem tudják magokat mihez tartani: „das hat er auf uns retorquirt.“ — Beszélt arról, hogy jobb volna ha Fölséged ő általa kormányoztatná Erdélyt; van Fölségednek úgyis elég baja a végekkel; ő, Mihály, hű szolgája marad Fölségednek s hiszi, hogy úgy képes szolgálni, hogy mind Fölséged, mind a keresztyén-ség meg lesznek vele elégedve.

Fölséged nem is gondolja, mily nehéz Mihály vajdával az értekezés. Oly sokat beszél egy folytatban, hogy teljes lehetetlenség a tolmáctól hűséget kívánni s hogy eszében tartsa. De még nincs is megbízható tolmácsunk. Stojka és Örmény Péter úgy magyarázzák urok szavát, a hogy tetszik, a mint hogy gyakran észrevettük, mint hunyorítják szemüket etc. — Az is nagy baj, hogy a vajda egyáltalában nem akarja, hogy egy kérdést pontról-pontra megvitassunk; majd erről, majd arról beszél, majd „affirmative“, majd „negative.“

Emlékeztettük, hogy azok az articulusok, melyeket Örmény P. által küldött Fölségedhez, épen nem foglalták azt magokba, hogy az ország reá és fiára szálljon, sem a két ragusai u. m. *Marini* és *Alvisio* nem hoztak ily üzenetet; ezt a kívánságot csak a legutóbbi követség — Bán Mihalics és Stojka — által adatta tudtára Fölségednek, ellenkezőleg az előbbiekkal. Erre a vajda a többi előző követségek üzenetét tagadásba vette, azt mondá, hogy Örmény Péternek egyebet mondani nem állott jogában, mint a győzelmet tudtúl adni s ajánlani szolgálatait a császárnak; azt mondja, hogy Marini és Aluisio által sem izent ő semmit a cedálásról. Azok a kívánságok jogosak, melyeket Bán Miháltsa és Stojka által tett, ahoz tartja mindig magát s tartotta is, mert valamint a ki jószágot vesz, nemcsak magának, hanem unokáinak stb. veszi, úgy csinálta ő is Erdélyben a maga fészket fia s egyéb maradéka számára is. — Mindazáltal ő Fölségednek híve s szolgája akar lenni s maradni. — Ha arra vár Fölséged, hogy (Mihály) katonái eloszolnak s maga maradván, könnyen kikergetheti Erdélyből: arra ne várjon senki, mert tud ő magára gondot viselni. Oláhországban hat évig várta Fölséged megígért segélyt s bár soh' se kapta, mégis a maga erejével elfoglalta Erdélyt. — Ő, Fölséged ellen — folytatá — semmi méltánytalanságot nem tett, hivatkozhatik papjaira, a kiknek tanácsát

kérte, de bátran hagyja magát a pápa s az egész keresztyénség ítélete alá is.

Panaszkodik a vajda Bástára s sürgeti Pezzen jövetelét.

(Eredeti.)

131.

Varsó, 1600. márczius 31.

III. Zsigmond I. kir. a mainezi választónak.

M. v. Erdélyt elfoglalván, Lengyelország ellen is ellenséges szándékkal van, a mennyiben Moldovát is el akarná foglalni. Kéri, hogy a választó fejedelmeknél s a császárnál járjon közbe ez ellen és hogy fogadhasson katonákat is Magyarországon, minthogy M.-on a hadak egy része úgy is fizetetlen.

(Wolfgangus érsek jun. 7-én küldi e levelet Rudolfnak. Polonica o.)

132.

Gy.-Fejérvár, 1600. ápril. 3.

Ungnád és Székely a császárnak.

Mihálesi bán e hó elsején érkezett meg s a mint az egész városban beszélük, igen rossz relatiót hozott Fölségedről, hogy Fölséged a vajdát ki akarja verni erőszakkal Erdélyből. Ezen a vajda, mint az egész városban beszélük, fölindúlt s mi nagyon aggódtunk, hogy dühében a kozákokkal s egyéb fegyvereseivel Magyarországba tör. Ezek miatt Stojkát magunkhoz kérettük. — Ez nem sokat engedett magából kiszorítani, de látszik, hogy csakugyan nem a legjobb híreket hozhatta Mihálesi. A Magyarországba való törésről annyit említett Stojka, hogy az soha nem volt urának eszében sem; mindazáltal azokat a magyarországi birtokokat, melyek a cardinál idejében Erdélyhez tartoztak, a mult novemberi országgyűlés határozata értelmében nem hagyhatja Erdélytől elszakíthatni.

Ápr. 3-káról (ugyanazon levelében.) Ma audiencián voltunk (Mihálesi, Stojka s Rácz György is jelen voltak) a vajdánál, a ki keményen beszélt, hogy nem képes okát érteni annak, hogy emberei Fölségedtől határozat nélkül jönnek vissza. Ha nincs szüksége Fölségednek az ő szolgálatjára: jelentse ezt ki kereken, igennel vagy nemmel. — Mihálesi egy neki Pezzen által írt levelet a vajda előtt olyképen magyarázott, mintha abban az állana, hogy a vajda „sey khein man,“ a miből a vajda ismét a legrosszabbat magyarázza ki. Mi azt hisszük, hogy Mihálesi maga sem érté Pezz levelét, „denn es ist hoh und vernüfftig gestált“, az van benne kimondva, hogy a vajda a maga változó határozataival csak önmagát rontja meg, — ha csak el nem áll azoktól s magát Fölséged hatalma alá nem adja. — A hol Pezz azt írja, hogy jó volna. ha Mihály az ő fiát az udvarba vinné: arra a vajda csak nevetett s azt mondá, ki maradna Oláhországba, ha a fia kijönne? — Mi ittettük a vajdát:

legyen türelemmel s bizalommal Fölséged iránt, mint a ki az elfogadható föltételekhez kegyes lesz accommodálni magát; inkább azon gondolkodjék, mint bánhat el a közös, külső és belső ellenségekkel. — Ő erre azt felelte, hogy ha Fölséged az ő óhajait teljesíti, akkor ő nem tart semmitől. Kért bennünket, hogy kérjük erre Fölségedet, az esetre pl. ha Fölséged nem hajlandó teljesíteni az ő kívánságát, úgy oldja föl a hűségeskü alól. Közbe-közbe nagyokat sóhajtott a vajda s panaszosan monda, hogy látja, miszerint Fölséged nem akarja az ő szolgálatait; pedig ha Fölséged pénzt küldene, most volna a legszebb alkalom olyat tenni, a mi 100 év óta sem történt, a török ellen; a szerbek s a bulgárok követi nála vannak, hogy a két nép kész egy szálíg fölkelni a török ellen, csak fejük legyen a ki parancsol: ezeket ő nagy fájdalomra csitítani s nyugalomban tartani kénytelen; pedig ő egy év alatt annyit képes volna a török ellen tenni, mint Fölséged hat év alatt hatannyi költséggel. — Mellékesen fenyegetőzött újra, hogy a külső részeket nem hagyhatja. — Sok bajunkba kerül nekünk naponként Mihályt Pezzen jövetelével bízattatni s megakadályozni azt, hogy Krasznára és Mármarosba, Husztra és Váradra ne törjön; a miből közte és Básta közt gyászos kimenetelű conflictus keletkezhetnék. — Tudtunkra adá, hogy ha minden az ő akaratja szerint nem megy: akkor mi kimehetünk Erdélyből. Ezen mi csak örülni tudnánk ugyan, de mégis alássan kérjük Fölségedet, hogy hívjon ki bennünket inkább, mintsem csúfosan a vajda által üzessünk ki.

(Eredeti.)

133.

Gy.-Fejérvár, 1600. ápr. 3.

Ungnád és Székely a császárnak.

Tegnap estve érkezett meg a futár Pilsenből Fölségednek márcz. 20-diki a vajdához intézett iratával; ezt tudtúl adtuk a vajdának Stojka által, a vajda annak megörült s mára audientiára rendelt. Tapasztalván, hogy a nyilvános audientiákon mint elesürík-esavarják a tolmácsolandók értelmét, Fölséged ez iratát pontról-pontra először mi magyarra fordítottuk s én Székely pontról-pontra magyaráztam a tolmácsnak, a ki oláhra fordítá. — Arra a pontra, melyben Fgd kegyelmesen inti a vajdát, hogy privát dolgait most a közdolgoktól különítse el, majd eljő annak az ideje, ha a közügyek rendbe lesznek hozva, a mikor őt Fölséged kegyelmesen meghallgatandja: a vajda a régi lamentatióval felelt, hogy ő mily sokat szolgált őt-hat év óta Fölségednek s ha Fölséged segílyt küldene, ő olyat tenne a kereszténység érdekében, hogy az egész világ csodálkoznék rajta, megtenné Miksa főhgt lengyel királylyá. — Intettük, hogy a magyarországi részekre való menéstől tartózkodjék; ezt meg is ígérte, de mivel azt köté ki, hogy ő két hétnél tovább nem tarthatja itt benn harezosait, nem tudjuk hihetünk-e ígéretének. — Fölhozta, hogy Brassónál több embere volt 24,000-nél, ha Fölséged

beleegyezett volna, vérontás nélkül el tudta volna ő (Mihály) e csapattal Moldvát, Lithvániát, Podoliát foglalni. Erre azt feleltük: először azon igyekezzék, hogy Fgeddel hozza rendbe dolgait: de meg nem is tanácsos Lengyelország ellen mennie, mert ezzel Felséged békében él. A török ellen s ne a keresztyénség ellen fordítsa fegyverét.

Erre ő azt felelte, hogy Erdély felől ő biztos a török ellen; nekie pénz kell, hogy Moldvát elfoglalhassa s azután (minthogy rácok és bolgárok ő tőle függnék) Törökország ellen menjen. Ha Fgd és a keresztyén fejedelmek csak hatod részét adnák ő neki annak az összegnek, melybe egy év alatt Fgteknek a hadsereg tartása kerül: ő képes volna ezen oly sereget gyűjteni, melylyel Magyarországból tökéletesen kiverné a törököt, a Dunát a Feketetengerig felszabadítaná s mivel Nándorfehérvártól egész Adrianápolyig vár nincsen, az ottani földnép segélyével azt az egész területet képes volna a török kezéből kivenni. — Mi hisszük is, hogy ha Ffgeddel jó véget érne a vajda tárgyalása Erdély felől, ezeket mind meg lehetne tenni.

Továbbá panaszkodott a vajda Bástára, hogy ez neki mindenben régi ellensége.

Kérdeztük tőle a török követség dolgát is. Erre azt mondá, hogy a török is örömet akarná közbenjáróul a Fgeddel való béke megkötésére; ő azt felelte, hogy mihelyt Pezzen megjő, tudatni fogja velök (a török követekkel) Fgd határozatát ez ügyben. — Egyébként — mondja a vajda — a török nagyon csalja őt magához, nemcsak Moldva, Oláhország s Erdély háborítatlan birtokát ígéri; de azt is, hogy az összes török sereg generálisává teszi („das ist abermalls ungläublich“); vagy ha azt nem fogadná el, hanem csak a Fölséged ellen való hadakozásra vállalkozik: ebben az esetben 40—50.000 embert adna a török melléje, még pedig úgy, hogy a mely földre paripája lépne, az az övé is (a Mihályé) maradna. — Ezzel véget ért az audentia.

(Eredeti.)

134.

Gyulafejevár, 1600. április 6.

Mihály vajda a császárnak.

Levelét alázatos engedelmességgel vette, jól esik értesülnie Pezz küldetéséről; kéri, minél gyorsabban küldje plenipotenciával és minden más kellékkel ellátva, hogy tudósíthassa a császárt az Erdélyben törté-
nőkről. Félő, hogy a késedelem bajt okoz ilyen zavarok között, főkép midőn ő annyi zsoldost fentartani nem képes.

„Sac. I. M. V^{ra} certissime sibi persvasum habet, me ex sincero cordis affectu S. I. M. V. christianitatieque universae semper servitutum, neque Turcarum, vel aliorum quorumvis postulatis adhaesurum, licet aliquando imminens vim eorum amovere verbis blanditiosis cogar, sicut et antea propter tantam multitudinem hos-

tium undiquaque circumjacentium, quae omnia jam per legatos et per literas S. I. M. V^{ae} aliquoties nota feci.“

(Eredeti, oláh aláírással.)

135.

Gyulafejevárvár, 1600. április 6.

Mihály vajda Pezzennek.

A császár leveléből értesül jöveteléről. Kívánja, hogy minél előbb szerencsésen érkezzék s nagyon de nagyon kéri, hogy minden akadályon túltéve magát a leggyorsabban siessen hozzá, hogy minél gyorsabban minden felől jól végezdhessenek.

(Eredeti.)

136.

Gyulafejevárvár, 1600. ápr. 6.

Ungnád és Székely Pezzennek.

Febr. 19-én írt levelét Tischler György futár ápr. 4-én hozta meg, bár inkább személyesen láthatták volna „mit ain aufsz wenigist parmal hundert tausend taller, u. mit ain 25,000 ducaten in clainatern (!) u. silbergeschir, auch mit künigklichen und fürstlichen titlen, alles für dem herrn waida, u. seinen son überladner gesehen.“ De mivel így nem lehetett, örömmel látták biztató irását is. A vajda úgy látszik elveszti minden türelmét „und genugsamb mit uns fulminiert.“ Kérik, jöjjön a mily gyorsan csak lehet, nagy kellemetlenségeknek veheti itt elejét, „denn der herr waida aus sonderlicher verbitterung u. hass, so er zum herrn Basta tregt, etlich tausendt seines kriegsvolckh über das gebürg gegen Wardein, Huszt u. derselben orten auf Silag (!) zu legen bedacht u. entschlossen ist. Geschiht das, so fallen die kais. u. waidischen soldaten einander gewisslich in das haar“ és M. v. elfoglalhatná erővel mindazon helyeket, a melyek kardcsapás nélkül megadták magokat Bástának, mint Somlyó, Hadad, „Cziehib“ (Sz. Csehi) és Huszt.

Mi protestálunk s intjük, kérjük, óvjuk a vajdát, a mennyire csak lehet, hogy ne akarjon újítást s ne nyomúljon elő ezen várak felé, hagyjon békét azoknak. Sokszor beléegyezik, máskor ismét dühöngésében fenyegetőzik vele.

Semmit sem tudtunk elérni, a mit Marini és Carlo Magno ígérték a vajda nevében; nem tudom, mi vagyunk-e oly szerencsétlenek, vagy pedig a vajda azokat, kik előttünk traktáltak, megcsalta (deludirt). Semmit sem akar tudni arról, a mit az előbbi követeknek ígért, ahoz köti magát, a mit Mihálesa bán és Stoika a császár előtt proponáltak és traktáltak, — mindegyre a mellett erősködik. A vajda úgy tekinti magát, mintha ő volna a hitelező s a császár az adós.

(Eredeti.)

137.

Bécs, 1600. ápr. 7.

Pezzen a császárnak.

Apr. 4-én érkezett Bécsbe. Jelentkezett nála egy raguzai, a ki két ízben járt Erdélyben s utóljára a commissariusokkal tartott titkos tárgyalásban is részt vett velök. Őt a trinovai érsek küldötte fel, a ki most M. v. mellett van és a császár dolgát erősen támogatja (befördert) Bornemiszával és másokkal egyetemben, kik a császárhoz hívek. Ezek együttesen küldötték nagy titokban, mert máskép nem volna szabad. A mit jelent, azt megértheti a császár a titkos tanács és Barvitiusz által a relatióból, a miben nagyon szorgosan kell eljárni. Én mihelyt a pénz megjön, rögtön Kassára megyek, vagy egészen Váradra, hogy onnan a közelből lássam, hogy mit akar a vajda s hogy állanak a dolgok. Mihálcsa bán, a kinek itt kellett volna engem várni, titokban eltávozott innen, a mint itt maradt emberei értesítenek, egy urától titkos embere által küldött ama parancsolatra, hogy innen gyorsan távozzon postán; nagyon félt, hogy itt még börtönbe teszik, de a mint hallok Nagy-Szombatban megbetegedett s a mult hétfőn meghalt volna s eltemették. Felsőged hofdienerje Giovan Marini Raguseo három héttel ezelőtt Kassán volt, mint a pápához küldendő követ jön az oláhtól.

Ő fensége a főhg (Mátyás) reméli, hogy az órát, melyet Carlo Magnotól elloptak, megkapja, a tettest szigorúan kellene büntetni, élete, becsülete és java vesztésével.

(Eredeti.)

138.

Gyulafejevárv, 1600. április 8.

Ungnád a császárnak.

A dolgok mindegyre veszélyesebben fejlődnek a késedelmezés miatt. M. v. az első harczot Felsőgeddel fogja megvívni, a Részek („exteriores partes”) miatt és Básta ellen való elkeseredése miatt. Pezzen oly soká marad oda a pénzzel és ajándékkal.

139.

„Aus Confluentia“ 1600. ápr 8.

Lothár trieri érsek Mihály vajdának.

Gratulál és kíván továbbra is győzelmet, csak a császárhoz maradjon hű. Ő és a római birodalom minden lehető meg fognak tenni érte, úgy szinte a császár is minden tekintetbe gondot fog viselni rá.

(Regesta a bécsi hadi lth. 35. sz.)

140.

Prága, 1600. április 9.

Wilhelm a Sancto Clemente, spanyol orator, Mihály vajdának.

Gratulál s biztosítja, hogy a spanyol királytól minden jóra számíthat. Gondoskodni fog, hogy azon subsidiumot, melyet azelőtt Báthory Zsigmond a meghalt spanyol királytól húzott, M. v. is megkapja.

(Regesta a bécsi hadiltb. 35. sz.)

141.

Gyulafejervár, 1600. április 9.

Mihály vajda a császárnak.

Sacr. Imp. M^{tas}. Dne sat.

Quando quidem res postulat, S. I. M. V. oro, ut Stephanum Vaivodam in civitate Spuk [= Innsbruck], ditione videlicet S. I. M. commorantem, quam citissime ad nos transmittere dignetur, causam adventus illius ex litteris il^{orum} dn^{orum} commissariorum S. I. M. V. intelliget.

Datum Albae Juliae 9. die mensis Aprilis a. d. 1600.

Ejusdem S. I. M. V.

humillimus servitor

Mihály vajda.

(oláh aláírással.)

(Eredeti.)

142.

Gyulafejervár, ápr. 9.

Ungnád és Székely a császárnak.

Mindenféle beszéd hallatszik Mihály készülleteiről; némelyek azt beszélnek, hogy Kolosvárra fog vonulni, mások hogy Beszterczének; legnagyobb valószínűsége van annak a hírnék, hogy a székelyekhez s onnan Moldvába csap. 7-ikén a tárházat megvizsgálta. Mondják, hogy az ágyúk vontatására minden száz pap 4 lovat lesz köteles állítani. — Egy néhány hitelt érdemlő némettől hallottuk, hogy Mihálynak a portán nem hisznek s a török követtség, a melylyel úgy kérkedik, csak Ibrahim basától jött.

P. S. Mihály hozzánk küldé Stojkát jelenteni, hogy bizonyos hírei vannak, miszerint B. Zsigmond Moldvában van Jeremiásnál s sereggel készül Erdélybe törni. Azért tőlünk kérdi: mi tevő legyen? — Mi azt feleltük, hogy mindenesetre jobb, ha megelőzi az ellenséget, csak hogy Fgd nevét ne használja; miután Fgd a lengyelekkel békében van. Ámbár a mi híreink szerint tagadhatatlan, hogy B. Zsigmondot nem a lengyel király, hanem sógora a kancellár

segíti. — Látszott Stojkán, hogy ura kissé zavarban van, bár minduntalan dicsekszik, hogy ellenségeitől nem fél, legkevésbé B. Zsigmondtól. — Ha Felső-Magyarországból most Fgd bizonyos számú sergei Erdélybe jönnének, többet nem kellene attól tartani, hogy vissza fognak vonulni. — A vajda még azt kívánja, hogy az elhalt Péter moldvai vajdának Innsbruckban tartózkodó István nevű fiát Fgd küldje Mihályhoz, mert mivel az apja is vajda volt, majd szívesen fogadják a moldvaiak, ha Mihály beviszi. — Mi e kérést nem tudjuk mire vélni. Ez által Fgd úgy fog feltűnni a lengyel király előtt, mintha Moldvát a maga hatalma alá akarná István személyében venni Fgd. De lehet hogy Mihály Istvánban a jövőre nézve versenytársat lát s el akarja veszíteni.

Felséged legutóbbi levelének a bojárok is aunyira megörültek, hogy még most is esznek, isznak, muzsikáltatják magokat.

Giczi Pétert a kormányzó fiát a vajda Dávára tömlőzbe vitette, mert valami adománynál, melyet épen a vajda conferált G. P.-nek, a donationalis nem jól lévén kiállítva, Giczi a magyar secretariussal szövetébe keveredett s olyan fenyegetést tett, hogy majd nemsokára más féle donationalisok lesznek kiállítva. Ezt a vajdának hírül vitték s ő Giczit elfogatta.

(Eredeti.)

143.

Gyulafejérvár, 1600. április 10.

Székelv Mihály a császárnak.

„Pater Georgio Vásárhely“ a jezsuiták főnöke közölte vele nagy titokban, hogy a török megegyezett a lengyellel, hogy M. v. Zsigmondnak átengedje Erdélyt s Tarnovsky, — a ki azon szín alatt jött, mintha a vajdát mint régi ismerősét látogatná, — ezt tárgyalta. M. v. Tarnovskynak feltételeket (etliche conditionen) szabott. M. v. Muraldót küldötte Zsigmondhoz (azon szín alatt, mintha Oláhországba menne „pergwercz zu besichtigen“) egy szép levéllel, melyben azt írja, hogy jól emlékezik azokra a miket vele tett, hogy ő szerezte meg neki az oláh vajdaságot, emlékezik arra is, hogy hűséget esküdött neki s ő hű szolgája is akar maradni, a mit tesz és eddig is tett „das sei ime Sigismundo zum besten u. dinsten“, Muraldo elbeszél előszóval mindent, higgyen neki. — Muraldónak 1200 tallért adtak „zur zehrung.“

Székelv azt tartja, hogy M. v. hűséges szolgája a császárnak és a keresztyénségnek, csak igyekezzenek őt megtartani s ne higgyenek felöle minden hírnek; ennyi győzelmet senki sem nyert Felséged elődei közül.

A mint a levelet végzi, azt a hírt hozza egy megbízható egyén, hogy Muraldo M. v. parancsára szolgálvaival együtt Fogarasba vitetett: „gefeneklich einzogen worden.“

(Eredeti.)

144.

Gy.-Fejérvár. 1600. ápr. 10.

Ungnád és Székely a császárnak.

Mihály minden gondolatja Moldva megvételeire irányul. De attól tarthat, hogy rácz és kozák fegyveresei föltámadnak ellene, mert az előbbieknél 6, az utóbbiaknak 4 havi zsolddal tartozik. — Ajánlottuk Stojkának, hogy Fged küld sléziai lovas és gyalog csapatokat a vajda segítségére, de erre Stojka azt felelte, hogy azokat csak tartsa készen Fged arra az esetre, ha a lengyelek megtámadnák. Mondtuk, hogy e részben nincs mitől tartani; azonban ha tán a sziléziai csapatok nem tetszenének, küld neki Fged német és magyar csapatokat. Erre is azt felelte Stojka, hogy Mihály maga szeret mindent csinálni, neki csak pénz kell. — Im így bizik a ravasz vajda Fged becsületes kapitányaiban: pedig megmondtuk neki, hogy nem Básta vezetné a csapatokat. — Azt mondja Stojka, hogy Mihály 30,000 emberre havonként 102 ezer tallért költ s azonkívül számíthat 40,000 székelyre. — Ha igaz, de mi nem hisszük.

(Eredeti.)

145.

Gy.-Fejérvár, 1600. április 14.

Ungnád és Székely a császárnak. (P. S.)

Ma Stojka a vajda megbízásából nálunk volt s nagyon könyörgött, hogy Felsőged ő fensége a fhg (Mátyás?) által elégítse ki azokat a kolosvári kereskedőket, kiknek a vajda 13,000 frttal tartozik s kik nagyon könyörgenek s kiabálnak kielégítésökért. — Mi azt feleltük, hogy legyen türelemmel Pezzen megérkeztéig. — Azt mondá erre a Stojka, hogy 8—10 napnál tovább a vajda Pezzre nem várhat; mert úgy tudja, hogy Moldvában még idegen sereg nincs s a jó alkalmat nem akarja elszalasztani. — Különösnek tetszik nekünk, hogy a vajda is, Stojka is csak a vajda okosságáról s vitézségéről beszélnek, a győzelmet bizonyosnak hiszik, — s azt, hogy isten segítsége velük lesz-e, soha nem említik. Pedig, mivel tegnap is mozgalom tört ki a zsoldosok közt, lehetséges, hogy B. Zsigmond ha elegendő pénzzel jő, „elpraktikálja“ a vajda fizetetlen népét.

(Eredeti.)

146.

Gy.-Fejérvár, 1600. ápr. 15.

Ungnád és Székely a császárnak.

Ma a gyalogság közt lázadás tört ki, a miért ők nem kapnak fizetést, míg a lovasság igen. A piacról minden élelmi szert elszedtek erőszakosan, a boltokba is betörték, úgy hogy a megrémült vajda s bojárjai egy-keves pénzzel, a mi éppen kéznél volt, kényszerítették

a lázadókat lecsilapítani. — Ime ilyen ez a vajda; nem gondolja meg, hogy B. Zsigmond előtt ez a pénzhiány nem maradhat titokban s akkor az bizonyosan nem fogja elmulasztani nyílt levelekben a hadi népet elpártolásra szólítani föl s miután az erdélyiek közt is sok hűz Zsigmondhoz, beállhat a baj. A helyett, hogy Fgedben bíznék a vajda, a zajongó fegyveresekre s az erdélyiekre bízta magát, pedig „kigyót melenget kebelén“, midőn az erdélyiekben bízik.

Az a szándéka a vajdának, hogy az ország előtt nyílt számadást tesz az elköltött pénzről; kimutatja hová fordítá s hogy nem tartott meg semmit magának. — Ugyan ki merészelné az ő számadását megvizsgálni ez országban? kérdezzük mi.

(Eredeti.)

147.

Gy.-Fejérvár, 1600. ápr. 16.

Ungnád és Székely a császárnak.

Audietján voltunk ma Mihálynál. Mihály arra kért bennünket, hogy nem vehetnének-e föl ő felsége nevében az országban valakitől kölcsönt, a mit neki átadnánk, hogy ő azzal pénz után tomboló seregeit kielégítse. Mi udvariasan bocsánatot kértünk tőle, hogy erre fölhatalmazva nem vagyunk s intettük, hogy várjon Pezz megérkezétség.

Átalában Mihály igen-igen sokat panaszkodott, hogy Fged nem segíti, hogy nem hisz neki. Nehezen várja Pezz jövetelét s addig mi velünk tárgyalni sem akar, holott nyilván kimondottuk neki, hogy Pezz nem mint külön követ, mint új credentiával ellátott küldött jó, hanem mint a mi harmadik társunk.

Bába Novákot, azt mondja Mihály, 5000-red magával fölfogadja. Kérdtük: hová megy? Moldvába — felelte nagy örömmel — Moldvába! — Azt meg kell Mihálynak adni, hogy ügyes hadvezér; de a miként „wider den Türkhen für General omni exceptione maior ist“, azonképen rossz polgári kormányzó s ha ő vagy maradéka tovább bírják e szép országot, ebből ép oly elvadult pusztá tartomány lenne, mint Oláhországból s Moldvából.

P. S. ápr. 17. — A Boesckay-féle háznak (a melyben lakunk) hátúlsó sövénykerítésén jött el ma hozzánk Kornis Gáspár egy bizalmas szolgálja, kérdvén tőlünk ura nevében, hogy mivel a napokban tanácsot tart a vajda s azt akarja eldönteni az erdélyi tanácsosok által: vajjon a törökkel vagy Fgeddel tartson-e Erdély? mit tanácsolunk mi Kornisnak. Mi azt feleltük: tudja Kornis hogy Erdély már mennyit vétkezett Fged ellen; igyekezzeék azon, hogy e vétkek részben jóvá tétessenek. — Ujságolta a szolgálja, hogy az a hír, miszerint Fgd B. Zsigmonddal, a ki Moldvában sereget gyűjtött, megegyezett. Ha ez igaz, akkor — ezt mondja Kornis — ő gyalog kifut Erdélyből.

A tirnovai érsek is volt Mihálynál; ő szintén a Fged mellett való hűségcs megmaradását tanácslá.

P. S. ápr. 18. Azt halljuk, hogy ma a vajda Kornissal, Senyey Pongráczczal, Bornemissza Boldizsárral, tehát olyanokkal tanácskozott, a kik mint jó császárpártiak ismeretesek. Kornis azt mondta volna, hogy ő kész fejét is koczára tenni, de Fged ellen nem tanácsol. — De általában az erdélyiek csudálkoznak azon, hogy Fged ki nem nyújtja kezét Erdély után. — Azt is hallottuk, hogy Taranofszky erősen persvadeálta a vajdát, hogy Zsigmondnak engedjen, különben a lengyelekkel, moldvaikkal, törökkel s tatárral gyúlik meg baja; de Mihály nem hagyta magát megijesztetni.

P. S. ápr. 19. A tirnovai érsek ma utazik Fogarasra; a vajda akaratóból a vajdát kísérni fogja, a mit mi jó dolognak tartunk, mert az érsek Fged híve s tekintélylyel bír Mihály előtt. A vajda 22. vagy 24. megyen el.

Híre jár, hogy B. Zs. 10,000 emberrel becsapott volna a Székelyföldre, 13 falut fölégetett. A mint mondják, B. Zs. annyira el van keseredve a székelyek ellen, hogy ha ismét Erdélybe jöhetne — saját nyilatkozata szerint — mind kiirtaná őket.

(Eredetiek.)

148.

Gy.-Fejérvár, 1600. ápr. 19.

Ungnád és Székely a császárnak.

A levelek expedálása után jött Kornistól egy második szolgas kijelenté, hogy ma délelőtt a tanács csakugyan megtartatott s mind a négyen, a kik ott voltak (u. m. Kornis, Sennyei, Bornemissza, Alárdi Ferencz) elhatározták, hogy akármi történik velök, határozottan ő fge mellett fognak pártot. — A vajda azt kérdé tőlük: mit gondolnak, kivel tartson: a törökkel-e vagy Fgeddel? Ők a Felségedhez való hűséget tanácsolták, példákat hoztak föl a vajdának, mint pl. Fráter Györgyöt. — A vajda azt felelte nekik, hogy ő maga is Fged pártján volna, csak már Pezzen jönné. — Ők (Kornis) készek inkább egy ingben elszaladni, mintsem kimondott szavuktól elálljanak s a Fged hűségétől eltérjenek. — Ha erre kerülne a sor, számíthatnak-e ő fge pártfogására? — Mi (U. és Sz.) azt feleltük, hogy ha valódi kitartással küzdenek ő fge érdekei mellett, úgy igen s fölhoztuk pl. Somlyai Báthory Istvánt, a kinek Fged épen most kegyelmezett meg.

(Eredeti.)

149.

Gyulafejérvár, 1600. április 20.

Ungnád és Székely Rudolfnak.

20-án 8 órakor reggel volt audientiajok a vajdánál, szokás szerint az ő kocsiján vitettek hozzá. Olyan messze eléjük jött s oly

messze kikísérte őket, mint még soha. Moldvából jelentései vannak, hogy B. Zsigmond erősen készülődik ellene. Azt feleltük rá, hogy ő fge 2 hó előtt írta már, hogy Moldvának hagyjon békét, de ha biztos híre van csakugyan, hogy B. Zs. a moldvaiakkal be akar ütni s Erdélyt tőle és a császártól elszakítani, úgy inkább ő előzze meg az ellenséget s írja meg az okokat a császárnak, hogy ő fge a lengyel királynak adhassa tudtára, hogy a miért az ő emberei, a kanczellár és a többiek segélyt adnak B. Zsigmondnak ő fge országa ellen, azt, hogy a császár megengedi M. v.-nak ez ellen a fegyverhez nyúlást, tulajdonítsa a király a következményeket magának. „Er (M. v.) hab gleichwohl nicht geldt, wöll dennoch fort, und sollt er das hembet am leib verkaufen.“ Intettük mindazáltal, példákat hozván fel B. Zsigmondról, B. Andrásról, felhozván, hogy „so hat der könig Stefan Báthory im Polln ein elendes endt gnumben u. letzlich grosse verachtung bey den Pollangkhen gerathen.“ Az övék és a 4 erdélyi tanácsos példálózásuk hatott rá. Esküdözött, hogy mindig hű marad a császárhoz, csak az fáj neki, hogy a legszebb alkalmakat el kellett szalasztania. Isten ne adjon neki és fiának szerencsét (mondogatá), sem üdvösséget, ha ő nem ő fge és a keresztyénség szolgálatában akarna meghalni, mintha a templomban és az oltár előtt mondaná, úgy vegyűk ezt. Majd felállva — mire a biztosok is felállottak — mondá, hogy tehát isten kegyelmével ő fge szolgálatában előre akar menni (t. i. Moldovára) és hogy „er wünschete, dass Ew. May. in der nahendt sein, u. er für Ew. May. erscheinen kundt auf die erdt zu Ew. May. füssen fallen u. nur etlich wenig wort E. k. M. persönlich furbringen u. in höchster gehaimb eröffnen könnte, so wär schon getröst, u. er weiss, so denn E. M. nur denn ihn erst recht kennen u. für einen dero treyisten diener befinden, lieben u. halten.“

Szándéka volt már 21-én elindulni, de minthogy Bába Novák, a portyázók kapitánya még távol van, elhatározta, hogy hétfőig 24-ig még vár, nehogy az országban olyan sereg maradjon a háta megett, a mely kárt tehetne. Minthogy pedig Erdély a császáré, el van határozva, hogy őket a csász. követeket ott hagyja, hogy visszatértéig Gyulafejérvárt resideáljanak. „Die Türken aber wöll er mit sich nemen, darmit sie nicht so nahendt bey dem türkischen gebieth seyen, anich nicht jederman mit inen practicire, draus sich was zutrage — wir wollen uns drüber nicht scandaliziren.“

Gyanús, hogy őket maga megett hátra akarja hagyni s nem mondja mi célból. Hiszen tractatio végett épen mellette kellene lenniök. Nem hiszik, hogy az ő oláhjait az ő felvigyázásuk alá akarná bízni.

Kérdezte. nem volna-e jó, hogy vagy két embert a császárhoz küldjön, kik által biztosítsa hűségéről. Tanácsolták; csak hogy félreértés ne történjék ismét, mint a Ragusaival és Carlo Magnoval. Azt hiszik, hogy kígyó lappang a fűben (latere angvem in herba), hogy nem mondja meg mi célja a követküldésnek.

Esküdözik „ihm nichts mehr u. höher im herzen, sinn u. in gedanken tag und nacht liegt, als allein E. M. u. der Christenheit

winter u. summer zu dienen, er hab ja kein rast u. ruhe“; csak a szíve fáj, hogy annyi sok idő és oly sok szép alkalom elveszett hiába.

Az audientia igen szépen folyt volna le, „da andern kain falsch herz noch giffť unter honig verborgen ist.“ Nem csodálkozhatnak eléggé a vajda illetén alázatos s némileg siralmas megjelenése felett. Ennek okai a következők lehetnek:

1. mert a tirnovai érsek (a mint mondta) szívére beszélt s elijesztgette tán a négy erdélyi tanácsos példálózása is.

2. A töröktől fél, követelik Lippa, Jenő, Lugas, Karánsebes várakat; most haboz a „velle et nolle“ között. Ha oda adja azokat a töröknek: úgy az könnyen juthat be Erdélybe; ha nem: nyakára zúdítja a törököt.

3. Mert a háború kimentele is kétes „und er sich auf die Siebenbürger in strait gegen dem Sigismundo gar nicht verlassen darf, sondern sich fürchten muss, da es zum strait komben sollt, dass alle siebenbürgische hauffen, alsbaldt sich für den Sigismundum declarieren u. zu involtirn würden“. Azért nem is akarja Zsigmond ellen vezetni az erdélyieket, hanem Oláhországba akarja küldeni, de nne n aztán szintén Moldva felé fordítaná őket.

4. „Dass alles landvolck hin u. auch die Zaggell (= székelyek) seines nahendt türk. tyranischen regiments überdreyssig (überdrüssig) seyn, u. den kriegsleuth insolenz u. schaden nicht mehr gedulden mögen, daher er sich eines gemainen landtaufstands besorgen muss.“

5. A hadi nép adósságai, mert még a kozákoknak és moldvaiaknak sem hihet föltétlenül a fizetelenség miatt.

6. Az élelmiszer hiánya, mert az őszi dér és a téli fagy a vetéseket annyira megrontotta, hogy alig lesz mit aratni.

7. Be kezdi látni maga is, hogy Erdélyt nem sokáig tarthatja meg; lehetetlen dolog is az, hogy ő politikai tekintetben jog és törvény ellenére örökösen bírja ez országot.

8. Maga is haboz, átengedje-e a császárnak, vagy nem. *Ha átengedi*: bojárjai, a kik itt ez országban meggazdagodni, kastélyokat s birtokokat szerezni akarnak, nem örömet látják s azt hiszi rosszúl jár miattok; *ha át nem engedi*: a császártól idegeníti el magát s kénytelen volna a töröknek vagy a lengyelnek védszárnyai alá adnia magát, a kikben szintén nem bízik.

A vajda nagyokat sóhajt, mintha rosszat sejtene, bizalmas emberei mondják, hogy egész melancholicus most, luxusban és változatosságban (varietas) gyönyörködik és a drága ruhákban, miben nagy bősége van, aranyos és ezüstös köntösökben, „dass er sich 2 oder 3-mal ein tag verkladet“.

150.

Gy.-Fejérvár, 1600. ápr. 21.

Ungnád és Székely a császárnak.

„Die erste relation vom 21. April.“

Tegnap az audientia előtt keresett bennünket Bornemissza Boldizsár bizalmas embere, s ura nevében mondá:

Ők négyen (Bornemissza, Sennyey, Kornis, Alárdi) a vajdának azt tanácsolták, hogy mindenesetre megmaradjon Fgd mellett; a vajda nem szólt ez ellen, csak a németek lassúságáról panaszkodott keservesen. — Gyalázat volna Erdélyt Mihálynál hagyni, holott az mindig „zu der chron Vngern von alters gehört.“ Elégítse ki Fgd Mihályt egyéb javakkal, adományozásokkal. (Nekem Ungnád-nak tavaly novemberben Malaspina előtt tanácsolta azt Bocskay, Malaspina is helyeslé:) — Ha másként nem lehet, csak akkor hagyja Fgd Erdélyt ad tempus Mihály kezében, de akkor is adjon mellé valakit. — A vajda már dicsekedett, hogy Fgd a kormányzást neki hagyta volna; ezt nem örömet hallották az erdélyiek.

A vajda B. Zsigmondhoz Muraldót küldé s pedig vagy abból a célból, hogy B. Zsigmondot valahogy befouja, vagy azért, hogy az országot Zs.-nak szándékozik átengedni, megemlékezvén arról, hogy ő maga is Zsigmond jóvoltából lőn vajda.

Armeni Péter nálunk volt s azt adá tudtunkra, hogy a vajda csakugyan küld küldötteket Fgdhez és pedig egy oláhot és egy erdélyit, Vitéz Miklóst.

(Eredeti.)

„Die ander relation vom 21. April.“

Tegnap éjjel 9 órakor Kornis Gáspár küldé hozzánk bizalmas emberét, a ki ezeket jelenté:

Ama tanács következtében, hogy maradjon meg Fgd hűsége mellett a vajda, tudokra adá (négyőjük közül Alárdi betegség miatt nem volt jelen) a kertben, a nekünk adott audientia után, hogy elhatározta Vitéz Miklóst kiküldeni Fgdhez. — Kornis ezt nagy bajnak tartja, mert ez a Vitéz Miklós egészen a vajda embere, a ki a keresztyénséggel sem gondol, mindig csak gonoszságon töri fejét s mindent a mit Fgdre nézve kedvezőt beszélnek az országban — a vajdának besúgja. — Továbbá a vajda maga is akar íratni, de az erdélyi tanácsurakkal is szándékozik íratni fölségednek, hogy teljesítse a vajda kívánatait; az uraknak akkor nolle velle írniok kell. A vajda lehetetlen dolgokat fog kívánni, így pl. Nagyváradot, Husztot, „und di fünff aussrigen spanschafften.“ — Kornis kéri tanácsunkat, hogy bevárja-e ő Pezzent, vagy „bei zeiten sich darfon machen soll,“ 2500 jobbágya van neki, úgymond, Erdélyben, de később otthagyni őket s kabátban elfutni, mintsem fölséged ellen cselekedjék.

Mi azonban azt hisszük, hogy, akármit beszél Kornis. Huszt, Várad s az öt megye kívánásában az erdélyi urak (s így közöttük ő is) a motorok.

(Eredeti.)

151.

Gy.-Fejérvár, 1600. ápr. 22.

Ungnád és Székely a császárnak.

Ma Stojka volt nálunk. Intettük, hogy bírja rá a vajdát, miszerint a vajda bennünket magával vigyen, az lévén nekünk parancsban Fgedtől, hogy a vajdát ne hagyjuk el. — Azt mondja Stojka, hogy a vajdának „20,000 lanter schizen zu fuesz“ és 8000 lovasa van. — Híre jár, hogy B. Zsigmond mellett 40,000 tatár van. — Beszélük, hogy a krakkai érsek meghalt és az érsekség B. Zsigmondnak volna ígérve.

Beszélük, hogy Mihály Magyarországra, Máramarosba, Husztra akar törni s azért küldi részben Besztercze felé sergeit.

Herberstainnak a bányák árendája fejében meg lön hagyva, hogy 1500 tallér ára rezet vásároljon be Belényesen. A vajda, mikor a parancsot adta, épen a fegyvertárban volt s midőn megtudta, hogy ezelőtt Belényes is ide tartozott, mérgesen a szakálába kapott s úgy nyilatkozott, hogy ő karddal hódítá meg e tartományt, azért a mi hozzá tartozott, azt követeli.

Giczey Pétert Fogarasra hozták Dévából; azt hiszik, hogy kiszabaduland.

Armin Péter volt nálunk ma este. Ez mondá, hogy Mihály vajda igen bosszús a Somlyai B. István megkegyelmeztetéseért. Somlyai B. I. írt neki egy levelet, melyben köszöni Mihály ajánlását. Igen, de Mihály csak azért ajánlotta, hogy el merjen menni Fölségedhez, hogy Fged aztán letartóztassa.

Vitéz Miklóst nehezen küldik Fgedhez.

(Eredeti.)

152.

Róma, 1600. április 22.

„Cinchius cardinal Sti-Georgi“ Mihály vajdának.

„Übersendet ihm (t. i. M. v.-nak) das apostolische breve, welches eine cohortation katholisch zu werden und das lob seiner thaten um die Christenheit enthält.“

(Regesta a bécsi hadi ltb. 35. sz. a.)

153.

Gy.-Fejérvár, 1600. ápr. 23.

Ungnád és Székely a császárnak.

Stojka és a logofet — a ki a vajda főtitkára — ma fölkerestek bennünket s a vajda nevében tudunkra adták, hogy a vajda holnap indul, itt hagyja maga helyett a logofetet s minket melléje, hogy vigyázzunk és kormányozzunk addig, míg visszajön.

Mi megmondtuk Stojkának, hogy ez lehetetlen, ez csak Föl-séged sérelmével történhetik, minket Fged a vajda mellé küldött, mi senki másra nem vagyunk kötelesek hallgatni. Hiszen az utczai gyerekek is szemünkbe nevetnének! — Mi készek vagyunk 2—3 nap múlva vagy Kolosvárra menni Pezzen elé, vagy a vajda után Meggyesre, vagy ám maradjunk itt, de akkor mi resideálunk az udvarban s mi kormányzunk, mint Fged ideiglenes helytartói, és nem a logofet. (A vajda bizonyosan azért akarja itt-maradásunkat, hogy minket látva az erdélyiek, ő ellene — a míg künn hadakozik — föl ne támadjanak.)

Stojka ezt felelte: az, hogy Meggyesre vonúljunk Mihály után, talán lehetséges, de másra nem áll az ő ura rá. Csak a fejét rázta.

Még mindeddig, pedig estve van már, nem kaptunk a vajdától határozatot; nem tudjuk mit tegyünk; félünk, hogy világ csúfjára úgy kell itt maradnunk, a hogy a vajda akarja.

(Eredeti.)

154.

Gy.-Fejérvár, 1600. ápríl. 24.

Ungnád és Székely a császárnak.

Ma reggel 6 órakor a vajda elindult Szerdahelyre, a hol megszáll. — Mi még most sem kaptunk választ tőle, hogy mit csinálunk; Stojka búcsútlan ment el tőlünk ura után. 4—5 napig itt maradunk, de tovább nem leszünk itt az útcza gyerekek nevetségére; elég az a szégyen, hogy a vajda emberei a mi embereinknek már azt mondogatják, hogy ránk semmi szükség nincs.

Kakas István azt az újságot hozta, hogy a vajda 26-ikára a kolosvári bírót előkelő polgárokkal Fogarasba rendelte, valószínűleg az eskütétel miatt.

Székely János, ki 10-kén jött el Bécsből, azt mondja nekünk, hogy Pezzent még künn találta s nála is volt Ulrichskirchenben.

Stadniczkytól Legyelországból egy küldött jött a vajdához. E szerint a l. kancellár megegyezett a tatárokkal, úgy, hogy tatárok, lengyelek s moldvaiak Zsigmond érdekében háromfelől is támadjanak M.-országra s Erdélyre.

Tegnapelőtt tatár követ volt a vajdánál, a ki a vajdának a tatár kán barátsága jeléül egy kezíjjat hozott.

(Eredeti.)

Gyulafejevárad, 1600. ápr. 25. 9 órakor éjszaka.

Ungnád és Székely a császárnak.

„Die leczt gehabte audienz ist woll zu considerirn der gestus und actus halben, so der herr waida darundter gebraucht, als wann er in einer kirchen vor dem hohen altar, gott, und E. M. ein corporale juramentum sancte et solemniter praestirn sollen; will ers, was er gesagt u. sich erbotten, nicht halten, wie es die werck noch nicht erzeuigen, so wirt gott E. M. an im rechen, wir wisseten im auch in ewikheit nicht mehr zu trauen, noch zu glauben.“

Ma hat órakor útazott el kevés néppel Fogarasra. Tegnapelőtt 24 mezei ágyút vittek el ismét. A hadinép már mind elől van Besztercze mellett és a Székelyföldön, 12—14 nap alatt elválik, hogy merre fordul a szerencse. Adja isten, hogy el ne játszsza a a v. az országot, „weil er so gar misstrausamb, mala fide, fraudulent et dolose und verweislich gegen E. M. procedirt.“ Ha leve-retik és B. Zsigmond elnyeri az országot, akár rögtön sír után nézhetünk.

„Er verhofft, er werde die Pollakhen und Moldauer noch inparatos finden, und den vorstreich gewinnen: gott gebt.“

Tegnapi jelentésünkben megírtuk a híreket, melyeket a vajda kapott. A legyel kanczellár terve az, hogy egy sereg tatárt Husztnál áthozzon, a lengyelek más úton jönnének Erdélybe, a török és moldován pedig Oláhországba törne, hogy így három oldalról támadják meg és üzzék ki M. v.-át; az idő megmutatja mihamar mi fog történni.

Azt tartják, hogy Moldovában nincs több készen fegyverben, mint 3000 lengyel és 10,000 moldován. Stojka állítja, hogy a vajdának van 20,000 gyalogja és 8000 lovasa.

Itt kell bevárnunk Mihálesa bánt, vagy Meggyesen, hat mfnyire; a v. nem visz magával, hanem „pro fictis et deludendis gubernatoribus“, azon szín alatt, mintha őt kellene helyettesítenünk, itt akar hagyni az ő öreg logofetje mellett, a ki kanczellárja, azaz oláhlú titkárja neki; de nem egyezünk belé

A török és tatár követség, a mely ma még itt volt, utána megy.

26-ára az összes száz városok bírái előbbkelő polgárokkal Fogarasra kell menjenek a vajdához, vele vannak ott az előbbkelő erdélyi urak is, kivéve Naprágit, a ki Gyaluban van, beteg, vagy is inkább betegséget színlel. Azt hiszik, hogy a v. a hűségesküt vagy egészen a maga személyére akarja átváltoztatni (reformálni) s fgdet egészen kizárni abból, vagy pedig az 1599. novemberben letett esküt akarja megújíttatni (renovirn): „er traut den Sibnebirgern nicht, sihet inen vleissig in ir khartenspiel.“ Azt is halljuk, mintha erdélyi hadi népet egyáltalán nem vinne magával; Básta és Bocskay gyorsabban tudósíthat a moldovai harezről, mert Bocskay, Gyulafi, Báthory István és Vesselényi szolgálkat tartanak a táborban, a kik naponként tudósítják őket.

(Eredeti.)

156.

Gy.-Fejérvár, 1600. ápril. 26.

Ungnád és Székely a császárnak.

Önálló P. S.

Tegnap eljött hozzánk a logofet s tudtunkra adta, hogy ha tetszik maradhatunk, ha tetszik mehetünk Meggyesre, a vajdát ott bevárni; de 6 napot kell várunk, hamarébb nem keríthet kocsit. Mi szerettünk volna Kolosvárra menni, de mivel nem lehet, megyünk Meggyesre, remélvén, hogy 6–8 napi várakozás után Pezzen már közelünkben lesz.

„Zu Meggiesch sein wir gleich mitten im land, in comitatu Mediesi (!), da gleih das centrum Transylvaniae ist, und von dort auf alle Sibenbürgische granizen 12 meill gegen allen 4 orten gerait werden, denn Sibenbürgen soll 24 meill lang und breit sein; die meill sein so grosz, alls 40 und mehr jha nahend 50 teutscher meill.“

Halljuk, hogy Meggyesen Székely Mózes *mustrát* fog tartani a magyarok és a szászok fölött. A székelyeket a vajda Moldva ellen akarja vinni; de hogy a magyarokkal és szászokkal mit akar kezdeni, nem tudjuk.

(Eredeti.)

157.

Gyulafejérvár, 1600. ápr. 30.

Ungnád és Székely a császárnak.

M. v. el van keseredve, haboz, azt mondják, közelebb áll a lengyelhez, Zsigmondhoz s a törökhöz, mint a császárhoz, s Moldva elleni vállalata nem akar egyéb lenni, mint egyesülés Zsigmonddal, a lengyelekkel és moldvaiakkal, úgy hogy ez országot (Erdélyt) Zsigmondnak engedné át. De ezen visszas mendeimondákra keveset lehet adni.

Taranofszky tárgyalta itt és Brassóban, hogy M. v. Erdélyt Zsigmondnak engedje át, akkor Moldvát a török beleegyezésével átengedik a lengyelek neki, Tarnovszky elment, 6 hét múlva kellett volna visszajönnie, a hat hét már elmúlt s nem hallatszik, hogy jönne vagy ő, vagy legalább a két oláh szolga, kiket a vajda melléje adott.

Bizonyosan tudjuk, hogy a vajdát Zsigmond erősen megintette s figyelmeztette az ő vele tett jótéteményekre, hogy ő segítette a vajda-székbe, ő segítette meg Sinán basa ellen és sok egyéb jót tett vele. Zsigmond hívei dicsekednek is azzal, hogy a vajda mind-ezekért bálás akar lenni és Zsigmondnak reményeket táplál. A vajda részint jószántából, részint féltébből, nehogy nyakára zúdúljon lengyel, moldovai, török. tatár, el fog állani Erdélytől.

A kanczellár (Zamojski) sem nyugszik, a törökkel praktikál Zsigmond érdekében, hogy B. Zs. akár önkénytes átengedés, akár erőszak által Erdélybe jusson. A török örömet fogja látni, szemet

huny arra is, hogy Zs. erős ellensége volt, csak hogy M. v.-t az országból kivessék s a császárt minden jogától megfoszsják Erdély felett.

Nem kevés gondot okoz Muraldi követése is Zsigmondhoz.

A logofet mintegy helytartói minőségben időz Vínzen, a hol évek előtt Fráter Györgyöt meggyilkolták s a hol Áron moldovai vajdát is elárúlták. Meglátogatván őt ott, többek közt azt mondá, hogy a lengyel kanczellár Varsóban nyíltan mondotta, hogy most van az ideje „a kukacot késsel kivenni a füből“ (azaz: a férget „aus dem paumben“). M. v.-ra és oláhjaira czélozván. Azt hiszik, hogy először szép szerivel próbálja Zsigmondot behozni kardesapás nélkül; ha úgy nem megy, akkor aztán karddal. A vajda határozottan kijelentette egyszer, hogy Nagy-Várad, Huszt és Somlyó felé küldi seregét. Stojka is azt mondotta, sőt maga M. v. is, hogy „inkább akarja, hogy a feje elveszszzen, mintsem beleegyezzék, hogy a külső megyék, melyek Erdélyhez tartoznak, elvonnassanak tőle.“ Azért mi (a biztosok) tanácsoljuk Fgdnek, hogy tartson jól fizetett sereget Felső-M.-o.-ban, lovasokat és gyalogokat, úgy az erdélyi változások, mint a török ellen, mert így ha csak 8—10.000-nyi sereg állana ott készen, az esetre, ha B. Zsigmond győzendett s a vajdát leverte légyen is, Fgd mégis nagy részét megtarthatná Erdélynek, mint Kővárt, Kolosvárt, Szamos-Újvárt, Beszterezét, ha nem is az egész országot.

Gondolkozóvá teszi a biztosokat, hogy a vajda értékes holmiját, valamint a ráczok is feleségeiket, kineseiket mind a határra hordják, a mi mind menekülésre van czélozva azon esetre, ha M. v. megveretné, de nem Erdély önkényes átengedésére.

Brassóban M. v., Taranowski és B. Zsigmond egy titkos követe tanácskoztak együtt s valószínűleg titokban megállapodtak valami gonosz praktikában Fgd ellen, tán hogy seregeiket egyesítik s Fgd országát a külső Részekben megtámadják. Elképzeljük, mily borzasztó siralmat és kárt fognak ezek előidézni Felső-M. o.-n. Naprági, mihelyt hallani fogja, hogy Zsigmond bejött és győzött, rögtön abba az irányban elmenekül.

Ha a vajda elfoglalja még Moldvát is Erdélyhez és Havasalföldre és nem marad hűségben: mindent véghez vihet Felső-M.-o.-n. Ha leveri Zsigmondot, még inkább követelő lenne s veszélyes szomszédná válik Felső-M.-o.-ra nézve. Ha ellenben Zsigmond győz, rögtön egyesülne a törökkel és folytatná Fgd ellen a harcot Huszt és Várad felé. Ha Zsigmond és Mihály egyesül, még rosszabb; de ez nem valószínű, mert egyik a másikban nem bíz.

29-én a logofet ebédre hívatott, bizalmasan beszélgetett, hogy a vajda a katonákat mustrálja Fogarasban, s hogy B. Zs. Szucsaván van, hogy a vajdának igen jó hadinépe van vagy 40.000, ha bemegy Moldvába, az ország népe mindjárt hozzá áll. Mondtuk, hogy az a hír, hogy M. v. békét fog kötni Zsigmonddal. Ennek határozottan ellentmondott s mondá, hogy 5—6 nap alatt látni fogjuk, hogy milyen békét köt majd Zsigmonddal; már azelőtt is nagy dolgokat láttak volna, ha oly késedelmezők nem lettek volna ő fge részéről a pénzzel.

Provisorunk, a ki jó Zsigmond-párti, azt mondja, hogy május 3-án vagy 4-én lesz az ütközet M. v. és B. Zs. között. Azt mondja továbbá, hogy M. v. elveszti a esatát, mert a kozákok nem fognak harczolni a moldvaiak és a lengyelek ellen. Gazdánk szerint Zsigmondnak 20,000 lovasa, 20,000 gyalog lövésze s még vagy 8—9000 magyar és lengyel harczosa van. Hihetetlen. Az itteni hadinép Brassótól egy mérföldnyire Feketehalmon fog megmustráltatni. A magyar lovasok és drabantok, mihelyt ütközetre kerül a dolog, átállnak a vajdától Zsigmondhoz.

Azt hagyta meg a vajda, hogy 5-én vagy 6-án menjünk Megyesre, s ott várjuk be őt, ha ugyan végzete még visszavezérli őt oda.

(Eredeti.)

158.

Kassa, 1600. ápr. 30.

Dr. Pezzén a császárnak.

Mind csak arról értesül, „dass der Sigismundus albereit starcke faction in landt und von den Pollacken schuez u. hilf erlangt haben solle.“ Hogy B. Zs. újra bejőjön Erdélybe, csaknem az egész magyar nemesség óhajtja. A miatt pedig, a mit a hadinéptől kell szenvedniök, általános felkeléstől lehet tartani Felső-M.-o.-n; Básta pedig mindent kénytelen elnézni, az engedetlenséget és kihágást nem büntetheti, mert nincs annyi katonája, hogy Fgd tekintélyét karddal megvédhesse. Ezen országrész azért a legnagyobb veszélyben forog — s a főurak miatt, a kiknél minden élelmiszer összehalmozva áll, az éhszükség küszöbén áll; úgy annyira, hogy egy köből húza 5, gabona 4 tallér, lehetetlen ide előleges gondoskodás nélkül új katonaságot küldeni, mert én utamban 27 lóval és 40 főnyi kíséretemmel sok helyütt nem találtam több élelmiszert, mint a mit magammal elhoztam s oly sirást-rívást (jammer u. klagen) találtam a szegény nép között, „dass auch ihr gar viel die häuser verlassen und hin und wider mendicando ihr nahrung suchen müssen.“ Tény az, hogy a főuraknál az élelmiszer fel van halmozva s ez okozza a nagy drágaságot. Azért szükséges, hogy Fgd a megyéknek és Bástának szigorúan megparancsolja, hogy a beküldendő lovasság és gyalogság számára a táborhelyekre elegendő kenyert, zabot hordjanak össze, húst és szénát a legkevésbbé sem lehet kapni. A szegény nép megmaradott kevés marháját alig tarthatja fenn, szalmaért egy pár ló számára 5, szénáért 10 tallért is fizetnek, (a mi nálunk hallatlan!). Mondják, hogy ez onnan van, mert tavaly a lovasság átvonultában levágta az éretlen vetést és megétette a lovakkal. Sírva panaszzák ezeket, hogy lépjek közbe Felségednél.

„Bin meinstheils ander orten hin und wider gereist, aber ein solch armut und ellend hab ich auch bei den ärmsten Türkischen underthanen per Serviam et Bulgariam, da es am üblisten sunsten pflegt zu sein, nicht angetroffen.“ Így van ez Kassától egész Váradig.

Szolnok mellett sok török és tatár van összegyűlve, én azért egyenesen Debreczen felé megyek Tokajon át s onnan Szatmárra és a hegyeken át Erdélybe, mert valószínű, hogy a török messze bejár zsákmányolni a Tiszántúlra. Innen Váradra 6—8 nap alatt gondoljuk, hogy elérünk.

Küldöm előre Fgd udvari szolgáját¹⁾ a vajdához s kívánom, hogy Stojka és Mihály bán elénk jöjjön Váradra, hogy időt nyerjünk s lelkületüket annál inkább kiismerjem.

Rákóczyhoz külön postát küldtem, hogy legalább 100,000 forintot adna, különben nem tudok Erdélybe bemenni.

Huszt felől tárgyaltam Bástával és Lassotával a „muster-meister“-rel, hogy Fgdnek küldjenek véleményadást.

Három év előtt „in üblen terminis“ hagytam el ez országot; de „in tanta extremitate“, mint most, mégsem volt akkor.

Itt van Szabó Balázs, a volt huszti kapitány, az ő kívánságait Básta Fgd elé terjesztette; biztattam Fgd kegyével, legalább legyen hűsége jó példa mások előtt (t. i., hogy Husztot feladta).

Básta mondja, hogy Szolnok felé 13,000 ember volna szükséges.

Ha az erdélyi dolgok jól sikerülnek, a vajdát rá fogom bírni a török ellen együttes vagy különleges „impresa“-ra.

Bocskay és Nyáry Pál szolgája itt várt, azzal, hogy urok igen sok nevezetes dolgot szándékszik velem közölni Erdélybe menetelem felől. Bocskayt Váradra rendeltem. Nyáryt, a ki most lakadalma miatt Homonnán van s lakadalma Kis-Várdán fog tartatni, Kis-Várdára rendeltem találkozásra.

„Sonst ist auch alhier communis opinio, dass die Pollacken sich gewisslichen umb Siebenbürgen mit restitution des Sigismundi annehmen werden.“ Egy előkelő lengyel úr azt mondotta a katonáknak („archibuszir“-oknak), midőn a Kárpátokban voltak, a hol a szorosban 500 paraszttal három földhányást csináltak ellenök, hogy nemsokára másféle népet fognak ott látni az országban, a kik majd boszút állanak a katonákon (az íjjászokon) és a németek által elkövetett zsarnokságért. A parasztok közül egy pár ott is maradt a szorosban, az íjjászok közül pedig néhány megsebesült, s vissza kellett vonulniok.

(Eredeti, a bécsi hadi ltban. 1600. ápril. 4. 5. sz.)

159.

Gy.-Fejérvár, 1600. máj. 1.

Ungnád és Székely a császárnak.

Székely János Fogarásról a vajdától visszajött s a vajda meghagyásából Pezzen elé fog utazni. A vajda nem bánja, ha a pénzt s ajándékot hátra hagyja is Pezzen s az később fog is megérkezni, csak ő maga jöjjön, hogy üdvös dolgot lehessen végezni Fgd javára: legfőlebb 10,000 aranyat hozzon Pezzen magával, melyet Mihály a tatár khánnak küldene.

¹⁾ A név helye kipontozva.

Székely azt referálja, hogy Mihály ma indul Brassónak; van készen 38,000 gyalog puskása, 3000 kozákja; de ezek a lengyel ellen nem akarnak harczolui, mert félnek a l. kancellár fenyegetéseitől. — Van 4000 rácز lovasa, 6000 erdélyi lovasa és gyalogja. Bába Novák 4000 lovas és gyalogot visz neki, a székelyek 40,000-en kell legyenek; fia 16,000-et visz, összesen: 108 ezer ember. — Zsigmondnak (azt mondja a mi provisorunk) 28,000 gyalog puskása, 28,000 lovas puskása s 20,000 magyar, lengyel és moldvai kopása volna. — Látni való, hogy mindkét részen igen nagy a túlzás.

Székely találkozott Kornis Gáspárral és Tahi Istvánnal, a kik jó fölszerelt 1000 kapiást vezettek. a többi erdélyi urak, Csáky, Sennyei, Sibrik, Bodoni és mások elől vannak Brassónál.

A vajda kémei azt hozták hírül, hogy Moldvában 12,000 ember-nél nincs több készen; míg a székelyek azt izenték a vajdának, hogy se Zsigmond se Jeremiás nem hoztak még hadat össze.

Székely azt is mondja, hogy az egész Moldova óhajtja Mihály jóvetelét, mert Jeremiás nagyon kisajtolja az országot, annyira, hogy a legszegényebb alattvalója is egy aranyat volt köteles neki adózni havonként. „Alles was er von gelt zusamben bringt, das flehe (= flechte? elfecsérli) er in Polln.“ — Ezt nem tűrhették tovább.

Folytatás máj. 2-áról:

A logofet nálunk volt. Elhatároztuk s beszéltünk a logofettel, a ki M. helytartója, hogy Pezzen elé menendők 5. vagy 6-kán vagy Tordára, vagy Kolozsvárra vonulunk. már csak abból az okból is, hogy itt 70-ed magunkkal élünk, pedig mindent drágán lehet kapni s legnagyobbbrészt Egd költségére; a mondott helyeken az élés olcsóbb lesz. Hogy ott megvárván Pezzent, vele menjünk aztán Meggyesre. Eleinte semmit sem szólt rá, aztán ránk bizta. Azzal mentegette magát, hogy neki parancsa van minket itt és Meggyesen tartani, máskülönbön semmi szava nem volna ellene.

Pezzennek ápr. 21-kén kelt levelét vettük, mely szerint ő ápril 26. Kassán fog lenni.

Székely Jánostól halljuk, hogy a vajda egész táborával csak 9-kén indul meg Brassóból, sok dolga van. Ha Pezzen nem jöhet gyorsan, küldhetne előre hozzánk 10,000 aranyat, hogy M. v. a tatár khánnal tractálhasson.

Kiséretünkéből egyet, egy horvát nemest: Bariglavits Ferenczet a vajda mellé küldünk, hogy mindent lásson, miután a vajda maga fölszólított erre, hogy lássa a dolgok lefolyását és tudósítsa.

Folytatás május 3-áról:

A mitől féltünk, hogy a logofet Kolosvárra utazásunkon megakadályoz, bekövetkezett.

Tegnap este egy szolgánkat kérdé a logofet: van-e még szándékunkban Kolosvárra menni; mert ha igen, ám menjünk, isten mentsen, hogy ő minket vissza akarna tartani, hogy ő minket foglyokként tartana, de tudatja velünk, hogy a vajda minden városban

eltöltötte az idegenek tudtán kívül beeresztését s azért megtörténhetik az a csúfság, hogy nem eresztnek be bennünket. De jobb is, úgymond, ha Medgyesre megyünk; ott már várnak reánk s akkor Pezzen is hamarabb utazik, ha sürgetjük, mintha elébe megyünk.

A vajda ama tilalma — véljük mi — nem igaz, csak a logofet gondolta ki. Portestáltunk ellene, hogy gondolja meg mennyi kárt tehet ezáltal a saját maga urának. De nem használt. „Hieraus vernemben E. kais. Mtät allernedigist, dass wir civiliter schon gefangen sein.“

Arra, hogy Pezzen hamarabb jöjjön, ha elibe megyünk, azt izente, hogy ő a fejét teszi rá, hogy Pezzen addig nem jön, míg a moldovai harez kimenetele nem ismeretes, mint ahogy Básta be nem jött Erdélybe a csata előtt, csak miután Erdély el lett foglalva, akkor jött és foglalt el magának a külső részekben várakat.

Arra figyelmeztetnek bennünket, hogy ha B. Zsigmond legyőzik, a vajda minket le fog tartóztatni „propter exteriorum partium Huszt et Varadini restitutionem.“

Beszélik, hogy M. v. nem fog személyesen kimenni Moldovába; bizonyára az erdélyiekben nem bízik. Az ő dolga ép oly közel áll a szerencsééhez, mint a szerencsétlenséghez.

(Eredeti.)

160.

Gy.-Fejérvár, 1600. május 2.

Ungnád Barvitiushnak.

„Jacta est alea a Michaelē.“ Fogarashól jövő emberünk mondja, hogy ő és Petrasko 108,000 emberrel rendelkeznek s néhány nappal azelőtt Zsigmondnak még csak 12,000 embere volt. A Zsigmondpártiak pedig nagyon biznak, a győzelmet biztosnak hiszik B. Zs. részére. M. v., ha nem sikerül vállalata, Pezzent fogja mindenért okozni.

Mi sok gyalázó szót hallunk: gunyolnak, „pro fabula vulgi“ tartatunk; két áron kell fizetnünk mindent, a mire szükségünk van.

Küldök ő felségének két darab termés-aranyat. Több mint 300 tallért adtam már ki ilyenért. Az erdélyi uraktól, a kikre őseiktől sok termés-arany maradt, nem lehet kapni, ebből is látszik jóakaratak ő fge iránt: „für den Sigismundum hetten sy es aus dem herzen genummen, — will geschweigen aus iren schäcken.“ — Székely, a ki jól ismerős az országban, keres ő fge számára termés-aranyat és más érdekességeket. Ő fge ebbeli kívánságát teljesíteni igyekezünk.

(Eredeti.)

161.

Gy.-Fejérvár, 1600. máj. 3.

Ungnád és Székely Mihály Pezzennek.

Nem engedik meg, hogy elibe menjünk Kolosvárra. Siessen, nehogy a vajda, „per despectum, desperationem, et animi impoten-

tiam — és roszakaratú izgatás következtében — ad extremam hostilitatem disponire, convertire.“

(Eredeti.)

162.

Kassa, 1600. május 3.

Pezzen a császárnak.

Ápr. 24-én indult M. v. Moldova ellen, csaknem egész seregét magával vitte, a mint kolosvári kereskedők írják 80,000 emberrel ment ki, a mi hihetetlennek látszik. Fiának is megparancsolta, hogy kimenjen 20,000 emberrel. Kancellárját „pro gubernatore“ Fejérvárt hagyta, a török csaszt magával vitte. A commissariusoknak azt rendelte, hogy vagy Fejérvárt, vagy Meggyesen várják meg visszajövetelét. A víz akadályozza menetelésben. Két nap múlva indul.

(Eredeti.)

163.

„Datum in castris ad possessionem Bereczk positis die 4. Maii Ao. 1600.“

Mihály vajda a commissariusoknak.

Minthogy ő az úristen szent nevében és a keresztyénség javára Moldovába ment, (a mely ország néhány év óta a keresztyénség ellensége,) hogy azt ismét békebelezze a keresztyénség hatalmába; azért arra az időre az ország (t. i. Erdély) gondjainak viselésére rendelte mellőzők főnemesét Mihálesi bánt, Meggyesre expédiálván őt más előkelő urakkal együtt. Jelenjenek meg tehát ők (a biztosok) is ott s az oda rendelt emberekkel az ország szükségleteiről tanácskozzanak s arra gondot viseljenek.

(A magyar eredeti német fordításában Ungnádtól, a bécsi titk. lt. Hung.)

164.

Gy.-Fejérvár, 1600. máj. 5.

Ungnád és Székely Barvitusnak.

Örülnek, hogy a császárnak tetszik hű szolgálatuk és sűrű jelentésük.

„Unsere ausfierliche relationen ex ore vajvodae notir concipir,“ a híreket a legjobb forrásból igyekeznek meríteni. Köszöni Ungnád a tudósítást, hogy a császár a „gebrente golt handstein“-t nem szereti, megtakarított vele, hogy még meg nem vette, 60 tallért; „waschgolt“-ot is találnak, de nagyon drágán adják. Mielőtt ez a levél kimenne, „werde Ir. k. May. schon wieder 4 gestätelen (!) mit goltstainen u. selbst gewachsenem golt von mir allergn. empfangen“ „Das grosse stuck, so 26 ducaten wigt, u. gerne wolt auf toppelten werth gezogen werden, lass sich nichts aus, vermain ausser was Sigismundus Irer May. erstes anfangs seines betrügs — den Gott an ime rechte — verehrt hat, werden sunts

Ir. May. acht ich nicht vill grössere stückh haben.“ Kérem, ha lehet, méresse meg, hogy milyen nehéz a legnagyobb mosott arany darab és a legnagyobb termés arany.

P. S. máj. 7-éről.

M. v. felkerekedett Brassótól. „Sigt der herr waida ob, erit suspectus jam ante amicus et vicinus formidabilior, insolentior, elatior, et cedit Transylvania minus, quam antea, postulabit exteriores partes, vel amice, hostiliter, Turcis nobis mirabundus. Sigtet Sigismundus ob, so haben Ir. May. vindicativum infensissimum (ob interitum Cardinalis pro socio belli ascitum et vocatum in hanc provinciam Valachum) hostem“ — s ő a törökkel fog szövetségzni.

Az ország ki van merülve, a költséget, melyet idegen zsoldosok felemésztenének, meg nem érdemelné, még ha virágában (in flore) volna is az ország s ha a török, lengyel és az erdélyiek fondorlataitól se kellene félni. Különös fatum és „fatale infortunium“ az, hogy a mohácsi vész óta, Zápolya birtoklása óta s főkép mióta a török Budán lakik, akárhányszor akarta az osztrákház elfoglalni Erdélyt, mindig rosztól ütött ki, ezelőtt pl. 5 évvel is, midőn önkényt megadta magát, vagy most is újabban, hogy M. v. meghódította.“

(Eredeti.)

165.

„Datum sub Alpibus in oppido nostro Bereczk, die 6. Maji 1600.“

Mihály vajda a cs. biztosoknak.

Vette levelüket a Pezzével együtt. Utazzanak Meggyesre, oda küldte (M. v.) Mihálcsa bánt és Kornis Gáspárt, a kikkel várják meg ott Pezzet. M. v., ha a havason átküldte seregét, Brassóba visszatér. Reméli nem soká marad el Pezz.

(Másolat.)

166.

Gy.-Fejérvár, 1600. máj. 5.

Ungnád és Székely a császárnak.

Darai Jánostól megkaptuk Fged hozzánk s a vajdához intézett levelét ápr.-7-ről. Ez utóbbit mi fordítottuk oláhra s Darai János holnapra valószínűleg a brassói táborba viendi.

A logofettel még most is vitában vagyunk kolosvári útunk miatt. Nem tudjuk, mit cselekedjünk, mert az nagy szűgyen volna, ha be nem eresztenének bennünket.

Az a hír, hogy azt az alkalmas helyet Moldvában, a hol Mihály tábort ütni szándékozott, B. Zsigmond praeoccupálta. Mit tegyünk, ha B. Zs. győz? Kérjük a rendelkezést! Zsigmond nagy levélváltást visz az erdélyiekkel.

Jeremiás, a mint mondják, mindazon moldvaiak nejeit s gyermekeit, a kik Mihály vajdának szolgálnak, a töröknek adta át. 1000 mások szerint 2000 moldvai van a vajda mellett.

(Eredeti.)

P. S. máj. 8-áról: M. v. felkerekedett Brassórol s egy jó napi marssal Prázsmárig ment seregével. A hadat magát Székely Mózes, a dandárt Baresai András vezetik, a vajda és fia „gehen reservirt“ hátrább. A logofet egy pompás vezeték-lovat akar a vajdának küldeni, ez alkalommal küldjük Barrilovichot. Holnap megyünk Meggyesre.

Darai által megkérítettük a vajdát személyünk biztosítására, az esetre, ha megveretnék.

Mindennap gyors hírek érkeznek, mert Básta és a magyarországi határszéli urak, Somlyói Báthory, Bocskay, Ifjú, Gyulafi és Hadadi Vesselényi naponként kapják szolgálk által a híreket s levelezésben állanak a vajdával is.

(Eredeti.)

P. S. máj. 9-ről: Ma reggel mondá a logofet, hogy Mihály már egész seregét Moldvába vitte. A lovat nem küldi már a logofet. Azt is beszélték már itt, mintha békét kötöttek volna.

Ma 12-dik napja, hogy Pezzen megérkezett Kassára s mi még semmi tudósítást nem kaptunk tőle.

(Eredeti önálló P. S.-ok.)

167.

Meggyes, 1600. május 9.

Mihálcsa bán „a fejedelem helytartója és főtanácsa“ a cs. biztosoknak.

Hallotta Székely Jánostól, hogy Pezz Kisvárdára ért, hála istennek. Nektek írt levelét megkaptam Székelytől, de tartalma nem tetszik, tudom, hogy a császár nem parancsolta, hogy úgy írjon; azért meg sem írtam M. v.-nak s szóval sem izenem meg. Írjatok Pezznek, hogy jöjjön gyorsan és vessen véget a követküldözgetésnek. mert az én uramnak jelentése van ő főtől, hogy Pezznek éjjel-nappal jönnie kell. Csodálkozunk mindketten, az én hatalmas uram („grossmechtiger herr“) és én, hogy miért késlekedik. Mondja meg, hogy mit akar, innen ugyan alig fog elibe követség küldetni, nincs idő most a késlekedésre. Írjatok neki, hogy jöjjön gyorsan.

Az én felséges uramnak kezébe adta innmár isten az egész Moldvát, a vajda egész Hotimig ment lovassággal, gyalogságát Jászvásárt hagyta táborban.

(Másolat, a bécsi hadi ltr. reg. 54. sz.)

168.

„Aus Monora, 3 mil von Meggiesch“, 1600. máj. 10.

A cs. biztosok a császárnak.

Mivel a logofet ura tudta nélkül nem akart Kolosvárra eresztetni, tehát Meggyesnek indúltunk, „dort dennoch teutsche leuth sein“, s a hol a moldvai eseményekről mégis bizonyos híreket vehettünk, „denn die Deutschen stett correspondirn täglich mit einander“ s így jobb leszen ott „alls zu Weissenburg, da alles ungrisch und Euer Mtät übel affectionirt ist.“

A logofet elkísért a marosi átkelőig s elbeszélte, hogy M. v. 4-én felkerekedett Prásmárról s a moldvai havasokon átkelve Tatrosba érkezett, a hova Petrascot is rendelte a vele való sereggel. A vajda vissza akar jönni Meggyesre, vagy Fejérvárra. Moldovában csak Szucsava és Hotim várak oly erősségek, melyek őt feltartóztathatják. Az oláhok itt biztosnak tartják a győzelmet.

Monora nemesi birtok, hol egy kőből épített nemesi udvarház („sicz“) van, melyet Báthory Boldizsár épített; Mária Krisztinái volt ez is, Zsigmondtól kapta. Most a Stojkáié, a kinek a vajda ajándékozta.

(Eredeti.)

169.

Kiscárda, 1600. május 11.

Pezzen a császárnak.

Tegnap odaérkezvén, ott találta mindkét Báthoryt a Somlyóit és Ecsedit jókora számú úri sereggel a Nyáry Pál lakodalmán. Minthogy pénz, mit a vajda sürget, nincs kéznél, időt akart nyerni s kérte a vajdát, hogy emberei közül valakit kíváncsi nyilatkoztatására Váradra küldjön; de úgy hallja az elibe küldött embertől, hogy nem akar küldeni.

Tegnap és ma erősen igyekezett Melik Pálnál, hogy nyerjen tőle legalább 25,000 tallért, de kevés eredménynyel, hasonlóképpen két Rákóczynál és Dobónál is csak annyit ért el, hogy némely javak elzálogosításával leszámolnának 100 vagy 200 ezer tallért; de annyi bizalmuk nincs, hogy addig is adnának, míg a biztosíték tárgyában a megegyezés létrejönne.

Az ott összegyűlt magyar urak erős reményt táplálnak, hogy B. Zs. még Erdélybe jut s hogy a császár még megkegyelmez neki; hasonlóképpen egész bizonyosan állítják, hogy M. v. jószántából nem fog Erdélyből kivonulni; most minden javát Brassóba küldötte a beállható eshetőségekre számítva. M. v., a mint ott Csákyék beszélnek, a temesvári basához titkos követeket és velök 300 tallért küldött.

30 lovas van vele, holnap indul a legbiztosabb úton Várad felé. 7 kocsit ad mellé Nyáry, Váradhoz tartozó hadi néppel. A tatár naponként csatangol e vidéken, azért Nyáry az utakat mindenütt

erős őrizet alatt tartja, hogy Szathmár felé biztosságban úthasson (Pezz).

Egy tatárt el is fogtak s „Sünt“-re (Szentjób?) vitték. Ez kivallotta, hogy az első csatározások idején ápr. végén és május elején Pezzre leselkedtek és a 30,000 tallérra, de mert akkor nem sikerült s most értesülvén újra jöveteléről, szerencséjüket újra megakarták kísértetni; a budai basa küldte őket.

Borzasztó drágaság van ott: „ein kiesel treidt, so drei kaschauer mass, möchte umb 25 taller par geldt nit zubekommen sein.“

Most jön tudósítás az ecsedi Báthorytól „Debriz“-ből, hogy a tatár a Szatmár és Várad közötti hegyekben csatangol — át fogja B. csatározni. Így holnap Pezz ott marad. Boeskey is azt jelenti egy szolgája által.

(Eredeti a bécsi titk. lt. Hung. másolata pedig a hadi lt. reg. 54. sz.)

170.

Szucsava, 1600. máj. 16.

Mihály vajda a cs. biztosoknak.

Elfoglalták Moldovát. A katonáknak sürgősen kell a zsold azért „*Dnes Vras* etiam atque etiam rogamus, ut quam celerrime iterum cursorem aliquem cum litteris ad dnum Pezzen de maturando cum pecunia itinere expediant: nulla enim nobis in promptu est pecunia“, melylyel a katonákat kielégíthetnők és lecsendesíthetnők. „Ceterum 25 millium numero militum exercitatorum, qui se nobis ultro dederunt, auctiorem sumus consecuti exercitum.“

„Ad suam *Mtem* litteris id urgeant, ut sua *Mtas* in finibus Silésiae ad terrorem Polonis inferendum, aliquem exercitum alat, maximum hinc rebus nostris adjumentum accedere, Polonis autem spes, inposterum hanc provinciam invadendi, posset extinguvi.“

(Más. hadi ltr. reg. 54. sz.)

171.

Szucsava, 1600. máj. 16.

Mihály vajda Kolozsvár városának.

Tudatja, hogy Moldovát elfoglalták s az ellenséget ő fgének meghódoltatták. Azért örvendezzenek, ne aggódjanak érte (M. v.-ért) s várják mihamar haza őt.

(Más. u. o.)

172.

„*Ex castris Szuchaviensibus*“ 1600. május 16.

Tudósítás:

Nos vivimus in castris multarum rerum indigi cum miseria, Moldaviam fugato vajvoda pene sine sanguine in potestatem rede-

gimus; fugit Jeremias, non expectatis copiis nris, quamvis dolum aliquem adhuc subesse suspicemur, sed sine periculo, exiguas enim Jeremias habet vires, sed veremur, ne eas, nris majores in posterum adquirat a Polonis adjutus, hincque nos exturbet.

(Más. egy szelet papíron, névtelenül, bécsi hadi lt. reg. 54. sz.)

173.

Szatmár, 1600. május 16.

Pezzen Ungnádnak.

Somlyói Báthorytól és Boeskaýtól úgy értesült, mintha M. v. avantgardja és többi serege nagy vereséget szenvedett volna . . . „Et che tenono pro certo, che Sigismundo visoriso sarebbe ritornato nella provintia hoggi mi promittoño maggior corteza et io hoggi supplico a quello dovevo me ne tiro alla volta di Sakmar ove aspetaro sui avisi et aucho la cortezza del denaro.“

(Másolat, hátán Ungnád megjegyzése, hogy ők máj. 18-án erről Kolozsvárt még nem hallottak semmit sem: a bécsi hadi ltr. reg. 54. sz.)

174.

Kolozsvár, 1600. május 18.

Ungnád Pezzennek.

Többféle levelét vették Tordán. Székely Janus nyilván hirdette, hogy „az úr“ (Pezzen) meghagyta, hogy menjünk ki hozzá s azután M. v. az úrnak átadja az országot ő fge számára. Székely istentelen nyelve még hozzátette ehez, hogy íme látják ebből, mily hű ő fgéhez M. v., s a ki oly hűségesen szolgál mégis „ihn pro remuneratione con un pie aus dem landt stossen wöllen.“ Nem hihetjük, hogy az úr oly nyíltan beszélt volna előtte. De M. v. el fogja neki hinni, sőt többet is. Azt is mondja, hogy ő mihamar kimegy ismét követségbe ő fgéhez és pedig a vajda olyan kíváncsiával, „desgleichen Ir May. noch nie von kheinem die zeit ires lebens angehört, noch vernommen haben.“

Székely fennen hirdeti, hogy urától a vajdától határozott parancsa volt, hogy az úrtól semmi levelet el ne fogadjon, azt saját szemei előtt tépje szét: azért az úr levelét, melyet a vajdának írt a mienkhez csatolta s ide küldte (talán azért, hogy ha sürgetjük, hogy vigye urának, szemünk előtt tépje szét?!)

Ha mi kimegyünk most Erdélyből ily hirtelen váratlanul, Zsigmond pártja azt hiszi, mintha ő fge hajlandó volna az országot átengedni, viszont a császárpártiak, bár nem sokan vannak (jöformán csak a szász városok) elesüggednének. Ha csakugyan akarja az úr, hogy összejöjjünk: történjék az ide közelebb pl. Székelyhídon (8 mf. innen) vagy még közelebb, a tatár miatt is.

Szomorúan halljuk, hogy az 1599. aug. végén engedélyezett 100,000 tallér „noch conditionirt will werden, es ist ein woll verdienten promissum, quod cadit in triplo majus debitum“. Ha a vajda

elpártol ő fgetől, akkor csak az kell, hogy a török egyet intsen s ő mindjárt kint van a Részekben és Felső M.-o.-n., amitől isten óvjon.

Mi sem örömetst láttuk a moldvai expeditiót, de mit tehetünk?! „Hat er dieselbig impresa noch nicht ausgeführt, und paut schon wieder neue schlosser in lifften.“ A nekünk Mihálesa bán által Meggyesen 14-én lefestett győzelem és Moldva elfoglalása csak nem akar megvalósulni („will nicht continuirn“). Moldovába,¹⁾ úgy látszik nagy veszélyben forog ügye.

(Más. bécsi hadi lt. reg. 54. sz.)

175.

Kolozsvár, 1600. máj. 18.

A cs. biztosok a császárnak.

16-án jöttek oda. Pezzen kívánja, hogy menjenek elé Váradra a vajda két főemberével. Megvárják a vajda válaszát 22—23-áig. Ha győz Moldovában, úgy Pezzen eme kívánsága felett fulminálni fog s fákat fog akarni kitépni dühében; ha ellenben legyőzetik, akkor nagy zavarok várják ez országban, isten tudja, hogy fog retírálhatni. Úgy hírlík, hogy nem egészen jól áll a vajda dolga Moldovában. Hogy M. elősapata 1000 lovas megveretett volna, még Fejérvárt beszélték 14 nap előtt. Pezzennek ez az újsága egészen hibás. Azon esetben, ha B. Zs. győz (mitől isten óvjon!): ha Fgednek 8—10 ezer embere volna a határon, meg lehetne könnyen tartani ez országot.

(Más. hadi lt. reg. 54. sz.)

176.

Kolozsvár, 1600. máj. 18.

A császári biztosok a császárnak.

Darai János, a kit 15-én Meggyesről M. v.-hoz küldtünk Brassóba, — Mihálesi bán azon állítására, hogy a vajda ott van, — írja Sz. Agotáról (a mely nincs tovább Brassó felé Fogarastól 3 mfnél), hogy M. v. Moldovában van. Ebből is láthatja Fged, hogy csak passióból járatnak minket ide oda. Sok alaptalan hír kering Moldova felől. A székelyek és szabad-hajdúk között Tatros városában valószínűleg a város kirablása közben verekezés történt és pedig, a mint mondják, annyira elkeseredett, „dass der Freyhajduken sollen wenig überbleiben sein.“

(Eredeti, m. f.)

¹⁾ Jegyz.: Nem volt igaz; M. v. bent járt!

177.

A Hoczim melletti táborból, 1600. május 20.

Mihály vajda a cs. commissariusoknak.

„Jeremiam usque ad fines Podoliae armis insecuti sumus, magna caede copias ejus profligavimus; ipse fuga cum Sigismundo Bathory trajecto fluvio Nester salutem quaesivit.“ Most tehát az egész tartomány (t. i. Moldova) ő fge kezében van. „Nunc id tantum agimus, ut divisim undique copiis incolas ad obedientiam compellamus“ s hogy itt soká ne mulassunk, „sed continuo ad reliqua negotia componenda in Transylvaniam revertemur, jamque sumus in itinere.“ Ezeket azért jelentjük, hogy lássák a biztosok, hogy nem mulasztunk el semmit, a mi a keresztyénség javára szolgál.

(Más. hadi ltr. reg. 54. sz.)

178.

„Ex castris ad fluvium Nester positis 20. Maji 1600.“

Mihály vajda Kolozsvár városának

Moldvát, mely a keresztyénségtől néhány év óta elpártolt, a mai nappal isten kegyelméből hatalmunkba hajtottuk. „Jeremiam vajdodam usque ad fluvium Nester insecuti sumus, profligavimus, truncavimus, potior pars exercitus versus Poloniam tendens in aqua perit, cum quibus et Sigismundus una fuit, cum morte aliorum vix salvus evasit.“ Tudatjuk ezt a győzelmet veletek. Közelebb visszatérünk hozzátok. Isten áldjon.

(Más. hadi lt. reg. 54. sz.)

179.

„Datum Jaschof 20. Maji 1600.“

A lengyel király (III. Zsigmond) Mária gráci főhercegnőnek.

Három nap előtt kaptam tudósítást „aus Wallachey“ (t. i. Moldovából), hogy M. v. Erdélyből Oláhországba (azaz Moldovába) beütött nagy sereggel, melyben vallonok is vannak; vajdámat Jeremiást a határig üzte egy várba (t. i. Hotimbá), azt megszállotta s az egész „Wallachey“-t bevette s tovább is be akar jönni koronartományomba. Minden tudósítás azt mondja, hogy a császár népe vele van. A császári követeket hogy fogva tartja, azt az olasz újságok is nyilvánosan írták, hogy ez csak színjátzás volt. A kik Mihály vajda seregében fogva voltak, azt beszélik, hogy a császár parancsára tette a beütést Moldovába, „der (t. i. a császár) wollte von der andern seitten gegen Crakau sein macht gegen Poln auch prau-chen.“ Hogy miféle barátság az ilyen, azt megítélni Kedveltségedre bízom. Engem mindig jó szóval tartottak, nem is gyanítottam, hogy ily gonosz fondorlatot tervezzenek. M. v. nem volna magában oly erős, ha nem volna a császár népe is vele. Én semmit sem tettem az osztrák-ház ellen s azt mutatták irántam is, de látom az ellen-

mondást: „wann der Michál des kaisers volck, weil er in Sibenbürgen gewest, nit hat wellen hinein lassen, warumb ziehen sie nit jeez, weil er nit darin ist, hinein u. nemen es ein.“

Mindezeket azért írom, mert Kedveltséged is biztosított engem az osztrák-ház barátságáról. Nagyon kérem, a mennyiben tudná ezen család támadás okát, tudósítson róla.

(*Albírád: Getrener sohn weil ich leb Sigismundus.*)

(*Más. Hungarica o.*)

180.

Kolozsvár, 1600. máj. 21.

A császári biztosok Mihálesa bánnak.

Tabi István szolgálja meghozta 19-iki levelét. Pezz már bejött volna rég, ha M. v. oly sok kiküldött követe és írása által nem akadályozta volna, így pl. Radibrad Alvisius, Giovanni Marini és Carlo Magno és másoknak sokszor egymással épen ellenkező tárgyalásai, úgy szóbeli és írásbeli nyilatkozatok által, melyekre nézve ő fge azt sem tudta, melyiknek higgyen.

„Auch noch lenger durch das unbillliche procedirn, so Ir Gnaden der herr Waiwoda durch seine officir wider aller völkerrecht mit uns Ir k. May. pottschaften und representanten, als weren mir seine gefangne u. unehrliche landsflüchtige leuth also fieren u. brauchen lässt, dass wir auch für die thor in ein gorthen ohne aufseher u. ausspröcher nicht gehn, noch die landt u. purgsleuth uns haimb suchen oder wir zu ihnen ohne scheüch u. suspicion khommen dürffien, des herrn Pezzens hereinkhunft differirt, impedirt u. prolongirt werden wirdet. Darumben wir zeitlich vor dem herrn Waiwoda u. vor seinen fürnemisten räthen solenniter protestirn, und es wol beweisen u. wahrmachen wollen, dass nicht wir, sondern Ir Gnaden der herr Waiwoda selbst u. seine rath an des h. Pezzen so langen ausbleiben ursachen sein.“ Ez bizonyára nem illik a vajdához, mint a ki ő fgének hűséget esküdött, magát ő fge leghívebb szolgájának és helytartójának nevezi s ártalmára válik, isten, a császár, a sz. szék. a keresztyénség előtt, hogy jó hírnevét, melyet előbbeni lovagiasságával és becsületességével elnyert, lerontsa s abba a gyanúba keverje magát, mintha nem úgy érezne szívében, mint a hogy eddigelé mondogatta. Pezzen bizonyára nem fogja azt tűrni, hogy ő fgéből gúnyt űzzenek, nem fogja tűrni azt, a mi velünk történt; a mi miatt mi is ő fge előtt s a vajda előtt is panaszt emeltünk.

„Ich herr Ungnád hab in mainer 6 jahrigen legation an der Türgischen Porten mehr eher, respects u. eherlicher tractation, als in diesem landt, das der herr Wajwoda Ir May. landt nend, erfahren u. empfangen.“

Dr. Pezzen, mint ő fgének régi idő óta hűséges és tekintélyes tanácsa, nem fog az úrnak (t. i. Mihálesa bánnak) olyat írni, a mire nem volna feljogosítva; erre a vádra majd meg fog felelni Pezzen maga. Mi a cs. instructióval szemben, melylyel Pezzen el

van látva, mitsem tehetünk. hanem elküldjük Pezzennek az úr levelét, ő kétségkívül megfelel majd arra. A mi intéseinkben, hogy siessen, nem lesz hiány, de ha megtudja, hogy mily gyalázatosan és bizalmatlanul bántak velünk ez országban, akkor ő a cs. legatiót jelenléte által méginkább megcsúfolni nem fog igyekezni. Azért az úr, mint a vajda első tanácsosa, „auf abstellung sollicher ungebür“ törekedjék „und uns nicht so für bleidt (blöd), gehörlos u. ohne vernunft halten wölle, das wir nit gar wol merken, wie es gegen der k. May. unsern allergn. herrn gemaindt sey.“

A moldvai győzelemnek örülünk. Az úr azt mondja, hogy oda menjünk az országban, a hová tetszik: tehát mi Pezzen elé akarnánk menni Szatmárra vagy Váradra. Most Kolosvárt egy kertben vagyunk a külvárosban.

(*Oldaljegyzet:* Mihálsa bán németül írt, tehát mi is németül feleltünk, de lefordítottuk magyarra is, a czélból, hogy ha a vajdához küldenék, annál jobban megérthessék, mert tapasztalásból tudjuk, hogy a magyar nyelvből legjobban tolmácsolják neki, a mit megértetni akarnak vele.)

(Más. bécsi hadi lt. reg. 54. sz.)

181.

Szucsava, 1600. május 23.

Mihály vajda Pezzennek.

Jeremiást B. Zsigmonddal a Neszterig üzte, átfutott Podoliába. Moldva immár ő fge hatalmában van. Bejövetelét annál inkább várja, „quod milites, hoc rerum successum, de novis stipendiis nos vehementer urgent.“ — Jöjön azért gyorsan, mert „periculosa enim in magnis rebus est cunctatio.“

P. S.: Si hactenus suspicio aliqua de me apud Suam M^{tem} fuit, ita existimo, hoc unico subactae Moldaviae argumento satis confirmatam meam esse integritatem, quod si vero resolutionem Suae Mai^{tas} expectassem, vix forte haec tarditas quicque secum traxisset emolumenti, maximum enim in mora periculum.

(Más. hadi ltr. reg. 54. sz.)

182.

K. n. (Kolozsvárról, 1600. május 23-án küldik Pezzennek.)

A cs. biztosok Theodosius logofetnek.

Várják a vajda határozatát kimenetelök felől. Irtak Mihálsa bánnak. Ő tudtokra adta, hogy az országban bárhova szabadon mehetnek, így ők Szatmárra akarnának menni Pezzen elibe.

(A magyar eredetiből fordítás németre.)

A logofet válasza Ungnád kivonata szerint:

Bizonyosan beszélték neki, hogy a biztosok Szatmárra akarnak menni s hogy már kocsikat is rendeltek: azért volt kénytelen ares-

tálatni őket a városban. A bíró és felvigyázójuk Császár Gergely írt neki Fejérvárra. A vajdának írni nem szükséges, ha jó hírt nem tudnak írni. Megírja ő a vajdának, hogy Szatmárra akarnak menni s ő maga is elmegy velök, ha a vajda akarja.

A török követség még Fejérvárt van, el akarnának menni, de ő (a logofet) nem engedi, új török követség is érkezik mihamar, azt sem fogja elengedni. Ez azért jön Fejérvárra, hogy sürgesse Lippa, Jenő, Lugas, Karánsebes átengedését a töröknek.

Ugnád írja továbbá Pezzennek:

Tudósították erre a logofetet, hogy nem azért rendelték a kocsit, hogy hirtelen elmenjenek Szatmárra; csak akkor, ha a válasz megjön a vajdától. A vajda nem tiltja el, hogy neki írjanak. A miért parancsát meg nem változtatta, hogy nekiek a városból kimenniök nem szabad, azért Pezzen bizonyára nem fog bejönni és így a logofet viselendi majd a felelősséget késedelmezése miatt. Az arestáltatás felől annyit mondott, hogy ha ő egészséges volna, maga jönne ki velök, azt akarja „dass wir sotto guardia hinaus nur sollen gehen u. fahren mögen. Wir haben darwider stark protestirt, aber da hülff nichts bei diesen barbaris.“

(Ugnád írása a hadi lt. 54. sz.)

183.

P. S. Kolozsvár, 1600. máj. 24.

Ugnád (külfön) a császárnak.

A vajdának sokféle „fulminatio“-ját kell hallanunk. Moldovából semmi bizonyosat nem tudunk, a szorosokat úgy megrakatta őrséggel, hogy csak az ő emberei járhatnak be s ki. Székely Mózes szolgálja jött ide és mondja, hogy a vajda Kornis Gáspárt teszi Moldovába helytartójává.

(Eredeti, részben titkos jegyekkel, hadi lt.)

184.

Kolozsvár, 1600. máj. 24.

A cs. biztosok Mihály vajdának.

Tudatják, hogy Kolosvárra jöttek, hogy ott várják be közel-tiben Pezzen jövetelét.

„Weilen aber ein solch geschrey ausgangen, als wollten wir entlaufen und uns Euer Gnaden logofett arestirt hat, welches weil es dem h. Pezzen zu ohren khomben ist, er auch Eu. Gnaden beschaidt erwarten muss, hat sich seine hereinkunft aufgeczogen.“ Nem tartjuk magunkhoz illőnek, hogy Ngd tudta nélkül haza indulnánk, nem akarnók a mi fgs urunkat sem megkissebbíteni olyannal, a kinek mi személyét képviseljük.

Mi Ngdat igazságos fejedelemnek tartván, hisszük, hogy minket nem fog ilyesmivel vádolni.

„Weillen und der herr logofett endtboten, *dass wir allhier zu Clausenburg arestirt sein*, auch uns zu kheinem thor nirgend hin lassen sollten, welches geschrey nicht allein in Siebenbürgen, sondern auch in der ganzen christenheit ausgebreitet wird werden.“ mi ő fgének kisebbségére fog szolgálni: már csak azért sem tartanók illőnek ő fge és Ngd tudta nélkül ez országból kimenni. Kérjük Ngdat, tekintse ő fge méltóságát és ne kisebbítse az egész kereszténységnél elterjedt jó hírnevét. Várjuk Ngd határozatát felőlünk.

(A német fordításból, az eredetit *magyarúl* írták, hadi ltr. reg.)

185.

Kolozsvár, 1600. május 24. (este.)

A commissariusok a császárnak.

Önálló P. S.:

Ma jött haza a kolosvári város szolga a táborból hírekkel. 8 nap előtt lovagolt ki a táborból. Jeremiás menekül és maga után „verődött und verhördt alles“, elrontja a kútakat, az útát, a malomokat, úgy hogy a vajda sehol semmit nem talál, a miért élelemben nagy szükségét szenved serege. „Dass auch die leuth pletter von den paumen essen müssen.“ Az utakat mind őrizteti a vajda, úgy hogy csak engedélyvel lehet átgönni a szorosokon.

A Brassó felé fekvő falvakkal élelmet kell bevinni Moldovába, mert nagy az élelem szűke, annyira, hogy nem lehetséges, hogy M. v. sok népe soká bent maradjon ott.

A vajda ismét adót vetett ki (t. i. Erdélyben), egy kapura 3 tallért, 14 nap alatt kell befizetni; mondják, hogy a lakosság nem bírja meg, mert már 7 hónap alatt 13 tallért fizettek egy kaputól.

A logofet. a ki a vajda helytartója Fejérvárt, valamint a többi oláhok koránt sem vigak, mintha nem menne jól dolgok Moldvában. A házak (t. i. az erősségek) lengyelekkel rakvák. Ha jól menne a vajda dolga, küldött volna már futárt Fgedhez.

Szucsavát még nem vette be M. v., 2—3000 katonát elsánczoltatott körülötte, hogy se be, se ki ne mehessen seuki; bent a várban nincs több 400 katonánál.

23-án meghagyta a logofet, hogy a város kapuin ki ne menjünk. Oka az, a miért Pezzén oly lassan jön. Pezzén késedelmezése „wol ein ganzen bruch zwischen Ir May. und der Michal, da er die Moldau erobert und erhelt und uns die cusseriste gefehr geberen dorf“; isten távoztassa el.

Toldalék máj. 25-éről:

A logofet parancsa értelmében még egy kertbe sem mehetünk ki a városból. Krakóból kereskedők jöttek ide, azt mondják: L. o.-ban ismét országgyűlést tartanak, „die Polaggen sein zweispaltig, ein wollten den khunig zug im Schweden und man eligirte Sigismundum, (t. i. Báthoryt), der ander theil will aber nit darein willigen.“

(Eredeti, hadi lt.)

186.

Kolozsvár, 1600. máj. 25.

Ungnád és Székely Mihálcsa bánnak.

„23 die pr. mensis Maji praeter omnem-expectationem nostram ad sinistram et falsam sictamque tam Gregorii Chyzar, quam etiam judicis Colosvariensis informationem, quasi de fuga nobis consuleremus, dominus logofett pridie per memoratum Chyzar nobis significare et intimare curavit, ut extra civitatem minime egredi praesumamus.“ Ha azonban Brassóba akarnánk menni a vajdához, oda legfőlebb három szolgálával szabadon mehetünk.

Nekünk eszünk ágában sem volt az országból távozni akarnunk, nem is tehetnők a vajda tudtán kívül, sem ő fge méltóságáért, sem a magunk követsége tekintélyeért s nem is mozdulnánk ez országból, ha csak a vajda megkötözve ki nem küldene („nisi nos ill. dnus vajvoda vinetos et ligatos ex regno educi curraset“.)

A logofetnek ezen méltatlan bánásmódját, mely mind ő fgére nézve, a kinek személyét képviseljük, mind önmagunkra mint előkelő urakra nézve, mintha szökevények volnánk, felette megalázó nemcsak Erdélyben, de az egész keresztényiség előtt — nyilvánosságra akarjuk hozni s arról Pezzent is értesítjük; úgy szintén a vajda előtt is nemes szolgálunk Barillovith Ferencz által e miatt panaszt emeltünk s Ngod előtt is a mint már más levelünkben is tevők, úgy most is ünnepélyesen protestálunk, hogy mi Pezzen késlettetésének okai nem vagyunk: „haec omnia contra jus gentium facta esse quilibet sapiens judicare facile potest.“

Ungnád írja Mihálcsa bánnak Kolozsvárról, máj. 25-ről ezt is:

„Ill signore Vajvoda perdera ill suo grand nome et credito apresso sua Ma et tutti li potentati della Christianita.“

(Más. a hadi ltr. reg.)

187.

Meggyes, 1600. máj. 26.

Mihálcsa bán a cs. biztosoknak

A mit felpanaszolniak a logofet ellen „de ingratitudine vel potius ruditate, nec ego laudio (!) sed magis vitupero“, de mivel a logofet országokat nem látott, nem vándorolt (!), sem pedig fejedelmek és császárok udvarában nem forgódott, kérem Ngtokat bocsássák meg neki, én levélben majd meg írom neki; nem akar-nám azt sem, hogy ő nga (M. v.) erről tudjon, mert ő azt parancsolta nekünk, hogy a legillendőbb tisztelettel viseltessünk Ngtok iránt; haragra lobbanna a vajda, ha megtudná. Küldött követem előszóval is beszél majd, engesztelődjenek ki Ngtok. Sürgessék Pezzen jövetelét, a kinek én is elibe megyek Ngtokkal, hogy mennél tisztességesebben fogadtassék.

(Más. hadi lt. reg.)

188.

Szucsava, 1600. máj. 27.

Csáky István Napráginak.

Mihelyt bejöttünk Moldovába, Jeremiás népe megfutamodott. M. v. utána küldötte a „vortrab“-ot, Hutin (= Hoczin) vára mellett érték utól, a Nester folyó mellett, „und ein grosses scharmiczl mit ihm gehalten“, de mi győztünk, sokat levágtunk, sok a Neszter folyóba vészett, „er Jeremias ist mit grosser mühe gar schwerlich über das wasser endsprungen.“ Azután mindjárt Szucsavára ment a vajda. Ezt a várat egyetlen lövés nélkül feladták, a föld népe is mind meghódolt. Innen Jászvásárra megy a vajda, hova az egész ország népét összehíva gyűlést tartand s ezt elvégezvén Erdélybe visszatérnd.

P. S. Az úr (Naprági) jó emlékezetben van a vajdánál, úgy az előkelőknél is, miután én Kerekes Balázsnak, a ki az úr felől sok rosszat beszélt, „die zungen schon gebandigt.“

(Más. fordítás, hadi lt. reg.)

189.

Gyulafejevről, 1600. máj. 27.

„Nova.“

A vajda egész Moldovát elfoglalta. Lippa felől rossz hír érkezett, t. i. a török Temesvárról ágyúkat vitt ki, 10,000 tatár Tót-
váradjá körül van. Lippát végveszély fenyegeti.

(Más. egy kis szelet papíron, hadi lt. reg.)

190.

1600. máj. 29.

Barrillovith Ferencz jelentése a biztosoknak.

Mikor Mihál bánhoz jöttem, „elevata manu“ istenre kért, hogy a moldovai útát nem folytatva visszatérjek s jelentést tegyek Ngtnak.

Sürgeti Pezzén jövetelét. Kéri, hogy Pezzén két havi zsoldot hozzon magával a katonák számára. Ha most is vonakodnék jönni, a vajda soha sem fogja többé sürgetni sem levéllel, sem követek által, hanem ő fgéhez küld két jó követet s máskép intézi dolgát, minthogy oly régóta játszanak vele. Moldovából rögtön Temesvár és Gyula alá akarná vezetni seregét, hogy azokat ő fgének elfoglalja. Ő fgének gondja és költsége nélkül tartományokat és várakat foglaland el. Sőt ezer törököt is megnyert, a kikkel a török ellen harezoland.

„Cor autem ill. dni Vajvodae ab eo tempore, quo Joannes Zekell Praga reversus est, summopere perturbatum est“; jó volna, ha kiengesztelnék. Mihál bán nem tudja, miért van az, hogy a

vajda hűségeért sem jó szót, sem pénzt, sem másnemű kegyet nem nyer.

„Si tua M^{tas} C. quinque aut sex centenis millibus primo tempore Vajvodae opem ferret, et Constantinopolitanum imperium Suae M^{ti} acquireret: memoratus quoque Banesa Mihál (!) dicit, si credere nolunt, donec Constantinopolim occupaverit, captivus interim delineatur; si autem id dnus Vajvoda praestare non poterit, ipse Ban Mihalesa ferro in nihilum redigatur.“

„Parabolas quoque subscriptum afferens: homini eo tempore auxilium ferendum est, dum existit in predestri itinere, si equum ascenderit, non opus habet auxilio etc.“

(Más. hadi lt. reg.)

191.

Kolozsvár, 1600. május 29.

A császári biztosok Mihály vajdának.

Máj. 20-iki levelét vettük. Emlékezhetik Ngd, hogy ő fge és mi is intettük, nehogy háborúba keveredjék a lengyellel; ha elég oka van a Moldovára támadásra, ám lássa Ngd, de ne emlegesse ő fge nevét ezen vállalatnál, a mi ellen (t. i., hogy a császár nevével takarózzék) most is protestálunk.

Már előbb panaszkodni akartunk Ngod előtt a logofet ellen (a letartóztatás miatt), de Mihalesa bán megtartóztatta Moldvába küldött emberünket és visszaküldte a levéllel, a mit most ismételve elküldtünk. Pezzen késésének a logofet az oka.

(Más. hadi lt. reg.)

192.

Kolozsvár, 1600. május 29.

A császári biztosok Mihalesa bánnak.

Barrilovith Ferencz, első szolgánk, ma nagy váratlanul visszajött hozzánk, jelentvén, hogy Ngod megakadályozta Moldovába utazásában, a hova mi őt a vajdához küldöttük legigazságosabb panaszunkkal. Időközben ő fgétől két rendelet érkezett a vajda számára; szükségesnek tartjuk, hogy azok minél előbb a vajda kezéhez jussanak, azért visszaküldjük Barrilovithot, kérvén Ngdat, őt moldvai útjában ne akadályozza, de sőt elősegítse. Ha mégis visszatartaná, protestálunk a vajda és Ngod előtt, hogy Pezzen késleltetését ne nekünk, de a logofetnek és önmagának tulajdonítsa.

A mennyiben Ngod említést tesz a logofet durvaságáról (de rusticitate, igaza van. Pezzen fényes fogadtatást vár.

(Más. a hadi ltban, reg.)

193.

Kolozsvár, 1600. május 31.

A császári biztosok Rudolfnak.

Kamarás Mihály a vajda bizalmas embere jött s mondja, hogy M. v. fiát Petraskót a moldovai vajdaságba tenni, maga pedig a Neszteren átmenni s *Nesip* (!) török várat bevenni akarja. Nem tudjuk, hogy ott török végház volna. Inkább azt hisszük, hogy valami praktikát készít M. v. a podoliai kenézzel Constantin vajdával, a ki nem jó lengyel kanczellár-párti (a kanczellár ellensége); M. v. még a moszkovitákkal is levelez. Már azelőtt is volt ennek a Constantin vajdának Fejérvárt egy követe: intette M. vajdát, hogy legyen Fgedhez hív. M. v. lengyel földre ment át s Constantin jól megvendégelte őt.

Halljuk, hogy a lengyelek igen készülnek, összevonják seregeiket.

Pezzen már 36 napja, hogy Kassáról elindult s még sincs bent Erdélyben.

Eddigelé megakadályoztuk, hogy a végvárakba (mint pl. Kővárba) a vajda népe tétetett volna őrségül; de ki tudja, meg lehet-e tovább is akadályozni, midőn oly nagyon el van keseredve M. v. Básta ellen.

A logofet újabban megengedte, hogy a városból kimehetünk, vagy kikocsikázhatunk, de úgy, hogy hat vagy hét polgárt vigyünk magunkkal. Visszaútasítottuk. Végre attól is elállt, reánk bízta, vigyünk-e magunkkal. A logofetet „*bivaly*“-nak („buzalo“) nevezte ezek miatt Mihálsa bán.

(Más. hadi lt. reg.)

194.

Szathmár, 1600. május 31.

Pezzen Mihálsa bánnak.

Ő fge és a vajda között sok „übl“ fordult elő. A vajda mind *írásban* mind *szóval* mindig azt mondotta, hogy a császár nevében foglalta el Erdélyt, *tetteivel* ellenben mindig azt bizonyította, hogy független fejedelem akarna ott lenni; az országgyűléstől nagy rendkívüli adókat követelt, birtokokat adományozott tetszése szerint, ő fge és biztosai tudtán kívül és — a mi fő — a főhercegnő (Mária Krisztierna) birtokait, melyeket B. Zsigmond és a Cardinál is megóvtak, másoknak adományozta. A biztosokkal nem hozzájuk illően bánt, tanácsukat soha ki nem kérte. Ellenben a török csausznak önmaga eléje lovagolt s azt a maga oldalán kísérte be a városba, nagy tisztességet mutatott iránta s mintegy kimutatta, hogy a török császárt tartja valódi urának. Továbbá elzárta az utakat ő fge birtoka felé. Én ugyan védelmeztem a vajdát ő fge előtt, hogy mindezzel csak ámítani akarja a törököt, de kérem az urat (M. bánt), jár-

jon közbe a vajdánál, hogy iránta való jó indulatom ne menjen kárba (legyen hajlandó a tárgyalásra).

(Más. a hadi lt. reg.)

195.

Varsó, 1600. május 31.

Foglfeder Szaniszló Mária főhercegnőnek.

Királyom (a lengyel kir.), mivel három postával nem érkezett levele, elhatározta, hogy külön küldöttet meneszt. Lengyelországban furesán állanak a dolgok.

Mihály vajda Jeremiához a mi Oláhországunk (t. i. Moldova) vajdájához nemrég követet küldött, hogy vele jó barátságban óhajt élni, ne higgyen a roszt nyelveknek, melyek ellenségeskedést akarnak előidézni közöttök s kérte leányát feleségül a fiának. Hosszú oratiót tartatván, tárgyalta a házasságot s midőn a vége felé közeledett a megállapodás s Jeremiás ellenségeskedésre távolról sem gondolt — egyszerre csak beütött Moldovába 40,000 emberrel.

Jeremiás hirtelen sereget gyűjtött s elibe akarta vezetni M. vajdának, de észrevevén, hogy oly nagy sereggel van, Szucsava várába 220 lengyel „knecht“-et vagyis „hajdút“ helyezett s ő maga a lengyel határ felé menekült. De M. v. népe oly közel jött utána, hogy a csatát el kellett fogadnia. Azonban mindjárt kezdetben 5000 oláh elpártolt tőle M. vajdához, úgy hogy Jeremiás a meggondolatlanul rendezett csatát elvesztette. A mieink közül körülbelől ezer ember veszett el, Jeremiásnak pedig parancsa volt a nagykanclerártól, mint a lengyelek főgenerálisától, hogy ne fogadjon el csatát, hanem Szucsava mellett erősen sánczolja el magát s ott várja be az ő segélyét. De Jeremiás nem tette ezt. Azután Jeremiás Hoczim várába menekült, ott bezárkózott 300 lengyel és 300 oláh „hajdúval“. M. v. ostrom alá fogta és egy ízben már rohamot is vezetett ellene, melyben mint halljuk, ezer emberét elvesztette. Hiszem istent, lesz időnk összegyűjteni a lengyel sereget.

Itt mindenkit gondolkozóba ejtett, hogy a vallonok M. vajdával vannak, és mondják, Miksa főhg „vergangner zeit soll in gehaimb mit gar wenig personen in raiss für sich genummen haben.“ Mi rejlik alatta?! Ezt a nagyobb rész nem akarja hinni.

(Más. Mária főhgnő kezeírásával, bizonyára a császár számára, bécsi titkos lt. Hung.)

196.

Kolozsvár, 1600. június 28.

A biztosok Mihálcsa bánnak, Alárdi Ferencznek és Barcsai Andrásnak.

Ő fge parancsa szerint Pezzennel együtt kell működünk. Ki kell mennünk hozzá Szathmárra, mert az ő távollétében mi semmit sem tárgyalhatnánk.

(Másolat a bécsi hadi ltr. reg.)

197.

Szatmár, 1600. júl. 2.

Pezzen Bertalan Mátyás főhgynek.

A commissáriusok jönnek ki hozzá. Írtak ma neki Hadadból, hogy M. v. 27-én már Brassóba érkezett Moldovából. Dengelegi Miklós ma meglátogatta, mondja, hogy egy bizalmas barátjától hallotta, hogy M. v. az egész Erdélyországot s különösen az összes nemességet fej- és jószágvesztés terhe alatt f. h. 15-ére Szászsebesre rendelte. Úgy látszik, mintha Temesvár és a török ellen akarná vezetni őket.

(Eredeti, bécsi hadi lt. reg. 44.)

198.

Szatmár, 1600. júl. 5.

Pezzen, Ungnád és Székely a császárnak.

3-kán Ungnád és Székely, 4-én Mihál bán érkezett Szathmárra és pedig ez utóbbi a vajda nevében, Alárdy Ferenczezel, Baresay Andrással, a végből, hogy Pezzent Mihály vajdához kísérjék a pénzzel s tiszteletajándokkal együtt.

Mivel azonban nemcsak az eddigiekből tűnik ki, de a két magyar küldött is mondá titokban, hogy a cessióról szó sem lehet, mert a vajda, ha Fgd minden kívánságát ki nem elégíti s így az ezelőtt Erdélyhez tartozott részeket is vissza nem bocsátja, kész a törökkel egyezkedve Fgdnek bármiben ártani: elhatároztuk, hogy Ungnád és Székely itt maradunk Szatmárt, itt tartjuk a vajda három küldöttjét s a segélypénzt, míg én Pezzen a tiszteletajándokkal előremegyek s ha látom, hogy a vajdával valamiként lehet mégis egyezkedni, Ungnádnak és Székelynek megízenem, kik aztán a pénzzel és a vajda követeivel szintén bejönnek utánam. Ellenben ha az egyezkedésre nem lesz kilátás, úgy én Pezzen visszafordulok s Ungnádék a vajda követeit hasonlóképp elbocsátják.

A békés kiegyezésre különben kevés a remény; legjobb volna, mint az erdélyi urak mondják, ha Fgd serege a végházakból benyomúlna Erdélybe, könnyen elállna ott mindenki Mihálytól; míg ha Fgd nem gondol velök, kénytelenek lesznek Báthory Zsigmondot hívni be az oláh zsarnok megbuktatására.

(Eredeti.)

199.

Szatmár, 1600. július 6.

Ungnád Rudolfnak.

Dr. Pezzen ma d. u. 3 kocsiival elindult M. vajdához; mi, Ungnád, Székely s az öreg Mihálesi bán s a két erdélyi (Alárdy F.

és Baresay A.) itt maradtunk. Vigyáznunk kell, nehogy az öreg Mihál bán, a kit Pezzen biztonságaért tartottunk vissza, elszökjön („das der alte Ban Mihál . . . nicht endwisch“).

(Eredeti a bécsi hadi lt. reg. 44.)

200.

Gy.-Fejérvár, 1600. július 12.

Pezzen Ungnádnak.

Leirja bevonulását, a mely ma délben volt. 300 lovas, Sennyei Pongrácz kivételével mind bojárok s 4000 jól fegyverzett drabant jött elibe. Bent a városban a vajda, Kornis, Sennyei, a logofet és egy compánia lovasság kísérte szép muzsikaszóval.

Ma volt az első audientia, latinúl beszélünk, volt egy jó olasz tolmács is. Azt kívánja a vajda, hogy *fejedelem* legyen a czíme s a pénzekre az ő képe veressék.

Pezzen jöveteléről M. v. sürgős tudósítást küldött Ibrahim basának, a mi nagyon gyanús. Különben fennen emlegeti hűségét a keresztyénséghez: „che vol far cosa granda, e che vol in ogni modo vivere e morir con Christiani.“

(Más. hadi ltr.)

201.

(Prága), 1600. júl. 15.

Rudolf III. Zsigmond lengyel királynak.

Halljuk homályos hírekből, sőt világos jelentésekből, hogy Fgd nemcsak gyanakszik reánk, hanem hogy idegen fejedelmek előtt is panaszkodik reánk, mintha M. v. Moldovába a mi parancsunkra és segélyünkkel nyomult volna be hadsereggel. Ezt nem hallgathatjuk el s e vélekedését Fgdnek el akarjuk oszlatni, melyre Mihály v. levele, melyet Moldvából írt nekünk, alkalmas leend, melyet másolatban küldünk. Dr. Petz követünk által meghagytuk neki, hogy Moldvának hagyjon békét s Magyarország határai felé jöjjön hadával. Tőlünk egyetlen katona sem volt mellette a moldvai expediciónál. Ha a dolgot tisztán látandja ezekből, mérsékelje ítéletét Fgd is, s ne írjon rólunk ilyeneket a fejedelmeknek.

(Fogalmazvány. Polonica o.)

202.

Szatmár, 1600. júl. 17.

Ungnád és Székely Rudolfnak.

A Pezznek küldött levelet még ma viszi tovább Mellikh (= Melith) Gáspár oda, a hol találni fogja. Pezztől még egy betű sem érkezett, azt sem tudjuk, a vajda Brassóban van-e, vagy Fejérváron. Mihál bán azt mondá régebben, hogy M. v. még 6-án Fejér-

várara ment, most újabban azt mondja, hogy eljött Fejérvárra, de ismét visszament Brassóba s holnap küldeni fogja sógorát biztos hírért. Tehát most is, mint mindig: állhatatlan, csalárd, ravasz és nagyzó minden beszédében, a mire nem lehet sokat adni. Ha a vajda nem akarja átengedni az országot, más instructiora van szükségünk nekünk is.

P. S. jul. 18-áról.

Ma jött levél Pezztől Fejérvárról, 12-éről keltezve.

(Eredeti, hadi ltr. reg.)

203.

Kolozsvár, 1600. jul. 19.

Pezz Ungnádnak és Székelynek.

„Er wölle bis sambstag mit gottes hülff wider hie zu Saggmar sein.“

„Die sachen stehen anderst alls man zu Wien und Prag vermainth, doch ist sovil erhalten, dass er (Mihály vajda) mit dem Türkhen sich nicht vergleichen will, und da im mit gelt geholfen wirt, so will er oder gesambt oder allein den Türkhen angreifen, und schwert, ob der feind auf Ofen zeucht, so wölle er den negsten auf Griechisch Weissenburg zue, und von dort aus das land bis gen Constantinopel durchstreiffen.“

„Disz schreiben ist den 21 disz umb 8 uhr abends dem herrn Ungnaden und dem herrn Zeggel zuekhomben.“

Jegyzet: Ungnád Szathmárt 1600. jul. 20-án Mátyás flghez írt rövid levelének (melyben azt írja, hogy a főhg levelét megkapta s hogy Pezzent naponként várja) melléklete, melyet bizonyosan később csatolt leveléhez.

(Egykorú, Ungnád deákja által vett excerptum.)

204.

Szatmár, 1600. jul. 20.

Ungnád és Székely Rudolfnak.

Pezztől semmi hír; tán a vizáradás miatt késik a futár, vagy levelét elvették.

Úgy értjük, hogy M. v. „absolutus princeps“ kíván lenni Erdélyben. Mondják, hogy Pezz erősen összejött a vajdával s hogy egészen törésre került a dolog s a futárt azért nem ereszti ki a vajda.

Náprági N.-Károlyból írja, egy szolgálja által levelet küldvén, hogy Kornis, a ki ott volt az első audientían, azt írja neki: „die sey so übel abgangen, dass nichts guets für Ew. M. daraus zu hoffen,“

Náprági szabadságot kapott a vajdától, hogy menjen Rómába püspöksége megerősítése végett. Náprágit inti Kornis, hogy csak

utazzék tovább (er soll sich aus dem staub machen), mert ha még Erdélyben volna, a vajda visszahozathatná állhatatlanságából kifolyólag.

A brassai országgyűlés alatt Naprági kegyvesztetté lőn, a vajda megharagudott rá. Hallottuk akkor a megöletett Ragusaitól, Marinitól is, hogy a vajda Náprágit kivégeztette volna, ha nem félt volna a pápától. Azt hisszük, hogy a vajda örömet látja, hogy Náprági eltávozott, mert szeretné valamiképen a szép gyalui birtokot kezéhez kaparítani.

Pezz Bocskay házában van szállva Fejérváron. Ott tartják a vajda tanácsosai a tractatiot.

Stojka Petrasko mellett van Havasalföldén.

A Pezz házát drabantok őrzik, senkit sem eresztenek be illetéktelenül.

Ma késő este érkezett ide Bernhardus Quirinus episcopus Ariensis, a kit a pápa küld az „oláh“-hoz. Meglátogattuk és úgy vettük észre, hogy a pápa biztosra veszi, hogy M. v. Fgd parancsára Erdély kormányát Mátyás vagy Miksa főhgnak átengedi, ha másnak nem is. Elválik rövid idő múlva.

P. S. julius 21-éről:

Náprági püspök ma nálunk volt s mondja, hogy habár neki a vajda engedélyt adott Rómába utaznia, már is embereket küldött Gyalut lefoglalni. Náprági Kassán akar maradni s onnan Fgdnél jelentkezni: ha vétkesnek találtatnék, büntetését kiállani akarja; ha nem, meg akar maradni Fgd szolgálatában. Náprági biztosra veszi, hogy Pezzet börtönbe kellett hogy vessék, vagy a hadinép tartóztatta fel, a mely Fejérvárra sereglett zsold után. Félünk, hogy M. v. Pezz letartóztatása által minket és a pénzt be akarja erőszakolni Erdélybe, vagy pedig a törökkel szövetezik Fgd ellen.

(Eredeti, bécsi hadi ltr. reg.)

205.

Szatmár, 1600. július 30.

A biztosok Rudolfnak.

Pezz követségéből kevés jó várható, kételkedik abban maga Pezz is, valamint a két erdélyi követ Alárdy F. és Barcsay A. is, mert Mihályesi bán, mindent, a mi Fgd előnyére szolgálna, fel akar forgatni s az egészet megváltoztatni.

Írásba kellett volna foglalni az egyes pontokat a tanácsosok előtt, hogy ne lehessen lényegében elváltoztatni. Midőn mi bent voltunk az országban, akkor mindig azt mondta, hogy az ország Fgdé, ő csak helytartó, de azért mindent mint korlátlan fejedelem csinált; most azt mondja a moldovai expeditio után, hogy tanácsosai javulására s Pezznek a „cessio“ felőli erős törekedésére megelégszik a *gubernator* czímmel, Fgdé legyen az ország, minden Fgd nevében történjék és hirdettessék ki, de az ő részéről „plenaria potestate imperandi.“ Mi is kivittük volna azt 5 hónap alatt a mit Pezz, de.

instructionk nem terjedt odáig, mint a melyet Pezz hozott, a miénk mindössze az „assistenz“-ségig terjedt.

P. S. jul. 30.

Ezen a héten (a mint egy Kolosvárról most jött írás jelenti) küldetik követség ő fgéhez, azt hiszik, hogy Szatmárra is betérnek. Kornis, Theodorius logofet, Lucianus dalmata, a ki dévai kapitány volt, lesznek a követség tagjai.

(Másolat, hadi ltr. reg.)

206.

Szatmár, 1600. július 30.

Ungnád Mátyás főhgnak.

M. v. hadinépe főkép a kozákok még sok gondot fognak okozni rablásaikkal és öldökléseikkel. Mihály v. dolga (procedíren) minden józan ész ellenére sokáig fenn nem állhat. Félek s csak arra törekszem, hogy a törökhöz ne adja magát, főkép a mostani hadjárat befejezése előtt.

Dr. Pezz tegnap ment el s aug. 2-án Kassán lesz, 10—12-én Bécsben.

(Eredeti, hadi ltr. reg.)

207.

Gyula-Féjérvár, 1600. július 31.

Radibrad Alvisi Ungnádnak.

30-án érkeztek be a szepesi kamara titkárával, 31-én átadták a pénzt és a „rüsting“-ot a vajdának; ez utóbbi megtetszett neki, de pénzt többet kíván.

Ibrahim pasa Belgrád mellett áll, kevés népet küldött Budára a vár megerősítésére, a többivel még várja, hogy mit felel M. v., hogy ahoz irányítsa magát. M. v. a török követeket nagy tisztelességgel és vigszággal bocsátotta el; Lugoson üdvözléssel fogadták őket. Léka aga kövári kapitány kísérte el őket. M. v. a követeket rábeszélte, hogy várjanak egy napig Temesvárt, mihelyt a rovást beszedi („den anschnit einnimbt“) megküldi az adót oda.

Egy kaputól 6 frtot kell fizetni adóba, a szászoknak 120,000 tallért az élelmiszereken kívül.

14 nap alatt mindenki (alles volkh) Szászsebes mellett kell hogy táborban legyen, fej- és jószágvesztés terhe alatt. Nem tudja (Radibrád), hogy mi célja a vajdának, szívébe nem láthat be, de szája teli van esküvésekkel ő fge iránt.

A követek, kiket ő fgéhez küld: Bornemisza Boldisár, Bogáthy, és a logofet; aug. 7-én kell indulniok. Kornis Gáspár is velök megy, ki fiát házassítja össze a Keresztúri leányával, a kinek többje van 100,000 frton felül. A vajda küld egy szép lovat ő fgének, úgy-

sintén Mátyás fígnék is, ezüstös szerszámmal, Rumpfnak, Trautsohnak hasonlóképp.

Radibrád hallotta, hogy a lengyel király írt volna a vajdának s intette őt, hogy jó barátságban maradjon s a kancellárnak írjon barátságos levelet s küldjön követet Lengyelországba feltételekkel, a melyek alatt egyességet kössenek Moldova felől. Erre a vajda Busesti Stroiát akarja Lengyelországba küldeni követségbe Havasalföldéről. Hotim még lengyel kézben van.

Fejérvárt sokat beszélnek B. Zsigmondról, azt mondják, ha csak 3000 emberrel jönne is be az országba, az egész ország mindjárt hozzá állana. Fel kell nyitni a szemet, mert ha Zsigmond az országba jön, Erdély többé nem ő fgéé, sem pedig M. vajdái.

A földnépe panaszkodik M. v. előtt a hadinép ellen; a vajda megígérte, hogy szigorúbb fegyelmet fog tartani.

(Ungnád másolata, a hadi ltr. reg.)

208.

Gy.-Fejérvár, 1600. július 31.

Taracónimus János a szepesi kamara titkára Ungnádnek.

Tegnap reggel 6 órakor megérkezvén, a Boeskey házába szállottak. Ma 8 órakor átadták a „rüstung“-ot, igen tetszett, s jelentette a vajda, hogy d. u. audientíát ad. Ungnád egészsége felől igen tudakozódott s mind kedves urának és barátjának készséges szolgálatát ajánlá. Meg akarja nézni a tatárnak küldendő ajándékot is s ha nem találná elégségesnek, megneveli. A török követséget azzal bocsátotta el a kővári kápitányyal Temesvárra. várják meg ott az adót: „in quam partem er es syncere meint, ist ihm allein bewusst.“ — Az itteni „zeughaus“-ban nagy szorgalommal készítenek ostrom-ágyúkat; Kővárról is ide hoztak 7 ágyút, golyóval, ólommal és porral. A havaseli zsoldosoknak egy pár havi zsoldot akar küldeni: az ittenieknek kevesebbet fog adni későbbre való biztatással; meghagyta: azt mondjuk katonáinak, ha kérdezik, hogy nem sokára több pénzt hozunk s hogy a most hozott egy kissé kevés.

Mihálesi bánnal a vajda nagyon elégedetlen, a mint kammerling-je beszélte: „soll er ihn mit scharffen schelworten die gefünkniß gedrot haben.“

A követséget megint megváltoztatták: a logofet, Bornemisza Boldisár és Bogáthi megy. Mondta a vajda, hogy a d. u. audientián a török terveiről (conatus Turcarum) akar beszélni.

A szebeni városi orvos azt mondta, hogy a vajda népét az éhség űzte ki Moldovából, következtethető abból is, hogy sokan kik 7 lóval mentek be, gyalog jöttek vissza.

A lengyelek gyülekeznek „est träimbt den Siebenbirgern noch gar vill von Sigismundo.“

(Másolat, a hadi ltr. reg.)

209.

Szatmár, 1600. augusztus 3.

Ungnád Pezznek.

M. v. futárját nem hagyjuk tovább utazni (tud magyarul, oláhul, németül), nehogy seregünket kikémlelje. A futár mondja, hogy a mostani adókiivetésnél 8 tallért követelt az ország népétől — az úrnak (t. i. Pezznek) csak 2-ről beszélt, a mint odabent járt — utóljára 6-ra leszállt; 3-at mindjárt, 3-at 15—20 nap múlva kell fizetni. Ezzel együtt 9 hónap alatt már 19 tallért rovott ki. Ez Erdélyben hallatlan s nem illik egy helytartóhoz vagy kormányzóhoz.

Lengyelországból azt halljuk, hogy már bejöttek volna a moldvaiakkal, ha a nagy vizek nem akadályozták volna őket.

(Másolat, hadi ltr. reg. 62. szám.)

210.

Gy.-Fejérvár, 1600. aug. 5.

Thoraconimus János a biztosoknak.

M. v. küldi Radibrád Alvisiust, bizonyára részben igaz, részben pedig költött hírekkel az ellenség törekvése felől, talán azért, hogy a pénz maradékot kiesikarja, mert a vajdát zaklatják katonái a zsoldért.

Kornist visszahívták a követségből, nem tudjuk mi a küldetésük; mint a szél, úgy változnak az emberek.

„Obsides jam jam cum 60,000 fl. argenteis vasis et aliis muneribus Constantinopolim expediuntur“ [Oldalt Ungnád megjegyzése szerint: Alvisius csak 15,000 aranyról hallott.]

A katonák a fizetetlenség miatt idegenkednek a vajdától, csodálatos dolgok láthatók sokszor az udvarnál.

(Másolat, hadi ltr. reg. 62. szám.)

211.

Csenger, 1600. augusztus 5.

A biztosok Rudolfnak.

Ma jöttünk Melith Pálhoz Csengerre, hogy a közel fekvő megyéket a szükség esetére felkelésre bírjuk.

(Eredeti, hadi ltr. reg. 62. szám.)

212.

(Gyula-Fejérvárról Szatmárra jöven) 1600. augusztus 6.

Barrilowith jelentése a biztosoknak.

1. Kéri a vajda, a hogy határszorosok Késmárk táján Lengyelország felé kitisztíttassanak s hogy a lengyel király és L.-o. kerestessék meg követség által, a mely békére, egyességre intse őket.

2. A pénz sürgős, mert a török hadra kész.
3. „Da Mihal waida auf die Moldau gezogen ist, sofer ir k. M. damals noch ihme 100,000 fl. het geschickt zu einer hülf: so wer er alberaith zu Krakau im stul, u. alsofft ir k. M. nur ein zigennerpueben zu im schicken derwegen, so hett er solches khönigreich ihrer k. M. aufgeben.“

4. A török szultán a tatár khánnak 100,000 aranyat küldött, hogy Moldvát foglalja el neki, Jeremiás pedig 20,000 aranyat küldött, hogy csak maradjon mellette a tatár.

5. M. v. követeit, kiket a béke végett a tatár khánhoz küldött, visszatérőben a lengyel megfogta és a török szultánhoz küldötte: azért nem küldte el ajándékkal ő fge követeit.

6. Kéri M. v., hogy ne legyenek oly lassúk a mezei hadakkal, mint eddigelé történt.

8. M. v. azt mondja, hogy ő fge miatt az egész világgal ellenségeskedésbe keveredett: törökkel, tatárral, lengyellel. Mit tegyen?! Ha Moldovát el kell veszítenie, akkor az erdélyi határ-hegyeknél áll meg s a havasokat fogja védelmezni; ha addig hatol az ellenség, védeni fogja azt mind halálig. Ha életét elveszti, nagy kárt vall vele a keresztyénség.

9. „Wie er (M. v.) die türkisch pottschaftt abgefertigt, so hat sich der Mihal unter den gethön der wallachischen zigeunerischen und türkischen musikhen dermassen mit ir überweinth, dass man ihn hat werkhführen müssen.“ Olyan barátságos meg-tiszteltetésekkel bocsátotta útnak őket, akár Pezzen urat. A miből erősen következtethették, hogy szíve inkább a török felé húz, mint ő fge felé. — El van határozva, ő fgehez Mihál bánt és a logotetet küldeni.

(Másolat, hadi ltr. reg. 62. szám.)

213.

Szatmár, 1600. augusztus 7.

A biztosok Rudolfnak.

Barrilowith, a kit Básta a vajdához küldött lengyel hírekkel, visszaérkezett. Mondják Radibráddal együtt, hogy M. v. ellenségei miatt és katonái fizetelensége miatt megváltozott Fgd irányában, mert nagyon fél. Káromkodik erősen s szidja az urakat, a miért Zsigmondhoz szítnak s ajtót akarnak neki nyitni az Erdélybe jöve-telre, s édesgetik a törököt, tatárt, lengyelt.

M. v. írja, hogy azt írta a töröknek, — csakhogy eltávoztassa, — hogy ő maga akarja Váradot megszállani és az Erdélyhez tartozó részeket visszaesztatolni. Ez nekünk nagyon gyanúsnak tetszik, mert ezt a szándékot már követségünk elején vettük nála észre és el sem állana attól, ha nem volna nyakán a lengyel, török, tatár és moldovai. Ime most úgy adja elő, hogy ő azáltal a törököt akarja Várad alól elvonni. — A tatár-prezentet feltartóztatta. Tegnap jött ide

Kövárról egy lovas, hogy a lovak, melyeket a vajda kiküld ajándékba, hadd legyenek itt ma, hogy kipihenjék magokat.

(Másolat, hadi ltr. reg.)

214.

„*Ex arce regali Colomiensi 7. aug. 1600.*“

Kalinski Miklós koleméai vezekapitány Herberstein Frigyesnek.

Köszöni a M. v.-ról írt híreket. Tudja meg Ngd, hogy nem soká fogja bírni M. v. Moldovát és Hotim várát. A vár Lengyelországhoz tartozik, „praeest quidam auratus miles Palanowski“. Zamojski a kancellár már tábort is ütött „in littore Chotin“, sok lovas és gyalog, valamint ágyú van vele. A többi főurak és az egész nemesség is már fegyverben áll s csak alkalmas időjárást várnak, hogy Moldovába bemenjenek, „nam aestate praesenti maxima frigora et imbres passi sumus est hucusque patimur.“ A vetések igen jól állanak, „sed propter injuriam coeli labuntur.“

(Másolat, hadi ltr. reg.)

215.

„*Ausz Warschau vom 8. Augusti anno 1600*“ című íratból.

Rudolf császárnak.

A lengyelek erősen hiszik, hogy a lengyel kancellár nemcsak Moldovából kergeti ki Mihályt, de Erdélyt és Havasalföldét is megkísérti meghódítani, mert B. Zsigmond vele van.

Sok előkelő lengyel helyesli, hogy Főlséged Mihálynak megengedte Moldova megrohanását, mert a moldvaiak a tatároknak szabad utat adtak a lengyel földet pusztítani. Ennek a kancellár az oka.

Azon mindazáltal csudálkoznak, hogy Főlséged Mihályt Erdélyben tűri s tőle Erdélyt el nem veszi, holott Mihály rebéllis szándékai bizonyosak, mert a töröktől a zászlót elfogadta. Ő tőlök is (a lengyelektől és pedig Moldvát illetőleg) kérte a zászlót, de ők megtagadták, mert nem bíznak benne.

A kancellár serege 30 ezer ember. — A lengyel határon sok hadi nép feküdt, a kik Maximiliántól féltek, „das ist aber alles widerumben verlauffen.“

„Sonnt ist der Pohlen ganzer discours, dofern sie von dem Michael geschlagen (welches sie nicht hoffen) sie mit einer solchen macht nicht so geschwindt auffkommen köntten, und er weiter insz land rucken sollte, wüssten sie kein anders zu thuen, alsz in zum könige zu erwehlenn; unnd weiln die Deutschen ihme allen vorschub wider die cron Polen gethann, wolten sie inn hernach wider dieselben auch anbetzen.“

(Egykorú írat.)

216.

Szatmár, 1600. augusztus 8.

A biztosok Bástának.

A mi a késmárki szorosok kitisztítását és a Tasnádra vonulást illeti, az ő fge tudta nélkül nem lehet. Petztzel kell megbeszélni, a mi instructionkban arról szó sincs.

(Másolat, hadi ltr. reg.)

217.

Szatmár, 1600. augusztus 9.

A biztosok a császárnak.

Azt tartjuk, hogy sem a lengyelek, sem Ibrahim basa ellen nem kell messzire mennünk, nehogy népünk a mészárszékre hurczoltassék. Az is meggondolandó, mint fognának megegyezni Básta és Mihály v. a harc módja felett. A vajda pénzt követel, tudja, úgy mond, hogy pénz van kéznél; ő még többet is fog káromkodni és protestálni és mindent reánk hárítani. ha baj történik. Váradról is rossz hír járja, baj van a várbeli németek és a városbeliek között: a parancsnok orvosolja, mert nagy baj lesz belőle.

(Másolat, hadi ltr. reg.)

218.

1600. augusztus 10-ike táján.

Tureczki Pál Pogány György máramarosi viceispánnak.

Salutem plurima etc. Quod D. V. Gsa scripserat ad me ex amore, ago gratias. Seiscitatur D. V. G. de exercitu nostro in literis suis. Hoc pro certo possum significare D. V. G. in castris esse trecentena millia Polonorum. et viginti millia Kozacorum, sex millia Tartarorum. Isti proficeuntur per tres vias ad Transylvaniam, pars ibunt de Munkach, pars ad regnum Moldaviae, pars hinc de Strigi. Ergo D. V. G. caveat sibi et vigilet. Nam nescio quid evenerit cunctis, si istinc proficeuntur Tartari. Deo favente ibimus ad illum nequissimum Michaelem Vaivodam triumphare, quia ipse quoque voluit regnum nrum devastare. Sigismundus Bathory est cum nro cancellario, ipse mihi solvet ad centos equos. D. V. mittat ad me servum suum, ego mittam Dⁿⁱ V^{rae} unum equum bonum.

Paulus Turezky
servus ill^{mi} dni Sigismundi Bathory.

Jegyzet: Pogány György Máramarosmegye viceispánja küldi 1600. aug. 13-án a es. biztosoknak (Ungnádnak és Székelynek).

(Másolat, hadi ltr. reg.)

219.

1600. augusztus 13.

Pogány György a biztosoknak.

Küldi mellékelve Tureczky Pál fentebbi levelét. Küldött ki kémeiket, a kiket mára, vagy holnapra vár. „Retulerunt mihi exercitum Polonorum certo certius Nestrum fluvium trajecisse et ad Znietim (Sniatin) castra metasse.“

(Hadi ltr. reg.)

220.

Szatmár, 1600. augusztus 13.

A biztosok Rudolfnak.

M. v. követei Kornis Gáspár és a logofet tegnap ideérkeztek; viszik a lovakat. Annyit mondanak, hogy semmi különös megbízásuk nincs, csak a mit Petz megbeszélt a vajdával. Kornis mondja még, hogy Petzettel nem történt semmiféle „finalis tractatio“, minden a Fgd jóváhagyására tartott fenn, t. i. hogy M. magának a vajda czímet megtartja és gubernator lesz Erdélyben s Fged egy előkelő tanácsosát fogja maga mellett segédül tartani, azonkívül 12 erdélyi tanácsost; az országot Fged nevében fogja kormányozni s Fged pecsétje alatt fog expedálni mindent. Ugy értjük, hogy Fged előkelő tanácsosát csak addig akarja maga mellé, míg a háború tart, tehát hogy hadban jártas ember legyen; de Petztől úgy értettük, hogy politikai dolgokban is segédjének kell lennie. Kornis fejét adná arra, hogy a vajda nem fog többé Fgedtől elpártolni. Mindent magyarul beszélt ugyan Kornis, de a logofet jól ért magyarul, tehát nem fogja mondhatni a vajda, hogy nekünk „praejudicio“ beszélt Kornis. Kornis a moldovai hadjárat előtt disgratiában volt a vajda előtt, nagy veszélyben forgott a feje, a mikor ő nekünk titokban a vajda sok hamis czélját elárulta, de Moldovában annyira segélyére volt a vajdának, hogy most emez első rangú legatiót is reá bízta. „Naprági gar Boeckaisch ist.“ Kornis jó császárpárti és hihető, hogy ha szép erdélyi birtokait visszakapná, jó vajda-párti (gut waidaisch) lenne, bizonyára nem jó Zsigmond-párti. A logofet durva ember (grober man.) Ugy látszik azért is bízott meg e követséggel Kornis, „damit er den Somlyo Báthory und den Boeckai woll bei Ew. May. cargire, denen der herr waida über die massen feind ist.“

Nagy veszély fenyeget a töröktől, annál inkább, hogy a vajdával Fged még határozott egyességre nem lépett. A követek 2000 magyar és német lovast is kívántak Erdélybe küldeni, de Básta nem igen foszthatja meg magát a lovasságtól. Innen elindultak ma a követek és Bástát útba ejtik a vajda határozott parancsára. Mi rögtön küldtünk postát Bástához s discretiojába ajánlottuk, hogy jöjjön 2—3 mfnyire a követek elibe a táborból, mert serege nem lehet valami nagy, de az oláhok nagynak tartják, sok ezernyinek gondolják, ne lássák hát most kevesebbnek

Kornis februárban, midőn Naprágival a magyar országgyűlésre küldetett, instructiója minden pontját közölte velünk, most persze nem: változnak az idők, változnak az emberek. Instructiójokban most úgy látszik Petz egész tractátiójának megváltoztatása van. — Nagyváradra vigyáztasson Fged. — Kornis azt is jelentette nekünk ma egész bizodalmasan, hogy ha Mihályt a lengyelek és Zsigmond meg nem akadályozzák, úgy a vajda 120,000 emberrel, lovassal és gyaloggal, Erdélyből, Moldovából és Havasalföldről ki fog jönni a török ellen.

P. S. aug. 14-éről.

Ma két levelünk jött újra a vajdától, láthatja a Bástának írottól Fged, hogy M. v. a megsértett Bástát most már ismét barátjául akarná megnyerni.

(Eredeti, hadi ltr. reg.)

221.

Varsó, 1600. aug. 15.

III. Zsigmond lengyel király Rudolfnak.

Moldva állapota nemcsak a mi méltóságunkat nagyban érinti: a mennyiben ősi jog szerint országunkhoz tartozik, de sőt országunk nyugalma és biztonsága is függ tőle; így nem történhetett semmi sérelmesebb reánk nézve, mint M. v. beütése Moldovába. Azt hittük el fogja azt távoztatni Fged közbelépése, mert hisz ő Fgd cliense s ő maga is Fgd alárendeltjének vallja magát. Annál inkább csodálkozunk azon, hogy ő, a ki Fged hatalma alatt áll, nem várva Fged parancsát, még azt a pénzt is Moldova ellen használta, melyet Fged a török ellen küldött neki. Ez az, a mi nekünk rosszúl esett, a mi fáj s hogy ezt a többi fejedelmekkel közöltük, ez azért történt, hogy megmutassuk, mily igazságtalanul támadtattunk meg amaz ember által, a ki Fged cliensének vallja magát. Hogy Fged biztosít arról, hogy nem tudtával történt s hogy Fgednek egyetlen katonája sem volt Mihályival Moldovában, nagyon jó szívvel értjük. Hogy az az ember, a ki Fged és a keresztyénség szolgálatával kereskedik, mennyire tör országunk ellen és mint fondorkodik a török portán, megértheti Fged eme másolatban csatolt leveléből, melyet ő (M. v.) „ad sendziacum Techinensem“ (!) írt. Azt írja a mi „Canecensi“ (sanoki v. kameneci?) kapitányunknak is: tudja, hogy Moldova a török alá tartozik s a török által be is kebeleztetett és ő megkapta a zászlót annak rendje szerint, hogy azt a török főnhatóság alatt bírhasssa. Hogy mi ezen emberrel szemben, a ki elfoglalta a védnökségünk alatt lévő tartományt, a ki országunkat fenyegeti, a ki ellenünk a törökkel fondorkodik, a ki ellenünk és alattvalóink szabadsága ellen leselkedik, a ki oly vakmerő, hogy Fged parancsait megveti, a ki határainkat rablotta, égette, — hogy mit fogunk vele tenni: könnyen eltalálhatja Fged. Nem kételkedünk, hogy

házaink régi barátságából kifolyólag több hitelt adand Fged nekünk, mint ezen új embernek.

(Eredeti, mellékelve M. v. alábbi levele, a bécsi titk. lt. Polonica o.)

222.

K. n.

Mihály vajda „ad Hassan begum sendziacum Technensem“.

Nebulo iste canis Sigismundus deseruit servitia ser^{mi} caesaris (t. i. a szultánét.) Hálát ad az istennek, hogy a fels. császár (a szultán) bűneit megbocsátotta, tekintetbe vevén igazságát és szolgálatait s hogy ruhákkal (kaftánynyal) és másféle ajándékkal megtisztelte. Lelkéből meg akarja szolgálni alkalom-adtán.

„Frater scito, habere me in animo non sulummodo terram Valachicam occupare, sed et terram Lachicam e medio rapere velle.“ Kértem ő fgőtől sereget, remélem hamar megjő; a nagy khántól fegyverszünetet remélek; nem írhatom meg, mennyi a száma az én kész seregemnek, „si deus dederit, ut omnes copiae cogantur, quo in terram Lachicam eamus, cum animus mihi sit, ut rex in Polonia sim, et Ibrahim bassa fidem mihi dederit, a caesare regnum vero Transylvaniae impetrare filio meo, collato regno Transylvaniae agnoscet C. M^{tas} servitia mea, in terra Valachica erunt beglerbegi, similiter in Moldavica.“ A császár ellenségeinek ellensége, barátainak barátja leend. „Frater spero, si fide in caesarem integra estis, miserescet vos miserae terrae Valachicae.“ Szándékukban volt Jeremiáséknak, hogy engem a császár előtt árulás gyanújába keverjenek, de hálát adok az istennek, hogy mindkettő nagy szőgyent vallott, mert Jeremiás meg „nebulo et canis Sigismundus“ összeküldött, hogy ketten engem nagy sereggel támadnak meg.

(Másolat, Zsigmond I. kir. küldte Rudolf császár-hercegnek 1600. aug. 15-én, bécsi titk. ltr. Polonica.)

223.

Urmező, 1600. aug. 16.

Pogány György „vicecomes Maramarosiensis“ a biztosoéknak.

Küldöttem barátom és rokonomhoz Turecki Pálhoz Lengyelországba, a kitől biztos hírül hozák, hogy a lengyel sereg fele Moldovába megy, már eddig is, ha nem várták volna a tatárokat útra kelt volna; mihelyt a tatár megérkezik, útra kelnek. Turecki nem mert semmit sem írni, de titokban izente, hogy ne féljünk semmit, mert azok a csapatok is, a melyek mi ellenünk akartak jönni, Moldovába mentek. A múlt héten lépték át a Neszttert. M. v. már két ízben írt, hogy írjak neki híreket, meg akartam először Ngtoktól kérdezni: írjak-e neki, vagy nem?

(Másolat, hadi ltr. reg.)

224.

Szatmár, 1600. augusztus 16.

A biztosok a császárnak.

Deák Pál a vajda futárja ide jött, siet a követek, Kornis és a logofet után; hogy mi okból, nem tudjuk kivenni belőle, csak azt mondja, hogy még két igen szép „pollosch“-t akar a többi ajándékhoz csatolni. Félünk, hogy Petz tárgyalását egészen megváltoztatják; nem szeretnők, hogy visszahívnák a követeket. A lengyelekről azt mondja, hogy a Neszter mellett vannak, a vajda is erősen készül s azt hiszi, hogy 100,000 embert összehozhat. 3 tábort akar ütni Erdélyben s úgy várni be a lengyelt. Hiszi istent, hogy megveri őket s aztán bemehet Lengyelországba. Merészen gondolkodik. A török a Dunán átkelt s már Péterváradnál van. 40,000 tallér van kéznél, a vajda erősen ostromol pénzért, be kellene vinni neki. Rákócynak meg kellett fizetni a 800 tallért a 40,000-ból. Váradról gondoskodják Fgd.

(Eredeti, hadi ltr. reg.)

225.

Szatmár, 1600. augusztus 18.

A biztosok Rudolfnak.

Levelünk jött a vajdától (a kozákok szökése felől). Nem határozhatok én Székely M. a vajda levelére Básta nélkül, mert a kozákok ha csapatokban jönnek ki, nagy kárt tehetnek a szegény embereken. Herberstein jelenti, hogy Székely Mózes kiszökött Erdélyből és mintha Fgd védelme alá adta volna magát, a miről mi semmit sem tudunk. „Der herr vajda gebe den Kövárischen unterthanen zäggliche freiheit (székely szabadságot) auf kind-kinder und nur dass sie mit wehr und waffen zum krieg gefasst seyen.“ A verekedésen (bizonyára a gyulafejevárin) sok halott maradt ott. A vajda főlovászmestere Nagybányán volt és városokat mindenütt megvizsgálta. Herberstein úr megint indítványt tesz Kő vár felől (t. i., hogy foglalják el a vajdától), de erről neki a paranesnokkal (Bástával), a kire az ország rá van bízva, kellene végezni; különben: „deliberandum est diu, quod statuendum est semel“.

(Eredeti, hadi lt. reg.)

226.

Szatmár, 1600. augusztus 19.

A biztosok Rudolfnak.

Megint jött egy futár a vajdától Fgdnek szóló írással és elzárt levelekkel, egy Ibrahim basától való; úgy szintén Kornisnak és a logofetnek szóló levéllel. Írja, hogy a veszély oly nagy, hogy nem választ, de egyenesen pénzt és sereget vár Fgdtől. Erdély nagy veszélyben forog. Legjobb lenne, ha Básta Rakamazra átjönne a

Tizsán. A vajda futárja megerősíti a hírt, hogy a kozákok és oláhok között verekedés volt a fejérvári várban, melyet először Stoika, azután maga a vajda személyesen sem tudott lecsillapítani s mindketten veszély nélkül alig retirálhattak be a várba („und baide ohne gefahr sich khaumb in die purkh retirieren mügen“). Nagy ellen-ségeskedés van a hadi nép t. i. a kozákok, oláhok és erdélyiek között. *Erdélyben gyorsan forog a kerék.* Ibrahim basa gyorsan készül Várad alá.

Radibrad Alvisiusnak 300 frtot adott a tatárországi útra, abból valamit már elköltött, a többit hűségesen megfizeti.

(Eredeti, hadi lt. reg.)

227.

Prága, 1600. augusztus 20.

Rudolf III. Zsigmond lengyel királynak.

Megparancsoltuk „Donau“ Abrahámnak, a kit Moscoviába küldöttünk, hogy útját Fgd felé vegye s a mit a barátság megtartására szükségesnek tartunk, azt nevünkben kifejezze (t. i. hogy Moldva ügyét békésen intézzék el).

228.

Szatmár, 1600. augusztus 21.

A biztosok Mátyásnak.

Alvisi hozza a híreket a vajdától, hogy a lengyel és tatár mától kezdve már Moldovában kell hogy legyen, Erdélyt fenyegetik.

Nagy-Várad nagy veszélyben forog, menthetetlenül elvész, ha a török alászáll, Székely Mózes Zsibón van Zilah mellett, a mely innen 6 mf.

(Hadi ltr. reg.)

229.

Szatmár, 1600. augusztus 22.

Ungnád a császárnak.

„Des Mihal vajda tyrannischer process droet im ein üblen in Sibenbürgen aus- und dem Sigismundo ein guten, vilmehr aber dem Türggen ein gewünschter leichten, in hoc turbulentissimo in ipsis Transylvania visceribus, statu in Sibenbürgen zugang“.

(Eredeti titk. ltr. Turcica o.)

230.

Szatmár, 1600. augusztus 22.

Ungnád Bástának.

Csak rossz hírek érkeznek, nem sok jót remélek a vajda eddigi magatartásából. Küldök ma Kolozsvárra vagy talán egészen Fejérvárra hírekért valakit. „Die sachen lassen sich im Sibenbürgen so gefarlich ansehen, dass zubesorgen, der Herr als ein hochvernünftiger werde unerwart der draustigen resolution für sich nemben und ins werck seczen müssen, was occasio tempus et locus, legibus et feriis carentes erfordern, sovil ihm immer möglich u. erschwinglich ist.“.

A mint a levelet végzem, jön posta a kővári kapitánytól és levél Örmény Pétertől a Székely Mózes szökése felől, azon kívánsággal, hogy a szorosokat Huszt mellett őriztessük és Székelyt tartóztassuk fel.

(Másolat, Turcica o.)

231.

Szatmár, 1600. augusztus 23.

A biztosok Bástának.

Csáky István írt, küldjük. Látszik abból, hogy a Zsigmondpárti töredék, mely a vajda titkait és hadi mesterségét ismeri, sokat fog árthatni neki és ő fgének Erdélyben Lengyelországból. Aggódnunk, hogy Székely Mózes túlesz Huszt 5—6 mfddel, nem tudjuk, volna-e ott valaki, a ki feltartóztathatta volna; Sibrikkel együtt ment, a ki legnagyobb roszakarója ő fgének. E kettőnek kiszökése nagy zavart és vérfürdőt fog előidézni.

(Más. hadi lt. reg.)

232.

Szatmár, 1600. augusztus 23.

A biztosok Mátyásnak.

A mit Csáky Istvánnak feleltünk Tordáról 21-én írt és Bástához küldött levelére, megláthatja Fenséged a mellékelt másolatból. A kigyók, melyeket a vajda Enged és az ő saját kárára kebelében melengetett, Zsigmondhoz és a törökhöz állanak. Tudják a vajdának minden titkát és így sokat árthatnak az erdélyi dolgokban, mert Székely Mózes főparancsnok volt, Sibrik, a kinek nagy neve van Erdélyben, szintén nagy tisztséget viselt. Csáky nem ír most több újságot: „*er wär selbst gern waida.*“ Erdélyben ferdén indulnak a dolgok.

P. S. augusztus 24-ről.

Az éjjel két levele jött a vajdának. Kívánja a többi pénzt, 1000 német lovast, 2000 huszárt, 500 muskatélyost s a lengyel

szorosok tisztítását. Írja, hogy 21-én a lengyel már Moldovában kellett legyen s fél, hogy 2—3 nap múlva szomorú hírt hozhat a futár Moldova és Erdély felől.

(Eredeti, hadi ltr. reg.)

233.

Sziget, 1600. aug. 26.

Pogány György a biztosoknak.

Székely Mózes itt ment keresztül Lengyelországba, a mit lelkemből fájlalok, de azon időben nem voltam odahaza, a havasok alatt adót (dica-t) hajtottam be ő fgének; midőn már átment, csak másnap tudtam meg (postriduum primum scire potui). Éjjel lopózott át titokban. Ma körülbelől 60 lovas kozák ment át erre, akkor sem voltam otthon, családom egyik tagja tudakozódott vezetőjüktől, a ki azt mondta, hogy M. v. békét kötött a lengyelekkel és törökkel s seregét elbocsátotta, — a mit én nem hiszek. Most már minden úton embereim vannak.

(*Jegyzet:* Alatta a biztosoktól ő fge számára: Pogány György a máramarosi viceispán, a kit Pezz jól ismer, nagyon is Zsigmond-párti kell legyen; valószínű, hogy minden hírt megízen neki. Inquisitiót akarunk ellene tartani s a szerint intézkedni.)

(Másolat, hadi ltr. reg. 62. sz.)

234.

Szatmár, 1600. augusztus 27.

A biztosok Mátyásnak.

A vajda most látja immár (a mint szökdösnek), hogy miféle kigyókat melengetett kebelén, ő fgének legnagyobb ellenségeit, a kiket a győzelem után nemhogy megbüntettetett volna, de magához vette, közöttük Kornis Gáspárt is. Mi megmondottuk a vajdának, Stoikának, Mihál bánnak, Rácz Györgynek, Örmény Péternek gyakorta mindjárt a győzelem után is, hogy az így szervezett sereg Erdélyt el fogja ragadni ő fgétől; de azt felelték nekünk, hagyjuk csak azt a vajdára. Kolosvárról írja bizalmas embere Ungnádnak, hogy közel az idő, midőn a harmadik örvend (tertius gaudebit), Zsigmondra czélozván. Ma Bástá Báthorban van, 4 infnyire Tasnádtól.

(Más. hadi ltr. reg.)

235.

Prága, 1600. augusztus 28.

A császár „Burggravius Ábrahám a Donaw“ követjének.

Miután íratunkat neked elküldöttük, a mely szerint tárgyalnod kell a lengyel királylyal Moldova felől, megjött Petz tanácsosunk Erdélyből, és védelmezi a vajdát fontos érvekkel, hogy miért kellett

neki Moldovát elfoglalnia: kényszerülve volt ugyanis arra Zsigmond és Jeremiás fondorkodása miatt, a kik török és tatár segélyvel a vajdára akartak támadni. Hogy ezen fondorlatnak elejét vegye, kénytelen volt sereggel menni Moldovába, de korántsem azon szándékkal, hogy Lengyelországot háborgassa, vagy hogy hatalmába ejtse Moldovát, mert a mi akaratunknak tartotta fenn, hogy mi történjék Moldovával és hogy Lengyelországnak elégtétel adassék, nehogy a keresztyénség között új alkalom adassék a háborúra. Ezek lévén az okok, könnyű leendő azt békésen eligazítani. Mi jogigényeinket, melyet Moldovához Magyarország révén táplálunk, nem akarjuk jelenleg sürgetni, inkább keresztyéni kegyességgel, mint fegyverrel akarunk végezni ő fgyével. Eszközölj ki biztos feleletet affelől, hogy bocsátkozzanak békés tárgyalásba, jelöljenek ki követeket, kitűzhetsz napot is a tárgyalásra. A mit kieszközlhetsz, jelentsd meg nekünk.

236.

Szatmár, 1600. augusztus 28.

Ungnád a császárnak.

Tegnap Székely Mihály elment Bástához Báthorba a táborba, a honnan az erdélyi utakat akarja a parancsnok őrzeni. Elútazása előtt a 4-féle: vörös, sárga, zöld és kék-rokkosokat (gesöllschaft) Kővár és Huszt felé rendeltük az utak őrzésére, hogy vigyázzanak az Erdélyből L.-o.-ba szökőkre, a gyanúsokra és levelekre. Pogány György levelét küldöm, Zsigmond-párti kell hogy legyen, bizonyosan szándékosan volt távol, midőn Székely Mózes szökött; valószínű, hogy más faluban összejött titokban Székelylyel. Annál inkább vigyáznunk kell a Huszt felé eső szorosokra, mert ezeken az úton át könnyebben beosonhatnak vagy betörhetnek Zsigmond Moldovából, mint amott, a hol a szorosok székelyek és oláhok által meg van erősítve belül és kívül. Tegnap reggel Ecsedről és N.-Károlyról vész-lövést (warnungschuss) hallottunk; a tatár és török szokott arra portyázni. még nem tudjuk, hogy mit jelent, és épen azért gyanús, mintha Báthory István és más közeli urak lövették volna a vész-lövést, azért hogy Bástát, a ki Fged hadinépével birtokukon fekszik, onnan eltávolítsák. Futár jött a vajdától 18-iki levéllel. A vajda több mint 2000 ökröt akar kiküldeni s szeretné ha a harminczadon szabadon áteresztenék. A futár azt mondja, az ökrökkel Fgdet akarná megajándékozni, más hír szerint más ökröket akar az árukon venni és azokat is ingyen akarná hogy a harminczadon visszabocsássák. Aug. 5-éről Bogáthi Menyhért és egy előkelő bojár (. . . vestier) szolgát küldöttek, hogy itt akarnának szállva lenni, bizonyára hozzánk és Bástához küldi őket a vajda: mi czélból, nem tudjuk.

(Eredeti, hadi ltr. reg.)

237.

(1599—1600.)

A lengyel király és a császár levél- és követváltása Moldova felett.

A lengyel király a császárnak, 1599. nov. 24-éről. Irja, hogy Mihály vajda Erdélyt elfoglalva Moldvát is meg akarja szállni, a melynek

vajdái pedig „von altershero“ a lengyel koronához esküdtek (praestierten jurament). Kéri, hogy legyen rajta ő fge, nehogy ilyen kísérlet történjék, mert ő, t. i. a l. király nem engedheti ezt, mint az ő saját dolgát.

A császár a lengyel királynak, 1599. decz 22. Jól tudja, — így ír Rudolf. — hogy Moldva felől „hin u. wider“ mik irattak és ebben a vitát más jó alkalomra akarja halasztani, mert „de juribus Moldaviam antiquis tum Hungariae, tum Poloniae regni moveri possit“ — Mihály vajdát úgy levele, mint követek által megintette, hogy Moldva ellen mit se indítson.

Rudolf a lengyel királynak, 1599. decz. 4. Tudósítja Erdély elfoglalásáról azon kívánsággal, hogy meg ne engedje a l. király, hogy a Báthory-factio Lengyelországban segítséget nyerjen.

A lengyel király Rudolfnak, 1600. jan. 8. Megparancsolta főparancsnokának (generalis capitaneo exercitus), hogy senki Erdély ellen segítséget ne adjon. Reméli, hogy úgy fog az erdélyi gubernium betölteni, hogy nemcsak Lengyelország, hanem Moldva biztossága is tekintetbe vétessék, mert Moldvának vajdája „exemplo veterum Moldaviae palatinorum“ a l. király protectioja alatt van, melyre az országos levéltárban (in tabulario regni) sokféle okirat van a vajdák és Moldva előkelői esküjével megerősítve. S mert Mihály vajda hadinépvel ennek határaihoz közelít, tudni óhajtja, Rudolf véleménye mi legyen erre nézve.

1600. jan. 20. „Rex Poloniae per legatum suum Adrianum Rembowski de jure regni Poloniae in Moldaviam, et ne Michael quid turbarum in ea excitet.“

Rudolf a lengyel királynak, 1600. márcz. 5. „Quoad jus regni Poloniae in Moldaviam,“ annak idején szellőztethető volna a két ország, Magyar- és Lengyelország között „legitimo modo,“ de bár eddig is megtette Rudolf a magáét az oláhnál, ezután sem mulasztja el.

1600. márcz. 24. „Rex Poloniae per legatum suum Joannem Firlei de jure regni Poloniae in Moldavia etc.“

1600. jun. 3. és 11. Rudolf felelete, „ut supra.“

1600. jun. 7. A mainzi választó küldi Rudolfnak a lengyel király nála emelt panaszát (beschwär) Moldva miatt.

1600. júl. 18. Rudolf feleletében a dolgok lefolyásáról ír.

1600. júl. 22. Unverzagt ír Gráczbá az öreg főhígnőhöz a lengyel király „beschwär und seines geheimen secretari beschwär“ illetőleg, Mihály vajda Moldvába való betörése miatt.

D. n. „Rex Poloniae per legatum suum Andream de Bnin beschwert sich“ Mihály vajda Moldovába beütése miatt, azzal a jelentéssel, hogy „ad vim repellendam“ a királyság fő hadparancsnokának parancsot adott.

1600. júl. 7. Minthogy az ő akarata ellen és parancsa ellen esett a Moldovába ütés, „verselen sie sich“ a lengyelek s ne indítsanak a jó barátság ellen semmit.

Rudolf a lengyel királynak. A lengyel királynak sérelmi nyi-

latkoztára, melyet a fejedelmekhez küldött, újra kinyilatkoztatja, hogy Mihály vajda az ő tilalma ellen ütött Moldovára.

A lengyel király Rudolfnak, 1600. aug. 15. Válaszol, hogy mi indította őt a sérelmi nyilatkozatra és közli Rudolfkal Mihály vajdának a törökkel való machinatióit.

238.

K. n. (1600. augusztus.)

Instructio kivonat, abból, melyet Rudolf „Abraham von Donau“-nak adott Moldova felől, a lengyel királlyal végzendő.

Mivel Moldva miatt bizalmatlansággal és gyanúval van, a l. kir. előtt jelentse ki, hogy mint eddig, úgy ezután is barátságban óhajtának lenni a lengyel koronával. — Roszúl esett azért, hogy mint némely helyekre intézett leveléből a királynak a hozzánk küldött másolatból értesülünk, hogy gyanakszik ő kedveltsége. mintha mi hozzájárultunk volna segélyvel és rendelettel a moldvai vállalathoz, mely távol áll a mi keresztyéni és császári lelkületünktől. Emlékezhetik rá, hogy az ellen épen mindig tiltakoztunk. E mellett meg is maradunk s részünkről örömet tennénk, hogy eleje vétesek mindennek, hogy a közös ellenség (erbfeind) ellen annál sikeresebben működhessünk.

Jegyzet: Abraham von Donau 1600. aug. 20-iki levéllel küldetett a lengyel királyhoz.

(Német kivonatban megvan az összeállítás a bécsi titkos ltárban. Hung.)

239.

K. n. (1600. augusztus vége.)

Névtelen levél P. S. Pálffy Miklóshoz.

„Ma érkezék utánunk egy curier Mihály vajdától, kit Básta uramhoz küldött az hírrel, hogy Báthory Zsigmonddal az lengyel kancellarius reá akar jő(ni) nagy haddal, azért kéri Básta uramat, hogy ő is beljebb jöjjön az ő fge hadával; ismeg fordul egyet Erdély, ha ez hír igaz leszen, ki igen continuáltatik.“

(A levél Pálffy Miklóshoz van ezímezve.)

240.

Prága, 1600. szept. 12.

„Responsum pro Michaelis vaivodae legatis.“

1. Habár jobb szerette volna ő fge, ha a vajda Erdélyből, melyet ő fgének s ő fge nevében foglalt el, a saját országába távozott volna s onnan működött volna a keresztyénség érdekében; mindazáltal a commissariusok, különösen Pezz tárgyalásai folytán kegyelmesen beleegyeznek, hogy a vajda Erdélyt, régi szokásai, jogai,

s törvényei épségben tartatván, kormányozza, de úgy, hogy az országgyűlés határozatai szerint s a melléje adandó tanácsosok véleménye szerint járjon el, különben pedig legyen ő fge-nek egy tanácsosa mindig a vajda körül, a ki, ha a vajda Erdélyből távozik, egyszersmind helyettese lehessen. — A kormányzóságot — bár ez nem szokás — ő fge a vajdának élte fogytáig adja s biztosítja, hogy fia iránt is a lehető legnagyobb kegyekkel fog viseltetni.

2. Havasalfölde, hogy Mihályé s örököséi legyen, a női örökösöket sem zárván ki (mindenkor a magyar király beleegyezésével), azt helyesli ő fge. De Moldvára most sem mondhat ő fge bizonyost; ha azonban a dolog sikerül: fog gondoskodni ő fge a kérdés méltányos megoldásáról.

3. Gyalut és Fogarast nem adhatja ő fge; Fogaras Mária Christiernáé, Gyalu pedig mint az erdélyi püspökséghez tartozó, tehát egyházi jószág, el nem idegeníthető. — Vécsre és Görgényre vonatkozólag Bocskay joga megvizsgálandó, de különben ha megnyeri ő fge, a fiscushoz szándékozik csatolni, levén a fejedelem főtartására rendelt javak nagyon megnyirbáltak. — Huszt és Kővár Magyarországhoz tartozik.

4. Hogy a vajda a jószágokat kénye szerint osztogathassa s a vétségeket appellata nélkül büntethesse, az nemcsak az oly módon való gubernátorsághoz, de a legmagasb hatalomhoz sem illenék. — Kisebb javakat a tanácsosok véleménye szerint adományozhat a vajda s a közönséges büntetteket is a szerint büntetheti, de nagyobb dolgokban s adományozásoknál „*praescitu et consensu*“ *sacr. caes. Mis* cselekedjék.

5. Kővár, Bihar, Közép-Szolnok, Máramaros, Zaránd és Kraszna-megyék Erdélytől el — Magyarországhoz kapcsoltnak.

6. Ha a töröktől elsőrangú várakat (Temesvár, Gyula, Szolnok, Csanád) foglalna el a vajda, ezek ő fgét illetik, kisebbek mint kir. adomány a vajdáié legyenek.

7. A meddig a háború tart, addig segíti a vajdát ő fge. De a mint a moldovai üggyől eddig tartózkodott ő fge, úgy ezután sem akar bele keveredni.

8. A titulust a vajda megkapja.

9. Tüstént 50,000, valamivel később (de még ez év folytán) ismét 50,000 tallért fog kapni a vajda, részben készpénzül, részben a hogy kívánja, pl. posztóban; de ezt köteles a török ellen sive defensive sive offensive fordítani s a törökkel folytatott üzelmeivel fölhasználni. Reméli ő fge, hogy ez évre ennyit elégnek tart a vajda.

10. A bányákat alkalmas bányászok által műveltetni szándékozván ő fge, e bányászok fölött (a mint ez ő fge minden egyéb provinciájában van) csak az ő fge által kinevezett praefectus fog joghatósággal bírni, kinek a vajda, ő fge nevében, segélyül lenni tartozik.

11. A kassai főkapitány a vajdát s Erdélyt, a vajda viszont a kassai főkapitányt s Felső-Magyarországot kölcsönösen segíteni tartoznak hadaikkal.

12. Beleegyezik ő fge, hogy udvaránál folytonosan tartózkodjék a vajdának egy agense, ennek s futároknak költsége az erdélyi fiseust terhelendi.

Végre ígéri ő fge, hogy a vajda előbbkelő bojárjairól, ha azok az ellenség által kiüzettetének, országában gondoskodni fog.

(Impurumról.)

241.

Pozsony, 1600. szept. 13. (Defectus in exactione tricesimae a. 1598. et 99.)

A felső-magyarországi kamara Mátyásnak.

Michael Wajda de Dees pellit boves 51, item Tercz vocatos 6., de quibus medietatem tricesimae solvit flor. 41. dn. 25, de quibus in Zopor quinta die Junii satisfecit; ideo anno 1598. debuissent exigi flor. 41. dn. 75, tanquam de bobus 52 et juvenis quinque, ut factum in Zemptz die septima Decembris a. 1598. Defectus facit flor. — dn. 50.

(Eredeti, a bécsi kamarai ltr. Hung. fasc. 14,407.)

242.

Kolozsvár, 1600. szeptember 14.

Ungnád a császárnak.

Ma d. u. érkezett meg Kolosvárra. Básta a haddal Tordának ment; holnap ő (Ungnád) is utána megy az egyesült rendekkel mind azt meghányini-vetni, a mi az ország javára leendő. — Szükségesnek is tartja magát, mert ő Székelylél félévig tartózkodván Erdélyben, jobban ismeri az embereket, mint Básta s jobban el tudja intézni, hogy e veszedelmes változás simán menjen végbe.

„Von dem waida hab ich hie von den hisigen Jesuitem verstanden, dasz zu den unirten ständen den patrem Gregorium und ein Calvinischen predican ten geschikht, sy von iren aufstandt abzunehmen, mit fürhaltung, was er iren villen unter inen guets erzaigt, und gethon hab, und wie er sy noh hette wider die Turggen schützen und beschürmen wollen, do sy im als fürsten des landts gehorsamb waren bliben, er sey da und wöll sein eyseristes an sy wagen, und solt er auch die Turggen über sy herein bringen, wann sy sich niht wider undtergeben.“

Azt írta volna Mihály vajda Bástának és Székelynek, hogy ő az országot Fgdnek cedálni akarja, de maga pater Gregorius mondja, hogy nem szabad semmit sem hinni Mihálynak, mert a temesvári basával testvérül fogadták egymást.

A rendek a kozákokkal alkudoztak, hogy ezek hagyják ott Mihályt. Ott is hagynák örömet, ha a mi málhájok van, valahogy elhozhatnák, vagy azokért a rendek által kárpótoltatnának.

Mihály magánál tartja a következőket: Sennyei Pongrácz, Bodoni István, Baresay András, Farkas György, Bekres István. Azt

mondják, hogy Palatics Györgyöt s Kornis Farkast nehezen fogja életben hagyni.

Székely Mihály úr Fgd számára immár Kővárt kézhez vette. Mennyi hasznos és hű szolgálatokat tett ő Fgdnek, azt kegyeskedik tudni; kérem alásan Fgdet, hagyja is nála, az ő parancsnoksága alatt Kővárt.

A rendek serege 20—30 ezerre becsültetik Básta népe nélkül.

A jesuiták azt mondják nekem, hogy Tövisen Mihály vajda férfit, nőt, gyermeket leváगतott.

A nép egész Erdélyben annyira el van keseredve a vajda ellen, hogy nem akarják, hogy csak egy porzikája is kiszabadulhasson Erdélyből. A szorosokat mind elrekeszték. — „Bei der Härberstat“ 18 kosi menekülő bojárt nőtől gyermekestől leaprított a föld népe.

(Eredeti.)

243.

K. n. (Kolozsvár, szeptember 15?)

Ungnád a császárnak.

Ma jött pater Gregorius hozzánk, a kit a vajda Fejérvárról a nemesekhez (Tordára) küldött. Mondja, hogy a vajda erősen készül a harcra, ő a vajda seregét 20,000-nél többre becsüli. Közhír az, hogy a vajda elüzetik: az erdélyiek kérni fogják Fgdet „den Sigismundum wider zu gnaden anzunemen, oder einen aus iren mitl zu einem gubernator forzustellen.“

(Másolat, Varia Turcica.)

244.

*„In veldtleger 2 meillen von Weiszenburg gegen der Hermanstadt zue.“
1600. sezpt. 21.*

Ungnád a császárnak.

Az erdélyi urak Fogaras felé sietnek, remélvén Mihály ott összegyűjtött kincseit a várral kézre keríteni.

Nálunk az a baj, hogy a slesiai lovasok s gyalogok ideje már letelik. Sürgetően szükséges, hogy legalább a lovasokat még nálunk hagyják a sziléziai rendek. — A gyalogok helyett majd bejönnek a Pezz-féle „knecht“-ek.

19-én indúltunk meg a táborral s félmértföldnyire Fejérvártól szállottunk meg. Az előre jött szabadhajdúk borzasztó pusztítást művelnek, sokat leöltek, a szép új oláh templomot kirabolták.

20-kán vonúltunk be Básta s én Fejérvárra; az erdélyi urak üdvölvésekkel fogadtak, a várba vezettek, hol az ékítményeket, szőnyegeket rendbe találtuk s Básta mindjárt inventariumot vétetett róluk. Az ezüstneműt azonban a vajda, midőn a 18-iki csatából Fejérvárra futott, elvitette.

Néhány kozák főembert találtunk a várban, kik biztatnak, hogy a kozákokat Mihálytól — a kit nem tudjuk merre van — olesábitják.

Találtunk két oláh kapitányt, a kik különben magyarok: Lugasy Ferenczet és Szalasdy Dánielt. Ezeket az erdélyiek le akarták vágatni, de Básta hadi törvényszék elé állítja őket, remélvén, hogy tőlök egyetmást épen az erdélyiek praktikája felől kitudhat.

21-kén indultunk el Fejérvárról, Petto (Pete) Lászlót Déva megvételésére küldvén.

Szamosújvárat Leik (Léka) aga nem az erdélyi rendek kezébe adta át (darumben des Cornisch Bathaser sohn starck angehalten) hanem Székely Mihályéba. — Kérem Fgedet, jutalmazza meg Székely úr ennyi hű s hasznos szolgálatát.

A vajdától 25 ágyút foglaltunk el. A vajda nem a Maroson át menekült, hanem az innenső oldalon „auf Weisenburg zu geflohen, und hat alsbald selbst bevelhen sein hauptfahnen von den strengen herob zerrissen, welches ein grosse klainmüthigkait gewest ist.“

P. S. szept. 22-ről. Csáky István úr, Bodony István, Alárdy Ferencz, Mindszenti, Toldy István (denm Botschkai war zuvor schon bey uns) hozzánk s Bástához jöttek s e két hírt bozták:

Hogy B. Zsigmond küldöttei Beszterczéről az ország rendeihez indultak, de Fölséged hadának győzelmét meghallván, tüstént vissza-indultak Jeremiáshoz, a kinél Zsigmond s a lengyel kancellár tartózkodik.

Hogy Mihály 3000 embert szedett a futás után össze s Fogarasnál táborozik, Baba Novák, Deli Markó, 3000 székely, s Radul Kulesár már 16,000-re növelték hadai számát.

Az első hírre elhatározá Básta, hogy barátságos levélben tudtára adja Jeremiásnak s a lengyel kancellárnak a győzelmet s inti őket, hogy ellenséges szándékaikkal hagyjanak föl. — Az erdélyi urak ugyanily értelemben írjanak B. Zsigmondnak, reményt nyújtván neki, hogy Fgednél kegyelmet eszközölnek ki számára, nehogy lengyelt, moldvait, törököt s tatárt Erdélyre hozzon desperatiójában.

A másik hírre vonatkozólag elhatározá Básta: Mihályt, ha Fogarasba lesz, ostromolni s addig tönkretenni, míg vagy B. Zsigmonddal nem egyezkedik, vagy a törököt Temesvárról be nem hozza az országra.

(Eredeti.)

245.

Szeben, 1600. szeptember 27.

Ungnád a császárnak.

A sziléziai hadak miatt nem kell aggodnunk, mert mint később megtudtuk, ha Fgd a sléz rendek által depntáltaknak jelentést teszen, egy hónappal tovább itt maradhatnak. 24-kén jöttünk Szebenhez: estve érkeztek meg hozzánk Cellestai (Szelestei) János és 2 előkelő bojár Mihály vajda nevében, hogy urok, ha Fged őt magától s a kereszténiségtől nem akarja a török karjaiba taszítani, kész kezesekül nejét s gyermekeit átadni. — Mi ugyan gondol-

hatjuk, hogy ez csak csel Mihálytól, idő nyeresre, míg a török bejö; de gondolunk Mihály valóban szorult helyzetére is s ezért a köve-
teket itt tartani s hozzá feltételeinkkel saját embereinket küldeni
jónak láttuk. Most leginkább a temesvári töröktől félünk, hogy
Lippa s Jenő elfoglalására jó. — Erősítjük tehát hadainkat. Mihály
10,000 emberrel Brassónak vette útját. Székely Mózesről, a ki
12,000 emberrel Beszterczétől egy mértföldre van, Csáky Istvánhoz
egy ember azon kérelemmel jött, hogy mivel Sz. M. mint barát
óhajtana beljebb jönni, menjen eléje Csáky s beszéljék meg a dolgot.
Erre Básta s mi mindnyájan úgy találtuk jónak, hogy csakugyan
Csáky és Petto (Pete) László innen 6 mértföldre menjenek Sz. M.
elő megalkudni vele.

Székely Mózes azt is izente, hogy nem Báthory Zsigmondról
lenne szó, hanem más egyébről. B. Zsigmondot már maga a lengyel
kancellár sem akarja, hanem óhajtá igen is Erdélyt a lengyel
koronához kapcsolni s B. Zsigmondot más úton Lengyelországban
kielégíteni. Félek a lengyel praktikától. Dévát Csáky már ellátta
őrséggel, melyet Fgd hűségére esküdtetett s így Pete László vissza-
jött. Jobb lenne, ha német őrség volna benne, abban jobban bízhatni.
Az erdélyi rendek nem jó szemmel nézik, hogy Kövár és Szamos-
ujvár Fgd kezén vannak. 26-kán Boeckayt Básta és én haza eres-
tettük, mert az erdélyiek nagyon gyűlölik s könnyen támadhatna e
miatt valami viszály, ha tovább itt maradna. Boeckay nagyon állítja,
hogy Zsigmond szándékolt visszavezetésében semmi része „und
beruft sich aufs reht.“

Csáky István Pete László által kérdezteté tőlem, hogy hasznos
szolgálatiért életére nem kaphatná-e meg Husztot? — Mivel
gyanítom, hogy e kérés az erdélyi rendek sugalmazására azért
történt, hogy jöhető esélyekre Huszt per indirectum Erdélyhez
csatoltathassék: én válaszomban Csákyt általánosságban biztosítam
Fgd kegyéről; de erre a kérésére semmi reménységet nem
nyújték neki.

(Eredeti.)

246.

K. n. (1600. szeptember.)

Boeckay Rudolfnak.

Folyamodik, hogy erdélyi birtokait, melyeket ő fge mellett
való hűségeért vesztett el, Básta által neki adassa vissza.

(Eredeti, hadi ltr. reg.)

247.

Szeben, 1600. szeptember 30.

Ungnád a császárnak.

Csáky István Székely Mózeshez Haller Gábort és Deák Albertet
küldé. Mihálytól a választ ma várjuk.

P. S. ugyanarról a napról. Kulesár Radul Mihály követe megérkezett s ura levelén kívül azon óhaját nyilvánítá urának, hogy a székelyek mindenestre tartassanak meg a vajda által ő felsége nevében adott szabadságaikban. Mivel azonban látni való, hogy ha Mihály Fogarast, Görgényt s Vécsét megkapná s a székelyeket maga mellé vehetné, akkor Brassót és Erdély harmadát járma alatt tartaná: ezért kívánságát nem találhattuk teljesíthetőnek, csak Gyalut proponáltuk neki s holnap Radul e felelettel fog visszaútazni.

Deák Albert, Haller Gábor még nem jöttek vissza Székely Mózesről. Én félek, hogy Székely Mózes, a lengyelek s az itteni erdélyi nemesség összejátszanak Zsigmond érdekében, „zu welchem der gemain adel und man alle seine gedanken sezt.“

(Eredeti.)

P. S. okt. 1-ről.

Haller Gábor és Deák Albert visszajöttek Székely Mózesről. Ez azt állítja, hogy ő korántsem ellenségképen jó Erdélybe, sőt inkább az oláh zsarnok ellen akar segíteni hazájának; de mivel hadai a lengyel kancellártól függnek, jó volna, ha mi a lengyel kancellárt meginténők az erdélyi beütéstől. Ő (Sz. Mózes) bátran meri ígérni, hogy a kancellár tartózkodni fog, ha a mellette levő török s tatárok nem is. Sz. Mózes ez izenete következtében elhatározták Bástával, hogy Pete László és Sennyei Pongrácz urak a kancellárhoz küldeszenek. Baba Novák a híres szabadhajdúk feje ma küldött hozzánk három embert, hogy örömet Fged szolgálatába állana. Ezzel is megfogya Mihály ereje, a kivel 4-én, vagy 5-én fogunk Fogarason túl akár mint barátok, akár mint ellenség találkozni.

Nagyszerű volna, ha „seine leuth möchten uns ihn selbst in die hend geben, oder der Mihal möcht sich selbst praesentirn.“

Székely Mózes izeni, hogy 4 nap múlva annyi hadinép lesz Oláhországban, „dass der Mihal nimmer wirt hinein dirffen.“¹⁾

(Eredeti.)

248.

Brassó, 1600. október 6.

Ungnád a császárnak.

Panaszkodik, hogy az erdélyi nemességgel s az erdélyi hadakkal nem lehet biztonságban lenni, annyira sok ok forog fönn, melyekből következtethető, hogy azok B. Zsigmond hívei. Az erdélyi hadinép azért is haragszik, hogy Mihályljal alkudozásban van Básta és én; ők nem akarják az oláh segítséget, valószínűleg úgy gondolkozával, hogy akkor, ha Mihályljal szövetezünk, a lengyel kancellár könnyebben legyőzetik s ők megfosztatnak attól a reménységtől, hogy

¹⁾ *Jegyzet:* Mihály vajda üldözéséről Ungnád jóformán mindennap hosszú jelentést írt, néha kettőt is, ki vannak adva Hurmuzaki idézett gyűjteményében; én csak a hiányzókat vettem itt fel.

B. Zsigmond leendő fejedelmök. A főbb urak is csak magukért álltak s állnak jót, de az alsóbb nemességért nem. — E miatt mi is (Básta és Ungnád) nagy gondolkodásban vagyunk.

Tegnap Tekeli úr néhány erdélyivel Mihály táborába mentek az egyezkedést megbeszélni; Mihály igen-igen alázatosan fogadta őket. „Es liegt nur an dem, dass sich die ständt resolviren mit dem herrn Basta mier und dem herrn Züggel und uns vergewisern, ob sy, wo die Pollaghen uns angriffen, bey uns halten, und des Wallachen hülff zuelassen wollten.“

A mi határozatunk szerint holnap kell kivonúlnia Mihálynak az országból s hat nap alatt nejét, fiát s leányát beküldenie kezesekül. Majd meglátjuk nem változik-e meg. — Köteles még, a mint kiér a szorosra, a hol a lengyelek beütni szándékoznak, 2000 jó puskást küldeni s a székelyeket szolgálatából elbocsátni. A vajda még most is — „halb desperirt, und halb male intentionirt.“

(Eredeti.)

P. S. okt. 7-ről:

Az oláh Kulesar Radult s Fged magyar kapitányát Kereky Jánost küldöttük a múlt éjjel Mihály vajdához, kitők már Oláhország felé útban találtak. A vajda a föltételeket elfogadta ugyan, de keservesen panaszkodott, hogy a keresztyénségnek tett jó szolgálatai jutalmául oly kemény föltételeket nem érdemelt, s ha nem volna igazi jó indulattal Fged s a keresztyénség iránt, el se fogadná a föltételeket, mert „nincsen még a két keze a hátához kötve.“

Most, mondja, a törökkel meg fog ütközni Oláhországban s ha legyőzetik, ám lássa Erdély mi tévő lesz, midőn már pajzsa, Oláhország elveszett. — „Dieser punct ist wol in acht zu haben“ s nem jónak találok a vajdát így „in desperatis terminis“ helyezni, mert még úgy tesz, mint 1564-ben János király fia a törökkel. — Bába Novákra ismét nem számíthatunk. — Mihály nem tudja, hogy a fia merre van.

Székely Mózesnek ma kell 2000 emberrel (magyarral) megérkeznie; a lengyel népet visszaküldte hazájokba.

(Eredeti.)

249.

„Datum Regy (Réty) in Zükhler Land“, 1600 okt. 10.

Ungnád a császárnak.

Az erdélyiek azt akarják, mivel Mihálytól félnek, hogy a szoros ne csak őriztessék, de Mihály se sokad magával bocsáttassék ki, nehogy aztán török s tatár segélyvel visszajőjjön. Én nem tartom jónak Mihályt a végső desperatióba hajtani. Különben Mihály maga az oka annak a veszélynek, melyben most Moldova és Havaselve forog. Csalárdsága Fged iránt, istentelen állhatatlan lelkülete, fajtalankodása Erdélyben, és zsarnoksága, mit isten tűrni többé nem akart, elvégre is megbuktatták őt, úgy hogy ő, ki

mindenkit meg akart csalni, „er sich selbst am meisten betrogen.“ Az erdélyi urak és rendek kevés nap múlva követeket akarnak Fgedhez kívánataik előterjesztése végett küldeni. Mihelyt megtudom, mik ezek; tüstént tudósítom Fgedet. Az erdélyiek Zsigmond és a cardinál adományozásait egészen, a Mihályéit csak kis részben akarnák érvényben hagyni. Székely Mózes tanácsára ismét írtuk a lengyel kancellárnak, hogy mivel Mihály Moldvából is Erdélyből is távozott, hagyna föl ellene való szándékával. Küldöm az erdélyi urak s rendek levelének másolatát, melyet okt. 4-én a lengyel kancellárhoz intéztek.

(Eredeti.)

250.

Illyefalva, 1600. október 12.

Ungnád a császárnak.

Az erdélyi urak a vajda segítéséről mitsem akarnak hallani, Básta meg nélkülök nem akarja. Mihályt az egész Erdély gyűlöli. Székely Mózes huszárjai és a vajdától átjött magyarok mégsem esküdtek meg, húzzák halasztják, „non sine maxima novae ad Sigismundum defectionis et prodicionis suspitione.“

10-én Csáky sátora előtt az alispánok (!) s a köznemesek összefutottak s nagy lármát csaptak a miatt, hogy Csáky egyedül tanácskozott egyszer valamiről Bástával s nem többek jelenlétében. Az izgatók közt Giczy Péter tűnik ki. Meg is mondta Bástának Csáky (a ki igen szorult helyzetben volt), hogy elébb utóbb kötözve küldendi Giczyt hozzája. — Csáky igen sokat ígér, de Sároست és Szádvárt kéri inscriptióban. Mi biztatjuk szolgálatához képest.

(Eredeti.)

251.

Illyefalva, okt. 13.

Ungnád a császárnak.

Abbeli aggodalmát fejezi ki, hogy az erdélyiek pártokra fognak szakadni és pedig Zsigmond mellett igen nagy párt lesz. — Így Bornemissza Boldizsár, Haller Gábor, Sennyei Pongrácz már tudatták velem, hogy ha mernének, szeretnének velem Csáky ellen tanácskozni, a ki pedig nagy császárpárti. Székely M. és Giczy Péter legnagyobb Zsigmond-párti, az előbbi bujdosása közben egy éjszaka egy ágyban halt vele.

Csáky azt a reménységet táplálja, hogy a gubernátorságot Fgedtől elnyerheti. Kornistól fél, hogy „er werde bey Eur Mtät böse offitia praestirn.“

(Eredeti.)

P. S. okt. 14.

Ungnád gyanúsítja Boeskayt, hogy titkon B. Zsigmonddal tart, míg Csáky Kornist tartja hazaárulónak.

Jegyzet: Ungnád némely levelében titkos jegyek, vagy álnevek gyakran fordulnak elő. Ilyenek: Mars = a császár; qui pro Marte est = gut kayserisch. Niger = Basta. Spes = Mátyás főhg. Alea Jactans = Miksa főhg. Pleiades = az erdélyiek. Profugus = Báthory Zsigmond. Virus = Kornis Gáspár. Pestis = Boeskey. Sol, Orion, Juvenis = Csáky. Strenuus = Székely Mózes. Trpidus = Sennyey Pongrácz. Linx = Haller Gábor. Ambidexter = Bornemissza Boldizsár. Malitiosus = Giczey Péter. Truncus = Toldy István. Polypus, Bifrons = Mihály vajda. Tremens = Alárdy Ferencz.

(Eredeti.)

252.

Illyefalva, 1600. október 16.

Ungnád a császárnak.

Tudatja, hogy Mihály ismét írt. — Az erdélyiek semmi áron sem akarnak Mihálynak segíteni. De nem is lehet hinni Mihálynak; bár másrészt nem szabad a legvégső desperatióba taszítani. — Csáky magát „summum consiliarium regni“ nevezi; ez nekem nem tetszik, mert úgy látszik, hogy aspiratio ad regnandum. Az a hír, hogy ha Fged a rendeknek Kővárt, Husztot és Szamosújvárt ki nem adja, úgy engem, Székely urat s Pete Lászlót letartóztatnak.

P. S. okt. 17. Ma kísérté ide Csáky Petraskót. A 14 éves fiú szemeiben könnyek ragyogtak, de különben bátor s vidám volt; azt mondá, hogy Fgedhez akar menni, Fgednek akar szolgálni; ő nem fél senkitől, neki nincs ellensége; ha vétkezett az apja valamit, annak ő nem oka. — Brassó felé küldjük s onnan a nőkkal s a kincsesel együtt Gyaluba. — Csáky igen szépen s tisztelettel bánik a fiúval, „als wenn sein vatter noch im esse wär.“ A tirnovai érsek is vele volt; ez most Fgedhez megyen. Az érsek mindig hű volt Fged iránt s Mihály üzelmeit sohasem helyeselte. „Das jurament will noch nicht forthgehen und morgen wöllen die Sibeburger erst ein landtag halten, darinnen die postulata und die gesanten an Eur Mtät auf das iurament sollen resolvirt werden.“

(Eredeti.)

253.

Illyefalva, 1600. október 22.

Ungnád a császárnak.

Az „oláh“ felesége holnap 19 kocsiival Brassóba érkezik. Azt mondja, hogy anyja csak 200 tallért hagyott neki élelemre, kincsei legjavát elvitte. Hihetetlen.

„Des Michal weib klagt jammerlich und erschrecklich über ihres manns gottloserlichs leben, dass nit ein wunder wer, die erd hett in lengst verschlungen und sie hab im den untergang dis gancz jahr herumb propheetzeith.“

(Eredeti, bécsi tit. lt. C. C.)

254.

„*Illiacarosh*“ (*Illyefalva*), 1600. okt. 23.

Ungnád a császárnak.

Ma voltak Székely Mihály és Pete L. Csákyval a szorosban (Bodzai), hogy azt megerősítsék ágyúkkal is a kancellár ellen, a ki 21-én (?) M. v.-t megverte, nehogy B. Zs.-dal arra bejöjjön. Az erdélyiek a szoros őrzését Székely Mózesre bízta, a ki nagyon gyanús, hogy Zsigmonddal összejátszik (colludirt). M. v. 12 ágyút a szoroshoz közel hagyott el. Azt mondják, hogy M., a mint a kancellár megverte, a szoros felé akart menekülni, de a mint értesült, hogy azt Székely Mózes őrzi, azt mondta, hogy el van árulva, a mért a szorost legnagyobb ellenségére bízta; így megfordult és Karánsebes, Lugas és Lippa felé fordult; lehet hogy N.-Váradra megy. Mi nem bízunk rá a szoros őrzését, mert az eskületétellel még mindig késlekedik, de az erdélyiek akarták így.

„Heut ist die Michael Vaidin nahend mit 9 khobl sonst vill wögen bei diesem quartir furgefahren, und sich gegen denen, die sie zu sehen hinaus geritten diemütig und beschaiden erzaigt; ist allein in einem ratt damaschkhen zöblen pelcz und ein alte frau gegen ihr über gesessen, in drey wögen fürtrefliche schöne ross 18 gehobt.“

(Eredeti, bécsi titk. lt. C. C.)

255.

„*Illiacarosh*“ (*Illyefalva*), 1600. okt. 26.

Básta és a biztosok Zamojskinak a lengyel kancellárnak.

A mit 23-áról írt, s a mit követői által izent, megértették. Inteni akarjuk Ngdat Havasalföld elhagyására, (de resignatione Valachiae). A mi császáruk és a lengyel király között fennálló egyezségből kifolyólag úgy intézze a dolgokat Ngd, nehogy császáruk joga új vajda behelyezése, vagy a tartomány uszupálása által megsértessék s ő fgeik között visszavonás keletkezzék; — sőt inkább, hogy a régi egyetértés fentartassék. Hogy M. v. nejét és fiát hozzánk küldötte, az a vele kötött szerződés értelmében történt, sőt ha maga M. v. személyesen visszatért volna is Erdélybe, őt a császárhoz küldöttük volna fel; ha a l. király a vajda ellen valamit akart volna kivinni, felkereshette volna a császárt, bizonyára kapott volna elégtételt. Hogy ezen országokkal mi történjék: azt a császár

fogja elhatározni. Hisszük, hogy Ngd a keresztyének közötti béke érdekében fog működni.

(Másolat, s bécsi titk. lt. C. C.)

256.

„Illiafalu“ 1600. okt. 28.

Básta, Ungrád és Székely Mihály a kancellárnak és a senatoroknak.

Megértették 26-án a kelt levelükben „praetensionem, quam in retinenda Mis suae provincia utpote Valachia nobis significant.“ Ez nem a mi ítéletünk körébe tartozik. Követünk által elébe adatjuk Ngtnak, minő visszavonás keletkezhetik ő fgeik között e tartomány bitorlása miatt. Hogy M. v. kiadatását kívánják Ngtnak, csodálkozással halljuk, mert ő nincs nálunk; de ha itt volna is, nem adhatnók ki őt, a vele a minapában kötött egyezkedés ellenére.

(Másolat, u. o. C. C.)

257.

Korczin, 1600. nov. 17.

III. Zsigmond I. kir. Rudolfnak.

Ábrahám Burggravius a Donaw Fgd tanácsosa, a kit Fgd hozzánk küldött. értesített arról, hogy átlépte országunk határát, de a pestis miatt visszatért Sziléziába s alkalmasabb időre vár. Elibe küldtük kamarásunkat (cubicularium), hogy hozzánk vezesse azon helyeken át, hol a pestis nem dúl. Örömmel hallottuk, a mit Moldova felől általa Fgd velünk tárgyalni akar; köszönettel vettük, hogy tudósított Fgd M. v. Erdélyből kiűzeteséről és a rendek eskütételéről. Nekünk és a mi országunknak is nem csekély kárt okozott az (M. v.). Néhányszor megintettük, hogy Moldovát ne bántsa — bízunk is a békében, midőn egyszerre csak alattomosan sokféle nemzetiségű nagy sereggel Moldovába ütött, Jeremiást kiűzte, határainkon égetett és gyilkolt s országunk elfoglalásáról tanakodott. arról a töröknek levelet írt „quomodo tributum quoque hoc nomine Turcae detulerit“ a mit Fgdnek már azelőtt jelentettünk. Ilyen hitetlen ravasz ellenség ellen, hogy sereget indítsunk, elkerülhetetlen volt, pedig nem történt kárunk nélkül, mert a hadseregre másutt is szükségünk volna. A mit Erdély felől Fgdnek ígértünk, arról nem feledkezünk meg. Kénytelenek voltunk fegyverhez nyúlni. minthogy Moldova elfoglaltatott és határunk megsértetett, de úgy értjük vezéreinktől, hogy Erdélyt nem érintették, csakis a kivert ellenséget üzik.

Arról, hogy Fgd M. v. által újra letett esküről tudósít, cseppet sem csodálkozom, mert hisz sok hasonló esküt letett már ő a töröknek is; azon inkább csodálkozuánk, ha hűségében, melyet annyiszor megszegett, megmaradna. Hiszem, hogy az erdélyi sereg

minket meg nem támad, miután már az ellenség Erdélyből kiűzetett; tőlünk sincs semmi parancsolat Erdély ellen, egyedül az, hogy az ellenséget, a ki minket jogtalanul haddal támadott meg, üldözzék.

„De litteris Sigismundi Báthorei nihil est aliud, quod M^{ti} V^{rae} respondeamus, quod neque voluntate nra, neque scientibus nobis datas illas esse, nihilque esse nobis cum illo commune.“

„P. S. Scriptis litteris nunciatum nobis est, Michaelem vaiwodam collectis magnis copiis et apparatu bellico, cum exercitu nro, qui in Valachiam Transalpinam eum persequunturus ingressus fuerat, confluxisse, victumque praelio et castris exutum, dilapsis etiam reliquiis copiarum, quae in fuga sequutae eum fuerant, in montium et sylvarum latebris ac fuga salutem posuisse. Iudicavit Deus causam nram, ut qui admonitus aliquoties a nobis, ne Moldaviam, ne ditiones nras turbaret, suae cupiditati modum statuere non potuit, is iusto Dei iudicio e Transylvania primum a M^{tis} V^{rae} exercitu ejectus et a nris deinde copiis profligatus, de suis etiam fortunis ac salute periclitari cogitur.“

(Eredeti, Polonica o.)

258.

Gy.-Fejérvár, 1600. november 18.

Ungnád a császárnak.

Ma váratlanul minden előzetes tanácskozás nélkül jelenti nekem Básta, hogy Székely Mihályt Fgdhez küldi, hogy referáljon arról a mi a (miriszlai) csata és a szebeni táborozás óta történt. Ma is minden erdélyi tanácsos Bástánál volt, meg volt hívva Székely Mihály, továbbá Tököli és Pethe László, de engem *kirekesztettek*; nem is tudom jóformán, hogy miről tanácskoztak. Nagyon sajnálom, hogy 13-án Meggyesről, a hol Bástától és Székelytől „urlaub genummen“, ki nem utaztam, hogy engedtem Csáky zaklatásának, a ki a rendek nevében marasztott. Így elmaradt volna ez az engem mélyen lealázó „disgusto“ és incidens, melyre én — istent hívom bizonyosságul — okot nem adtam. En Székelylyel a Fgdnek teendő jelentés felől sem nem tanácskozhattam, sem nem szólhattam. Bástának azt izentem Hofkürchen által, hogy megvártam volna, a mint méltányos is lett volna, hogy Székely kiküldetéséről előzetesen velem és Székelylyel tanácskozott volna, de mert ez nem történt s velem mitsem közölt, „so will ichs nicht disputirn, er wirts bei E. M. zuverantworten wissen.“ Nem kevésbé sért, hogy az erdélyi tanácsosokat gyűlésre hívta és engem nem hívatott meg arra. Mint-hogy úgy látszik többé nincs szüksége itt reám, a mennyiben magától elzárt: nincs többé itt dolgom, fel akarok kerekedni és Fgdhez kimenni. Tudom hogy Básta úr engem Fgdnél „aufs höchst angeben und carginn wirdt“, hogy engem nemcsak Fgdnél kegyvesztetté akar tenni, hanem hogy az erdélyi rendeket is fel akarja

ellenem heczczelni, hogy mérgöket ellenem kiöntsék; de az isten szerelméért kérem Fgdet, igazságos mentségeimet kegyeskedjék tekintetbe venni s arra nézve, a mi ellenem a rendek és Básta részéről beérkeznek, engem kihallgatni kegyeskedjék. Én mindent türtem és türök többet, mint a mennyi méltányos, csak hogy az erdélyi dolgokat ne zavarjam; de hogy üldöztessem egyik helyről a másikra, azt Fgd ítélőszéke előtt felpanaszlom.

P. S. nov. 21-ről: Az erdélyi urak is hidegen viselték magokat irányomban, úgy hogy azt kell hinnem, hogy összejátszanak ellenem Bástával. Azért útazásomat siettetni fogom, mielőtt „etwas ergerlichers erfolgte.“ Nem hiszem, hogy továbbá is valami bizalom lehetne Básta és én közöttem, sőt inkább a bizalmatlanság növekednék. Kérem Fgdet, ha ellenem valami vád érkeznek, engem is hallgasson ki és kiútazásomat megengedje.

(Eredeti, Turcica o.)

259.

Prága, 1600. nov. 20.

Rudolf III. Zsigmond lengyel királynak.

Bízunk Fgd és L.-o. barátságában, annál rosszabbul esett, hogy Fgd parancsára Zamojski és más senatorokkal ellenséges lengyel sereg ütött be nemcsak Moldovába, hanem előnyomult Oláhországba is. Ha volt is némi okuk Moldovába ütni M. v. ellen, a kit mi gyakran levelünk és követaink által intettünk a moldovai vállalatától, nehogy úgy tűnjék fel, mintha mi akarnók régi jogainkat Moldovára érvényesíteni: nem kellett volna Oláhországba is előnyomulni, a mely úgy régi jog, mint újabb szerződések szerint M.-o.-hoz tartozik. De nemcsak ezt tették a senatorok Zamojskival élükön, hanem Erdélyben is (a mely pedig máresak kétség nélkül a mienk), ha fegyverrel nem is tehettek valamit, legalább levelek által törekedtek szándékukat elérni, hogy az erdélyieket új elpártolásra izgassák különös ígéretekkel. Tudja Fgd hogy mekkora áldozatokkal és költséggel viseltünk mi és őseink háborút az istentelen törökök ellen, hogy távol tartassanak nem kevésbbé a lengyel, mint a magyar határoktól; azért Fgd is gondoljon a közös ellenség ellen való közös működésre és a keresztényiség hasznára — és parancsolja meg seregének, hogy ne dül-
janak a mi véduraságunk alatt levő tartományokban „nobisque, aut illi, qui a nobis nominabitur, Valachiam restiti nulla interposita mora mandabit.“ Ez kívánatos leendő további barátságunk és országaink érdekében is. A l. kancellár és senatorok ide mellékelt leveléből megláthatja Fgd, mennyire óhajtják ők a jó barátságot fentartani.

(Fogalmazvány Polonica o.)

260.

Kolozsvár, 1600. november 21.

Ungnád Székely Mihálynak.

Nem tehettem mást, minthogy a kiútazásra elszánjam magamat, mielőtt más ő fge kisebbitésére és szégyenére való esemény nem jő közbe; Bástának velem is kellett közölni uramöcsémnek mint commissariusnak kiküldetését. Azon is csodálkozom, hogy uramöcsém engedte magát tőlem elkülöníteni és egyedül a parancsnok tekintélyének engedni, az kint is feltűnést fog kelteni. Bástától kérdezvén, hogy mi legyen ezen elkülönítés oka, csak annyit felelt: a dolog úgy van a mint van, többet nem mondhatok! (la cosa del Sig. Zaggl sta, come la sta, non posso dir piu.) Én tegnap, a mint Pete Lászlónál és Tökölinél Kornis, Osáky, Borbély György, Alárdi, Bodoni, Mindszenti, Barcsai András, Bogáthi és mások vendégségben voltak, velök lévén, előadtam nekik kiútazásom okát, t. i. hogy kizárattam a tanácskozásból, a mi a parancsnok szerint az ő kívánságukra történt volna, — ezt ők tagadták, el nem ismerték s mindennek az okát Bástára hárították, anélkül hogy néven nevezték volna s hogy még azt is mondták nekik, hogy én is tudom és kívánom Székely kiküldetését. Erre én mást, mint az igazat, nem felelhettem, t. i. hogy a felől velem semmi sem közölte. A mint ezt hallották, rögtön kinyilatkoztatták, hogy most már láthatom ki az oka az én kizárásomnak s csodálkoztak rajta, hogy Básta a dolgot „mit so hohen bethueuerungen“ elhárítja magától s egészen az ártatlant adja. Azt meg is írtam Bástának, hogy illet-e tudtomon kívül a császári parancs ellenére önt a relatióval s a rendek megújított esküjével (melyet szintén nem láttam) oly sürgősen kiküldeni, midőn közöttünk sem történt testvérem-uram semmiféle tanácskozás e felől. Most már én nem vagyok oka semminek. Básta feleljen azért ő fgénél s a titkos tanácsosoknál, a miért hármunk commissariusságát egymagára ruházta s az én kiútazásom előidézésére törekedett; — tudom, hogy már kétségkívül írt is valamit, vagy testvérem-uramnak adott az instructióban valamit rólam. Hiszem az istent, hogy ártatlanságom napfényre jön. Tudja ön, hogy minden „disgusto“ nélkül váltam el a parancsnoktól, azért remélem, hogy nem is parancsolt ellenem valamit felhozni ő fge, a főhgek és tanácsosok előtt.

(Egykorú másolat a császár számára, Turcica o.)

261.

Szatmár, 1600. november 27.

Ungnád a császárnak.

Kérem kiútazásom okait kegyelmesen tekintetbe venni s engem is kihallgatva ne engedje, hogy kegyvesztetté legyek. Kizáratásom okát Básta az erdélyi rendekre akarta tolni, de ezek Bástára veték vissza. „Der herr Basta fundirt sich auf das, dass mir die Sieben-

birger abgunstig sein, erfolge aus dem, dass ich vor einem jar, da ich mit dem Pete László hinein bin gewest, den Mihal vaida zu scharf wider sie congratulirt und sie offendiert hab; dass will der Osáky auch nit gestehen.“ Az ok még napfényre jön.

25-én kellett a követeknek Fgedhez Fejérvárról kiindulni.¹⁾ A Petz-lovasság a Meszesen innen van; az erdélyiek nem akarnak német katonákat. Székely a követek előtt postán jön ki. Én kocsik és lovak hiánya miatt a követekkel együtt megyek Bécsbe, mert beteg is van kíséretemben.

(Eredeti, Turcica o.)

262.

Bécs, 1600. nov. 28.

Mátyás főhg a magyar kamarának.

Az oláh ökrök eladásáról szóló jelentést 9-éről vette, de ama kérésüknek, hogy a pénz ott hagyassék. nem tehet eleget, mert nagy szükség van rá a hadi miveletekre, Kanisára és a végekre stb. Azért küldjék rögtön a hadi pénztárba (kriegszahlamt) a 12,420 frtot. Már csak azért sem lehetne helyt adni kérésüknek, „cum adhuc incertum, utrumnon tota illa summa tum Michäeli Weyvoda, tum boariis apud eandem interessatis restituenda sit.“

Jegyzet: Decz. 29-én újra parancsolja Mátyás, hogy az oláh ökrök árában még hátra levő pénzt küldje be a magyar kamara.

(Fogalmazvány, a bécsi kamarai ltb. Hung. 14,407 fasc.)

263.

K. n. (1600. decz.)

Kövér Lukács „conscriba tricesimae Zempczienis“ a magyar kamarának.

Consignatio boum Valachicorum :

Összesen volt	2024 db.
„Quaestoribus sunt relaxati	40 „
Kiválasztott közülök hitványabb	142 „
Eladatott egy-egy	24 frtjával = 1,704 frt.
Jobb fajta volt 1842	
Eladatott egy-egy	45 frtjával = 41,445 „
Összesen	43,149 frt.
„Summa vectigalis“ az ökrökért	2,653 frt. 50 d.

(Eredeti, a bécsi kamarai ltb. u. o.)

¹⁾ A kiküldendő követek:

Bornemissza Boldizsár, a főurak — Györöffy János a nemesek — Daczó Ferencz, a székelyek — Enyedi Lukács a szászok részéről. Trausnerus Lukács beteg, nem bizonyos kimehet-e.

(Egy mellékelt papírszeleten.)

264.

Kassa, 1600. nov. 28.

A magyar kamara Mátyás főhgnek.

Kéri, hogy ne erősítse meg a váradi adományozásokat, bár hallják, hogy az erdélyi követek minden áron arra törekesznek ő fgénél; de Vér Mihály és Kokazi (= Kakuesi?) Mihály ő fgének legnagyobb ellenségei voltak.

(Bécsi kamarai lt. Hung. 14,408. fasc.)

265.

Szatmár, 1600. november 29.

Ungnád a császárnak.

A várkapitány (Székely M.) ma elútaott innen, nem a legjobban érzi magát, valamivel a követek előtt fog felérkezni. Az erdélyiek kíváncsiak (postulata) illetőleg minden jel arra mutat, hogy előbbi szabadságaikat akarnák visszaállítani. Miksa főhget, vagy a kit Fgd gubernátorra jelöl ki, „werden sy hart binden, ob wenn sy liberam electionem hetten.“ Ezen interregnum alatt nagy adományozásokat tettek a rendek, és sok tizedet engedtek el, úgy hogy nem tudom, hogy egy fejedelmi udvartartás miből telik ki ez időszerint Fejérvárt. A rendek Boeskaynak és Napráginak nem engednek bírni Erdélyben. hevesen ellenök támadtak az artikulusokban. Most Kornis a Básta segédje; ha Csáky visszajő, a ki most birtokán és sógoránál van, akkor Kornis megy talán birtokára. Idővel pártok fognak alakulni, mert tudom mit beszélt Csáky Kornisról, mielőtt Fgd-től bejött volna. Most bár egyértelműeknek látszanak a bizalmasabbak, de nem ez lesz állandó.

(Eredeti, Turcica o.)

266.

Kassa, 1600. deczember 12.

Ungnád a császárnak.

M. v. tegnap Váradra érkezett Nyáryhoz, „nicht wäis ich mit was angesicht oder gewissen er vor Ew. May. wird erscheinen dirffen“, mert az a célja, hogy Fgdhez utazzék. Az tagadhatlan, hogy Felségedet nagyon megsértette, hogy a főbbeket ne említsem, pl. a Pezzel való tárgyalást legkevésbbé sem követte, „sondern alles das contrarium patrirt“ s az erdélyieket fellázadásra kényszerítette, az országot elpusztította. Én. Székely, Básta és az erdélyiek is azon véleményben vannak, hogy Fgd „ein fürnembes haupt“ rendeljen Erdélybe és pedig gyorsan, mert: periculum in mora. Básta igyekezni fog addig a rendeket jó devotioban megtartani.

„Die stend haben in irer letzten congregation zu Letzfalva beschlossen den Zäkheln die wehrn abzunehmen, da rat ich Ew. M. geh. darmit zu temporisiren, dann solang die Zekhler ihre alte freyhait haben u. bewehrt sein, so sein die päss gegen Moldau, Polin u. Walachei desto besser versichert, u. haben sich Ew. M. auf sie zuverlassen. Der Adel fürcht sich mehr vor ihnen, als vor dem Sachsen.“ Székely erről többet fog jelenteni.

Bocskay és Naprági ellen az ország rendei valamit elő akarnak terjeszteni; a mint hallom, Bocskay személyesen fel akar menni Prágába, hogy magát tisztázza.

„Wegen des Slataritsch hette ich gerathen, dass E. M. hieher gen Caschau hetten fieren lassen, dan weil er dem Cardinal verriäterischer weis entdeckt hat, dass E. M. mit dem Mihal 7-birgen überziehen wolten, so werden die 7-birgerischen räth ihn mehr favoriren, als auf sein woll verdiente exemplarische straf gehen; er gehet auch wieder mein verordnung in Fogaras ohne eisen umb und frey.“

A szász városok az urakhoz és nemesekhez alkalmazkodnak (regulirn sich), nem is szabad magokat nyíltan jó németeknek mutatni. Fgd magas parancsa a bojárok feleségeinek, gyermekeinek és javainak kiadatását illetőleg későn jött; hogy mit csináltak azzal Brassóban, arról Székely fog bővebben jelentést tenni. Ha M. v. kijön, „der wirts hoch anziehen, aber seine verbrechen werdens alles umbstossen; woll weiss er Mihael ein unparteiisch recht nit überstehen.“

Az erdélyi követek holnap Eperjesre érkeznek; ha karácsonyra nem is Bécsben, de legalább Pozsonyban lesznek.

(Eredeti, Varia Turcica o.)

267.

Bécs, 1600. december 20.

Az udvari kamara a váradi püspöknek.

Tegyen jelentést az ottani végvár szükségleteiről.

(Fogalmazvány, bécsi kamarai lt. Hung. 14,407. fasc.)

268.

Korczin, 1600. december 27.

III. Zsigmond I. király Rudolfnak.

Nov 20-iki levelére azt válaszolja: fáj neki, hogy barátságában és jó szomszédságában csak egy perczre is kételkedett. A dolgot (t. i. a lengyel hadak Havasalföldéről kivonulását) senátoraival meg fogja vitatni s az eredményről mihamar értesíteni fogja a császárt.

(Eredeti, Polinica o.)

269.

K. n. (1600. decz.)

„Fridrich freiherr zu Herberstein“ Mátyásnak.

Fenséged megparancsolta az audientíán, hogy Erdély felől írásban is adjam be véleményemet:

1. A legfőbb, hogy az erdélyi nemességnek, a mely Báthory Zsigmondon csügg, nem lehet hinni, közöttök Székely Mózes az ő két segédjével Makó Györggyel és Tamással a fő-főcselszövők. Erdély ezek miatt nagy veszélyben forog.

2. „Dass sich die k. May. auf keine andere Sibenbürger verlassen haben können, als auf den Kornis Gaspar, und Senyey Pongracz.“

3. Csáky a köznemességet minden áron pártjára vonja, de ő eddig egy párthoz sem tartozik (bis dato keiner party zuffelt.)

4. „Dass die eigentliche Vermutung sei, dass er Sig. Batory schon zwischen des Seckl Moyses volck, deren in die 2000 ins Sekelland liegen sollen, auf des herrn Tschaky erhandlung wartet, wie dann in meihem wegweisen vom selben ort, si gleich in der tractation gestanden seindt.“

5. „Dass mehr gedachter herr Görg Basta von dem fürstlichen stuhl nit weichen woll, man schlaipf ihn dann todter aus der burgg; unt. bitt, ihr k. May, wollen ihn bey so güter gelegenheit mit aller notturf vürsorgen; so getraw er ihme, als dann die Siebenbürger wohl im zaumb zuhalten.“

6. Azon órában, midőn Fejérvárról visszaindultam, érkezett egy császári parancs a sziléziai lovassághoz és gyalogsághoz. Eperjesen a gyalogság akkor már leköszönt, a lovasság éppen leköszönőfélben volt; azt mondták, hogy ha csak legkisebb parancs jön is a sziléziai rendektől, örömezt mennek oda, a hova Basta parancsolja.

7. Basta minden Fgd hatalmában lévő erdélyi végháznak meghagyta, hogy azokat át ne adják az erdélyieknek Fgd határozott parancsáig.

(Eredeti, hadi lt. reg. 1599-iki 50. sz. a.)

270.

Gy.-Fejérvár, 1601. január 6.

Az erdélyi rendek a császárnak.

Irnak Bornemisza Boldisár (de Kapolna) és Alárdi Ferencz (de Panit) érdekében, kik minden vagyonukat elvesztették a császár iránti hűségük miatt, hogy más helyen adományozzon nekik jószágot, a mint kérték a rendek már a követek által is. Az előbbi Véceset, az utóbbi Alvinczet óhajtja.

(Eredeti, 15 pecséttel. Hungarica.)

271.

Gy.-Fejérvár, 1601. jan. 6.

Az erdélyi rendek Dr. Pezznek.

Hogy járjon közbe Bornemisza és Alárdy érdekében a császárnál, Vécs és Alvincz adományozása iránt.

(Eredeti, 15 peccéttel. Hungarica.)

272.

(Prága), 1601. jan. 8.

Rudolf a lengyel királynak.

Nov. 17-iki levelét vette. Moldva felől követe „Abraham Burggravius von Donau“ tesz előterjesztést. Mentegetését szívesen vette.

(Fogalm. Polonica o.)

273.

K. n. (Bécs, 1601. jan. 17.)

Mihály vajda Mátyás főherczegnek.

Írásban is beadja, a mit élőszóval elmondott ő fenségének. Átadja ő fge levelét, melyet a tatár khánnak küldött, de melyet ő már útközben kapott, hogy küldje fel a császárnak. Könyörög: engedné postán utazni Prágába küldendő emberét, mert ő már sok embert küldött fel Prágába, de nem tudja hová lettek. Könyörög, hogy a főhg felesége és családja számára kényelmesebb ellátásról gondoskodják és biztos őrizetükről. Kéri, hogy katonáiról, kiket ő Kassán. N.-Váradon és más Erdély felé eső határszéli helyeken hagyott. gondoskodják a főhg: „dignetur de eorum etiam condigna provisione et sustentatione, atque etiam solutione clementer prospicere, ne insoluti, et inedia coacti, vel alio dilabi, vel damna aliqua inferre cogantur. — Az eddig is kért pénzért (úgy látszik az ökrök áráért) ismételve könyörög, hogy saját és kísérete szükségleteire fordíthassa, továbbá szabad passus engedélyezését kéri embereinek, a kiket Erdélybe és Havasre küldözget, hogy hirt hozzanak az ottani viszonyokról és családja sorsáról. És hogy ő fge nyílt parancs által (patento suo mandato) úgy az erdélyieknek, mind másoknak meghagyja, hogy bojárjai bármerre járnának, ne akadályozzák, vagy ki ne fosszák. Végül kéri, hogy Mátyás főhg eme kérésére minél előbb feleljen.

Kérel: Postulatio Michaelis vaivodae 17. Jan. prolata.

(Tisztázat, aláírás nélkül, Turciea o.)

K. n. (Bécs, 1601. január.)

Mihály vajda Rudolfnak.

Nem tudom lelkem fájdalmát elhallgattatni: hallgassák meg esedezésemet. Javaimból, tartományomból kiforgattattam, a melyben most is nyugodtan élhetnék, ha a törökkel tartottam volna. De bár kiűzettem is tartományomból, oly erejét ismerem Fgdnek, hogy engem nemcsak visszahelyezni, de a tisztesség magasabb polczára emelni is hatalmában áll. Ha visszahelyeztetem, azokat kik ezen változás okai, megbüntetni nem lesz nehéz Fgd engedelmével. Nem tudom, mikép akar gondoskodni Fgd Erdély kormányzásáról, de én alázatosan úgy vélekedem, ne bocsássa be oda Miksa főhget az erdélyiek ravasz hívó szavára, mert ha ők azt kívánták legyen, hogy Miksa csekély sereggel menjen Erdélybe, „non secus ageretur ac si dono Turcarum tyranno Ser^{mus} traderetur.“ Sőt ellenkezőleg a török és lengyel közelsége miatt, a kik soha sem fognának örülni ő fensége erdélyi fejedelemségének — kívánatos, hogy mint oly hatalmas császár fivére s nehogy újra kijátszassék, mennél nagyobb sereggel küldessék be ő fensége, hogy mindkét ellenségnek tartása legyen tőle. Semmit sem kell bízni a változékony erdélyi seregben, hisz az folytonosan a változást kívánja.

Ha Fgd Miksát állítja Erdély élére, én a legkészségesebben felajánlom magamat életem fogytáig a leghívebb engedelmségre és parancsai teljesítésére. Ha ő Erdélyben leend, én is biztos megmaradást remélek Oláhországban és Moldovában. De nem kell késlekedni, mert az alkalmas idő elmúlik és az erdélyiek gondoskodni fognak arról, hogy mikép ne legyen Fgdé sem Erdély, sem Oláhország.

Kéréssem oda terjed (basis autem et fundamentum), hogy Fgd nekem hívénék pénzsegélyt adjon, melylyel katonákat fogadhassak és rendelje el saját csapatait is a csatlakozásra, azután nyolcz év alatt összeszerzett és az ellenségtől elfoglalt ágyúim azon részét, melyek az erdélyiek által elragadtattak (más része a lengyeleknél van) parancsolja meg Fgd szigorúan, hogy nekem visszaadják.

Hogy Fgd ne kételkedjék hűségemben, fiamat kezesül adom.

Kegyeskedjék családom számára ezen tartományban a már egyszer engedélyezett birtokot (Königsberget?) megadni és Erdélyben is valami birtokot (portiot). Továbbá elrendelni, hogy Erdélyben és M.-on elfogott embereimet bocsássák szabadon és bojárjaim mehessenek szabadon a merre akarnak s a kik Erdélybe menekültek, azoknak birtokaik adassanak vissza. Nőmnek hámos- és fiannak háttas és egyéb lovait adják vissza: feleségem egész családjával szabadon jöhessen M.-o.-ba, ha akarna. Török írnokom fogságából szabadíttassék ki. Az oláh kereskedőket, a kik Báthory Kristóf óta Erdélyben kereskedtek, bocsássák szabadon és adják vissza áruikat.

Jegyzet: Ugy látszik mintha pótlék volna ez 1600. jan. 17-iki hosszú emlékiratához, a mely ki van adva Hurmuzakinál s bőven van ismertette Erdély és Mihály vajdáról írt munkámban.

(Másolat, Varia Turcica.)

275.

K. n. (1600. jan. 17 után.)

A haditanács Mátyásnak (M. v. kérelme iránt.)

A főhg parancsára a haditanács átnézte az iratokat, melyeket M. v. részint a főhghez, részint a császárhoz beadott. A haditanács úgy találja, hogy a legtöbb és legnevezetesebb pontok nagyon általánosságban (minden „specificierte umstandt“ nélkül, generaliter) vannak felvetve, úgy hogy azokra a haditanács csaknem lehetetlennek tartja véleményt adni.

M. v. fennen emlegeti hűségét, állhatatosságát, buzgalmát (eifer) az ellenség ellen és sürgeti Erdély kormányzását Miksa főhg által, úgy szintén a pénzsegélyt, a hadak toborzására szükséges költségeket, továbbá a neki adományozott javak visszaállítását és sok egyebet. De a haditanács nem tudja, ő fge mire határozta el magát M. v. iránt, viselt dolgait s az ő rendkívül gyanús működését (procedienn) tekintve „wie auch seinen unordenlichen verdecktigen procedienn gegen etlichen siebenbürgischen standen und andern“ és most leveretését, Erdélyből kiűzetését és Básta azóta érkezett iratát tekintve. A haditanácssal eddig semmi sem közöltetett, hogy az legalább általánosságban tudná magát tájékozni. Ép oly kevésbé ismeri M. v. intentióját, hogy magának, vagy ő fge javára kívánja-e a pénzsegélyt és a hadi népet. A neki adott javakról sem tud semmit sem a haditanács, hogy Magyarországon belől vagy kívül, vagy Erdélyben vannak-e. És ő előbb kivonult Erdélyből, mintsem ő fge arra gondolhatott volna, hogy neki birtokot adományozzon. Szolgái, bojárjai és az oláh kereskedők iránti kérése és felesége s fia elvett kocsijának s nyerges lovának visszaadása felől sincs tájékozva a haditanács. Így bár irányadó véleményt nem adhat, mégis úgy vélekedik, legrövidebb útnak hiszi, hogy M. v. kérvényei ő fgének felküldessenek s M. v. is oda útasíttassék, határozzon azután ő fge és Miksa főhg, a kivel most az erdélyi kormányzáság felől úgy is alkudoznak s ott vannak az erdélyi követek is, a kiket és M. vajdát egymás ellen kihallgathatnák — s így aztán határozhatna ő fge. De nehogy a halogatásból kellemetlenség származzék, figyelmeztetni kellene ő fgét, hogy eme tárgyalás minél előbb fogantossíttassék, mert ez nagyon érdekében áll ő fge országának és népének s főképen mert a követek és a vajda még együtt vannak s itt mert az elhatározás után is sok időt vesz igénybe a dolog megvalósítása.

(Tisztázat, datum és aláírás nélkül. Hungarica o.)

276.

(Bécs) (1601 jan.)

Ratio florenum 43,160 hung. Walachicorum.

Zeller Mihály had-fizetőmesternek és Pöffenhauser

udvari fizetőmesternek fl. 39,203 d. —

A hadfizető pénztárba különböző alkalmakkor . . . fl. 112 d. 40

Ad boarios Walachicos necnon servitores eorundem,	
item manibus Logomay soluti	fl. 1,382 d. 11
Dno magistro postarum in Hungaria	fl. 2,000 d. —
Pro expensis Michaelis Vajvodae Viennam ascen-	
denti, sic magistro postarum pro expedito simi-	
liter Viennam versus cursore soluti	fl. 181 d. 95
Restant apud boarios adhuc insoluti, qui certifi-	
candi sunt	fl. 280 d. 54
Et sic erogationis summa convenit cum perceptio-	
nis summa	fl. 43,160 d. —
Leopoldus Peckh m. p.	

(Eredeti, bécsi kamarai lt. Hung. 14,408. fase.)

277.

(Bécs) 1601 febr. 1.

Az udvari kamara Rudolfnak.

A mellékelt kivonatból meggyőződhetik Fgd, hogy M. v. az Oláhországból kiküldött és eladott ökrök árát 60,000 frtra teszi (anschlegt), „doch anjecz, den halben theil zu seinen obligenden noten u. bezahlung seiner auf der rais gemachten schulden begeren thuet.“ Az ökröket pedig mindössze 43,149 frton adtuk el. A hadi pénztárba (kriegszahlamt) adatott ebből 39,203 frt, Mátyás főhg parancsára fizettünk belőle egyeseknek „und darunder dem Weyda selbst zu zweyen maln 4000 fl.“ Fgd rendeletére; a pénzből nincs már több 700 és néhány tallérnál. Nem lehet tehát abból adni M. v.-nak itteni követeléseire. Fgd tehát határozza el magát „so wol des Weyda halber, ob und was sie ihm dieses vichgeldts halber nach gelegenheit geben lassen wollen, sich in gned. zu resolviren.“ Emlékezett arról Fgd a nov. 11-én írt levelében is, hogy a moldovai kereskedők, a kik az ökrökkel voltak, jelentették, hogy abból 549 darab az övék s azért ezek megfizetését kívánják, erre nézve is határozzon Fgd.

(Fogalm a bécsi kam. ltb. Hung. 14,408. fase.)

278.

(Bécs) 1601. febr. 8.

Miksa főhg Rudolfnak.

Írja, hogy Örmény Péter az oláh ökrök ügyében nála járt.

(Eredeti, Varia Turcica es.)

279.

Bécs, 1601. febr. 20.

Mátyás főhg Rudolfnak.

Pezz és Nyáry Pál az erdélyi végházak érdekében írtak, hogy Kővár, Újvár, Várad és Huszt felől gondoskodjunk „mit notwendigen proviant u. munition.“ Várad nem állhatna ki egy ostromot sem, a többivel egyetemben; „die knecht ihr klaiden u. wehen umbs brodt versetzt u. dieselben sowol dies. als ander orten in ganz Ober-Hungern so schwach u. matt, dass nit wol möglich die wachen mit ihnen zu versehen, zugeschweigen, was anders auszustehen, oder zuverrichten angebracht u. begehrt worden.“

P. S. Most értesülök, hogy Fgd 15,000 frtot rendelt az erdélyi részek szükségletére, de mivel a szepesi kamara csak az élelmezésre 40—50,000 frtot számított, gondoskodják Fgd többről is, így a fizetésről és a húspénzek (fleischgelter) felől is.

(Fogalm. bécsi kam. lt. Hung. 14,408. fasc.)

280.

Székelyhíd, 1601. márcz. 26.

Zólyomi Miklós Komis Lekának, „M. v. ő nga főlovázmesterének.“

A mit levelében írt, hogy lovaira és szolgálóra gondot viseljen, ne aggódják „fogyatkozás nélkül gondját viseli.“

(Aláírás: „Kgd jó barátja, szolgálója.“)

(Eredeti, hadi ltr. reg. 189.)

281.

Bécs, 1601. április 6.

Mátyás a császárnak.

Országgyűlési ügyekről ír.

„Wegen der übrigen articl, als bestrafung derjenigen, die mit fliegenden fahnen aus der festen Wardein gezogen, ihre häuser bei Erlau und anderstwo unnötwendigweis verlassen, dem Sigismundo Bathory wiederumb in Siebenbürgen geholfen: will ich vom kriegsrath aus nothwendige inquisition zuhalten verordnen u. E. May. hernach des vernem befündts gehors. brud. berichten etc.“

Külön lapon:

„Exequution gegen den Parteyen in Hungern.“

5-ik pont: Azok ellen: „welche dem Sigismundo in Siebenbürgen geholfen, ross und wagen dargelihen, ja selbst mitzogen und begleitet“, vizsgálat indítandó.

(Fogalm. a bécsi kam. ltr. Hung. 14,408. fasc.)

182.

Prága, 1601. április 9.

Rudolf Mátyásnak.

Minthogy nagyon szükséges Felső-M.-o.-ba s alkalmilag Erdélybe commissariusokat küldeni, rendeltük erre Istvánfi¹⁾ és Molartot. Utalványozzon egynek-egynek a pozsonyi kamaránál 1000 tallért útiköltségül. Az instructiót utánok küldendjük.

(Másolat.)

283.

Bécs, 1601. április 19.

Mátyás főherczeg a m. kamarának.

Forgách pénzből „für den Walachischen weyda 1000 taller deputiert“ ö fge.

Alább: „Simul ac quae inibi nominantur, hastas pro Michaelae Walachiae weywoda mille tallerorum precio comparari curabitis.“

(Fogalm. kam. lt. Hung. 14,408. fase.)

284.

Bécs, 1601. április 31.

Pezzen a császárnak.

„Den Walachen hat man gestern allerdings von hinen abgefertigt, hat vor seinem verraisen gewissheit bekhummen, dass ain thaill der Wallacheÿ sich noch in seiner devotion erhallte, dass sein person von menigklich hoch desiderirt, ist destwegen desto fröhlicher weggeraist u. verhoffet sein vorig verbrechen mit gutter verrichtung und khunftigen mehrten gehorsamb zuerstatten.“

„Bey dem Michael w. hab ich 2 undterschiedliche corresponenten beställt, dieselben mit ziffern u. instruction versehen, damit von ainer zeit auf die ander E. K. M. alle beschaffenheit erindert werden mögen.“

(Eredeti.)

285.

Bécs, 1601. május 26.

Pezzen a császárnak.

„Aus Ober-Hungern u. Sibenbürgen vernimbt man, dass der Sigismundus in die 20^m mann baisammen gehabt u. man hat sich besorgt, er werde darmit Wardein oder Kÿwar belegert haben, ist aber khaines geschehen, dasselbig volekh ist von einander zertheilt,

¹⁾ Istvánfi helyén először „der Bischof von Erlaw“ állott.

wie man sagt, willens zuzusehen, wie es zwischen Ew. May. u. den Türekhen ieczť angehen und was aus der fridtstractation gehandelt werden möchte.“

(Eredeti.)

286.

H. n. 1601. május.

Thurzó György véleménye Rudolfhoz.

Kivánatos volna békésen elintézni Erdély dolgát és nem támadni meg B. Zsigmondot, a helyett minden költséget a török ellen fordítani; mert ha fegyverrel foglalják el Erdélyt, azzal kell azt megtartani és pedig nagy költséggel, úgy hogy haszon nem lesz belőle. Jobb volna Zsigmonddal kiegyezni, hogy mint a birodalom fejedelme és vasallusa (feudatarius et mandatarius) bírja Erdélyt és M.-o. részeit, a melyek urának írja most magát, Fgdnek átengedné, és Havasalföldöt is Fgd fenhatósága alá bocsátaná.

287.

Besztercze, 1601. jan. 10.

Balassa Sigmond Mátyásnak.

Mentegetőzik, miért nem mehet a főhg kívánatára a török béke tárgyalására kiküldött biztosokhoz, mert úgymond: „servitores quos hactenus intertenebam et alebam, in castra ad requisitionem et petitionem sp. et m. dni Michaelis vajvodae transierunt,“

(Tureica, 1601. jun. fasc.)

288.

Vác, 1601. június 22.

Oroszi András Nádasdinak.

A Sigmondnak adott segély előnyomúlóban van, Gyula és Szolnok között akarnak táborozni, addig. „bis sie sehen, wo der Weyda aus will, darnach sie ine fürbiegen khundten.“

(Tureica.)

289.

Szendrő, 1601. június 15.

Rottal Mátyásnak.

A magyar nyelvet értvén, jobban van informálva a felső-m.-o.-i és erdélyi ügyekről, mint a ki nem tud magyarul. 1. Zsigmondnak nagy serege van együtt. 2. Az Erdélybe vezető utak, szorosok meg vannak erősítve, pedig ott egy ember fölér 4—5-tel, a ki bemenni akar. 3. Zs. a törököt s tatárt segítségül hívta. 4. M. v. felesége s fia Erdélyben vannak, a miért M. v. „steck voller desperation u.

rachgier,“ így nem lehetséges hogy öfgének okosan és észszerűen tanácsoljon; „dann schlecht (=schlecht) ihm Sigismundus fur. dass er ihm sein weib und kind wieder geben, die Walahey einräumen, u. sein freund in allweeg sein will.“ Az itteniekkal is szoros összeköttetése van Zsigmondnak, úgy hogy lehet, hogy saját népünk által főgunk megveretni, a kiket ő felsége országában felszed most. 5. Ő felsége ismeri Felső-Magyarország állhatatlanságát Schwendi Lázár korából, hogy sok várat mekkora munkába került bevenni, a mely Erdélyhez pártolt. Az atyák azóta meghaltak, de élnek a fiak, és ugyanaffajták (ugyanazon rasse-ból — rászta — vannak). Azért F.-M.-o. most is könnyen eleshetik, ha nem is a magas Fátraig (bis zum berg Allt-Vatter), de a Tiszaig. Azért nagy erővel kell fellépni, hogy ne veszítsenek csatát.

Ha F.-M.-o. is elesik, egy ellenséges kapocs képződik: török. Erdély, F.-M.-o., lengyelek, tatárok között. Ha Fgd nagyobb erőt küld be német katonákból, mint az erdélyieké: akkor nincs baj. Észszel és erővel kell harcolni. Ha van erő: fel kell lépni; ha nincs: „des gewissern spielen“ és észszel győzni le őket, mert a példabeszéd szerint „melius est praevenire, quam venire! és „quod cito fit, male fit!“

Meglehetne Pestet támadni, a f.-m.-o.-i őrhaddal Szolnokot megszállani s az alatt az erdélyieket „ranis verbis speisen,“ jó szóval tartani.

(Eredeti, hadi lt. reg.) .

290.

Buda, 1601, augusztus 13.

Murat és Mehemet pasa Pezznek és Nádasdinak.

Békefeltételeitek olyanok, hogy minden böles, még Homér, Plato és Aristoteles is confundálva volna, hogy mit feleljen azokra.

A 4-ik pont szerint azt kívánjátok, hogy a mi hatalmas urunk Ottoman Erdélyért mit se tegyen. Ilyet írásba foglalni olyan dolog tölettek, mint „unsers Chisilgiehasa, das ist des Aesopi fabln gleich sein, welcher zur zeit als er masla gefressen und frelich worden, auch solche begern gethan hat.“ Kedves uraim! tudjátok ti azt, hogy Szoliman János királyt hatalmába vonta, neki s halála után fiának Istvánnak adta Erdélyt, a mely a 948-ik mohamedán évtől 1003-ig a töröknek volt alávetve. És ti most azt hozzátok elő, hogy a miért néhány engedetlen, mintegy két napra császárokkal barátságot akart kötni, tőlünk elszakadt Erdély. Nincs nektek ott mit keresnetek, bár a vajda (B. Zs.) hűtelessé lett, megbánta vétjét s a szultán büntetés helyett megkegyelmezett neki. „Ich kann nicht glauben, dass billich, noch ehrlich sey, weillen Sigismund Báthory unsers herrn vajvoda ist, dass ihr wider ine den *verfluchten Michael vaida* schickt, ob nuhn solches billich oder nicht, wollett selbst erkennen.“

(A magyar eredeti német fordítása, a bécsi titk. lt. Turcica.)

TARTALOM.

	lap.
I. Az erdélyi fejedelemség politikájának vezéreszméi. — Erdély történeti hívatása. — Nemzetközi helyzete	1
II. Mihály vajda jellemzése. — Az osztrák-ház törekvése Erdély birtokáért. — Erdély hagyományos politikája. — Báthory Zsigmond uralkodásának jellemzése. — Báthory Endre Lengyelországban. — Ellenségeskedése Zsigmonddal, testvére Boldizsár megöletése miatt. — Kibékülések. — Endre Erdélybe jő. — Zsigmond a fejedelemséget ráruházza. — A megyesi országgyűlés. — Mária Krisztierna főhercegnő távozása Erdélyből. — Zsigmond Lengyelországba megy	9
III. Báthory Endre uralkodása. — A három nemzet magatartása. — Viszonya a külföldhöz: a lengyelekhez, Moldovához, tatárhoz, törökhöz. — A lengyel király pártfogásába veszi. — Endre alkudozásai a törökkel. — Mihály vajda pályafutása. — Kis-oláhországi bánága. — Erdélybe menekvése. — A havaseli vajdaságra jutása. — Harczai a török ellen. — Erdély s Báthory Zsigmond hűbéresévé lesz. — Rudolfal szövöttek. — Báthory Endrének hűséget esküszik	22
IV. Rudolf lelki betegsége. — A prágai udvar ellenséges magatartása Báthory Endre fejedelemségével szemben. — Tanácskozások Erdély megtámadása felől. — Rudolf az erdélyi rendeket hűségre inti. — Boeskey királypártisága. — Hadikészület Erdély ellen. — Az erdélyiek védelmi intézkedései. — A pápai követ békétárgyalása	37
V. Mihály vajda és a császár-király sürű követváltása. — A vajda felajánlja kardját Erdély ellen. — Rudolf elfogadja. Mihály vajdának segélypénzt utalványoz. — A combinált támadás terve. — Básta magatartása a vajdával szemben. — Mihály követsége Bástánál, s kíváncsi. — Básta gyanúsítása Mihály vajda felől. — Az udvari tanács véleménye a támadást s a vajdát illetőleg	48
VI. Az erdélyi állapotok. — Endre jóhiszeműsége. — Első tanácsosa, Kornis Gáspár állítólagos árulása. — Endre gyanakodását a vajda hűségesküddőzéssel altatja el. — Követségek. — A vajda elhítteti, hogy a törökre készül; hadiszereket s katonákat nyer Erdélyből. — Mihály vajda támadását siettet. — Kémlelő oláh követek Erdélyben. — Táborba szállása s Erdélybe ütese	58
VII. Mihály vajda előnyomulása Erdélyben. — A fejedelem és a pápai követ békülési kísérletei — A vajda a Vöröstoronyi-szoros előtt. — Egy napi fegyverszünet. — Előkészület a harezra. — A seregek felállítás. Lét-számuk. — A Szeben alatti esata	71

- VIII. Mihály vajda bevonulása Gyula-Fejérvárra. — Az ország siralmas helyzete: rablás, égetés, gyilkolás mindenfelé. — A bíbornok-fejedelem menekülése. — A vajda a székelyekkel útját állatja. — Bolyongása a Hargitában. — Csikszéken át a határhavasokhoz ér. — Küzdelem az üldöző székely parasztsággal. — A fejedelem megöletése. — Levágott fejét Fejérvárra viszik. — Mihály neje s a vajda maga is megsiratja. — Ünnepies eltemettetése. — A székelyek bűnhődése s vezeklése 89
- IX. A királypártiak a „végek“-ben. — Rudolf meglepetése a vajda Erdélybe ütése által. — Mihály vajda „a császár helytartója és főkapitánya.“ — Kétszínűsége. — Gyanút költ a király kiveiben. — A vajdának tulajdonított oláh nemzetiségi missio. — Az udvar tanakodása Erdély kormányának rendezése felett. — Kik nevezzenek ki kormányzóvá? — A tanácsosok véleménye Erdély ügyében. — Mihály vajda és Básta között lobotvet a gyűlölködés 102
- X. A prágai udvar határozatlansága. — Királyi biztosokat neveznek ki Erdélybe. — Első jelentéseik (Szathmárról) a vajda felől. — Báthory Zsigmond s a lengyelek hadi készülétei. — Huszár István küldetése Zsigmondtól Boeszkayhoz. — Básta zsoldosai féktelensége. — Az oláhok Erdélyt mind jobban megszeretik. — Farsangi ünnepélyek. — Mihály vajda Moldva elfoglalását tervezi 117
- XI. A kir. biztosok Gyula-Fejérvárra érkezése. — Audientiák. — A vajda kormányzó akar lenni Erdélyben. — Országgyűlés febr. 15-én. — Stoika visszaérkezése az udvarból. — A vajda ingerült a király ellen. — A törökkel akar szövetkezni. — Pezz bejövetelét sürgeti. — Mihály vajda s a kir. biztosok délerdélyi körútja. — Az ország siralmas állapota: általános elkeseredés. — Mihály vajda, a biztosok és a török követség Brassón. — Országgyűlés márcz. 14—15-én. — Mihály vajda zsarolása a városokon. — A lengyel követtel való tárgyalás. — Visszaútazás Gyula-Fejérvárra 135
- XII. Előkészület a Moldovai hadjáratra. — Újabb audientiák. — Hangzatos szólamok Szerbia, Bulgária, Konstantinápoly meghódítása felől. — A magyarországi részek visszakövetelése. — Mihály vajda változó kedélyállapota. — Katonai zavargások. — A biztosokkal elfogadtatja moldovai tervét. — Jeremiást s Báthory Zsigmondot ámtíja. — Moldova elfoglalása. — Visszatérése Erdélybe 153
- XIII. Mihály vajda Moldova elfoglalása után, hatalma tetőfokán. — További vágyai. — A kir. biztosokkal való szégyenletes bánásmód. — Az új csász. és kir. biztos dr. Pezz Bertalan bejövetele. — A július 20-iki országgyűlés. Mihály vajda merész kíváncsi. — A király válasza azokra. — Mihály vajda fegyverkezik. — A lengyelek táborba szállása. — Bánffihunyadi és fejérvári katonai vérengzések. — Mihály vajda kozák és magyar hadi népe szökései. — Az erdélyi nemesség kiirtását tervezi. — Bástától segítséget sürget 165
- XIV. Az erdélyiek felkelése Mihály vajda ellen. — Básta és a kir. biztosok Erdélybe jönnek s a felkelőkhöz csatlakoznak. — A miriszlai ütközet. — Mihály vajda üldöztetése. — A vele kötött egyezmény. — Kitarodása Erdélyből. — Mihály vajda havaseli csatája a lengyelekkel. — Megveretése 182

XV. Mihály vajda hareza a lengyelekkel Havasalföldén. — Megveretése. — Nejét és fiát Erdélybe küldi. — Az erdélyi rendek „nemzeti gyűlés“-e Léczfalván. — A pártok alakulása. — Meghasonlás Básta és Ungnád között. — Gyulafejevári országgyűlés nov. 22-én. — Erdélyi követek Prágában. — Bába Novák megöletése Kolozsvárt. — Kolozsvári ország- gyűlés jan. 21-én. — Báthori Zsigmond fejedelemmé választatása. — A „németes urak“ elfogatása. — Zsigmond Erdélybe hozatala s ünnepé- lyes beigtatása	211
XVI. Mihály vajda menekülése Havasalföldről. — Magyarországon át Bécsbe megy fel s onnan Prágába vágyakozik a császárhoz, audientiára. — Emlékírata a császár-királyhoz. — Újabb fongorlatai. — Bécsből a török követséget vadássza. — Gyalázó levelei a király s udvara ellen. — Fiát ki akarja szöktetni Erdélyből. — A prágai audientia. — Rudolf a vaj- dát kegyelmébe fogadja s Erdély ellen indítja	224
XVII. Az erdélyiek politikai hibája Báthory Zsigmond risszafogadásával. — A császáriak bosszú-hadjárata. — Mihály vajda Magyarországra vissza- tér. — Hadakat toborz. — Bástával Erdélyre támadása. — A goroszlai ütközet	244
XVIII. Básta és Mihály vajda előnyomulása Erdélybe. — Kolozsvár meghó- dolása. — Mihály vajda és Básta hadai dúlása, rablása az országban. — Básta féltékenysége és gyűlölete felébred a vajda ellen. — Mihály vajda gyanús magaviselete. — Torda, Enyed, Fejérvár feldúlása. — Básta Mihály vajdát orozva megöleti. — Zárszó	258

Oklevéltár.

I. Oklevelek. (I—CXCVII drb.)	273
II. Oklevél-kivonatok. (1—290 drb.)	435

Névmutató	596
---------------------	-----

NÉVMUTATÓ.

- Adrianápoly* 154. Oklevéltár: 509.
Ahmed basa 31.
Alárdi Ferencz (de Panit) 141, 163, 169, 183, 189, 207, 217, 256. — Oklevéltár: 373, 384, 395, 396, 400, 429, 434, 516, 519, 545, 546, 549, 569, 579, 583, 584.
Alliuvia (= Radibrad Alvisio) — Oklevéltár: 353.
Alsó-Keter — Oklevéltár: 395.
Alvincz — Oklevéltár: 524.
András deák — Oklevéltár: 301.
András posztelnik 190.
Antal György — Oklevéltár: 344.
Apafi Miklós 83.
Apostorf — Oklevéltár: 459.
Aradi György 78.
Ardeli János — Oklevéltár: 466.
Aranyos folyó 262.
Aranyos-szék 73, 184, 187. — Oklevéltár: 359, 366, 368, 370.
Ardó — Oklevéltár: 449.
Arges 224.
Árkosi Péter — Oklevéltár: 503.
Árky Imre — Oklevéltár: 366.
Áron moldvai vajda 30, 31, 32. — Oklevéltár: 425, 524.
Aschaffenburg — Oklevéltár: 447.
Aszalay Mátyás 223.
Ausztria 12. — Oklevéltár: 273, 281, 287, 289, 311, 326, 365.
Bába *Norák* 80, 82, 160, 163, 203, 206, 212, 221, 259. — Oklevéltár: 385, 386, 389, 390, 515, 517, 527, 569, 571, 572.
Baja — Oklevéltár: 426.
Bakó Dániel 88.
Bakonyai Farkas — Oklevéltár: 502.
Baládi Ferencz 88.
Balassa Zsigmond — Oklevéltár: 590.
Balás Mihály (alias Székely Balázs), Báthory Endre állítólagos gyilkosa 95, 96.
Balásháza — Oklevéltár: 395.
Balaton 3.
Balcescu Miklós 9, 108, 109, 165.
Balogh Gergely 51. — Oklevéltár: 460, 464, 474.
Bánffy Gábor 23, 184.
Bánffy-Hunyad 176, 177. — Oklevéltár: 343, 314, 345.
Bánffy János — Oklevéltár: 344.
Bánffy László — Oklevéltár: 344.
Bánffy Mihály — Oklevéltár: 344.
Bánffy Péter — Oklevéltár: 343, 344.
Barbatt György — Oklevéltár: 405.
Barbely Mártonné — Oklevéltár: 345.
Barczaság — 69, 145, 146, 179, 180, 185, 186, 188, 205.
Barcer Kramar — Oklevéltár: 331.
Barcsai András 79, 83, 84, 160, 163, 169, 190, 191, 197, 198, 199, 201. — Oklevéltár: 531, 545, 546, 547, 549, 567, 579.
Bárdi András — Oklevéltár: 343.
Bárdi Bertalan — Oklevéltár: 343.
Barrilovich (Bariglavits) Ferencz 161, 163, 166, 168, 171. — Oklevéltár: 527, 531, 541, 542, 543, 552, 553.
Bartakúti Miklós 95, 98.
Bártfa 175.
Barton Ednárd 29.
Barvátius János 92, 93, 106, 122, 123, 124, 125, 126, 134, 140, 141, 144, 147, 148, 149, 159. — Oklevéltár: 331, 375, 444, 447, 449, 450, 454, 457, 461, 465, 466, 467, 468, 470, 485, 494, 495, 496, 500, 501, 503, 511, 518, 529.
Básta György 7, 20, 21, 23, 39, 40, 44, 45, 46, 54, 55, 56, 63, 64, 65, 92, 93, 102, 103, 104, 112, 113, 114, 115, 116, 122, 124, 125, 126, 127, 139, 143, 155, 163, 166, 175, 177, 180, 181, 183, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 204, 207, 208, 209, 211, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 223, 225, 226, 231, 233, 234, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 270. — Oklevéltár: 286, 296, 307, 311, 346, 353, 362, 379, 382, 379, 382, 385, 390, 398, 399, 401, 405, 420, 422, 423, 424, 427, 428

429, 430, 431, 432, 433, 435, 436,
437, 438, 440, 441, 442, 443, 444,
445, 447, 448, 449, 450, 451, 452,
458, 459, 461, 462, 463, 464, 467,
468, 469, 471, 472, 473, 484, 488,
489, 496, 500, 501, 507, 508, 509,
510, 511, 514, 522, 525, 526, 528,
531, 544, 553, 555, 557, 557, 559,
561, 562, 563, 465, 567, 568, 569,
570, 571, 572, 573, 575, 576, 577,
578, 579, 581, 583, 586.

Báthor — Oklevéltár: 562, 563.

Báthory Boldizsár 14, 15, 16, 19, 29,
44, 58, 59. — Oklevéltár: 532.

Báthory Endre 13, 14, 15, 16, 17,
18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27,
28, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42,
43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51,
54, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65,
66, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 82,
84, 87, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97,
98, 99, 100, 101, 103, 123, 158, 178,
222, 233, 250, 257, 265. — Oklevél-
tár: 280, 281, 282, 292, 293, 294,
295, 300, 301, 302, 330, 384, 398,
437, 438, 439, 444, 445, 446, 457,
458, 461, 462, 463, 471, 483, 507,
517, 530, 544, 573, 582.

Báthory Gábor 77.

Báthory István (Iengyel király) 4, 5,
6, 7, 12, 14, 15, 18, 22, 25, 30, 78,
99, 185, 194, 196, 251. — Oklevél-
tár: 294, 268, 532, 533.

Báthory István (Somlyai) *Báthory* Endre
fivére: 16, 18, 62, 70, 92, 93, 102,
124, 125, 178, 179. — Oklevéltár:
282, 292, 293, 294, 295, 368, 440,
443, 448, 458, 466, 467, 468, 501,
516, 517, 520, 522, 531, 532, 534,
556, 563.

Báthory Kristóf — Oklevéltár: 585.

Báthory Zsigmond 7, 11, 12, 13, 14,
15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23,
24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34,
35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 48,
50, 76, 78, 79, 83, 94, 105, 107, 119,
123, 124, 125, 126, 127, 133, 134,
138, 140, 141, 150, 151, 153, 157,
158, 159, 160, 164, 165, 169, 173,
175, 176, 178, 180, 181, 182, 196,
204, 205, 206, 207, 211, 217, 219,
221, 222, 223, 233, 234, 236, 238,
242, 244, 245, 246, 248, 249, 250,
251, 252, 253, 255, 256, 258, 261,
264, 265, 268. — Oklevéltár: 285,
289, 290, 292, 299, 300, 316, 320,
346, 348, 349, 352, 396, 398, 399,
401, 402, 403, 404, 405, 406, 409,
411, 417, 418, 419, 421, 423, 424,
426, 427, 428, 432, 433, 435, 437,
438, 441, 442, 443, 446, 450, 452,

453, 456, 457, 458, 461, 462, 463,
464, 465, 466, 467, 468, 469, 470,
476, 477, 482, 483, 493, 496, 497,
501, 502, 504, 505, 512, 513, 514,
515, 516, 517, 518, 519, 520, 521,
522, 523, 524, 525, 526, 527, 528,
529, 530, 532, 534, 535, 536, 538,
540, 544, 546, 551, 553, 555, 556,
458, 560, 561, 562, 563, 565, 568,
569, 570, 571, 572, 573, 574, 575,
577, 583, 588, 589, 590, 591.

Battisztóni J. M. 258. — Oklevéltár:
431.

Bázna 188. — Oklevéltár: 371.

Beauri Jakab (Mihály vajda gyilkosa)
266, 267.

Becz Imre 95, 98.

Becz Tamás 78, 95, 98.

Bécs, 3, 4, 12, 14, 33, 50, 51, 56, 103,
109, 119, 120, 139, 167, 221, 227,
229, 230, 231, 232, 237, 238, 240,
241, 242, 246, 261, 270. — Oklevél-
tár: 279, 280, 281, 291, 293, 296,
400, 401, 402, 435, 437, 440, 444,
445, 447, 454, 456, 462, 472, 487,
494, 500, 501, 504, 511, 521, 548,
550, 580, 582, 584, 585, 586, 587,
588, 589. — Bécsi békekötés 7, 21,

Bécsi György — Oklevéltár: 344.

Bedeth — Oklevéltár: 325.

Belső-Szolnok vármegye — Oklevéltár:
351.

Bekényi János 268.

Bekres (Békés?) István — Oklevéltár:
567.

Békés Gáspár 12.

Békés-hidja 193.

Békés István 190.

Békés László — Oklevéltár: 282, 388,
392.

Belényes 102, 155, 225, 230. — Okle-
véltár: 404, 405, 410, 412, 455, 456,
519.

Béldi János 63, 68, 69, 95, 98.

Béldi Kelemen, 95, 98.

Béldi Pál 95, 98.

Belgrád 248. — Oklevéltár: 550.

Bendorf — Oklevéltár: 317.

Benk Máté — Oklevéltár: 244.

Bereczk 159, 160, 209. — Oklevéltár:
529, 530.

Beregszász — Oklevéltár: 471.

Berek — Oklevéltár: 458, 459.

Berend — Oklevéltár: 325.

Berendi (Gerendi?) János 88.

Berény (Berin) 172. — Oklevéltár: 348.

Berkán (visztier) — Oklevéltár: 336.

Bernáldffy János — Oklevéltár: 285.

Bessenyei István 79, 200.

Besztercze (Gnösen) 19, 84, 149, 184,
188, 204, 205, 206, 223, 245, 256. —

- Oklevéltár: 303, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 328, 332, 333, 334, 335, 339, 341, 342, 345, 355, 357, 358, 359, 361, 363, 366, 367, 372, 373, 377, 381, 385, 394, 403, 404, 418, 429, 465, 470, 491, 496, 497, 498, 512, 520, 522, 524, 569, 570, 590.
- Besztrédi Ferencz* 88.
- Bethlen* — Oklevéltár: 403.
- Bethlen Gábor* 4, 5, 7, 8, 25, 252.
- Bicse* (Býtchae) — Oklevéltár: 281.
- Bicsin* 15, 213.
- Biharvármegye* 112, 172. — Oklevéltár: 348, 351, 449, 467, 503, 566.
- Bipsoj Udra* — Oklevéltár: 415.
- Bnin, Andrea de* — Oklevéltár: 564.
- Boszkai István* 4, 5, 7, 14, 21, 32, 39, 41, 43, 44, 54, 59, 74, 92, 102, 103, 104, 105, 106, 110, 111, 113, 115, 124, 125, 151, 174, 196, 219, 270. — Oklevéltár: 273, 299, 440, 441, 443, 446, 449, 456, 463, 465, 466, 467, 468, 482, 483, 488, 497, 501, 519, 522, 526, 531, 533, 534, 549, 551, 556, 566, 569, 570, 574, 581, 582.
- Bodoni István* 79, 90, 190, 192, 197, 223, 244, 256. — Oklevéltár: 316, 320, 384, 395, 400, 429, 434, 476, 478, 480, 481, 482, 495, 527, 567, 569, 579.
- Bodrog-Keresztur* — Oklevéltár: 482.
- Bodza-szoros* 67, 68, 188, 204, 206, 209, 210, 214, 215, 224. — Oklevéltár: 575.
- Bodzavásár* (Buzeu) 67, 211, 212, 213. — Oklevéltár: 386.
- Boér István* 261.
- Bogáthi Imre* 88.
- Bogáthi Menyhért* 75, 78, 256. — Oklevéltár: 429, 550, 551, 563, 579.
- Bogáthi Miklós* 185, 245.
- Bogdán moldvai vajda* 31. — Oklevéltár: 425.
- Bogner Imre* — Oklevéltár: 432.
- Bojér János* — Oklevéltár: 319.
- Bolkach* — Oklevéltár: 459.
- Bólya* — Oklevéltár: 369.
- Bólyai Gáspár* 83, 88.
- Bonczida* — Oklevéltár: 344.
- Borbély György* 194, 251, 252, 262. — Oklevéltár: 411, 579.
- Borbély Márton* — Oklevéltár: 318, 324, 364.
- Borgerwiese* 78.
- Borgoprund* 245.
- Bornemisza Boldizsár* (de Kápolna) 136, 138, 141, 177, 267, 217, 220. — Oklevéltár: 384, 429, 478, 479, 482, 483, 511, 516, 519, 550, 551, 573, 580, 583, 584.
- Bornemisza Gáspár* 93. — Oklevéltár: 309, 371, 395, 396, 404, 418, 434.
- Bornemisza Miklós* — Oklevéltár: 338, 475.
- Borsai György* 186.
- Bosznay Mátvás* — Oklevéltár: 291.
- Botha Ferencz* — Oklevéltár: 503.
- Botosán* 2, 3, 245.
- Bozó István* — Oklevéltár: 301, 431.
- Bölön* — Oklevéltár: 383.
- Braila* 31. — Oklevéltár: 338, 484.
- Brandenburg* — Oklevéltár: 447.
- Brassai Damokos* — Oklevéltár: 346.
- Brassó* 69, 71, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 149, 150, 151, 153, 158, 160, 161, 164, 188, 204, 207, 208, 215, 216. — Oklevéltár: 326, 327, 333, 337, 339, 367, 369, 375, 376, 385, 387, 485, 487, 490, 491, 492, 493, 494, 497, 496, 497, 498, 500, 508, 523, 524, 525, 527, 530, 531, 532, 545, 540, 541, 546, 547, 548, 549, 570, 571, 574, 581.
- Brates* — Oklevéltár: 336.
- Brethalom* (Berethalom) — Okl.: 327.
- Broniowski* — Oklevéltár: 388, 392.
- Budai Ferencz* 27.
- Budai György* 197.
- Budák* — Oklevéltár: 317.
- Budáky János* — Oklevéltár: 308, 341, 342, 361, 403, 429.
- Budavár* 1, 3, 8, 12, 140, 155. — Oklevéltár: 291, 293, 530, 548, 550, 591.
- Bukobí* 212, 216, 221. — Oklevéltár: 393, 394.
- Bukarest* 9, 29, 32, 206.
- Bulgária* (Bolgárország) 33, 34, 35, 62, 64, 121, 168, 209, 270. — Oklevéltár: 338, 454, 525.
- Burggravius Ábrahám*, von Donau — Oklevéltár: 560, 562, 565, 576, 584.
- Burgund* — Oklevéltár: 273, 281.
- Burtzenland* — Oklevéltár: 375.
- Buza* — Oklevéltár: 402, 403.
- Buzesti Sztroja* 171, 224. — Oklevéltár: 551.
- Buzinka* 231. — Oklevéltár: 405, 406, 410, 412.
- Büdös-Patak* (Bedesch Patok) — Oklevéltár: 474.
- Capriolo* (Cavrioli) Tamás gróf 194, 256.
- Carillo Alfons* — Oklevéltár: 275, 278, 281, 297, 300, 437.
- Castaldo János* tábornok 265.
- Castell Antal* — Oklevéltár: 477.
- Cinchius cardinal Sti-Georgi* — Oklevéltár: 520.
- Chelm* — Oklevéltár: 387, 391.

Chotim (Ld. Hocim).
Clijti vajdáné — Oklevéltár: 503.
Codagin — Oklevéltár: 431.
Confluentia — Oklevéltár: 511.
Constantin, kiewi vajda — Oklevéltár: 544.
Coraducius R. Dr. — Oklevéltár: 331, 375.
Culpa — Oklevéltár: 474.
Csákj István 79, 162, 164, 182, 183, 184, 189, 194, 196, 198, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 215, 216, 218, 222, 223, 244, 245, 249, 251, 252, 255, 259. — Oklevéltár: 336, 358, 363, 364, 371, 373, 377, 380, 381, 384, 394, 395, 396, 400, 402, 403, 411, 432, 434, 464, 478, 527, 532, 542, 561, 569, 570, 573, 574, 575, 577, 579, 580, 583.
Csanád 172, 174, 194. — Oklevéltár: 291, 348, 566.
Csapó-Radnót — Oklevéltár: 305.
Cselhi (Cziehib — Szilágy-Csehi) — Oklevéltár: 426, 427, 510.
Csehország 173. — Oklevéltár: 331, 351, 491.
Cselepatak 2.
Csenger — Oklevéltár: 552.
Csernavoda 31.
Csécs — Oklevéltár: 466.
Csik-szék 95, 96. — Oklevéltár: 397.
Csik-Szt.-Domokos 93, 96, 100.
Csik-Szt.-Tamás 96.
Csiszár (Chyzar) Gergely — Oklevéltár: 539, 541.
Csejffi István 245.
Csejthi Izsák 72.
Csercsel, oláh vajda 28.
Csomortányi Tamás 59, 65, 72, 78, 95, 98, 255.
Csongva — Oklevéltár: 396.
Czege — Oklevéltár: 395.
Czeptury 212. — Oklevéltár: 386.
Dácia 109.
Daco-Románia 9, 269.
Daczó Ferencz 220. — Oklevéltár: 580.
Daczó János 201.
Dalmátia — Oklevéltár: 350.
Damián posztelnik — Oklevéltár: 308.
Damianus visztier 64.
Dániel diák — Oklevéltár: 346.
Dániel Ferencz dersi — Oklevéltár: 397.
Darahi (Dara) János 51, 52, 61, 67, 73, 88, 98, 106, 107, 160. — Oklevéltár: 495, 530, 531, 535.
Davla Pietro (Básta tábori zenésze) — Oklevéltár: 430.
Dávid — Oklevéltár: 388, 392.
Deák Albert — Oklevéltár: 570, 571.
Deák Kristóf — Oklevéltár: 475.
Deák Lukács — Oklevéltár: 448, 466.

Deák Pál (Mihály vajda futárja) — Oklevéltár: 559.
Debreczen 6, 227. — Oklevéltár: 449, 526.
Debriz — Oklevéltár: 530.
Decse 197, 198, 199. — Oklevéltár: 376.
Deés 255. — Oklevéltár: 364, 370, 426, 476, 567.
Deli Markó 203, 211. — Oklevéltár: 385, 389, 569.
Denchi Simon — Oklevéltár: 343.
Dengelegi Miklós 124, 125. — Oklevéltár: 468, 546.
Depsé — Oklevéltár: 317.
Derethe — Oklevéltár: 325.
Dersi — Oklevéltár: 397.
Déa 177, 223, 224, 225, 262. — Oklevéltár: 411, 433, 513, 520, 569, 570.
Dniester (Neszter) 133, 161, 175, 182, 234. — Oklevéltár: 356, 536, 538, 542, 544, 556, 558, 559.
Dobai János — Oklevéltár: 321.
Dobó 168. — Oklevéltár: 482, 532.
Doboka vármegye 88. — Oklevéltár: 321, 338, 395.
Dóczy Pál — Oklevéltár: 344.
Domos — Oklevéltár: 343.
Dömöllyi István 68.
Dragich — Oklevéltár: 417.
Dresztor — Oklevéltár: 338.
Drinápoly 154. és Oklevéltár: 509.
Dumitrasko vajdafi 211.
Duna 30, 32, 172, 224, 263. — Oklevéltár: 284, 291, 338, 348, 425, 454, 464, 491, 509, 559.
Dunántúl 3, 28, 64. — Oklevéltár: 285.
Duna Tisza köze 2, 3.
Dükher kapitány — Oklevéltár: 440.
Ecsed — Oklevéltár: 458, 532, 563.
Egg, Christoph Freyherr zu — und Hungerspach 287, 290.
Eger — Oklevéltár: 291, 202, 401, 456, 468, 549, 588.
Egregy 255.
Ekemező. Ld. Nagy- és Kis-Ekemező.
Enyeder Lukács 220. — Oklevéltár: 459, 580.
Érczhegység (erdélyi) 224.
Erdély Erdélyország majd minden lapon.
Erdélyi Kanadán 145.
Erdődi János — Oklevéltár: 273.
Erdőfalva — Oklevéltár: 325.
Eperjes 230. — Oklevéltár: 582, 583.
Ernest főherceg — Oklevéltár: 475.
Erzsébet angol királyné 16.
Esztergom 3, 61, 263. — Oklevéltár: 293.
Európa 6, 109.

Fübiánháza 18. — Oklevéltár: 293, 295.
Farkas Ferencz 179.
Farkas György 197. — Oklevéltár: 567.
Farkas Miklós — Oklevéltár: 312.
Fátra — Oklevéltár: 591.
Fehér-Körös 225.
Fehérmegye — Oklevéltár: 459.
Fejéregyház — Oklevéltár: 317.
Fejérvárj Jóna — Oklevéltár: 319.
Feketehalom — Oklevéltár: 338, 339, 525.
Feketehalmi erdő (Czaidner-Wald) — Oklevéltár: 375.
Fekete István 95, 97, 98.
Fekete-Körös 224.
Fekete-tenger 31, 154. — Oklevéltár: 509.
Felek 259.
Fellak (Fenlak) 172. — Oklevéltár: 348.
Ferdinánd főherczeg 44. — Oklevéltár: 297, 451.
II. Ferdinánd 2, 5, 11, 21, 52, 248.
Fillyér drabant — Oklevéltár: 343.
Fiotha János — Oklevéltár: 418.
Fürlei János — Oklevéltár: 564.
Florica, M. v. leánya 73, 207, 231. — Oklevéltár: 379, 569, 572.
Fogaras 68, 71, 138, 150, 158, 172, 174, 191, 202, 203, 204, 206, 216, 232, 233, 262, 264, 265, 267. — Oklevéltár: 336, 337, 338, 347, 351, 366, 369, 381, 382, 383, 407, 409, 411, 445, 480, 482, 483, 486, 487, 489, 490, 499, 500, 513, 516, 520, 521, 522, 524, 526, 528, 535, 566, 568, 569, 571, 582.
Foglífeder Szaniszló 158. — Oklevéltár: 515.
Forgách Zsigmond 91, 92, 105. — Oklevéltár: 442, 443, 589.
Földvár 69.
Fraszen — Oklevéltár: 336, 337.
Fredro — Oklevéltár: 388, 392.
Füle 227, 252. — Oklevéltár: 302, 452, 500.
Gal-barla András — Oklevéltár: 343.
Gallendorf — Oklevéltár: 371.
Garáza János — Oklevéltár: 411.
Gáva — Oklevéltár: 411.
Gávai Miklós 27. — Oklevéltár: 419.
Genga Simon 58.
Gjrdá drabant — Oklevéltár: 345.
Georgius Paulus (Raguzai) — Oklevéltár: 500.
Geréb Ferencz 95.
Gerendi János 88.
Gicz Péter 20, 217, 223, 244. — Oklevéltár: 513, 573.
Gimesi-szoros 96.

Gombási halmok 193, 197.
Gonczaga Ferdinánd gróf, generális 227, 242, 243, 246, 247. — Oklevéltár: 420, 421, 422, 423, 424, 425.
Gorski — Oklevéltár: 388, 392.
Gömör 3. — Oklevéltár: 302.
Görgény 172, 171, 190, 207, 223, 256, 263. — Oklevéltár: 321, 347, 351, 382, 395, 409, 429, 566, 571.
Görög-Fehérvár — Oklevéltár: 548.
Görög Tamás 82.
Grác 20. — Oklevéltár: 445, 536, 564.
Grigoricza posztelnik 75.
Groza drabant — Oklevéltár: 343.
Gusztáv svéd királyi — Oklevéltár: 447.
Guettenstein báró — Oklevéltár: 287.
Gyalt 172, 174, 190, 216, 231, 232. — Oklevéltár: 292, 347, 363, 406, 522, 549, 566, 571, 574.
Gyarmathy Máté 197.
Gyergyó vára 32. — Oklevéltár: 382, 397.
Gyérő-Monostor — Oklevéltár: 325.
György drabant — Oklevéltár: 343.
György Pithár (asztalnok) — Oklevéltár: 459.
Györgyfalusy György 178.
Győr 30. — Oklevéltár: 276.
Győröffy János (Győröffy) 215, 220. — Oklevéltár: 580.
Gyulaffy László 70, 124, 255. — Oklevéltár: 400, 468, 501, 522, 531.
Gyulaffi Lestár 248, 249, 250.
Gyula 174. — Oklevéltár: 468, 542, 566, 590.
Gyulafejevár (Alba Julia) 3, 14, 19, 20, 27, 47, 58, 64, 69, 70, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 98, 99, 104, 115, 118, 130, 139, 134, 138, 142, 145, 148, 150, 151, 153, 156, 158, 159, 164, 167, 169, 170, 171, 176, 177, 178, 179, 184, 185, 186, 191, 193, 202, 219, 249, 262, 265, 267, 268. — Oklevéltár: 273, 290, 291, 292, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 312, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 342, 343, 345, 346, 347, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 360, 361, 395, 396, 399, 400, 429, 439, 441, 445, 449, 459, 461, 463, 464, 472, 474, 475, 478, 479, 480, 482, 484, 484, 486, 487, 488, 489, 497, 498, 499, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 519, 520, 521, 522, 523, 526, 528, 529, 530, 532, 535, 439, 540, 542, 544, 547, 548, 449, 550, 551, 552, 560, 561, 568, 569, 577, 580, 581, 583, 584.

Gyulai Dénes 88.
Gyulai Mihály 80.
Gyurgyevó 32. — Oklevéltár: 484.
Hadad — Oklevéltár: 273, 510, 531, 546.
Hadnagy István 180.
Hagymási Péter vajda — Oklevéltár: 503.
Halle 20.
Haller Gábor 189, 217. — Oklevéltár: 570, 571, 573.
Hamar István 67, 102.
Halics — Oklevéltár: 387, 392.
Halmaj — Oklevéltár: 449.
Halmágy 225.
Handzel — Oklevéltár: 388, 392.
Harangláb Ferencz 88.
Harinnay Farkas Miklós — Oklevéltár: 427.
Harnibal — Oklevéltár: 388, 392.
Hassan bég (sendziacus Technensis) — Oklevéltár: 557, 558.
Hatvan — Oklevéltár: 468.
Havasalyi István 68.
Harasalföld 11, 13, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 42, 48, 49, 53, 54, 59, 63, 66, 71, 72, 74, 76, 86, 87, 107, 120, 129, 139, 143, 144, 154, 165, 172, 171, 181, 188, 191, 203, 206, 209, 210, 211, 215, 218, 221, 224, 225, 230, 231, 233, 235, 237, 239, 241, 242, 247, 248, 261, 264, 267, 270. — Oklevéltár: 272, 288, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 338, 341, 345, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 354, 363, 367, 368, 374, 380, 381, 382, 385, 396, 398, 401, 406, 307, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 419, 461, 478, 482, 524, 549, 551, 554, 557, 566, 572, 575, 582, 581, 590.
Háromszék 63, 208. — Oklevéltár: 369.
Hátszeg 224.
Härberstat — Oklevéltár: 568.
Helzperg — Oklevéltár: 456.
III. Henrik francia király 37.
Herberstein Frigyes 123, 126, 178, 218, 220. — Oklevéltár: 369, 462, 463, 465, 468, 554, 559, 583.
Herbort Félix — Oklevéltár: 387, 392.
Herser (Hirscher) Bálint 69. — Oklevéltár: 376.
Hirsova 30.
Hocim vára (Hotim, Hutin, Chotin) 161, 162, 175. — Oklevéltár: 531, 532, 536, 542, 545, 551, 554.
Hodolin 39.
Hoffhaner tábornok — Oklevéltár: 288.

Hofkirchen Hanns Adam 123, 126. — Oklevéltár: 457, 465, 468, 471, 577.
Hoffmann György — Oklevéltár: 285.
Hohenlohe gróf — Oklevéltár: 288.
Holtmaros 193, 198.
Homonnai Bálint 230, 239.
Horgospatak 178. — Oklevéltár: 381.
Horváth Ferencz 179, 250.
Horváth György 65, 80, 255.
Horváth István 179.
Horváth János 88. — Oklevéltár: 302.
Horváth Márk 234.
Horváth Mihály 30.
Hoszu János 245.
Hojes gróf — Oklevéltár: 287.
Hradsin 239.
Hungerspach — Oklevéltár: 287.
Hunyadi János 30, 263.
Hunyadmegye 82.
Huszain agha 148. — Oklevéltár: 496.
Huszain császár 27.
Huszár István 124, 125, 126, 218, 223, — Oklevéltár: 456, 455, 466, 467, 468, 470, 471, 496, 497, 501.
Huszár Péter 78, 82, 83, 88, 218, 235, 244. — Oklevéltár: 312, 441, 452, 456, 463, 466, 497, 501.
Huszt 6, 45, 92, 111, 124, 125, 133, 138, 139, 155, 172, 174, 175. — Oklevéltár: 301, 346, 347, 351, 411, 441, 442, 446, 448, 449, 450, 451, 452, 454, 455, 458, 463, 467, 469, 472, 483, 500, 508, 510, 519, 520, 522, 524, 526, 528, 561, 563, 566, 570, 574, 588.
Ibrahim nagyvezír 46, 64, 147, 191, 235, 240, 264. — Oklevéltár: 414, 418, 417, 419, 446, 489, 490, 500, 505, 512, 547, 550, 555, 558, 559, 560.
Iffju János 24, 59, 79, 95, 98. — Oklevéltár: 467, 531.
Illyefalva (Ilia város, Illia falu) 216. — Oklevéltár: 573, 574, 575, 576.
Ilyés (ácsmester) — Oklevéltár: 332.
Imbreh Pál — Oklevéltár: 344.
Imreffi János — Oklevéltár: 435.
Innsbruck 157. — Oklevéltár: (Spuk) 512, 513.
István deák — Oklevéltár: 273.
Istvánffy Miklós — Oklevéltár: 277, 278, 283, 401, (tévesen Istvánnak nevezve) 589.
István vajda 28, 31. — Oklevéltár: 512, 513.
Iván (Juon), M. v. tolmácsa, 263, 267.
Ivaskó szolga — Oklevéltár: 384.
Izabella királyné 2, 12.
Iztár — Oklevéltár: 449.
Jacobinus János 189. — Oklevéltár:

302, 309, 315, 320, 329, 340, 342, 355, 417, 418, 426.
János vajda Oklevéltár: 503.
Janucla János — Oklevéltár: 425, 426.
Jane bojár, Mihály vajda apósa, 28.
János Zsigmond 2, 6, 12.
Jászó 27.
Jászvásár (Jassy) 162, 163, 168. — Oklevéltár: 398, 531, 542.
Jaschof — Oklevéltár: 536.
Jenő (Boros-Jenő) 26, 27, 102, 104, 191, 194. — Oklevéltár: 334, 406, 420, 463, 484, 518, 539, 570.
Jeremiás Mogila 24, 33, 35, 70, 71, 72, 76, 94, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 166, 204, 205, 211, 217, 223, 242, 245, 248, 251, 255. — Oklevéltár: 322, 357, 377, 388, 389, 392, 393, 406, 414, 449, 452, 461, 486, 512, 527, 531, 534, 536, 538, 540, 542, 545, 553, 558, 562, 569, 576.
Joachim Frigyes — Oklevéltár: 447.
Kabos István 17, 95, 98. — Oklevéltár: 325.
Kabos Kristóf — Oklevéltár: 325.
Kabos Tamás — Oklevéltár: 344.
Kakas István 20, 23, 47, 238, 245, 246. — Oklevéltár: 444, 445, 457, 521.
Kalinsky Miklós (kolomeai vicekapitány) 187. — Oklevéltár: 554.
Kalmár Jakab — Oklevéltár: 503.
Kalugereni 33. — Oklevéltár: 338.
Kamarás Mihály — Oklevéltár: 514.
Kamenecz — Oklevéltár: 387, 392, 557.
Kamuthi Balázs — Oklevéltár: 411.
Kamuthi Párkas 39.
Kanizza 38, 234, 235, 240. — Oklevéltár: 580.
Kaptury János 162. — Oklevéltár: 341.
Karácsonyi Mihály 95, 98.
Kápolna — Oklevéltár: 371, 583.
Karánsebes 191, 22, 242, 256. — Oklevéltár: 484, 518, 539, 575.
Kardos András 124, 125. — Oklevéltár: 463, 466, 467, 468, 470.
Karinthia — Oklevéltár: 281.
Károly svéd herceg — Oklevéltár: 447.
Kárpátok 2, 69, 96, 133, 182, 214. — Oklevéltár: 526.
Kassa 4, 7, 8, 14, 44, 53, 54, 61, 103, 113, 120, 131, 167, 189, 220, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 239, 241, 243, 246, 247, 248, 270. — Oklevéltár: 276, 278, 296, 297, 299, 346, 401, 412, 413, 415, 417, 419, 420, 424, 425, 435, 438, 439, 440, 446, 449, 452, 456, 464, 470, 471, 492, 500, 511, 525, 527, 529, 531, 544, 549, 550, 566, 581, 584.

Kászon — Oklevéltár: 397.
Katona Mihály 126. — Oklevéltár: 464, 465, 466, 468.
Khollonitsch — Oklevéltár: 298.
Keczer Miklós 230.
VIII. Kelemen pápa 47, 64, 100, 104, 141, 209. — Oklevéltár: 439, 453, 463, 472, 486, 549.
Kelnék — Oklevéltár: 320.
Kemény János 5, 185.
Kendi Ferencz 88.
Kenesnütt János — Oklevéltár: 411.
Kentelke — Oklevéltár: 338.
Kerekes Balázs — Oklevéltár: 542.
Kereky János 209. — Oklevéltár: 572.
Keresztesmező 183, 192, 262. — Oklevéltár: 358, 359, 360, 361.
Keresztszeg — Oklevéltár: 395.
Keresztúri — Oklevéltár: 550.
Kerlés — Oklevéltár: 338.
Keserű János — Oklevéltár: 396.
Késmárki szoros — Oklevéltár: 555.
Kezán — Oklevéltár: 336.
Kézdi-Vásárhely 160. — Oklevéltár: 342, 434.
Kidei Péter 65.
Kiew — Oklevéltár: 287.
Kiewi vajda (hg. Ostrogski Konstantin) — Oklevéltár: 288.
Kínases Balázs — Oklevéltár: 273.
Király Albert 30, 31.
Királyfalva — Oklevéltár: 312.
Királyfalvi János — Oklevéltár: 396.
Királyföld — Oklevéltár: 413.
Király György — Oklevéltár: 285.
Királyhágó 121.
Királynémeti — Oklevéltár: 317.
Kirkoi (Krikowa) völgy 211, 213. — Oklevéltár: 386.
Kis-Demeter — Oklevéltár: 317.
Kis-Ekemező — Oklevéltár: 459.
Kiss Gergely 65.
Kiss János 65.
Kiskáti Máté — Oklevéltár: 343.
Kis-Várda — Oklevéltár: 278, 279, 526, 531, 532.
Kleinsträtler E. — Oklevéltár: 287.
Knoser Dénes — Oklevéltár: 293.
Kokazi (= Kakucsi?) Mihály — Oklevéltár: 581.
Kolbász Tivadar 82.
Kolbász Tivadarné: — Oklevéltár: 333.
Kolomeia — Oklevéltár: 554.
Kolozsmegye — Oklevéltár: 325, 344.
Kolozs-Monostor — Oklevéltár: 325, 338, 417, 418.
Kolozsvár 26, 93, 94, 99, 126, 149, 159, 162, 163, 167, 169, 170, 183, 186, 189, 192, 220, 221, 222, 223, 243, 245, 248, 249, 255, 256, 258,

259, 260, 261, 262. — Oklevéltár: 275, 280, 281, 289, 290, 301, 302, 304, 3 5, 306, 311, 319, 362, 365, 372, 373, 410, 411, 417, 418, 421, 422, 423, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 441, 477, 493, 496, 497, 498, 501, 512, 521, 523, 524, 527, 528, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 543, 544, 545, 548, 550, 561, 562, 567, 568, 569.
Komárom — Oklevéltár: 276.
Komis Léka (Mihály vajda főlovászmestere) — Oklevéltár: 588.
Konstantinápoly 27, 29, 121, 126, 142, 168, 233, 240, 270. — Oklevéltár: 276, 416, 476, 477, 486, 499, 543, 548, 552.
Konstantin Vazilia, kiewi vajda — Oklevéltár: 288.
Korán Pál 202.
Korczin — Oklevéltár: 576, 582.
Kornis Boldizsár: 79. — Oklevéltár: 569.
Kornis Farkas 179, 190, 202. — Oklevéltár: 329, 337, 448, 568.
Kornis Gáspár 20, 23, 45, 46, 59, 62, 69, 70, 79, 82, 83, 84, 85, 87, 93, 123, 136, 138, 139, 141, 151, 158, 160, 170, 171, 190, 217, 218, 223, 244, 263. — Oklevéltár: 305, 336, 395, 396, 399, 400, 411, 434, 441, 448, 453, 464, 466, 475, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 487, 488, 495, 499, 502, 515, 516, 519, 520, 527, 530, 539, 547, 548, 550, 552, 553, 557, 559, 562, 573, 574, 579, 581, 583.
Kovácsna (Kavászna) — Oklevéltár: 344.
Kőhalom — Oklevéltár: 327, 379, 380, 413.
Königsberg 49, 125. — Oklevéltár: 296, 466, 585.
Köpeczi Mihály 88.
Körösbanja 24 — Oklevéltár: 495.
Körösök 3.
Kővár 19, 92, 114, 134, 138, 172, 179, 190. — Oklevéltár: 28, 284, 290, 322, 328, 347, 351, 364, 369, 405, 442, 448, 450, 458, 474, 482, 524, 544, 551, 559, 561, 563, 566, 568, 570, 574, 588, 589.
Köcér Lukács (conscriba tricesimae Zempoziensis) Oklevéltár: 580.
Közép-Szolnok vármegye 112, 172. — Oklevéltár: 348, 455, 467, 471, 566.
Krajna — Oklevéltár: 281, 288.
Krajovai bán 29, 236.
Krakkó 16, 17, 166. — Oklevéltár: 447, 520, 535, 540, 553.

Kraszna 177. — Oklevéltár: 428, 329, 351, 455, 477, 508.
Krim 24.
Kulcsár (Kolchiar) Negra — Oklevéltár: 415, 421, 422.
Kulcsár Radul 129, 185, 203, 209, 269. — Oklevéltár: 381, 417, 487, 569, 571, 572.
Küküllő vármegye — Oklevéltár: 34.
Küküllő vár (Kwkwlleowar) — Oklevéltár: 327.
Külső-Szolnok vármegye — Oklevéltár: 351.
Kvassay Lukács deák — Oklevéltár: 336.
Laborfalva — Oklevéltár: 383.
Lachica terra (Lengyel föld) — Oklevéltár: — 558.
Lankerek — Oklevéltár: 320.
Lapispatak 227, 229, 220, 239. — Oklevéltár: 406, 407.
Laskai János 88.
Laski — Oklevéltár: 388, 392.
Lassota Erich 131. — Oklevéltár: 418, 456, 473, 526.
Latron János 262.
Lázár Farkas 95.
Lázár Imre 95, 98.
Lázár István 78, 80, 82, 85, 88.
Leánypatak — Oklevéltár: 336, 337.
Leczfalva 216, 218, 219. — Oklevéltár: 383, 384, 434, 582.
Leczlingen — Oklevéltár: 447.
Léka (Leik) Agha 171, 179, 190, 264. — Oklevéltár: 340, 363, 405, 550, 551, 569.
Lekencze — Oklevéltár: 317, 403.
Lencsés (Lenches) Mihály — Oklevéltár: 419.
Lemberg — Oklevéltár: 387, 391.
Lengyelország 7, 8, 15, 16, 21, 23, 74, 76, 87, 93, 94, 110, 123, 125, 133, 162, 166, 171, 177, 178, 202, 205, 215, 217, 218, 234, 239. — Oklevéltár: 281, 282, 283, 291, 292, 322, 326, 346, 356, 377, 385, 393, 411, 416, 419, 420, 422, 425, 439, 446, 452, 457, 458, 460, 461, 467, 477, 486, 491, 492, 521, 527, 533, 534, 536, 545, 551, 552, 554, 556, 558, 559, 561, 562, 563, 564, 570, 582.
Lévai Ferencz 78.
Libáthton — Oklevéltár: 397.
Lichtenstein Károly 38, 231.
Linczi béke 8.
Lipp, Graf von der — Oklevéltár: 288.
Lippa 26, 27, 102, 104, 175, 191, 194, 197, 248, 264. — Oklevéltár: 291, 334, 406, 420, 442, 443, 451, 466, 484, 518, 539, 542, 570, 575.

Liptó-Szt.-Miklós 230.
Litvánia 154. — Oklevéltár: 509.
Lobocki — Oklevéltár: 388, 392.
Lóna (Kendi-) — Oklevéltár: 323.
Lothár trieri érsek — Oklevéltár: 511.
Lőse 4, 230.
Lublin Oklevéltár: 387, 392.
Lubló 175.
Lubomirski — Oklevéltár: 387, 392.
Lucianus dalmata — Oklevéltár: 550.
Lugasi Ferencz 62, 81, 197. — Oklevéltár: 569.
Lugos 6, 191, 221. — Oklevéltár: 366, 420, 484, 518, 539, 550, 575.
Lukh kapitány — Oklevéltár: 440.
Lütz János — Oklevéltár: 319.
Lweziul István — Oklevéltár: 357.
Macsa Tamás — Oklevéltár: 344.
Mád 127.
Magno Carlo (Carlo Magno) 20, 115, 118, 133, 135, 136, 137, 139, 142, 148, 231. — Oklevéltár: 329, 445, 450, 451, 453, 454, 456, 461, 462, 468, 469, 470, 472, 473, 474, 476, 477, 478, 480, 485, 486, 487, 488, 492, 494, 501, 502, 503, 504, 510, 511, 517, 537.
Magyar-Csesztve (Chyeztve) — Oklevéltár: 396.
Maincz — Oklevéltár: 507, 564.
Majtény 247, 251. — Oklevéltár: 362.
Makó Gergely 62, 107. — Oklevéltár: 397.
Makó György 30, 62, 65, 68, 80, 82, 107, 180, 185, 186, 190, 196, 234. — Oklevéltár: 368, 383, 434, 583.
Makó Tamás — Oklevéltár: 583.
Malespina pápai nuntius 47, 56, 57, 70, 72, 77, 79, 80, 84, 87, 100. — Oklevéltár: 458, 519.
Malomárok — Oklevéltár: 317.
Marczali Miklós — Oklevéltár: 325.
Marcello jesuita — Oklevéltár: 290.
Mária főhercegnő 564.
Marino Giovanni (de Ragnza) 51, 53, 57, 135, 136, 137, 263. — Oklevéltár: 439, 478, 479, 480, 482, 486, 487, 488, 489, 492, 500, 502, 506, 510, 511, 517, 537, 549.
Maróczy Albert 107.
Maros 3, 193, 194, 196, 197, 199, 200, 201. — Oklevéltár: 385, 368, 569.
Maros-szék 73, 84, 180, 187. — Oklevéltár: 325, 363, 395.
Maros-Ujvár 128, 193. — Oklevéltár: 320, 363, 405, 432, 461, 462.
Maros-Vásárhely 187. — Oklevéltár: 34, 311, 312.
Mármaros (Máramaros) 46, 112, 172, 178, 179. — Oklevéltár: 301, 348, 351, 508, 520, 555, 558, 566.

Mármaros-Sziget 179. — Oklevéltár: 562.
Martinuzzi (Fráter) György, 25, 52, 265. — Oklevéltár: 516, 524.
Mária Krisztierna (Báthory Zsigmond-né) 14, 19, 20, 21, 44, 46, 50, 112, 138, 158, 159, 174, 233, 240, 256. — Oklevéltár: 273, 283, 284, 297, 437, 439, 445, 447, 483, 489, 505, 532, 536, 544, 545, 566.
Márton diák — Oklevéltár: 319.
Mátyás főherceg 21, 38, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 55, 56, 60, 103, 104, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 119, 131, 132, 140, 159, 189, 218, 220, 227, 231, 232, 233, 237, 246, 248, 258, 265, 268. — Oklevéltár: 293, 310, 311, 326, 419, 421, 425, 428, 435, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 451, 453, 454, 455, 456, 457, 461, 462, 471, 472, 482, 500, 511, 514, 546, 549, 550, 551, 561, 562, 567, 580, 581, 583, 586, 587, 588, 589, 590.
Mederes — Oklevéltár: 357.
Meggyes 19, 59, 145, 149, 167, 168, 185. — Oklevéltár: 327, 369, 371, 380, 394, 432, 480, 498, 521, 522, 523, 525, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 535, 541, 577.
Mehemet szultán — Oklevéltár: 414, 415, 591.
Melikh Gáspár — Oklevéltár: 547.
Melith Pál 113, 139, 168, 259. — Oklevéltár: 442, 481, 501, 532, 552.
Mersza — Oklevéltár: 385, 389.
Merscolanza di Salata — Oklevéltár: 466.
Meszes-hegység — Oklevéltár: 580.
Mező-Berény Ld. Berény.
Mező-Keresztes 13.
Mezőség 202. — Oklevéltár: 402.
Micheli Ferencz — Oklevéltár: 430.
Miechow 15. — Oklevéltár: 292, 293.
Mihálea bán (a fejedelm helytartója és főtanácsosa) 31, 64, 120, 128, 130, 139, 154, 159, 160, 163, 166, 167, 168, 169, 171, 185, 225, 242, 243, 268. — Oklevéltár: 305, 405, 417, 421, 456, 460, 461, 462, 470, 472, 473, 474, 476, 477, 480, 482, 483, 487, 505, 506, 507, 510, 511, 522, 529, 530, 531, 535, 537, 538, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 549, 551, 553, 562.
Mihály havaselföldi vajda, csaknem minden lapon.
Mihne vajda 69.
Mikes — Oklevéltár: 325.
Miklós Ármás — Oklevéltár: 421.
Miklós festő 99.

Miklós vajda = Petraseo, Mihály vajda fia 414 és 488.
Mikó Ferencz 73.
Mikó János 62.
Mikó Miklós 95, 97, 98.
Mikó Péter 95, 98.
Mikola János 194. — Oklevéltár: 395.
Miksa főherczeg 14, 15, 33, 38, 44, 49, 110, 138, 147, 162, 164, 166, 313, 217, 218, 219, 220, 221, 236, 238. — Oklevéltár: 275, 280, 281, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 291, 450, 451, 481, 493, 500, 501, 508, 545, 549, 554, 581, 585, 587, 587.
Mindszenti Benedek 79, 208, 256. — Oklevéltár: 384, 395, 400, 429, 434, 459, 569, 579.
Miriszló 188, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 207, 219, 259, 262. — Oklevéltár: 376.
Mogyorókerek — Oklevéltár: 344.
III. Mohamed szultán 31.
Mohácsi rész 2, 93, 155.
Mohila Simon, moldvai vajda, 162, 217, 247. — Oklevéltár: 388, 392.
Molarto — Oklevéltár: 589.
Moldva 7, 11, 23, 24, 28, 30, 31, 33, 35, 55, 74, 94, 95, 96, 123, 129, 132, 133, 134, 143, 147, 150, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 174, 175, 178, 181, 182, 203, 204, 209, 210, 211, 217, 221, 222, 234, 237, 421, 422, 245, 255, 256, 258, 264, 270. — Oklevéltár: 273, 301, 322, 327, 338, 340, 341, 342, 345, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 354, 356, 367, 368, 377, 380, 385, 388, 392, 393, 398, 404, 407, 408, 410, 415, 416, 419, 425, 429, 437, 441, 444, 449, 451, 460, 461, 462, 464, 465, 469, 472, 483, 485, 486, 487, 490, 491, 492, 496, 509, 512, 513, 514, 515, 517, 518, 522, 523, 524, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 535, 536, 538, 539, 540, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 551, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 560, 562, 563, 564, 565, 566, 572, 573, 576, 577, 578, 582, 584, 585.
Morinka Mihály — Oklevéltár: 344.
Molozium — Oklevéltár: 344.
Monora 128, 145. — Oklevéltár: 489, 532.
Morvaország 35, 172. — Oklevéltár: 289, 351.
Moszkva — Oklevéltár: 282, 447, 560.
Munkács 124, 127, 275. — Oklevéltár: 326, 452, 458, 459, 461, 469, 555.
Muraldo (Muraltus) János 158. —

Oklevéltár: 276, 445, 460, 502, 505, 513, 519, 524.
Murad pasa — Oklevéltár: 591.
Murány — Oklevéltár: 460, 462.
Musztafa császár 27.
Nádasdi — Oklevéltár: 275, 276, 590, 591.
Nagy Albert 262.
Nagy András — Oklevéltár: 344.
Nagy Bálint 65.
Nagybánya 125, 138, 139, 179. — Oklevéltár: 301, 435, 448, 458, 463, 465, 468, 470, 476, 483, 559.
Nagy-Becskerek (Bechkörök) 172. — Oklevéltár: 284, 291, 348.
Nagy Dániel, Sövényfalvi, 242. — Oklevéltár: 397.
Nagy Demeter: 65, 80, 85.
Nagy-Demeter — Oklevéltár: 317.
Nagy-Disznód 84.
Nagy-Ekemező — Oklevéltár: 459.
Nagy-Enyed 193, 197, 262. — Oklevéltár: 327, 432, 477.
Nagy Ferencz 95, 98.
Nagy-Goroszló 252, 256, 257, 260, 261, 263. — Oklevéltár: 428.
Nagy-Kálló 196, 250.
Nagy-Károly 61. — Oklevéltár: 465, 548, 563.
Nagy-Károly (Carol) — Oklevéltár: 279.
Nagy Kristály András 100.
Nagy Szabó Ferencz 201.
Nagy Szabó János 201.
Nagy-Marja — Oklevéltár: 449.
Nagy Pál, Szegedi, 222. — Oklevéltár: 397.
Nagy-Szalonta — Oklevéltár: 371.
Nagy-Szeben 59, 68, 71, 72, 73, 75, 77, 78, 87, 89, 93, 94, 104, 142, 150, 162, 191, 201, 203, 204, 205, 207, 235, 257. — Oklevéltár: 290, 292, 334, 335, 338, 340, 343, 346, 347, 356, 360, 366, 368, 371, 374, 376, 378, 379, 380, 381, 413, 426, 433, 487, 497, 498, 499, 502, 503, 504, 551, 568, 569, 570.
Nagy-Szombat 39, 230. — Oklevéltár: 511.
Nagy Tamás 202.
Nagylábú György 89.
Nagyvárad 6, 44, 124, 125, 139, 155, 175, 179, 225, 227, 228, 232, 247. — Oklevéltár: 281, 285, 297, 351, 440, 448, 450, 455, 456, 463, 465, 466, 467, 468, 471, 476, 494, 500, 501, 503, 508, 510, 511, 519, 520, 524, 525, 526, 528, 532, 533, 535, 538, 553, 555, 557, 559, 560, 575, 581, 582, 584, 588, 589.
Najeni 212. — Oklevéltár: 386.

Nándor- (Nádor)-Fehérvár, Landor-Fehérvár 140 154, 175. — Oklevéltár: 284, 291, 353, 509.

Naprági Demeter, erdélyi püspök 14, 39, 43, 44, 87, 89, 93, 136, 138, 139, 140, 142, 149, 162, 180. — Oklevéltár: 290, 292, 325, 464, 478, 479, 480, 482, 483, 486, 492, 494, 495, 499, 522, 524, 542, 548, 549, 556, 557, 581, 582.

Naszkalút 97.

Negra — Oklevéltár: 415. Ld. (Kulesár.)

Nemecz 264.

Nemes János 186, 187. — Oklevéltár: 333.

Nesip vár — Oklevéltár: 544.

Németalföld — Oklevéltár: 289.

Németország 6. — Oklevéltár: 290, 414, 415, 447, 452, 458, 466, 469, 470, 497.

Nicodemus András vajda, botfői — Oklevéltár: 503.

Niepolomic — Oklevéltár: 444.

Nika viztier — Oklevéltár: 355, 356.

Nikápoly 31.

Nikolsburgi béke 8.

Nizovi kozákok — Oklevéltár: 387, 391, 393.

Nógrád 3.

Novák Farkas 80.

Novaj — Oklevéltár: 397.

Nozacziński János — Oklevéltár: 394.

Nyári Pál 44, 92, 102, 104, 119, 124, 125, 147, 225, 226, 228, 230. — Oklevéltár: 297, 442, 443, 448, 455, 456, 463, 466, 467, 468, 470, 471, 497, 501, 504, 526, 532, 581, 588.

Nyárszeg — Oklevéltár: 343.

Nyárszó — Oklevéltár: 344.

Nyirmező — Oklevéltár: 377.

Nyitra folyó 4, 230.

Nyújtódi György 179.

Obádi — Oklevéltár 336, 357.

Ojtozi-szoros (Vtos) 160, 164, 205, 208. — Oklevéltár: 375.

Oláh-Bikaly — Oklevéltár: 325.

Oláh Boldizsár — Oklevéltár 364.

Oláh-Monostor — Oklevéltár: 325.

Oláhország 7, 31, 45, 51, 52, 55, 107, 122, 127, 128, 134, 138, 152, 155, 166, 188, 192, 195, 203, 216, 217, 224, 234, 236, 240, 247. — Oklevéltár: 273, 374, 375, 379, 385, 388, 389, 392, 393, 408, 409, 410, 421, 422, 423, 424, 430, 435, 436, 445, 448, 449, 450, 456, 460, 461, 483, 487, 488, 492, 495, 506, 507, 509, 513, 515, 518, 522, 530, 536, 545, 558, 571, 572, 576, 577, 578, 582, 584, 587, 589, 591.

Olt (Aluta) 72, 96. — Oklevéltár: 336, 380, 381.

Ompoly 58.

Opalinski András — Oklevéltár: 407.

Oppeln (Opulia) 14, 33, 126, 219.

Orlai Miklós — Oklevéltár: 285.

Oroszesjék — Oklevéltár: 338, 382.

Oroszfalu — Oklevéltár: 434.

Oroszi András — Oklevéltár: 590.

Oroszorzzág 150. — Oklevéltár: 393.

Ostoros-hegy 96.

Ottoman — Oklevéltár: 591.

Osztrousszki knéz — Oklevéltár: 288.

Ördög Balázs 96, 98.

Ördög Boldizsár 245.

Örmény Peter 52, 60, 67, 118, 119, 120, 129, 136, 137, 138, 179, 195, 226. — Oklevéltár: 450, 441, 451, 453, 454, 455, 456, 457, 460, 461, 471, 473, 478, 480, 481, 492, 497, 499, 505, 506, 519, 520, 561, 562, 587.

Örsi Péter 263.

Palatics György 60, 61, 62, 79, 94, 190. — Oklevéltár: 568.

Pálffy Miklós 92, 110. — Oklevéltár: 276, 504, 565.

Pálosi Gáspár 95, 98.

Pancsova 172. — Oklevéltár: 284, 348.

Panik falu — Oklevéltár: 325.

Paradeiser 38.

Páris 6.

Pásztorbükk-havas 96, 100.

Pathó Gáspár 23, 26, 132. — Oklevéltár: 451, 460.

Pázmány Péter 5.

Peckh Leopold — Oklevéltár: 587.

Pecsétszeg (Pechietzgego) 178. — Oklevéltár: 301, 384.

Pecz Henrik János 196. (Ld. Pezz)

Peniazko János — Oklevéltár: 282.

Perlaki Miklós 31.

Perussith Máté 78, 196, 267. — Oklevéltár: 338.

Persia — Oklevéltár: 400.

Pest — Oklevéltár: 291, 468, 491.

Péterfalva — Oklevéltár: 320.

Pétervárad — Oklevéltár: 559.

Pethe (Petheu) László 196. — Oklevéltár: 441, 476, 569, 570, 571, 574, 575, 577, 579, 580.

Péter diák — Oklevéltár: 312.

Péter (Pretor) Mila bojár — Oklevéltár: 462, 464.

Péter moldvai vajda 157. — Oklevéltár: 341, 513.

Petki Farkas 79.

Petki István 185, 196, 254.

Petki János 179, 245. — Oklevéltár: 397, 411.

Petko Odabasa 197.

Petneházi István 52, 60, 65.

- Petraskó* vajda 28, 73, 99, 107, 108, 111, 138, 147, 162, 172, 173, 174, 191, 207, 211, 215, 216, 231, 232, 235, 237, 240, 248. — Oklevéltár: 335, 379, 405, 406, 409, 411, 488, 489, 496, 497, 507, 528, 529, 531, 532, 544, 545, 549, 569, 572, 574, 575, 585, 586.
- Petz* főhadnagy — Oklevéltár: 449.
- Pezz János* 247, 252, 254.
- Pezz* (vagy *Pezzen*) Bertalan Dr. 39, 41, 42, 44, 45, 54, 136, 142, 143, 147, 153, 155, 156, 159, 162, 163, 167, 168, 169, 170, 171, 175, 177, 227, 229, 248, 264. — Oklevéltár: 274, 276, 277, 279, 281, 287, 289, 297, 298, 300, 378, 382, 399, 424, 436, 440, 443, 445, 460, 468, 472, 473, 476, 477, 481, 485, 486, 488, 490, 492, 493, 494, 501, 502, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 514, 515, 516, 519, 521, 523, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 552, 553, 555, 556, 557, 559, 562, 565, 568, 580, 581, 584, 588, 589, 591.
- Pilsen* 118, 133, 139, 154, 155, 186. — Oklevéltár: 317, 322, 330, 331, 439, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 454, 459, 482, 483, 508.
- Ploesti* 61, 65, 67, 212, 213. — Oklevéltár: 386.
- Podolia* 154, 161. — Oklevéltár: 387, 392, 452, 509, 536, 538, 544.
- Pogány Miklós* — Oklevéltár: 319.
- Pogány György* (mármarosí vizekapitány) 175, 178, 179. — Oklevéltár: 501, 384, 555, 556, 558, 562, 563.
- Pókay Balázs* — Oklevéltár: 397.
- Pokucia* (Pokuch) 161. — Oklevéltár: 377.
- Poroszország* — Oklevéltár: 281.
- Porumbák* 207. — Oklevéltár: 380, 381.
- Porycki herceg* — Oklevéltár: 388, 392.
- Pothocki Jakab* 204, 205. — Oklevéltár: 377, 385, 389, 390.
- Posztómetező* Gyárfás — Oklevéltár: 333, 334.
- Pozsony* 3, 4, 103, 151, 220, 246. — Oklevéltár: 274, 275, 276, 277, 278, 400, 474, 480, 487, 505, 567, 582.
- Pöffenhauser* — Oklevéltár: 586.
- Prága* 3, 4, 11, 14, 21, 39, 40, 41, 43, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 60, 64, 109, 110, 117, 131, 134, 141, 144, 167, 170, 175, 181, 198, 221, 224, 227, 228, 231, 232, 237, 238, 239, 240, 242, 246, 256, 261, 269, 270. — Oklevéltár: 279, 280, 286, 287, 295, 296, 297, 293, 300, 301, 374, 375, 420, 430, 436, 480, 487, 491, 512, 542, 547, 548, 560, 562, 565, 578, 682, 584, 589.
- Prázmár* 69, 208. — Oklevéltár: 531, 532.
- Préda* posztelnik 64, 75.
- Pruth folyam* — Oklevéltár: 340.
- Prybék Mátyás* 55, 120. — Oklevéltár: 437, 456, 471.
- Puchner György* 256.
- Pulacher István* — Oklevéltár: 319.
- Pultowsk* 15.
- Putnok* 227.
- Pyan* — Oklevéltár: 320.
- Quirinus* Bernhaldus — Oklevéltár: 549.
- Rác* Ábrahám 86.
- Rác* Bálint 88.
- Rác* György 64, 98, 132, 151, 171, 234, 262. — Oklevéltár: 341, 451, 460, 500, 502, 505, 507, 562.
- Rác* István 256.
- Rác* János 60, 260.
- Radejowzki Staniszló* — Oklevéltár: 282.
- Radibrád* Alajos 50, 166, 171, 181. — Oklevéltár: 430, 436, 501, 537, 550, 551, 552, 553, 560.
- Radzicill* — Oklevéltár: 282.
- Radul* drabant — Oklevéltár: 344.
- Radul* moldvai vajda 11.
- Raguzai* Alvisio (= Radibrád Alajos) — Oklevéltár: 492, 506, 459.
- Rakamaz* (Rakomoz) 247. — Oklevéltár: 420, 559.
- I Rákóczy György* 4, 8. — Oklevéltár: 276, 532.
- II. Rákóczy György** 8.
- Rákóczy* Lajos 230, 232, 234, 252, 254, 267, 268. — Oklevéltár: 280, 407, 413, 440, 442, 451, 452, 459, 460, 461, 462, 468, 482, 526, 532, 559.
- Rákóczy Zsigmond* 113, 127, 168, 172. — Oklevéltár: 458, 469, 473, 482.
- Rákos* 183. — Oklevéltár: 325.
- Ravazdi György* 35, 79, 83, 113. — Oklevéltár: 442.
- Rava* — Oklevéltár: 388, 392.
- Rédei* Ferencz: Oklevéltár: 302.
- Rédern* Menyhért báró 41, 42. — Oklevéltár: 286, 298, 299, 300, 501.
- Regéc* 127.
- Rembourski* Adrianus — Oklevéltár: 491, 564.
- Remete* — Oklevéltár: 344.
- Reutner* Miklós 31.
- Rettig* — Oklevéltár: 364.
- Réty* (Regy) — Oklevéltár: 572.
- Rézván* (Rázván) vajda 21, 32.
- Ribis* — Oklevéltár: 405.

Rimaszombat — Oklevéltár: 302.
Róma 15. — Oklevéltár: 301, 425, 437, 439, 520, 548, 549.
Római császárság — Oklevéltár: 273, 426.
Román — Oklevéltár: 339.
Román-Vásár — Oklevéltár: 341.
Romány Ferencz 95, 96, 97, 98.
Rosbach — Oklevéltár: 376.
Rosswormb — Oklevéltár: 289.
Rottal, szendrői kapitány, 247, 248, 252, 253, 255. — Oklevéltár: 424, 590.
Rozinski kenéz — Oklevéltár: 388, 392.
Rozsnyó 69.
Rudolf császár- király 7, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 23, 24, 26, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 59, 60, 67, 74, 88, 91, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 123, 124, 127, 128, 131, 133, 135, 136, 137, 139, 142, 144, 145, 147, 148, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 192, 194, 195, 202, 205, 207, 208, 209, 210, 213, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 256, 260, 162, 264, 268, 269. — Oklevéltár: 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 283, 284, 286, 287, 291, 293, 296, 297, 298, 299, 300, 304, 316, 318, 320, 322, 329, 330, 331, 347, 348, 349, 350, 352, 358, 359, 362, 363, 367, 368, 369, 372, 373, 374, 375, 380, 381, 382, 399, 400, 401, 407, 408, 413, 424, 425, 426, 417, 431, 433, 435, 436, 437, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 453, 456, 458, 459, 460, 462, 463, 465, 366, 467, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 484, 385, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 495, 496, 497, 498, 502, 504, 505, 506, 507, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 528, 529, 530, 531, 532, 534, 535, 536, 537, 539, 540, 542, 543, 544, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591.

Rumpf 38. — Oklevéltár: 551.
Ruscsuk 31.
Russia tartomány 161.
Sackelin 212. — Oklevéltár: 386.
Sajó 19. — Oklevéltár: 302, 320.
Salvásár — Oklevéltár: 344.
Sambor 124, 133. — Oklevéltár: 452.
Sancto Clemente Wilhelm, spanyol orator — Oklevéltár: 512.
San-Giorgio bíbornok 80.
Sárd 58.
Sárkány — Oklevéltár: 366.
Sáros 218. — Oklevéltár: 573.
Saski 221.
Sándor vajda 28, 29, 65.
Sartori János — Oklevéltár: 319.
Schnokendorf — Oklevéltár: 375.
Schwarzenberg Adolf báró — Oklevéltár: 298, 300.
Schwarzenburg — Oklevéltár: 276.
Schwendi Lázár — Oklevéltár: 591.
Sebes-Körös 179.
Sebes Pál 255.
Segesvár 149, 179. — Oklevéltár: 327, 369, 371, 380, 410, 417, 418, 498.
Segnyei Miklós (Lapispataki) 196, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 239. — Oklevéltár: 407.
Sellenberk (Schellenberk) 78, 84, 257.
Sennyei Pongrácz 59, 61, 62, 63, 79, 85, 93, 141, 148, 163, 170, 186, 190, 197, 207, 208, 217, 218, 123, 244, 256, 263. — Oklevéltár: 384, 395, 398, 400, 429, 434, 448, 483, 491, 516, 519, 527, 547 567, 571, 573, 583.
Sepsi-Szt.-György — Oklevéltár: 317, 383.
Serpentes 30.
Sibrik Gáspár 70, 79, 179, 234. — Oklevéltár: 480, 481, 482, 527. 561.
Sibrik György 163.
Siger János — Oklevéltár: 312.
Siklódi Mózes — Oklevéltár: 397.
Simon Jakab — Oklevéltár: 344.
Sink-szék — Oklevéltár: 366, 369.
Sipos János 86.
Solna — Oklevéltár: 317.
Sniatin (Znietin) — Oklevéltár: 556..
Somogyi Bertalan 230, 231, 232. — Oklevéltár: 405, 412.
Somogyi Zsigmond 240.
Sövényfalva — Oklevéltár: 397.
Speyser Hanns 227, 228.
Springh — Oklevéltár: 396.
Stadniczki (Ztadnicki) 247. — Oklevéltár: 420, 521.
Steierország — Oklevéltár: 281.
Stépan István 256. — Oklevéltár: 455, 503.
Stenczell Péter — Oklevéltár: 364.

Stichsenstain báró — Oklevéltár: 287.
Stoikiza — Oklevéltár: 415, 421, 422.
Strigy — Oklevéltár: 555.
Sulcz — Oklevéltár: 189.
Süveg Albert — Oklevéltár: 413.
Svédország — Oklevéltár: 282, 291.
Sylla Mátvás 17.
Sjthwe — Oklevéltár: 459.
Schwarzenberg Adolf 41, 42, 44, 45.
Szabó Balázs 45. — Oklevéltár: 301, 436, 526.
Szádovára 218. — Oklevéltár: 460, 573.
Szalay Pál — Oklevéltár: 302.
Szalasdi Dániel 82. — Oklevéltár: 569.
Szalasdi Miklós 78.
Szamosfalva 248, 251. — Oklevéltár: 405, 418.
Szamos-Ujvár 112, 190. — Oklevéltár: 363, 364, 404, 405, 524, 569, 570, 574, 588.
Szántó 127. — Oklevéltár: 364, 365.
Szapolyai István — Oklevéltár: 572, 591.
Szapolyai János és Szapolyaiak 2, 3, 4, 5, 7, 14. — Oklevéltár: 530, 572, 591.
Sarkad — Oklevéltár: 456.
Szartori István 89.
Szászsebes (Zaz-Sebes) 64, 70, 73, 147, 151, 184, 188, 204. — Oklevéltár: 319, 320, 369, 373, 374, 503, 546, 550.
Szásztyákos — Oklevéltár: 413.
Szászváros 149. — Oklevéltár: 303.
Szatmár (Szakmár, Sagmár) 103, 105, 118, 119, 120, 163, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 180, 181, 183, 220, 227, 243, 247, 248, 257. — Oklevéltár: 405, 423, 424, 426, 435, 436, 440, 447, 448, 450, 451, 453, 454, 457, 461, 462, 463, 465, 466, 468, 469, 470, 471, 476, 526, 533, 534, 538, 539, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 552, 553, 555, 556, 559, 560, 561, 562, 563, 579, 581.
Száva Ármás 128, 203, 207, 222. — Oklevéltár: 317.
Szeben-folyó 78.
Szécseny — Oklevéltár: 302.
Székely István 30. — Oklevéltár: 503.
Székely János 55, 160. — Oklevéltár: 437, 521, 526, 527, 531, 534, 542.
Székely Mihály 25, 44, 45, 46, 103, 104, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 125, 126, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 148, 151, 152, 154, 156, 157, 161, 167, 169, 170, 171, 177, 181, 190, 219, 226, 228, 229, 232, 252, 258, 264. —

Oklevéltár: 304, 318, 435, 436, 447, 450, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 467, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 479, 480, 482, 484, 485, 586, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 494, 495, 496, 497, 498, 500, 502, 504, 505, 506, 507, 508, 510, 512, 513, 514, 515, 516, 519, 520, 521, 522, 523, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 540, 546, 547, 548, 549, 563, 567, 568, 569, 575, 576, 577, 579, 580, 581, 582.
Székely Mózes 70, 75, 78, 80, 82, 83, 84, 113, 129, 136, 160, 164, 178, 179, 204, 205, 206, 208, 214, 215, 216, 217, 223, 224, 234, 236, 245, 251, 252, 253, 254, 255, 262. — Oklevéltár: 336, 353, 357, 365, 371, 375, 376, 377, 379, 381, 397, 400, 403, 404, 441, 442, 443, 451, 478, 479, 523, 531, 539, 559, 560, 561, 562, 563, 570, 571, 572, 573, 575, 583.
Székely Péter 107.
Székelyföld 68, 91, 157, 203, 215. — Oklevéltár: 516, 522.
Székelyhid 240. — Oklevéltár: 409, 410, 534, 588.
Székely-Udvarhely 83, 94, 219. — Oklevéltár: 314, 315, 357, 380, 397.
Székesfehérvár 3. — Oklevéltár: 279, 280, 281, 291.
Szeleste — Oklevéltár: 325.
Szelestei János (Cellestai) 207, 222, 235. — Oklevéltár: 378, 569.
Szemere Mihály 79, 179.
Szempcz — Oklevéltár: 567, 580.
Szendró 252. — Oklevéltár: 302, 452, 590.
Szent-Ágota — Oklevéltár: 332, 333, 535.
Szentiván — Oklevéltár: 317, 383.
Szent-Jób (Sänt) 124. — Oklevéltár: 449, 466, 501, 533.
Szentpáli János 245. — Oklevéltár: 397.
Szenttelek — Oklevéltár: 344.
Szentpál 4, 22. — Oklevéltár: 329.
Szent-Péter (Petersberg) 208.
Széplaki István 82.
Szeráta — Oklevéltár: 336, 337.
Szerbia 121, 168, 209, 270. — Oklevéltár: 454, 525.
Szerdahely — Oklevéltár: 521.
Szerdahelyi Albert 255.
Szerencs 127, 250.
Szeret folyó 211.
Szikszay Imre 77.
Szilágyság 46, 112, 155, 251.
Szilágy-Somlyó 46, 92, 102, 114, 139, 251, 252, 257. — Oklevéltár: 292,

- 293, 295, 310, 311, 442, 443, 445, 456, 463, 501, 510, 516, 520, 524, 531, 533. — „Silag” 510.
- Sziléziái hercegség* 17, 49. — Oklevéltár: 288, 289, 291, 296, 435, 460, 483, 533.
- Szilisztria* 30.
- Szilvás* — Oklevéltár: 325.
- Szinán* nagy vezér 11, 29, 32, 65, 81, 264. — Oklevéltár: 338, 523.
- Szindi János* 65, 68.
- Szklabinya* — Oklevéltár: 278.
- Szkőre* — Oklevéltár: 336, 337.
- Szolimán* Szultán 3, 26, 27, 121, 123, 165, 222, 241. — Oklevéltár: 276, 398, 406, 439, 455, 466, 476, 485, 496, 499, 553, 558, 591.
- Szolnok* 57, 140, 174. — Oklevéltár: 298, 446, 468, 473, 526, 566, 590, 591.
- Szombatfalvi Benedek* 179.
- Szörös János* — Oklevéltár: 376.
- Sztánka*, Mihály vajda neje 28, 65, 73, 98, 215, 216, 231, 236, 240, 248. — Oklevéltár: 490, 569, 572, 574, 575, 585, 586.
- Sztáva* — Oklevéltár: 336.
- Sztojka* bojér, M. v. kincstárnoka 53, 56, 120, 128, 139, 140, 142, 143, 144, 158, 177, 186. — Oklevéltár: 336, 456, 460, 470, 473, 474, 476, 480, 482, 483, 486, 487, 488, 490, 493, 495, 496, 497, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 510, 512, 513, 514, 520, 521, 522, 524, 526, 532, 549, 560, 562.
- Szucsava* (Suczjava, Zwchawa, Szwehwa) 160, 161, 162. — Oklevéltár: 339, 340, 341, 524, 532, 533, 538, 540, 542, 545.
- Szuhay István* váci püspök 33, 34. — Oklevéltár: 276, 277, 278, 279, 280, 290, 401.
- Szulajmán* budai pasa — Oklevéltár: 293.
- Szász Albert* — Oklevéltár: 459.
- Szányogszeg* 69.
- Tahy István* 78, 83, 160, 197. — Oklevéltár: 527, 537.
- Talmács* 73, 84.
- Tamásfalvi János* 65, 68, 84, 180, 187, 196.
- Tamásy Menyhárt* — Oklevéltár: 413.
- Taracónimus* (Thoraconimus) János (a szépesi kamara titkára) 170, 175, 177. — Oklevéltár: 551, 552.
- Tárkányi István* 65, 255.
- Tarnowski András* 140, 143, 149, 150. — Oklevéltár: 326, 484, 485, 486, 493, 497, 499, 513, 516, 523, 524.
- Tasnád* 46, 175, 251, 252. — Oklevéltár: 353, 441, 442, 443, 555, 562.
- Tasnádi Mihály* — Oklevéltár: 343.
- Tatár khán* 24. — Oklevéltár: 521, 526, 527, 553.
- Tatros* 160, 161, 205. — Oklevéltár: 535.
- Tálya* 127.
- Techinensis* sendzaeus — Oklevéltár: 557, 558.
- Telega* (most Teleajenu). 213.
- Telegd* 179.
- Telegdi Mihály* — Oklevéltár: 357.
- Telek*. — Oklevéltár: 383.
- Teleki Mihály* — Oklevéltár: 331.
- Telesina folyó* — Oklevéltár: 393.
- Temesvár* (Tömösvár) 13, 140, 171, 172, 174, 184, 189, 195, 248. — Oklevéltár: 348, 452, 487, 542, 546, 550, 551, 566, 569.
- Tepesiti István* — Oklevéltár: 344.
- Tercz* — Oklevéltár: 567.
- Tergovist* 32, 48, 49, 51, 52, 60, 61, 212, 224. — Oklevéltár: 386.
- Theodora*, Mihály v. anyja 73.
- Theodosius* logofet 65, 99, 158, 159, 167, 168, 171. — Oklevéltár: 530, 531, 532, 538, 539, 540, 541, 544, 547, 550, 556, 559.
- Thikharl* hadnagy. — Oklevéltár: 458.
- Thoja* — Oklevéltár: 355.
- Tholdalagi Ferencz* 88.
- Tholdy István* 79, 196, 207, 208, 223, 245. — Oklevéltár: 324, 371, 373, 384, 395, 400, 403, 404, 411, 419, 434, 449, 492, 569.
- Thokölty* Sebestyén (Tekeli) 196, 208, 226, 235. — Oklevéltár: 572, 577, 579.
- Thurn gróf* — Oklevéltár: 278, 281.
- Thurzó György* — Oklevéltár: 283, 590.
- Tinódi rét* 193.
- Tirnova* — Oklevéltár: 400.
- Tirnovai érsek*, (az oláh metropolita) 130, 145. — Oklevéltár: 574.
- Tirol* 38. — Oklevéltár: 273, 281.
- Tisza* 103, 228, 229. — Oklevéltár: 278, 458, 560, 591.
- Tisza-vidék* 2, 7.
- Tiszán-túl* 3, 240, 247. — Oklevéltár: 526.
- Tischler György* — Oklevéltár: 510.
- Todor Szpatár* — Oklevéltár: 308.
- Toho* — Oklevéltár: 331.
- Tokaj* 4, 6, 46, 103, 181, 196, 226, 227, 229, 247. — Oklevéltár: 351, 419, 421, 440, 460, 476, 482, 526.
- Tolvaj Miklós* vajda — Oklevéltár: 503.
- Torda* 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 262, 264, 268. — Oklevéltár: 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 429, 430, 476,

526, 534, 561, 567, 568.
Torma Kristóf 24, 223. — Oklevéltár: 411.
Tornj Zsófia — Oklevéltár: 338.
Török Gábor 179.
Török irnoka Mihály vajdának — Oklevéltár: 585.
Tótházy Mihály 245.
Tótország. — Oklevéltár: 350.
Törösvári-szoros (Rukari út) 203. — Oklevéltár: 382.
Törökország 30. — Oklevéltár: 401, 416, 420, 437, 509.
Törpény. — Oklevéltár: 317.
Tövis 20, 193, 568.
Trautsohn 38, 227. — Oklevéltár: 551.
Trauzner Lukács 190, 260. — Oklevéltár: 580.
Tunsul patak 10. — Oklevéltár: 336, 337.
Tureczki Pál 175. — Oklevéltár: 555, 556, 558.
Túróc — Oklevéltár: 297.
Thury Ferencz 78, 196.
Thuri Márton 89.
Turtokai 31.
Udra bán — Oklevéltár: 421, 422.
Udvarhelyszék — Oklevéltár: 397.
Ügygház — Oklevéltár: 366, 369.
Újvár-Németi — Oklevéltár: 404.
Újváros (Vivaros) — Oklevéltár: 449.
Ukrajna — Oklevéltár: 392.
Ulrichskirchen — Oklevéltár: 521.
Ungler Lukács — Oklevéltár: 333.
Ungnád Dávid, 41, 42, 88, 99, 103, 104, 105, 113, 116, 117, 118, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 133, 136, 137, 139, 141, 142, 143, 147, 148, 151, 152, 154, 156, 157, 159, 167, 169, 170, 171, 177, 179, 192, 203, 205, 206, 209, 210, 212, 216, 218, 219, 220, 224, 226, 228, 229. — Oklevéltár: 298, 300, 318, 353, 365, 438, 440, 441, 442, 443, 444, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 456, 458, 459, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 484, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 497, 498, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 510, 511, 512, 514, 515, 516, 519, 520, 521, 522, 523, 526, 528, 529, 530, 534, 537, 538, 539, 540, 541, 546, 547, 548, 550, 551, 552, 560, 561, 562, 563, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 579, 581.
Ungvári János 190.
Unterholzer János 31, 124, 131. — Ok-

levéltár: 452, 456, 459, 460, 471, 473, 479, 500.
Unverzagt — Oklevéltár: 447, 504, 564.
Úrmező — Oklevéltár: 356, 558.
Vács — Oklevéltár: 276, 278, 280, 590.
Vág folyó 4, 230.
Vajda Miklós 234, 245, 256.
Valkai Miklós — Oklevéltár: 376.
Valkói György — Oklevéltár: 344.
Váralja — Oklevéltár: 473.
Varga Máté — Oklevéltár: 344.
Várhegy 219. — Oklevéltár: 383, 397.
Vári — Oklevéltár: 458.
Vári István 24.
Vármia (Ermenland) 15.
Varsó 23. — Oklevéltár: 282, 407, 409, 437, 507, 524, 545, 554.
Vaszil drabant. — Oklevéltár: 345.
Váci András — Oklevéltár: 452, 500, 502.
Váncsea (logofet). — Oklevéltár: 336.
Vásárhelyi Gergely 190. — Oklevéltár: 513.
Vécs 19, 128, 172, 174, 190, 207. — Oklevéltár: 316, 317, 321, 347, 351, 382, 566, 583, 584.
Végles — Oklevéltár: 462.
Velence — Oklevéltár: 462, 464.
Veres Márton 186.
Veresegyház — Oklevéltár: 396.
Vesselényi — Oklevéltár: 522, 531.
Vér Mihály — Oklevéltár: 411, 581.
Vidombák 148, 208.
Vilza — Oklevéltár: 385, 389.
Vindai görög — Oklevéltár: 317.
Vitéz Miklós 35, 245. — Oklevéltár: 519, 520.
Vledény 208.
Vöröstorony 62, 73, 84, 203. — Oklevéltár: 325, 366.
Vulkán-szoros 224.
Walther Boldizsár 31.
Wass Ferencz — Oklevéltár: 395.
Wazil hadnagy — Oklevéltár: 343.
Weisz Mihály 20.
Wesselény Ferenczné (Sárkándi Anna). — Oklevéltár: 273.
Wilczkowski András 213.
Westernacher Sebestyén — Oklevéltár: 287.
Wilgobotek — Oklevéltár: 388, 392.
Wolfgangus mainzi érsek — Oklevéltár: 447.
Wolkendorf — Oklevéltár: 499.
Wörspurg — Oklevéltár: 289.
Württemberg — Oklevéltár: 281.
Zahorowski — Oklevéltár: 388, 392.
Zalánkemény 246.
Zalatna — Oklevéltár: 464.

<i>Zamojszki</i> János 15, 17, 122, 124, 133, 162, 163, 164, 175, 204, 205, 208, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 247. — Oklevéltár: 394, 476, 477, 496, 512, 517, 521, 522, 523, 527, 544, 545, 551, 554, 564, 569, 570, 571, 573, 575, 576, 578.	<i>Zilah</i> 146. — Oklevéltár: 560. <i>Zólyomi</i> Miklós, Albesi 230, 232, 240. — Oklevéltár: 410, 588. <i>Zapor</i> — Oklevéltár: 567. <i>Gr. Zrinyi</i> György 111. <i>Zsibó</i> 179. — Oklevéltár: 560.
<i>Zaránd</i> 172. — Oklevéltár: 348, 351, 566. <i>Zátkay</i> János — Oklevéltár: 396. <i>Zbarawski</i> -- Oklevéltár: 388, 392. <i>Zeller</i> Mihály -- Oklevéltár: 586. <i>Zepodia</i> — Oklevéltár: 336, 337.	<i>III. Zsigmond</i> , svéd királyfi, később lengyel király 15, 23, 213, 216, 217. — Oklevéltár: 279, 385, 389, 390, 391, 437, 439, 444, 446, 447, 458, 462, 477, 507, 512, 517, 536, 545, 547, 551, 552, 557, 560, 562, 563, 564, 565, 575, 576, 578, 582, 584.

Igazítás.

A 78. l. Szent-Erzsébet helyett olv. Sellenberk.

Az 539. l. Császár Gergely helyett olv. Császár Gergely.